

MARAŞ ARAŞTIRMALARI

Editörler:

Prof. Dr. İbrahim SOLAK

Dr. Öğr. Üyesi Samet ALIÇ

3

Maraş Araştırmaları - III

Editör: Prof. Dr. İbrahim SOLAK
Dr. Öğr. Üyesi Samet ALIÇ

ISBN: 978-625-8414-36-3

ŞELÂLE OFSET

Fevzi Çakmak Mah. Hacı Bayram Cad. No: 22 Karatay / Konya

MATBAA SERTİFİKASI: 46806

Kahramanmaraş Büyükşehir Belediyesi Kültür Yayınları. Yayın No: 133

KİTAPTA YER ALAN YAZILARIN VE FOTOĞRAFLARIN YASAL SORUMLULUĞU YAZARLARINA AİTTİR.

Konya, Ağustos 2022

PALET YAYINLARI

Mimar Muzafer Cad. Rampalı Çarşı No: 42 Meram / Konya

Tel. 0332 353 62 27

T.C. KÜLTÜR BAKANLIĞI YAYINCI SERTİFİKASI: 44040

Maraş Araştırmaları - III

Editör: Prof. Dr. İbrahim SOLAK
Dr. Öğr. Üyesi Samet ALIÇ

HAKEM LİSTESİ

Prof. Dr. Ahmet GÜNDÜZ, GAZİANTEP ÜNİVERSİTESİ
Prof. Dr. Doğan YÖRÜK, SELÇUK ÜNİVERSİTESİ
Prof. Dr. Fatih BAŞPINAR, NECMETTİN ERBAKAN ÜNİVERSİTESİ
Prof. Dr. Galip BAKIR, KAHRAMANMARAŞ SÜTÇÜ İMAM ÜNİVERSİTESİ
Prof. Dr. Hilmi BAYRAKTAR, GAZİANTEP ÜNİVERSİTESİ
Prof. Dr. İlyas GÖKHAN, NİĞDE ÖMER HALİSDEMİR ÜNİVERSİTESİ
Prof. Dr. Kevser CIRIK, KAHRAMANMARAŞ SÜTÇÜ İMAM ÜNİVERSİTESİ
Prof. Dr. Lütfi Gürkan GÖKÇEK, NEVŞEHİR HACI BEKTAŞ VELİ ÜNİVERSİTESİ
Prof. Dr. M. Emin SÖNMEZ, GAZİANTEP ÜNİVERSİTESİ
Prof. Dr. Mehmet ÖZKARCI, KAHRAMANMARAŞ SÜTÇÜ İMAM ÜNİVERSİTESİ
Prof. Dr. Mustafa ÖZCAN, SELÇUK ÜNİVERSİTESİ, EMEKLİ ÖĞRETİM ÜYESİ
Prof. Dr. Semra TUNÇ, SELÇUK ÜNİVERSİTESİ
Doç. Dr. Burak TELLİ, KAHRAMANMARAŞ SÜTÇÜ İMAM ÜNİVERSİTESİ
Doç. Dr. Çağatay BENHÜR, SELÇUK ÜNİVERSİTESİ
Doç. Dr. Gazi ÖZDEMİR, BAYBURT ÜNİVERSİTESİ
Doç. Dr. M. Edip ÇELİK, KAHRAMANMARAŞ SÜTÇÜ İMAM ÜNİVERSİTESİ
Doç. Dr. Neslihan BOLAT BOZASLAN, GAZİANTEP ÜNİVERSİTESİ
Doç. Dr. Perihan ÖLKER, SELÇUK ÜNİVERSİTESİ
Doç. Dr. Yekta GEZGİNÇ, KAHRAMANMARAŞ SÜTÇÜ İMAM ÜNİVERSİTESİ
Dr. Öğr. Üyesi M. Ali TÜRKMENOĞLU, HARRAN ÜNİVERSİTESİ
Dr. Öğr. Üyesi Nurgül SUCU, SELÇUK ÜNİVERSİTESİ
Dr. Öğr. Üyesi Yüksel BABANINOĞLU, GAZİANTEP ÜNİVERSİTESİ
Dr. Öğr. Üyesi Mehmet BOZASLAN, KİLİS 7 ARALIK ÜNİVERSİTESİ

TAKDİM

Anadolu'nun güneyinde yer alan Kahramanmaraş; Akdeniz, Suriye, İç Anadolu, Doğu Anadolu ve Güneydoğu Anadolu bölgelerini birbirine bağlayan kavşak bir noktada konumlanmıştır. Bu münasebetle coğrafi olarak stratejik bir öneme sahiptir. Kadim tarihi boyunca Kahramanmaraş ve çevresi birçok topluma ev sahipliği yapmıştır. Bölgenin bilinen tarihi 7000-7500 yıl öncesine kadar dayanmaktadır. MÖ 2000'lerden itibaren Hititler'in idaresine giren bölge sırasıyla Medler ve Persler (MÖ 612-333), Makedonyalılar (MÖ 333-323), Selefkoslar (MÖ 323-64) ve Büyük Roma İmparatorluğu (MÖ 64-MS 395)'nin idaresinde kalmıştır. Roma İmparatorluğu'nun ikiye ayrılmasından sonra da şehir Bizans'ın hâkimiyetine girmiştir. 637 yılında Müslümanların komutanı Halid b. Velid, Maraş şehrini Bizans'tan almıştır. Bu tarihten itibaren üç asır boyunca Maraş, Müslümanlar ile Bizans arasında birçok kez el değiştirmiştir. 1071 Malazgirt Zaferi'nin ardından Anadolu'nun Türkleşmeye başlamasıyla şehrin idaresi Türklerin eline geçmiştir. 1337 yılında Dulkadir Beyliği'nin tesisine kadar Türkiye Selçukluları, Haçlılar, Danişmendliler, Eyyûbiler ve Klıkya Ermeni Krallığı bölge üzerinde hâkimiyet mücadelesi gerçekleştirmişlerdir. 1337 yılında Zeyneddin Karaca Bey'in önderliğinde kurulan Dulkadir Beyliği'nin yaklaşık yüz seksen beş yıl başkentliğini yapan Maraş ve Elbistan, 1522 yılında Osmanlı Devleti'nin idaresine girmiştir. Birinci Dünya Savaşı'nın ardından işgal edilen Maraş, verdiği başarılı kurtuluş mücadelesi ile Anadolu'nun her köşesine bağımsızlık ümidinin taşınmasını sağlamıştır. Türkiye Cumhuriyeti Devleti'nin tesisinin ardından bu başarıya istinaden Maraş, 5 Nisan 1925 günü "*istiklal madalyası*" ile taltif edilmiş, 7 Şubat 1973 tarihinde TBMM kararı ile şehre "*Kahraman*" unvanı verilmiştir. Kahramanmaraş Anadolu'nun çok tanınmayan, bilinmeyen her açıdan potansiyeli yüksek saklı cennetlerinden birisidir. Bu saklı cennetin, başta ilim dünyası olmak üzere milletimiz tarafından öğrenilmesini, şehrimizin değerlerinin ortaya çıkarılmasını arzuluyor ve bu hususta çalışmalar yürütüyoruz.

2020 yılında *Maraş Araştırmaları 1* ve 2021 yılında da *Maraş Araştırmaları 2* adıyla yayınladığımız çalışmaların devamı niteliğinde olan *Maraş Araştırmaları 3* isimli bu çalışmanın da temelinde Maraş bulunmaktadır. Alanında uzman farklı akademisyenler tarafından kaleme alınan bu çalışmada, Kahramanmaraş'ımızın tarihinin, coğrafyasının, edebiyatının ve kültürünün ele alındığı 21 adet bilimsel makale yer almaktadır. Bu anlamda; Ercüment Yıldırım-Alaaddin Kalaycı "Makedon Krallığının Ege menliğinden (İÖ 334) Roma İmparatorluğu'na Kadar (İÖ 27) Maraş ve Çevresi", Samet Alıç "Afşin et-Türki" İbrahim Solak-Ahmet Gülenç "El-

bistan Kazası Kişi Adları (1564)”, Faruk Söylemez “Maraş Valisi Rışvanoğlu Süleyman Paşa”, Deniz Kurtboğan “XIX. Yüzyılın Sonlarında Elbistan’da İdari Yapı ve Cünha Derecesinde İşlenen Suçlar (1870-1900)”, Yasin Kozak “Mecmua-i Mukarrerat-ı Temyiziyye’deki Maraş’a Ait Kararların Değerlendirilmesi”, Sevim Ceylan Dumanoglu “Cumhuriyetin İlk Yıllarında İlkokul Yapılanmalarına Bir Örnek Maraş Kurtuluş İlk Mektebi”, Tülay Aydın “Maraş’ta Şehircilik Anlayışı ve Bazı Beledi Sorunları (1950-1960)”, Cengiz Şavklı-Derya Tokur “Maraş Belediye Başkanları ve Faaliyetleri (1923-1960)”, Erhan Alpaslan-Süreyya Çetin “Tek Parti İktidarında Bir Vilayet Gazetesi: Maraş Gazetesi Işığında Toplumsal ve Ekonomik Yaşamdaki Gelişmeler (1934-1948)”, Memet Yetişgin “Mütareke Dönemi Maraş’ın Yabancı İşgallerine Uğramasının Nedenleri ve Bu İşgallerin Akıbetleri Hakkında Değerlendirmeler (1918-1920)”, Emin Toroğlu-Ömer Kaya-Ramazan Gök “Kahramanmaraş İlinde Büyükbaş ve Küçükbaş Hayvancılığa Coğrafi Bir Bakış”, Murat Karabulut “Küresel Isınma Bağlamında Kahramanmaraş İklimi”, Nadire Karademir-Şeyma Nacar “Kahramanmaraş’ta Mağaraların Turizm Potansiyeli”, Nadire Karademir-Feray Topcu “Kahramanmaraş’ta Coğrafi İşaretli Ürünlerin Gastronomi Turizmi Kapsamında Değerlendirilmesi”, Yakup Poyraz-Esra Tono “Maraşîzâde Ahmed Kuddûsî’nin “Cürmim ile Geldim Sana” Redifli Gazelinin Değerlendirilmesi”, Gülcan Alıcı “Yemli hazâde Mustafa Kâmil Efendi’nin Manzum Bânet Su’âd Tercümesi”, Lütfi Alıcı “Millî Kütüphane 06 Mil Yz 87’de Kayıtlı Bir Cönk/Şiir Mecmuası ve Maraşlı Fahrî’nin Şiirleri”, Sadi Gedik-M.Fetih Yanardağ “Mar’aşîzâde Ahmed Kuddûsî Divanı’nda İstanbul”, Kemal Timur “Zaman ve Mekân Bağlamında Kahramanmaraş ve Şair Abdurrahim Karakoç”, Yılmaz Irmak-Lale Yüce “Kahramanmaraş Çeyiz Geleneği” başlıklı konuları ele almışlardır.

Başta akademisyenlerimiz olmak üzere bu kitabın ortaya çıkmasında emeği geçen herkese çok teşekkür eder, bu çalışmanın şehrimize ve ilim âlemine faydalı olmasını dilerim.

Hayrettin GÜNGÖR

Kahramanmaraş Büyükşehir Belediye Başkanı

İÇİNDEKİLER

TAKDİM.....	5
İÇİNDEKİLER.....	7
MAKEDON KRALLIĞININ EGEMENLİĞİNDEN (İÖ 334) ROMA İMPARATORLUĞU'NA KADAR (İÖ 27) MARAŞ VE ÇEVRESİ.....	9
<i>Ercüment Yıldırım - Alaaddin Kalaycı</i>	
AFŞİN ET-TÜRKÎ	23
<i>Samet Alıç</i>	
ELBİSTAN KAZASI KİŞİ ADLARI (1564)	35
<i>İbrahim Solak - Ahmet Gülenç</i>	
MARAŞ VALİSİ RİŞVANOĞLU SÜLEYMAN PAŞA.....	67
<i>Faruk Söylemez</i>	
XIX. YÜZYILIN SONLARINDA ELBİSTAN'DA İDARİ YAPI VE CÜNHA DERECESİNDE İŞLENEN SUÇLAR (1870-1900).....	77
<i>Deniz Kurtboğan</i>	
MECMUA-İ MUKARRERAT-I TEMYİZİYYE'DEKİ MARAŞ'A AİT KARARLARIN DEĞERLENDİRİLMESİ	95
<i>Yasin Kozak</i>	
CUMHURİYETİN İLK YILLARINDA İLKOKUL YAPILANMALARINA BİR ÖRNEK MARAŞ KURTULUŞ İLK MEKTEBİ	137
<i>Sevim Ceylan Dumanoglu</i>	
MARAŞ'TA ŞEHİRCİLİK ANLAYIŞI VE BAZI BELEDİ SORUNLAR (1950-1960)	165
<i>Tülay Aydın</i>	
MARAŞ BELEDİYE BAŞKANLARI VE FAALİYETLERİ (1923-1960)	193
<i>Cengiz Şavkılı - Derya Tokur</i>	
TEK PARTİ İKTİDARINDA BİR VİLAYET GAZETESİ: MARAŞ GAZETESİ İŞİĞİNDA TOPLUMSAL VE EKONOMİK YAŞAMDAKİ GELİŞMELER (1934-1948)	227
<i>Erhan Alpaslan - Süreyya Çetin</i>	
MÜTAREKE DÖNEMİ MARAŞ'IN YABANCI İŞGALLERİNE UĞRAMASININ NEDENLERİ VE BU İŞGALLERİN AKİBETLERİ HAKKINDA DEĞERLENDİRMELER (1918-1920)	253
<i>Memet Yetişgin</i>	
KAHRAMANMARAŞ İLİNDE BÜYÜKBAŞ VE KÜÇÜKBAŞ HAYVANCILIĞA COĞRAFİ BİR BAKIŞ.....	267
<i>Emin Toroğlu - Ömer Kaya - Ramazan Gök</i>	
KÜRESEL ISINMA BAĞLAMINDA KAHRAMANMARAŞ İKLİMİ	283
<i>Murat Karabulut</i>	
KAHRAMANMARAŞ'TA MAĞARALARIN TURİZM POTANSİYELİ	303
<i>Nadire Karademir - Şeyma Nacar</i>	

KAHRAMANMARAŞ'TA COĞRAFİ İŞARETLİ ÜRÜNLERİN GASTRONOMİ TURİZMİ KAPSAMINDA DEĞERLENDİRİLMESİ.....	325
<i>Nadire Karademir - Feray Topcu</i>	
MARAŞÎZÂDE AHMED KUDDÛSÎ'NİN "CÜRMİM İLE GELDİM SANA" REDİFLİ GAZELİNİN DEĞERLENDİRİLMESİ	351
<i>Yakup Poyraz - Esra Tono</i>	
YEMLİHAZÂDE MUSTAFA KÂMİL EFENDİ'NİN MANZUM BÂNET SU'ÂD TERCÜMESİ .	365
<i>Gülcan Alıcı</i>	
MİLLÎ KÜTÜPHANE 06 MİL YZ 87'DE KAYITLI BİR CÖNK/ŞİİR MECMUASI VE MARAŞLI FAHRÎ'NİN ŞİİRLERİ.....	389
<i>Lütfi Alıcı</i>	
MAR'AŞÎZÂDE AHMED KUDDÛSÎ DİVANI'NDA İSTANBUL	423
<i>Sadi Gedik - Mehmet Fetih Yanardağ</i>	
ZAMAN VE MEKÂN BAĞLAMINDA KAHRAMANMARAŞ VE ŞAİR ABDURRAHİM KARAKOÇ	435
<i>Kemal Timur</i>	
KAHRAMANMARAŞ ÇEYİZ GELENEĞİ	447
<i>Yılmaz Irmak - Lale Yüce</i>	

MAKEDON KRALLIĞININ EGEMENLİĞİNDEN (İÖ 334) ROMA İMPARATORLUĞU'NA KADAR (İÖ 27) MARAŞ VE ÇEVRESİ

ERCÜMENT YILDIRIM* - ALAADDİN KALAYCI**

1.Giriş

Anadolu, insanoğlunun yaşamını devam ettirmesi için uygun iklime ve bitki çeşitliliğine sahip olduğu için geniş topluluklara ev sahipliği yapmıştır. Zamanla bu insan toplulukları Anadolu'nun ilk örgütlü devlet yapılanmalarını ortaya çıkarmış ve Tunç devirlerinden itibaren merkezi ve bölgesel devletlerin kontrolü altında gelişmiş bir medeniyet merkezi olmuştur. Anadolu coğrafyası, merkezi yönetim anlayışına sahip Hitit, Frig, Lidya ve Urartu gibi güçlü krallıklara ev sahipliği yapmıştır. İÖ 5. yüzyılda Anadolu, günümüz İran coğrafyasını siyasi merkezleri haline getirmiş olan Akhaemenidlerin kontrolü altında uzun süre satraplık sistemi ile yönetilmiştir. İki yüzyıl boyunca Akhaemenidlerin kontrolü altında kalan Anadolu, İÖ 3. yüzyılda Büyük İskender tarafından Makedon yönetimi altına alınmıştır. Büyük İskender, Anadolu'yu Perslerin oluşturmuş olduğu satraplık bölgelerine atadığı Makedon kökenli valiler aracılığıyla idare ettirmiştir. Bu satraplık bölgeleri, Büyük İskender'in ölümünden sonra çıkan karışıklıklar sonucunda Hellenistik Krallıklara dönüşmüştür. Bu Hellenistik krallıkların Anadolu'da hüküm sürdüğü dönemde Yunan kültürü hızla yayılım göstererek birçok yeni kent kurulmuştur.

İskender'in ölümünden sonra komutanlar ve yerel idareciler arasında tek güç olma isteği ortaya çıkması sonucunda bölgesel krallıklar kurulmuştur. Maraş ve çevresi Hellenistik dönemin başlarında Antigonoslar idaresinde iken devam eden savaşların nihayetinde Seleukoslar hakimiyeti altında kalmıştır. Maraş ve çevresinde yaklaşık iki yüzyıl boyunca Hellenistik kültüre sahip siyasi hegemonya tarafından yönetilmiştir. Daha sonraki dönemde ise bölgeye Roma hâkim olmuştur. Maraş ve çevresindeki Roma hakimiyeti ise Arap akınlarının bölgeye gelmesi ile son bulmuştur. Devamında Maraş ve çevresine Türk beylikleri hakimiyeti başlamıştır (Alıç, 2020: 14; Solak, 2014: 5 – 6; Alıç, 2021: 11 – 13).

2. Hellenistik Dönem Öncesi Maraş ve Çevresinin Genel Siyasi Durumu

İÖ 334 yılında Anadolu coğrafyasının büyük çoğunluğu Makedon Kralı Büyük İskender tarafından Asya Seferi sonucu ele geçirilmiştir. Ele geçirilen bu topraklar içerisinde Maraş ve çevresi de vardır. Maraş ve çevresi Makedon ha-

* Doç. Dr., Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi, İnsan ve Toplum Bilimleri Fakültesi, Tarih Bölümü, nesahali@gmail.com

** Doktora Öğrencisi, Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Tarih Anabilim Dalı, alaaddin.kalayci@hotmail.com

kimiyetine geçtikten kısa süre sonra Büyük İskender'in ölümü sonrasında generallerinin yönetimi altında kaldı. Büyük İskender'in ölümü sonrası yerine varis bırakmaması sebebiyle krallığın geleceği tehlikeye girmiş ve Hindistan'dan Balkanlara uzanan Makedon krallığında ansızın büyük bir kaos ortaya çıkmıştır. Syriadaki Triparadeisos'ta yapılan görüşmeler sonucunda Makedon Krallığı, İskender'in generalleri arasında paylaştırılması ile mevcut kaos durumu ortadan kalkmış ve krallığın parçalanması önlenmiş oldu. Yapılan paylaşım neticesinde Diadokhlar Dönemi başlamıştır. Diadokhlar Döneminde Maraş ve çevresi İskender'in generallerinden olan Antigonos'un hakimiyet alanında kalmıştır (Sacks, 2005: 108-109-112; Tekin, 2007: 132-133-135; Tekin, 1998: 109; Tekin, 2008: 142; Heckel, 2002: 88; Gutzwiller, 2007: 2).

Büyük İskender'in ölümü sonrası yönetsel sorunlar çözülmesine rağmen Anadolu coğrafyasına tek başına hâkim olma düşüncesine sahip olan generallerin arasındaki mücadeleler ile birlikte yeni siyasi çatışmalar ortaya çıkmıştır. Antagonisler'in genişlemesinden rahatsız olan ve Mısır topraklarını yöneten Ptolemaioslar ile Antigonisler arasında başlayan siyasi gerilim giderek savaş boyutuna kadar ulaşmıştır. Tırmanan siyasi gerilim nihai olarak yerini kanlı bir muharebeye bırakmıştır. Ptolemaioslar ve Antigonisler arasında İÖ 301 yılında yapılan İpsos Savaşı neticesinde Antigonislere ait olan topraklar, İskender'in diğer generalleri arasında paylaşıldı. Paylaşım sonucunda, Antigonislerin sınırları içerisinde kalan Maraş ve çevresi el değiştirerek artık Seleukosların hakimiyeti altına girmiştir (Tekin, 2007: 135; Gutzwiller, 2007: 2; Tekin, 1998: 112; Tekin, 2008: 147; Chaniotis, 2005: 6-13; Allen, 2019: 64-65). Bu başarıya ulaşan Seleukoslar, Anadolu coğrafyasına tek başına hâkim olmak istiyordu. Lysimakhos ile olan çekişmeleri savaş noktasına kadar gelmişti. Diadokhlar dönemini sonunu getirecek olan bu çekişme İÖ 280 yılına gelindiğinde yapılan Korupedion Savaşı'nın Seleukoslar'ın kazanması ile bitmiştir. Savaş neticesinde Anadolu coğrafyasında Seleukoslar etkin bir güç olmayı başarmıştır. Ayrıca Hellenistik Dönem olarak adlandırılan yeni bir çağın başlangıcı olarak Anadolu coğrafyasında yeni küçük bölgesel krallıklar ortaya çıkmaya başlamıştır (Tekin, 2007: 140; Tekin, 1998: 113; Magie, 1950: 4; Hornblower, 2012: 631).

3. Hellenistik Dönemde Maraş ve Çevresi

Korupedion Savaşı ile biten Diadokhlar Döneminde Anadolu coğrafyasına hâkim olmayı başaran Seleukoslar, Hellenistik kültürün Anadolu'ya yayılmasına sebep olmuşlardır. Bu dönem içerisinde bölgesel ve yerel krallıklar kurulmuştur. Hellenistik dönemde Maraş ve çevresindeki Seleukos hakimiyeti sürmüştür. Ancak İÖ 2. yüzyılın ortalarına gelindiğinde Hellenistik Anadolu coğrafyasında kurulan bölgesel krallıkların güçlenmesi ile dengeler değişmeye başlayacaktır. Romalıların Hellenistik Anadolu coğrafyasına olan yönelimi İÖ 188 yılında Seleukos Kralı III. Antiokhos'un yenilmesi üzerine kabul edilen Apameia Antlaşması sonrasında başlamıştır. Antlaşma neticesinde Seleukosla-

rın Anadolu coğrafyasındaki hakimiyeti kırılmış olup yeni bir güç olarak Romalılar ortaya çıkmıştır. Ayrıca Romalılar, Hellenistik Anadolu coğrafyasına doğrudan yerleşmek yerine uyguladıkları Böl – Parçala – Yönet (Divide et Impera) politikası ile yerel krallıkları kendi yönetimleri altında tutmuşlardır. Ancak bu dönemde, Apameia Antlaşması ile belirlenen Roma – Seleukos sınırı Toros Dağları olduğundan dolayı Maraş ve çevresinin Seleukos hakimiyeti altında kaldığı bilinmektedir. Yaklaşık İÖ 188 yılındaki Apameia Antlaşmasından Roma – Pontus savaşlarının sona ermesine kadar geçen yaklaşık bir buçuk yüzyıllık sürede Roma’nın etkisi Maraş ve çevresinde de görülmemiştir (Pollard, 2000: 17; Burns, 2009: 92; Lintott, 1993:7; Yıldırım, 2013: 268).

4. Kommagene Krallığı’nın Kuruluşu

İÖ 163-162 yılında Maraş, Adıyaman, Antep bölgesinin yöneticisi olan Ptolemios, bağlı olduğu Seleukoslara karşı isyan ederek Kommagene Krallığını kurmuştur. Böylece Maraş ve çevresi artık Hellenistik dönem içinde bir kez daha el değiştirerek varlığını sürdürmeye devam etmiştir. Ancak Maraş ve çevresini yöneten Kommagene Krallığının kökenleri hakkında da çeşitli iddialar mevcuttur. İlk olarak Achaemenid döneminde bölgeyi yöneten güçlü bir Pers hanedanı olan Orontidlerden geldiği de iddia edilmektedir. Diğer bir iddia ise; Armenia’da bir krallık kurmuş olan Achaemenidlerle de ilişkili olduğudur. Ayrıca Maraş ve çevresini yöneten Kommagene Krallığı’nın soyunu Achaemenidlere dayandırması ile birlikte bu kanıyı destekleyici olarak sözde ataları olarak kabul ettikleri Achaemenidlerin yönetim anlayışına uygun gelenekler geliştirerek onları benimsemeye çalışmışlardır (Adkins – Adkins, 2005: 162; Ürkmez, 2014: 78; Sartre, 2005: 23-24; Butcher, 2003: 90; Sullivan, 2016: 743-744; Strk, 2011: 54; Redgate, 2000: 65; Magie, 1950: 376; Mommsen, 1996: 287).

5. Antik Kaynaklarda Kommagene’nin Sınırları

Kommagene Krallığı ile ilgili bir diğer tartışmalı konu ise krallığın sınırlarının kesin olarak bilinmemesidir. Ancak var olan bilgiler ışığında Fırat ve Dicle nehirlerini içine alarak Adıyaman, Gaziantep ve Maraş illerini kapsayan alan üzerinde hüküm sürmüş oldukları düşünülmektedir. Günümüz coğrafyası üzerinden yapılan bu tanımlamanın yanı sıra Antik yazarların eserlerinde de Kommagene Krallığının sınırları ile ilgili doğrudan veya dolaylı olarak sınır tanımlamaları yer almaktadır.

“Fırat Nehri boyunca bu yapıların inşa edilmesine devam edildi. Roma ve Parthlar arasındaki sınır boyunca, birbirine komşu olan bu iki halkın yaşadıklarını birbirlerinden farklı bölgelerin sınırları savaş sırasında çeşitli değişimlere uğramaktadır. Böylece Antik Çağda Kommagene olarak adlandırılan şimdi ise Euphratesia olarak bilinen bölgedeki insanlar birbirlerine yakın yaşayamazlar, bu topraklar oldukça ıssız ve verimsizdir. Bu topraklarda Parth ile Roma bölgeleri arasında oldukça büyük bir mesafe vardı. Her ikisi de, yaşadıkları toprakla-

nın en yakın noktalarına yayılmış alanlara, çölde pişirilmiş tuğlalardan, kaleler inşa ettiler. Bu kaleler onların komşularına saldırı için yapılmadı. Her iki toplumda diğerine düşmanlık beslemeden yaşıyordu çünkü onlar, rakiplerin arzulayabilecekleri hiçbir şeye sahip değillerdi.” (Proc.de aedif. II.8.1–6.)

“Tauric Armenia ve Celesene topraklarından akan Fırat Nehri’nin sağından Dicle Nehri akar ve akışına oldukça geniş bir bölgede devam eder, burada kendisine Arsinus da dahil olmak üzere pek çok dere katıldığından bol su taşır. Persarmenians olarak adlandırılan bölgede akışına devam ederken oldukça büyük ve doğal bir nehir olur. Fırat Nehri’nin uzandığı topraklar ise Samosata ile başlar, eski zamanlarda Kommagene olarak adlandırılan bu yere artık nehrin adı verilmektedir. Fakat iki nehir arasındaki topraklar yani Dicle ve Fırat’ın arasındaki yerler Mezopotamya olarak adlandırılır. Yine de onun bir kısmı sadece bu isimle değil diğer isimlerle de anılır. Bazıları tarafından Armenia olarak adlandırılan bölgenin en uzak kenti Amida, Edessa ile beraber etrafındaki ülkeler tarafından daha önce Osroes şimdi Osroene olarak adlandırılır.” (Proc.hist. I.17.)

“Aynı dili konuşan kabilelere gelince; eskiler Kappadokialıları ayrı bir kabile olarak kabul ettiklerinden, Kataonialıları bunlardan ayırmışlardır. Kabileleri sayarken de Kataonia’yı Kappadokia’dan ayrı tutmuş ve ondan sonra da Fırat Nehri ve onun ötesindeki kabileleri, Melitene’yi de Kataonia’ya dahil edecek şekilde sıralamışlardır. Kataonia ve Fırat Nehri arasında bulunan Melitene, Kommagene’ye sınır olup Kappadokia’nın bölünmüş olduğu on valilikten biridir.” (Strab. XII.1.1–2.)

“Lykaonia, Laodikeia Katakekaumene’den Koropassos’a kadar sekiz yüz kırk stadion uzaklıktadır. Lykaonia’dan sonra Koropassos’tan, Kappadokia’nın sınırına yerleştirilmiş küçük bir kasaba olan Garsaura’ya yüz yirmi; oradan Sadakor üzerinden Kappadokialıların metropolisi olan Mazaka’ya altı yüz seksen ve sonra küçük bir kasaba olan Herphai üzerinden Sophene’de bir yer olan Tomisa’ya kadar uzanan Fırat Irmağına bin dört yüz kırk stadion mesafededir. Bununla beraber düz bir çizgi üzerinde olan yerler Hindistan’a kadar; Artemidoros’ta da Eratosthenes’te oldukları gibi aynıdır. Fakat Polybios, “Buradaki yerler hakkında en çok Artemidoros’a güvenmeliyiz” der. O, Zeugma’daki nehir kavşağında bulunan Kommagene’deki Samosata’yla başlar ve Torosların ötesinde Tomisa dolaylarındaki Kappadokia sınırıyla Samosata arasındaki uzaklığın dört yüz elli stadion olduğunu söyler.” (Strab. XIV.2.29.)

“Cyrrestice, Antiocheia bölgesine oldukça uzak bir yerdedir. Bölgenin kuzeyinde Amanos Dağlarıyla ötesinde Kommagene Krallığı uzanır. Cyrrestice sınırları Gindarus şehrine kadar uzanır. (Strab. XVI.2.8.)

“Suriye, hakkında pek çok genel bilgi verildikten sonra detaya inmek gerekirse: Kommagene oldukça küçük bir ülkedir, Samosata doğal olarak tahkimatlıdır ve kraliyet ailesinin ikametgahı olup onların yetki alanına girmektedir.

Şehrin etrafı verimli tarım alanlarıyla kuşatılmıştı. Şimdi orada Fırat üzerinde bir köprü bulunmakta ve köprünün yanında Seleukoslara ait Mezopotamya'nın en büyük kalelerinden birisi vardır.” (Strabo XVI. 2.3–4.)

“Samosata'nın aşağısında Suriye'nin yakınlarında Marsyas Nehri Fırat'a doğru akar, Cingalla, Kommagene Bölgesi'nin sonu olup buradan sonra Immei ülkesi başlar. Antiochia ve Epiphania, Fırat'ın suları ile yıkanır ve genel olarak bilinen Antiochia ve Epiphania, Zeugma gibi Samosata'dan 72 mil uzaklıktadır ve burada Fırat'ın en önemli geçiş pasajı Apemea (Apemeia) ve Zeugma kentleri bulunur. Zeugma ve Apemea, Seleukoslar döneminde kurularak Fırat üzerinde köprü de inşa edilmiştir. Burada yaşayan insanlar Mezopotamya'da “Rhoali” olarak adlandırılır. Suriye'nin diğer şehirlerinden birisi de Europus'dur, eskiden Thapsa şimdi ise Amphipolis olarak adlandırılır.” (Plin. nat. V.86.2)

“Bu ülkelerin hepsinin üzerinde ve diğerlerini sınırlayan Pontus yer alır. Buradan ülkenin içine gidildiğinde solda küçük ve büyük Armenia; sağında ise Kommagene yer alır. ve onun sağında daha önce Asia ülkesinde ismi sayılan tüm uluslar vardır ve bu topraklardan doğuya doğru ilerlemeyi başaranlar Toros Dağları'na tırmanır. ve onu aşır ötesine geçince Lycaonia, Pisidia ve Kilikia'ya ulaşılır ve buranın bir bölümü Cataonia olarak adlandırılır; burası Antiochia topraklarının üzerindedir ve Cyrrhestica bölgesi buradan uzakta bulunur.” (Plin. VIII.8.1–3.)

“Suriye, Kilikia tarafından kuzeyden kuşatılır ve bu sınır boyunca ilerlenirse Kappadokia'ya ulaşılır. Batıdaki Amanos Dağları boyunca ilerlenirse Suriye Denizi batınızda kalır, Buradaki şehirleri, kuzeyden, Suriye bölgesinden saymaya başlarsak; Kommagene'de: Arecea, Singa, Germanicia, Gatamana, Doliche, Deba, Chanoia ve Fırat Nehri kenarında Cholmodara, XVI. Flavia (Iejyonunun bulunduğu) Samosata. Cyrrhstecia bölgesindeki şehirler ise Ariseria, Rhegia, Ruba, Heraclae, Niara, Hierapolis, Cyrrhus, Beroea, Batna, Paphara. Fırat Nehri bölgesindeki kasabalar ise; Urimia, Arudis, Zeugma, Europus, Caecilia, Bethammara, Gerrhe, Arimara, Eragiza.” (Ptolemy V.14.)

“Pers ülkesini ele geçirmeyi başaran Makedonyalı Alexander'ın ölümünden sonra bu bölgenin hâkimi Nicator Seleucus oldu. Gücünü gittikçe artırarak Nicator Hanedanlığı olarak anılan güçlü bir krallık kurdu. Yönetimi altında bulunan pek çok sayıdaki adamlarının kendisine sağladığı avantajlarla uzun bir barış dönemi yaşandı. Bu dönemde güçlü surlara sahip zengin kentler inşa ettirdi ve şimdi bunların birçoğu Yunanca isimlerle adlandırılmalarına rağmen bölgenin yerli yerleşimcilerinin onlara verdiği Assyrian dilindeki eski unvanlarını kaybetmedi. Buradan sonra ilk Osroene gelir, bu bölgeden bahsetmeyi biraz ihmal ettim, önceleri Kommagene denilen topraklara şimdi Euphratesia ismi verilmektedir. Gittikçe şöhreti artan oldukça büyük ve ünlü bir şehir olan Hierapolis ve Samosata buradadır. Daha sonra Suriye gelir ki güzel bir ovanın

üzerine yayılmıştır. Buradaki Antioch şehri bütün dünya tarafından bilinen ünlü bir kenttir, şehir ithal edilen ve sıra dışı eşyalarla dolu olup oldukça zengindir. Aynı şekilde Laodicia, Apamia şehirleri de önemlidir.” (Amm. Marc. XIV.8.1–7.)

Antik kaynaklarda bahsi geçen Kommagene Krallığı’nın sınırları ile ilgili aktarımlar doğrudan ve dolaylı bilgiler içermektedir. Birçok antik yazarların tanımlamalarından çıkan genel sonuç Kommagene Krallığı’nın coğrafi olarak “Bereketli Hilal” olarak adlandırılan Mezopotamya’nın kuzey sınırları içerisinde olduğudur. Bu nedenle Fırat ve Dicle Nehirlerinin varlığından dolayı Kommagene Krallığı, tarımsal açıdan oldukça zengin topraklara sahiptir. Yine antik yazarların eserlerinden Kommagene Krallığı’nın kuzey sınırının Toros dağları olduğu bilinmesine rağmen güney sınırının coğrafi bir engel ile belirlenmediği Parthlar ile oluşturulan siyasi sınıra göre şekillendirildiği görülmektedir. Bu sınırlamalar dikkate alındığında günümüz Maraş ve çevresinin Roma’nın bölgede otorite oluşturduğu döneme kadar Kommagene Krallığı’nın yönetimi altında olduğu görülmektedir.

Günümüz Maraş ve çevresinin en büyük kenti olduğu bilinen Germanicia’nın da Ptolemy tarafından Kommagene Krallığı sınırları içerisinde gösterilmektedir. Ayrıca Ptolemy, Germanicia’nın komşu kentlerini sayarken Samosata, Doliche ve Zeugma’dan da bahsetmektedir.

6. Kommagene Krallığı Siyasi Tarihi

Seleukoslar sonrası yeni bir krallık ile yönetilmeye başlayan Maraş ve çevresi diğer bölgelerde kurulan yeni Hellenistik Krallıklar ile birlikte Anadolu coğrafyasındaki dengelerde kendisine yer bulmaya başlayacak. Bu dengeler özellikle Roma’nın Hellenistik Anadolu coğrafyası ve Doğu Akdeniz boyunca emperyalist politikası ile birlikte diğer Hellenistik Krallıklar gibi Kommagene Krallığı da kendi çıkar ve menfaatlerini gözeterek yeni siyasi ve politik ittifaklar kurma yoluna giderek Kapadokya, Parth ve Armenia Krallıkları ile siyasi ilişkiler kurmuşlardır (Sartre, 2005: 24; Strk, 2011: 62; Dignas – Winter, 2007: 9).

İÖ 1. yüzyılın başlarında ortaya çıkan Roma – Pontus rekabeti şiddetini arttırarak Hellenistik Anadolu coğrafyasında uzun soluklu ve büyük yıkıma sebep olan bir dizi savaşlar silsilesi yaşanacaktır. Bu savaşın yansımaları Kommagene yönetimi altında olan Maraş ve çevresinde de görülecektir. Hellenistik Anadolu’da Roma – Pontus savaşları devam ederken Fırat’ın doğusunda Parthlar ön plana çıkmaya başladı. Parthlar gücünü arttırmaya devam ederken bölgesel olarak yayılmaya devam ediyorlardı. İlk başta Syria’yı ele geçiren Parthlar yönünü Hellenistik Anadolu’ya çevirdi ve yaklaşık olarak İÖ 93 yılında Kommagene topraklarına doğru ilerleyerek bölgeyi kendilerine bağlı bir krallık haline getirdi. Bu durum karşısında Kommagene Kralı olan I. Mithradates, Parthlara bağlı bir krallık olmayı kabullenmiştir. Bu durumda Maraş ve çevresi artık bağımsız yönetim konumundan çıkarak Parthların kontrolü altında varlığına

devam edecektir. Ayrıca bölgedeki konumunu sağlamlaştırmak isteyen Romalılar, Parth'lar ile görüşmeler yaparak Fırat bölgesinin yani Kommagene topraklarının sınır olması üzerine antlaşma yapmasına rağmen bu durum Parth'lar tarafından önemsenmemiş olup Maraş ve çevresi Parth hakimiyeti altında kalmıştır (Sullivan, 2106: 758; Taşdöner Özcan, 2015: 102; Beesley, 1921: 10; Sartre, 2005: 23).

Parth Krallığı'nda II. Mithradates'in ölümü üzerine çıkan taht kavgaları krallığı iç savaşa sürüklemiştir. Parth krallığında ortaya çıkan iç savaştan dolayı Armenia Kralı II. Tigranes bu durumdan yararlanmak istiyordu. İÖ 83 yılında büyük bir güç ile Syria'ya saldırdı ve Parthların kendisinden aldığı toprakları yeniden ele geçirdi. Bu dönemde Kommagene sınırları içerisinde Parthlara bağımlı olan Maraş ve çevresi bir kez daha el değiştirerek bu sefer de Armenia Krallığı'nın kontrolü altına girdi. Roma'nın bölgedeki komutanı Lucullus, İÖ 69 yılında Pontus'a karşı başarılı sonuçlar elde etmenin yanı sıra Armenia üzerine yaptığı seferler ile başarılar kazanmıştır. Lucullus'un kazandığı bu başarı ile Maraş ve çevresini yöneten Kommagene Krallığı'nın, Armenia Krallığına olan bağımlılığı sona erdi ve artık Kommagene Kralı I. Antiochos, Lucullus'a bölgedeki Roma hakimiyetini kabul ettiğini söyleyerek hem tahtındaki yerini korudu hem de Kommagene Krallığı artık siyasi varlığını Roma'ya bağlı olarak sürdürdü (Sullivan, 2016: 760-763; Heitland, 1911: 361-363; Taşdöner Özcan, 2015: 105; Mayor, 2010: 302; Scullard, 1982: 100; Leach, 2014: 65).

Roma – Pontus savaşları devam ederken Roma için bir diğer sorun ise korsanların yaptığı haydutluk faaliyetleridir. Roma Cumhuriyeti ilk etapta korsanları ciddiye almadığından dolayı korsanlar Doğu Akdeniz'de güçlerini arttırmaya devam etmişlerdir. Korsanların güçlerini arttırması sonucunda Roma'nın ekonomisi durumdan olumsuz etkilenmeye başlamıştır. Roma bu sorunu çözmesi için tecrübeli askerlerini bölgeye göndermesine rağmen alınan başarılar kalıcı olmamıştır. Hem korsan faaliyetleri hem de Roma – Pontus Savaşları ile birden çok sorun ile uğraşan Romalılar, İÖ 67 yılında *Lex Gabina* yasasını çıkartarak ünlü generallerinden olan Pompeius'u bölgeye göndermiştir. Pompeius'un bölgeye gelmesi ile birlikte 90 günlük kısa bir sürede korsanları bertaraf etmeyi başaran General Pompeius devamında Roma – Pontus savaşlarını bitirerek Roma'nın önemli düşmanı olan VI. Mithradates'i bertaraf etmeyi başarmıştır. Sonrasında Anadolu'dan ayrılmayan Pompeius kendisine verilen yetkiler çerçevesinde düzenlemeler yapmaya başladı. Syria topraklarını ele geçirdikten sonra burada Provincia Syria eyaletini kurarak Roma'nın sınırlarını genişletti ve ayrıca Kommagene Kralı I. Antiochos, Lucullus'a bildirdiği gibi General Pompeius'a da Roma'ya olan bağlılıklarını bildirerek Roma'ya boyun eğdi. Pompeius Maraş'ın güneyini Syria Eyaletine dahil ederken kuzey kısmının yönetimini Kommagene Kralı I. Antiochos'a bırakmıştır (Magie, 1950: 396; Sands, 1908: 7; Redgate, 2000: 71; Boatwright, 2004: 218; Erdkamp,

2007: 239; Ferguson, 2005: 8; Boak, 1921: 189-190; Freeman, 1996: 404-405; Taşdöner Özcan, 2015: 107; Keaveney, 1992: 86; Mackay, 2004: 137; Shotter, 1994: 52; Leach, 2014: 90; Hitti, 1959: 63; Dillon- Garland, 2015: 481; Drogu-la, 2015: 311; Peter, 2007: 149).

Anadolu'da Roma – Pontus savaşları sonrasında İÖ 62 yılında General Pompeius yaptığı düzenlemeler ile birlikte Roma'ya döndü. Ancak Pompeius'un yaptığı düzenlemelerin resmi nitelik kazanması için senato tarafından onaylanması gerekiyordu. Roma'da yaşanan iç siyasi kargaşa durumu bu süreci geciktirmekteydi. Siyasi kargaşayı çözmek için Roma Cumhuriyetinde ilk defa uygulanacak olan Triumvirlik (Üçlü Yönetim) sistemi ile kaos ortadan kalktı. Roma Cumhuriyeti artık Caesar – Pompeius – Crassus üçlüsü tarafından yönetiliyordu. Sorunun çözülmesinin ardından İÖ 59 yılında Lex Vatina yasası ile Pompeius'un Anadolu'da yaptığı düzenlemeler resmi bir nitelik kazanmış oldu. Bu yasa ile birlikte Kommagene Krallığı siyasi varlığını Roma'ya bağlı olarak sürdürmeye devam edecektir. (Penrose, 1992: 92-93; Dunstan, 2011: 166-167; Lintott, 2010: 63; Hazel, 2001: 247; Bunson, 2002: 556).

Roma'da üçlü yönetim devam ederken Crassus, doğu topraklarını idare ediyordu ve gücünü arttırmak için İÖ 53 yılında Parth'lar üzerine bir sefer düzenledi. Ancak düzenlediği bu sefer başarısızlıkla sonuçlandı ve kendisi de savaş meydanında hayatını kaybetti. Crassus'un ölümü üzerine yönetimde Caesar ve Pompeius kalmıştır. Roma Cumhuriyet'inde Caesar'ın yönetimi ele geçirmek istemesi yeni bir siyasi krizin ortaya çıkmasına neden olacaktı ve bu olayın devamında iki yakın arkadaş birbiri ile yönetimi ele geçirmek uğruna savaşacaklardı. Yönetimi ele geçirme isteği ile Caesar ve Pompeius güçlerini toplayarak savaşa doğru gidiyorlardı. Bu iki Roma yöneticisi arasında yaşanan iktidar mücadelesinde, Anadolu coğrafyasında bulunan yerel krallıklar taraf tutarak bu mücadeleden fayda sağlamaya çalışmışlardır. Her iki tarafta güçlerini topladıktan sonra İÖ 48 yılında kozlarını paylaşacaklardı. Küçük Asya coğrafyasındaki bağlı krallıkların büyük çoğunluğunun yaptığı gibi Maraş ve çevresini yöneten Kommagene kralı I. Antiochos, General Pompeius'u destekleyerek atlı okçulardan oluşan 200 asker gönderdi. Ancak her ne kadar Küçük Asya'da bulunan yerel krallıklar Pompeius'u desteklemesine rağmen Pharsula Savaşının galibi Caesar olmuştur. Mısır'a kaçan Pompeius ise yakalanıp öldürülmüş, (başı Caesar'a sunulmuştur. Savaşta yenilen tarafta yer alan Kommagene Kralı ise yeni bir ittifak arayışı içine girerek Parth'lar ile yakınlaşmaya çalışmıştır (Jul, II, 201; Taşdemir Özcan, 2015: 111; Goldsworthy, 2006: 432; Bosh, 1940: 102; Tatum, 2008: 113; Freeman, 1996: 427; Dillon- Garland, 2015: 530).

Kommagene Kralı I. Antiochos'un Parth'lara yakınlaşması Roma ile olan ilişkilerini ilerleyen dönemde olumsuz etkileyecektir. Caesar sonrası ortaya çıkan siyasi sorunların üçlü yönetimlerin ikincisinin kurulması ile aşılmıştı. Octavianus – Antonius – Lepidus üçlüsü ülkeyi aralarında paylaşmışlardı.

Cumhuriyetin doğu toprakları Mark Antonius tarafından yönetilmektedir. Antonius döneminde doğuda bulunan tüm krallıklar gibi Kommagene Krallığı da iktisadi olarak güçlenmiştir. Bu dönemde Kommagene Kralı I. Antiochos'un Roma – Parth savaşı sırasında Kommagene ülkesine kaçan Parthlıları geri vermemiştir. Ayrıca I. Antiochos'un Parth seferi sırasında Kommagene Kralı I. Antiochos'u Parth Kralı Pocosos ile iş birliği yapmakla suçladı. Böylece Mark Antonius Samosata'yı kuşatarak Kommagene Krallığını ilhak etmek istedi. Ancak bu kuşatma başarılı olmamış I. Antiochos krallığını korumayı başarmıştır (Yıldırım, 2012: 51; Butcher, 2003: 88; Bunson, 2002: 22-556; Sartre, 2005: 74; Redgate, 2000: 76; Millar, 1993: 28-29; Taşdemir Özcan, 2015: 112-113; Dando – Collins, 2007: 40-43; Sheppard, 2008: 90; Erdkamp, 2007: 239-240; Southern, 2012: 159; Yıldırım, 2011: 46-47). Mark Antonius için Samosata kuşatması sebebi olan Parthlıların Kommagene Krallığına kaçması sonucunda suçlanması ve yapılan seferin başarısızlıkla sonuçlanması antik kaynaklarda daha detaylı olarak anlatılmıştır:

“Onların bazıları Zeugma kenti yakınlarındaki Fırat üzerindeki köprüyü geçerek evlerine doğru kaçmak istediler fakat yol kapandığından yapamadılar, pek çoğu öldürüldü ve diğerleri Kommagene ülkesindeki Antiokhos'a sığınmak için kaçmaya devam etti.” (Cass. Dio LXIX.20.4–6.)

“Crassus'un yönetiminde pek çok felaketler yaşayan Romalılar bu kahrmanlık karşısında onu kutladılar. Art arda gelen üç büyük savaşı kaybedip tamamen yenilen Roma için Media ve Mezopotamya, yeniden Parthlar arasında sınır oldu. Yine de Ventidius, Parthları daha fazla takip etmemeyi kararlaştırdı. Çünkü Antonius'un kıskançlığından korktu fakat Roma'ya karşı isyan etmiş olan Antiokhos'u Kommagene'de bulunan Samosata şehrinde kuşattı. Antiokhos bin talent ödemeyi teklif ettiği zaman Antiokhos'la barış yapması için Ventidius'a izin vermeyecek olan Antonius'un emirlerine uydu. Antonius bu kahramanlığın kendi adıyla anılması için ısrarlıydı ve bütün başarılar Ventidius tarafından gerçekleştirilmemeliydi. Fakat kuşatma uzadı, şehirdekiler dışarıdan bir yardım gelmediği halde kendi başlarına oldukça kuvvetli bir savunma yapmaya başladılar. Böylece Antonius hiçbir şey başaramadı, utanç ve pişmanlık içerisinde üç yüz talent ödenmesi koşuluyla Antiokhos'la barış yapmaya razı oldu. Antonius, Suriye'deki bazı önemsiz meseleleri hallettikten sonra kazandığı zaferlerin onuruyla Atina'ya geri döndü ve Ventidius'u da evine yolladı.” (Plut. Marc. Ant. XXIV.1–4.).

Roma'da ikinci kez oluşturulan üçlü yönetimin akıbeti Octavianus ve Mark Antonius arasındaki tek başına hâkim olma düşüncesi nedeniyle iç savaşa doğru gitmekteydi. Ayrıca Antonius bu dönemde karısı Mısır kraliçesi olan VII. Kleopatra önemli destekçilerinden birisidir. İÖ 34 yılında Antonius Parth seferini tamamladıktan sonra düzenlenen törende Kleopatra ve Antonius'tan olan oğullarına unvan ve toprak dağıtılmış; Kilikia, Fenike ve Suriye'yi Ptolemaios'a

(Philadelphos), Armenia, Media ve Parthia ise Aleksandros'a vererek Roma'nın topraklarını paylaşmıştır. Bu düzenleme kapsamında muhtemelen Maraş ve çevresini yöneten Kommagene Krallığı da Aleksandros'a verilmiş olmalıdır. Ancak bu paylaşım, Roma tarafından kabul görmeyerek reddedilmiştir. Gerginleşen siyasal ortam gün geçtikçe yerini bir savaşa doğru bırakmıştır. Çok geçmeden her iki taraf da savaşmak için hazırlıklara başlamıştır. Her iki taraf kendisine destekçi ve taraftar arayışı içinde olmuştur. Maraş ve çevresini yöneten Kommagene Krallığı da bu savaşta Mark Antonius'un tarafını desteklemiştir. İÖ 31 yılında yapılan Actium Savaşı neticesinde kazanan taraf Octavianus olmuştur. Bu netice ile Mısır'a kaçan Antonius kazanamayacağını anlayınca karısı VII. Kleopatra ile birlikte intihar ederek yaşamına son vermiştir. (Sullivan, 2016: 775; Bunson, 2002: 3-557; Magie, 1950: 582; Bosh, 1940: 119-121-121; Southern, 1998: 91-92; Conti, 2003: 67; Hooper, 1992: 307; Bury, 1893: 2; Mackay, 2004: 168).

Actium Savaşını Octavianus'un kazanmasından sonra İÖ 27 yılında Roma'da Cumhuriyet yönetimi sona erdi ve artık yeni yönetim sistemi olan imparatorluğa geçilmiştir. Böylece Roma'nın ilk imparatoru olan Octavianus, Augustus ismini almıştır. Cumhuriyet yönetiminden sonra gelen imparatorluk Romasında ortaya çıkacak olan yeni oluşumlardan eyaletler de etkilenecekti ve bağlı krallıklar zaman içerisinde iktisadi, idari ve askeri olarak değişimler geçirecekti. İlk Roma imparatoru olan Augustus, Anadolu eyaletlerinin yapısı üzerinde, düzenlemeler yaparak yeni sisteme göre entegrasyon girişimlerine başlamıştı. Bu kapsamda Maraş ve çevresini yöneten Kommagene Krallığı'nın da cumhuriyet döneminde var olan dengeleri değişecekti. Bir anlamda, Roma İmparatorluğundan bağımsız gibi olan müttefik kralların hüküm sürdüğü bölgeleri korumak ve Roma ile bir ittifak içinde olmak aslında sıradan bir durumdu. Romalılar, müttefik kralların bölgelerini kendi yönetimleri altında olduğunu iddia etmekteydiler. Böylece, gerçekten de Romalılar istedikleri zaman herhangi bir müttefik krallığı ortadan kaldırabilecek güce ulaşmışlardı. Bu politikaya Kommagene Krallığı açısından bakılacak olunursa bağımsız bir krallığın geleceği artık bir imparatorun ellerinde olacaktı (Goodman, 1997: 110-111; Mattem, 1999: 118; Pollard, 2000: 16; Akşit, 1976: 48; Phang, 2016: 813).

7. Sonuç

Makedon Krallığının Asya seferi öncesi Doğu kökenli Achaemenidlerin elinde olan Maraş ve çevresi artık Makedonların sınırlarına dahil olmuştur. İskender'in ölümü sonrası Maraş ve çevresi her ne kadar Antigonislerin idaresi altına girmiş olsa da resmi olarak Makedon Krallığı'na bağlı kalmıştır. Ancak İskender'in ardıllarının hakimiyet mücadelesi ile birlikte bölge Seleukos Krallığı adı altında yeni kurulan bir krallığın himayesine girmiştir. Seleukoslar ile birlikte başlayan Hellenistik dönem boyunca birçok yeni bölgesel krallıklar kurulmuştur. Krallıkların kurulması ve bu krallıkların gücünü arttırması ile

birlikte Hellenistik Anadolu coğrafyasında politik ve stratejik dengeler değişmeye başlamıştır. Ayrıca Romalıların Hellenistik Anadolu coğrafyasına gelmesiyle Seleukoslar gücünü kaybetmeye başladı ve Seleukosların gücünü kaybetmesiyle Seleukos valisi olan Ptolemios isyan ederek Maraş ve çevresini de kapsayan Kommagene Krallığını kurmuştur.

Kommagene Krallığı bağımsız bir şekilde varlığını sürdürmeye devam ederken bölgesel olarak gücünü arttırmaya çalışmıştır. Bununla birlikte bölgede bulunan diğer krallıklar ile siyasi ve stratejik ilişkiler de kurmuştur. Ancak İÖ 1. yüzyıl da Hellenistik Anadolu coğrafyasında ortaya çıkan Roma – Pontus savaşları tüm coğrafyayı olumsuz etkilediği gibi Kommagene Krallığını da etkilemiştir. Roma – Pontus savaşlarının başında Maraş ve çevresi muhtemel olarak ilk önce Parth Krallığının sınırlarına dahil edilmiştir. Devamında Parth’ların iç çatışmalarından yararlanan Armenia Kralı II. Tigranes tarafından Roma – Pontus savaşlarını da kendi çıkarına kullanarak Maraş ve çevresini istila etmiştir. Böylece Kommagene Krallığı bağımsızlığı kaybetmiş vassal bir krallık olarak varlığını sürdürmeye devam etmiştir. Sürekli işgal tehlikesi altında olan Kommagene Krallığı, Romalı General Pompeius’un bölgede yaptığı yeni düzenlemeler ile birlikte bağımsızlığını kazanmıştır.

Roma’nın Hellenistik coğrafyada etkinliğini arttırması ile Parthların da ön plana çıkmasıyla Kommagene Krallığının önemi anlaşılmaya başlanmıştır. Roma – Parth arasında tampon bölge olarak kalan Maraş ve çevresi gün geçtikçe stratejik önemi sebebiyle Kommagene Krallığın da varlığı daha çok önem kazanmıştır. Roma – Parth arasında kalan Kommagene Krallığı daha çok Roma ile ittifak kurarak bağımsızlığını sürdürmeye devam etmiştir. Ancak Roma da yaşanan siyasi krizler nedeniyle çıkan iç savaşlardan Kommagene Krallığı da etkilenmiş olup ilk iç savaşta Pompeius’un ve ikinci iç savaşta ise Antonius’un yanında yer almıştır. Ancak Kommagene Krallığı her iki savaşta da kaybeden tarafta yer alarak bağımsızlığını tehlikeye atmıştır. Nitekim Roma’da yaşanan yönetsel değişiklik sonrasında gelen imparatorluk yönetimi ile birlikte Kommagene Krallığı Roma imparatorunun inisiyatifine kalmıştır.

KAYNAKÇA

ANTİK KAYNAKLAR

- (**Strab.**) Strabon, *Geographika*, (Çev: H. L. Jones), London, 1957. (Loeb).
- (**Strabon.**) *Geographika Strabon, Geographika Antik Anadolu Coğrafyası Kitap: XII-XIII-XIV*, (Çev: A. Pekman), İstanbul: Arkeoloji Sanat Yayınları, 2005.
- (**Jul.**) Julius Caesar, *Peskett*, A. G. 1926. *The Commentaries of C. Julius Caesar on the Civil War*, At the Clarendon Press.
- (**Ptol.**) Claudius Ptolemaeus, *Geographia*, (Çev: J. L. Berggren), London, 2000. (Loeb).
- (**Cass. Dio**) Cassius Dio, *Historia Romana*, (Çev: E. Carry), London, 1954. (Loeb).
- (**Plin. nat.**) Gaius Plinius Secundus, *Naturalis Historia*, (Çev: H. R. Racham – W.H.S. Jones), London, 1947. (Loeb).
- (**Proc. de bel.**) Procopius Caesarensis, *De Bellis*, (Çev: H. B. Dewing), London, 1914. (Loeb).
- (**Proc. de aedif.**) Procopius Caesarensis, *De Aedificiis*, (Çev: H. B. Dewing), London, 1949. (Loeb).
- (**Amm. Marc.**) Ammianus Marcellinus, *Rerum Gestarum Libri Quae Supersunt*, (Çev: J.C. Rolfe), London, 1963-1964. (Loeb).
- (**Plut. Marc. Ant.**) Plutarkhos, *Bioi Paralleloi (Marcus Antonius)*, (Çev: B. Perin), London, 1959. (Loeb).

MODERN KAYNAKLAR

- ADKINS, L, - ADKINS, R, A., 2005. *Handbook To Life Ancient Greece, Facts on File, United States*, 514s.
- AKŞİT, O., 1976. *Roma İmparatorluk Tarihi (M.Ö. 27-M.S. 192)*, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları, İstanbul, 279s.
- ALIÇ, S., 2021. *Anadolu Beyliklerinde Siyasi Evlilikler, Selenge Yayınları. İstanbul*, 152s.
- ALIÇ, S., 2020. “Orta Çağ’da Maraş”, *Milli Mücadelenin 100. Yılında Kahramanmaraş, Palet Yayınları. Kahramanmaraş*, ss. 14 – 19.
- BEESELEY, A. H., 1921. *The Gracchi Marius and Sulla Epochs Of Ancient History*, CreateSpace Independent Publishing, United States of America, 108s.
- BOAK, E, A., 1921. *History Of Rome To 565 A. D.*, The Macmillan Company, New York, 610s.
- BOATWRIGHT, M, T., 2004. *The Romans From Village to Empire*, Oxford University Press, United Kingdom, 516s.
- BOSH, C., 1940. *Roma Tarihin Ana Hatları 1. Kısım*, Çev.: S. Atlan, İstanbul, 170s.
- BUNSON, M., 2002. *Encyclopedia of the Roman Empire, Facts On File Publishing, New York*, 636s.
- BURNS, R., 2009. *The Monuments Of Syria A Guide*, I.B.Tauris & Co Ltd, United Kingdom, 370s.
- BURY, J, B., 1893. *A History Of The Roman Empire From Its Foundation To The Death Of Marcus Aurelius (27 B.C.-180 A.D.)*, Happer & Brothers Publishers, New York, 638s.
- BUTCHER, K., 2003. *Roman Syria And The Near East*, The British Museum Press, United Kingdom, 470s.
- CONTI, F., 2003. *A Profile of Ancient Rome*, Paul Getty Museum, United States, 216s.

- DANDO – COLLINS, S., 2007. *Mark Antony's Heroes: How the Third Gallica Legion Saved an Apostle and Created an Emperor*, John Wiley & Sons, Inc, New Jersey, 288s.
- DIGNAS, B., - WINTER, E., 2007. *Rome and Persian in Late Antiquity*, Cambridge University Press, United Kingdom, 347s.
- DILLON, M., & GARLAND, L., 2015. *Ancient Rome: Social and historical documents from the early Republic to the death of Augustus*. Routledge, London, 878s.
- DROGULA, F. K., 2015. *Commanders and Command in the Roman Republic and Early Empire*. UNC Press Books., United States Of America, 422s.
- ERDKAMP, P., 2007. *A Companion to the Roman Army*, Blackwell Publishing, United States, 574s.
- FERGUSON, R, J., 2005. "Rome and Parthia: Power Politics And Diplomacy Across Cultural Frontiers", Centre for East-West Cultural And Economic Studies, Australia, ss. 3- 40.
- FREEMAN, C., 1996. *Mısır, Yunan ve Roma: Antik Akdeniz Uygarlıkları*, Çev.: S.K. Angı, Ankara, 739s.
- GOLDSWORTHY, A., 2006, *Caesar Life Of A Colossus*, Yale University Press, United States, 583s.
- GOODMAN, M., 1997. *The Roman World 44 BC–AD 180*, Routledge, London, 380s.
- GUTZWILLER, K., 2007. *A Guide to Hellenistic Literature*, Wiley-Blackwell Publishing, New Jersey, 280s.
- HAZEL, J., 2001. *Who's Who in the Roman World*, Routledge, London, 384s.
- HECKEL, W., 1992. *The Marshals Of Alexander's Empire*, Routledge, New York, 370s.
- HEITLAND, W, E., 1911. *A Short of the Roman Republic*, Cambridge at the Universtiy Press, United Kingdom, 528s.
- HITTI, K, P., 1959. *Syria A Short History*, The Micnillan Company, New York, 271s.
- HOOPER, F., 1979. *Roman Realities*, Wayne State Universtiy Press, Detroit, 582s.
- HORNBLOWER, S., 2012. *The Oxford Classical Dictionary*, Oxford Universtiy Press, United Kingdom, 1592s.
- KEAVENEY, A., 1992. *Lucullus A Life*, Routledge, London, 173s.
- LEACH, J., 2014. *Pompey the Great*, Routledge, London, 265s.
- LINTOTT, A., 1993. *Imperium Romanum: Politics and Administration*, Routledge, Oxon, 247s.
- LINTOTT, A., 2010. *The Romans In The Age Of Augustus*, Wiley-Blackwell, New Jersey, 198s.
- MACKAY, S, C., 2004. *Ancient Rome: A Military And Political History*, Cambridge University Press, United Kingdom, 412s.
- MAGIE, D, 1950. *Roman Rule In Asia Minor: To The And Of The Third Century After Christ*, Princeton University Press, New Jersey, 740s.
- MATTEM, P, S., 1999. *Rome and the Enemy Imperial Strategy in the Principate*, Universtiy California Of Press, California, 253s.
- MAYOR, A., 2010. *The Poison King: The Life And Legend Of Mithradates Rome's Deadliest Enemy*, Princeton Universtiy Press, New Jersey, 448s.
- MILLAR, F., 1993. *The Roman Near East 31 BC – AD 337*, Harvard Universtiy Press, London, 624s.
- MOMMSEN, T., 1996. *A History of Rome Under the Emperors*, Routledge, London, 651s.
- PENROSE, J., 2005. *Rome and Her Enemies*, Osprey Publishing, Great Britain, 305s.

- PETER, G., 2007. *Alexander The Great And The Hellenistic Age: A Short History*, The Orion Publishing Groups, United States of America, 234s.
- PHANG, E. S., 2016. *The Conflict Ancient Greece and Rome: The Definitive Political, Social, And Military Encyclopedia*, ABC-CLIO, LLC, United States of America, 1421s.
- POLLARD, N., 2000. *Soldiers, Cities, and Civilians in Roman Syria*, The University of Michigan Press, United States, 384s.
- REDGATE, E. A., 2000. *The Armenians*, Blackwell Publishers, Malden, 331s.
- SACKS, D., 2005. *Encyclopedia of the Ancient Greek World*, Facts on File, United States, 412s.
- SANDS, P. C., 1908. *The Client Princes of the Roman Empire Under the Republic*, Cambridge At The University Press, United Kingdom, 242s.
- SARTRE, M., 2005. *The Middle East Under Rome*, Harvard University Press, United States, 688s.
- SCULLARD, H. H., 1982. *From the Gracchi to Nero A history of Rome 133 B.C. to A.D. 68*, Routledge, London, 500s.
- SHEPPARD, S., 2008. *Philippi 42 BC - The Death of the Roman Republic*, Osprey Publishing, United Kingdom, 96s.
- SHOTTER, D., 1994. *The Fall of the Roman Republic*, Routledge, London, 113s.
- SOLAK, İ., XVI. Asırda Maraş Kazası (1526-1563), Dulkadiroğlu Belediyesi. Kahramanmaraş, 233s.
- SOUTHERN, P., 1998. *Augustus*, Routledge, London, 271s.
- SOUTHERN, P., 2012. *Mark Antony A Life*, Amberley Publishing, United Kingdom, 288s.
- STRK, F. K., 2012. *The first meeting of the Roman and Parthian empires: geopolitical context and consequences* (Doctoral dissertation, U University of Tasmania).
- SULLIVAN, R. D., (2016). *The Dynasty of Commagene* (pp. 732-798), De Gruyter.
- TAŞDÖNER ÖZCAN, K., 2015. Hellenistik Dönemin Küçük Bir Krallığı: Kommagene. *Tarih Okulu Dergisi*, 8(23), 97-118.
- TATUM, W. J., 2008. *Always I am Caesar*, Blackwell Publishing, United Kingdom, 198s.
- TEKİN, O., 1998. *Eski Yunan Tarihi, İletişim Yayınları*, İstanbul, 144s.
- TEKİN, O., 2007. *Eski Anadolu ve Trakya: Ege Göçlerinden Roma İmparatorluğu'nun İkiye Ayrılmasına Kadar (MÖ 12. - MS 4. Yüzyıllar Arası)*, İletişim Yayınları, İstanbul, 224s.
- TEKİN, O., 2008. *Eski Yunan ve Roma Tarihine Giriş, İletişim Yayınları*, İstanbul, 349s.
- ÜRKMEZ, Ö., 2014. Eski Çağ'da Maraş ya da Marqāṣti Germanicia. *Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 11(2), 67-95.
- YILDIRIM, E., 2011. *Pers Hakimiyetinin Bitiminden Bizans Hakimiyetinin Başlangıcına Kadar Olan Dönemdeki Antik Çağ Yazarlarının Eserlerinde Orta Fırat Bölgesi, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, (Yayınlanmamış Doktora Tezi)*, Konya.
- YILDIRIM, E., 2012. *Roma-Parth Mücadelesinde Fırat Nehri'nin Jeopolitik Önemi. Tarih'in Peşinde Uluslararası Tarih ve Sosyal Araştırmalar Dergisi, Sayı 7*, 45-64.
- YILDIRIM, E., 2013. *Carrhae Yenilgisi ve Roma'nın Doğu Politikasına Etkileri. Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, (29)*, 261-272.

AFŞİN ET-TÜRKÎ

SAMET ALIÇ*

“Afşin demek ile anılan ve pehlivanlığı ile meşhur bir emir vardı.

Bu emir Bizans ülkelerini ayağı altına almış ve o vilayetlere akın yapmış ve yağmada bulunmuştu.

Bizans İmparatorları içinde meşhur olup adı ve sanı vardı.”¹

Giriş

İnsanlık tarihi boyunca toplumların, milletlerin veya siyasi teşekküllerin sosyo-ekonomik, kültürel ve idari yapıları varlıklarını devam ettirebilmeleri açısından önem arz etmektedir. Bu özelliklerin korunması ve sürekliliği ise büyük oranda askeri güçlerinin yeterli olmasına bağlıdır. Kadim tarihi boyunca Türk toplumları *Ordu Millet* anlayışına sahip olmuşlardır. Ücretli olmayan daimi Türk ordusu, temelde süvari birliklerden oluşuyordu. At, demir ve oku en iyi şekilde kullanabilen eski Türkler, yaşadıkları dönemde askeri açıdan kendilerinden bahsettiriyorlardı. Her çağın teknik seviyesinde en üstün silahları kullanıyorlardı. Sistematik, taktiksel, süratli ve güçlü ordularıyla varlıklarını ve geleneklerini günümüze kadar devam ettirmeyi başarmışlardır.

Türklerin çok eski dönemlerden itibaren uygulayageldikleri savaş stratejileri iki temel unsura dayanıyordu. Bunlar *keşif akınları (yelme²)* ve *yıpratma* savaşıydı. Ele geçirilmek istenen beldelerin keşfi, akıncı küçük birliklerin düzenlediği süratli seferler ile sağlanırdı. Bu keşif akınları bazen yıllarca devam edebilirdi. Keşif akıncılarının ardından daha kalabalık kuvvetler ile düşman belde-lerindeki yığınak merkezleri, iase depoları, önemli yol kavşakları hedef alınır ve düşman yıpratılırdı.³ Kısacası akın faaliyetleri muntazam olurdu. Akın için belirlenen bölgeye sistematik ve daimi seferler düzenlenirdi. Bu seferler, başıboş ve geliş güzel yapılmazdı. Bu kadim Türk askeri taktikleri Müslüman Türk Devletleri tarafından da devam ettirildi. Ayrıca İlk Müslüman Türk Devletleri’nden itibaren Müslüman Türk Askerleri *İ’la-yi Kelimetullah*’ı Darülharp’ta yüceltmeyi amaç edindiler.

Selçuklular daha siyasi bir teşekkül oluşturmadan önce Anadolu’ya ilgi duydular ve Çağrı Bey bizzat ilk Anadolu akınlarını başlattı. Bu ilk akının ardından Çağrı Bey, Anadolu’nun Türklere yurt olabileceği öngörüsünde bulundu. Bu tarihten itibaren 1071 Malazgirt Savaşı’na kadar devam edecek olan

* Dr. Öğr. Üyesi, Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi, İnsan ve Toplum Bilimleri Fakültesi, Tarih Bölümü, Öğretim Üyesi. E Mail: sametalic@hotmail.com.tr ORCID NO: 0000-0002-5618-1213

¹ Ahmed b. Mahmud, *Selçuk-nâme*, C.1, Tercüman Yay., İstanbul, 1977, s. 81.

² Akıncıya “yelme eri” denilirdi (Saadetin Gömeç, *Türk Kültürünün Ana Hatları*, Akçağ Yay. Ankara, 2006, s.79).

³ İbrahim Kafesoğlu, *Türk Milli Kültürü*, Ötüken Yay. İstanbul, 2007, s. 286-287.

takribi yarım asırlık Anadolu'yu keşif ve Rumları yıpratma faaliyetlerinin temeli de atıldı. Tuğrul Bey muntazaman birçok defa Anadolu'ya akınlar gerçekleştirdi.⁴ Tuğrul Bey'den sonra Büyük Selçuklu sultanı olan Alp Arslan, Tuğrul Bey'in Anadolu'ya akın yapma siyasetini devam ettirdi. Nitekim tahta çıkar çıkmaz düzenlediği Kafkasya ve Azerbaycan seferi Tuğrul Bey'in batı seferlerinin devamı niteliğindedir.⁵ Bu sefer esnasında meydana gelen Ani'nin zaptı, Alp Arslan'ın en önemli fetihlerinden biridir.⁶

Alp Arslan döneminde bir yandan Selçukluların Anadolu'ya akın siyaseti düzenli olarak devam ederken diğer yandan Anadolu sınırlarına yerleştirilen Türkmen guruplarının sayıları da arttırıldı. Bu dönemde Arran, Azerbaycan ve Van gölü civarlarında Türkmen guruplarının varlıklarını tespit edebiliyoruz.⁷ Afşin Bey'in ismine ilk kez bu Türkmen gurupları içerisinde rastlanılmaktadır. Onun ismi Emir Afşin, Bekçioğlu Afşin veya Afşin et-Türkî⁸ olarak da kaydedilmiştir.⁹ Aslında Afşin kelimesi Tacikistan ile Özbekistan arasında yer alan Üsrüşene bölgesini idare eden beylerden bazılarına verilen unvan idi.¹⁰ Bu unvan zamanla özel isim olarak da kullanılmıştır. Afşin kelimesi Afşin Bey'in lakabından ziyade şahsi adı olmalıdır.¹¹

Selçuklu hanedanının sahip olduğu toprakların yaklaşık dörtte üçünün ele geçirilmesinde Türkmen kuvvetler birinci derecede rol oynadı. Örneğin; Batı İran, Azerbaycan, Anadolu, Kuzey Suriye, Kuzey Irak ve Filistin Türkmen beyler tarafından ele geçirildi. Afşin, Atsız, Ahmed, Kutalmışoğulları, Tutak, Artuk, Danişmend Gazi, Ebû'l-Kasım, Kara-tegin, Mengüçük Gazi, Emir Boldacı, Sökmen, Belek ve İlgazi bunların en önde gelenlerinden bazılarıdır.¹² Anadolu Türklüğünün en temiz en canlı unsurunu temsil eden bu akıncı Türkmenler, Anadolu'nun fethi ve Türkleşmesi açısından son derece önemli rol oynadılar.¹³

Orta Çağ'ın en büyük ordularından biri bu dönemde Büyük Selçuklular tarafından oluşturuldu. Hassa birliklerinin dışında Selçukluların geliştirdiği ıktâ¹⁴

⁴ M.Halil Yınanç, *Türkiye Tarihi Selçuklular Devri*, C.1, Ankara, 2020, s.31-51; Refik Turan, "Türklerin Anadolu'ya Akınları ve Malazgirt Zaferi'nden Önce Anadolu'da Türk Varlığı", *Selçuklu Tarihi El Kitabı*, Ed.Refik Turan, Grafik Yay., Ankara, 2014, s.95-107; Abdullah Kaya, "Başlangıcından 1071'e Kadar Türklerin Anadolu'ya Akınları Hakkında Bir Değerlendirme", *Ekev Akademi Dergisi*, Yıl. 18, S.59, 2014, s.220-225.

⁵ Mehmet Altay Köymen, *Alparslan ve Zamanı*, MEB, İstanbul, 1972, s.24; Refik Turan, "Malazgirt Fatihi Alp Arslan", *Selçuklu Tarihi El Kitabı*, Ed.Refik Turan, Grafik Yay., Ankara, 2014, s. 116.

⁶ Sibt İbnü'l-Cevzî, *Mir'âtü'z-Zamân Fî Târîhi'l-Âyân'da Selçuklular*, Terc. Ali Sevim, TTK, Ankara, 2011, s.135; Peacock, *Selçuklu Devleti'nin Kuruluşu*, Çev. Zeynep Roma, Türkiye İş Bankası Yay. İstanbul, 2010, s.173; Abdullah Kaya, "Başlangıcından 1071'e...", s.225.

⁷ Faruk Sümer, "Afşin", *DİA*, C.1, TDV, Ankara, 1988, s.440.

⁸ Sibt İbnü'l-Cevzî, *El-Muntazam Fî Tarihi'l-Ümem'de Selçuklular*, Çev. Ali Sevim, TTK, Ankara, 2014, s.99.

⁹ İbnü'l-Adim, *Zübdetü'l-Haleb Min Tarihi Haleb'de Selçuklular*, Çev. Ali Sevim, TTK, Ankara, 2014, s.17.

¹⁰ Aydın Usta, "Üsrüşene", *DİA*, C.42, TDV, Ankara, 2012, s.391.

¹¹ Faruk Sümer, "Afşin"..., s. 440.

¹² Salim Koca, *Selçuklular'da Ordu ve Askeri Kültür*, Berikan Yay., Ankara, 2005, s.104.

¹³ Erkan Göksu, *Türkiye Selçuklularında Ordu*, TTK, Ankara, 2010, s.214.

¹⁴ Bu bahiste detaylı bilgi için bk. Erkan Göksu, "Türkiye Selçuklularında İktâ' ", *Selçuk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, S.26, 2009.

sistemi ile de desteklenen Türkmen akıncıları uc bölgelerde yaptıkları askeri faaliyetler ile önemli bir yıpratıcı güç oluşturdular.¹⁵ Afşin Bey ve diğer Türkmen akıncılarının Anadolu üzerindeki etkisini göstermesi bakımından Niketas ve Urfalı Mateos'un aşağıdaki kayıtları dikkat çekicidir.

Niketas Khoniates, Türklerin Anadolu akınlarını şöyle tasvir eder: “ ... Bunlar bir eşkiya çetesi gibi durmadan Bizanslıları baskına uğrattıyor ve yağmıyorlardı. Sık sık iş, açık savaşa dökülüyor ve her seferinde bunlar Bizanslıları bozuyorlardı. Türkler atlarının süratine güvenerek yoğun bir bulut gibi ansızın Bizanslıların üzerine çöküyor ve Bizanslılar daha mızraklarını kullanmadan rüzgâr gibi ortada kayboluyorlardı.”¹⁶

Urfalı Mateos, Türklerin Anadolu seferlerinden bahsederken şu ifadeleri kullanır: “...Bu zamana kadar bu cins Türk atlı askerleri görülmemişti. Ermeni askerleri onlarla karşılaşınca onların acaiib şekilli, yaylı ve kadın gibi uzun saçlı olduklarını gördüler... Türkler de ok atışıyla birçok Ermeni'yi vurdular. Bu manzarayı gören Şapuh, Davit'e: 'Ey kral, düşmanın önünden çekil, çünkü askerimizin birçoğu oklardan yaralanmıştır. Geri dönelim ve düşmanın elinde gördüğümüz silahlarına mukavemet edebilmek için oklara karşı başka elbiseler giyelim.' dedi.”¹⁷

Afşin Bey'in Siyasi ve Askeri Faaliyetleri

Afşin Bey, hakkındaki ilk bilgiler 1060'lı yıllara tekabül eder. 1064'ten itibaren Türk akıncıları Kayseri'ye kadar ilerleyip daha sonra da el-Cezire'ye kadar indiler. Tuğrul Bey zamanında Bağdad valisi bulunan Afşin Bey, Anadolu'daki bu harekâtların başında bulunuyordu.¹⁸ 1066 yılında Sultan Alp Arslan, emir ve kumandanlarına Anadolu'daki fetihlerin kesin olarak devam ettirilmesi emrini verdi. Bu emir üzerine Afşin Bey; Emir Gümüştegin, Ahmedşah ve diğer bazı Selçuklu emirleri ile Anadolu içlerine akın düzenledi. Ergani'ye yürüten Afşin Bey, buradaki bazı kaleleri ele geçirdi. Fırat'ın uzun kolu olan Murat ile Dicle Nehri'ni geçerek, Adıyaman (Hisn-ı Mansur) üzerine akın yaptı. Afşin ve diğer Türkmen beylerinin harekâtını engellemek isteyen Bizans kumandanı Aruandanus, 10.000 kişilik bir kuvvetle harekete geçti. Haşin kalesi civarında yapılan muharebenin ardından Aruandanus mağlup olarak esir düştü. 40.000 altın fidye karşılığında esaretten kurtulabildi. Afşin Bey, daha sonra Dülük, Raban¹⁹, Artah²⁰, ve Keysum²¹ kalelerini ele geçirip Antakya civarına ilerledi.

¹⁵ İbrahim Kafesoğlu, *Türk Milli Kültürü...*, s.371.

¹⁶ Niketas Khoniates, *Historia*, Çev. Fikret İşıltan, TTK, Ankara, 1995, s.22.

¹⁷ *Urfalı Mateos Vekayi-namesi ve Papaz Grigor'un Zeyli*, Çev. Hrant d.Andreasyan, Ankara: TTK, Ankara, 2000, s.48.

¹⁸ İlyas Gökhan, *Selçuklular Zamanında Maraş*, Kahramanmaraş Belediyesi Yay., 2013, s.16.

¹⁹ Dülük ve Raban (Araban) günümüzde Gaziantep il sınırları içerisinde bulunmaktadır.

²⁰ Orta Çağ Anadolu'sunda önemli bir yeri bulunan Artah, günümüzde Hatay'a bağlı Reyhanlı'nın eski adıdır (Tülay Metin, “Emir Necmeddin İlgazi Dönemi Artuklu-Haçlı Münasebetleri ve Afrin Zaferi” *BELLETEN*, C.82, S.298, 2019, s.833).

²¹ Şam Suguru'nda bulunur. Hz. Ömer döneminde Behisni'yi de Keysum'a bağlanmıştır (Mustafa Alican, “Ortaçağda Behesni (Behisni)”, *Mustafa Kemal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, C.11, S.27, 2014, s. 72).

Burada da birtakım kaleleri ele geçirmeyi başardı. Bu önemli başarılarının ardından Afşin ve diğer Türkmen beyleri kayda değer ganimetler ile Selçukluların hareket üssü olan Ahlat'a döndü.²²

Ahlat'a döndükten sonra Gümüştegin ile arası açılan ve onu öldüren Afşin Bey²³, Sultan Alp Arslan tarafından cezalandırılacağını düşünerek yanında bulunan Türk akıncılar ile Anadolu içlerine yeni bir akın düzenledi.²⁴ Afşin Bey, karargâhını Amanoslar (Gavur/Nur Dağı) üzerindeki Karadağ'a kurdu. 1067 yılında Afşin Bey'in kuvvetleri ikiye ayrılarak bir kısmı bugün Gaziantep yakınlarındaki Dülük ve çevresinde, takribi bin kişiden oluşan diğer kısmı ise Antakya civarında akınlarda bulundu.²⁵ Daha sonra kuzeye hareket eden Afşin, Malatya'ya yürüyüp karşısına çıkan Bizans kuvvetlerini darmadağın etti. Buradan hareketle Tohma havzasından geçerek Kayseri'yi ele geçirdi. Karaman bölgesinde de askeri faaliyetlerde bulunduktan sonra Toroslar-Amanoslar güzergâhını takip ederek Haleb'e gitti. 1067 yılı içerisinde yaptığı gaza faaliyetlerinden elde ettiği, önemli miktardaki ganimeti Haleb pazarlarında sattı.²⁶

Afşin Bey; Maraş, Ayıntab, Raban, Kayseri, Malatya ve Kuzey Suriye'deki faaliyetleri ile Sultan Alp Arslan'ın takdirini kazanmak istiyordu.²⁷ Nitekim 1068 yılında Ayıntab, Antakya ve Haleb civarındaki akınlara devam etti. Dönemin kaynaklarının ifadelerine göre bu dönemde Haleb ve Antakya çevresinde akın yapılmayan kale kalmamıştır. Sultan Alp Arslan, Afşin Bey'in Bizans beldelerinde sağladığı başarıları haber alınca Afşin Bey'i affettiğini bildiren bir mektup gönderdi. Sultan'ın mektubu Afşin Bey'e ulaştığı sırada Afşin Bey, Antakya şehrini muhasara altına almış ve şehri ele geçirmek üzereydi. Afşin Bey, Sultan Alp Arslan'ın takdirini kazanıp kendisinin affedildiğini öğrenince kuşatmayı kaldırdı.²⁸ Afşin Bey, Antakya'nın Bizans valisinden 100.000 altın ele geçirdi ve Haleb pazarlarında 70 bin köle sattıktan sonra 1068 baharında Kuzey Suriye'den ayrılarak Irak taraflarına gitti. Kısa süre sonra Ahmedşah ile birlikte Orta Anadolu üzerine yürüyen Afşin Bey, Sakarya vadisi üzerinden geçerek

²² M.Halil Yinanç, *Türkiye Tarihi Selçuklular Devri*, C.1..., s.54; Ali Sevim, *Suriye ve Filistin Selçukluları Tarihi*, TTK, Ankara, 2000, s. 21; Ali Sevim, *Ünlü Selçuklu Komutanları*, TTK, Ankara, 1990, s.18-19; İlyas Gökhan, *Başlangıçtan Kurtuluş Harbine Kadar Maraş Tarihi*, Ukde Yay., Kahramanmaraş, 2011, s.101.

²³ *Abû'l Farac Tarihi*, C. I, Çev. Ömer Rıza Doğrul, TTK, Ankara, 1987, s.318.

²⁴ Mehmet Altay Köymen, *Alp Arslan Zamanı Selçuklu Askeri Teşkilatı*, AÜ Basımevi, Ankara, 1970, s.33; Yusuf Ayönü, *Selçuklular ve Bizans*, TTK, Ankara, 2014, s. 32.

²⁵ İbnü'l-Adim, Afşin Bey ve Türkmenlerin Antakya akınından sonra ele geçen ganimetin çok fazla olduğunu ve bu malların çokluğundan dolayı çok daha uygun fiyata satıldığını belirtmektedir. Örneğin bu akınlar esnasında 4 bin camuz ele geçirilmiş ve normal şartlarda 2-3 altına satılan bu hayvanlar 1 altına satılmaya başlanmıştır. Bu akında ele geçirilen küçük ve büyükbaş hayvanlar ile cariyelerin sayısının tam olarak tespiti mümkün olmamakla beraber bir cariyeye 2 altına, küçük bir çocuk ise at nalı için kullanılan küçük bir demir parçasına satılır hale geldi. Bu akınlar sırasında tarım ürünleri zarar gördüğü için ise tarım ürünlerinin fiyatlarında artış meydana geldi. (İbnü'l-Adim, *Zübdetü'l-Haleb...*, s.16-17).

²⁶ Ali Sevim, *Anadolu'nun Fethi Selçuklular Dönemi*, TTK, Ankara, 1987, s.44.

²⁷ İlyas Gökhan, *Selçuklular Zamanında Maraş...*, s.16.

²⁸ Ali Sevim, *Ünlü Selçuklu Komutanları...*, s.20.

Emirdağ civarında önemli bir mevkiye sahip olan Amûriyye (Amorion/Amûrin²⁹) kentini ele geçirdi. Şehre girdikten sonra önemli miktarda ganimete sahip oldu.³⁰

Dönemin önemli şehirlerinden olan Amûriyye'nin Afşin Bey tarafından ele geçirilmesi Cevzi tarafından şöyle nakledilir: "Hazar ülkesinden Rum (Anadolu)'ya kadar uzanan topraklarda hareket halinde olan Sultan Alp Arslan'ın komutanlarından Afşin et-Türkî'nin, komutasındaki Oğuzlarla Emirdağ yörelerindeki Amûriyye'ye ulaştığı haberi, Bağdad'a geldi. Bu sıralarda Bizans İmparatoru (Romanos Diogenes), Amûriyye'deki büyük patriği tutuklamıştı. Tutuklanan patriğin küçük kardeşi olan patrik ise kaçmayı başardı ve Afşin'in Amûriyye'ye yaklaştığını öğrendi, bir süre sonra da yolda ona rastladı ve imparatorun, kardeşine yaptıklarını anlattı ve ona 'Amûriyye'ye hile ile girip şehri kendisine teslim edeceği' vaadinde bulundu. Çok geçmeden bu patrik, Amûriyye'dekilere haber gönderip 'İmparatorun, kendisini, Oğuzların saldırılarına karşı sizlere yardım için gönderdiğini' bildirdi ve önünde, üzerlerinde ikiye haç bulunan bayraklarla ve arkasında da Afşin olduğu halde Amûriyye'ye doğru hareket etti; çok geçmeden kent kapısını ele geçirdi ve Afşin de onunla birlikte içeri girdi..."³¹

Amûriyye'nin Afşin Bey tarafından ele geçirildiğini öğrenen Bizans İmparatoru Romanos Diogenes, Afşin Bey'in üzerine yürüdü; ancak onunla karşılaşamadı. Afşin Bey, Amûriyye'den hareketle İstanbul'a kadar ilerleyip yaklaşık 1000³² adet at ele geçirdi. Afşin Bey'in faaliyetlerini haber alan imparator Romanos, derhal Menbic'ten İstanbul'a hareket etti. Afşin Bey, ise Kuzey Suriye'ye hareket edip Antakya'yı kuşattı ve 20.000 altın karşılığında da kuşatmayı kaldırdı.³³

Afşin Bey ve diğer Türkmen Beylerinin 1067-1068 yılları arasında Anadolu'nun merkezinde ve güneyinde başarıyla yaptıkları askeri faaliyetler karşısında Bizans İmparatoru büyük bir ordu topladı. Trakya, Makedonya, Kapadokya, Frigya, Orta ve Batı Anadolu'dan askerler toplandı. Ayrıca Oğuz ve Peçenek Türkleri ile Almanlardan, Franklardan, Varanklardan ve İtalya Normanlarından paralı askerler alındı. Topladığı büyük ordunun başına geçen İmparator; Kayseri, Sivas ve Divriği üzerine yürüyerek Türkmenlerden bir kısmının geri çekilmesini sağladı.³⁴

Afşin Bey, 1069 yılı içerisinde Sunduk, Türkman et-Türki, Dilmaçoğlu Muhammed, Ahmedşah, Serhenkoğlu, Duduoğlu ve Arslantaş gibi ünlü Türkmen komutanları ile Anadolu'nun doğusunda ve güneyinde akınlara devam etti. Anadolu'daki Türkmen akınlara karşı çaresiz kalan Bizanslılar, tüm

²⁹ Abû'l Farac Tarihi, C. I..., s.319.

³⁰ İbnü'l-Adim, *Zübdetü'l-Haleb...*, s.17; *Azîmî Tarihi*, Çev. Ali Sevim, TTK, Ankara, 2006, s.22; Sibt İbnü'l-Cevzî, *Mir'âtü'z-Zamân...*, s.157; Ali Sevim, *Ünlü Selçuklu Komutanları...*, s.24.

³¹ Sibt İbnü'l-Cevzî, *Mir'âtü'z-Zamân...*, s.161.

³² Başka bir seferinde ise 6.000 at ele geçirdiği belirtilmektedir (Mehmet Altay Köymen, *Alp Arslan Zamanı Selçuklu Askeri Teşkilatı...*, s.58).

³³ Sibt İbnü'l-Cevzî, *Mir'âtü'z-Zamân...*, s.161.

³⁴ M.Halil Yıncan, *Türkiye Tarihi Selçuklular Devri*, C.1..., s.58.

Türkmenleri Anadolu'dan çıkarıp Türk üssü olan Ahlat'ı ele geçirmek üzere bir hazırlık yaptılar. Manuel Komnenos komutasında bir ordu Sivas'a, Philaretos komutasında iki ordu Malatya'ya ve Kayseri üzerine bir Bizans kuvveti gönderildi. İmparator Romanos Diogenes de bu harekât için bizzat Harput'a geldi. Bu sırada Afşin Bey, Philaretos tarafından savunulan Malatya'ya akın yaptı ve Philaretos'u mağlup etti. Philaretos, Malatya'dan güçlkle kaçarak Romanos Diogenes'e katıldı. Afşin Bey ve diğer birtakım Türkmen Beyleri Anadolu içlerine doğru akınlara devam ederek Konya'ya yürüdüler. Konya, Karaman ve birçok yerleşim yeri bu akıncı beyler tarafından ele geçirildi. Bu gelişmelerin ardından Romanos Diogenes, Selçuklu kuvvetlerinin yolunu kesmek üzere harekete geçti; ancak Selçuklu kumandanları Toroslar üzerinden Haleb'e ulaştılar. Türkmen Beyleri üzerine yaptığı seferde başarı sağlayamayan Romanos Diogenes, İstanbul'a geri döndü.³⁵ Manuel Komnenos'u da Anadolu Orduları Başkomutanlığı görevi ile Anadolu'ya görevlendirdi.³⁶

Sultan Alp Arslan'ın Anadolu akınlarını yoğunlaştırdığı bu dönemde kız kardeşi Gevher Hatun'un kocası Erbasan (Erbasgan) isyan etti. Erbasan bir kısım Navekiyye (Yavekiyye) Türkmenleri ile Sultan Alp Arslan'dan kaçarak Anadolu'ya hareket etti.³⁷ Erbasan'ın faaliyetleri üzerine Sultan Alp Arslan önce Hamedan'dan hareket ederek Malazgirt ve Erciş'i ele geçirdi daha sonra da Erbasan'ı yakalatmak için Afşin Bey'i görevlendirdi. Erbasan, Afşin'in kendisini yakalamak üzere harekete geçtiği haberini alınca yanındaki Türkmenler ile birlikte Kızılırmak taraflarına yürüdü. Yolu üzerinde bulunan Derbend (Zamantı³⁸)'ya geldiğinde bölgenin serdarı olan Meryem (Mary) adlı bir kadından geçiş için izin istedi, ancak izin alamadı.³⁹ Erbasan, emrindeki kalabalık Türkmen grubu ile Anadolu'nun çeşitli bölgelerinde askeri faaliyetlere girişti. Sivas ve çevresini de yağmaladı.⁴⁰ Erbasan'ı durdurmak isteyen Manuel Komnenos harekete geçti ve Manuel Komnenos ile Erbasan, Sivas civarında karşı karşıya geldi.⁴¹ Erbasan, Bizans komutanına: “*Ben sizinle savaşmaya gelmeyip sultandan kaçarak size sığınmak amacı ile geldim.*” dedi. Manuel ise cevaben: “*Yalan söylüyorsun, sözün doğru olsaydı topraklarımızı tahrip etmez, oralarda yağma ve katillerde bulunmazdın.*”⁴² dedi. Bu cevap üzerine iki taraf arasında çarpışma başladı. Meydana gelen savaşta mağlup olacağını anlayan Bizans askerleri kaçtı. Asker-

³⁵ Ali Sevim, *Ünlü Selçuklu Komutanları...*, s.25; Ali Sevim, *Anadolu'nun Fethi ...*, s. 49; İlyas Gökhan, “Afşin Bey (Bekçioğlu)”, *Kahramanmaraş Ansiklopedisi*, C.1, Ed. İbrahim Solak, KSÜ Yay. İnci Matbaa, Ankara, 2017, s.74.

³⁶ Nikephoros Bryennios, *Tarihî Özü*, Çev. Bilge Umar, Arkeoloji ve Sanat Yayınları, İstanbul, 2008, s.44.

³⁷ Ali Sevim, “Nâvekiyye Türkmenleri Sorunu”, *Erdem İnsan ve Toplum Bilimleri Dergisi*, S.26, 1996, s.790; Erdoğan Merçil “Bizans'ta Selçuklu Hanedan Mensupları” Ankara: XI. Türk Tarih Kongresi, C.2, 1990. s.709-721.

³⁸ Abû'l Farac, bu bölgeyi *Sinnadu* ülkesi olarak zikreder ve kalenin hâkimi Meryem'i de *Mary* olarak kaydeder (*Abû'l Farac Tarihi*, C. I., s. 321).

³⁹ Ahmed b. Mahmud, *Selçuk-nâme*, C.1, s.88.

⁴⁰ Urfalı Mateos Vekayi-namesi ve Papaz Grîgor'un Zeyli..., s.141.

⁴¹ Ali Sevim, “Nâvekiyye Türkmenleri Sorunu”, s.790.

⁴² Sibt İbnü'l-Cevzî, *Mir'âtü'z-Zamân...*, s.168.

lerinin kaçtığını gören Manuel de kaçmaya çalıştı, ancak yanında bulunan Melissenos ve Taronites ile birlikte esir edildi.⁴³ Erbasan, Manuel'i serbest bırakmak için 70 kantar altın talep etti. Bu sırada Erbasan, Afşin Bey'in kendisine yaklaştığı haberini aldı. Bu gelişme üzerine Erbasan, Manuel'e: "*Meselenin aslı şöyledir; bu nedenle ben seni serbest bırakacak ve hiçbir şey almayacağım, sizler de beni Afşin'den kurtarmalısınız.*"⁴⁴ dedi. Böylece Erbasan, Bizans askerleri ile birlikte İstanbul'a giderek Romanos Diogenes'e sığındı.⁴⁵

Erbasan'ın Bizans'a sığındığını haber alan Afşin Bey, onu takip ederek kademli Kapadokya (Sivas-Kayseri)- Friky (Afyon-Uşak-Denizli)- Honas ve Ladicea (Laodikya) güzergâhı üzerinden⁴⁶ Marmara kıyılarına ulaştı. Kısa süre sonra da Kadıköy'e⁴⁷ ulaşarak Bizans İmparatoru'na bir elçi göndererek şunları bildirdi: "*Aramızda barış olduğu için memleketinize girdiğim zaman hiçbir kimseye saldırmadım. Bu Türkmenler Sultanın düşmanları olup bize teslim etmeniz gerekir, yoksa memleketinizi tahrip edeceğim böylece aramızdaki barış da bozulmuş olacaktır.*"⁴⁸

Afşin Bey'in bu talebine karşılık Romanos Diogenes, "...bize sığınanları teslim etmek, geleneklerimize uymaz." diyerek, büyük bir törenle karşıladığı Erbasan'ı Afşin Bey'e teslim etmedi. Afşin Bey, İstanbul önlerinden Ahlat'a dönerken izlediği güzergâh üzerinde birçok kaleyi ele geçirip önemli askeri başarılar elde etti. Afşin Bey, Erbasan'ı teslim alamayınca Rum ülkesini tarumar etmiştir. Afşin Bey'in bu harekâtı hakkında Ahmed b. Mahmud şu ifadeleri kullanır: "*Büyük şehir veya hut sağlam kaleler dışında harâb etmediği ve yağmalamadığı hiçbir yer kalmadı.*"⁴⁹

Afşin Bey dönüş yolunda Meryem geçidine geldiğinde kış koşulları ağırlaştı. Meryem'den Türk askerlerinin şehre girerek iâşe temin etmeleri için izin istedi. İzin verilmez ise ağaçları keseceğini, bağları kesip bahçeleri tahrip edeceğini bildirdi. Bunun üzerine Meryem kerhen Afşin Bey ve Türk askerlerine izin verdi.⁵⁰ Afşin Bey, karlar eridikten sonra Ahlat'a gitti. Afşin Bey, o kadar çok ganimet elde etmişti ki İbnu'l Cevzî, Afşin Bey için "...hiçbir kimse bu kadar ganimete sahip olmamıştı."⁵¹ ifadesini kullanır. Afşin Bey'in yaptığı bu akın ve yağma faaliyetleri karşısında Bizanslılar hiçbir müdahalede bulunamadılar.⁵²

Afşin Bey, Ahlat'a döndükten sonra Anadolu'daki siyasi vaziyet ve Erbasan'ın durumu hakkında hazırladığı raporu Sultan Alp Arslan'a gönderdi. Afşin

⁴³ Nikephoros Bryennios, *Tarihin Özü...*, s.45.

⁴⁴ Sibt İbnu'l-Cevzî, *Mir'âtü'z-Zamân...*, s.168-169.

⁴⁵ Ahmed b. Mahmud, *Selçuk-nâme*, C.1..., s.89.

⁴⁶ M.Halil Yanıç, *Türkiye Tarihi Selçuklular Devri*, C.1..., s.60; Ali Sevim, *Suriye ve Filistin Selçukluları Tarihi...*, s.23; Ali Sevim, *Anadolu'nun Fethi ...*, s.50.

⁴⁷ Ahmed b. Mahmud, *Üsküdar'a kadar yürüdüğünü belirtmektedir* (Ahmed b. Mahmud, *Selçuk-nâme*, C.1..., s.89).

⁴⁸ Sibt İbnu'l-Cevzî, *Mir'âtü'z-Zamân...*, s.169.

⁴⁹ Ahmed b. Mahmud, *Selçuk-nâme*, C.1..., s.90.

⁵⁰ Abû'l Farac Tarihi, C. I..., s.321.

⁵¹ Sibt İbnu'l-Cevzî, *Mir'âtü'z-Zamân...*, s.169.

⁵² Salim Koca, *Selçuklular'da Ordu ve Askeri Kültür...*, s.71.

Bey, takribi 1066-1071 yılları arasında tabiri caizse Anadolu'da ayak basmadık yer bırakmadı. Anadolu'nun birçok kavşak noktasından defalarca geçti. Çağrı Bey'in 1015/1016 Doğu Anadolu seferinin ardından Anadolu'nun fethedilebilir olduğu, Türklerin önünde durabilecek ciddi bir kuvvetin bulunmadığı öngörüsüne benzer bir gözlem yaptı ve Sultan Alp Arslan'a "*Bizanslıların savaş kabiliyetinden mahrum ve kadınlaşmış insanlar*"⁵³ olduğunu belirterek Anadolu'nun fethedilebilir olduğunu dile getirdi.⁵⁴

Sultan Alp Arslan, Malazgirt Savaşı'nın yaklaştığı günlerde, Bizans kuvvetlerini karşılamak için Ahlat'a hareket etti. Afşin Bey, maiyeti ile birlikte Sultan Alp Arslan'ı karşıladı. Askeri yeteneği ve cengâverliği ile Sultan'ın takdirini kazanan Afşin Bey, Malazgirt Savaşı'na katılarak⁵⁵ Anadolu ve Türk tarihinde yeni bir dönemin başlamasına vesile olan bu savaşta önemli bir rol oynadı. Malazgirt Savaşı'nın ardından Sultan Alp Arslan, Anadolu'nun fethi için bütün kumandanlarını teşvik etti. Bu teşvikin üzerine Afşin Bey de diğer Türkmen beyleri gibi uzun zamandır devam ettiği Anadolu'daki askeri faaliyetlerini sürdürdü. Başarılı askeri faaliyetleri onu bir asi yapmadı ve Afşin Bey, Alp Arslan'ın vefatından sonra Sultan Melikşah'a da bağlı kaldı. Nitekim Kutalmışoğlu Süleymanşah'ın düzenlediği Suriye seferi sırasında Anadolu fetihlerine devam eden Afşin Bey, Melikşah'ın emri üzerine Temmuz 1075 (Zilkade 468)'te Anadolu'dan Haleb'e gitti.⁵⁶

Büyük Selçuklu sultanı Melikşah, 1077 yılında Suriye'nin iktâsını kardeşi Tutuş'a verdi. Birçok Oğuz beyini de onun hizmetine tahsis etti. Bu dönemde Afşin Bey de Tutuş'un hizmetine girdi. Tutuş, Haleb'i kuşattığında Afşin Bey de onun yanındaydı. Daha sonra Tutuş, Dımaşk'a ilerleyip Dımaşk valisi Atsız'ı öldürünce Afşin Bey, Tutuş'un maiyetinden ayrıldı ve Kuzey Suriye'de bir dizi askeri faaliyetlerde bulundu. Dımaşk'tan ayrıldıktan sonra Bâ'albek'e ilerleyen Afşin Bey, 8 Aralık 1079 günü Rafeniyye'ye girdi. Burada on gün kaldıktan sonra Cisir Kalesine yöneldi. Cisir'e ulaştığında Ebü'l-Hasan b. Münkız ona izzet ve ihsanlarda bulundu. Afşin Bey daha sonra Kastun üzerine akın düzenleyip tekrar Rafeniyye'ye döndü ve burada takribi yirmi gün konakladı. Daha sonra da Cebelü's-Summak, Cebelü Benî Uleym, Maarretünnuman, Tellü Mennes ve Kefertab'a bağlı Maartarih bölgelerinde askeri faaliyetlerde bulundu. Afşin Bey'in Ellü Menes'te beş bin altın kadar ganimet ele geçirdiği bilinmektedir. Bazı kaynaklarda onun bu dönemde Kuzey-Suriye'de ayak basıp ele geçirmediği kale kalmadığı zikredilmektedir.⁵⁷ Afşin Bey, Kuzey Suriye'deki

⁵³ Osman Turan, *Selçuklular Zamanında Türkiye*, Ötüken Yay. İstanbul, 1971, s.15.

⁵⁴ Abû'l Farac ise Afşin Bey'in; "Roma diyarını istila edip büyük ganimetlerle döndüm. Romalılar arasında bize karşı harbedebilecek kabiliyette bir kimse yoktur" ifadelerini kullandığını belirtmektedir. (Abû'l Farac Tarihi, C. I..., s.320).

⁵⁵ Yusuf Ayönü, *Selçuklular ve Bizans*, s. 47.

⁵⁶ Osman Turan, *Selçuklular Zamanında Türkiye...*, 1971. s.57.

⁵⁷ İbnü'l-Adim, *Zübdetü'l-Haleb ...*, s.44-45; Sibt İbnü'l-Cevzî, *Mir'âtü'l-Zamân...*, s.231.

faaliyetlerine Antakya'ya ilerleyerek devam etti. Antakya'yı kuşatarak şehri yağmaladı ve şehir halkı Afşin Bey'e 30.000 altın vermeyi kabul etti. Ancak Tutuş'a haber gönderip Afşin Bey'in Antakya'da olduğunu haber vererek vaat ettikleri parayı ödemediler. Afşin Bey'in faaliyetlerini haber alan Tutuş, onu yakalamak için Dımaşk'tan hareket etti.⁵⁸ Afşin Bey ise kendisini takip ettiğini öğrenince Antakya'dan elde ettiği önemli miktardaki ganimet ile birlikte Diyarbakır'a hareket etti.⁵⁹ Anlaşılan bu dönemde Afşin Bey, çok fazla ganimet ele geçirmiş ve Kuzey Suriye'de tahribat yapmıştır. Nitekim Azimî; H 471 (1078/1079) yılında Suriye'de meydana gelen pahalılığın sebebini Afşin'in Suriye'ye gelmesine bağlamaktadır.⁶⁰ Maalesef Afşin Bey hakkında, tarihi kayıtlar bu tarihten itibaren sessiz kalmaktadırlar. Onun doğum yerini ve tarihini bilemediğimiz gibi ne zaman, nerede ve ne şekilde tarih sahnesinden çekildiğini de bilemiyoruz. Bu hususta Ord. Prof. M. Halil Yinanç şunları aktarmaktadır: *"Tutuş'un katlinden sonra Afşin Anadolu'dan Suriye'ye döndü (H 471 (M 1078/1079)). Afşin'in akıbeti ve tarih-i vefatı hakkında ma'lumat bulamadım. Afşin'in Anadolu'dan avdetini icab ettiren sebep de meçhuldür; Anadolu'nun fatihi ve Anadolu Selçuklularının ilki olan Süleyman b. Kutalmış tarafından Anadolu'yu terke icbar edilmiş olması muhtemeldir; her ne ise Anadolu haval-i cenûbiyesinin fatihi işbu Afşin'dir."*⁶¹

Afşin, ismi günümüzde bir belde adı olarak da yaşatılmaktadır. Afşin Bey, muhtemelen 1060'lı yıllarda Malatya, Antep ve Antakya arasındaki akınlardan birinde Elbistan ve Arabisos (Erbisus / Efsus / Yarpuz / Eshab-ı Kehf⁶²) civarında faaliyetlerde bulunmuştur.⁶³ Türkiye'nin yetiştirdiği en önemli Selçuklu tarihçilerinden Ord. Prof. Mükrimin Halil Yinanç'ın çalışmaları ile bu beldenin ismi Afşin olarak değiştirilmiştir. Afşin, günümüzde Kahramanmaraş ilinin bir ilçesidir. Ayrıca bu bölgede, Afşin Tepesi (Tel-Afşin / Til-Afşin)⁶⁴ olarak anılan bir de tepe bulunmaktadır.⁶⁵ Ancak bu tepenin ismi 9. yüzyılda Abbasilerin hizmetinde bulunan Türk asıllı komutanlardan Afşin Bey (Haydar B. Kâvûs)'e atfen verilmiş olabilir.⁶⁶

Sonuç

Afşin Bey, yaptığı başarılı Anadolu akınları ile dönemin en meşhur kumandanlarından biri oldu. Tabiri caiz ise Afşin Bey, yaptığı hızlı akınlara Bizans'ın korkulu rüyası haline geldi. Afşin Bey'in Anadolu şehirleri arasında

⁵⁸ İbnü'l-Adim, *Zübdetü'l-Haleb...*, s.44.

⁵⁹ Sibt İbnü'l-Cevzî, *Mir'âtü'z-Zamân...*, s.231.

⁶⁰ Azimî Tarihi..., s.26.

⁶¹ M. Halil Yinanç, "Maraş Emîrleri", VII.-XVI. Asırlarda Maraş Emîrleri, Haz. Selim Kaya, Ed. İlyas Gökhan, Selim Kaya, Ukde Yay., Kahramanmaraş, 2008, s.27.

⁶² Bu hususta bk. İbrahim Solak, XVI. Yüzyılda Elbistan Kazası, Palet Yay. Konya, 2013, s. 111-112.

⁶³ İlyas Gökhan, "Afşin Bey (Bekçioğlu)...", s.75.

⁶⁴ Günümüzde Höyükü adı verilen bu belde Afşin ilçesinin güneyinde yer almaktadır. (İlyas Gökhan, *Selçuklular Zamanında Maraş...*, s. 21).

⁶⁵ Ali Sevim, Ünlü Selçuklu Komutanları..., s.31.

⁶⁶ İlyas Gökhan, "Afşin Bey (Haydar b. Kâvûs)", *Kahramanmaraş Ansiklopedisi*, C.1, Ed. İbrahim Solak, KSÜ Yay. İnci Matbaa, Ankara, 2017, s. 76.

çok hızlı hareket edebildiği dikkate alınır, Anadolu'daki yol ağlarını çok iyi öğrendiği, Bizans'ın zayıf ve güçlü beldelerini de iyi tespit ettiği anlaşılmaktadır. Askeri başarıları ile elde ettiği ganimetler göz önüne alındığında muhtemelen döneminin en korkulan ve ekonomik olarak en zengin askerlerinden birisi olmuştur. Ayrıca at üzerinde Anadolu'yu baştan sona defalarca kat eden Afşin Bey, gösterdiği yararlıklar sayesinde Sultan Alp Arslan'ın en önemli komutanlarından birisi olmuştur.

Netice olarak; Afşin Bey, Malazgirt Savaşı öncesinde, Malazgirt Savaşı'nda ve Malazgirt Savaşı'ndan sonra Anadolu ve Kuzey Suriye'de gösterdiği faaliyetler ile Diyar-ı Rum'un Türkiye'ye dönüşmesinde adı zikredilmesi elzem olan tarihi şahsiyetlerden biri olmuştur. Bazı araştırmacılar tarafından Güney Anadolu'nun fatihi olarak anılmıştır. Bu vasıta ile Afşin Bey'in Anadolu'nun fethe edilmesi, Türkleştirilmesi ve İslamlaştırılmasında önemli rol oynadığını söylemek yanlış olmayacaktır.

Kaynakça

- Abû'l Farac Tarihi, C. I, Çev. Ömer Rıza Doğrul, TTK, Ankara, 1987.
- Ahmed b. Mahmud, Selçuk-nâme, C.1, Tercüman Yay., İstanbul, 1977.
- Alican, M., "Ortaçağda Behesni (Behisni)", Mustafa Kemal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, C.11, S.27, 2014.
- Ayönü, Y. Selçuklular ve Bizans, TTK, Ankara, 2014.
- Azîmî Tarihi Selçuklular Dönemiyle İlgili Bölümler, Çev. Ali Sevim, TTK, Ankara, 2006.
- Gökhan, İ., "Afşin Bey (Bekçioğlu)", Kahramanmaraş Ansiklopedisi, C.1, Ed. İbrahim Solak, KSÜ Yay. İnci Matbaa, Ankara, 2017.
- Gökhan, İ., "Afşin Bey (Haydar b. Kâvûs)", Kahramanmaraş Ansiklopedisi, C.1, Ed. İbrahim Solak, KSÜ Yay. İnci Matbaa, Ankara, 2017.
- Gökhan, İ., Başlangıçtan Kurtuluş Harbine Kadar Maraş Tarihi, Ukde Yay., Kahramanmaraş, 2011.
- Gökhan, İ., Selçuklular Zamanında Maraş, Kahramanmaraş Belediyesi Yay., 2013.
- Göksu, E., "Türkiye Selçuklularında İktâ ", Selçuk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi, S.26, 2009.
- Göksu, E., Türkiye Selçuklularında Ordu, TTK, Ankara, 2010.
- Gömeç, S., Türk Kültürünün Ana Hatları, Akçağ Yay. Ankara, 2006.
- İbnü'l-Adîm, Zübdetü'l-Haleb Min Tarihi Haleb'de Selçuklular", Çev. Ali Sevim, TTK, Ankara, 2014.
- Kafesoğlu, İ., Türk Milli Kültürü, Ötüken Yay. İstanbul, 2007.
- Kaya, A., "Başlangıcından 1071'e Kadar Türklerin Anadolu'ya Akınları Hakkında Bir Değerlendirme", Ekev Akademi Dergisi, Yıl. 18, S.59, 2014.
- Koca, S., Selçuklular'da Ordu ve Askeri Kültür, Berikan Yay., Ankara, 2005.
- Köymen, M. A., Alp Arslan Zamanı Selçuklu Askeri Teşkilatı, AÜ Basımevi, Ankara, 1970.
- Köymen, M. A., Alp Arslan ve Zamanı, MEB, İstanbul, 1972.
- Metin, T. "Emîr Necmeddin İlgazi Dönemi Artuklu-Haçlı Münasebetleri ve Afrin Zaferi" BELLETEN, c.82, S.298, 2019.
- Merçil, E., "Bizans'ta Selçuklu Hanedan Mensupları" Ankara: XI. Türk Tarih Kongresi, C.2, 1990.
- Nikephoros Bryennios, Tarihin Özü, Çev. Bilge Umar, Arkeoloji ve Sanat Yayınları, İstanbul, 2008.
- Niketas Khoniates, Historia, Çev. Fikret Işıltan, TTK, Ankara, 1995.
- Peacock, Selçuklu Devleti'nin Kuruluşu, Çev. Zeynep Roma, Türkiye İş Bankası Yay. İstanbul, 2010.
- Sevim, A., "Nâvekiye Türkmenleri Sorunu", Erdem İnsan ve Toplum Bilimleri Dergisi, S.26, 1996.
- Sevim, A., Anadolu'nun Fethi Selçuklular Dönemi, TTK, Ankara, 1987.
- Sevim, A., Suriye ve Filistin Selçukluları Tarihi, TTK, Ankara, 2000.
- Sevim, A., Ünlü Selçuklu Komutanları, TTK, Ankara, 1990.
- Sıbt İbnü'l-Cevzî, El-Muntazam Fî Tarihi'l-Ümem'de Selçuklular, Çev. Ali Sevim, TTK, Ankara, 2014.

- Sıbt İbnu'l-Cevzî, *Mir'âtü'z-Zamân Fî Târîhi'l-Âyân'da Selçuklular*, Terc. Ali Sevim, TTK, Ankara, 2011.
- Sümer, F., "Afşin", DİA, C.1, TDV, Ankara, 1988.
- Solak, İ., XVI. Yüzyılda Elbistan Kazası, Palet Yay. Konya, 2013.
- Turan, O., *Selçuklular ve Türk-İslam Medeniyeti*, Ötüken Yay., İstanbul, 2003.
- Turan, O., *Selçuklular Zamanında Türkiye*, Ötüken Yay. İstanbul, 1971.
- Turan, R., "Malazgirt Fatihı Alp Arslan", *Selçuklu Tarihi El Kitabı*, Ed.Refik Turan, Grafik Yay., Ankara, 2014.
- Turan, R., "Türklerin Anadolu'ya Akınları ve Malazgirt Zaferi'nden Önce Anadolu'da Türk Varlığı", *Selçuklu Tarihi El Kitabı*, Ed.Refik Turan, Grafik Yay., Ankara, 2014.
- Urfalı Mateos Vekayi-namesi ve Papaz Grigor'un Zeyli, Çev. Hrant d.Andreasyan, Ankara: TTK, Ankara, 2000.
- Usta, A., "Üsrüşene", DİA, C.42, TDV, Ankara, 2012.
- Yinanç, M. H., "Maraş Emîrleri", VII.-XVI. Asırlarda Maraş Emîrleri, Haz. Selim Kaya, Ed. İlyas Gökhan, Selim Kaya, Ukde Yay., Kahramanmaraş, 2008
- Yinanç, M. H., *Türkiye Tarihi Selçuklular Devri*, C.1, Ankara, 2020.

ELBİSTAN KAZASI KİŞİ ADLARI (1564)

İBRAHİM SOLAK* - AHMET GÜLENC**

Giriş

Ad, canlı ve cansız tüm varlıkları belirten ve onları niteleyen ifadelerdir¹. Varlıklara verilen adların çeşitli tarihi, kültürel, coğrafi, dini ve folklorik etkileri bulunduğu için adları araştırmak ve incelemek üzere ad bilimi (onomastik) adı verilen bir bilim dalı kurulmuştur. Ad bilim veya onomastik, çeşitli dillerdeki özel adların kökeni, tarihi gelişimi, farklı dil ve kültürlerde uğradığı değişimleri inceleyen bilim dalıdır². Onomastik, isimlerin nasıl ve ne gibi yöntem ve geleneklere göre meydana çıktığını tarih, etnoğrafya ve filolojinin yardımı ile ortaya çıkarır³. Farklı alt dallardan meydana gelen adbilimin kişi adlarını inceleyen bölümüne antroponimi (antroponymie) denilmektedir⁴. Günlük hayatımızda karşılaştığımız canlılar, nesneler ve değişik isimlerle anılan kavramların adıyla ilgilenen bu bilim dalını tarihçiler, dilbilimciler, sosyologlar, hukukçular ve halk bilimciler kendi uzmanlık alanlarına göre incelemektedirler⁵. Özellikle bazı Avrupa ülkelerinde konunun önemine binaen çeşitli uluslararası kongreler düzenlenmiştir. Bu kongrelere ülkemizden de katılım sağlanarak Türk onomastiğinin uluslararası sahada tanınması sağlanmıştır⁶.

Eski kaynaklar ve belgelerde kullanılan isimlerin her biri ad bilimi çalışmalarında tarihi öneme sahiptirler⁷. Ülkemizde son yıllarda bu alandaki çalışmalar gün geçtikçe artmaktadır. Yapılan ad bilim çalışmalarının temel kaynakları ise XVI. ve XVII. yüzyıllara ait Tahrir defterleridir. Tahrir, Osmanlı Devleti'nin maliye teşkilatında devlete ödenen vergi türleri ve vergi mükellefi olan şahısların tespit edilmesi için farklı zaman ve yerleşim birimlerinde yapılan sayımların kaydedildiği defterleri ifade etmektedir⁸. Osmanlı Devleti'nin sosyo-ekonomik

* Prof. Dr. Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi, İnsan ve Toplum Bilimleri Fakültesi, Tarih Bölümü Öğretim Üyesi, isolak@ksu.edu.tr, <https://orcid.org/0000-0003-3738-4952>

** Dr. Öğretim Üyesi, Trabzon Üniversitesi, İktisadi, İdari ve Sosyal Bilimler Fakültesi, Tarih Bölümü Öğretim Üyesi, ahmetgulenc@trabzon.edu.tr, <https://orcid.org/0000-0003-1626-7271>

¹ M. Özgü Aras, "Ad Koyma", *Diyanet İslam Ansiklopedisi*, C.1, İstanbul, 1988, s. 323. ss. 332-333.

² Doğan Aksan, *Her Yönüyle Dil (Ana Çizgileriyle Dilbilim)*, C.1, Ankara, 1979, s.32.

³ O. Fuad Köprülü, "Türk Onomastique'i Hakkında", *İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Dergisi*, C.1, Sy.2, 1950, s. 221.

⁴ Doğan Aksan, *Her Yönüyle Dil (Ana Çizgileriyle Dilbilim)*, s.32.

⁵ Saim Sakaoğlu, *Türk Ad Bilimi I Giriş*, Ankara, 2001, s.9.

⁶ 12-15 Nisan 1955 tarihlerinde İspanya'nın Salamanca kentinde düzenlenen V. Beynelmîlel Onomastik İlimler Kongresine Türk onomastiği ile ilgili ülkemizi temsilen Halil İnalıcık, "Yer Adları Kaynağı Olarak Osmanlı Tahrir Defterleri", Z. Fahri Fındıkoğlu, "İstanbul'da Patronimler Üzerinde Tipolojik Araştırma Denemesi" ve A. Cafe-roğlu, "Türk Onomastikinde Av" isimli tebliğlerle katılmışlardır. Bkz. Halil İnalıcık, "V. Beynelmîlel Onomastik İlimler Kongresi (12-15 Nisan 1955)", *Belleten*, C.XX, Sy.78, Ankara, 1956, s.224.

⁷ László Rásonyi, "Türklükte Kadın Adları", *Türk Dili Araştırmaları Yıllığı-Belleten*, C. 11, 1963, s.66.

⁸ Mehmet Öz, "Tahrir", *Diyanet İslam Ansiklopedisi*, C.39, İstanbul, 2010, s.425.

tarikh araştırmalarında önemli bir kaynak olan tahrir defterlerinde yer alan şahıs ve yer adları, onomastik bilimi için adeta hazine değerindedir⁹. Şahıs ve yer adlarının incelenmesi ile defterin ait olduğu yerleşim birimindeki sosyal yapı ve bu sosyal yapının oluşmasına etki eden dini, etnik, coğrafi, linguistik ve kültür gibi etmenler ortaya çıkarılmaktadır.

Tahrir defterlerinde yer alan isimlerin onomastik değerlendirmelerinde kullanılan yöntem şu şekilde özetlenebilir: Değerlendirilecek tahrir defterlerinde yer alan baba ve oğul isimleri teker teker bilgisayar programlarına kaydedildikten sonra en çok kullanılan isimler tespit edilir¹⁰. Daha sonra bu isimlerin kökenleri (Türkçe, Arapça, Farsça, İbranice vb.), kullanım oranları (%) ve anlamları gibi değerlendirmelere yer verilir¹¹. Aynı metot kullanılarak Osmanlı dönemindeki farklı yerleşim birimleri üzerinde çeşitli çalışmalar yapılmıştır¹². Bu çalışmada da benzer bir metot kullanılarak h. 29. Zilhicce 971/m. 8 Ağustos 1564 tarihli olan ve içerisinde Elbistan ve Zamantı (Zamantu) kazaları ile Nerzele, Ahsendere, Sarsap, Aynülarus, Ortaniyabet, Nurhak, Hurman, Kale-i Zamantu, Pınarbaşı, Çörmüşek ve Hınzırı nahiyeleri bilgileri bulunan Maraş mufassal tahrir defterinden yararlanılmıştır. Defter, Devlet Arşivleri Başkanlığı, Osmanlı Arşivi'nde (BOA) 1099 dosya numaralı Tapu-Tahrir Defteri (TT.d...) künye bilgisi olarak yer almaktadır. Fotokopi çekimi olan defterin orijinal görüntüleri Tapu Kadastro Genel Müdürlüğü Arşivinde TK.GM.d fonu 139 numaradadır. 212 varaktan meydana gelen defterin, 1-130 arası varakları Elbistan Kazasına aittir. Defterde, Elbistan kazası ve köylerinde/karyelerinde ikamet etmekte olup vergi mükellefi olan şahısların isimleri yazılıdır¹³. Çalışmada, bu dönemde kazada ikamet etmekte olan vergi mükellefi şahısların kullandıkları isimlerin kökenleri incelenmiştir.

⁹ Yılmaz Kurt, "Kozan (Sis) Sancağı'nda Kişi Adları" *Ondokuz Mayıs Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, C.5, Sy.1, 1990, s.179.

¹⁰ Bu çalışmada, kazada kullanılan baba ve oğul isimlerine ilave olarak, birader/kardeş isimleri de ayrı bir kategoride değerlendirilmiştir.

¹¹ Yılmaz Kurt, "Osmanlı Tahrir Defterlerinin Onomastik Değerlendirilmesine Uygulanacak Metod", *Osmanlı Araştırmaları Dergisi*, C. XVI, 1996, s.45-59.

¹² Yapılan bazı araştırmalar için bkz. Yılmaz Kurt, "Kozan (Sis) Sancağı'nda Kişi Adları" *Ondokuz Mayıs Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, C.5, Sy.1, 1990, s. ss.179-193; Yılmaz Kurt, "1525 Tarihinde Adana Sancağında Türkçe Kişi Adları Üzerine", *Bal-Tam Türklük Bilgisi 2*, Prizren 2005, ss. 72-83; Yılmaz Kurt, "Adana Sancağında Kişi Adları", *DTCF Tarih Araştırmaları Dergisi*, C. XV, Sy.26, 1991, ss.169-252; Yılmaz Kurt, "Sivas Sancağında Kişi Adları (XVI. Yüzyıl)", *Ankara Üniversitesi Osmanlı Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi Dergisi (OTAM)*, C. IV, Ankara, 1993, ss. 223-290; Yılmaz Kurt, "Çorumlu Kazası Kişi Adları (XVI. Yüzyıl)", *Ankara Üniversitesi Osmanlı Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi Dergisi (OTAM)*, C. VI, Ankara, 1995, ss.211-248; Yılmaz Kurt, "Çorum Sancağı Kişi Adları (XVI. Yüzyıl)" *Belleten*, C.LIX, Sy.224, Ankara, 1995, ss. 75-119; Mehmet Mehdi İlhan, "Onaltıncı Yüzyıl Başlarında Amid Sancağı Yer ve Şahıs Adları Hakkında Bazı Notlar", *Belleten*, C.LIV, Sy.209, 1990, ss. 213-232; Ahmet Gündüz, "1561 tarihli Mufassal Tahrir Defterine Göre Kocaeli Sancağında Şahıs İsimleri", *Uluslararası Gazi Süleyman Paşa ve Kocaeli Tarihi Sempozyumu-III*, C.1, Kocaeli, 2017, ss. 723-729; Ali Açıklı, "Artukabad Kazasında Türk Kişi Adları (1455-1520)", *Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, C.13, Sy. 2, Elazığ, 2003, ss.305-355; Mehmet Salih Erpolat, "XVI. Yüzyılda Hersini Nahiyesindeki Kişi Adları", *Fırat Üniversitesi Harput Araştırmaları Dergisi*, (FÜHAD) C. 7, Sy. 14, 2020, ss. 37-83.

¹³ Bkz. BOA (Başkanlık Osmanlı Arşivi), TT.d. (Tapu Tahrir Defterleri), Defter No: 1099, Varak No: 132-212

ELBİSTAN KAZASINDA KULLANILAN ADLARIN TÜRLERİ VE KÖKENLERİ

Tarihi süreç içerisinde Rum, Arap ve Türkler gibi farklı medeniyetlerin hâkimiyetine giren Elbistan ve çevresi¹⁴, Dulkadir Beyliği'nin kurulması ile Dulkadirîlilerin en önemli şehirlerinden biri haline geldi.¹⁵ 1522'de Dulkadir Beyliği'nin Osmanlı Devleti'ne bağlanması ile Osmanlı hâkimiyeti altına girdi. Elbistan havalisi, Osmanlı Devleti idaresi altına girdikten sonra sancak statüsünde 1522'de Rum Eyaleti'ne ilhak edildi. Kısa bir süre Rum Eyaleti'ne bağlı kalan Elbistan, daha sonra Karaman Eyaleti'ne bağlandı. Bölge, 1523-1531 tarihleri arasında Karaman Eyaleti'ne bağlı olarak idare edildi. 1531 tarihi itibarıyla bazı kaynaklarda Dulkadir beylerbeylerinin isimlerinin geçmeye başlaması bu tarihten itibaren Maraş ve Elbistan civarında yeni bir eyaletin teşkil edildiğini göstermektedir¹⁶. Kazanın 1540 yılında sekiz nahiyesi (Nergele, Ah-sendere, Sarsab, Aynülarûs, Nurhak, Orta Niyâbet, Hurman ve Hısnımansûr), yirmi dört köyü ve on kadar mezraası bulunmaktaydı¹⁷. İncelediğimiz 1564 tarihli tahrir defterinde yer alan "Kaza-i Elbistan der liva-i Maraş" ifadesi Elbistan'ın bu dönemde Maraş'a bağlı olduğunu göstermektedir¹⁸.

Elbistan kazasının gerek tarihin farklı dönemlerinde çeşitli devlet ve medeniyetlerin egemenliği altında kalması gerekse kültürel etkileşimler sonucu başka medeniyetlerden etkilenmesi kazadaki kişi adlarının kullanımına da yansımıştır. Bu nedenle kazada Türk, Arap, Fars ve İbrani kökenli isimler yaygın bir şekilde kullanılmıştır. 1564 tarihli Elbistan kazası tahrir defterinde 13.436 vergi mükellefi kişinin adı kaydedilmiştir¹⁹. Defterde kayıtlı vergi mükellefleri 763 farklı isim kullanmışlardır. Kazada kullanılan 763 farklı ismin % 17,2'si Türkçe, % 7,5'i Türkçe+Arapça, % 0,5'i Türkçe+Farsça, % 0,1'i Türkçe+İbranice, % 1,7'si Türkçe+Türkçe, % 28,8'i Arapça, % 19,4'ü Arapça+Arapça, % 0,4'ü Arapça+Arapça+Arapça, % 2'si Arapça+Fars, % 1,4'ü Arapça+İbranice, % 5,5'i Arapça+Türkçe, % 0,1'i Arapça+Farsça, % 5,5'i Farsça, % 4,3'ü Farsça+Arapça, % 0,1'i Farsça+Arapça+Arapça, % 0,1'i Farsça+Farsça, % 0,1'i Farsça+Farsça+Arapça, % 2,1'i Farsça+Türkçe, % 0,3'ü Farsça+Türkçe+Arapça, % 1,6'sı İbranice ve % 1,2'si de İbranice+Arapça kökenli olmak üzere tek veya en fazla üç isimden meydana gelen birleşik isim-

¹⁴ M. Halil Yinanç, "Elbistan" *İslam Ansiklopedisi*, C. IV, Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları, İstanbul, 1993, s.223-230; Mehmet Taştan, "Elbistan", *Diyanet İslam Ansiklopedisi*, C. 11, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul, 1995, s.1-3; Samet Alıç, "Orta Çağ'da Maraş", *Milli Mücadelenin 100. Yılında Kahramanmaraş*, Palet Yayınları, Konya, 2021, s.13-14.

¹⁵ Samet Alıç, "Garbi Anadolu'da Selçukluların Varisleri: Dulkadiroğulları", *Maraş Araştırmaları 1*, Palet Yay. Konya, 2020, s. 11.

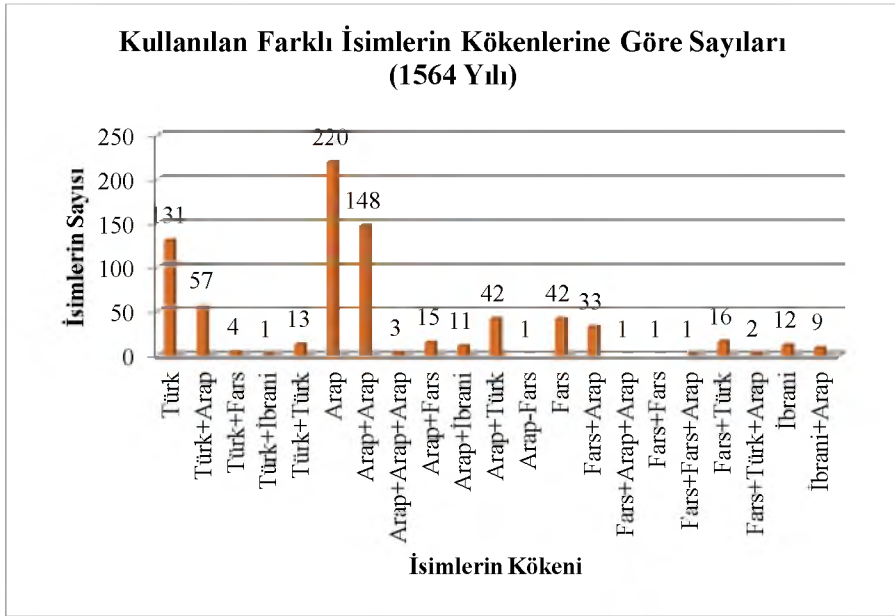
¹⁶ İbrahim Solak, *XVI. Yüzyılda Elbistan Kazası (1526-1563)*, Palet Yayınları, Konya, 2013, s.28-30.

¹⁷ Solak, *XVI. Yüzyılda Elbistan Kazası (1526-1563)*, s. 31; Taştan, "Elbistan", s.2.

¹⁸ BOA, TT.d., Dosya No: 1099, Varak No: 1.

¹⁹ Vergi mükellefi şahısların isimlerini tür ve kökenlerine göre tasnif ederken excel programından yararlanıldı. Defterde kayıtlı olan "Ahmed veledi Mehmed" gibi kullanımlarda Ahmed oğul ismi, Mehmed ise baba ismi olarak kaydedildi. Yine "Ahmed biraderi Mehmed" gibi kullanımlarda ise "Ahmed" ismi birader/kardeş kategorisinde değerlendirildi.

lerden meydana gelmektedir. Aşağıdaki grafikte 1564 yılında Elbistan Kazasının da kullanılan farklı isimlerin kökenlerine göre sayıları verilmiştir.

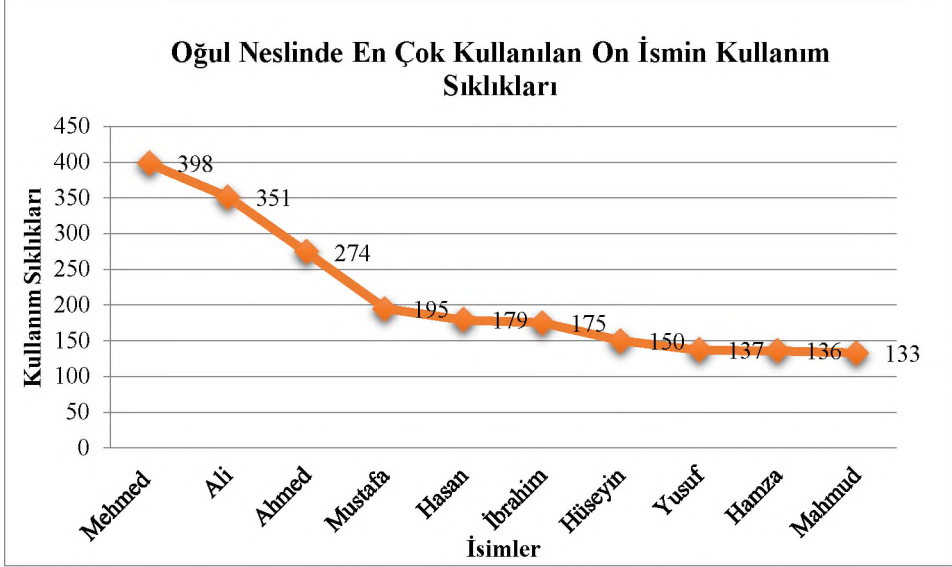
Grafik değerlendirildiğinde Elbistan Kazasında kullanılan isimlerin en fazla Arapça kökenli isimler oldukları görülmektedir. Bu durum kazada İslami ad verme gelenek ve kültürünün yaygın olduğunu göstermektedir. Arapça isimleri sırasıyla Türkçe ve Farsça kökenli isimler takip etmektedir.

Elbistan Kazasında En Çok Kullanılan Şahıs Adları

Elbistan Kazasında 1564 yılına ait tahrir defterine göre en çok kullanılan on şahıs adı üç kategoride incelenecektir. Birinci kategoride kazada oğul neslinde en çok kullanılan şahıs adları ve kullanım yüzdeleri, ikinci kategoride kardeş veya birader neslinde en çok kullanılan şahıs adları ve kullanım yüzdeleri, üçüncü kategoride ise baba neslinde kullanılan şahıs adları ve kullanım yüzdeleri tespit edilecektir. Tüm bu tespitler ve hesaplamalar yapıldıktan sonra kazada en çok kullanılan on şahıs adının oğul, birader ve baba nesillerindeki kullanım sayıları ve oranları mukayeseli bir şekilde değerlendirilecektir.

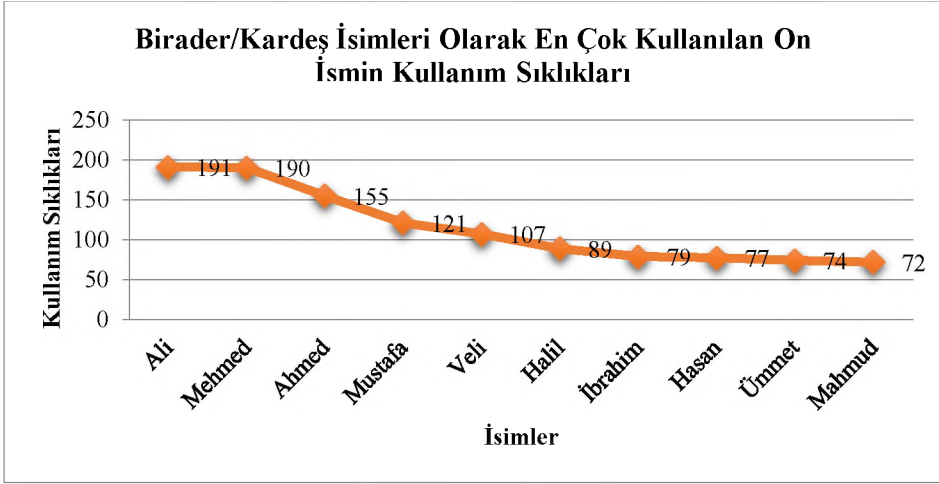
Elbistan Kazasında 1564 tahririne göre oğul neslinde 6.130 şahıs mevcuttu. Kazada oğul neslinde en çok kullanılan on şahıs adından birincisi Mehmed'dir. Mehmed adının kazadaki kullanım oranı % 6,49 olup toplamda 398 şahıs tarafından kullanılmaktaydı. Mehmed adını % 5,73'lük bir kullanım oranı ile Ali, % 4,47 ile Ahmed, % 3,18 ile Mustafa, % 2,92 ile Hasan, % 2,85 ile İbrahim, % 2,45 ile Hüseyin, % 2,23 ile Yusuf, % 2,22 ile Hamza ve % 2,17 ile Mahmud ismi takip etmektedir. Kazada oğul neslinde en çok kullanılan ilk on

şahıs adı, oğul neslinde kullanılan tüm adların % 34,7'sini oluşturmaktadır. Aşağıdaki grafikte 1564 tahririne göre Elbistan kazasında oğul neslinde en çok kullanılan on şahıs adının kullanım sıklıkları yer almaktadır.

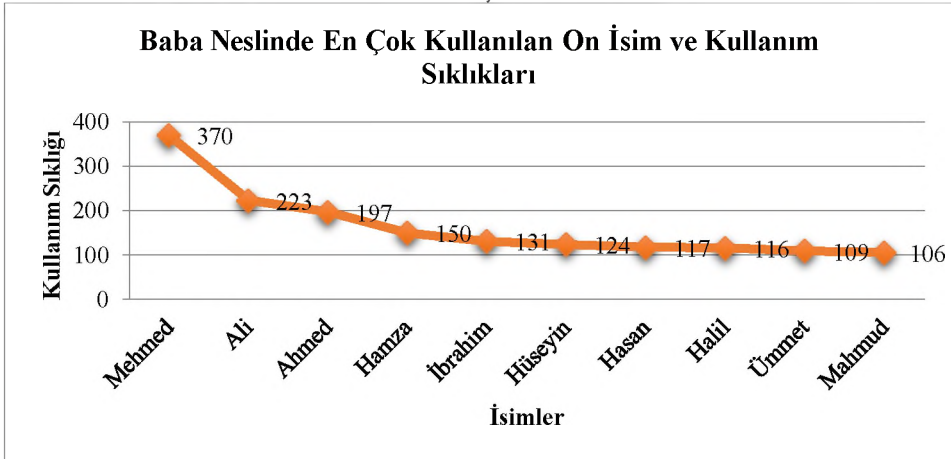
Grafik incelendiğinde kazada oğul neslinde en çok kullanılan isimlerin en fazla Arapça (8) ve İbranice (2) kökenli isimler olduğu görülmektedir. Bu durum 1564 yılında Elbistan kazasındaki ad verme geleneğinde İslam medeniyetinin etkisinin fazla olduğunu göstermektedir.

1564 tarihli tahrir defterine göre birader/kardeş olarak kayıtlı 3.134 şahıs bulunmaktaydı. Kazada kardeş ismi olarak en fazla kullanılan on isimden birincisi % 6,09'luk bir oran ile Ali ismidir. Ali ismini % 6,06'lık bir kullanım oranı ile Mehmed, % 4,95 ile Ahmed, % 3,86 ile Mustafa, % 3,41 ile Veli, % 2,84 ile Halil, % 2,52 ile İbrahim, % 2,46 ile Hasan, % 2,36 ile Ümmet ve % 2,30'luk bir oran ile Mahmud isimleri takip etmektedir. Ayrıca kazada en fazla kullanılan on birader/kardeş ismi bu kategoride kullanılan isimlerin % 36,9'unu oluşturmaktadır. Aşağıdaki grafikte 1564 tarihli tahrir defterine göre Elbistan Kazasında birader/kardeş ismi olarak en çok kullanılan on şahıs adının kullanım sıklıkları yer almaktadır.

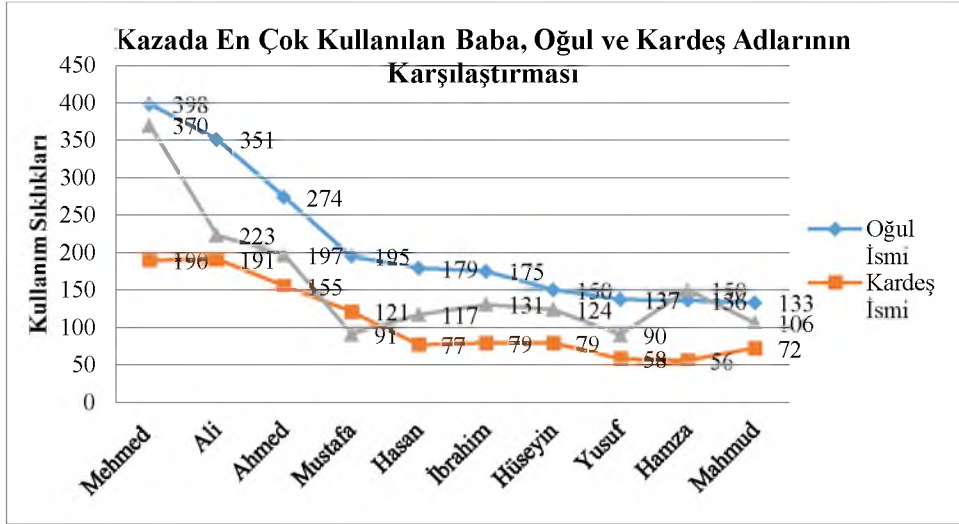

Grafik incelendiğinde kazada birader/kardeş isimleri olarak en çok kullanılan on isimden dokuzu Arapça kökenli iken bir tanesi (İbrahim) İbranice kökenlidir. Bu durum birader/kardeş isimlerinde İslami ad verme geleneğinin yoğun bir şekilde devam ettiğini göstermektedir.

Tahrir defterinde baba neslinde 4.173 şahsın isimleri kayıt edilmiştir. Baba neslinde en fazla kullanılan on isimden birincisi % 8,87'lik bir oran ile Mehmed ismidir. Mehmed ismini % 5,34'lük bir kullanım oranı ile Ali, % 4,72 ile Ahmed, % 3,59 ile Hamza, % 3,14 ile İbrahim, % 2,97 ile Hüseyin, % 2,80 ile Hasan, % 2,78 ile Halil, % 2,61 ile Ümmet ve % 2,54'lük bir oran ile Mahmud isimleri takip etmektedir. Kazada, baba neslinde en fazla kullanılan on isim bu kategoride kullanılan isimlerin % 39,37'sini oluşturmaktadır. Aşağıdaki grafikte 1564 tarihli tahrir defterine göre Elbistan kazasında baba neslinde en fazla kullanılan on isim ve kullanım sıklıkları yer almaktadır.

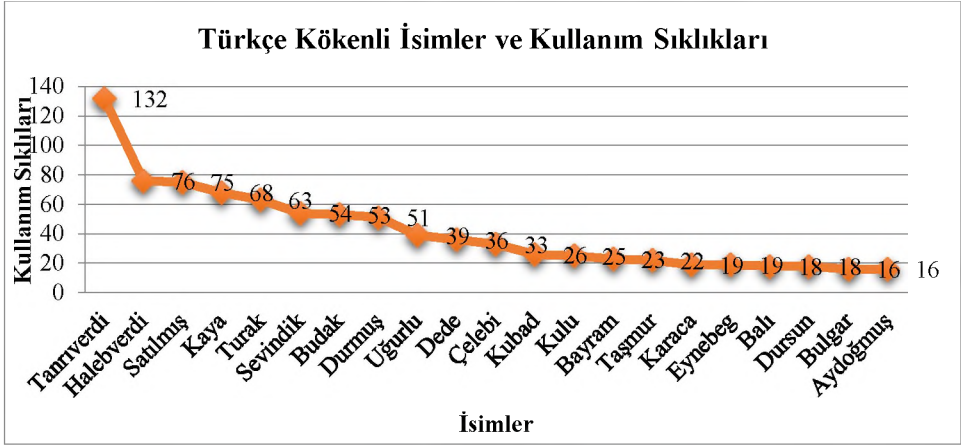
Elbistan kazasında en çok kullanılan isimlerin baba, birader/kardeş ve oğul isimleri olarak kullanımları karşılaştırmalı olarak incelendiğinde; her üç kategoride de en fazla kullanılan isimlerin sırasıyla Mehmed, Ali ve Ahmed oldukları tespit edilmiştir. Aşağıdaki grafikte kazadaki baba, birader/kardeş ve oğul isimlerinin kullanım sıklıkları karşılaştırmalı olarak verilmiştir.

Elbistan Kazasında Kullanılan İsimlerin Kökenleri

Türkçe Kökenli Adlar

1564 tarihli tahrir defterine göre Elbistan kazasında 763 farklı ismin kullanıldığı ve bu isimlerden % 17,2'sinin Türkçe kökenli olduğu yukarıda ifade edilmişti. Kazada baba, kardeş ve oğul kategorilerinde yer alan toplam 1.178 Türkçe kökenli ismin % 11,21'i Tanrıverdi ismi ile adlandırılmışlardır. Tanrıverdi ismini % 6,45'lik kullanım oranı ile Halebverdi, % 6,37 ile Satılmış, % 5,77 ile Kaya, % 5,35 ile Turak, % 4,58 ile Sevindik, % 4,50 ile Budak, % 4,33 ile Durmuş, % 3,31 ile Uğurlu, % 3,06 ile Dede, % 2,80 ile Çelebi, % 2,21 ile Kubad, % 2,12 ile Kulu, % 1,95 ile Bayram, % 1,87 ile Taşmur, % 1,61 ile Karaca ve yine % 1,61'lik oran ile Eynebeg % 1,53 ile Balı ve yine % 1,53 ile Dursun, % 1,36 ile Bulgar ve yine % 1,36 ile Aydoğmuş isimleri takip etmektedir. Baba ve oğul neslinde kullanılan bu isimler aynı zamanda kazada kullanılan Türkçe isimlerin % 74,9'unu oluşturmaktadır. Aşağıdaki grafikte kazada baba, kardeş ve oğul kategorilerinde en çok kullanılan isimlerin kullanım sıklıkları yer almaktadır.

Türkçe isimler arasında en çok kullanılan Tanrıverdi ismi her şeyin Allah'tan geldiği ve Allah'a olan itaatin bir göstergesi olarak çocuklara verilen Türkçe isim türlerindendir²⁰. Halebverdi ismi, Dulkadirli Ulusuna bağlı taifelerden²¹ biri olup taifeye nispetle bu ismin kullanıldığı düşünülmektedir. Çocuğu olmayan veya olup da yaşamayan aileler, doğacak çocuklarını muhitlerindeki bir yatıra veya bir tekkeye adarlardı²². Bu şekilde doğan erkek çocuklara Satılmış adı verilmekteydi. Bir şeyh veya dervişe satılan çocuklara da Satılmış adı verilmekteydi²³. Kaya ismi; Büyük ve sert taş kütlesi anlamında erkek ismi olarak kullanılmıştır²⁴. Turak ismi Uygur Türkçesinde geçen bir kelime olup Türkiye Türkçesinde mesken anlamında kullanılan bir isimdir²⁵. Sevinç ve Uğurlu²⁶ isimleri; ebeveynlerin yeni doğan çocukları nedeniyle yaşadıkları sevinç ve mutluluğu ifade etmek için koydukları isim türleridir²⁷. Budak ismi; ince ve küçük dal anlamına gelmektedir²⁸. Durmuş ismi ise genellikle çocuğu olup yaşamayan veya çocuk düşürüp sonunda tek evladı kalan ailelerin, son doğan çocuklarına koydukları isimlerdendir²⁹. Dede ismi "ata" anlamında veya tarikat mensubu kişilere olan saygınlığın bir belirtisi olarak kişi adlarında kullanılmıştır³⁰. Çelebi ismi, Allah anlamına gelen "Çalab" kelimesinden türetilerek kulla-

²⁰ Yılmaz Kurt, "Kozan (Sis) Sancağı'nda Kişi Adları" s. 184.

²¹ İbrahim Solak, "Dulkadirli Ülkesinde Osmanlı Hâkimiyetinin Tesisi", *Uluslararası Dulkadir Beyliği Sempozyumu*, İstanbul, 2012, s.216. ss.211-212.

²² Ali Açık, "Artukabad Kazasında Türk Kişi Adları (1455-1520)", s. 319.

²³ Yılmaz Kurt, "1525 Tarihinde Adana Sancağı'nda Türkçe Kişi Adları Üzerine", s. 76.

²⁴ <https://sozluk.gov.tr/>

²⁵ <https://sozluk.gov.tr/>

²⁶ Uğurlu adını alan kişiler çoğunlukla azat edilmiş kölelerdir. Bkz. Yılmaz Kurt; "1525 Tarihinde Adana Sancağı'nda Türkçe Kişi Adları Üzerine", s. 74.

²⁷ Ali Açık, "Artukabad Kazasında Türk Kişi Adları (1455-1520)", s. 319.

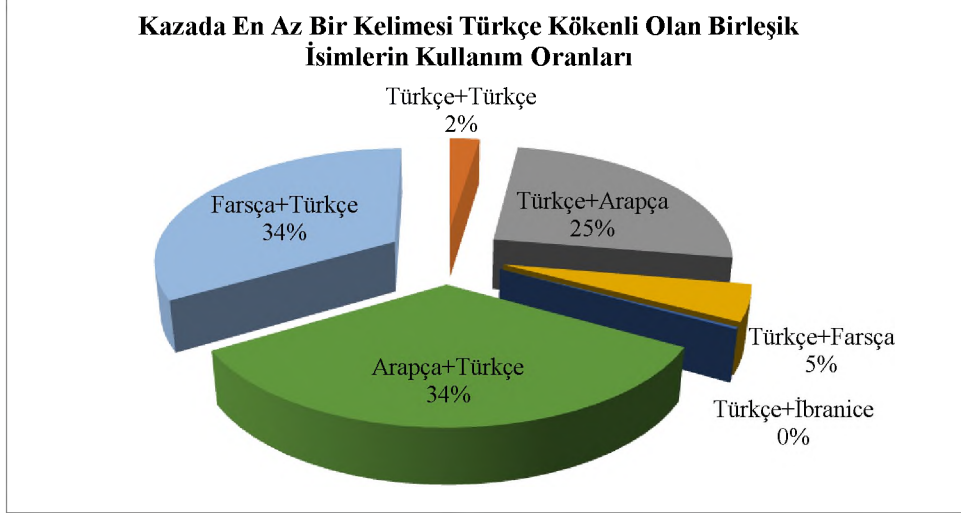
²⁸ <https://sozluk.gov.tr/>

²⁹ Ali Açık, "Artukabad Kazasında Türk Kişi Adları (1455-1520)", s. 319.

³⁰ <https://sozluk.gov.tr/>

nılan bir isimdir³¹. Kubad ismi; kaba, şişman, biçimsiz anlamlarına gelen bir erkek ismi olarak kullanılmaktadır³². Bayram ismi, bayram günlerinde doğan çocuklara verilen isimlerden olup sevinç, neşe anlamlarına da gelmektedir³³. Karaca ismi, hem esmer anlamına gelen bir renk adı hem de Türkistan'dan gelen Türk geleneğinin etkisiyle hayvan adlarının şahıs adı olarak kullanılmasıyla meydana gelmiştir³⁴. Eynebeg ve Balı isimleri tarihi şahsiyetlerden kalan isimler olarak kullanılmıştır³⁵. Dursun ismi, çok yaşasın, uzun ömürlü olsun anlamında kullanılan bir isimdir³⁶. Bulgar ismi, bölgeye yerleşen bir boy veya kabile ismi olup, şahıs adı olarak kullanılmıştır³⁷. Ayın insanların hayatlarında önemli yer tutması nedeniyle kazada Aydoğmuş isminin de aileler tarafından çocuklarına konulduğu da görülmektedir³⁸.

Kazada Türkçe+Türkçe 17, Türkçe+Arapça 180, Türkçe+Farsça 36 ve Türkçe+İbranice 2 olmak üzere ilk kelimesi Türkçe olan ve en az iki kelimeden oluşan birleşik isimler de kullanılmıştır. Bu şekilde baba, oğul ve kardeş kategorilerinde ilk kelimesi Türkçe kökenli isim olan 235 şahıs adı tespit edilmiştir. Ayrıca Arapça+Türkçe 239 ve Farsça+Türkçe 238 olmak üzere ikinci kelimesi Türkçe kökenli isim olan 477 şahıs adı defterde kayıtlıdır. İlk veya ikinci kelimeleri Türkçe kökenli olan birleşik isimler ekli listede yer almaktadır. Aşağıdaki grafikte 1564 tarihli tahrir defterine göre Elbistan kazasında baba, oğul ve kardeş kategorilerinde kullanılan ve en az bir kelimesi Türkçe kökenli isimlerden meydana gelen birleşik isimlerin kullanım oranları yer almaktadır.

³¹ Yılmaz Kurt, "Kozan (Sis) Sancağı'nda Kişi Adları" s. 184.

³² <https://sozluk.gov.tr/>

³³ <https://sozluk.gov.tr/>

³⁴ Yılmaz Kurt, "Kozan (Sis) Sancağı'nda Kişi Adları" s. 184.

³⁵ Yılmaz Kurt, "Kozan (Sis) Sancağı'nda Kişi Adları" s. 184.

³⁶ <https://sozluk.gov.tr/>

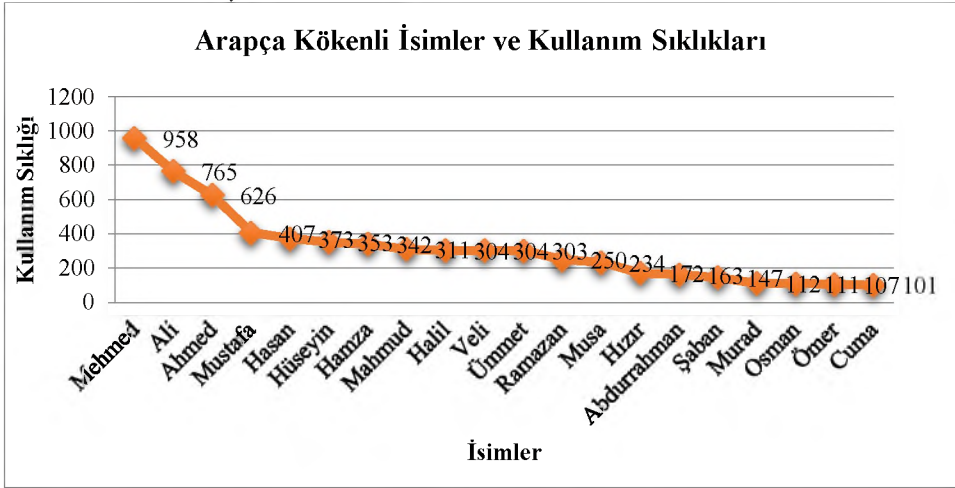
³⁷ Yılmaz Kurt, "Kozan (Sis) Sancağı'nda Kişi Adları" s. 184.

³⁸ Yılmaz Kurt, "1525 Tarihinde Adana Sancağında Türkçe Kişi Adları Üzerine", s. 76.

Arapça Kökenli Adlar

Elbistan Kazasında şahıs ismi olarak kullanılan 763 farklı isim arasında en fazla orana (% 28,8) sahip isimler Arapça kökenli isimlerdir. Kazada baba, oğul ve kardeş kategorisinde 8.581 şahsın kullandığı isimler kökenleri bakımından Arapçadır. Kazada en fazla kullanılan Arapça kökenli 20 isim aynı zamanda kullanılan Arapça kökenli tüm isimlerin % 75'ini teşkil etmektedir.

Kazada kullanılan Arapça kökenli isimler incelendiğinde daha çok peygamber isimlerinin kullanıldığı görülmektedir. Hz. Peygamberin isimlerinden olan Mehmed ismi en fazla kullanılan Arapça kökenli isimdir. Mehmed ismi baba, oğul ve kardeş kategorisinde kullanılan Arapça kökenli isimler arasında % 11,16'lık bir oran tutmaktadır. Mehmed ismini % 8,92'lik bir kullanım oranı ile Ali, % 7,30 ile Ahmed, % 4,74 ile Mustafa, % 4,35 ile Hasan, % 4,11 ile Hüseyin, % 3,99 ile Hamza, % 3,62 ile Mahmud, % 3,54 ile Halil ve yine % 3,54 ile Veli, % 3,53 ile Ümmet, % 2,91 ile Ramazan, % 2,73 ile Musa, % 2 ile Hızır, % 1,90 ile Abdurrahman, % 1,71 ile Şaban, % 1,31 ile Murad, % 1,29 ile Osman, % 1,25 ile Ömer ve % 1,18'lik bir oran ile Cuma isimleri takip etmektedir. Aşağıdaki grafikte kazada en fazla kullanılan Arapça kökenli 20 ismin kullanım sıklıkları yer almaktadır.

Kazada kullanılan Arapça kökenli isimlerden Mehmed, Ahmed, Mustafa ve Mahmud isimleri Hz. Muhammed'e duyulan saygı ve sevginin bir neticesi olarak kullanılan isimlerdendir. Ali, Osman ve Ömer Hz. Muhammed'in halifeleri, Hasan ve Hüseyin torunları, Hamza ise amcasının adı olup kazada en sık kullanılan isimlerdendir. Musa ismi Hz. Musa peygamberi, Halil ismi Hz. İbrahim'i, Ümmet ismi Hz. Muhammed'in ümmetini, Şaban ve Cuma isimleri mübarek ay ve günleri, Abdurrahman ismi de Allah'a olan kulluğun bir göstergesi olarak kazada şahıs ismi olarak yaygın bir şekilde kullanılmıştır.

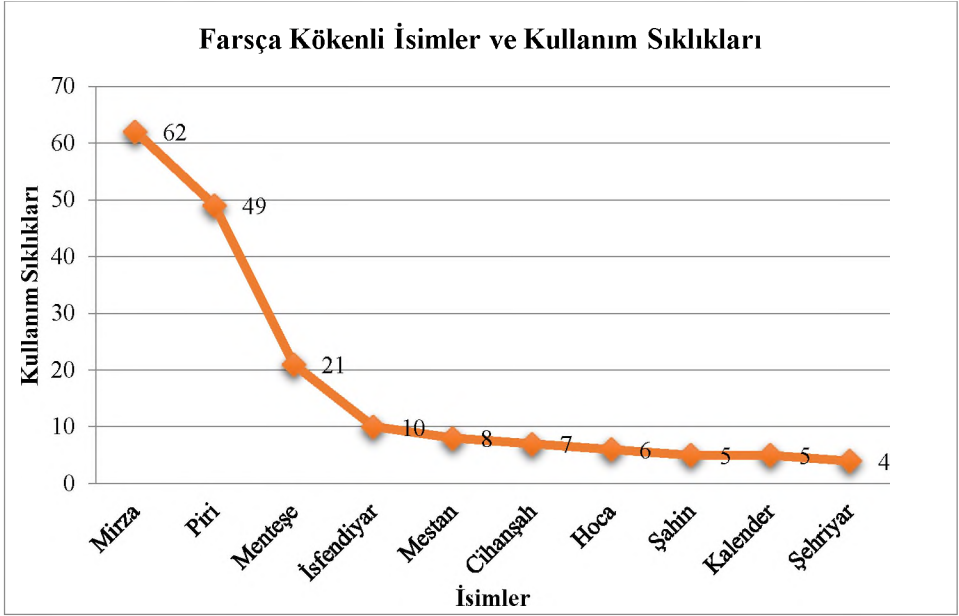
Farsça Kökenli Adlar

Elbistan Kazasında baba, oğul ve kardeş kategorilerinde kullanılan 763 farklı ismin % 5,5'i Farsça kökenli adlardan meydana gelmektedir. Kazada, Farsça kökenli isimlerin kullanım oranları Arapça (% 28,8) ve Türkçe (% 17,2) kökenli isimlerin kullanım oranlarıyla mukayese edildiğinde Farsça kökenli isim kullanımının oldukça az olduğu görülmektedir. Aynı durum 1564 tarihli Tahrir defterinde yer alan Zamantu Kazası içinde geçerlidir³⁹. XVI. yüzyıla ait tahrir defterlerine göre hazırlanmış Adana sancağı ve Artukabad kazasında da Farsça kökenli isim kullanımının Arapça ve Türkçe kökenli isimlere göre daha az olduğu tespit edilmiştir⁴⁰.

Kazada kullanılan 763 farklı ismin 42 tanesi Farsça kökenlidir. Baba, oğul ve kardeş kategorilerinde toplamda 226 şahıs Farsça kökenli isim kullanmıştır. Kazada en çok kullanılan Farsça isim % 27,43'lük kullanım oranıyla Mirza ismidir. Mirza ismini, % 21,68'lik kullanım oranı ile Piri, % 9,29 ile Menteşe, % 4,42 ile İsfendiyar, % 3,54 ile Mestan, % 3,10 ile Cihanşah, % 2,65 ile Hoca, % 2,21 ile Şahin ve yine % 2,21 ile Kalender ve % 1,77 ile Şehriyar isimleri takip etmektedir. Ayrıca bu isimler kazada kullanılan Farsça kökenli isimlerin % 78,3'ünü teşkil etmektedir. Aşağıdaki grafikte 1564 tarihli tahrir defterine göre Elbistan Kazasında 10 ve üzeri kişi tarafından kullanılan isimler ve kullanım sıklıkları yer almaktadır.

³⁹ 1564 tarihli Zamantu kazası tahrir defterinde 4.349 vergi mükellefinin adı kaydedilmiştir. Defterde kayıtlı vergi mükellefleri 720 farklı isim kullanmışlardır. 720 ismin % 34'ü Türkçe, % 40'ı Arapça, % 5'i ise Farsça kökenli isimler kullanmışlardır. Bkz. İbrahim Solak ve Ahmet Gülenç, "Zamantu Kazası Kişi Adları (1564)", *Maras Araştırmaları II*, Ed. İbrahim Solak ve Samet Aliç, Palet Yayınları, Konya, 2021, s.35.

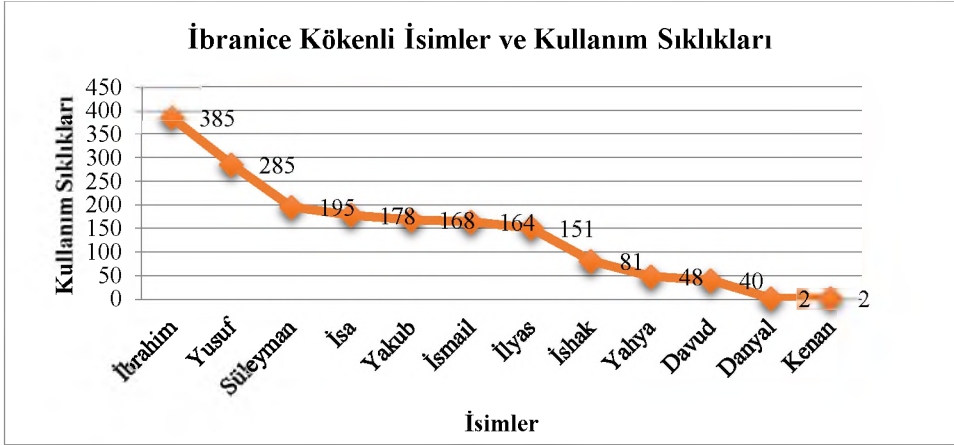
⁴⁰ Bkz. Yılmaz Kurt, "Adana Sancağında Kişi Adları", s. 179; Ali Açık, "Artukabad Kazasında Türk Kişi Adları (1455-1520)", s. 322.

İbranice Kökenli Adlar

Elbistan Kazasında kullanılan isim türlerinden biri de İbranice kökenli isimlerdir. Kazada kullanılan İbranice kökenli isimler bazı çalışmalarda Arapça kökenli isimlere dâhil edilmişse de TDK isimler sözlüğüne göre İbranice kökenli oldukları bilgisi verildiği için bu isimleri İbranice kökenli adlar başlığı altında vermenin daha uygun olacağını düşündük. Peygamber isimleri olarak kullanılan bu adlar Elbistan'da yaygın bir şekilde kullanılmıştır.

Kazada kullanılan 763 farklı ismin % 1,6'sı İbranice kökenli isimlerden meydana gelmektedir. Baba, oğul ve kardeş isimleri kategorisinde toplamda 1.699 şahıs İbranice kökenli isim almışlardır. Kazada kullanılan İbranice kökenli isimlerin en yaygın olanı % 22,66'lık kullanım oranı ile İbrahim ismidir. İbrahim ismini % 16,77'lik kullanım oranı ile Yusuf, % 11,48 ile Süleyman, % 10,48 ile İsa, % 9,89 ile Yakub, % 9,65 ile İsmail, % 8,89 ile İlyas, % 4,77 ile İshak, % 2,83 ile Yahya, % 2,55 ile Davud, % 0,12 ile Danyal ve yine % 0,12'lik bir kullanım oranı ile Kenan isimleri takip etmektedir. Aşağıdaki grafikte kazada kullanılan İbranice kökenli isimler ve kullanım sıklıkları yer almaktadır.

Sonuç

Tahrir defterleri Osmanlı adbilimi (onomastik) araştırmalarının en önemli kaynaklarından. Bu defterlerin incelenmesi sonucu belli bir bölgede ve zamanda yaşayan şahıs ve yerlerin isimlerini tespit etmek mümkün olmaktadır. Onomastik bilimin kişi adlarını inceleyen alt bilim dalı ise antroponimdir. Bu çalışmada 1564 yılına ait tahrir defterinden yararlanılarak Maraş Sancağına bağlı Elbistan Kazasındaki kişi adlarının türleri, kökenleri ve ihtiva ettikleri anlamlar üzerinde durulmuştur.

1564 tarihli Elbistan Kazası tahrir defterinde 13.436 vergi mükellefi kişinin adı kaydedilmiştir. Defterde kayıtlı vergi mükellefleri baba, oğul ve bira-der/kardeş kategorilerinde olmak üzere toplamda 763 farklı isim kullanmışlar- dır. Kazada kullanılan 763 farklı ismin % 17,2'si Türkçe, % 7,5'i Türk- çe+Arapça, % 0,5'i Türkçe+Farsça, % 0,1'i Türkçe+İbranice, % 1,7'si Türk- çe+Türkçe, % 28,8'i Arapça, % 19,4'ü Arapça+Arapça, % 0,4'ü Arap- ça+Arapça+Arapça, % 2'si Arapça+Fars, % 1,4'ü Arapça+İbranice, % 5,5'i Arapça+Türkçe, % 0,1'i Arapça+Farsça, % 5,5'i Farsça, % 4,3'ü Fars- ça+Arapça, % 0,1'i Farsça+Arapça+Arapça, % 0,1'i Farsça+Farsça, % 0,1'i Farsça+Farsça+Arapça, % 2,1'i Farsça+Türkçe, % 0,3'ü Farsça+ Türk- çe+Arapça, % 1,6'sı İbranice ve % 1,2'si de İbranice+Arapça kökenli olmak üzere tek veya en fazla üç isimden meydana gelen birleşik isimlerden meydana gelmektedir.

Kazada şahıs adlandırılmalarında dini inancın etkisi fazla olmuştur. Şahıs isimleri genel olarak değerlendirildiğinde kazada özellikle Hz. Muhammed'in isimleri ve diğer Peygamber isimlerinin yaygın bir şekilde ad verme kültüründe yer aldığı görülmektedir. Kazada en çok kullanılan isimler Mehmed, Ali, Ah- med, Mustafa, Hasan, İbrahim, Hüseyin, Yusuf, Hamza ve Mahmud'dur. Kul- lanılan bu isimlerden de anlaşılacağı üzere İslam toplumlarındaki ad verme geleneği Elbistan'da da yoğun bir şekilde yaşanmıştır.

Kazada en fazla kullanılan diğer isimler Türkçe kökenli isimlerdir. Baba, oğul ve kardeş kategorilerinde 13.436 şahıstan 1.179'u Türkçe kökenli isim kullanırken, 715 şahıs ise en az bir kelimesi Türkçe kökenli olan birleşik isim kullanmıştır. Kazada, birbirinden farklı 131 Türkçe kökenli isim kullanılmıştır. Kazada en fazla kullanılan Türkçe kökenli isimler; Tanrıverdi, Halebverdi, Satılmış, Kaya, Turak, Sevindik, Budak, Durmuş, Uğurlu, Dede, Çelebi, Kubad, Kulu, Bayram, Taşmur, Karaca, Eynebeg, Balı, Dursun, Bulgar ve Aydoğmuş isimleridir.

Mirza, Piri, Menteşe, İsfendiyar, Mestan, Cihanşah, Hoca, Şahin, Kalender, Şehriyar isimleri kazada en çok kullanılan Farsça kökenli isimlerdendir. İbrahim, Yusuf, Süleyman, İsa, Yakub, İsmail, İlyas, İshak, Yahya, Davud, Danyal ve Kenan isimleri Elbistan'da en fazla kullanılan İbranice kökenli isimler olarak karşımıza çıkmaktadır.

Elbistan'da kullanılan şahıs adları genel olarak değerlendirildiğinde kazadaki ad verme geleneğinde İslami ad verme kültürünün yaygın olduğu buna mukabil Türkçe isimlerin de sıklıkla kullanıldığı, diğer taraftan Fars ve İbrani kökenli şahıs adı kullanımının nispeten daha az olduğu ifade edilebilir.

KAYNAKÇA

- T.C. Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Osmanlı Arşivi (BOA)
TT.d. (Tapu Tahrir Defterleri), Defter No: 1099, Varak No: 1-130.
Araştırma ve İnceleme Eserler
- AÇIKEL, A. (2003). "Artukabad Kazasında Türk Kişi Adları (1455-1520)", Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, C.13, Sy. 2, Elazığ, ss.305-355.
- AKSAN, D. (1979). *Her Yönüyle Dil (Ana Çizgileriyle Dilbilim)*, C.1, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara.
- ALIÇ, S. (2021) "Orta Çağ'da Maraş", Milli Mücadelenin 100. Yılında Kahramanmaraş, Palet Yayınları, Konya, 2021, ss.14-15.
- _____. (2020) "Garbi Anadolu'da Selçukluların Varisleri: Dulkadiroğulları", Maraş Araştırmaları 1, Palet Yay. Konya, ss. 9-24.
- ARAS, M. Ö. (1988). "Ad Koyma", Diyanet İslam Ansiklopedisi, C.1, Diyanet Vakfı İslam Yayınları, İstanbul, ss. 332-333.
- ERPOLAT, M. S. (2020), "XVI. Yüzyılda Hersini Nahiyesindeki Kişi Adları", Fırat Üniversitesi Harput Araştırmaları Dergisi, Dergisi (FÜHAD) C. 7, Sy. 14, ss. 37-83.
- GÜNDÜZ, A. (2017). "1561 tarihli Mufasssal Tahrir Defterine Göre Kocaeli Sancağında Şahıs İsimleri", Uluslararası Gazi Süleyman Paşa ve Kocaeli Tarihi Sempozyumu-III, C.1, Kocaeli, ss. 723-729.
- <https://sozluk.gov.tr/>
- İLHAN, M. M. (1990). "Onaltıncı Yüzyıl Başlarında Amid Sancağı Yer ve Şahıs Adları Hakkında Bazı Notlar", Belleten, C.LIV, Sy.209, ss. 213-232.
- İNALCIK, H. (1956). "V. Beynelmilel Onomastik İlimler Kongresi (12-15 Nisan 1955)", Belleten, Türk Tarih Kurumu Yayınları, C.XX, Sy.78, Ankara, ss.223-236.
- KÖPRÜLÜ, O. Fuad. (1950). "Türk Onomastique'i Hakkında", İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Dergisi, C.1, Sy.2, ss. 221-236.
- KURT, Y. (1990). "Kozan (Sis) Sancağında Kişi Adları" Ondokuz Mayıs Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi, C.5, Sy.1, ss.179-193.
- _____. (1991). "Adana Sancağında Kişi Adları", DTCF Tarih Araştırmaları Dergisi, C. XV, Sy.26, ss.169-252.
- _____. (1993). "Sivas Sancağında Kişi Adları (XVI. Yüzyıl)", Ankara Üniversitesi Osmanlı Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi Dergisi (OTAM), C. IV, Ankara, ss. 223-290.
- _____. (1995a). "Çorum Sancağı Kişi Adları (XVI. Yüzyıl)", Belleten, C.LIX, Sy.224, Ankara, ss. 75-119.
- _____. (1995b). "Çorumlu Kazası Kişi Adları (XVI. Yüzyıl)", Ankara Üniversitesi Osmanlı Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi Dergisi (OTAM), C. VI, Ankara, 1995, ss.211-248.
- _____. (1996). "Osmanlı Tahrir Defterlerinin Onomastik Değerlendirilmesine Uygulanacak Metod", Osmanlı Araştırmaları Dergisi, C. XVI, s.45-59. ss.45-59.
- _____. (2005). "1525 Tarihinde Adana Sancağında Türkçe Kişi Adları Üzerine", Bal-Tam Türklük Bilgisi 2, Balkan Türkoloji Araştırmaları Merkezi Yayınları, Prizren, ss. 72-83.

- ÖZ, M. (2010). “Tahrir”, *Diyanet İslam Ansiklopedisi*, C.39, Diyanet Vakfı İslam Yayınları, İstanbul, ss.425-499.
- RÁSONYI, L. (1963). “Türklükte Kadın Adları”, *Türk Dili Araştırmaları Yıllığı–Belleten*, C. 11, 1963, ss. 63-87.
- SAKAOĞLU, S. (2001). *Türk Ad Bilimi I Giriş*, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara.
- SOLAK, İ. (2012). “Dulkadirli Ülkesinde Osmanlı Hâkimiyetinin Tesisi”, *Uluslararası Dulkadir Beyliği Sempozyumu*, İstanbul, ss.211-212.
- _____. (2013). *XVI. Yüzyılda Elbistan Kazası (1526-1563)*, Palet Yayınları, Konya, .
- SOLAK, İ. ve GÜLENÇ, A. (2021). “Zamantu Kazası Kişi Adları (1564)”, *Maraş Araştırmaları II*, Ed. İbrahim Solak ve Samet Alıç, Palet Yayınları, Konya, ss.33-50.
- TAŞTEMİR, M.(1995). “Elbistan”, *Diyanet İslam Ansiklopedisi*, C. 11, Diyanet Vakfı İslam Yayınları, İstanbul, ss.1-3.
- YİNANÇ, M. H. (1993). “Elbistan” *İslam Ansiklopedisi*, C. IV, Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları, İstanbul, s.223-230.

Ek 1: Elbistan Kazası Kişi Adları Listesi (1564 Yılı)

A (Arapça); AA (Arapça+Arapça); AAA (Arapça+Arapça+Arapça); AF (Arapça+Farsça); Aİ (Arapça+İbranice); AT (Arapça+Türkçe); F (Farsça); FA (Farsça+Arapça); FAA (Farsça+Arapça+Arapça); FF (Farsça+Farsça); FFA (Farsça+Farsça+Arapça); FT (Farsça+Türkçe); FTA (Farsça+Türkçe+Arapça); İ (İbranice); İT (İbranice+Türkçe); T (Türkçe); TA (Türkçe-Arapça); TF (Türkçe-Farsça); Tİ (Türkçe+İbranice); TT (Türkçe+Türkçe).

Şahıs İsimleri	İsmi Kökeni	Oğul		Baba		Birader/Kardeş	
		Geçme Sıklığı	Yüzde (%)	Geçme Sıklığı	Yüzde (%)	Geçme Sıklığı	Yüzde (%)
Abbas	A	4	0,065%	1	0,024%	1	0,032%
Abdal	A	0	0,000%	5	0,120%	1	0,032%
Abdi	A	34	0,555%	20	0,478%	18	0,574%
Abdi Fakih	AA	2	0,033%	0	0,000%	0	0,000%
Abdi Hacı	AA	1	0,016%	0	0,000%	0	0,000%
Abdil	F	1	0,016%	1	0,024%	1	0,032%
Abdulgaffar	A	9	0,147%	1	0,024%	2	0,064%
Abdullah	A	32	0,522%	30	0,717%	13	0,415%
Abdulvahab	A	2	0,033%	0	0,000%	3	0,096%
Abdurrahman	A	87	1,419%	31	0,741%	45	1,436%
Abdülaziz	A	20	0,326%	10	0,239%	17	0,542%
Abdücelil	A	0	0,000%	0	0,000%	4	0,128%
Abdülfettah	A	0	0,000%	0	0,000%	1	0,032%
Abdülgaffar	A	13	0,212%	2	0,048%	4	0,128%
Abdülğani	A	37	0,603%	0	0,000%	20	0,638%
Abdülhalim	A	1	0,016%	0	0,000%	1	0,032%
Abdülkadir	A	45	0,734%	3	0,072%	27	0,862%
Abdükerim	A	19	0,310%	5	0,120%	20	0,638%
Abdüllatif	A	3	0,049%	0	0,000%	3	0,096%
Abdülvahid	A	1	0,016%	2	0,048%	0	0,000%
Abdürrezzak	A	12	0,196%	3	0,072%	12	0,383%
Abdüssamed	A	0	0,000%	0	0,000%	1	0,032%
Abdüsselam	A	1	0,016%	0	0,000%	2	0,064%
Abidin	A	0	0,000%	0	0,000%	1	0,032%
Adil	A	1	0,016%	1	0,024%	0	0,000%
Afşar	T	0	0,000%	0	0,000%	2	0,064%
Ağa Veli	TA	0	0,000%	0	0,000%	1	0,032%
Ağce Koca	TT	1	0,016%	0	0,000%	0	0,000%
Ahi	A	3	0,049%	5	0,120%	2	0,064%
Ahi Baba	AT	0	0,000%	0	0,000%	1	0,032%
Ahi Evran	AT	1	0,016%	0	0,000%	0	0,000%
Ahi Mehmed	AA	1	0,016%	0	0,000%	0	0,000%
Ahi Ozan	AT	1	0,016%	0	0,000%	0	0,000%
Ahmed	A	274	4,469%	197	4,708%	155	4,946%
Ahmed Fakih	AA	5	0,082%	16	0,382%	2	0,064%
Ahmed Hacı	AA	1	0,016%	0	0,000%	1	0,032%
Ahsen ...	A	0	0,000%	0	0,000%	1	0,032%
Ahsentimur	AT	1	0,016%	0	0,000%	0	0,000%
Alaaddin	A	1	0,016%	0	0,000%	1	0,032%
Ali	A	351	5,725%	223	5,330%	191	6,094%
Ali Bâli	AT	1	0,016%	0	0,000%	0	0,000%

Ali Fakih	AA	9	0,147%	13	0,311%	0	0,000%
Ali Gazi	AA	0	0,000%	0	0,000%	0	0,000%
Ali Hacı	AA	0	0,000%	0	0,000%	0	0,000%
Ali İsa	Al	1	0,016%	0	0,000%	0	0,000%
Ali Kaya	AT	42	0,685%	7	0,167%	11	0,351%
Ali Kulu	AT	2	0,033%	0	0,000%	1	0,032%
Ali Kurd	AT	1	0,016%	0	0,000%	0	0,000%
Ali Mirza	AF	0	0,000%	0	0,000%	0	0,000%
Ali Piri	AF	0	0,000%	0	0,000%	0	0,000%
Ali Vefa	AA	0	0,000%	0	0,000%	1	0,032%
Ali Veli	AA	2	0,033%	1	0,024%	2	0,064%
Alim	A	1	0,016%	0	0,000%	0	0,000%
Alışar	AF	9	0,147%	7	0,167%	3	0,096%
Aliyar	AF	1	0,016%	3	0,072%	2	0,064%
Allahkulu	AT	1	0,016%	1	0,024%	1	0,032%
Allahverdi	AT	2	0,033%	0	0,000%	1	0,032%
Alparslan	T	2	0,033%	0	0,000%	0	0,000%
Arab	A	2	0,033%	1	0,024%	0	0,000%
Arab Ali	AA	1	0,016%	0	0,000%	0	0,000%
Arab Bayram	AT	1	0,016%	0	0,000%	0	0,000%
Arab İsmail	Al	1	0,016%	0	0,000%	0	0,000%
Araban	A	1	0,016%	0	0,000%	1	0,032%
Araban? Hacı	AA	1	0,016%	0	0,000%	0	0,000%
Arafa	A	0	0,000%	1	0,024%	1	0,032%
Arafa Gazi	AA	6	0,098%	1	0,024%	1	0,032%
Asar	A	0	0,000%	0	0,000%	1	0,032%
Aşık	A	0	0,000%	1	0,024%	0	0,000%
Aşık Mehmed	AA	0	0,000%	1	0,024%	0	0,000%
Atlıhan	T	0	0,000%	0	0,000%	2	0,064%
Avnullah	A	1	0,016%	0	0,000%	0	0,000%
Aydın	T	4	0,065%	3	0,072%	5	0,160%
Aydoğmuş	T	6	0,098%	5	0,120%	5	0,160%
Aynbali	AT	0	0,000%	0	0,000%	0	0,000%
Aziz	A	3	0,049%	3	0,072%	1	0,032%
Baki	A	0	0,000%	0	0,000%	1	0,032%
Balı	T	7	0,114%	3	0,072%	8	0,255%
Balı Hoca	TF	0	0,000%	0	0,000%	1	0,032%
Başıkara	T	1	0,016%	0	0,000%	0	0,000%
Bayezid	A	19	0,310%	6	0,143%	4	0,128%
Bayezid Fakih	AA	1	0,016%	0	0,000%	0	0,000%
Bayındır	T	2	0,033%	0	0,000%	1	0,032%
Baykara	T	1	0,016%	0	0,000%	0	0,000%
Bayram	T	11	0,179%	4	0,096%	8	0,255%
Bayram beg	TT	1	0,016%	1	0,024%	0	0,000%
Bayram Fakih	TA	1	0,016%	0	0,000%	1	0,032%
Bayram Gazi	TA	1	0,016%	0	0,000%	0	0,000%
Bayram Hoca	TA	26	0,424%	10	0,239%	11	0,351%
Bedir	A	6	0,098%	6	0,143%	4	0,128%
Beg Timur	TT	1	0,016%	0	0,000%	0	0,000%
Beğendik	T	2	0,033%	3	0,072%	0	0,000%
Beğlik	T	1	0,016%	0	0,000%	0	0,000%
Behlül	A	1	0,016%	0	0,000%	0	0,000%
Bekir	A	19	0,310%	8	0,191%	12	0,383%
Bekir Fakih	AA	0	0,000%	2	0,048%	0	0,000%
Bekir Hoca	AF	1	0,016%	0	0,000%	0	0,000%
Bektaş	T	4	0,065%	1	0,024%	1	0,032%

Berce?	F	0	0,000%	1	0,024%	0	0,000%
Berke	T	1	0,016%	0	0,000%	0	0,000%
Beşaret	A	0	0,000%	1	0,024%	0	0,000%
Beşir	A	1	0,016%	0	0,000%	0	0,000%
Bilâl	A	1	0,016%	1	0,024%	0	0,000%
Boğacı?	T	0	0,000%	1	0,024%	0	0,000%
Bol? Kulu	T	1	0,016%	0	0,000%	0	0,000%
Bolad	F	0	0,000%	1	0,024%	3	0,096%
Bostan	F	1	0,016%	0	0,000%	0	0,000%
Budak	T	36	0,587%	9	0,215%	8	0,255%
Bulgar	T	12	0,196%	2	0,048%	2	0,064%
Bulur	T	0	0,000%	0	0,000%	1	0,032%
Bum Dede	FT	0	0,000%	2	0,048%	1	0,032%
Burhan	A	1	0,016%	0	0,000%	0	0,000%
Cafer	A	11	0,179%	7	0,167%	8	0,255%
Cafer Fakih	AA	1	0,016%	0	0,000%	0	0,000%
Celali	A	1	0,016%	0	0,000%	0	0,000%
Cenabi	A	1	0,016%	0	0,000%	0	0,000%
Cenk	F	0	0,000%	0	0,000%	1	0,032%
Cihan	F	2	0,033%	0	0,000%	0	0,000%
Cihanşah	F	3	0,049%	2	0,048%	2	0,064%
Cuma	A	50	0,816%	22	0,526%	29	0,925%
Cuma Fakih	AA	3	0,049%	0	0,000%	0	0,000%
Cuma Hacı	AA	1	0,016%	0	0,000%	0	0,000%
Çelebi	T	18	0,294%	4	0,096%	11	0,351%
Çiçek	T	0	0,000%	1	0,024%	0	0,000%
Çirkin	F	0	0,000%	1	0,024%	0	0,000%
Çoban?	F	1	0,016%	0	0,000%	0	0,000%
Danyal	İ	2	0,033%	0	0,000%	0	0,000%
Davud	İ	17	0,277%	14	0,335%	9	0,287%
Dede	T	19	0,310%	7	0,167%	10	0,319%
Dede Fakih	TA	2	0,033%	2	0,048%	0	0,000%
Demürkaya	T	1	0,016%	0	0,000%	0	0,000%
Deniz	T	0	0,000%	0	0,000%	2	0,064%
Derviş Ali	FT	1	0,016%	2	0,048%	0	0,000%
Devlethan	AT	1	0,016%	0	0,000%	0	0,000%
Divane	F	0	0,000%	0	0,000%	1	0,032%
Divane Ahmed	FA	1	0,016%	0	0,000%	0	0,000%
Divane Ali	FA	1	0,016%	0	0,000%	0	0,000%
Divane Halil	FA	0	0,000%	1	0,024%	0	0,000%
Doğan	T	1	0,016%	0	0,000%	0	0,000%
Doğancı	T	0	0,000%	1	0,024%	0	0,000%
Döğer	T	1	0,016%	1	0,024%	1	0,032%
Dulhan	T	3	0,049%	0	0,000%	0	0,000%
Dulkadir	T	3	0,049%	0	0,000%	2	0,064%
Dulsar	T	2	0,033%	0	0,000%	1	0,032%
Duman	T	0	0,000%	1	0,024%	0	0,000%
Durak	T	1	0,016%	0	0,000%	1	0,032%
Duranlu	T	0	0,000%	0	0,000%	1	0,032%
Durdu	T	3	0,049%	1	0,024%	2	0,064%
Durdu Mehmed	TA	1	0,016%	0	0,000%	0	0,000%
Durduhan	T	5	0,082%	1	0,024%	3	0,096%
Durmuş	T	28	0,457%	18	0,430%	5	0,160%
Durmuş Fakih	TA	1	0,016%	0	0,000%	1	0,032%
Dursun	T	8	0,130%	9	0,215%	1	0,032%
Duthan	T	3	0,049%	1	0,024%	1	0,032%

Duthoca	F	1	0,016%	0	0,000%	0	0,000%
Dutyar	F	1	0,016%	1	0,024%	0	0,000%
Dündar	AF	3	0,049%	1	0,024%	1	0,032%
Ebubekir	A	5	0,082%	0	0,000%	6	0,191%
Ebülhayr	A	4	0,065%	3	0,072%	1	0,032%
Ebülkasım	A	12	0,196%	0	0,000%	10	0,319%
Ebûlmüslim	A	1	0,016%	0	0,000%	0	0,000%
Ece	T	0	0,000%	2	0,048%	1	0,032%
Eğlen	T	0	0,000%	0	0,000%	1	0,032%
Ekiz	T	0	0,000%	2	0,048%	0	0,000%
Elçi	T	1	0,016%	0	0,000%	0	0,000%
Elvan?	A	1	0,016%	0	0,000%	0	0,000%
Eminli	AT	1	0,016%	0	0,000%	0	0,000%
Emir	A	13	0,212%	7	0,167%	4	0,128%
Emir Ahmed	AA	0	0,000%	1	0,024%	0	0,000%
Emir Ali	AA	3	0,049%	0	0,000%	0	0,000%
Emir Aziz	AA	0	0,000%	2	0,048%	0	0,000%
Emir beg	AT	0	0,000%	2	0,048%	0	0,000%
Emir Hasan	AA	2	0,033%	0	0,000%	0	0,000%
Emir İlyas	AF	0	0,000%	0	0,000%	1	0,032%
Emir Kasım	AA	1	0,016%	0	0,000%	0	0,000%
Emir Kulu	AT	1	0,016%	0	0,000%	1	0,032%
Emir Musa	AA	1	0,016%	0	0,000%	0	0,000%
Emir Şeyh	AA	0	0,000%	1	0,024%	0	0,000%
Emir Veli	AA	2	0,033%	0	0,000%	0	0,000%
Emir Yusuf	Al	2	0,033%	0	0,000%	2	0,064%
Emirhan	AT	2	0,033%	3	0,072%	1	0,032%
Emirhoca	AF	1	0,016%	0	0,000%	0	0,000%
Emirşah	AF	0	0,000%	1	0,024%	0	0,000%
Emiryar	AF	0	0,000%	2	0,048%	0	0,000%
Emrullah	A	15	0,245%	13	0,311%	7	0,223%
Enbiya	A	2	0,033%	2	0,048%	0	0,000%
Erдің	T	0	0,000%	1	0,024%	0	0,000%
Erdoğdu	T	5	0,082%	3	0,072%	1	0,032%
Erkulu	T	0	0,000%	0	0,000%	1	0,032%
Erzani	F	0	0,000%	0	0,000%	1	0,032%
Esenlü	T	0	0,000%	0	0,000%	1	0,032%
Eşref	A	3	0,049%	3	0,072%	2	0,064%
Evliya	A	4	0,065%	5	0,120%	0	0,000%
Eyne Hoca	TF	17	0,277%	9	0,215%	7	0,223%
Eyne Koca	TT	0	0,000%	1	0,024%	0	0,000%
Eyne Kulu	TT	0	0,000%	0	0,000%	1	0,032%
Eynebeg	T	5	0,082%	13	0,311%	1	0,032%
Eynel	T	1	0,016%	0	0,000%	0	0,000%
Eyüb	A	4	0,065%	1	0,024%	0	0,000%
Eyüb Fakih	AA	1	0,016%	0	0,000%	0	0,000%
Fahreddin	A	0	0,000%	2	0,048%	0	0,000%
Fahri	A	1	0,016%	0	0,000%	0	0,000%
Fakih	A	0	0,000%	0	0,000%	1	0,032%
Fasıl	A	1	0,016%	0	0,000%	0	0,000%
Fazıl Hacı	AA	1	0,016%	0	0,000%	0	0,000%
Fazlı	A	3	0,049%	2	0,048%	0	0,000%
Fazlı Fakih	AA	1	0,016%	0	0,000%	0	0,000%
Fazlullah	A	1	0,016%	0	0,000%	3	0,096%
Ferhad	A	8	0,130%	4	0,096%	7	0,223%
Ferruh	F	0	0,000%	2	0,048%	0	0,000%

Fethullah	A	5	0,082%	0	0,000%	5	0,160%
Gaffar	A	3	0,049%	0	0,000%	2	0,064%
Gaib	A	0	0,000%	1	0,024%	1	0,032%
Gaib Kulu	AT	0	0,000%	0	0,000%	1	0,032%
Gani	A	2	0,033%	0	0,000%	0	0,000%
Gazanfer	A	2	0,033%	0	0,000%	0	0,000%
Gazi	A	1	0,016%	5	0,120%	1	0,032%
Gazi Mahmud	AA	0	0,000%	1	0,024%	0	0,000%
Göcek	T	1	0,016%	3	0,072%	0	0,000%
Göçbeğ	T	1	0,016%	0	0,000%	0	0,000%
Göçeri	T	2	0,033%	2	0,048%	0	0,000%
Göçgün	T	0	0,000%	0	0,000%	1	0,032%
Gök Veli	TA	0	0,000%	1	0,024%	0	0,000%
Gökçe	T	1	0,016%	0	0,000%	0	0,000%
Gül Dede	TT	0	0,000%	0	0,000%	1	0,032%
Gülabi	A	12	0,196%	1	0,024%	11	0,351%
Gülce Halil	TA	0	0,000%	1	0,024%	0	0,000%
Güle Hasan	TA	0	0,000%	1	0,024%	0	0,000%
Gündoğdu	T	1	0,016%	4	0,096%	4	0,128%
Gündoğmuş	T	4	0,065%	0	0,000%	0	0,000%
Gündüz	T	1	0,016%	1	0,024%	1	0,032%
Güvendik	T	9	0,147%	5	0,120%	1	0,032%
Habil	A	1	0,016%	0	0,000%	0	0,000%
Hacı	A	1	0,016%	8	0,191%	0	0,000%
Hacı Abdi	AA	2	0,033%	0	0,000%	0	0,000%
Hacı Abdulkerim	AA	0	0,000%	0	0,000%	1	0,032%
Hacı Ahmed	AA	5	0,082%	7	0,167%	0	0,000%
Hacı Ali	AA	4	0,065%	10	0,239%	1	0,032%
Hacı Ali Kaya	AT	1	0,016%	0	0,000%	0	0,000%
Hacı Bayram	AA	2	0,033%	0	0,000%	0	0,000%
Hacı Bayram	AT	2	0,033%	0	0,000%	0	0,000%
Hacı Bekir	AA	0	0,000%	2	0,048%	0	0,000%
Hacı Budak	AT	0	0,000%	0	0,000%	1	0,032%
Hacı Davud	Al	1	0,016%	0	0,000%	0	0,000%
Hacı Dede	AT	0	0,000%	1	0,024%	0	0,000%
Hacı Emir	AA	1	0,016%	0	0,000%	0	0,000%
Hacı Gökçe	AT	1	0,016%	0	0,000%	0	0,000%
Hacı Halil	AA	0	0,000%	7	0,167%	0	0,000%
Hacı Hamza	AA	3	0,049%	2	0,048%	0	0,000%
Hacı Hasan	AA	4	0,065%	5	0,120%	0	0,000%
Hacı Hızır	AA	1	0,016%	1	0,024%	0	0,000%
Hacı Horasan	AF	1	0,016%	0	0,000%	0	0,000%
Hacı Hüseyin	AA	3	0,049%	3	0,072%	0	0,000%
Hacı İbrahim	Al	3	0,049%	3	0,072%	0	0,000%
Hacı İsa	Al	1	0,016%	2	0,048%	0	0,000%
Hacı İsmail	Al	3	0,049%	0	0,000%	0	0,000%
Hacı Kadir	AA	0	0,000%	1	0,024%	0	0,000%
Hacı Kasım	AA	1	0,016%	0	0,000%	0	0,000%
Hacı Kaya	AT	1	0,016%	1	0,024%	0	0,000%
Hacı Mahmud	AA	3	0,049%	0	0,000%	0	0,000%
Hacı Mehmed	AA	9	0,147%	13	0,311%	2	0,064%
Hacı Minnet	AA	0	0,000%	2	0,048%	0	0,000%
Hacı Murad	AA	3	0,049%	1	0,024%	0	0,000%
Hacı Musa	AA	2	0,033%	0	0,000%	0	0,000%
Hacı Mustafa	AA	4	0,065%	2	0,048%	1	0,032%
Hacı Osman	AA	0	0,000%	1	0,024%	1	0,032%

Hacı Ömer	AA	0	0,000%	0	0,000%	2	0,064%
Hacı Piri	AF	3	0,049%	1	0,024%	0	0,000%
Hacı Sadaka	AA	1	0,016%	0	0,000%	0	0,000%
Hacı Sarı	AT	0	0,000%	1	0,024%	0	0,000%
Hacı Selim	AA	1	0,016%	0	0,000%	0	0,000%
Hacı Seydi	AA	0	0,000%	2	0,048%	0	0,000%
Hacı Süleyman	Al	2	0,033%	2	0,048%	0	0,000%
Hacı Turak	AT	1	0,016%	0	0,000%	0	0,000%
Hacı Ümmet	AA	1	0,016%	6	0,143%	0	0,000%
Hacı Veli	AA	1	0,016%	1	0,024%	1	0,032%
Hacı Yakub	AA	3	0,049%	0	0,000%	0	0,000%
Hacı Yusuf	Al	3	0,049%	3	0,072%	0	0,000%
Hakverdi	T	3	0,049%	0	0,000%	3	0,096%
Halac	T	0	0,000%	2	0,048%	0	0,000%
Halebverdi	T	42	0,685%	18	0,430%	16	0,511%
Halid	A	3	0,049%	2	0,048%	1	0,032%
Halid Gazi	AA	0	0,000%	0	0,000%	1	0,032%
Halil	A	99	1,615%	116	2,772%	89	2,840%
Halil Fakih	AA	1	0,016%	2	0,048%	3	0,096%
Halis	A	0	0,000%	1	0,024%	0	0,000%
Hamdi	A	0	0,000%	0	0,000%	1	0,032%
Hamid	A	2	0,033%	1	0,024%	0	0,000%
Hamza	A	136	2,218%	150	3,585%	56	1,787%
Hamza Fakih	AA	1	0,016%	5	0,120%	0	0,000%
Hamza Hacı	AA	0	0,000%	2	0,048%	0	0,000%
Hanefi	A	28	0,457%	6	0,143%	13	0,415%
Hanefi Fakih	AA	1	0,016%	0	0,000%	0	0,000%
Hasan	A	179	2,920%	117	2,796%	77	2,457%
Hasan Ali	AA	8	0,130%	3	0,072%	2	0,064%
Hasan Fakih	AA	6	0,098%	5	0,120%	0	0,000%
Haydar	A	8	0,130%	16	0,382%	6	0,191%
Hayreddin	A	2	0,033%	2	0,048%	0	0,000%
Hızır	A	74	1,207%	54	1,291%	44	1,404%
Hızır Fakih	AA	1	0,016%	2	0,048%	0	0,000%
Hızır Hacı	AA	0	0,000%	1	0,024%	0	0,000%
Hızır Hoca	AF	1	0,016%	0	0,000%	0	0,000%
Hızır İlyas	Al	6	0,098%	0	0,000%	3	0,096%
Hisar	A	1	0,016%	0	0,000%	0	0,000%
Hoca	F	4	0,065%	2	0,048%	0	0,000%
Hoca Ahmed	FA	2	0,033%	2	0,048%	1	0,032%
Hoca Ali	FA	2	0,033%	3	0,072%	0	0,000%
Hoca Osman	FA	1	0,016%	0	0,000%	0	0,000%
Hoca Pir Veli	FFA	0	0,000%	1	0,024%	0	0,000%
Hoşgeldi	T	0	0,000%	1	0,024%	0	0,000%
Hüdaverdi	FT	76	1,240%	27	0,645%	19	0,606%
Hüdayi	F	0	0,000%	1	0,024%	0	0,000%
Hüsam	A	0	0,000%	2	0,048%	0	0,000%
Hüsameddin	A	1	0,016%	0	0,000%	0	0,000%
Hüseyin	A	150	2,447%	124	2,964%	79	2,521%
Hüseyin Fakih	AA	1	0,016%	0	0,000%	0	0,000%
İbadullah	A	2	0,033%	0	0,000%	2	0,064%
İbrahim	İ	175	2,854%	131	3,131%	79	2,521%
İbrahim Fakih	İA	3	0,049%	2	0,048%	0	0,000%
İdris	A	7	0,114%	5	0,120%	2	0,064%
İhsan	A	0	0,000%	1	0,024%	0	0,000%
İlaldı	T	1	0,016%	0	0,000%	1	0,032%

İlhan	T	0	0,000%	1	0,024%	1	0,032%
İlyas	İ	55	0,897%	65	1,554%	31	0,989%
İlyas Fakih	İA	1	0,016%	0	0,000%	0	0,000%
İmamkulu	AT	0	0,000%	0	0,000%	1	0,032%
İmirza	F	1	0,016%	2	0,048%	0	0,000%
İnal	T	1	0,016%	2	0,048%	1	0,032%
İrfan	A	1	0,016%	0	0,000%	1	0,032%
İsa	İ	71	1,158%	55	1,315%	52	1,659%
İsa Fakih	İA	2	0,033%	2	0,048%	1	0,032%
İsa Hacı	İA	0	0,000%	1	0,024%	0	0,000%
İsa Mehmed	İA	1	0,016%	0	0,000%	0	0,000%
İsfendiyar	F	3	0,049%	3	0,072%	4	0,128%
İshak	İ	19	0,310%	40	0,956%	22	0,702%
İskender	A	30	0,489%	38	0,908%	16	0,511%
İslam	A	2	0,033%	2	0,048%	1	0,032%
İsmail	İ	74	1,207%	51	1,219%	39	1,244%
İsrafil	A	9	0,147%	7	0,167%	3	0,096%
İvaz	A	4	0,065%	6	0,143%	0	0,000%
Kabak Mehmed	TA	0	0,000%	1	0,024%	0	0,000%
Kadir	A	7	0,114%	3	0,072%	5	0,160%
Kadir Abdullah	AA	1	0,016%	0	0,000%	0	0,000%
Kadir Ali	AA	1	0,016%	0	0,000%	1	0,032%
Kadir Veli	AA	1	0,016%	0	0,000%	0	0,000%
Kadirkulu	AT	2	0,033%	0	0,000%	4	0,128%
Kalender	F	2	0,033%	0	0,000%	3	0,096%
Kanber	A	2	0,033%	1	0,024%	2	0,064%
Kara	T	1	0,016%	4	0,096%	0	0,000%
Kara Ahmed	TA	2	0,033%	2	0,048%	0	0,000%
Kara Ali	TA	1	0,016%	2	0,048%	0	0,000%
Kara Derviş	TF	1	0,016%	0	0,000%	0	0,000%
Kara Hacı	TA	0	0,000%	1	0,024%	0	0,000%
Kara Hamza	TA	0	0,000%	1	0,024%	0	0,000%
Kara Hasan	TA	0	0,000%	1	0,024%	0	0,000%
Kara Hızır	TA	0	0,000%	1	0,024%	0	0,000%
Kara Köse	TT	1	0,016%	0	0,000%	0	0,000%
Kara Mahmud	TA	0	0,000%	1	0,024%	0	0,000%
Kara Maksud	TA	1	0,016%	0	0,000%	0	0,000%
Kara Mehmed	TA	2	0,033%	4	0,096%	1	0,032%
Kara Mustafa	TA	0	0,000%	1	0,024%	0	0,000%
Kara Nebi	TA	1	0,016%	0	0,000%	0	0,000%
Kara Şeyh	TA	0	0,000%	1	0,024%	0	0,000%
Kara Yakub	TA	1	0,016%	0	0,000%	0	0,000%
Kara Yusuf	Tİ	0	0,000%	2	0,048%	0	0,000%
Karaca	T	9	0,147%	6	0,143%	4	0,128%
Karadağ?	T	0	0,000%	1	0,024%	0	0,000%
Karahac	TA	0	0,000%	4	0,096%	0	0,000%
Karaman	T	1	0,016%	2	0,048%	0	0,000%
Karkın	T	2	0,033%	0	0,000%	0	0,000%
Kasım	A	23	0,375%	23	0,550%	10	0,319%
Kasım Fakih	AA	1	0,016%	0	0,000%	0	0,000%
Kavli	T	1	0,016%	0	0,000%	0	0,000%
Kaya	T	34	0,555%	27	0,645%	7	0,223%
Kaya Ali	TA	2	0,033%	0	0,000%	0	0,000%
Kaya Divan?	TA	0	0,000%	1	0,024%	0	0,000%
Kaya Fakih	TA	1	0,016%	0	0,000%	0	0,000%
Kaya Hacı	TA	1	0,016%	0	0,000%	0	0,000%

Kaya Hacı	TA	0	0,000%	1	0,024%	0	0,000%
Kaya Koca	TT	1	0,016%	0	0,000%	0	0,000%
Kaya Kulu	TT	0	0,000%	0	0,000%	1	0,032%
Kaya Mehmed	TA	5	0,082%	0	0,000%	0	0,000%
Kaya? Ali	TA	1	0,016%	0	0,000%	0	0,000%
Kayacı	T	0	0,000%	1	0,024%	0	0,000%
Kayalı?	T	0	0,000%	0	0,000%	1	0,032%
Kel Abdal	FA	0	0,000%	2	0,048%	0	0,000%
Kenan	İ	0	0,000%	1	0,024%	1	0,032%
Keremeddin	A	0	0,000%	1	0,024%	1	0,032%
Kılıç	T	0	0,000%	0	0,000%	1	0,032%
Kıraç	T	4	0,065%	3	0,072%	0	0,000%
Kıraç Ali	TA	1	0,016%	0	0,000%	0	0,000%
Kırık Ali	TA	0	0,000%	1	0,024%	0	0,000%
Kıyam	A	0	0,000%	1	0,024%	0	0,000%
Kızıl Mehmed	TA	0	0,000%	1	0,024%	0	0,000%
Kızıl Murad	TA	1	0,016%	0	0,000%	0	0,000%
Koca	T	0	0,000%	1	0,024%	0	0,000%
Korkmaz	T	4	0,065%	0	0,000%	1	0,032%
Korkud	T	1	0,016%	0	0,000%	0	0,000%
Kozak	T	0	0,000%	1	0,024%	0	0,000%
Köklemes	T	0	0,000%	1	0,024%	0	0,000%
Kömür	T	0	0,000%	2	0,048%	0	0,000%
Kör Hasan	TA	0	0,000%	1	0,024%	0	0,000%
Kör Mehmed	TA	2	0,033%	0	0,000%	0	0,000%
Köse	T	0	0,000%	0	0,000%	1	0,032%
Köse Ahmed	TA	1	0,016%	0	0,000%	0	0,000%
Köse Hanefi	TA	0	0,000%	1	0,024%	0	0,000%
Köse Mehmed	TA	0	0,000%	1	0,024%	0	0,000%
Köse Piri	TF	1	0,016%	0	0,000%	0	0,000%
Kubad	T	16	0,261%	1	0,024%	9	0,287%
Kul Ali	TA	0	0,000%	1	0,024%	0	0,000%
Kulavız	T	4	0,065%	0	0,000%	1	0,032%
Kulu	T	9	0,147%	0	0,000%	16	0,511%
Kulu Fakih	TA	1	0,016%	0	0,000%	0	0,000%
Kurd Ahmed	AA	1	0,016%	0	0,000%	0	0,000%
Kutlu beg	TT	0	0,000%	1	0,024%	1	0,032%
Kutludoğmuş	TT	1	0,016%	1	0,024%	0	0,000%
Kutluyar	T	0	0,000%	1	0,024%	0	0,000%
Küçük Ahmed	TA	0	0,000%	3	0,072%	0	0,000%
Küçük Mehmed	TA	0	0,000%	0	0,000%	2	0,064%
Kürd	A	0	0,000%	2	0,048%	0	0,000%
Kürd Hacı	AA	0	0,000%	2	0,048%	0	0,000%
Kürd Hüseyin	AA	0	0,000%	1	0,024%	0	0,000%
Kürdi	A	0	0,000%	1	0,024%	0	0,000%
Lal	F	0	0,000%	0	0,000%	1	0,032%
Latif	A	6	0,098%	1	0,024%	4	0,128%
Lütfullah	A	7	0,114%	2	0,048%	5	0,160%
Lütfullah Fakih	AA	0	0,000%	0	0,000%	1	0,032%
Mahmud	A	133	2,169%	106	2,533%	72	2,297%
Mahmud Dede	AT	0	0,000%	1	0,024%	0	0,000%
Mahmud Fakih	AA	2	0,033%	6	0,143%	1	0,032%
Mahmud Hacı	AA	0	0,000%	1	0,024%	0	0,000%
Maksud	A	30	0,489%	4	0,096%	23	0,734%
Mansur	A	9	0,147%	5	0,120%	4	0,128%
Maşallah	A	0	0,000%	1	0,024%	0	0,000%

Mazhar	A	2	0,033%	4	0,096%	1	0,032%
Mehdi	A	5	0,082%	1	0,024%	7	0,223%
Mehmed	A	398	6,492%	370	8,843%	190	6,063%
Mehmed Abdal	AA	0	0,000%	1	0,024%	0	0,000%
Mehmed Divane	AA	0	0,000%	3	0,072%	0	0,000%
Mehmed Fakih	AA	3	0,049%	12	0,287%	1	0,032%
Mehmed Hacı	AA	0	0,000%	1	0,024%	0	0,000%
Mehmed Halife	AA	1	0,016%	0	0,000%	0	0,000%
Mehmed Kasım	AA	0	0,000%	1	0,024%	0	0,000%
Melami	A	0	0,000%	1	0,024%	0	0,000%
Melik Ahmed	AA	3	0,049%	1	0,024%	2	0,064%
Memi	A	1	0,016%	0	0,000%	0	0,000%
Menteşe	F	12	0,196%	4	0,096%	5	0,160%
Mestan	F	3	0,049%	2	0,048%	3	0,096%
Mevlana	A	2	0,033%	0	0,000%	0	0,000%
Mevlana Ali Fakih	AAA	1	0,016%	0	0,000%	0	0,000%
Mevlana Mahmud	AA	0	0,000%	0	0,000%	1	0,032%
Mevlana Mahmud Fakih	AAA	1	0,016%	0	0,000%	0	0,000%
Mevlana Maksud	AA	1	0,016%	0	0,000%	0	0,000%
Mevlana Ümmet	AA	1	0,016%	0	0,000%	0	0,000%
Mevlûd	A	1	0,016%	0	0,000%	0	0,000%
Mezid	A	0	0,000%	4	0,096%	1	0,032%
Mihmad	A	1	0,016%	1	0,024%	2	0,064%
Mikail	A	2	0,033%	0	0,000%	1	0,032%
Minnet	A	43	0,701%	11	0,263%	39	1,244%
Mir Ali	FA	1	0,016%	0	0,000%	0	0,000%
Mirdek?	F	1	0,016%	0	0,000%	0	0,000%
Miri	F	1	0,016%	0	0,000%	0	0,000%
Mirmiran	F	0	0,000%	0	0,000%	1	0,032%
Mirsad	A	1	0,016%	0	0,000%	1	0,032%
Mirza	F	28	0,457%	25	0,598%	9	0,287%
Mirzam	F	0	0,000%	2	0,048%	0	0,000%
Misafir	A	0	0,000%	1	0,024%	0	0,000%
Misafir	A	0	0,000%	0	0,000%	1	0,032%
Monla	A	1	0,016%	0	0,000%	0	0,000%
Monla Hasan	AA	1	0,016%	0	0,000%	0	0,000%
Muad	A	1	0,016%	0	0,000%	0	0,000%
Muhammed	A	0	0,000%	2	0,048%	0	0,000%
Muharrem	A	1	0,016%	1	0,024%	3	0,096%
Muhsin	A	3	0,049%	0	0,000%	2	0,064%
Muhsin Halife	AA	1	0,016%	0	0,000%	0	0,000%
Muhyi	A	0	0,000%	0	0,000%	1	0,032%
Murad	A	51	0,832%	27	0,645%	34	1,085%
Musa	A	100	1,631%	80	1,912%	54	1,723%
Musa Fakih	AA	1	0,016%	1	0,024%	0	0,000%
Muslihiddin	A	0	0,000%	0	0,000%	1	0,032%
Mustafa	A	195	3,181%	91	2,175%	121	3,861%
Mustafa Fakih	AA	1	0,016%	1	0,024%	0	0,000%
Muzaffer	A	2	0,033%	2	0,048%	0	0,000%
Mümin	A	0	0,000%	0	0,000%	1	0,032%
Mürsel	A	1	0,016%	4	0,096%	3	0,096%
Müslüm	A	2	0,033%	0	0,000%	0	0,000%
Nadir	A	1	0,016%	0	0,000%	0	0,000%
Nasir	A	0	0,000%	1	0,024%	0	0,000%
Nasir Hoca	AF	2	0,033%	0	0,000%	0	0,000%

Nasuh	A	1	0,016%	0	0,000%	5	0,160%
Nasuh Dede	AT	1	0,016%	0	0,000%	0	0,000%
Nazar	A	4	0,065%	1	0,024%	1	0,032%
Nebi	A	17	0,277%	4	0,096%	5	0,160%
Neccar Veli	AA	0	0,000%	1	0,024%	0	0,000%
Necmeddin	A	0	0,000%	1	0,024%	0	0,000%
Nefes	A	1	0,016%	0	0,000%	0	0,000%
Nimetullah	A	0	0,000%	0	0,000%	1	0,032%
Nuri	A	1	0,016%	0	0,000%	0	0,000%
Nurullah	A	1	0,016%	0	0,000%	0	0,000%
Nusret	A	5	0,082%	6	0,143%	0	0,000%
Olcan	T	2	0,033%	0	0,000%	1	0,032%
Orhan	T	0	0,000%	1	0,024%	0	0,000%
Oruç	T	0	0,000%	1	0,024%	0	0,000%
Osman	A	61	0,995%	18	0,430%	32	1,021%
Ozan	T	0	0,000%	2	0,048%	0	0,000%
Öküz Ahmed	TA	0	0,000%	1	0,024%	0	0,000%
Ömer	A	47	0,767%	24	0,574%	36	1,149%
Ömer Fakih	AA	0	0,000%	1	0,024%	0	0,000%
Ömer Koca	AT	0	0,000%	1	0,024%	0	0,000%
Ömür	A	2	0,033%	1	0,024%	0	0,000%
Öztimur	T	0	0,000%	0	0,000%	1	0,032%
Pars	F	0	0,000%	1	0,024%	1	0,032%
Pehlivan	F	1	0,016%	0	0,000%	0	0,000%
Pir Ahmed	FA	28	0,457%	38	0,908%	16	0,511%
Pir Ali	FA	13	0,212%	10	0,239%	9	0,287%
Pir Aşık	FA	1	0,016%	0	0,000%	0	0,000%
Pir Aziz	FA	3	0,049%	1	0,024%	3	0,096%
Pir Beg Ali	FTS	1	0,016%	0	0,000%	0	0,000%
Pir Budak	FT	12	0,196%	1	0,024%	6	0,191%
Pir Dede	FT	13	0,212%	1	0,024%	3	0,096%
Pir Gaib	FA	10	0,163%	3	0,072%	6	0,191%
Pir Hasan	FA	1	0,016%	0	0,000%	0	0,000%
Pir Hoca	FF	1	0,016%	0	0,000%	0	0,000%
Pir Hüseyin	FA	1	0,016%	0	0,000%	0	0,000%
Pir Kaya	FT	2	0,033%	0	0,000%	1	0,032%
Pir Kulu	FT	19	0,310%	2	0,048%	15	0,479%
Pir Kulu Hacı	FTS	1	0,016%	0	0,000%	0	0,000%
Pir Mahmud	FA	1	0,016%	2	0,048%	0	0,000%
Pir Mehmed	FA	12	0,196%	1	0,024%	4	0,128%
Pir Minnet	FA	1	0,016%	1	0,024%	0	0,000%
Pir Nazar	FA	4	0,065%	1	0,024%	0	0,000%
Pir Ömer	FA	8	0,130%	1	0,024%	2	0,064%
Pir Safa	FA	0	0,000%	1	0,024%	0	0,000%
Pir Veli	FA	29	0,473%	4	0,096%	16	0,511%
Pir Veli Fakih v	FAA	1	0,016%	0	0,000%	0	0,000%
Pir Yusuf	FA	0	0,000%	0	0,000%	1	0,032%
Pirali	FA	0	0,000%	0	0,000%	1	0,032%
Piri	F	34	0,555%	2	0,048%	13	0,415%
Ramazan	A	112	1,827%	76	1,816%	62	1,978%
Ramazan Fakih	AA	1	0,016%	0	0,000%	1	0,032%
Rasul	A	0	0,000%	1	0,024%	0	0,000%
Receb	A	41	0,669%	21	0,502%	17	0,542%
Receb Fakih	AA	0	0,000%	2	0,048%	0	0,000%
Resm	A	1	0,016%	1	0,032%	0	0,000%
Resul	A	16	0,261%	7	0,167%	1	0,032%

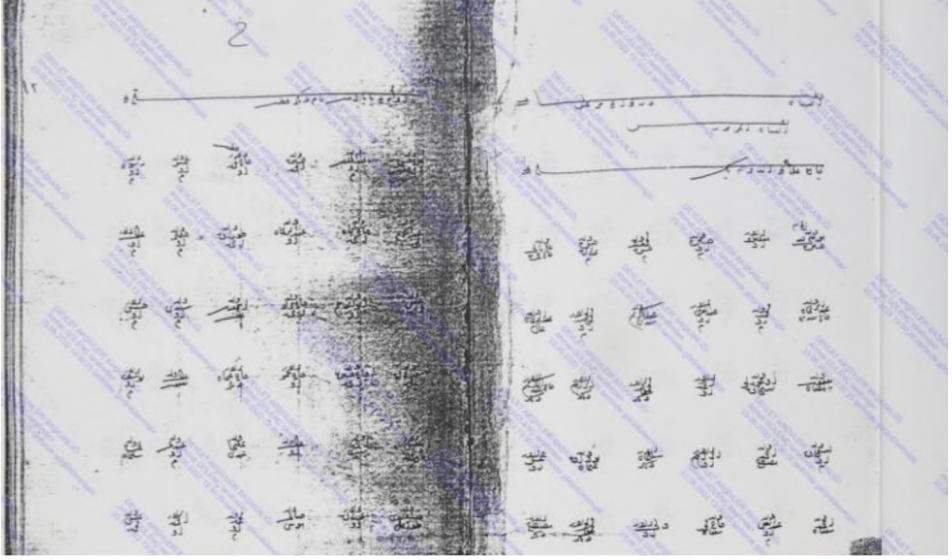
Sadak	T	2	0,033%	1	0,024%	2	0,064%
Sadaka	A	13	0,212%	24	0,574%	4	0,128%
Sadık	A	4	0,065%	12	0,287%	5	0,160%
Sadi	A	5	0,082%	4	0,096%	3	0,096%
Sadi Ahmed	AA	3	0,049%	0	0,000%	0	0,000%
Sadi Ali	AA	1	0,016%	0	0,000%	0	0,000%
Sadullah	A	13	0,212%	12	0,287%	7	0,223%
Safa	A	0	0,000%	0	0,000%	1	0,032%
Safi	A	0	0,000%	1	0,024%	0	0,000%
Safir	A	1	0,016%	1	0,024%	0	0,000%
Said	A	4	0,065%	6	0,143%	1	0,032%
Sakalı Kaya	TT	0	0,000%	1	0,024%	0	0,000%
Sâki	A	1	0,016%	0	0,000%	0	0,000%
Salih	A	2	0,033%	2	0,048%	2	0,064%
Salman	T	1	0,016%	0	0,000%	0	0,000%
Salur	T	1	0,016%	0	0,000%	0	0,000%
Sami	A	1	0,016%	0	0,000%	0	0,000%
Sarı	T	1	0,016%	5	0,120%	1	0,024%
Sarı Hacı	TA	0	0,000%	2	0,048%	0	0,000%
Sarı Mehmed	TA	2	0,033%	3	0,072%	0	0,000%
Sarıluca	T	0	0,000%	0	0,000%	0	0,000%
Sarım Divan	TA	0	0,000%	2	0,048%	0	0,000%
Sarım	A	1	0,016%	1	0,024%	0	0,000%
Saruca	T	0	0,000%	2	0,048%	0	0,000%
Saruhan	T	1	0,016%	1	0,024%	0	0,000%
Satılmış	T	52	0,848%	10	0,239%	13	0,415%
Savcı	T	1	0,016%	0	0,000%	0	0,000%
Sefa	A	0	0,000%	0	0,000%	1	0,032%
Sefer	A	0	0,000%	1	0,024%	0	0,000%
Selim	A	10	0,163%	7	0,167%	2	0,064%
Selman	A	28	0,457%	13	0,311%	19	0,606%
Selman Ahmed	AA	6	0,098%	6	0,143%	2	0,064%
Selman Fakih	AA	0	0,000%	0	0,000%	1	0,032%
Selman Hoca	AF	3	0,049%	1	0,032%	0	0,000%
Serik	A	1	0,016%	0	0,000%	0	0,000%
Servet?	A	0	0,000%	0	0,000%	1	0,032%
Sevilmış	T	0	0,000%	0	0,000%	1	0,032%
Sevindik	T	24	0,391%	20	0,478%	10	0,319%
Sevli	T	2	0,033%	5	0,120%	0	0,000%
Seydi	A	36	0,587%	33	0,789%	8	0,255%
Seydi Ahmed	AA	22	0,359%	11	0,263%	8	0,255%
Seydi Ali	AA	30	0,489%	22	0,526%	11	0,351%
Seydi Ali Fakih	AAA	0	0,000%	1	0,024%	0	0,000%
Seydi Fakih	AA	0	0,000%	3	0,072%	0	0,000%
Seydi Gazi	AA	6	0,098%	0	0,000%	1	0,032%
Seydi Hacı	AA	0	0,000%	1	0,024%	0	0,000%
Seydi Halil	AA	0	0,000%	1	0,024%	1	0,032%
Seydi Hüseyin	AA	1	0,016%	1	0,024%	0	0,000%
Seydi Kasım	AA	1	0,016%	1	0,024%	1	0,032%
Seydi Koca	AT	0	0,000%	1	0,024%	0	0,000%
Seydi Mahmud	AA	0	0,000%	0	0,000%	2	0,064%
Seydi Mehmed	AA	9	0,147%	1	0,024%	4	0,128%
Seydi Vakkas	AA	3	0,049%	0	0,000%	1	0,032%
Seydiyar	AF	1	0,016%	0	0,000%	1	0,032%
Seydullah	A	2	0,033%	0	0,000%	0	0,000%
Sinan	A	2	0,033%	0	0,000%	0	0,000%

Sinan Ahmed	AA	0	0,000%	0	0,000%	1	0,032%
Sipahiyan	F	2	0,033%	0	0,000%	0	0,000%
Sipahizadegan	F	0	0,000%	2	0,048%	0	0,000%
Solak	T	0	0,000%	2	0,048%	0	0,000%
Subhi	A	1	0,016%	4	0,096%	1	0,032%
Sunullah	A	3	0,049%	0	0,000%	0	0,000%
Sülemiş	T	2	0,033%	0	0,000%	0	0,000%
Süleyman	İ	84	1,370%	75	1,793%	36	1,149%
Süleyman Ahmed	İA	1	0,016%	0	0,000%	0	0,000%
Süleyman fakih	İA	0	0,000%	2	0,048%	0	0,000%
Süphan	A	1	0,016%	0	0,000%	0	0,000%
Süphan Kulu	AT	1	0,016%	0	0,000%	0	0,000%
Süphanverdi	AT	90	1,468%	6	0,143%	21	0,670%
Şaban	A	64	1,044%	48	1,147%	35	1,117%
Şaban Fakih	AA	1	0,016%	0	0,000%	0	0,000%
Şadi	F	1	0,016%	1	0,024%	1	0,032%
Şah Aldı	FT	1	0,016%	0	0,000%	0	0,000%
Şah Ali	FA	13	0,212%	3	0,072%	12	0,383%
Şah Budak	FA	1	0,016%	0	0,000%	0	0,000%
Şah Gaib	FA	0	0,000%	0	0,000%	1	0,032%
Şah Garib	FA	0	0,000%	0	0,000%	1	0,032%
Şah Hüseyin	FA	22	0,359%	1	0,024%	6	0,191%
Şah Mehmed	FT	1	0,016%	0	0,000%	1	0,032%
Şah Veli	FA	22	0,359%	5	0,120%	18	0,574%
Şahi	F	0	0,000%	2	0,048%	0	0,000%
Şahin	F	1	0,016%	3	0,072%	1	0,032%
Şahkulu	FT	14	0,228%	3	0,073%	7	0,223%
Şahruh	FA	2	0,033%	1	0,024%	0	0,000%
Şahsen	FT	1	0,016%	0	0,000%	0	0,000%
Şahverdi	FT	1	0,016%	0	0,000%	2	0,064%
Şakir	A	1	0,016%	0	0,000%	0	0,000%
Şehabeddin	A	2	0,033%	0	0,000%	0	0,000%
Şehrat	F	0	0,000%	0	0,000%	1	0,032%
Şehrbani	F	0	0,000%	0	0,000%	1	0,032%
Şehriyar	F	2	0,033%	1	0,024%	1	0,032%
Şehsuvar	F	0	0,000%	1	0,024%	0	0,000%
Şems	A	1	0,016%	0	0,000%	0	0,000%
Şemseddin	A	2	0,033%	1	0,024%	1	0,032%
Şeref	A	0	0,000%	2	0,048%	0	0,000%
Şeyh	A	1	0,016%	0	0,000%	0	0,000%
Şeyh Abdurrahman	AA	1	0,016%	0	0,000%	0	0,000%
Şeyh Ali	AA	2	0,033%	6	0,143%	1	0,032%
Şeyh Budak	AT	1	0,016%	0	0,000%	0	0,000%
Şeyh Çiçek	AT	0	0,000%	1	0,024%	0	0,000%
Şeyh Dede	AT	2	0,033%	0	0,000%	0	0,000%
Şeyh Emir	AA	1	0,016%	0	0,000%	0	0,000%
Şeyh Eyüb	AA	0	0,000%	1	0,024%	0	0,000%
Şeyh Hasan	AA	1	0,016%	1	0,024%	1	0,032%
Şeyh kulu	AT	0	0,000%	0	0,000%	1	0,032%
Şeyh Mehmed	AA	4	0,065%	0	0,000%	0	0,000%
Şeyh Minnet	AA	2	0,033%	1	0,024%	3	0,096%
Şeyh Murad	AA	0	0,000%	1	0,024%	0	0,000%
Şeyh Musa	AA	1	0,016%	0	0,000%	0	0,000%
Şeyh Osman	AA	0	0,000%	1	0,024%	0	0,000%
Şeyh Ömer	AA	0	0,000%	1	0,024%	0	0,000%
Şeyh Paşa	AT	1	0,016%	0	0,000%	0	0,000%

Şeyh Sadi	AA	1	0,016%	0	0,000%	0	0,000%
Şeyh Sadi	AA	0	0,000%	1	0,024%	0	0,000%
Şeyh Safa	AA	1	0,016%	0	0,000%	1	0,032%
Şeyh Seydi	AA	0	0,000%	1	0,024%	0	0,000%
Şeyh Tahir	AT	1	0,016%	0	0,000%	0	0,000%
Şeyh Turak	AT	3	0,049%	0	0,000%	0	0,000%
Şeyhi	A	10	0,163%	4	0,096%	2	0,064%
Şeyhlü	A	1	0,016%	0	0,000%	0	0,000%
Şeyhzade	F	0	0,000%	1	0,024%	0	0,000%
Şuayb	A	2	0,033%	4	0,096%	2	0,064%
Şükrü	A	1	0,016%	0	0,000%	1	0,032%
Şükrüllah	A	0	0,000%	4	0,096%	1	0,032%
Taceddin	A	0	0,000%	2	0,048%	0	0,000%
Tahir	A	6	0,098%	7	0,167%	0	0,000%
Tahir Fakih	AA	1	0,016%	0	0,000%	1	0,032%
Tanrıverdi	T	54	0,881%	52	1,243%	26	0,830%
Tarhan?	T	0	0,000%	1	0,024%	0	0,000%
Taşkun	T	1	0,016%	0	0,000%	1	0,032%
Taşmur	T	16	0,261%	1	0,024%	5	0,160%
Taştimur	T	1	0,016%	0	0,000%	0	0,000%
Tatar	T	2	0,033%	3	0,072%	0	0,000%
Tayyib	A	1	0,016%	0	0,000%	0	0,000%
Timur	T	3	0,049%	1	0,024%	0	0,000%
Timurhan	T	1	0,016%	3	0,072%	0	0,000%
Tuğrulhan	T	0	0,000%	0	0,000%	1	0,032%
Tunahan	T	0	0,000%	1	0,024%	0	0,000%
Tur Ali	TA	18	0,294%	15	0,359%	7	0,223%
Tur Hamza	TA	0	0,000%	1	0,024%	0	0,000%
Tur Hasan	TA	0	0,000%	2	0,048%	0	0,000%
Turak	T	36	0,587%	11	0,263%	16	0,511%
Turasan	T	1	0,016%	0	0,000%	1	0,032%
Turgud	T	1	0,016%	0	0,000%	0	0,000%
Tursun	T	0	0,000%	1	0,024%	0	0,000%
Uğurlu	T	24	0,391%	7	0,167%	8	0,255%
Ükkeşe	A	2	0,033%	1	0,024%	0	0,000%
Ümmet	A	120	1,957%	109	2,605%	74	2,361%
Ümmet Fakih	AA	1	0,016%	2	0,048%	0	0,000%
Ümmet Hacı	AA	0	0,000%	1	0,024%	0	0,000%
Ürgüd	T	3	0,049%	0	0,000%	0	0,000%
Ürkmez	T	5	0,082%	0	0,000%	0	0,000%
Üveys	A	18	0,294%	4	0,096%	6	0,191%
Üveys Fakih	AA	2	0,033%	0	0,000%	0	0,000%
Üveys Hacı	AA	0	0,000%	0	0,000%	1	0,032%
Vakkas	A	0	0,000%	2	0,048%	3	0,096%
Varaka	A	1	0,016%	0	0,000%	0	0,000%
Veled	A	22	0,359%	4	0,096%	11	0,351%
Veli	A	132	2,153%	65	1,554%	107	3,414%
Veli Alagöz	AT	0	0,000%	1	0,024%	0	0,000%
Veli Fakih	AA	2	0,033%	2	0,048%	0	0,000%
Veli Hacı	AA	2	0,033%	0	0,000%	0	0,000%
Veli Mehmed	AA	0	0,000%	1	0,024%	0	0,000%
Veli Ramazan	AA	0	0,000%	1	0,024%	0	0,000%
Veli Sofu	AA	1	0,016%	0	0,000%	0	0,000%
Veysel	A	2	0,033%	0	0,000%	0	0,000%
Veyselkarani	A	1	0,016%	0	0,000%	0	0,000%
Yadigar	F	1	0,016%	0	0,000%	0	0,000%

Yağmur	T	3	0,049%	5	0,120%	1	0,032%
Yahya	İ	23	0,375%	17	0,406%	8	0,255%
Yahya Hacı	İA	0	0,000%	1	0,024%	0	0,000%
Yakub	A	65	1,060%	65	1,554%	38	1,213%
Yakub Fakih	İA	1	0,016%	0	0,000%	0	0,000%
Yanal	T	0	0,000%	0	0,000%	1	0,032%
Yar Ahmed	FA	1	0,016%	1	0,032%	0	0,000%
Yar Ali	FA	0	0,000%	1	0,024%	1	0,032%
Yar Kulu	FT	0	0,000%	0	0,000%	1	0,032%
Yarhatun	FT	0	0,000%	3	0,072%	0	0,000%
Yasin	A	0	0,000%	3	0,072%	0	0,000%
Yenice	T	0	0,000%	2	0,048%	0	0,000%
Yenice Ahmed	TA	1	0,016%	0	0,000%	0	0,000%
Yenilmiş	T	0	0,000%	0	0,000%	1	0,032%
Yeşil?	T	0	0,000%	1	0,024%	0	0,000%
Yevmülhayr	A	3	0,049%	8	0,191%	2	0,064%
Yunus	A	20	0,326%	20	0,478%	14	0,447%
Yusuf	İ	137	2,235%	90	2,151%	58	1,851%
Yusuf Fakih	İA	1	0,016%	1	0,024%	0	0,000%
Zekeriya	A	3	0,049%	9	0,215%	0	0,000%
Zekeriya Hacı	AA	1	0,016%	0	0,000%	0	0,000%
Zeyneddin	A	0	0,000%	4	0,096%	0	0,000%
Zeynel	A	7	0,114%	2	0,048%	2	0,064%
Zeynelabidin	A	1	0,016%	0	0,000%	0	0,000%
Ziyad	A	1	0,016%	0	0,000%	0	0,000%

Ek 2: Elbistan Kazası Tahrir Defterinin İlk Sayfası (1564)

Kaynak: T.C. Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Osmanlı Arşivi (BOA), TT.d. (Tapu Tahrir Defterleri), Defter No: 1099, Varak No: 1. (h. 29. Zilhicce 971/m. 8 Ağustos 1564)

MARAŞ VALİSİ RİŞVANOĞLU SÜLEYMAN PAŞA

FARUK SÖYLEMEZ*

Giriş

Riştanoğlu Süleyman Paşa XVIII. yüzyılda Maraş'ta en uzun dönem görev yapan valilerden birisidir. Söz konusu dönemde Maraş yönetiminde Riştanoğullarının etkili olduğu, anlaşılmaktadır. XVIII. yüzyılın başlarından itibaren sırasıyla Riştanoğlu Halil Paşa Riştanoğlu Mehmet Paşa, Riştanoğlu Süleyman Paşa ve Riştanoğlu Ömer Paşa Maraş valiliği görevinde bulunmuşlardır¹. Maraş yönetiminde bu dönemde Bayazitoğullarının mütesellimlik gibi görevlerde bulundukları görülmektedir. Zira Riştanoğlu Süleyman Paşa'nın valilik yaptığı XVIII. yüzyılın ortalarında Bayazitoğullarının beyleri mütesellimlik görevinde bulunuyorlardı. Bayazitoğullarının Maraşta valilik görevleri Riştanoğullarının Maraş yönetiminde etkinliklerinin azaldığı XIX. yüzyılda başlamıştır².

Osmanlı Devleti başta aşiretlerden vergi toplamak ve kanunsuz hareketlerini önlemek amacıyla onları kontrol altına almak istiyordu. Bu amaçla 1691 yılında iskân politikasını yürürlüğe koydu. Konargöçer aşiretlerin iskânını gerçekleştirmek için bu uygulamanın yapıldığı yerlerde güçlü idarecilere ihtiyaç duymaktaydı. Zira Osmanlı Devleti planladığı iskânı askeri tedbirlerle gerçekleştirmeye çalışıyordu. Bu nedenle aşiretlerin kalıcı bir yerleştirme ile yerlerinde durmaları bağlı oldukları valinin dirayetine bağlıydı. Maraş konargöçer aşiretlerin yoğun olduğu bir bölge olması hasebiyle bu bölgede yapılacak iskân daha da büyük önem arz etmekteydi. Maraş hem koyunculukla uğraşan Türkmenler için gerekli olan otu ve suyu bol yaylalara sahip bir mekan olması hem de güneydeki kışlaklarla Orta Anadolu'daki yaylalara giden yollar üzerinde bulunması hasebiyle konargöçer aşiretlerin son derece hareketli olduğu bir alan durumundaydı. Bunun yanı sıra Maraş Eyaleti malikâne sisteminin uygulandığı alanlardan biri olmuştur. Malikâne siteminde mukataaları tasarruf edecek kişinin bunlara ait muaccesini ve yıldan yıla ödenecek iltizam bedellerini karşılayabilecek kadar varlıklı olması gerekiyordu. Bu bağlamda malikâne hazineye bu ödemeleri yapabilmesi için mukataalardan devlete ait iltizam bedellerini tahsil edecek güce sahip olmaları gerekiyordu. Bu nedenle iltizam sisteminin uygulandığı Maraş ve Malatya'da Riştanoğullarının özellikle XVII. yüzyılın sonlarından başlayarak XIX. yüzyılın ilk yarısına kadar mutasarrıflık ve

* Prof. Dr., Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi İnsan ve Toplum Bilimleri Fakültesi Tarih Bölümü Öğretim Üyesi, fsoylemez@ksu.edu.tr

¹ Faruk Söylemez, Osmanlı Devleti'nde Aşiret Yönetimi-Riştan Aşireti Örneği-, İstanbul 2007, s. 229-269.

² Bekir Sami Bayazıt, Kahramanmaraş'ta Bayazitoğulları, Kahramanmaraş 1998, s. 26-82; Faruk Söylemez, "Bayazıtadeler", *Kahramanmaraş Ansiklopedisi*, C. 2, Kahramanmaraş 2018, s. 103-104; İlyas Gökhan, "Bayazitoğlu Müşir Süleyman Paşa", *Kahramanmaraş Ansiklopedisi*, C. 2, Kahramanmaraş 2018, s. 93-98.

valiliklerde bulundukları görülmektedir. Malatya'ya tabi kasaba ve köylerde bulunan mukataalardaki devlet gelirlerinin toplanması için de Maraş valisi Rışvanoğlu Seyyit Süleyman Paşa'ya 30 Nisan 1764 (28 Şevval 1177) tarihinde hüküm gönderilmiştir³. Buna benzer birçok hüküm bulmak mümkündür.

Rışvanoğlu Süleyman Paşa

Süleyman Paşa, 1720-1722 yılları arasında Maraş valiliği görevinde bulunan Rışvanoğlu Mehmet Paşa'nın oğludur⁴. Süleyman Paşa aynı zamanda 1783-1785 yılları arasında Maraş Valiliği yapmış Rışvanoğlu II. Ömer Paşa'nın da babasıdır⁵. Rışvanoğlu Süleyman Paşa'nın Osmanlı sultanı I. Mahmud tarafından "beylerbeyliği" payesiyle taltif edildiği ve akabinde de Maraş Beylerbeyliğine atandığı anlaşılmaktadır⁶. Rışvanoğlu Süleyman Paşa'nın Maraş Beylerbeyliğine atanması Sultan I. Mahmud'un Süleyman Paşa'nın babası Rışvanoğlu Mehmet Paşa'ya Osmanlı-İran savaşında gösterdiği üstün başarılar sonucunda bir ödül olarak verilmiştir. İran Seferi için 1733 yılı Şubat ayı sonlarında Rışvanoğlu Mehmet Paşa'ya gönderilen hükümde: Acem taifesinin Kerkük taraflarına saldırması haberlerinin alındığını bu nedenle derhal Musul'a giderek Erzurum valisi ve Musul Seraskeri Osman Paşa'nın komutasında sefere katılması talep ediliyordu⁷.

Topal Osman Paşa, maiyetine katılan birliklerden oluşan yüz bin kişilik ordusuyla hareket edip Kerkük'ten geçerek Duçum mevkiinde Nadir Han'ın seksen bini aşkın ordusuyla karşılaştı. Rışvanzade Mehmet Paşa maiyetindeki askerlerle bu savaşta yer almıştır. Osmanlı ordusunun başkomutanı Osman Paşa on beş bin süvari ile Rışvanoğlu Mehmet Paşa'yı Çarhacı⁸ olarak görevlendirerek ileri göndermiştir. Osmanlı kuvvetleri ile Nadir Ali kuvvetleri arasında dokuz saat süren çarpışmadan sonra kırk bin İran askeri öldürülmüş, Nadir Ali ise yaralı olarak kaçmıştır⁹. Bu suretle 20 Temmuz 1733'te Bağdat kurtarılmıştır. Osmanlı Devleti ile İran arasında meydana gelen savaşlar on üç yıl sürdükten sonra 24 Eylül 1736 tarihinde yapılan antlaşmayla son bulmuştur¹⁰.

Malatya sancağı mutasarrıfı Mehmet Paşa Osmanlı Devleti'nin İran ile yaptığı savaşlarda üstün başarılar göstermiştir. Devlete olan bu hizmetleri Sultan I. Mahmud (1730-1754) tarafından takdir edilmiştir. Bu nedenle, Rışvanoğlu Mehmet Paşa'ya hitaben yazılan hükümde; oğlu Süleyman Paşa için "emirü'l

³ BOA, *Cevdet Maliye*, 28085.

⁴ BOA, *Mühimime Defteri*, no. 135, s. 405.

⁵ F. Söylemez, *Aşiret Yönetimi*, s. 251.

⁶ BOA, *Mühimime Defteri*, no. 139, s. 405.

⁷ BOA, *Mühimime Defteri*, no. 139, s. 115.

⁸ Çarhacı, sefer halindeki ordunun pişdarlığı (öncü) vazifesini görenlere denir. Bunlar ordunun en seçkin efradını teşkil ederlerdi. Bk. M. Zeki Pakalın, *Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü*, C. I, İstanbul 1983, s. 326.

⁹ Şem'dâni-Zâde Fındıklılı Süleyman Efendi, *Şem'dâni-Zâde Fındıklılı Süleyman Efendi Târîhi (Mürî't-Tevârih)*, C. I, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları, No. 2088, İstanbul 1976, s. 34.

¹⁰ Abdulkadir Özcan, "Mahmud I", *DiA*, C. 27, Ankara 2003, s. 349.

ümerâi'l-kirâm" ifadesi kullanılarak taltif edilmiş, oğlu Süleyman Paşa'ya I. Mahmud tarafından "beylerbeyi" rütbesi verilmiş ve Maraş Valiliği'ne atanarak mükafatlandırılmıştır. Söz konusu hükümde Padişah, Mehmet Paşa'nın; bundan böyle de devlete yararlı hizmetlerde bulunması temennisinde bulunmuştur¹¹.

Riştanoğlu Süleyman Paşa Sultan I. Mahmud tarafından 1733 yılında Maraş Beylerbeyliğine atanmıştır. Bu görevini 1737 yılına kadar sürdüren Süleyman Paşa söz konusu yılda buradan Kilis Mutasarrıflığına atanmış ve Kilis Mutasarrıflığı görevi de¹² 1738 yılında sona ermiştir¹³.

Riştanoğlu Süleyman Paşa'nın 1740 yılında Adana Valiliğine atandığı¹⁴ ve 1742 yılına kadar Adana valisi olarak görev yaptığı anlaşılmaktadır. Süleyman Paşa'nın Adana Valiliğinden 1742 yılında Maraş Valiliğine ikinci defa atandığı ve bu görevini 1744 yılına kadar sürdürdüğü görülmektedir¹⁵. Süleyman Paşa 1749 yılı Ekim ayı sonlarında Malatya Mutasarrıflığına atanmış ve bu görevinin 1751 yılı sonuna kadar devam ettiği anlaşılmaktadır¹⁶.

Riştanoğlu Süleyman Paşa'nın 1752 yılında Maraş Beylerbeyliğine üçüncü defa atandığı görülmektedir¹⁷. Süleyman Paşa 1755 yılına kadar Maraş Valisi olarak görev yapmış¹⁸ aynı yıl tekrar Malatya Mutasarrıflığına atanmıştır¹⁹. Süleyman Paşa'nın bu ikinci Malatya Mutasarrıflığının 1764 yılına kadar devam ettiği ve aynı yıl Maraş Beylerbeyliğine dördüncü defa atandığı anlaşılmaktadır²⁰. Maraş valiliği görevini sürdürürken 1765 yılında dinlenmek üzere Besni'ye gitmiş²¹ ve orada vefat etmiştir²².

Süleyman Paşa'nın Malikâne Suretiyle Tasarruf ettiği Mukataalar

Riştanoğlu Süleyman Paşa'nın Maraş Valiliği döneminde Maraş vilayetine tabi Malatya sancağı ve çevresindeki bazı mukataaları malikâne suretiyle tasarruf ettiği görülmektedir. Osmanlı Devleti vergi kaynaklarını daha verimli kullanmak ve daha çok gelir elde etmek düşüncesiyle iltizam sisteminden malikâne sistemine geçmişti. Zira iltizam sisteminde sık sık değişen mültezimle-

¹¹ BOA, *Mühimme Defteri*, no. 139, s. 405.

¹² Cemil Cahit Güzelbey-Hulûsi Yetkin, *Gaziantep Şer'î Mahkeme Sicillerinden Örnekler*, Gaziantep 1970, s.20.

¹³ C. Güzelbey-H. Yetkin, *age.*, s. 28.

¹⁴ Ahmet Refik, *Anadolu'da Türk Aşiretleri (966–1200)*, İstanbul 1989, s. 209–210.

¹⁵ Faruk Söylemez, "Yeni Çağda Maraş (1522-1789)", *Akdeniz'in Altın Kenti Kahramanmaraş*, Kahramanmaraş Valiliği İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü, Kahramanmaraş 2014, s. 47.

¹⁶ Faruk Söylemez, "XVIII. Yüzyılda Malatya Mutasarrıfları", *Geçmişten Günümüze Malatya Uluslararası Sempozyumu Kent, Kültür ve Kimlik, Bildiriler*, C. II, Ankara 2017, s. 1408.

¹⁷ BOA, *Mühimme Defteri*, no. 155, s. 205.

¹⁸ Faruk Söylemez, "Osmanlılar Devrinde Maraş'ta Riştanlı Valiler (XVIII. Yüzyıl)", *Uluslararası Osmanlı Döneminde Maraş Sempozyumu*, C. II, Kahramanmaraş 2013, s. 63.

¹⁹ BOA, *Mühimme Defteri*, no. 158, s. 167.

²⁰ F. Söylemez, "Malatya Mutasarrıfları", s. 1409.

²¹ Riştan beylerinin yazları dinlenmek amacıyla gittikleri Besni'de konakları mevcuttu. Bk. Faruk Söylemez, "Malatya Mutasarrıfı Riştanzâde Ömer Paşa'nın Muhallefâtı", OTAM, S. 27, Ankara 2010, s. 179.

²² BOA, *Maraş Ahkâm Defteri*, no. 2, s. 2.

rin fazla kâr sağlamak uğruna tahrip ettiği vergi kaynağını kayd-ı hayat şartıyla tasarrufuna verdiği malikaneci eliyle ihya ve idame etmekte. Bunun yanı sıra tımar sisteminin gerilemesiyle birlikte, tohum, çift öküzü vs. temini için tefeciye sürekli borçlanan çiftçiye bu durumdan kurtarmak ve düzenli olarak ziraat yapmasını sağlamaktı²³.

Osmanlı Devleti'nde, XVII. yüzyıl sonlarında malikâne sisteminin uygulamaya konulmasıyla, bu sistemin uygulandığı Malatya sancağında Rışvanoğullarının temayüz etmeleri ve akabinde Malatya ve Maraşta valilik yapmak suretiyle Osmanlı taşra teşkilatında söz sahibi olmaya başlamaları aynı döneme rastlamaktadır. Osmanlı Devleti merkez hazinesine gelir temin eden mukataaların sağlıklı bir şekilde işletilebilmesi için, malikâneyi deruhte eden kişinin bunu yönetebilecek nüfuza sahip olması ve tayin edilen muacceleli ödeyebilecek maddi güce sahip olması gerekiyordu. Bu nedenle malikâne sisteminin uygulamaya konulduğu 1695 yılından itibaren, mukataaları malikâne olarak deruhte edenlerin büyük çoğunluğunun Osmanlı Devleti'nin merkez teşkilatında üst düzey bürokratlar ile taşra teşkilatındaki beylerbeyi ve sancakbeyi gibi idareciler olduğu görülür²⁴.

Rışvanoğullarının, XVI. yüzyıldan itibaren Malatya sancağında mensubu oldukları aşiretin yoğunluğu nedeniyle her geçen gün güçlendikleri görülmektedir. Bu nedendir ki malikâne sisteminin uygulamaya konulduğu XVII. yüzyıl sonlarından, bu sistemin Malatya sancağında son bulduğu XIX. yüzyıl ortalarına kadar Rışvanoğullarının Malatya sancağındaki mukataaları malikâne suretinde deruhte ettikleri görülmektedir. Bu cümleden olarak Maraş valisi Rışvanoğlu Süleyman Paşa'nın Maraş valiliği sırasında; 1754 yılından itibaren Bedel-i Sancâğ-ı Malatya Mukataası, Voyvodalık-ı Malatya Mukataası, Avârız-ı Malatya Mukataası (1747-1764), Nısf Bâd-ı Hevâ-i Kazâ-i Behisni Mukataası, Karye-i Arga ve Tevâbi'i Mukataası, Rışvan ve Sakallu Mukataası, Turuş ve Tevâbi'i Mukâtaası ki bu mukataanın gelirleri Sultan I. Mahmud'un kütüphanesi vakfına tahsis edilmişti. 1763/1764 (1177) yılında Süleyman Paşa'nın uhdesinde olan söz konusu mukataa gelirinin merkeze gönderilmesi talep edilmişti²⁵.

Rışvanoğlu Süleyman Paşa'nın Maraş Valisi iken vefat etmesi üzerine yukarıda zikredilen mukataalar Rışvanoğlu Ömer Bey, Abdurrahman Bey ve Mustafa Bey'in yine ber-vech-i malikâne uhdelere verilmiştir²⁶.

Rışvanoğlu Süleyman Paşa'nın 1737 yılı Mart (R. 1149 yılı Mart) ayından itibaren Kilis ve Azaz Mukataalarını ber-vech-i mâlikâne tasarruf ettiği 3 Aralık

²³ Mehmet Genç, *Osmanlı İmparatorluğunda Devlet ve Ekonomi*, İstanbul 2000, s. 105.

²⁴ Malikânegilerin Osmanlı Devlet teşkilatı içerisindeki görevleri ile ilgili olarak bk. Erol Özvar, *Osmanlı Maliyesinde Malikâne Uygulaması*, İstanbul 2003, s. 93-94.

²⁵ BOA, *Cevdet Maliye*, no. 28478.

²⁶ BOA, *Cevdet Maliye*, no. 28478.

1737 (Evaili Şaban 1150) tarihinde Rakka valisi Ahmet Paşa'ya merkezden gönderilen bir hükümden anlaşılmaktadır²⁷.

Süleyman Paşa'nın Asayiş Konusundaki Faaliyetleri

Maraş Beylerbeyi Rışvanoğlu Süleyman Paşa'nın görevde bulunduğu XVIII. yüzyılda Maraş ve çevresinde yoğun olarak konargöçer hayatı yaşayan aşiretler bulunuyordu. Süleyman Paşa'nın söz konusu Türkmen aşiretleri arasında eşkıyalık yapan ve bu nedenle asayişin bozulmasına neden olanlarla bir hayli uğraştığı anlaşılmaktadır. Bu cümleden olarak Rışvanoğlu Süleyman Paşa'nın gasp ve yağmalama gibi eşkıyalık hareketlerinde bulunan Kılıçlı, Bektaşlı ve Koyunoğlu eşkıyasının tedibi ve gasp ettikleri malları kendilerinden alınarak sahiplerine iade etmesi konusunda 1733 yılı Ekim ayı ortalarında bir hüküm gelmiştir. Bu hükümde: Süleyman Paşa'nın devlete hizmet konusunda gösterdiği gayret ve hamiyetin Osmanlı sultanı I. Mahmud tarafından takdir edildiği, bu nedenle kendisinin "mirimirânlık" rütbesiyle ödüllendirildiği belirtilmektedir. Bunlara ilaveten Rışvanoğlu Süleyman Paşa'dan yukarıda adı geçen Kılıçlı, Bektaşlı ve Koyunoğlu eşkıyasının bütün erkeklerinin tutuklanıp idam edilmeleri, kadın ve çocuklarının ise Rakka'ya gönderilerek uygun bir yere iskân edilmeleri konusunda azami gayretin gösterilmesi isteniyordu. Bu konunun halledilmesi özellikle Süleyman Paşa'dan istenmekte ve bu mesele halledilinceye kadar, Halep ve Maraş valilerinin kethüdalı adamlarıyla, Kilis Voyvodası ve Köse Bekiroğlu Ali, Çobanoğlu, İfraz hassı voyvodası Hasan, Cerid Aşireti beyi Mirza Fettah ile Okçu İzzeddinli ve sair has reayasından savaşabilecek durumda olanlar, Osmanlı padişahının fermanıyla, Süleyman Paşa'nın emrine memur edilmişlerdir²⁸.

Maraş Valisi Rışvanoğlu Süleyman Paşa; Antep, Kilis, Antakya, A'zaz ve Suğur kazaları voyvodaları ile aşiret boy beyleri ve kethüdalarına gönderdiği 13 Mart 1734 (7 Şevval 1146) tarihli bir yazıda: Rışvan Aşireti'nin Bektaşlı Cemaati, Okçu İzzeddinli Aşireti'nin Çerikanlı Cemaati ve Kılıçlı Aşireti'ne mensup haydutların erkeklerinin yakalanarak öldürülmeleri, kadın ve çocuklarının ise iskân edilmeleri konusunda saltanat merkezinden kendisine ciddi bir emir geldiğini ifade etmiştir. Bunun üzerine, kendisinin maiyetindeki askerle söz konusu eşkıyanın üzerine yürüdüğünü ancak, bundan haberdar olan eşkıyanın bir kısmının geceleyin kaçtığını, kalanların ise yakalanıp öldürüldüğü belirtilmiştir. Ayrıca bir kısım kadın ve çocuklar da yakalanıp ferman buyrulan iskânın gerçekleştirilmesi için Maraş Kalesi'ne hapsedilmişlerdir. Kaçan eşkıyanın bir bölümünün ise yukarıda adı geçen kazaların sınırlarına girdikleri öğrenilmiştir. Bu işin kolaylıkla halledilebilmesi için adı geçen kazaların yöne-

²⁷ BOA, AE. SMHD I, no. 2/124.

²⁸ BOA, Mühimme Defteri, no. 139, s. 347; F. Söylemez, *Aşiret Yönetimi*, s. 251-252.

ticileri ve aşiret beylerinin de kendisine yardım ederek eşkıyanın başlarının kesilip İstanbul'a gönderilmesini istemektedir²⁹.

Maraş valisi Rişvanoğlu Süleyman Paşa eşkıya takibi için Maraş'tan Antep'e geldiğinde, Değirmişem mevkiinde, Antep kadısı tarafından görevlendirilen Mehmet Ağaoğlu Hasan Ağa tarafından Süleyman Paşa'nın huzurunda bir toplantı tertip edildi. Runkale kazasına bağlı Araban nahiyesinin Karamürsel köyünden olup Haremeyn reayasından Hasanoğlu Muharrem ve arkadaşları söz alarak: On beş yıldır doğu (İran) savaşları ortaya çıktığından beri aşiretlerine mensup haydutların yollara çıkıp, yol kesmek, soygunculuk yapmak, adam öldürmek ve başka birtakım suçlar işlemek suretiyle halka eziyet ettiklerini, bu yüzden Antep çevresindeki köylerde oturan halkın huzursuzluk içinde bulunduğunu ikrar ve kabul ettiler. Bundan böyle bu gibi hareketler baş gösterdiğinde suçluları yakalayıp hükümete teslim edecekleri gibi, Matbah-ı Âmîreye 5000 kuruş ödeyeceklerini de taahhüt etmişlerdir³⁰.

Kilis halkından Çerikanlı Oymağı mensuplarından söz konusu eşkıya ile Bektaşlı ve Kılıçlı eşkıyasının erkeklerinin yakalanarak cezalandırılmaları ve kadın ve çocuklarının başka bir mahalle nakledilerek iskân edilmeleri konusunda 1734 yılı Mart ayı sonlarında Maraş Beylerbeyi Rişvanoğlu Süleyman Paşa'ya bir hüküm gönderilmiştir³¹. Söz konusu hükümde mezkûr eşkıyanın güzergâhı olan Arslanlı Boğazı'nın tutulmasıyla saldırıya geçen eşkıya askere karşı direnemeyip bir kısmı yakalanarak cezalandırılmış, kalanları takip edilerek kuşatma altına alındıkları sırada Battal adında bir kethüda gelerek eşkıyaya yardım etmiş, söz konusu eşkıya yakalanıp getirilerek teslim edilmek üzere iken Fettahoğlu denilen şahıs bunlara kefil olmuş "bunlar Maraş halkı ile karışmıştır" diye Süleyman Paşa'yı yanıltmıştır. Bunlar içerisinde en azgınları Köse Bekir oğlu Ali adlı eşkıyadır. Çerikanlı eşkıyası Kılıçlı ve Bektaşlı aşiret eşkıyasını hedef göstererek kendi adamlarından hiç birisini teslim etmemişlerdir. Çerikanlı eşkıyası bu şekilde yakalanmayıp kendi haline bırakılırsa en çok da Kilis mukataası zarar görecektir. Bunların yakalanıp Kilis mukataasının nizam altına alınacağı sırada Köse Bekiroğlu Ali ve kardeşlerinin suret-i haktan görünüp kendilerinin kimseye zararları yokmuş, halka eziyet edenlerin Bektaşlı ve Kılıçlı Aşireti mensupları olduğu şeklinde Süleyman Paşa'yı da yanıltmaları sonucu kurtulmuşlardır. Bunlara yardım eden kethüdanın görevine son verilerek gerekli cezaya çarptırılması istenmiştir. Daha evvel padişah fermanı ile idam ve izalesi istenen Köse Bekiroğlu Ali'nin her ne şekilde olursa olsun yakalanarak cezalandırılması, daha önce eşkıyayı getirip teslim etmeyi taahhüt etmiş olan Fettahoğlu'nun da bir şekilde yakalayıp hapsedilmesi istenmiştir.

²⁹ C. Güzelbey-H. Yetkin, *age.*, s. 64.

³⁰ C. Güzelbey-H. Yetkin, *age.*, s. 16-17.

³¹ BOA, A.DVNSMHHM. d., no. 140, s. 10.

Afşar Aşireti eşkıyasının tedibi konusunda Kayseri sancağı mutasarrıfı Zahrâzade Osman'a 1734 yılı Ekim ayı ortalarında (Evasıt-ı Cemaziyelevvel 1147) gönderilen bir hükümde: Afşar Taifesi'nin çoğunluğunun eskiden beri eşkıyalık, yol kesme ve yağmalama gibi halka zarar veren davranışlarıyla ünlü olmaları hasebiyle, kendileri cinayet işlemekten geri durmadıkları yetmiyor-muş gibi, içlerine karışıp kendilerine sığınan Kılıçlı ve Bektaşlı eşkıyası ile ittifak ederek halka zarar verdikleri görülmektedir. Bu nedenle, söz konusu cemaatlere mensup eşkıyanın katledilmesi, itaat edenleri ile çocuk ve yaşlılarının Rakka'ya nakledilerek iskân edilmeleri konusunda Maraş beylerbeyi Rışvanoğlu Süleyman Paşa'ya daha önce emir gönderilmişti. Ne yazık ki emrine asker de verildiği halde şu ana kadar herhangi bir sonuç alınamamıştır. Süleyman Paşa'nın, bir kısmı kendi aşireti (Bektaşlı Cemaati) nden olan bu şahıslara karşı müsamahakâr davrandığı, bu yüzden de bu meselenin halledilmesinde ihmalinin görüldüğü anlaşılmaktadır. Bu nedenle, bu sefer söz konusu eşkıyanın bertaraf edilmesi konusundaki hükmün Kayseri sancağı mutasarrıfına gönderildiği tahmin edilmektedir. Osman Paşa'nın, Maraş Valisi Rışvanoğlu Süleyman Paşa ile birlikte eşkıyaya karşı hareket etmeleri ve verilen emrin yerine getirilmesi isteniyordu³².

Süleyman Paşa, Maraş Beylerbeyliği sırasında, Malatya sancağı dâhilinde bulunan Alhaslı Aşireti'nden "Kalenderoğlu" namıyla ün salmış olan Ali adındaki eşkıyanın bertaraf edilmesi ile uğraştığı anlaşılmaktadır³³.

Maraş Beylerbeyi Rışvanoğlu Süleyman Paşa'nın Maraş'a tabi sancaklardaki aşiretlere mensup şahısların eşkıyalıklarının önlenmesine yönelik faaliyetlerde bulunduğu anlaşılmaktadır. Bu bağlamda Malatya Sancağında bulunan Kürme ve Kürecik aşiretleri reisi Asıf Kethüda'nın oğlu Sivas'tan Malatya'ya gelirken yedi kişiden oluşan bir eşkıya grubunun saldırısına uğrayarak katledilmesi üzerine babası Asıf Kethüda aşiretini toplayıp Mahmut Kethüda, Bedirhanlı Aşireti Kethüdası Molla Yusuf oğlu Hasan ve kardeşi Mehmet ile Atmalı Aşireti'nden Şüturoğlu Hasan adlı kişileri beş yüz neferi aşkın yaya ve atlı adamlarının başında 1737 yılında Divriği kazasının köylerine inip halkın büyükbaş ve küçükbaş hayvanlarını gasp ettiklerinden söz konusu kazada görevli mütesellim, kethüda, yeniçeri serdarı ayan ve halk üzerlerine varıp gasp edilen hayvanların iadesini istediklerinde, Asıf Kethüda, oğlunun Divriği toprağında katledildiğini söyleyerek sekiz köyün mallarını yağmalamış Divriği'den yedi kişiyi katledip yedi sekiz köyü de harap etmişlerdir. Saltanat merkezi, Asıf kethüda ve adamlarının yakalanıp gerekli cezaya çarptırılmasını Maraş Beylerbeyi

³² BOA, *Mühimme Defteri*, no. 140, s. 185; F. Söylemez, *Aşiret Yönetimi*, s. 253-254.

³³ Kalenderoğlu adıyla ortaya çıkan şahıs, İslam'a aykırı gelen birtakım düşünceler yayarak, mensubu olduğu Alhaslı Aşireti'ni de kendi tarafına çekmeğe uğraşırken, durumun İstanbul'a bildirilmesi üzerine, Rışvanoğlu Süleyman Paşa'ya, bu şahsın faaliyetlerinin önlenmesi için emir gönderilmiştir. Bk. BOA, *Mühimme Defteri*, no. 155, s. 205.

Riştanoğlu Süleyman Paşa'ya 1743 yılı aralık ayı ortalarında gönderilen bir hükümle istemiştir³⁴.

Süleyman Paşa'nın Osmanlı Devleti'nin Seferlerindeki Faaliyetleri

Maraş valisi Riştanoğlu Süleyman Paşa'nın yönettiği eyaletin emniyet ve huzuru konusunda gösterdiği gayretlerin yanı sıra Osmanlı Devleti'nin düşman devletler üzerine açtığı seferlere de maiyetiyle katıldığı anlaşılmaktadır. Bu cümleden olarak 1734 yılında Osmanlı Devleti ile İran arasında devam etmekte olan savaş sürecinde İran Şahı Nadir Han'ın Kerkük muharebesinde kazandığı başarıdan güç alarak 1734 yılı Ocak ayında Bağdat önlerine gelerek burada birkaç gün kaldıktan sonra Osmanlıların daha önce ele geçirmiş olduğu Revan, Gence, Şirvan, Tiflis ve Kaht eyaletlerini geri istemiştir. Nadir Han'ın bu teklifi veziriazam sarayında yapılan görüşmelerde ele alınmış ve söz konusu eyaletlerin tesliminin reddine karar verilmiştir³⁵. Bu karardan sonra muharebe için gerekli tedbirlerin alınması amacıyla 1734 yılı Şubat ayı başlarında Halep valisi ve İran seraskeri Abdullah Paşa'ya ve Maraş Beylerbeyi Riştanoğlu Süleyman Paşa'ya hüküm gönderilmiştir³⁶. Yine bu bağlamda 1737 yılı Ekim ayı sonlarında Maraş Beylerbeyi Riştanoğlu Süleyman Paşa'ya gönderilen bir fermanla; Osmanlı Devleti tarafından Rusya ve Avusturya üzerine yapılacak seferde bin nefer kapı halkı ile katılması talep ediliyordu³⁷.

Riştanoğlu Süleyman Paşa'nın Ölümü

Riştanoğlu Süleyman Paşa'nın, 1764 yılına kadar Malatya Mutasarrıflığına devam ettiği, buradan tekrar Maraş Beylerbeyliğine atandığı anlaşılmaktadır. Maraş Valisi Riştanoğlu Süleyman Paşa, Bayazıtıoğlu Numan Bey'i Maraş'a mütesellim olarak atamıştı. Numan Bey, Riştanoğlu Süleyman Paşa'nın Maraş'ta bulunmadığı zamanlarda şehrin düzenini sağlıyordu. Süleyman Paşa 1765 yılında Besni'ye gitmiş ve orada ölmüştü. Riştanoğlu Süleyman Paşa'nın ölüm haberi Maraş'a ulaştığı sırada Mütesellim Bayazıtıoğlu Numan Bey'de Maraş dışında bulunuyordu. Bunu fırsat bilen Maraş halkından Zülkadiroğlu Süleyman Bey ve akrabası Ömer Bey demekle meşhur şakiler başlarına topladıkları adamlarla Riştanoğlu Süleyman Paşa'nın sarayını³⁸ basıp hem müteveffa Süleyman Paşa'ya ait hem de mütesellimi Numan Bey'e ait mal, eşya ve nakit paralarını yağmalamışlardır³⁹. Zülkadiroğlu Süleyman Bey'in Riştanzade Süleyman Paşa'nın Sarayını yağmalamasının nedeni eskiden beri Zülkadiroğulları ile Bayazıtıoğulları arasındaki rekabet ve çekişmeden kaynaklanmaktadır. Bu yağmalama hareketinin Riştanzade Süleyman Paşa'dan dolayı değil,

³⁴ BOA, *Maraş Ahkâm Defteri*, no. 1, s. 63.

³⁵ İsmail Hakkı Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi*, C. IV, I. Bölüm, Ankara 1988, s. 226-227.

³⁶ BOA, *Mühimme Defteri*, no. 139, s. 418.

³⁷ BOA, *Mühimme Defteri*, no. 142, s. 335.

³⁸ Bekir Sami Bayazıt'ın Süleyman Paşa Sarayı dediği ve günümüzde hâlâ halk arasında "Saray Önü" semti olarak adlandırılan mevkide bulunduğu muhtemel olan saray olmalıdır. Bk. B. S. Bayazıt, *Bayazıtıoğulları*, s. 55-60.

³⁹ BOA, *Maraş Ahkâm Defteri*, no. 2, s. 2-3.

mütesellimi Bayazıtoğlu Numan Bey'e olan husumetinden dolayı olduğu anlaşılmaktadır. Zira Maraş'ın ileri gelen ailelerinden Zülkadiroğulları ile Bayazıtoğulları arasında XVIII. yüzyılın ikinci yarısında başlayan bu rekabet ve çekişmenin XIX. yüzyılda da devam ettiği anlaşılmaktadır⁴⁰.

Sonuç

Osmanlı Devleti'nin çeşitli eyalet, sancak ve kazalarında valilik, mutasarrıflık ve voyvodalık gibi görevlerde bulunan Rışvan hanedanına mensup beylerden en uzun süre valilik görevinde bulunan Rışvanzade Süleyman Paşa'nın XVIII. yüzyılda belli aralıklarla dört dönem Maraş valiliği yaptığı görülmektedir.

XVII. yüzyılın sonlarında uygulamaya konulan iskân sürecinde Malatya ve Maraş bölgesinde Rışvan Aşireti'nin nüfus olarak ulaştığı seviye aşiretin beylelerine de aynı oranda nüfuz kazandırmıştı. Ayrıca Rışvan Aşireti boy beyleri ile devlet arasında iyi bir münasebet mevcuttu. Maraş ve çevresi de konargöçer aşiretlerin yoğun olarak yaylak-kışlak hayatı yaşadığı bir bölge olması hasebiyle bu bölgede yapılacak iskân daha da büyük önem arz etmekteydi. Bu nedenlerle Rışvan Aşireti boy beylerine valilik verilerek uygulamaya konulan iskânın gerçekleşmesini sağlamaya çalışmıştır. Bunun yanı sıra XVII. yüzyılın sonlarında uygulamaya konulan ve XVIII. yüzyıl boyunca devam eden malikâne sistemi için Maraş Eyaleti'nde madden ve manen güçlü malikânegilere ihtiyaç duyulmaktaydı. Bu bağlamda Rışvanzade Süleyman Paşa'nın valiliği döneminde malikâne tasarruf ettiği görülmektedir.

Rışvanzade Süleyman Paşa'nın da babası Mehmet Paşa gibi Sultan I. Mahmud döneminde Osmanlı Devleti'nin gerek Rusya'ya gerekse Avusturya'ya karşı açtığı seferelerde maiyetiyle katıldığı anlaşılmaktadır.

Süleyman Paşa'nın da kendisinden önce ve sonra Maraş'ta valilik yapmış olan Rışvanlı valilerin de icraatlarına bakıldığında kendilerinin iskân, eşkıyalıklarla mücadele ve malikâne sisteminin işlemesi sürecine katkıda bulundukları görülür. Başta Süleyman Paşa olmak üzere diğer valilerin de konargöçer aşiretlerin eşkıyalıkları ile mücadele ve iskân bölgelerinden kaçanların tekrar eski yerlerine yerleştirilmeleri için uğraştıkları ve deruhte ettikleri mukataalardan devlet gelirlerine önemli katkılarda bulundukları görülmektedir.

KAYNAKÇA

A. Başbakanlık Osmanlı Arşivi

BOA, A. DVNSMHM., d., No. 140, s. 10.

BOA, Cevdet Maliye, No. 28085, 28478

BOA, Cevdet Zaptiye, No. 4301, 4329.

BOA, Hatt-ı Hümayun, No. 962/41208.

BOA, Maliyeden Müdevver Defterler, No. 8458, 9909.

BOA, Maraş Ahkâm Defterleri, No. 1, 2

BOA, Mühimme Defterleri, No. 135, 139, 140, 142, 155.

B. Araştırma ve İncelemeler

Bayazıt, Bekir Sami, Kahramanmaraş'ta Bayazıtoğulları, Ukde Yayınları, Kahramanmaraş 1998.

Genç, Mehmet, Osmanlı İmparatorluğunda Devlet ve Ekonomi, Ötüken Neşriyat, İstanbul 2000.

Gökhan, İlyas, "Bayazıtoğlu Müşir Süleyman Paşa", Kahramanmaraş Ansiklopedisi, C.2, Kahramanmaraş 2018.

Güzelbey, Cemil Cahit-Yetkin, Hulûsi, Gaziantep Şer'î Mahkeme Sicillerinden Örnekler, Yeni Matbaa, Gaziantep 1970.

Özcan, Abdulkadir, "Mahmud I", DİA, C. 27, Ankara 2003, s. 349.

Özvar, Erol, Osmanlı Maliyesinde Malikâne Uygulaması, Kitabevi Yayınları, İstanbul 2003.

Pakalın, M. Zeki, Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü, C. I, MEB Yayınları, İstanbul 1983.

Refik, Ahmet, Anadolu'da Türk Aşiretleri (966–1200), Enderun Yayınları, İstanbul 1989.

Söylemez, Faruk, Osmanlı Devletinde Aşiret Yönetimi-Rişvan Aşireti Örneği-, Kitabevi Yayınları, İstanbul 2011.

_____, "Malatya Mutasarrıfı Rişvanzâde Ömer Paşa'nın Muhallefâtı", OTAM, S. 27, Ankara 2010.

_____, "Bayazıtzadeler", Kahramanmaraş Ansiklopedisi, C. 2, Kahramanmaraş 2018.

_____, "Yeni Çağda Maraş (1522-1789)", Akdeniz'in Altın Kenti Kahramanmaraş, Kahramanmaraş Valiliği İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü, Kahramanmaraş 2014.

_____, "XVIII. Yüzyılda Malatya Mutasarrıfları", Geçmişten Günümüze Malatya Uluslararası Sempozyumu Kent, Kültür ve Kimlik, Bildiriler, C. II, Atatürk Araştırma Merkezi Yayını, Ankara 2017.

_____, "Osmanlılar Devrinde Maraş'ta Rişvanlı Valiler (XVIII. Yüzyıl)", Uluslararası Osmanlı Döneminde Maraş Sempozyumu, C. II, Kahramanmaraş 2013.

Şem'dâni-Zâde Fındıklı Süleyman Efendi, Şem'dâni-Zâde Fındıklı Süleyman Efendi Târîhi (Mürî't-Tevârih), Haz. Münir Aktepe, C. I, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları, No. 2088, İstanbul 1976.

Uzunçarşılı, İsmail Hakkı, Osmanlı Tarihi, C. IV, I. Bölüm, TTK Yayınları, Ankara 1988.

XIX. YÜZYILIN SONLARINDA ELBİSTAN'DA İDARİ YAPI VE CÜNHA DERECESİNDE İŞLENEN SUÇLAR (1870-1900)

DENİZ KURTBOĞAN*

Giriş

Tarih boyunca Elbistan, önemli yerleşim merkezlerinden biri olmuş ve çok eski çağlarda kurulmuştur.¹ Ayrıca büyük tarihi olaylara, çeşitli muharebelere ve isyanlara sahne olmuştur.² Elbistan ve çevresi Selçuklu komutanlarından Emir Buldacı tarafından 1085 yılında fethedilip daha sonra uzun süre Haçlılar ve Müslümanların mücadele alanı haline gelmiştir.³ Maraş ve Elbistan çevresinde 1337 tarihinden itibaren Dulkadir Beyliği kurulup, 1522 tarihinde ise Osmanlı hâkimiyetine girmiştir.⁴

XVII. yüzyılda Anadolu'da görülen karışıklıklar ve ayaklanmalarda Elbistan bölgesi bir korunma ve sığınma merkezi olmuştur. 1608'de meydana gelen isyanların elebaşı olan Kalender Oğlu Mehmet Paşa ile arkadaşları, bütün maiyetleri ile Elbistan'da toplanıp, Göksun yaylasında Sadrazam Kuyucu Murat Paşa ile şiddetli bir çarpışma yaşamışlardır. Yapılan bu çarpışmalardan Elbistan halkı da etkilenmiştir. Elbistan'ın bu şekilde, sık sık isyancılara karargâh olması ve bunun bir sonucu olarak da savaş meydanı olması, bu bölgenin huzurlu bir yer olmasına engel olmuştur. XIX. yüzyılın ortalarına kadar büyük yolların uzağında olması hasebiyle bölgede asayiş pek sağlanamamıştır. Bu sebeple sosyal ve ekonomik yönden pek fazla gelişme gösterememiştir. Bundan hareketle, XIX. yüzyılda ekonomik gücü zayıflayıp, XVI. yüzyılda sahip olduğu ekonomik gücün altına inmiştir. Bölgenin tamamına yakın bölümünde Türkmen aşiret ve boyların bulunması, bunlar arasında meydana gelen mücadeleler bazı köy ve mezraların tahribine yol açmıştır.⁵

Şehirde 1847 yılında mütesellimlik⁶ yerine müdürlüğün, sonra da kaymakamlık kurumunun kurulmasıyla asayiş sağlanabilmiştir. Bu durum XIX. yüz-

* Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Doktora Öğrencisi, deniz.kurtbogan0101@gmail.com.

¹ Pars Tuğlacı, "Elbistan", *Osmanlı Şehirleri*, İstanbul 1985, s.113.

² İbrahim Solak, XVI. Yüzyılda Elbistan Kazası (1526-1563), Konya 2013, s.18.19.

³ Samet Alıç, "Orta Çağ'da Maraş", *Milli Mücadelenin 100. Yılında Kahramanmaraş*, Konya 2020, s. 15.

⁴ Solak, *Elbistan Kazası*, s. 10-22; Alaaddin Aköz-İbrahim Solak, "Dulkadirli Eyaletine Ait Bir Kanunname (1533-1546)", *Manas Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, S.9. Bıkk 2004, s.11; Samet Alıç, *Anadolu Beyliklerinde Siyasi Evlilikler*, İstanbul 2021, s. 113; Samet Alıç, "Garbi Anadolu'da Selçukluların Varisleri: Dulkadiroğulları", *Maraş Araştırmaları 1*, (ed. İbrahim Solak), Palet Yayınları, Kahramanmaraş 2020, s.15.

⁵ Mehmet Taşt 1995, s.2.

⁶ Sözlükte "teslim edilen şeyi alan, kabul eden" anlamında kullanılan mütesellim kelimesi Osmanlılar devletinde çeşitli idari görevliler için kullanılmıştır. Beylerbeyinin veya sancakbeyinin vekili olarak onların sefere gittiklerinde veya görev bölgelerine gitmedikleri zamanlarda yerlerine bakan, vergileri toplayan görevlileri ifade eder. Ayrıntılı bilgi için bkz; Yücel Özkaya, "Mütesellim", *DİA*, C.32, İstanbul 2006, s.203-204.

yılın ikinci yarısındaki Ermeni ayaklanmalarının bastırılmasında etkili olmuştur. Ayrıca asayiş ile birlikte yöre halkının göstermiş olduğu direniş Milli Mücadelede, Maraş ve Antep'in kurtulmasında etkili olmuştur.⁷

1- İdari Yapı

XIX. yüzyıl bütün devlet kurumlarında olduğu gibi taşra idaresinde de dönüşümün yaşandığı yıllar olarak ortaya çıkmaktadır. Eyalet sistemi XIX. yüzyıl ile birlikte Vilayet sistemine dönüşmüştür. Vilayetin başına “Vali” adı verilen görevliler atanmıştır. Yine bu dönemde sancaklar yerini livalara bırakmıştır. Ancak livanın karşılığı olan sancaklar tamamen bırakılmamış bu yüzyılda livalarla birlikte kullanılmaya devam etmiştir. Livalarda en üst idareci olarak sancak beylerinin yerini mutasarrıflar almıştır.⁸ Her livada alt idari birim olarak kazalar varlığını devam ettirmiş ve idareci olarak “Kaim-makam” adı verilen idari amir görevlendirilmiştir. Bu yıllarda klasik dönemde olmayıp ortaya çıkan bir diğer idari birim ise nahiyedir.⁹

Elbistan, XIX. yüzyıla kadar Maraş'tan atanıp gönderilen valiler veya yerli Maraş eşrafından seçilen mütesellimler tarafından idare edilmekteydi. Kara Bekir-zâde Ahmet Ağa, 1847 yılında mütesellim olarak tayin edildikten sonra Elbistan ve civarındaki yöreleri eşkıyalardan arındırdı. Daha sonra mütesellimlik kurumunun kaldırılmasıyla birlikte yerini müdürlük kurumuna devretti. Ardından da kaymakamlık halini aldı.¹⁰

a. Karyeler (Köyler)

Osmanlı köy tarihi çalışmalarının daha çok şer'iyye sicilleri, tahrir ve temettuat defterleri incelenerek yapıldığı görülmektedir. Bu konu üzerinde oldukça önemli çalışmalar yapılmıştır.¹¹ Osmanlı köyleri genellikle bir veya iki mahalleden teşekkül ediyordu. Dolayısıyla köy halkı birbirini tanımakta zorluk çekmezdi. Köylerde varlığını sürdüren halk genellikle aynı dine mensup bireylerden oluşmaktaydı. Her köyün bir imamı olmakla birlikte, bu görevlilerin masrafları köyde ikamet edenler tarafından gerçekleştirilmekteydi.¹²

XIX. yüzyılda Elbistan'ın dört mahalleden ve Efsus Nahiyesiyle beraber altmışaltı karyeden teşekkül ettiği bilinmektedir.¹³ Fakat araştırmanın ana kaynağını oluşturan Elbistan şer'iye sicilleri incelendiğinde bu dönemde Elbistan'a bağlı yüz yirmi beş karye ismi tespit edilmiştir. Bu karyeler tablo 1'de tespit edilip isimleriyle birlikte gösterilmektedir.

⁷ Tuğlacı, “Elbistan”, s.113.

⁸ İbrahim Solak, “Osmanlı Devletinde Taşra Teşkilatı”, *Osmanlı Teşkilat Tarihi El Kitabı*, (ed. Tufan Gündüz), Ankara 2012, s.77-81.

⁹ Selim Çapar, *Osmanlı Taşra Yönetiminin Evrimi*, T.C. İçişleri Bakanlığı Araştırma ve Etütler Merkezi, Ankara 2011, s. 1-10.

¹⁰ Taştanır, “Elbistan”, s.2.

¹¹ Bu konu hakkında bakınız: Huricihan İslamoğlu, *Osmanlı İmparatorluğunda Devlet ve Köylü*, İstanbul 1991; Halil İnalçık, “Köy, Köylü ve İmparatorluk”, *Osmanlı İmparatorluğu Toplum ve Ekonomi*, İstanbul 1996.

¹² M. Ali Ünal, *Osmanlı Sosyal ve Ekonomik Tarihi*, Isparta 2014, s.16-17.

¹³ Said Öztürk, *Osmanlı Salnamelerinde Maraş Sancağı (1284-1286/1867-1908)*, C.1, İstanbul 2006, s.118.

Tablo 1: Elbistan'da Tespit Edilen Karyeler

Ağçaşar	Ergin	Kullar Tatarı
Abdurrahmancık	Evliya	Küçük Tatar
Ağlıca	Fakıoğlu	Küskünlü
Aktil	Geçit	Lorşon
Akviran	Güblice	Lorşonlu
Alemdâr	Güğercinlik	Malab
Alhaslu	Hacışaban	Maraba
Almalu	Halete	Marakoz
Altaş	Hano	Medyen
Anbar	Hasankendi	Mehrikolan
Anbarcık	Hatlab	Melâbe
Arastel	Hunu	Merabız
Armutalanı	Hurman	Merayüz
Artıl	Izgin	Milan
Atmalu	İğde	Nadir
Atmalukaşanlı	İğdeli	Nurhak
Avzaniye	İldelek	Oğlâk Kaya
Balıkçıl	İncecik	Oğlantısyâ
Beştepe	Kabakulak	Ördek
Buket	Kadioğlu	Sarı Minâre
Burtu	Ka'la	Sarıyatak
Büyükkızılık	Kalaycık	Sevin
Celki	Kantarma	Soğucak
Çafreşanlı	Kapuderesi	Söğütdere
Çano	Kara Elbistan	Suğur
Çardak	Kara Hasanuşağı	Suküddere
Çatak	Kara Höyük	Talaşın (Telaşın)
Çelkan	Kara Höyükü	Tanur
Çellolar	Karagöz	Tatlar
Çiçek	Karagün	Tayıkendi
Çiçekli	Karahöyük	Temircülük
Çiftlik	Karamağara	Til
Çoğulhan	Kargabükü	Topallı
Çopur	Keçemağara	Toprakhisar
Çöllolar	Kefirkendi	Uzanır
Demircilik	Keşanlı	Yalak
Deveboynu	Ketiz	Yalak-ı Kebir
Elbistan	Ketizmen	Yalak-ı Sagır
Elhaslı	Koçabad	Yaylaksagır
Elmalı	Koçabad Keşanusu	Yılan
Emirli	Köse Yahya	Zeytünlül ¹⁴
Erçene	Kullar	

b-Görevliler

Emniyet ve asayişin sağlanması, toplumun güven ve huzur içinde korkusuz ve kaygısız yaşaması için önemlidir. Toplumun güvenlik ve huzurunu korumak, yani iç ve dış güvenliği sağlamak geçmişte ve günümüzde bütün devletlerin esas gayesi olmuş ve bu amaçla emniyet birimleri oluşturulmuştur. Osmanlı Devleti'nde de emniyet hizmetlerini bugünkü polis ve jandarma kuvvetleri yerine Tanzimat'tan önce subaşı ve maiyeti, Tanzimat'tan sonra da jandarma

yapmıştır. Yapılan araştırmada subaşların sancaklarda polis amiri olarak asayişin korunmasında önemli bir rol üstlendikleri ortaya çıkmıştır.¹⁵ İncelenen dönemde Elbistan'da tespit edilen görevlilerden biri de çarşı bekçisidir. Güvenlik hizmeti olarak bekçiliğin tarihi çok eskilere dayanmakta ise de teşkilat olarak yapılandırılması İstanbul'un fethiyle başlamıştır.¹⁶ Ayrıca incelenen dönemde, reji¹⁷ memurlarının bulunması, bölgede reji idaresinin kurulduğunun açık bir göstergesidir. Bununla birlikte bölgede kaçakçılığın yapıldığı da bilinmektedir. Örnek olarak güvenlik nedeni ile tütün kaçakçılığı adı altında eşkiyalık yapanların jandarmaya rastlamaları halinde eğer teslim olurlar ise salıverilmemesi ve bunların acilen mahkemeye çıkarılması gerektiği belgelerden açıkça anlaşılmaktadır.¹⁸ Mahkemeye intikal eden tütün kaçakçılığı davası harçlarının dava sahiplerinden tahsil edileceği,¹⁹ reji şirketine ait davalarda harç ve rüsum alınmasının ceza mahkemeleri tarafından yapıldığı²⁰ görülmektedir.

Araştırma konusu çerçevesinde incelenen vesikalar ışığında XIX. yüzyılda Elbistan'da değişik görevler ve bu görevlerin başında bulunan kişiler aşağıdaki tabloda tespit edilmiştir.

¹⁵ Kemal Çiçek, "Osmanlı Devleti'nde Asayiş ve Emniyet Hizmetleri: Kıbrıs Örneği", *AB Sürecinde Türk Polisi Uluslararası Kongresi*, Ankara 1996, s.163.

¹⁶ Güven Şeker-Uğur Baytun, "Geçmişten Günümüze Kent Güvenliğinden Mahalle Ölçekli Güvenlik uygulamaları: Çarşı Mahalle Bekçiliği", *Tarihte Türk Polis Teşkilatı Sempozyumu*, Ankara 2013, s.323-328.

¹⁷ 19. yüzyılın son çeyreğinde Osmanlı Devleti'nin içinde bulunduğu siyasi ve askeri sorunlar, beraberinde mali bir krizin doğmasına sebep oldu. Daha sonra bu sorunun üstesinden gelmek için, ilk etapta 1853-56 Kırım Savaşı sırasında ilk kez İngiltere'den dış borçlanmaya gidilmiştir. Zaman içerisinde dış borçlar artarak yerini yenilerine bırakınca Osmanlı ekonomisinin iflas etmesine yol açmıştır. Alacaklı devletler borçlarını temin edebilmek adına Düyûn-ı Umûmiye İdaresi kurarak Osmanlı Devleti'nin bazı vergi gelirlerine el koydu. Bu vergiler içerisinde yer alan tütün vergisinin gelirleri Reji İdaresi denilen kuruma bırakılarak, ülke içerisinde tekel şeklinde bütün tütün vergilerini toplamakla görevlendirildi. Ayrıntılı bilgi için bkz; Donald Quataert, *Osmanlı Devleti'nde Avrupa İktisadi Yayılımı ve Direniş 1881-1908*, (çev. Sabri Tekay), İletişim Yayınları, İstanbul 2017, s.35-40; Burak Altunsoy, "Reji Uygulamaları ve Tütün Kaçakçılığını Engellemeye Yönelik Bir Girişim: Kordon Bölükleri", *Uludağ Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 22 (40), 547-602.

¹⁸ "Tütün kaçakçılığına nâmı altında icrâ-yı şekâvet iden eşhâsın ta'kib virdiği me'mûriyeti de muhâlefet isti'mâl selâma cûret idenler hakkında mukabil bi'l-meselin icra-yı mezuniyeti ile mülakata gönderilen serdarı jandarma yüzbaşısını dahi efradı tarafından eşhası merkumeye bi't-tesadûf teslim olmaları hakkında vâki' olan tekel-lûf adem-i icabetiyl isti'mâl selama başlamaları üzerine merkumlar ve arazi kıyan ve ikisi hayran derdest edilmiş olub gerek muhakemece gerek mahsusen i'zâm olunan..." EŞS., nr.470, h.36.

¹⁹ "Tütün kaçakçılığından mesul masarîf mahkemesinde mahkum-ı alisi emvâl-i menkulün diğer menkul mürâcatı tahsil hanesine olub olmayacağı istifadesine müttefik merkez bidâyet mahkemesi hukuk dâiresi riyaseti itâ olunan mezkurenin ifâsı vârid olan 4 Eylül sene 317 tarihli ve dört yüz yigirmi dokuz numrolu tahrîrât-ı şerifeye melhufun beraber hukuk müdürüyetine ale'l-hususa reji cezâyı nakdisinin kaçak ilan varid olunan istifâsı lazım geleceği ve fûruen aslını ta'biyyetine binâen masarîf-ı muhakemeninde ancak el'an vâridât-ı merkûmdan lûzûm-ı istifâsı encûmen-i adliyenin cem' mukarrerâtının bulunduğu ifade kılınmağın ana göre icrâ-yı icâbı".EŞS., nr.470, h.48.

²⁰ EŞS., nr.470, h.106.

Tablo 2: Elbistan'da Tespit Edilen Devlet Görevlileri

Görevi	Görevli Adı	Defter/Belge No
Banka Kâtibi	Ali Efendi	462/s.24/60
Bölük Ağası	Seyfullah Ağa	462/s.141/39
Çarşı Bekçisi	Kör Durdu	464/s.181/173
Düûn-i Umûmiye Me'mûru	Hacı Efendi	464/s.140/327
Elbistan Kâim-makâmı	Talat Efendi	464/s.70/168
Elbistan Müftisi	Hacı Hamdi	464/s. 214/460
Elbistan Redif Binbaşısı	Bekir Efendi	464/s.195/230
Elbistan Redif Binbaşısı	Hacı Halil	464/s.150/349
Gardiyan	Bekir	464/s.92/214
İcra Mübaşiri	Kerkür	462/s.222
Jandarma	Hacı Bekir Efendi-zâde Hamza	462/s.19/291
Jandarma Çavuşu	Ali Efendi	464/s.119/269
Jandarma Çavuşu	Abdullah Efendi	464/s.12/22
Jandarma Sivari Çavuşlarından	Seyid Çavuş	464/s.143/333
Jandarma Yüzbaşısı	Hacı Arslan Ağa	464/s.131/302
Mal Müdürü	Ahmet Efendi	462/s.94/194
Mal Müdürü	Ahmet Nûri Efendi	462/s.101/211
Mal Müdürü	Ceyran-zâde Ahmed Efendi	462/s.207/217
Muhtar	Ahmed Efendi	464/s.203/396
Mübaşir	Kirkor	462/s.210
Mübâşir	Hacı Efendi	464/s.167/401
Müftü	Hacı Osman Efendi	462/s.28/215
Noter Kâtibi	Şükrü Efendi	462/s.69.
Onbaşı	Hacı İsmail	464/s.14/24
Onbaşı	Hakkı Mecid	464/s.143/333
Polis	İsmail Efendi	464/s.75/181
Redif Kaymakamı	Seyyid Efendi	462/s.197/40
Reji Memuru	Rif'at Efendi	462/s.25/292
Reji Memuru	Matyus Efendi	462/s.25/292
Savcı Vekili	Ali Haydar Mahalli	462/s.2123/224
Seyyar Me'mûrı	Hacı Efendi	464/s.140/327
Süvari Zabıta	Hurşid	464/s.33/79
Teğmen	Hâfız Halil Efendi İbn-i Mahmûd	462/s.91/258
Telgraf Çavuşlarından	Abdullah Ağa	464/s.10/18
Telgraf Memuru	Cemal Efendi	464/s.140/327
Yüzbaşı	Hacı Arslan Ağa	464/s.126/286
Zabıta	Mevlûd Çavuş	464/s.167/403
Zabıta	Mehmet Ali	464/s.204/402
Zabıta	Çavuş Ali Efendi	464/s.150/349
Ziraat Bank Sandık Vekili	Ali Efendi	462/s.223/352.1

XIX. yüzyılda Elbistan'da tespit edilen Muhtar ve İmamların görev yerleri ve isimleri tablo 3'te gösterilmektedir.

Tablo 3: Elbistan'da Tespit Edilen Muhtar ve İmamlar

Görev	Görevli	Belge No
Balıkçıl Karyesi İmamı	Hafız Efendi	464/s.63/152
Hacı Şaban Mahallesi Muhtarı	Ahmed Efendi	464/s.74/177
Hacı Yakub Mahallesi Muhtarı	Mehmed Kile	464/s.54/134
İğde Karyesi Muhtarı	Cerah Abdullah	464/s.96/220
Kamışcık Karyesi İmamı (Göksun)	Abdullah	464/s.14/24
Kızılcaoba Mahallesi Muhtarı	Ahmed Efendi	464/s.203/396

c. Mahalleler

Osmanlı devletinde mahalle, birbirini tanıyan, birbirinin davranışlarından sorumlu olan sosyal dayanışma içerisindeki kişilerin ve oluşmuş bir topluluğun yaşadığı fiziki ve sosyal bir birim olarak tarif edilmektedir.²² Osmanlı Devleti'nde şehir idaresinin en küçük yapısını ve teşkilatını mahalleler oluşturmaktaydı. Mahalleler Müslim ve gayrimüslim mahalleleri olarak ayrılmaktaydı. Müslümanların ikamet ettiği mahallelerin merkezi cami iken, gayrimüslim tebaanın ikamet ettiği mahallelerin merkezi ise kiliselerdi. Müslüman mahallelerinde imamın görevini, gayrimüslim mahallelerde kocabaşlar veya kilise papazları yerine getirmekteydi.²³

İncelenen dönemde Elbistan'da 15 mahalle ismi geçmektedir. Bu mahallelerden Çavuşlu, Çukuroba, Divanlı, Hocatortu, Kuyucak Mahalleleri Maraş'a, Aşudideresi Mahallesi Darende'ye, Kızılmurad Mahallesi ise Tarsus'a bağlıdır. Diğer 8 mahalle ise Elbistan'a bağlıdır. Elbistan'da bulunan mahallelerin isim almalarında şahıslar, coğrafi mekânlar etkili olmuştur.

Tablo 4: Elbistan'da Tespit Edilen Mahalleler

Mahalle Adı	Bağlı Olduğu Yer
Aşudideresi	Darende
Çiçek Çayırı	Elbistan
Hacı Hamza	Elbistan
Hacı Şaban	Elbistan
Hacı Yakub	Elbistan
Hacı Yusuf	Elbistan
Haciatik	Elbistan
Kızılca	Elbistan
Kızılcaoba	Elbistan
Çavuşlu	Maraş
Çukuroba	Maraş
Divanlı	Maraş
Hocatortu	Maraş
Kuyucak	Maraş
Kızılmurad	Tarsus

²² Özer Ergenç, "Osmanlı Şehrindeki Mahallenin İşlev ve Nitelikleri Üzerine", *Osmanlı Araştırmaları IV*, İstanbul 1996, s.70.

²³ Ünal, *Osmanlı Sosyal ve Ekonomik Tarihi*, s.24.

d. Aşiretler

Sözlükte aşiret “kabile, oymak” anlamına gelmektedir.²⁴ Elbistan ve Maraş çevresi konar-göçer hayatı yaşayan Türkmen aşiretlerinin özellikle de Dulkadirli Türkmenlerinin yoğun olarak yaşadığı yerlerdendir. İlk olarak bu bölgeye Dulkadirli Türkmenleri yerleşerek Dulkadirli Beyliği’ni kurmuşlardır. Beyliğin kurulmasıyla birlikte Maraş diğer konargöçer Türk aşiretleri için de cazibe merkezi olmuştur.²⁵ Muhtelif aşiret ve oymakları Maraş çevresine çeken etken, çoğunluğu koyunculukla uğraşan bu konargöçer unsurların kışlamak için Maraş’ın güneyinde uygun ovaların bulunuyor olması, kuzeyinde ve özellikle Elbistan çevresinde suyu ve otlığı bol elverişli yaylalara sahip olmasıydı.²⁶ Araştırma konusu içinde incelenen kaynaklarda Elbistan’da tespit edilen aşiret sayısı on altı adettir. Bunları aşağıdaki tabloda görmek mümkündür.

Tablo 5: Elbistan’da Tespit Edilen Aşiretler

Adalı	Sarıcalar
Alhaslı	Sinemilli
Atmalu	Şahinlu
Ceritli	Şanlı
Dalyanlı	Şireşanlı
Delikanlı	Tabkıranlı
Dırcanlı	Tacirli
Hayma	Zirkanlı ²⁷

2- Sosyal Hayat

Osmanlı Devleti çok uluslu yapısından dolayı bünyesinde çeşitli milletler barındırıp, bu çeşitlilik günlük yaşam içinde farklı söylemleri beraberinde getirmektedir. Çeşitlilik dini ve mezhebi olarak zuhur ederken halka hitap esnasında farklı söylemlerin (Müslüman, Hristiyan, Katolik, Protestan, Ermeni) kullanıldığı bilinmektedir. Keza millet ve mezhepleri için; “*Elbistan redif tâli taburu ikinci bölük mülâzım Sanisi Hacı Ahmet Ağa’nın kayın biraderinin bir re’s eşyanın sirkât olunmasından dolayı maznûnü’n-aleyh bulunan Hacı Hamza Mahallesinden Ermeni milletinden Kış oğlu Hactor*²⁸...”, “*Elbistan kazası ahalisinden Devlet-i Osmaniye tebaasının Protestan milletinden Babik oğlu Moses*” şeklinde ifade edildiği görülmektedir. Ayrıca kaynaklarda şahıs isimlerinin önünde yer alan lakap ve unvanlar kişilerin sosyal statüsü hakkında bilgi vermektedir. Kozmopolit bir yapıya sahip olan Osmanlı toplumunda, sicillerde Müslümanlar için “*sakin*”, gayrimüslimler için ise “*mütemekkin*” tabiri kullanılmaktaydı.

²⁴ Ferit Devellioğlu, *Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lugat*, Aydın Kitabevi, Ankara 2011, s.52.

²⁵ Ayrıntılı bilgi için bkz; Arif Sarı, XVI. Yüzyılda Dulkadirli Türkmenleri, Türk Tarih Kurumu, Ankara 2018.

²⁶ İbrahim Solak, “XVI. Yüzyılda Maraş ve Çevresinde Dulkadirli Türkmenleri”, *Selçuk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, Cilt, Sayı 12, Konya 2002, s.114. Faruk Söylemez, “XVIII. ve XIX. Yüzyıllarda Maraş’ta Türkmen aşiretleri” *Maraş Tarihi ve Sanatı Üzerine*, Kahramanmaraş ve Yöresi Kültür Değerlerini Araştırma ve Uygulama Merkezi, Kahramanmaraş 2008, s.190.

²⁷ EŞS., nr.464; EŞS., nr.452.

²⁸ EŞS., nr.464, s.62/148.

Kullanılan unvanların başında “Efendi” gelmektedir. Ayrıca bu unvan önemli kişiler için de kullanılmaktadır. Bu unvan erkekler için kullanılırken, kadınlar için unvan olarak “hatun” tabiri kullanılmıştır. “Ağa” tabiri askeri birliklerde okuma yazma bilmeyen zabıtlar için kullanılmakla birlikte, halkın ileri gelen şahıslarına, taşra âyân ve eşrafına da ağa denilmektedir. Seyyid terimi de belgelerde geçen unvanlardandır. “Seyyid” sözlükte “efendi, bey, önder, sahip, faziletli, kerim” gibi anlamlara gelirken, Kur’ân-ı Kerim’de ise “toplumda seçkin bir yere sahip olan kimse” ve “kadının kocası” anlamındadır. Aynı zamanda Hz. Peygamber’in torunları olan Hz. Hasan ve Hz. Hüseyin’in soyundan gelenler için de kullanılmaktadır.²⁹ İncelenen dönemde bu tabir “Seyyid Efendî-zâde Seyyid Efendî”, gibi kişi ismi olarak da kullanılmıştır.

3. İşlenen Suçlar

Elbistan kazası nüfus ve coğrafi olarak büyük bir kent görünümünde olduğundan çeşitli türden suçlara sahne olmuştur. İşlenen suçlar genellikle asayiş konulu adi niteliklidir. Dolayısıyla bu dönemde siyasi mahiyetteki suçlara rastlanmamıştır. Araştırma konusu olan Elbistan ve çevresinde işlenen suçları aşağıda maddeler halinde sıralamak mümkündür.

a. Gasb ve Sirkat (Hırsızlık)

Sirkat (hırsızlık) başkasına ait olan bir malı (eşyayı) mülk edinmek gayesi ile almaya denir. İnsanlık tarihinin ilk dönemlerinde bu suçun toplumlarda nasıl karşılandığı ve cezalandırıldığı hakkında sağlam bilgilerin bulunmamasıyla birlikte, hırsızlığın önceleri daha ferdî boyutta bir suç ve biraz da şahsî ölçümde bir eylem iken toplumsal yaşama geçilip mülkiyet düzeninin kurulmasından sonra kamu düzenini ihlâl eden bir suç sayılarak cezalandırılması yoluna gidildiği söylenebilir.³⁰ Buna ilâve olarak hırsızlığın bütün toplumlarda suç olarak görüldüğü, fakat hangi tür eylemin hırsızlık sayılacağı ve ne tür bir müeyyide ile cezalandırılacağı hususunun toplumlara ve dönemlere göre değişiklik gösterdiği de belirtilmelidir. Bütün toplumlarda olduğu gibi Osmanlı toplumunda da hırsızlık suçunun bir takım yaptırımları vardı. Özellikle bilinenin aksine bu suçtan dolayı el kesme cezası çok nadir görülmüştür. Teoride hırsızlık suçuna karşı el kesme cezası uygulanırken, pratikte bu suç; ölüm cezası, sopa cezası, hapis cezası, sürgün cezası, nasihat, mahkemeye celb, kınama, tehdit, tecrit, azl ve teşhir, mali cezalar³¹ ve kürek cezaları gibi değişik cezalar verilmekteydi.³²

Hırsızlık suçunun ispatından ve buna bağlı olarak hükmün verilmesinden sonra belli bir sürenin geçmesi (mürür-ı zaman, tekadüm) İslam hukukçuları

²⁹ Mustafa Sabri Küçükbaş, “Seyyid” DİA., C.37, İstanbul 2009, s.40-43.

³⁰ Ali Bardakoğlu, “Hırsızlık”, DİA, TDV, C.17, İstanbul 1998, s.384-396.

³¹ Esra Yakut, “Tanzimat Dönemine Kadar Osmanlı Hukukunda Taziri Gerektiren Suçlar ve Cezaları”, *Türk Hukuk Tarihi Araştırmaları*, S.2, İstanbul 2006, s.27-29.

³² Mustafa Avcı, *Osmanlı Hukukunda Suçlar ve Cezalar*, İstanbul 2004, s.250.

arasında tartışılan bir konu olmuştur. Ebu Hanife ceza hukukundaki zamanaşımı için belli bir sınır tayin etmeyip, bu konuda hâkime takdir hakkı tanımayı uygun görmüştür. Kaynaklarda İmam Muhammed'e göre hadlerde zamanaşımı süresinin altı ay olduğu, Ebu Hanife'ye ve Ebu Yusuf'a nispet edilen bir görüşe göre bir ay olduğu şeklindedir.³³ Bu dönemde incelenen vesikaların büyük bir çoğunluğunda gasb ve sirkata yer verilmiştir. Bu konu ile ilgili örnekleri aşağıda sıralamak mümkündür;

Meşhur eşkiya Ayvaz'ın gasb etmiş olduğu hayvanlardan iki tanesi Köse Yahya Karyesi ahalisinden Küçük Kurt Ömer ağanın hanesinde bulunmasından dolayı, Ömer Ağa hakkında bir soruşturma açılmıştır. Fakat daha sonra aradan bir hayli zaman geçince davanın soruşturması düşmüş ve *fi* 8 Şaban 310 / 13 Şubat 308 / 25 Şubat 1893 tarihinde dava hakkında düşürülme kararı verilmiştir.³⁴ Bu hükümde hırsızlık iddiasıyla mahkemeye başvuran birinin daha sonra aradan zaman geçmesiyle (zaman aşımı) davanın düşürülmesine örnek teşkil etmiştir.

Hırsızlığın gece vakti yapılmasına dair örnek;

Efsuslu Kel İbrahim ve Hacı; 5 Teşrin-i Evvel 308 / 17 Ekim 1892 tarihinde gece vakti Serkis Ağa'nın zahiresini çalmakla suçlandıklarından dolayı haklarında bir soruşturma başlatılmıştır. Soruşturmada bu kişilerin hırsızlık yaptığı yönünde başka iddiaların da bulunması ve nihayetinde suçlarını itiraf etmeleri üzere olay mahkemeye sevk edilmiştir.³⁵ Bu hükümden de anlaşılacağı üzere hırsızlık vakıaları sadece gündüz vakti değil, geceleri de vukuu bulmaktadır.

Bu dönemde temel geçim kaynaklarının önemli bir kısmını hayvancılık oluşturmaktaydı. Durum böyle olunca da büyükbaş küçükbaş hayvanların çalınması ile ilgili davaların görülmesi mümkündü. Örneğin, Mehmed Ağa'nın iki sene önce yirmi dört küçükbaş hayvanının çalınması ve bu hayvanların bulunamamasından dolayı, bunların bedelini emanet olarak kendisine verilen Şeko'nun ödemesine karar verilmişti.³⁶

Elbistan'da açılan davaların bazılarında "istintâk harcı" denilen sorgulama vergisinin iddiacıdan bazılarında ise sanıktan alındığı tespit edilmiştir. Buradaki önemli olan husus şudur ki, eğer iddiacı, iddiasını kabul ettirebilirse "istintak harcı" sanıktan, eğer kabul ettiremezse bizzat kendisinden alınmıştır. Ayırı-

³³ Ömer Menekşe, "XVII. ve XVIII. Yüzyılda Osmanlı Devleti'nde Hırsızlık Suçu ve Cezası," *Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Temel İslam Bilimleri*, İstanbul 1998, s.47.

³⁴ EŞS., nr.464, s.39/95. "Şakî-i meşhur Ayvaz'ın gasb etmiş olduğu hayvânâtından iki re's Köse Yahya Karyesi ahâlisinden Küçük Kurt Ömer ağa'nın hânesinden bulunmasından dolayı maznun olub merkum Ömer ağa hakkında tutulan işbu evrâk ve teferru'ât..."

³⁵ EŞS., nr.464, s.14-15/25.26. "...Efsus Nâhiyesi ahâlisinden ve tebe'a-i Devlet-i Aliyye'nin rencber sınıfından fî 8 Teşrin-i Evvel 308 târihli muvakkat tevkîf müzekkereleriyle mevkûf Çavuş Ali oğlu on sekiz yaşında Hacı ve Emirlioğlu Mehmed'in oğlu otuz beş yaşında Kel İbrahim haklarında tutulan..."

³⁶ EŞS., nr.461, s.55/22; Hakan Bolulu, "461 Numaralı Elbistan Şer'iyye Siciline Göre Elbistan (1892-1900)", *Akademik Tarih ve Düşünce Dergisi*, 2018, 5(18), s.393.

ca bu dönemde bazen sirkat ve hakaret³⁷, sirkat ve yaralama³⁸, sirkat ve darb³⁹ suçunun birlikte işlendiği belgelerden anlaşılmaktadır.

b. Darb ve Yaralama

Kişilere karşı işlenen suçlar arasında vurma, döğme gibi suçlar bulunmaktadır. Geçmişte ve günümüzde bu suça kısaca “darb” denilmektedir. Bir kişinin vurma ve döğme yani darp edilme eylemi sonrası vücudunda oluşan herhangi bir zarara ise “yaralama” adı verilmiştir.⁴⁰ Yaralamanın çeşitleri arasında kasten yaralama ve taksirle yaralama yani yanlışlıkla yaralama bulunmaktadır.

İncelenen dönemde darb ve yaralama vakaları Elbistan’da sıklıkla görülmektedir. Darb ve yaralama davalarında darb etme ve darb edilmede ister sebepleriyle ister darb etme şekilleriyle, isterse de darb etmede kullanılan araçlar ve darb edilme sonucu vücutta oluşan hasarlara yer verilmiştir. Darb etme ve darb edilme sebeplerinden birine örnek harman yerinin zorla alınmak istenmesidir;

Ketizmanlı Hasan Hüseyin, Elbistan’ın Hacı Şaban Mahallesi ahalisinden Nakib Ağa-zâde Mehmed Ağa’dan davacı olur. Mehmed Ağa’nın harman yerini zorla almak amacıyla çeşitli hakaretler edip kendisini darb ettiğini, kızını kaçırdığını ve evlatlarını katlettiğini iddia eder. Yapılan tahkikat sonrası Mehmed Ağa’nın söylenen suçları işlediğine yönelik delil ve emare bulunamamış fakat ortada cinayet olduğu için dava liva savcılığına gönderilmiştir.⁴¹

Darb etme şekli, darb etmede kullanılan araçlar ve darb etme sonucu vücutta oluşan hasara bir örnek;

Elbistan’ın Ketizman Karyesi ahalisinden Ahmet’in oğlu Ali; Elbistan’ın Ketizman Karyesi ahalisinden Mıstık oğlu Durdu’nun başını taş ile yaralaması sonucu tutulan bir hükümdür. Fakat aradan zaman geçmesinden ötürü soruşturma kapatılmıştır.⁴² Hükümden de anlaşılabacağı üzere bazı darb davalarında da zaman aşımı görülmektedir.

Herhangi bir sebepten dolayı çıkan darp olayları her zaman yarama ile sonuçlanmıyordu. Bu durum bazen ölümlere yol açabiliyordu. Örneğin, Kızılcaoba Mahallesi’nde Hacı Bilal’in eşi Halil oğlu İbrahim tarafından darp edilmiş, bu

³⁷ EŞS., nr.464, s.40/97.

³⁸ EŞS., nr.464, s.21/47.

³⁹ EŞS., nr.464, s.214/454.

⁴⁰ Feda Şamil Arık, “Eski Türk Ceza Hukukuna Dair Notlar I. Suçlar ve Cezalar,” *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Tarih Araştırmaları Dergisi*, Ankara 1995. S.22.

⁴¹ EŞS., nr.464, s.1/2. “Elbistan’ın Hacışaban Mahallesi ahâlisinden Nakib Ağa-zâde Mehmed Ağa harman yerini cebren ahz etmek kasdıyla kendüsünü darb ve envâ’-ı hakâretle kerîmesini firâr etdirdiği ve mahdûmlarının katl olunması hakkında ikâme eylediği da’vâdabeyân olunan şâhidleriketm-i şehâdetecibâr eylediğini müsted’î Ketizman Karyesi ahâlisinden Bayındıroğlu Hasan Hüseyin’in Hüseyin tarafından mütekaddim 2 Temmuz 308 târîh ve iki yüz yirmi iki numerolu ve zahrıiddi’ânâmelü istid’ası...”

⁴² EŞS., nr.464, s.32/74. “Elbista’nın Ketizman Karyesi ahâlisinden Mıstık oğlu Durdu’nun başından taş ile cerh eylemelerinden dolayı maznûn-ı aleyh Karye-i mezbûre ahâlisinden Çomak Ali’nin mahdumu Ahmed’in oğlu Ali hakkında tutulan işbu evrâk-ı tâhkikiye ve teferru’ât-ı vemu’âvini vekilinin baladaki tâlebnamesi mütâlâ’a olundu...”

darb olayı karnındaki bebeğinin ölmesine sebep olmuştur. Bu suçundan dolayı 6 ay müddetle hapis cezası verilmesine karar kılınmıştır. Davalının sabıkalı olduğunun görülmesi ve davası sürerken başka bir suç işlemediği halde hükmün ertelenmesi isteği bildirilmiştir.⁴³

İncelenen vesikalarda darb ve yaralamalarda; bıçak, pala bıçak, hançer, kılıç, kama, keser, balta ve taş gibi araçların kullanıldığı tespit edilmiştir. İşlenen bu suçlara yönelik bazen keşif ve tahrir talebinde bulunulmuştur. Bu talepler bazen darb edilen kişi tarafından bazen de yaralının yakını tarafından istenmiştir. Aynı zamanda yapılan şikâyetle ilgili bölgeye hekim gönderilerek olayın aslının soruşturulması istendiği gibi, şahitlerin ifadesine de başvurulmuştur. Darb davalarında davacıların her zaman iddialarını kanıtlayabildikleri söylene-
mez. Ayrıca vesikalarda bazı darb ve yaralamalar hane baskınları ve gasp yoluyla gerçekleştiği görülmektedir. Elbistan'da kadına yönelik darb ve yaralama vakalarının da mahkemeye yansıdığı incelenen vesikalardan anlaşılmaktadır.

c. Katl

Bir canlının bir başka canlıyı öldürmesi şeklinde geniş bir anlamı bulunan katl, İslam hukukunda bir kimsenin hukuken can dokunulmazlığı bulunan bir şahsın ölümüne yol açacak bir davranışta bulunmasını, teknik tabiriyle adam öldürme cürmünü ifade eder. Bu fiili işleyene kâtil, öldürülene maktûl denilir.⁴⁴

Bu çalışmada katl, cerh, darb gibi olaylarda; kurşun, zopa, değnek, bıçak, keser, ağaç, hançer, palta taşı, sahan ve tüfenk gibi araçların kullanıldığı tespit edilmiştir. Darb ve yaralama suçlarında olduğu gibi bazı katl davalarında da keşif ve tahrir talebinde bulunulduğu görülmüştür. Yine katl sebepleri arasında harman yeri, hane baskını, kız kaçırma ve zina gibi etmenler etkili olmuştur. Bu durum kayıtlara şu şekilde yansımıştır;

Temürcilik Karyesi ahalisinden Çolak oğlu Hüseyin; 8 Ağustos 1892 tarihinde Temürcilik Karyesi'nden Bekir Kebe oğlu Mehmed ve Hacı Kebe oğlu Mehmed ve Hurşid oğlu Muslu Mehmed'den şikâyetçi olur. Çolak oğlu Hüseyin bu şahısların defalarca evine hırsızlık amacıyla girdiklerini söyler. Çolak oğlu Hüseyin, yine hırsızlık teşebbüsünde olan şahısların gece vakti evin duvarını yararken sesi duyup dama koşan oğlu Hamza'yı kurşun ile öldürdüğünü söyler. Aldığı yara sonucu Hamza vefat eder. Fakat fazla delil olmadığı için yargılama sonlandırılır ve bir üst mahkemeye sevk edilir.⁴⁵

Diğer taraftan kasten ve taksirle (hataen) adam öldürme olaylarına da rastlanılmaktadır. Fıkıh kitaplarında kişilere karşı işlenen suçlar sonucunda mağ-

⁴³ EŞS., nr.462, h.6; Zeynep Bağlı, "462 Numaralı Elbistan Şer'îye Sicilinin Transkripsiyonu ve Değerlendirilmesi (H.1306-1309/ M.1890-1893)", *Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü*, Kahramanmaraş 2020, s.24.

⁴⁴ Ali Bardakoğlu, "Katl", *DİA*, C.25, İstanbul 2002, s.45-48.

⁴⁵ EŞS., nr.464, s.2/5. "Temürcilik Karyesi'nden Çolak oğlu Hüseyin'in mahdûmu Hamza'nın leylen cerh ve cerh-i mezkûrede nmüte'essiren vefâtı hakkında 6 ve 7 Teşrin-i Sâni 307 târîhlî ve dört sahîfelü zabıt varakası..."

dur olan şahıs hayatını kaybetmişse hayata karşı suç anlamını ihtiva eden “katl” kavramı kullanılmıştır.⁴⁶ Kasten adam öldürmeye bir örnek;

Elbistan’ın Hunu karyesinden Gök Ömer oğlu Halil; Hunu karyesinden Ali Kahya’nın oğlu Hamdi’nin ayağına kasten kurşun sıkarak yaralamıştır. Fakat aradan kırk gün geçmesinden sonra Hamdi’nin vefat etmesi üzerine tutulan bir hükümdür. Fakat işlenen bu suça karşı ihbar olmadığından yeniden yargılanması için mahkemeye sevk edilmiştir.⁴⁷

Ayrıca Elbistan’daki bazı katl davalarında cinayetlerin hata ile istemeden (hataen) gerçekleştiği tespit edilmiştir. Bu durum ise kayıtlara şu şekilde geçmiştir;

Kamışcık Karyesi ahalisinden Kasım Ağa’nın oğlu İdris; Kamışcık Karyesi ahalisinden Ahmed oğlu Hacı İsmail Onbaşı’yı öldürmesi sonucu 19 Kasım 1891 tarihinde tutulan bir hükümdür. İdris, İsmail’i bilmeden ve hataen öldürdüğünü söyler. Burada ilginç bir olay tezahür eder; köyün imamı Abdullah yanında bulunan arkadaşlarıyla beraber İsmail’i hükümete haber vermeden defnederler. Ortada bir cinayet söz konusu olduğu için dava liva savcılığına sevk edilmiştir.⁴⁸

d. Hane Baskını ve Tecavüz

İncelenen kaynaklarda hane baskını suçunun oldukça fazla olduğu görülmektedir. Bu baskınların sebepleri arasında genellikle tecavüz olup, sirkat (hırsızlık), katl (adam öldürme) ve darb gibi etmenler de gösterilebilir. Elbistan’da hane baskınları ve tecavüzlerin bazıları gece vakti gerçekleşirken, bazıları da gündüz vakti gerçekleşmiştir. Bunların arasında zaman aşımına uğrayan davalar da olmuştur.

Tecavüz için hane baskınına bir örnek;

Kullar karyesinden Osman Ağa’nın oğlu Yusuf Ağa gece vakti Küçük Mehmed oğlu Yusuf’un evine girdiği iddiası ile soruşturma başlatılmıştır. İddiaya göre Yusuf Ağa, 3 Kasım 1890 tarihinde Yusuf’un gelinine tecavüz maksadıyla haneye girmiş. Ancak sanık Yusuf’un vefat etmesi sonucu dava 3 Kasım 1892 tarihinde düşmüştür.⁴⁹

Bu gibi benzer davaları Anadolu’nun değişik bölgelerinde görmek mümkündür. Buna örnek vermek gerekirse;

Konya’da Sudirhemi Nahiyesine tabi Obsala denilen karye sakinlerinden Ali kızı Havva Hatun, yirmi gün önce aynı karye sakinlerinden Mehmed oğlu

⁴⁶ Avcı, Osmanlı Hukukunda Suçlar ve Cezalar, s.28.

⁴⁷ EŞS., nr.464, s.112/253. “Elbistana tâbî’ Hunu Karyesinden Gök Ömer oğlu Halilin tahrikiyle birâderi Hacı’nın kasden tabanca kurşunuyla oğlu Hacıyı ayağından cerh edüb kırk gün sonra müteesiren vefât ettiği...”

⁴⁸ EŞS., nr.464, s.14/24. “Kamışcık Karyesi ahâlisinden Ahmed oğlu Hacı İsmail’i katleyemesinden dolayı maznûn olup hakkında ihzâr müzekkeresi dahi sâdır olmuş iken destres olunmayan karye-i mezkûrdan Kasım Ağa’nın oğlu İdris hakkında tutulan üç sahifeli evrâk-ı istintâkiye...”

⁴⁹ EŞS., nr.464, s.5/10. “Karyeleri ahâlisinden Küçük Mehmed Oğlu Yusuf nâm şahsın leylen hânesine dühûl ve gelinine fi’l-i şenî’ kasdında bulunduğundan icrâ-yı mucâzâtını müsted’î Kullar Karyesi ahâlisinden Osman Ağa’nın oğlu Yusuf Ağa’nın...”

Seyyid Ali ve Abdullah oğlu Nebi'yi bir gece vakti kendisine tecavüz etmek maksadıyla evinin ocağından içeri girip ırzına geçmeye kalkışmalarından dolayı şikâyetçi olmuştur. Fakat daha sonra kendisinin feryat etmesiyle adı geçen şahıslar kaçmak zorunda kalmışlardır. Mahkemece yapılan soruşturmada mahalle sakinlerinin de bu iki şahıs hakkındaki ifadelerinin alınması ile bu şahısların bu suçu işlediklerine karar verilmiştir.⁵⁰

Hane baskınlarının bir diğer sebebi olan sirkattir yani hırsızlıktır;

Atmalukaşanlusu ahalisinden Miço oğlu Mısdı'nun, hanesi basılarak parası ve eşyaları çalındığı ve eşinin kaçırılmasına dair tutulan hükümde, Durdu'nun oğlu Gürbüs Hasan ve biraderi Ali Şükran, Ali, Hüseyin ve arkadaşları suçlanır. Aradan geçen zaman içinde davanın soruşturması devam etmediği için dava hakkında düşürülme kararı verilir.⁵¹

e. Laf Atma ve Sarkıntılık

Irza karşı işlenen suçlar en eski hukuk sisteminde bile ağır bir şekilde cezaya tabi tutulmuşlardır; Örneğin Asur kanunlarında: "Eğer bir adam, bir adamın karısına elini götürüp (Sarkıntılık edip), (ona) genç bir çocuk gibi muamele ederse, onu suçlarlar ve ispat ederlerse bir parmağını kesecekler, eğer onu öperse alt dudağını baltanın ucuna (ağzına) çekecekler ve keseceklerdir."⁵²

İncelenen dönemde Elbistan'da sarkıntılık davalarına rastlanmakla birlikte bu davalarda tıpkı diğerleri gibi bazılarının suçu sabit görülüp cezaları verilirken, bazıları ise zaman aşımına uğramıştır. Örnek olarak, Kullar Karyesinden Osman Ağa'nın oğlu Yusuf Ağa gece vakti Küçük Mehmed oğlu Yusuf'un evine girdiği iddia edilmiştir. İddiaya göre Yusuf Ağa, 3 Kasım 1890 tarihinde Yusuf'un gelinine tecavüz maksadıyla haneye girmiş. Ancak sanık Yusuf'un vefat etmesi sonucu dava 3 Kasım 1892 tarihinde düşürülmüştür.⁵³

Yine yapılan bu çalışmada sarkıntılık davalarının bazılarının zaman aşımına uğradığı görülmüştür;

Hacı Hamza Mahallesinden İbrahim'in kızı Adile'ye Saki'nin oğlu Mustafa tarafından sarkıntılık yapılması sonucu tutulan hüküm olup, aradan geçen zaman içinde davanın tahkikatı devam etmediği için dava hakkında düşürülme kararı verilmiştir.⁵⁴

⁵⁰ İbrahim Solak-İzzet Sak, 53 Numaralı Konya Şer'iye Sicili, (1148-1149/ 1736-1737) Transkripsiyon ve Dizin, Selçuk Üniversitesi Basım Evi, Konya 2014, s.122.

⁵¹ EŞS., nr.464, s.17/34. "Elbistan'ın Atmalukaşanlusu ahalisinden Miço oğlu Mısdı'nun hânesine hücum, nükûd ve eşyasını gasb ve ıyâlini firâr ettirmelerinden dolayı maznûn-ı aleyh karye-i mezbûreden Durdu'nun oğlu Gürbüs Hasan ve biraderi Ali Şükran ve Ali ve Hüseyin ve rüfekâları haklarında tutulan..."

⁵² Mebrure Tosun-Kadriye Yalvaç, Sumer, Babil, Asur Kanunları ve Ammi Şaduga Fermanı, Ankara 1975, s.38.

⁵³ EŞS., nr.464, s.5/10. "Karyeleri ahâlisinden Küçük Mehmed Oğlu Yusuf nâm şahsın leylen hânesine dühûl ve gelinine fi'l-i şenî' kasdında bulunduğundan icrâ-yımücâzâtını müsted'î Kullar Karyesi ahâlisinden Osman Ağa'nın oğlu Yusuf Ağa'nın fi 3 Kanun-ı Sâni 1306 târîh ve yirmi dört numerolu istid'âsi üzerine..."

⁵⁴ EŞS., nr.464, s.202/386. "Hacı Hamza Mahalleli İbrahim'in kerimesi Adile'nin Saki'nin oğlu Mustafa hakkındaki sarkıntılık evrâkı mûta'alâ kılındı. Şimdiye kadar ta'kib-i tahkîkât olunmadığından mürûr-ı zâman uğradığı cihetle usûl-i muhâkemâtının dört yüz seksen ikinci mâddesi mucibince hükûk-i umûmiyenin sukûtuna karar verildi."

Anadolu'nun muhtelif yerlerinde görülen ve mahkeme kayıtlarına düşen bu olay her zaman davacının lehine sonuçlanmamıştır. Örneğin, Konya'da merhum Kasım Halife Cami yakınındaki bağda ikamet eden Mehmed kızı Alime, Vadi Meram Mahallesinde oturan Osman oğlu Hüseyin'den davacı olmuştur. İddiaya göre, Mehmed kızı Alime, Osman oğlu Hüseyin'in evinde hizmetkarlık yaptığı sırada bir gece vakti Hüseyin adlı şahsın üzerine yürüyüp, boğazını sıkıp bekaretini izale etmek istemiştir. Hüseyin'in verdiği savunmada ise; Bu suç ile kendisinin bir alakası olmadığı, Alime adlı kadının kendisine iftira attığını ve hatta kendisinin belirttiği günde dışarıda olduğunu beyan etmiştir. Mahkeme tarafından yapılan araştırma sonucu ve tanıkların da dinlenmesiyle Hüseyin adlı şahsın masum olduğu kesinleşip dava kapatılmıştır.⁵⁵

f. Kız ve Kadın Kaçırma

Osmanlı hukuk uygulamasında zorla kadın veya kız kaçırma gibi yüz kızartıcı olan suçlara hapis cezası ile birlikte kürek cezası verildiği de görülmektedir.⁵⁶ Kız ve kadın kaçırma, ırza geçme, kadın satma, yankesicilik, meskene tecavüz, kundakçılık, görevi kötüye kullanma ve gerektiği gibi yapmama hadd ve kısas suçları dışında kalan ve kanunnamelerle düzenlenen suçların başında gelir.⁵⁷

Yapılan bu çalışmada kaçırılma olayları değişik şekillerde meydana gelmiştir. Bu kaçırılmaların bazıları kendi isteği ile bazıları da zorla gerçekleşmiştir. Kendi isteği ile gerçekleşen dava şu şekildedir;

Elbistan'ın İgde karyesinden Kuraz oğlu Hacı Kenan'ın zevcesi Fatma, Menla Halil oğlu Ahmed tarafından zorla kaçırıldığına dair iddialar ortaya atılmıştır. Fakat daha sonra yapılan sorgulamada Ahmed ve Fatma'nın kendi rızaları ile kaçtıkları anlaşılmıştır.⁵⁸

Zorla gerçekleşen zaman aşımına uğrayan dava ise şu şekilde vukuu bulmuştur;

Atmalu Karyesinden Fonto oğlu Halid, Kamo ve Kör Mahmud oğlu İbrahim'in, Atmalu Karyeli Ali'nin oğlu İsmail'in zevcesini zorla kaçırmakla suçlanmış, fakat aradan geçen zaman içinde davanın tahkikatı devam etmediği için dava hakkında düşürülme kararı verilmiştir.⁵⁹

⁵⁵ İbrahim Solak-İzzet Sak, 38 Numaralı Konya Şer'iye Sicili, (1103-1104/ 1692-1693) Transkripsiyon ve Dizin, Selçuk Üniversitesi Basım Evi, Konya 2014, s.21.

⁵⁶ Avcı, Osmanlı Hukukunda Suçlar ve Cezalar, s.204.

⁵⁷ Yılmaz Yurtseven, "Klasik Dönem Osmanlı Ceza Hukukunda Ta'zir Suç ve Cezaları", *Selçuk üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, C.9 S.3-4, Konya 2001, s.276

⁵⁸ EŞS., nr.464, s.207/415. "Elbistan'ın İgde karyesinden Kuraz oğlu Hacı Kenan'ın iyali Fatma bi'r-rıza kaçırmasından dolayı maznun olub karyede bulunmamalarıyla ihzar-ı elde edilemeyen karye-i mezkûrdan Menla Halil oğlu Ahmed hakkında tutulan işbu evrak-ı ıstantinikiye..."

⁵⁹ EŞS., nr.464, s.17/32. "Elbistan'ın Atmalu Karyesi ahâlsinden Ali'nin oğlu İsmail'in zevce-i menkûhasını cebren firâr etdirildiğine maznûn-ıaleyh karye-i mezbûreden Fontooğlu Halid ve Kamo ve Kör Mahmud oğlu İbrahim haklarında tutulan..."

g. Hakaret ve Sövme

Osmanlı Hukukunda diyet, kısas ve had cezası ile cezalandırılacak suçlarda eksik unsurların bulunması nedeni ile verilen tazir cezaları dışında, bir de direkt olarak tazir ile cezalandırılması belirlenmiş suçlar vardır. Bu suçların başında genel adap ve aile yaşantısı aleyhine işlenmiş suçlar bulunur. Bu grubun içerisine alabileceğimiz en önemli suçlardan biri, hakaret ve sövmek suçudur.⁶⁰ Bu suçun Elbistan'daki örneklerine bakılacak olursa çeşitli sebepler altında işlendiği görülecektir. Bu sebepler genel olarak darb, zina, şetm, mülke kasd gibi suçlardır;

Gök Hüseyin oğlu Abdullah ve Ali'nin oğlu Mehmed ve arkadaşları tarafından; Elbistan'ın Anbarcık Karyesi ahalisinden Hüso'nun kızı Döne ve kardeşi Zetni'nin tecavüz edilme kastıyla ayakları bağlanarak dört saat hapsedildiğini iddia eden bir hükümdür. Aradan geçen zaman içinde davanın tahkikatı devam etmediği için dava hakkında düşürülme kararı verilir.⁶¹

Bazı hakaret davalarında delil olmadığından dava düşürülmüştür;

Elbistan'ın Ağcaşar karyesinden Hüseyin'in oğlu İbo ve oğlu Mustafa ve Hasan oğlu Hüso; Ağcaşar karyesinden Yusuf oğlu Abuzer'in çadırına silahla saldırıp hakaret etmeleri üzerine tutulan bir hükümdür. Fakat ortada delil bulunmadığından davanın kapatılmasına ve yeniden yargılanması için bir üst mahkemeye sevk edilmesine karar verilmiştir.⁶²

ğ. Ahz Davaları

Arapça kökenli bir kelime olup "almak" manasına gelen ahz⁶³ ile ilgili suçların Elbistan'da büyükbaş, küçükbaş hayvanlar ve değerli ev eşyaları için uygulandığı görülmektedir. Örnek olarak, Balıkçıl karyesinden Hacı Mustafa oğlu Hacı Ali; Ağcaşar karyesinden Kör Hüso'nun oğlu Hallo Hasan'ın 4 koyun, 3 kuzu ve davarını ahz ettiği kaynaklarda açıkça belirtilmektedir.⁶⁴ Bir diğer olayda ise; Kullar karyesinden Osman Ağa'nın oğlu Mehmed Ağa'nın Begre karyesinden İsmail oğlu Mehmed'in mallarını ve eşyalarını zorla ahz etmesi üzerine tutulan bir hüküm görülmektedir.⁶⁵

⁶⁰ Esra Yakut, "Taziri Gerektiren Suçlar ve Cezaları", s.32.

⁶¹ EŞS., nr.464, s.19/39. "Elbistan'ın Anbarcık Karyesi ahâlisinden Hüso'nun kerîmesi Döne ve hemşîresi Zeyni'nin ayaklarına bukağı bend edilerek yirmi dört sâ'at habs ve kendülerine fi'l-i şeni'icrâ etmek kasdında bulunmalarından dolayı maznûnûn-aleyhim karye-i mezbûreli Gök Hüseyin oğlu Abdullah ve Ali'nin oğlu Mehmed ve refiklari haklarında tutulan..."

⁶² EŞS., nr.464, s.72/172. "Elbistan Kazasının Ağcaşar Karyesinden çiftçi sınıfından tebe'â-i Osmaniyyeden Hüseyin oğlu İbo ve oğlu Mustafa ve Hasan oğlu Hüsonun çadırına müsellehân hücum şetm ve hakâretle mecruâtını tâhrib ettiklerinden bahisle icrâ-yı muâdeleti müsted'-i Karye-i mezkûreden Yusuf oğlu Abuzer tarafından mevzu ve zâhırımı'amelelu..."

⁶³ Süleyman Uludağ, "Ahz" *DİA*, C.2, İstanbul 1989, s.195.

⁶⁴ EŞS., nr.464, s.82/196. "Balıkçıl Karyesinden çiftçi sınıfından kırk yaşında Hacı Mustafa oğlu Hacı Ali tarafından dört koyun ve üç kuzu vesâirenin dahi davarının ahz olunmasından dolayı icrâ-yı mûcâzâtını müsted'-i Ağcaşar Karyesinden Kör Hüso'nun oğlu Hallo Hasanın..."

⁶⁵ EŞS., nr.464, s.172/122. "Begre Karyesinden İsmail oğlu Mehmed'in emvâl ve eşyasının cebren ahz olunmasından dolayı maznûnûn-aleyh bulunan Kullar Karyesinden Osman Ağanın oğlu Mehmed Ağa hakkında tutulan evrâk-ı istintâkiye ve mu'âvini vekilinin iddi'ânâmesi mûta'alâ kılındı..."

h. Su'-i Hal ve Fuhuş

İncelenen dönemde Elbistan'da, su'-i hal ve fuhuş vakalarına pek fazla rastlanılmamıştır. Genellikle kaçma ve kaçırılma davalarına yer verilmiştir;

Efsus nâhiyesi ahalisinden Babik oğlu Moses'in eşi Antaran'ın kendi rızası ile Bardakçı Asdor oğlu Serkis'le kaçması sonucunda ilk etapta Serkis tutuklanmış, sonrasında serbest bırakılmış, ancak Moses'in şikâyeti sonucu Serkis ile Antaran'ın zina fiilini işlediklerinin ortaya çıkması üzerine cezalandırılmaları için yeniden mahkemeye sevk edilirler.⁶⁶

ı. Diğer Suçlar

İncelenen dönemde yukarıda anlatılanların haricinde ihrak suçları, tahrip suçları, silah teşhiri suçları, şetm ve hakaret suçları, mülke kasd suçlarının da az da olsa Elbistan'da işlendiği görülmektedir.

Sonuç

Tarihin değişik dönemlerinde farklı devletler ve milletler tarafından yönetilen Elbistan ve çevresi 1085 tarihinde Türklerin eline geçmiş, uzun süre Dul-kadirlilerin hâkimiyetinde kaldıktan sonra 1522 yılından itibaren Osmanlı idaresi altına girmiştir.

Sicillere intikal eden dava konularının büyük çoğunluğu toplumda işlenen suçlarla ilgili olup, gasb, sirkat, darb, yaralama, hanebaskını, katl, laf atma ve sarkıntılık gibi olaylar yoğunluktadır. Bunların yanı sıra kız ve kadın kaçırma, hakaret ve sövme, su'-i hal ve fuhuş, ahz, mülke kasdedilen suçlarla ilgili davalar da bulunmaktadır.

İncelenen sicillerde katl, zina, kız ve kadın kaçırma gibi toplumsal etkisi öne çıkan davalar genellikle sonuçlandırılmayarak bir üst mahkemeye sevk edilmiştir. Sonuçlandırılan davalar genellikle cünha (kabahatten ağır, cinâyetten hafif suç) derecesindeki davalardır. Aynı zamanda sicillerde zaman aşımına uğrayan dava sayısı da yer almaktadır. Son olarak incelenen tarihte Elbistan'da bulunan bazı köylerin ve mahallelerin varlığı da tespit edilmiştir.

⁶⁶ EŞS., nr.464, s.31/70. "Efsus nâhiyesi ahâlisinden Babik oğlu Moses'in zevcesi Antarani cebren firâr ettirmesinden dolayı maznûn-ı aleyh Nâhiye-i mezkûr ahâlisinden ve fi 12 Nisan 305 târîhlu muvakkat tevkîf müzekkere-siyle..."

KAYNAKÇA:

- 452 Numaralı Elbistan Şer'iye Sicili
 461 Numaralı Elbistan Şer'iye Sicili
 462 Numaralı Elbistan Şer'iye Sicili
 464 Numaralı Elbistan Şer'iye Sicili
 470 Numaralı Elbistan Şer'iye Sicili
 AKÖZ, Alaaddin – SOLAK, İbrahim, "Dulkadirli Eyaletine Ait Bir Kanunname (1533-1546)", *Manas Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, S.9, Bışkek 2004, ss.9-24.
 ALIÇ, Samet, "Garbi Anadolu'da Selçukluların Varisleri: Dulkadiroğulları", *Maras Araştırmaları 1*, Palet Yay. Kahramanmaraş 2020.
 ALIÇ, Samet, "Orta Çağ'da Maras", *Milli Mücadelenin 100. Yılında Kahramanmaraş*, Palet Yay. Konya 2020.
 ALIÇ, Samet, *Anadolu Beyliklerinde Siyasi Evlilikler*, Selenge Yay. İstanbul 2021.
 ARIK, Feda Şamil, "Eski Türk Ceza Hukukuna Dair Notlar I. Suçlar ve Cezalar", *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Tarih Bölümü Tarih Araştırmaları Dergisi*, S.22. Ankara 1995, ss.1-50.
 AVCI, Mustafa, *Osmanlı Hukukunda Suçlar ve Cezalar*, Gökkuşbu Yayınevi, İstanbul 2004.
 BAĞLI, Zeynep, "462 Numaralı Elbistan Şer'iye Sicilinin Transkripsiyonu ve Değerlendirilmesi (H.1306-1309/ M.1890-1893)", *Basılmamış Yüksek Lisans Tezi*, Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kahramanmaraş 2020.
 BARDAKOĞLU, Ali, "Hırsızlık" *DİA*, TDV, C.17, İstanbul 1998, ss.384-396.
 BARDAKOĞLU, Ali, "Katl", *DİA*, C.25, İstanbul 2002, ss.45-48.
 BOLULU, Hakan, "461 Numaralı Elbistan Şer'iyye Siciline Göre Elbistan (1892-1900)", *Akademik Tarih ve Düşünce Dergisi*, 2018, 5(18), ss.385-400.
 ÇAPAR, Selim, *Osmanlı Taşra Yönetiminin Evrimi*, T.C. İçişleri Bakanlığı Araştırma ve Etütler Merkezi, Ankara 2011.
 ÇİÇEK, Kemal, "Osmanlı Devleti'nde Asayiş ve Emniyet Hizmetleri: Kıbrıs Örneği", *AB Sürecinde Türk Polisi Uluslararası Kongresi*, Ankara 1996.
 DEVELLİOĞLU, Ferit, *Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lugat*, Aydın Kitabevi, Ankara 2011.
 ERGENÇ, Özer, "Osmanlı Şehrindeki Mahallenin İşlev ve Nitelikleri Üzerine", *Osmanlı Araştırmaları IV*, İstanbul 1984, ss.68-78.
 İNALCIK, Halil, "Köy, Köylü ve İmparatorluk", *Osmanlı İmparatorluğu Toplum ve Ekonomi*, İstanbul 1996, ss.1-14.
 İSLAMOĞLU, Huricihan, *Osmanlı İmparatorluğunda Devlet ve Köylü*, İletişim Yayınları, İstanbul 1991.
 KÜÇÜKAŞÇI, Mustafa Sabri, "Seyyid" *DİA*, C.37, İstanbul 2009, ss.40-43.
 MENEKŞE, Ömer, XVII. ve XVIII. Yüzyılda Osmanlı Devleti'nde Hırsızlık Suçu ve Cezası, *Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Temel İslam Bilimleri*, Yayınlanmamış ABD Doktora Tezi, İstanbul 1998.
 ÖZKAYA, Yücel, "Mütesellim", *DİA*, C.32, İstanbul 2006, ss.203-204.

- ÖZTÜRK, Said, *Osmanlı Salnamelerinde Maraş Sancağı (1284-1286/1867-1908)*, C.1, Kahramanmaraş Belediyesi Kültür Armağanı, İstanbul 2006.
- SARI, Arif, XVI. Yüzyılda Dulkadirli Türkmenleri, Türk Tarih Kurumu, Ankara 2018.
- SOLAK, İbrahim – SAK, İzzet, 38 Numaralı Konya Şer'ıye Sicili, (1103-1104/ 1692-1693) Transkripsiyon ve Dizin, Selçuk Üniversitesi Basım Evi, Konya 2014.
- SOLAK, İbrahim – SAK, İzzet, 53 Numaralı Konya Şer'ıye Sicili, (1148-1149/ 1736-1737) Transkripsiyon ve Dizin, Selçuk Üniversitesi Basım Evi, Konya 2014.
- SOLAK, İbrahim “Osmanlı Devletinde Taşra Teşkilatı”, *Osmanlı Teşkilat Tarihi El Kitabı*, (ed. Tufan Gündüz), Ankara 2012, ss.77-111.
- SOLAK, İbrahim, “XVI. Yüzyılda Maraş ve Çevresinde Dulkadirli Türkmenleri”, *Selçuk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, Cilt, Sayı 12, Konya 2002, ss.109-154.
- SOLAK, İbrahim, XVI. Yüzyılda Elbistan Kazası (1526-1563), Palet Yayınları, Konya 2013.
- SÖYLEMEZ, Faruk, “XVIII. ve XIX. Yüzyıllarda Maraş'ta Türkmen aşiretleri” Maraş Tarihi ve Sanatı Üzerine, Kahramanmaraş ve Yöresi Kültür Değerlerini Araştırma ve Uygulama Merkezi, Kahramanmaraş 2008.
- ŞEKER, Güven- BAYTUN Uğur, “Geçmişten Günümüze Kent Güvenliğinden Mahalle Ölçekli Güvenlik Uygulamaları: Çarşı Mahalle Bekçiliği”, *Tarihte Türk Polis Teşkilatı Sempozyumu*, Ankara 2013, ss.323-328.
- TAŞTEMİR, Mehmet, “Elbistan” DİA, İstanbul 1995, ss.1-3.
- TOSUN, Mebrure.-YALVAÇ, Kadriye, Summer, Babil, Asur Kanunları ve Ammişaduga Fermanı, TTK yayınevi, Ankara 1975.
- TUĞLACI, Pars, “Elbistan”, *Osmanlı Şehirleri*, Milliyet Yayınları, İstanbul 1985.
- ULUDAĞ, Süleyman, “Ahz” DİA, C.2, İstanbul 1989, ss.195.
- ÜNAL, M. Ali, *Osmanlı Sosyal ve Ekonomik Tarihi*, Fakülte Kitapevi, Isparta 2014.
- YAKUT, Esra, “Tanzimat Dönemine Kadar Osmanlı Hukukunda Taziri Gerektiren Suçlar ve Cezaları”, *Türk Hukuk Tarihi Araştırmaları*, S.2, İstanbul 2006, ss.25-40.
- YURTSEVEN, Yılmaz, “Klasik Dönem Osmanlı Ceza Hukukunda Ta'zir Suç ve Cezaları”, *Selçuk üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, Konya 2001, ss.1-28.

MECMUA-İ MUKARRERAT-İ TEMYİZİYYE'DEKİ MARAŞ'A AİT KARARLARIN DEĞERLENDİRİLMESİ

YASİN KOZAK*

Giriş

Osmanlı Devleti'nin kuruluşundan Tanzimat Dönemine kadar varlığını sürdüren şer'îye mahkemeleri, ülkede bahse konu dönem içinde her türlü hukuki ihtilafın çözüldüğü yer olmuştur. Bu dönemde şer'îye mahkemelerinin dışında da yargı organları vardı. Bunlar Divan-ı Hümayun ile askeri mahkemelerdi. Divan-ı Hümayun; doğrudan divana başvuran yahut ikinci defa yargılamayı talep edenler için bir çeşit istinaf mahkemesi görevini yürüttüğü gibi kadıların verdiği kararları temyiz eden yüksek bir mahkeme hüviyetine de sahipti (Demirel, 2010, s. 1-2).

Tanzimatın ilanı ile beraber Osmanlı Devletinde yeni bir dönemin başladığı ifade edilebilir. Tanzimat ile beraber bir takım yenilikler Osmanlı toplumuna geldi. Bunlardan bir tanesi de hukuk alanında yapılan yeniliklerdi. Fermanda can, ırz ve mal güvenliğini garanti altına alan ifadeler bulunduğu gibi yargısız olarak kimseye ceza verilememesi ilkesinin de benimsendiği ifade edilmişti. Bir süre sonra fermanda esas alınan hükümler uygulamaya konuldu. Birçok alanda olduğu gibi hukuk alanında da köklü reformlar yapılmaya başlandı (Demirel, 2010, s. 4). Tanzimat Fermanından bir süre sonra da Islahat Fermanı ilan edildi. Tanzimat ve Islahat Fermanı'nda Osmanlı ülkesinde eski düzenin yerine yeni bir düzen oluşturulduğu, bu düzen içinde oluşturulacak yeni hukukî ve idarî müesseselerin yeni kanunlarla kuvvetlendirilmesi gerektiği açıkça beyan edilmişti. Bunun sonucunda yeni yasal düzenlemeler yapıldı. Bu düzenlemeler arasında Ceza Kanunları, Arazi Kanunnamesi bulunmaktaydı (Gökbilgin, 1967, s. 105).

23 Mart 1838¹ tarihinde kurulan Meclis-i Valâ-yı Ahkâm-ı Adliye (Akyıldız, 2003, s. 250), Tanzimat ile birlikte yeni dönemde kanun ve nizamnamelerin hazırlanmasında da önemli bir görev üstlendi. 1854'te daha önce Meclis-i Valâ'nın üzerinde bulunan yasama görevleri Meclis-i Tanzimat'ın kurulmasıyla bu kurum tarafından yürütülmeye başlandı (Kahraman, 2020, s. 36), Meclis-i Valâ-yı Ahkâm-ı Adliye ise daha çok adlî işlerle ilgilendi. Meclis-i Valâ, Tanzimat'tan sonra taşrada kurulan meclis-i deavi, meclis-i temyiz gibi meclislerin

* Dr., Kahramanmaraş.

¹ Maraş Araştırmaları II isimli eserde "Osmanlı Devleti'nde Bidayet Mahkemelerinin Kuruluşu ve Maraş Bidayet Mahkemesi (1879-1908)" başlıklı çalışmada Meclis-i Valâ-yı Ahkâm-ı Adliye'nin kuruluş tarihi sehven 23 Mart 1837 yazılmıştır.

verdikleri kararlarda son karar mercii bir başka ifade ile temyiz makamı idi² (Demirel, 2010, s. 8-9). Zamanla iki kurum arasında yetki karmaşası yaşanmaya başlandı. İki meclisin çalışmasında görülen yetki karmaşasını ortadan kaldırmak ve tıkanan yasama sürecini aşmak için 1861 yılında Meclis-i Tanzimat ile Meclis-i Valâ-yı Ahkâm-ı Adliyye birleştirildi (Demirel, 2010, s. 8; Kahraman, 2020, s. 36-37).

DİVAN-I AHKAM-I ADLİYE'NİN KURULUŞU VE ÖZELLİKLERİ

1868'e gelindiğinde idari ve adlî işleri ayırmak amacıyla Meclis-i Vala-yı Ahkam-ı Adliye kaldırıldı. Şura-yı Devlet ve Divan-ı Ahkam-ı Adliye kuruldu (Kahraman, 2020, s. 73). Şura-yı Devlet; kanun ve nizamnameleri çıkarmak, bunları uygulamak; Divan-ı Ahkam-ı Adliye ise adlî işlerle ilgilenmek, devletin kanun ve nizamnamelerine bağlı davalara bakmak üçüncü olarak da nizamiye mahkemelerinin temyiz makamı olarak görev ifa etmek için ihdas edildi (Demirel, 2010, s. 20). Bir başka ifade ile Divan-ı Ahkam-ı Adliye, genel olarak meclis-i deavi ve meclis-i temyizlerce (nizamiye mahkemelerinin) kesin hükme bağlanmış davaları incelediği gibi meclis-i temyiz ya da divan-ı temyizlerde istinafen işlem görmüş davaların temyiz mercii olarak da görev ifa edecekti (Aydın, 1994, s. 388).

Divan-ı Ahkam-ı Adliye'nin 1 Nisan 1868 tarihli on maddelik nizamname-sinin dördüncü maddesinde divanın, hukuk ve ceza davalarını görmek üzere iki daireye ayrıldığı, resen ya da istinafen görülen dava çok önemli ise bu defa divanın tüm üyelerinin katılımıyla davanın görüleceği belirtildi (Bozkurt, 2010, s. 139; Düstur, Tertip (T.) 1, Cilt (C.) 1, s. 326). Bu bilgidен Divan-ı Ahkam-ı Adliye'nin, ilk kuruluş aşamasında hukuk ve ceza dairesi şeklinde ikiye ayrıldığı görülmektedir.

Kuruluşundan kısa bir müddet sonra, 10 Şubat 1869 tarihli Divan-ı Ahkam-ı Adliye Nizamname-i Dahilisi hazırlandı (Bozkurt, 2010, s. 141). Bunun neticesinde Divan-ı Ahkam-ı Adliye'nin yapısında tekrar bir değişiklik oldu. Nizamname yayımlanmadan önce Divan-ı Ahkam-ı Adliye; hukuk ve ceza davalarının görüşüldüğü iki daireden müteşekkil Temyiz Mahkemesi'nden³ meydana gelmekte iken söz konusu nizamname ile Temyiz Mahkemesi'nin yanına bir de Dersaadet'teki en büyük nizamiye mahkemesi (istinaf mahkemesi) eklendi (Aydın, 1994, s. 388). İstinaf mahkemesi kendi içinde

² Tanzimat'la birlikte taşrada kurulan ve şer'îye mahkemesinin ilgilendiği dava konuları dışında kalan öldürme, yaralama, hırsızlık ile pranga cezası gerektirecek suçların görüldüğü dava konuları ile ilgilenen meclisli yapılar ihdas edilmeye başlandı. Çalışma konumuz olmadığı için bu konulara değinilmedi.

³ Divan-ı Ahkam-ı Adliye nizamnamesinin maddelerinde Divan-ı Ahkam-ı Adliye'nin ikiye ayrıldığı ve Temyiz Mahkemesinin görevini ifa ettiği yazılı olmakla birlikte "Temyiz Mahkemesi" şeklinde isimlendirilmemiştir (Düstur, T. 1, C. 1, s. 325-327). Divan-ı Ahkam-ı Adliye Nizamname-i Dahilisi ile birlikte Divan-ı Ahkam-ı Adliye'nin iki mahkemeye ayrıldığı ve bu mahkemelerden birincisinin "Temyiz Mahkemesi" şeklinde isimlendirildiği, bu mahkemenin de kendi içinde hukuk ve ceza şeklinde ikiye ayrıldığı bilgisi yer almaktadır (Düstur, T. 1, C. 1, s. 328-342). Bu bilgidен Divan-ı Ahkam-ı Adliye Nizamname-i Dahilisi ile birlikte "Temyiz Mahkemesi" şeklinde isimlendirmenin yapıldığı görülmektedir.

ceza, hukuk ve ticaret dairelerinden oluşmaktaydı (Üçok; Mumcu; Bozkurt; 2014, s. 362). Bu anlatılanlardan Divan-ı Ahkam-ı Adliye bünyesindeki mahkeme sayısının ikiye çıkmış olduğu bunlardan Temyiz mahkemesi'nin kendi içinde ikiye, istinaf mahkemesinin ise üçe ayrıldığı görülmektedir.

Divan-ı Ahkam-ı Adliye, Temyiz Mahkemesi'ne yapılan müracaatları değerlendiren uygun olmayanları reddetmek, Divan-ı Ahkam-ı Adliye'ye ait olmadığı anlaşılan evrakları ilgili birimlere iade etmek, divana ait olan evrakları da ilgili mercilere iletmek amacıyla Divan-ı Ahkam-ı Adliye bünyesindeki Temyiz Mahkemesi için Tefrik Cemiyeti (Demirel, 2010, s. 23), 5 Ekim 1868 yılında kuruldu (BOA, İ.DA., 4/73, Hicri(H.), 26.1.1286/Miladi(M.), 8 Mayıs 1869).

Divan-ı Ahkam-ı Adliye bünyesindeki Temyiz Mahkemesi'nin görevleri şunlardır:

Birinci olarak; bidayet mahkemelerinden verilip de, başka bir mahkeme tarafından görülen ve muhakemesi kanunen mümkün olan ilamları veya mağdur yahut zanlının dilekçesi üzerine yargılamalarda kanunun iyi niyetle uygulanıp uygulanmadığını araştırmak,

İkinci olarak; nizamiye mahkemelerinin heyetleri yahut azasından biri veya bir kaç aleyhine mağdur ya da zanlı tarafından vuku bulan davalara bakmak,

Üçüncü olarak; bir davanın görüldüğü mahal hakkında mahkemeler arasında ihtilafların çözülmesi ve davanın görüleceği yerin tayinini yapmak,

Dördüncü olarak; bir davanın gönderilen mahkemede görülmesi ve araştırılması sırasında düzgün yargılama yapılmayacağı hakkında kuvvetli şüphe meydana gelmesi ya da davanın o mahkemede görülmesinin memleketin asayişinin bozulmasına sebep olacağının anlaşılması durumunda o davanın gönderildiği mahkemeden alınarak başka bir mahkemeye havalesini yapmak,

Beşinci olarak; nizamiye mahkeme memurlarının hakimlik sıfat ve memuriyetlerine uygun hal ve meslekte bulunmalarına dikkat etmek ve bunlara uygun davranmayanları uyarmak (Ceride-i Mehakim, Numara (Nr.) 3, H. 8 Rebi'ul evvel 1290/M. 6 Mayıs 1873, s. 22).

30 Ekim 1870'te İcra Cemiyeti (Düstur, T. 1, C. 1, s. 349-351), 14 Aralık 1870 tarihinde de Havale Cemiyeti Nizamnameleri (Düstur, T. 1, C. 1, s. 343-348) hazırlandı. Söz konusu nizamnamelerden sonra Başkent'te Havale ve İcra Cemiyetleri kuruldu (Demirel, 2010, s. 26). Havale Cemiyeti, nizamnamesinin beşinci maddesinde belirtildiği üzere Divan-ı Ahkam-ı Adliye Nizamname-i Dahilisinin yirmi ikinci, yirmi üçüncü ve otuz sekizinci maddelerine uygun olmayan dilekçeleri, gerekçelerini yazarak iade eder veya muhafaza ederek dilekçenin usulüne uygun şekilde hazırlanmasını dilekçe sahibinden isterdi (Havale Cemiyeti Nizamnamesi, madde 5). Bir başka ifade ile Tefrik Cemiyeti'nin görevlerini yerine getirmekteydi. İcra Cemiyeti ise İstanbul'daki şer'îye ve nizamiye mahkemelerinin hukuka dair ilamlarını uygulamakla yü-

kümlüydü. Mahkemelere doğrudan doğruya dava dilekçelerinin verilmeye başlanmasıyla Havale Cemiyeti'nin fonksiyonu kalmadı. İcra dairelerinin mahkemelerde ihdasıyla birlikte de İcra Cemiyeti de ortadan kalkmış oldu (Demirel, 2010, s. 26). 1875 yılında yayımlanan fermanla, Divan-ı Ahkam-ı Adliye Temyiz Mahkemesi'nin iki dairesine ayrı ayrı birer reis-i evvel ve birer reis-i sani atandı. Söz konusu fermanla yine Temyiz Mahkemesi reisliğinin Adliye Nazırının⁴ uhdesinden alındığı belirtildi (BOA, Y..PRK.A..., 1/72, H. 13.11.1292/M. 12.12.1875; Demirel, 2010, s. 31).

Divan-ı Ahkam-ı Adliye bünyesinde görev ifa eden Temyiz Mahkemesi, devlet salnamesinde Divan-ı Ahkam-ı Adliye başlığı altında "*Temyiz Mahkemesi-Temyiz Mahkemesi Hukuk Dairesi veya Ceza Dairesi*" ismiyle ayrı bir başlıkta gösterildi. Bu durum 1875/1876 yılında da devam etti (Salname-i Devlet-i Osmaniye, Sene 1286, Def'a 24, s. 40-41; Sene 1287, Def'a 25, s. 40-41; Sene 1288, Def'a 26, s. 43-44; Sene 1289, Def'a 27, s. 38-39; Sene 1290, Def'a 28, s. 38; Sene 1291, Def'a 29, s. 38; Sene 1292, Def'a 30, s. 38). 1876/1877'den 1879/1880'e kadar ise mahkeme, devlet salnamesinde Adliye Nezareti altında zikredildi (Salname-i Devlet-i Osmaniye, Sene 1293, Def'a 31, s. 39-40; Sene 1294, Def'a 32, s. 119; Sene 1295, Def'a 33, s. 117; Salname-i Devlet-i Aliyye-i Osmaniye, Sene 1296, Def'a 34, s. 60). Bu arada 1879 tarihli teşkilat kanunu ile Divan-ı Ahkam-ı Adliye kaldırıldı yerine Temyiz Mahkemesi teşkil edildi (Ekinci, 2001, s. 156-157). 1880/1881 ve 1881/1882 yıllarına ait devlet salnamelerinde Temyiz Mahkemesi ayrı bir bölüm olarak (Salname-i Devlet-i Aliyye-i Osmaniye, Sene 1297, Def'a 35, s. 103-104; Sene 1298, Def'a 36, s. 105-106); 1882/1883'ten itibaren de tekrar Adliye Nezareti altında zikredildi. Bu arada 1881'den 1918'e kadar mahkeme içinde yeni yeni birimler ihdas edilmiş böylece mahkeme gelişme göstermiştir. Buna paralel olarak da Temyiz Mahkemesi, personel sayısı anlamında gelişme gösterdi. Bu da mahkemede bazı yıllar daha fazla görevlinin istihdamını beraberinde getirdi. Dolayısıyla da bazı yıllarda Temyiz Mahkemesi dairelerinde personel değişimi fazla olurken bazı yıllarda az olmuş oldu. 1903/1904-1906/1907 arasında Temyiz Mahkemesi'nde görevli personellerde bu tarihten önceye nazaran çok az değişimin gerçekleştiği dolayısıyla da mahkemedeki görevlilerde bir nevi istikrar yakalandığı görülmektedir (Salname-i Devlet-i Aliyye-i Osmaniye, Sene 1299, Def'a 37, s. 229-230; Sene 1300, Def'a 38, s. 149-150; Sene 1301, Def'a 39, s. 325-327; Sene 1302, Def'a 40, s. 349-351; Sene 1303, Def'a 41, s. 284-286; Sene 1304, Def'a 42, s.

⁴ Divan-ı Ahkam-ı Adliye Reisi, nazır ünvanını aldı. Böylece bir nevi Adliye Nezareti kurulmuş oluyordu (Ekinci, 2017, s. 210). Adliye Nezaretinin kuruluşu konusunda Fatmagül Demirel, Adliye Nezareti'nin Kuruluşu ve Faaliyetleri adlı eserinde, 1870 yılında kullanılan "Divan-ı Ahkam-ı Adliye Nazır" ibaresinde yer alan nazır ünvanı ile Adliye Nezareti kurulmasından sonra kullanılan nazır ünvanının bir olmadığını ifade etmektedir (Demirel, 2010: s. 31).

278-279; Sene 1305, Def'a 43, s. 202-203; Sene 1306, Def'a 44, s. 254-257; Sene 1307, Def'a 45, s. 284-289; Sene 1308, Def'a 46, s. 282-287; Sene 1309, Def'a 47, s. 302-307; Sene 1310, Def'a 48, s. 310-315; Sene 1311, Def'a 49, s. 318-323; Sene 1312, Def'a 50, s. 334-339; Sene 1313, Def'a 51, s. 344-350; Sene 1314, Def'a 52, s. 350-356; Sene 1315, Def'a 53, s. 231-232; Sene 1316, Def'a 54, s. 247-248; Sene 1317, Def'a 55, s. 250-253; Sene 1318, Def'a 56, s. 268-271; Sene 1319, Def'a 57, s. 284-287; Sene 1320, Def'a 58, s. 292-294; Sene 1321, Def'a 59, s. 318-320; Sene 1322, Def'a 60, s. 334-336; Sene 1323, Def'a 61, s. 358-360; Sene 1324, Def'a 62, s. 390-393; Sene 1325, Def'a 63, s. 384-387; Sene 1326, Def'a 64, s. 384-387; Sene 1327, Def'a 66, s. 133-134; Sene 1328, Def'a 67, s. 130-131; Sene 1334, Def'a 68, s. 156-159).

1909 tarihli Tensikat Kanunu ile adliye teşkilatında görevli memurların durumlarını incelemek, göreve devam edecekler ile açığa alınacakları belirlemek amacıyla komisyon kurulması kararı alındı (Düstur, T. 2, C. 1, s. 326-333; Nesli, 2019, s. 166). 1909 tensikatu sonrası Temyiz Mahkemesi dairelerinde önceki yıllara göre isimler bağlamında değişiklik oldu. Bu durum 1909/1910 tarihli devlet salnamesindeki Temyiz Mahkemesi kayıtlarında da görüldü. Bu değişim, yukarıda da ifade edildiği gibi adliye teşkilatında uygulanan tensikatın Temyiz Mahkemelerine yansması olarak da değerlendirilebilir. 1910/1911 yılında ise bir önceki yıla nazaran mahkemede çalışan personelde çok az değişikliğe gidildiği görülmektedir (Salname-i Devlet-i Aliyye-i Osmaniye, Sene 1325, Def'a 63, s. 384-387; Sene 1326, Def'a 64, s. 384-387; Sene 1327, Def'a 66, s. 133-134; Sene 1328, Def'a 67, s. 130-131; Sene 1334, Def'a 68, s. 156-159).

Osmanlı Devleti'nde sadece İstanbul'da⁵ bulunan Temyiz Mahkemesi, 1879 tarihli Teşkilat-ı Mehakim Kanununda belirtildiği üzere hukuk ve ceza dairesi şeklinde iki birim olarak varlığını devam ettirmekteydi (Teşkilat-ı Mehakim Kanunu, mad. 40). Mahkemesinin iş yükünün artması üzerine 17.05.1887 tarihinde 1879 tarihli Teşkilat-ı Mehakim Kanununun Temyiz Mahkemesi ile ilgili bölümündeki maddeler üzerinde yapılan değişiklikle mahkemeye istid'a dairesi de eklendi (Demirel, 2010, s. 167).

Teşkilat-ı Mehakim Kanununda Temyiz Mahkemesi'nin reis-i evvel ve sani olmak üzere iki reisin bulunacağı, hukuk dairesinin altı, ceza dairesinin on üyeden oluşacağı, mahkemede baş müddeiumumi veya muavinleri, hukuk ve

⁵ İstanbul'un işgaliyle birlikte görevini ifa edemez hale gelmesi üzerine Temyiz mahkemesi'nin, bir başka yere taşınması gündeme geldi. Sonunda Sivas'a taşınmasında karar kılındı ve R. 7.02.1337/M. 7.02.1921 tarihinde çıkarılan "Sivas'ta muvakkat Temyiz Heyeti Teşkiline Dair Kanun"la mahkeme Sivas'a taşındı ve görevini orada sürdürmeye devam etti. Bu arada İstanbul'daki mahkeme de ilginç bir biçimde İstanbul Hükümetinin son bulunduğu tarihe kadar görevine devam etti. Dolayısıyla iki Temyiz Mahkemesi görev ifa etmiş oldu. Cumhuriyetin ilanından 15 gün sonra mahkeme Sivas'tan Eskişehir'e, 1935'te ise Eskişehir'den Ankara'ya taşındı (Demirel, 2010, s. 167).

ceza dairelerinde birer baş mümeyyiz ile gerektiği kadar mümeyyiz ve katibin görev yapacağı yazılıydı (Teşkilat-ı Mehakim Kanunu, mad. 40). Devlet salnamesi kayıtları incelendiğinde, Temyiz Mahkemesi hukuk ve ceza dairelerinde reis, aza, baş mümeyyiz, mümeyyiz ve istid'a dairesi ile başmüddeiumumilikte personellerin görevlendirildiği görülmektedir. Salname kayıtlarına göre hukuk dairesinde genelde altı azanın görev yaptığı, fakat ceza dairesinde her dönem on azanın görev yapmadığı görülmektedir (**Salname-i Devlet-i Aliyye-i Osmaniye, Sene 1303, Def'a 41, s. 284-286; Sene 1310, Def'a 48, s. 310-315; Sene 1314, Def'a 52, s. 350-356**). Mahkemede görevli özellikle aza ve baş mümeyyizlerin sayılarında da zaman zaman değişiklikler meydana gelmiştir.

Mahkemeye seçilen aza ve reisler adliye nazırının takriri ve irade-i seniyye ile atanırdı. İstid'a dairesi kurulduktan sonra hukuk ve ceza daireleri altışar azadan oluşmaya başladı (**Demirel, 2010, s. 168**).

Teşkilat-ı Mehakim Kanununda Temyiz Mahkemesi'nin görevleri şu şekilde sıralanmaktaydı: Temyiz Mahkemesi Hukuk Dairesi, istinaf ve bidayet mahkemeleri tarafından kat'i olarak hükme bağlanan ilamları, yapılan müracaatlar üzerine incelemede bulunurken ceza dairesi ise cünha ve kabahatla ilgili son derecede verilmiş olan ilamları müracaatlar üzerine, cinayetle ilgili ilamları ise re'sen incelerdi (**Kazım, 1313, s. 145**). Yani ilamlar üzerinde bir inceleme görevi olduğu bu bilgilerden anlaşılmaktadır.

Temyiz Mahkemesi istid'a dairesi ise kuruluş tarihi olan 17.05.1887'den itibaren, mezkur mahkemeye müracaat dilekçelerini inceleyerek müracaat şartlarını taşıyanları ilgili daireye havale etmek, taşımayanları reddetmek görevini ifa etmekteydi (**Kazım, 1313, s. 145; Abdurrahman Adil, 1312, s. 27-28**). 19.01. 1888 tarihinden itibaren daireye yeni görevler yüklendi (**Abdurrahman Adil, 1312, s. 27-28; Demirel, 2010, s. 170**).

Taşrada bulunan bir mahkemenin bir sene içinde vermiş olduğu ilamların yarısı Temyiz Mahkemesi tarafından bozuluyorsa, Temyiz Mahkemesi Adliye Nezaretinden o mahkemenin heyetinin değişmesi talebinde bulunabilecekti. Bundaki amaçlardan biri yerel mahkemenin daha dikkatli yargılama yapmasını dolayısıyla da Temyiz Mahkemesi'nin iş yoğunluğunu hafifletmekti. Bu amaçla Temyiz Mahkemesi'ne bir yıl içinde gelen ve mahkemece verilen kararların özeti mahiyetinde defter tutulacaktı. Defterlerde, ilamların hangi mahkemelerden geldiği, bunların kaçının bozulduğu ve yerel mahkemeye iade edildiği kaçının onaylandığı, ilamların sayısının ne kadar olduğu bilgisine ulaşılabilecekti⁶ (**Demirel, 2010, s. 173**).

⁶ Temyiz Mahkemesi'nde böyle bir karar alınmışsa da yerel mahkeme üyeleri de Temyiz Mahkemesi'nin verdiği kararlardan şikayetçiydi. Zira, zaman zaman bir dava konusu ile ilgili Temyiz Mahkemesi bazen günümüzün tabiri ile onama, bazen bozma kararı vermekteydi. Bu durumda yerel mahkeme reisleri, iade edilen evraklarla ilgili karar verme konusunda sıkıntı yaşamaktaydılar (**Demirel, 2010, s. 173**).

Temyiz Mahkemesi'nin dairelerinde kararlar oy birliği veya oy çokluğu ile verilmekteydi. Bir dava konusunda mahkemenin dairelerinde yapılan değerlendirme neticesinde oylar eşit olur ise dava konusu Temyiz Mahkemesi Heyet-i Umumiyesine gönderilir ve orada incelenirdi.

Temyiz Mahkemesi'nin ilgili dairesi bir kararı bozar ve yerel mahkemeye gönderir, yerel mahkeme de kararında tekrar ısrar eder ve tekrar Temyiz Mahkemesi'ne gönderilirse, dava bu defa heyet-i umumiyede incelenir (**Mehmed Şevki, 1322, s. 265-266**) ve eğer heyet-i umumiye de yerel mahkemenin verdiği kararı bozar ise dava, ya aynı yerel mahkemeye veya bir başka yerel mahkemeye gönderilirdi. Aynı yerel mahkeme, heyet-i umumiye tarafından gönderilen karar uyarınca karar vermek durumunda kalırdı (**Demirel, 2010, s. 174**).

Yukarıda anlatılanlar genel olarak Temyiz Mahkemesi'nin kuruluşu, görevleri ve mahkemede yer alan dairelerle ilgiliydi. Bir başka ifade ile bir nevi mahkemenin teşkilat şemasının sözel olarak ifadesiydi. Bunun yanı sıra Temyiz Mahkemesi'nde görevlendirilenlerin görevlerini ne şekilde ifa edeceklerine dair de çalışmalar yapılmıştı. Bilindiği üzere Osmanlı Devleti'nde Tanzimat Fermanı gereğince başlatılan ve 1849 yılında yayımlanan nizamname ile tanzim edilen yemin usulü, fermanın ilanından bir müddet sonra eski önemini kaybetmiş hatta unutulmuştu. Fakat II. Abdülhamit'in tahta çıkmasından sonra tekrar dikkatli bir biçimde hayata geçirildi (**Sarıyıldız, 2002, s. 266**). 14 Haziran 1893 tarihli yazıda, *"adliye memurlarının, tayini sırasında adalete aykırı harekette bulunmayacaklarına, padişaha ve devlete sadık bir şekilde görevlerini ifa edeceklerine"* dair yemin vermeleri ve bu durumun da yazılı olarak bildirilmesi usul olarak benimsendi. Adliye memurlarının yemin ettikten sonra adalete aykırı harekette bulunmaları halinde bir daha devlet memuru olarak istihdam edilmemek üzere tard edileceği de belirtildi. Bundan sonra da adliye memurlarına bu şekilde yemin ettirileceği, bu hususun da gazetelerde ilan ettirilmesi için yazının Dahiliye Nezaretine gönderildiği ifade edildi (**BOA, BEO, 220-16492**).

22 Haziran 1893 tarihinde Dahiliye ve Adliye Nezaretlerine gönderilen bir evrakta, adliye memurlarının birinci ve ikinci mertebe şeklinde iki kısma ayrıldığı, Dersaadet intihab komisyonu ve taşra adliye encümenlerince intihab olunan birinci mertebe memurların, kanunlara uygun bir şekilde taşra adliye komisyonları ve vilayet adliye encümen heyetleri huzurunda yemin etmeleri gerektiği ifade edildi. Halk tarafından seçilen taşra mahkeme azalarından vilayet ve sancak mahkemelerine memur olanların adliye reisleri ile vali ve mutasarrıf huzurunda; kaza mahkeme azalığına seçilen kişilerin de kaza meclis idaresi huzurunda yemin vermeleri gerektiği belirtildi (**BOA, BEO, 228-17033; BOA; DH.MKT.87-49**).

Temyiz Mahkemesi başta olmak üzere merkez ve taşrada bulunan diğer mahkemelere yapılan atama ve görevlendirmelerde, yukarıda yazılı emir gereğince yemin ettirildi. Bu durum da Ceride-i Mehakim'in ilgili sayılarında ya-

yımlandı. Örneğin: Erzurum, Adana, Trabzon, Niğde mülkî-idari birimlerindeki bidayet mahkemesi ceza reisi ve müddei umumi muavinliklerine yapılan atamalar sonrası bu vilayetlere atananlara “*adaletle aykırı davranmayacaklarına, padişaha ve Osmanlı Devleti’ne sadık olarak görev yapacaklarına*” dair yemin ettirildiği, tayini çıkan ama yerlerinden ayrılmamış adliye personellerine de yemin ettirilmesi hususunda görevli bulundukları vilayet ve mutasarrıflıklara yazı yazıldığı belirtildi (Ceride-i Mehakim, Nr. 776, H. 26 Zilhicce 1311/M. 30 Haziran 1894, s. 11533-11534). Burada iki husus göze çarpmaktadır. Birincisi yemin usulünün adliye personeline uygulandığı, ikincisi ise adliye personelinin yapacağı yemin metni. Tırnak işareti içinde yer alan ve italik olarak yazılmış yemin metninden; adliye personelinden sadece adaletli bir şekilde davranması ve devlete, padişaha sadık olması hususları istendiği görülmektedir.

Temyiz Mahkemesi’ne atanan görevliler de yemin ederek görevlerine başladı. Bu durumda Ceride-i Mehakim’in ilgili sayılarında yer aldı. Örneğin: Dersaadet İstinaf Mahkemesi Hukuk kısmı reisinin Temyiz Mahkemesi azalığına görevlendirildiği ve “*padişaha ve devlete sadık olarak hizmet edeceklerine ve adaletle aykırı harekette bulunmayacaklarına*” dair usul üzere yemin ettikleri yer almaktadır (Ceride-i Mehakim, Nr. 778, H. 10 Muharrem 1312/M. 14 Temmuz 1894, s. 11565-11566). Bir diğer örnekte ise Temyiz Mahkemesi Ceza Dairesi reisliğine atanan Dersaadet İstinaf Mahkemesi Reis-i Evveli Şevki Bey’e de yukarıdaki gibi yemin ettirildi (Ceride-i Mehakim, Nr. 814, H. 26 Ramazan 1312/M. 23 Mart 1895, s. 11341). Bunun dışında 1894’ten 1908’e kadar Temyiz Mahkemesi’nde görevlendirilenlere yemin ettirildi. Bu durum da Ceride-i Mehakim veya Ceride-i Mehakim-i Adliye’de yayımlandı (Ceride-i Mehakim, Nr. 884, H. 14 Safer 1314/M. 25 Temmuz 1896, s. 12461; Nr. 998, H. 22 Cemaziyelevvel 1316/M. 8 Ekim 1898, s. 14285; Nr. 1019, H. 21 Şevval 1316/M. 4 Mart 1899, s. 14621-14622; Nr. 1021, H. 6 Zilkade 1316/M. 18 Mart 1899, s. 14653-14654; Ceride-i Mehakim-i Adliye⁷, Nr. 8, Rumi (R.) 24 Teşrinevvel 1317/M. 6 Kasım 1901, s. 1; Nr. 174, R. 7 Haziran 1319/M. 20 Haziran 1903, s. 1; Nr. 369, R. 4 Mayıs 1321/M. 17 Mayıs 1905, s. 1; Nr. 415, R. 12 Teşrinevvel 1321/M. 25 Ekim 1905, s. 1; Nr. 529, R. 25 Teşrinsani 1312/M. 8 Aralık 1906, s. 1; Nr. 533, R. 9 Kanunevvel 1322/M. 22 Aralık 1906, s. 1; Nr. 542, R. 10 Kanunsani 1322/M. 23 Ocak 1907, s. 1; Nr. 584, R. 9 Haziran 1323/M. 22 Haziran 1907, s. 1; Nr. 599, R. 1 Ağustos 1323/M. 14 Ağustos 1907, s. 1; Nr. 607, R. 29 Ağustos 1323/M. 11 Eylül 1907, s. 1; Nr. 610, R. 8 Eylül 1323/M. 21 Eylül 1907, s. 1; Nr. 673, R. 23 Nisan 1324/M. 7 Mayıs 1908, s. 1). Ayrıca Temyiz Mahkemesi’nde görevlendirilenlere çeşitli rütbelerin de tevcih ve ihsan buyurulduğu yine Ceride-i Mehakim’de belirtilmiştir (Ceride-i

7

Ceride-i Mehakim-i Adliye’de tarihlendirmeler, Rumî takvime göre yapıldığı için burada Rumî takvime yer verildi.

Mehakim, Nr. 482, H. 1 Cemaziyelahir 1306/M. 2 Şubat 1889, s. 5631; Nr. 493, H. 11 Ramazan 1306/M. 11 Mayıs 1889, s. 5807; Nr. 495, H. 25 Ramazan 1306/M. 25 Mayıs 1889, s. 5839).

Bu arada 16 Haziran 1903 tarihinde yukarıda sayılan merkez teşkilatındaki nezaret ve dairelerin yanı sıra Şehremaneti, Zabtiye ve Adliye Nezaretlerine de gönderilen bir diğer yazıda, devlet memurlarının tayinleri zamanında uygulanan yemin usulünün bundan sonra bütün dairelerce hangi sınıf ve mertebeden olursa olsun istisnasız bütün memur ve çalışanlara uygulanması istendi (BOA, BEO, 2093-156905; BOA, Y..A...HUS. 462-101). Osmanlı Devleti'nin yemin uygulamasının bütün memurları kapsadığı ile ilgili zaman zaman yayımladığı emirler, bu konu üzerinde önemle durduğunun bir göstergesidir.

TEMYİZ MAHKEMESİNE MÜRACAATLAR

Temyiz Mahkemesi'nin işleyişine geçmeden önce kısaca yerel mahkeme-lerce verilen karar sonrası, karar tarihinden ya da ilamın düzenlendiği tarihten Temyiz Mahkemesi'ne müracaat edinceye kadarki sürede yapılanlardan bahsedilecektir.

Ceza davalarında temyiz kararı;

Yerel mahkeme, cünha ve kabahat⁸ ile ilgili kararı verdikten sonra mahkum veya vekili, Temyiz Mahkemesi'ne müracaat edecek ise aşağıdaki prosedürü izlemek zorundaydı.

- 1- Kararı veren mahkemenin kâtibine belli süre içinde müracaat etmek,
- 2- Temyiz dilekçesini belli bir üslupta yazmak-Temyiz dilekçesi, belirlenen üslupta yazılmaz ise dilekçe, Temyiz Mahkemesi İstid'a Dairesi tarafından kabul edilmezdi-(Ceride-i Mehakim, Nr. 406, H. 1 Zilhicce 1304/M. 21 Ağustos 1887, s. 4421-4423).
- 3- Temyiz Mahkemesi'ne müracaatlarda yerel mahkemece verilen ilam suretlerini eklemek-İlam suretleri eksik dilekçeleri Temyiz Mahkemesi reddederdi-(Demirel, 2010, s. 176).
- 4- Temyiz dilekçesiyle veya dilekçenin verildiği tarihten itibaren belli bir süre içinde yargılamanın yapıldığı ve kararının temyize gönderileceği mahkemenin kâtibine temyiz sebeplerini gösterir bir layiha vermek.
- 5- Mahkeme kâtibinin, layihayı hemen müddei umumiye havale etmesi (Ceride-i Mehakim, Nr. 69, H. 30 Zilkade 1297/M. 3 Kasım 1880, s. 547).
- 6- Belirlenen miktardaki para cezasını ödemek ve ödendi belgesini gösterir evrakı da temyiz evrakları arasına eklemek (Ceride-i Mehakim, Nr. 69, H. 30 Zilkade 1297/M. 3 Kasım 1880, s. 547).
- 7- Dilekçe ile birlikte evrakların, bir liste halinde yazılmış olması⁹.

⁸ Cinayet davalarında dilekçeye gerek olmadan re'sen temyiz edilirdi.

⁹ Vilayetlerden, Temyiz Mahkemesi'ne gönderilen evrakların büyük çoğunluğunun müracaat evraklarını listelediği, fakat bazı vilayetlerin buna uymadığı görüldü. Bunun üzerine vilayetlerin Temyiz Mahkemesi'ne evrakla-

- 8- Hapiste bulunan veya kefaletle serbest kalan kişi, Temyiz Mahkemesi'ne müracaat edecek ise o vakit durumunu gösterir belgeyi de temyiz dilekçesine eklemek zorundaydı (Hüseyin Galib, 1307, s. 58; Ceride-i Mehakim, Nr. 393, H. 28 Şaban 1304/M. 22 Mayıs 1887, s. 4210-4211).

Temyiz Mahkemesi'ne müracaat eden kişi mutlaka İstanbul'a gelmek zorunda değildi. Karar hangi mahkemece verilmiş ise o mahkemeye müracaat edebilirdi. Müracaat dilekçesi de temyiz dilekçelerine ait deftere kaydedilirdi (Yorgaki, 1326, s. 381). Bir kararın (ilamın) temyizi yahut davanın istinafi için ilamın tebliğ tarihinden itibaren 120 gün içinde dilekçe verilmesi gerekirdi. Bu süre sonrasında verilen dilekçeler işleme konulmazdı (Düstur, T. 1, C. 1. s. 334, mad. 26).

Temyiz için müracaat etmek isteyenler, yukarıda sayılan şartları yerine getirdikten sonra evrakları müddei umumilere verirlerdi. Müddei umumiler de müracaat evraklarının yukarıdaki şartları sağlayıp sağlamadığını kontrol eder ve şartları tutanları Adliye Nezaretine gönderirlerdi. Eğer temyiz evrakları eksik olur ise bu durumda sorumluları gerekli şekilde cezalandırılırdı. Bu konu ile ilgili Adliye Nezareti tarafından ilgililere sürekli uyarılarda bulunulmaktaydı (Ceride-i Mehakim, Nr. 437, H. 11 Receb 1305/M. 24 Mart 1888, s. 4812-4813; Nr. 758, H. 18 Şaban 1311/M. 24 Şubat 1894, s. 1124-11249). Gelen evraklar, Adliye Nezareti tarafından¹⁰ Temyiz Mahkemesi Baş Müddei Umumiliği'ne havale edilirdi. Oradan da ilgili daireye(ceza dairesine) gönderilirdi (Kazım, 1313, s. 201; Düstur, T. 1, C. 1. Usul-ü Muhakemat-ı Ceza Kanunu(UMCK), s. 192, mad. 329). Temyiz Mahkemesi bünyesinde istid'a dairesi kurulduktan sonra temyiz evrakları yerel mahkemelerden Temyiz Mahkemesi İstid'a Dairesine gönderilmeye başlandı. İstid'a dairesi, gelen evrakları inceler, Temyiz Mahkemesi'ne müracaat şartlarını taşıyıp taşımadığını kontrol ettikten sonra taşıyanları kabul edip ilgili birimlere gönderir, taşımayanları reddederdi (Yorgaki, 1326, s. 388).

Temyiz Mahkemesi'nde, yerel mahkemece verilen karar esastan görüşülmezdi. Sadece yapılan mahkemenin ve verilen kararın kanunlara uygun olup olmadığı yasal olarak incelenir ve yerel mahkemelerce yapılan yargılamalar ve verilen kararlar yasalara uygun olarak verilmiş ise yerel mahkemenin verdiği karar tasdik edilirdi. Bir eksiklik tespit edildiğinde, yerel mahkemece verilen karar bozulur ve tekrar yereldeki ilgili mahkemeye iade edilirdi. Yerel mahke-

rın bir listesini de göndermeleri, bir tamimle vilayetlere tebliğ edildi. Söz konusu tamim, Ceride-i Mehakim-i Adliye'nin ilgili sayısında "Tebliğat" başlıklı olarak yer aldı (Ceride-i Mehakim-i Adliye, Nr. 84, R. 20 Temmuz 1318/M. 2 Ağustos 1902, s. 1).

¹⁰ Adliye Nezareti, evrakları 24 saat içinde Temyiz Mahkemesi'ne gönderecek, bu durum da evrakın geldiği birime bildirecekti (Düstur, T. 1, C. 1, UMCK, s. 192, mad. 330)

mece verilen dava konularının Temyiz Mahkemesi'nce bozma ve yerel mahkemeye iade nedenleri 10 madde olarak sıralanmıştır. Bunlar;

- 1- Dava olunmamış bir şeyin hükmolunması,
- 2- Dava olunmuş miktardan fazla şey hükmolunması,
- 3- Dava olunan maddelerden bazısının hüküm yerinde sessiz kalınması (açıklanmaması),
- 4- Bir ibtida veya bir istinaf mahkemesinden iki taraf arasında var olan bir dava hakkında verilen ilama aykırı yeniden bir ilam süduruna kanunen bir sebep yok iken mahkemenin ilk ilamın hükmü aksine hüküm ve karar vermesi,
- 5- Bir ilamda birbirine zıt hükümler bulunması,
- 6- Dava görüldüğü sırada dilekçe sahibinin hasmı tarafından zuhur etmiş ve mahkemenin de hüküm ve kararında etkisi olmuş bir hilenin (usul-süzlük) yapılması,
- 7- Hükm ve karara esas alınmış olan evrak ve senetlerin hüküm sonrası sahte olduğunun ifade veya ispat edilmiş olması,
- 8- Hükme dayanak olup hasmı tarafından gizlenmiş (saklanmış) veya gizletilmiş (saklatılmış) bazı evrak ve senetlerin hüküm sonrası mahkemeye ibraz olunması,
- 9- Mahkeme usulü veya şüphelinin susmasıyla sakıt olmadığı şikâyet hakkı şartlarından birine riayet olunmamış bulunması,
- 10- Hükümet veya kaza ve köy halkı ve devlet binası, vakıflar yahut yetimler aleyhinde dava olunup haklarının korunması için taraflarından bulunması gereken vekil veya vasi veya mütevellî hazır olmadan hükm verilmiş olması hususlarıdır (Bedrosyan, 1301, s. 24-25; Ekinci, 2001, s. 202 ve 208-209).

Bu maddelerin dışında ilamı veren mahkemenin yetkisi olmadan davaya bakmış olması, yerel mahkemede yargılama esnasında kanunlara uygun olmayan biçimde görevlendirmelerin yapılmış olması gibi nedenler de yerel mahkemenin verdiği kararlara itiraz edilerek Temyiz Mahkemesi'ne gönderilen davaların söz konusu mahkemece bozma ve yerel mahkemeye iade nedenleri arasında sıralanabilir (Demirel, 2010, s. 165).

Hukuk davalarında temyiz kararı;

Taşra bidayet veya istinaf mahkemeleri tarafından verilen kararlardan memnun olmayanlar tarafından Temyiz Mahkemesi Hukuk Dairesine müracaatta bulunulmak istendiği zaman genel olarak, müracaat dilekçelerinin yukarıdaki şartları taşımasına dikkat edilirdi. Evraklar hazırlandıktan sonra bidayet mahkeme reisi tarafından istinaf mahkeme reisine verilir, istinaf mahkeme reisi de evrakları inceledikten sonra karşı taraftan temyiz müracaatında bulunan kişinin itirazlarına karşı müdaafasını isterdi. Müdafaa ve delilleri alan istinaf mahkemesi reisi, evrakları Temyiz Mahkemesi'ne gönderirdi (Düstur, T.

1, C. 1. Usul-ü Muhakemat-ı Hukukiye Kanunu¹¹, s. 303, mad 226). Zamanla bidayet mahkemesi ile istinaf mahkemeleri evrakları arasındaki karışıklıklardan dolayı Adliye Nezareti, bidayet mahkemelerinin doğrudan Temyiz Mahkemesi'ne evrak gönderemeyeceklerine karar verdi (**Ceride-i Mehakim**, Nr. 735, H. 6 Rebiulevvel 1311/M. 17 Eylül 1893, s. 10877).

27.05.1896 tarihinde UMHK'nun 229. maddesinde yapılan değişiklikle, Temyiz Mahkemesi ceza ve istid'a dairelerinde yapılan evrak üzerinde inceleme usulü, hukuk dairesinde de başlatıldı. Bu değişikliğin nedenleri arasında; Temyiz Mahkemesi'ne müracaat edenlerin taşradan İstanbul'a gelmelerinin uzun zaman alması, İstanbul'da dava evrakına bakılma süresi uzamasına bağlı olarak yaşanan sıkıntılar vd. bulunmaktaydı. Böylece taraflar bu tarihten itibaren temyiz için mahkemeye çağırılmamaya başladılar. Yine söz konusu düzenleme ile Temyiz Mahkemesi'ne gelen evrakların mahkemedeki iş ve işlemleri bir ay içinde bitirilmesi gerekirdi (**Demirel**, 2010, s. 185). Temyiz Mahkemesi hukuk davasında oluşabilecek iş yükünü hafifletmek için temyiz talebinde bulunanların haklı çıkmasında tekrar ödenmesi koşuluyla nakit para cezası alınmasına karar verildi. Ayrıca 8.04.1911 yılında UMHK yapılan bir ilave ile hukukla ilgili davalarda taraflardan birinin talebi üzerine sözlü açıklamalarda bulunması için 27.05.1896 tarihinde UMHK'nın 29. maddesinde yapılan düzenleme iptal edilerek ilgili tarafın mahkemeye çağırılması usulüne tekrar başlandıysa da 18.08.1913 tarihli düzenlemeyle bu uygulamadan vazgeçildi (**Demirel**, 2010, s.184-186).

Temyiz Mahkemesi tarafından taşradan merkeze gönderilen dava konuları ve mahkemece verilen bozma veya tasdik (günümüzün tabiri ile onama kararı) kararların kaydedileceği defterlerin tutulacağı, yukarıda geçmekteydi. Devlet Arşivleri Başkanlığı Osmanlı Arşivinde yapılan araştırmada Şura-yı Devlet fonunda "defterler" alt fonu açıldığında arama kısmına "Temyiz Mahkemesi Defteri" yazıldığında Temyiz Mahkemesi, Müsvedde Defteri isimli defterler çıkmaktadır. Defterlerin içeriğine ulaşılammıştır. Bu defterlerin, Temyiz Mahkemesi'nce tutulan defterler mi yoksa söz konusu mahkeme ile Şura-yı Devlet arasında yapılan yazışmaları içeren defterler mi olduğu konusunda bilgi edinilememiştir (**BOA, ŞD.d...**, 1208, H. 29-05-1317; **ŞD.d...**, 1209, H. 29-12-1317; **ŞD.d...**, 1267, H. 26-12-1318).

Temyiz Mahkemesi'nin ilgili dairesince verilen ilamlar, Ceride-i Mehakim'de-Adliye Nezareti tarafından ilk olarak 1873 yılında haftalık olarak yayımlanmaya başladı (**Yavuz**, 1993, s. 408)- yayımlanmaya başladı (**Ceride-i Mehakim**, Nr. 313, 24 H. Zilkade 1302/M. 4 Eylül 1885, s. 2937-2940). Söz konusu mahkeme tarafından yayınlanan ilamlar, daha sonraki tarihlerde yayımlanan Ceride-i Mehakim-i Adliye (**Ceride-i Mehakim-i Adliye**, Nr. 690,

11

Bundan sonra Usul-ü Muhakemat-ı/Muhakeme-i Hukukiye Kanunu UMHK şeklinde kısaltılacaktır.

H. 5 Cemaziyelahir 1326/M. 4 Temmuz 1908, s. 2; Nr. 697, H. 1 Receb 1326/M. 29 Temmuz 1908, s. 3) ve Ceride-i Adliye'de¹² (Ceride-i Adliye, Nr. 43, H. 25 Ramazan 1329/M.19 Eylül 1911, s. 2213-2228; Ceride-i Adliye, Nr. 177-178-179, R. Kanunevvel 1334/Şubat 1335/M. Aralık 1918/Şubat 1919, s. 1544-1549) de yayımlandı. Ayrıca Ceride-i Mehakim'de Temyiz Mahkemesi hukuk ve ceza dairelerine vilayetlerden gönderilen dava sayıları, bu davaların kaçının karara bağlandığı, kaçının bir sonraki yıla devredildiği ve diğer dairelerle ilgili istatistiki verilere de yer verilmiştir (Ceride-i Mehakim, Nr. 290, H. 27 Cemaziyevvel 1302/M.14 Mart 1885, s. 2566-2567; Nr. 291, H. 18 Cemaziyelahir 1302/M. 4 Nisan 1885, s. 2578; Nr. 341, H. 14 Cemaziyelahir 1303/M. 20 Mart 1886, s. 3386; Nr. 388, H. 22 Receb 1304/M. 16 Nisan 1887, s. 4137; Nr. 437, H. 11 Recep 1305/M. 24 Mart 1888, s. 4811; Nr. 440, H. 2 Şaban 1305/M. 14 Nisan 1888, s. 4860-4861; Nr. 485, H. 14 Receb 1306/M. 16 Mart 1889, s. 5681; Nr. 537, H. 23 Receb 1307/M. 15 Mart 1890, s. 6513; Nr. 589, H. 3 Şaban 1308/M. 14 Mart 1891, s. 8545; Nr. 592, H. 25 Şaban 1308/M. 5 Nisan 1891, s. 8593-8594; Nr. 645, H. 12 Ramazan 1309/M. 10 Nisan 1892, s. 9440; Nr. 693, H. 24 Şaban 1310/M. 13 Mart 1893, s. 10206; Nr. 814, H. 26 Ramazan 1312/M. 23 Mart 1895, s. 11343; Nr. 865, H. 30 Ramazan 1313/M. 15 Mart 1896, s. 12157-12158; Nr. 867, H. 14 Şevval 1313/M. 29 Mart 1896, s. 12194; Nr. 920, H. 1 Zilkade 1314¹³/M. 3 Nisan 1897, s. 13039; Nr. 972, H. 18 Zilkade 1315/M. 10 Nisan 1898, s. 13870; Nr. 1022, H. 13 Zilkade 1316/M. 25 Mart 1899, s.14669-14671; Nr. 1128, H. 17 Zilhicce 1318/M. 7 Nisan 1901, s. 15915-15917; Ceride-i Mehakim-i Adliye, Nr. 663, H. 28 Safer 1326/M. 1 Nisan 1908, s. 3-4)¹⁴.

Bu mecmualardan başka 1911-1916 yıllarına ait Temyiz Mahkemesi hukuk ve ceza dairelerine ait kararlar, Adliye Nezareti İhsaiyat ve Müdevvinât Müdürlüğü tarafından, "Mecmua-ı Mukarrerat-ı Temyiziyye" başlığıyla bastırılarak yayımlanmaya başlandı.

¹² Adliye Nezaretinin bir nevi yayın organı olarak 1873 yılında "Ceride-i Mehakim" ismiyle yayın hayatına başlayan mecmua, 1901 yılından itibaren "Ceride-i Mehakim-i Adliye" ismiyle, 1909-1919 arası ise on beş günde bir "Ceride-i Adliye" ismiyle yayımlanmaya başladı (Yavuz, 1993, s. 408). Ceride-i Adliye, 1922-1929 arasında da yayın hayatına devam etti (<https://adaletdergisi.adalet.gov.tr/ceride-i-adliye.html>, Erişim tarihi: 13.01.2022, saat: 20:40).

¹³ Ceride-i Mehakim'de 30 Şevval 1314 yazmakta. Fakat Şevval ayı 29 çekmektedir. Rumi takvime göre yazılmış tarih üzerinden yapılan hesaplamada 30 Şevval değil 1 Zilkade olduğu anlaşılmaktadır (<https://www.ttk.gov.tr/tarih-cevirme-kilavuzu/>, Erişim tarihi: 14.01.2022, saat: 15:39).

¹⁴ Ceride-i Mehakim'de Temyiz Mahkemesi'nde görülen veya bir sonraki seneye devredilen dava sayılarını gösterir istatistiklerden başka, bazı vilayetlerdeki mahkemelerde görülen dava sayılarını da gösteren istatistikler de mevcuttur. Konumuzla ilgili olmadığı için burada bu istatistiklerin ayrıntılarına girilmemiştir (Ceride-i Mehakim, Nr. 918, H. 16 Şevval 1314/M. 20 Mart 1897, s. 13006; Nr. 921, H. 7 Zilkade 1314/M. 9 Nisan 1897, s. 13053-13054; Ceride-i Mehakim-i Adliye, Nr. 148, H. 2 Zilhicce 1320/M. 21 Mart 1903, s. 4; Nr. 663, H. 28 Safer 1326/M. 1 Nisan 1908, s. 3-4; Nr. 664, H. 2 Rebiulevvel 1326/M. 4 Nisan 1908, s. 2-4; Nr. 665, H. 6 Rebiulevvel 1326/M. 8 Nisan 1908, s. 2-4; Nr. 666, H. 10 Rebiulevvel 1326/M. 11 Nisan 1908, s. 3-4; Nr. 667, H. 14 Rebiulevvel 1326/M. 15 Nisan 1908, s. 3-4).

1. MECMUA-I MUKARRERAT-I TEMYİZİYYELERİN TANITIMI

1911 tarihli Adliye ve Mezahib Nezareti'nin dahili nizamnamesi yayımlandı. Bu nizamname Cumhuriyet dönemine de miras olarak kaldı (**Düstur, Tertip II, cilt III, s. 467-479; Erkan Tural, (2006), II. s. 331**). Nizamnamenin 9. maddesi, “İhsaiyet ve Müdevvenat Müdüriyeti”nin görevlerini 5 madde olarak sıraladı. Bu maddelerden üçüncüsü, “*Temyiz Mahkemesi’nden sadır olan ilamlara mahsus olarak Mecmua-i Mukarrerat-ı Temyiziyye ismiyle aylık bir mecmuanın basılmasına nezaret etmek*” şeklinde düzenlenmişti (**Düstur, Tertip 2, C. 3, s. 472; Tural, 2006, s. 333**). Bunun neticesinde söz konusu mecmua yayımlanmaya başladı. Osmanlı Devleti’nin son dönemine ait temyiz mahkeme kararları, Mecmua-i Mukarrerat-ı Temyiziyye (Temyiz Kararları Mecmuası) Hukuk Kısmı başlığı altında 6 cilt, ceza dairesinin kararları ise Mecmua-i Mukarrerat-ı Temyiziyye Ceza Kısmı başlığı altında tespit edilebildiği kadarıyla 4 cilt halinde yayımlandı.

Gerek hukuk gerekse ceza dairesine ait mecmualarda hem Osmanlı merkezi ve taşra adli yapılanmaları ile ilgili hem de yerel tarih açısından zengin bilgiler bulunmaktadır. Konuyu daha fazla uzatmamak için hukuk ve ceza dairelerine ait kararların yer aldığı eserlerle ilgili kısaca bilgi verildikten sonra Maraş’tan Temyiz Mahkemesi’ne müracaat edilen dava konularının değerlendirilmesine geçilecektir.

1.1.Hukuk Dairisine ait kararların yer aldığı mecmualar

1.1.1. Mecmua-i Mukarrerat-ı Temyiziyye Hukuk Kısmı (Cilt I): Rumi (R.) 1327/Miladi (M.) 1911/1912 yılında Dersaadet’teki Selanik Matbaasında 1912 yılında basılmış olan eserin temyiz kısmı 507 sayfadır. Birinci cildin ilk 7 sayfası mukaddimedir. Bu bölümde geçmiş dönemdeki temyiz mahkemeleri ve kayıtları ile ilgili bilgiler bulunmaktadır. Eserde her bir temyiz davası (kararı) için bir numara verilmiş olup toplam karar sayısı 214’tür. Bu cildin giriş sayfasında “Adliye Nezareti ihsaiyât ve müdevvinât-ı kanuniye müdüriyeti marifetiyle tertip edilmiştir” yazılıdır. Bu bilginin altında da “hukuk ve ceza kısımlarına ait olmak üzere her ay için birer cüz neşr olunur” ibaresi de yer almaktadır (**Mecmua-i Mukarrerat-ı Temyiziyye Hukuk Kısmı, C. I, 1327(Mart-Teşrinsani arası), Dersaadet: Selanik Matbaası; C. I, 1328(Kanunevvel-Şubat arası), Dersaadet: Selanik Matbaası**).

1.1.2. Mecmua-i Mukarrerat-ı Temyiziyye Hukuk Kısmı (Cilt II): R. 1328/ M. 1912/1913 yılına ait Dersaadet Selanik Matbaasında 1913 yılında basılmış olan eserin temyiz bölümü 569 sayfadır. Toplam karar sayısı 247’dir. Eserde fihrist de bulunmaktadır. Bu cildin giriş sayfasında “Adliye Nezareti ihsaiyât

ve müdevvinât-ı kanuniye müdüriyeti marifetiyle tertip edilmiştir” yazılıdır. Bu bilginin altında da “hukuk ve ceza kısımlarına ait olmak üzere her ay için birer cüz neşr olunur” ibaresi de yer almaktadır (Mecmua-i Mukarrerat-ı Temyiziyye Hukuk Kısmı, C. II, 1328(Mart-Nisan), Dersaadet: Selanik Matbaası; C. II, 1328(Mayıs-Şubat arası), İstanbul: Matbaa-i Amire).

- 1.1.3. **Mecmua-i Mukarrerat-ı Temyiziyye Hukuk Kısmı (Cilt III):** R. 1329/M. 1913 yılında İstanbul’da bulunan Matbaa-i Amire’de basılan eser, bahse konu yıla aittir. Eserin temyiz bölümü 1-399 sayfalar arasında olup toplam temyiz karar sayısı 170’tir. Eserde fihrist de mevcuttur. III. cildin Mart-Temmuz arası (Temmuz ayı dahil) mecmuaların giriş sayfalarında, “Adliye Nezareti *ihşaiyât ve müdevvinât-ı kanuniye müdüriyeti* marifetiyle tertip edilmiştir” yazılıdır (Mecmua-i Mukarrerat-ı Temyiziyye Hukuk Kısmı, C. III, 1329(Mart-Temmuz arası), İstanbul: Matbaa-i Amire). Ağustos-Şubat arasındaki giriş sayfalarında ise “Adliye Nezareti *ihşaiyât ve müdevvinât-ı kanuniye müdüriyeti* marifetiyle tertip edilmiştir” ibaresi yerine “Adliye Nezareti *Kalem-i Mahsus müdüriyeti* marifetiyle tertip edilmiştir” ibaresine yer verildi. Bu bilgiden sonra da “hukuk ve ceza kısımlarına ait olmak üzere her ay için birer cüz neşr olunur” ibaresi de yer almaktadır (Mecmua-i Mukarrerat-ı Temyiziyye Hukuk Kısmı, C. III, 1330(1329 Ağustos-1329 Şubat arası), İstanbul: Matbaa-i Amire).
- 1.1.4. **Mecmua-i Mukarrerat-ı Temyiziyye Hukuk Kısmı (Cilt IV):** R. 1330/M. 1914 yılında İstanbul’daki Matbaa-i Amire’de basılan eser, bahse konu yıla aittir. Eser 439 sayfadır. Eserde 209 adet Temyiz Mahkemesi kararı bulunmaktadır. Eserde fihrist bulunmaktadır. Bu cildin giriş sayfasında bir önceki cildin Ağustos ayından itibaren yazılmaya başlanan “Adliye Nezareti *Kalem-i Mahsus müdüriyeti* marifetiyle tertip edilmiştir” ibaresine yer verildi. Bu bilginin akabinde de “hukuk ve ceza kısımlarına ait olmak üzere her ay için birer cüz neşr olunur” ibaresi de yer almaktadır (Mecmua-i Mukarrerat-ı Temyiziyye Hukuk Kısmı, C. IV, 1330(Mart-Ağustos arası), İstanbul: Matbaa-i Amire; C. IV, 1331(1330 Eylül-Kanunevvel arası), İstanbul: Matbaa-i Amire; C. IV, 1332(1330 Kanunsani-Şubat arası), İstanbul: Matbaa-i Amire).
- 1.1.5. **Mecmua-i Mukarrerat-ı Temyiziyye Hukuk Kısmı (Cilt V):** R. 1331/M. 1915 yılına ait İstanbul’da bulunan Matbaa-i Amire’de basılan eser, bahse konu yıla aittir. Eser 439 sayfadır. Eserde 209 adet Temyiz Mahkemesi kararı bulunmaktadır. Eserde fihrist bulunmaktadır. Bu cildin giriş sayfasında bir önceki cildin Ağustos ayından itibaren yazılmaya başlanan “Adliye Nezareti *Kalem-i Mahsus müdüriyeti* marifetiyle tertip edilmiştir” ibaresine yer verildi. Bu bilginin akabinde de “hukuk ve ceza kısımlarına ait olmak üzere her ay için birer cüz neşr olunur” ibaresi de yer almaktadır (Mecmua-i Mukarrerat-ı Temyiziyye Hukuk Kısmı, C. V, 1331(Ağustos-Eylül arası), İstanbul: Matbaa-i Amire).

re'de 1916 yılında basılmış olan bu eser, toplam 367 sayfadır. Eserde 156 adet temyiz kararı bulunmaktadır. Eserde fihrist de bulunmaktadır. Bu cildin giriş sayfasında “Adliye Nezareti Kalem-i Mahsus müdüriyeti marifetiyle tertip edilmiştir” ibaresine yer verildi. Bu bilgidен sonra da “hukuk ve ceza kısımlarına ait olmak üzere her ay için birer cüz neşr olunur” ibaresi yer almaktadır (**Mecmua-i Mukarrerat-ı Temyiziyye Hukuk Kısmı, C. V, 1332(1331 Mart-1331 Şubat arası), İstanbul: Matbaa-i Amire).**

- 1.1.6. Mecmua-i Mukarrerat-ı Temyiziyye Hukuk Kısmı (Cilt VI):** 1332 yılında İstanbul'daki Matbaa-i Amire'de basılmış eser, aynı yıla aittir. Toplam sekiz cüzden oluşan eser 260 sayfa olup toplam 110 temyiz davası bulunmaktadır. Fihrist, cüzlerin başında ya da sonunda bulunmaktadır (Yiğit, 2012, s. 456). Mecmua-i Mukarrerat-ı Temyiziyye'nin Hukuk kısmına ait 6. cildinin giriş sayfasında ise “Adliye Nezareti Kalem-i Mahsus müdüriyeti marifetiyle tertip edilmiştir” ibaresi yerine “Adliye Nezareti *Umur-u Hukukiye Müdüriyeti* marifetiyle tertip edilmiştir” ibaresi yer almıştır. Bu bilginin altında da “hukuk ve ceza kısımlarına ait olmak üzere her ay için birer cüz neşr olunur” ibaresi de yer almaktadır (**Mecmua-i Mukarrerat-ı Temyiziyye Hukuk Kısmı, C. VI, 1332(1332 Mart-15 Teşrinvevvel arası), İstanbul: Matbaa-i Amire).**

1.2. Ceza Dairisine ait kararların yer aldığı mecmualar

- 1.2.1. Mecmua-i Mukarrerat-ı Temyiziyye Ceza Kısmı (Cilt I):** R. 1327/M. 1911 yılına ait bu mecmua, Dersaadet'te bulunan Selanik Matbaası'nda 1914/1915 yılında basıldı. Toplam 1046 sayfadır. 1-917. sayfalar arasında temyiz kararları, 919-1046 arasında ise alfabetik fihrist bulunmaktadır. Fihrist mecmua'nın sonundadır. 479 temyiz davası/kararı bulunmaktadır. Bu cildin giriş sayfasında “Adliye Nezareti *ihsaiyât ve müdevvinât-ı kanuniye müdüriyeti* marifetiyle tertip edilmiştir” yazılıdır (**Mecmua-i Mukarrerat-ı Temyiziyye Ceza Kısmı, C. I, 1330, Dersaadet: Selanik Matbaası).**
- 1.2.2. Mecmua-i Mukarrerat-ı Temyiziyye Ceza Kısmı (Cilt II):** Mecmua, R. 1328/M. 1912 yılına aittir. İstanbul'da bulunan Matbaa-i Amire'de 1915/1916'da basıldı. Toplam 996 sayfa olup 470 temyiz kararını ihtiva etmektedir. 1 ile 887 sayfalar arası temyiz kararları, 889-996 arasında ise alfabetik fihrist bulunmaktadır. Bu cildin giriş sayfasında “Adliye Nezareti *ihsaiyât ve müdevvinât-ı kanuniye müdüriyeti* marifetiyle tertip edilmiştir” ya-

zılıdır (Mecmua-i Mukarrerat-ı Temyiziyye Ceza Kısım, C. II, 1331, İstanbul: Matbaa-i Amire).

- 1.2.3. **Mecmua-i Mukarrerat-ı Temyiziyye Ceza Kısım (Cilt III):** Toplam 718 sayfa olan mecmua, 1916/1917 yılında İstanbul'daki Matbaa-i Amire'de basıldı. Toplam 718 sayfadır. 637-718 arası alfabetik fihrist bulunmaktadır. 1-636 arası ise toplam 350 temyiz kaydı yer almaktadır. Bu cildin giriş sayfasında “*Adliye Nezareti ihsaiyât ve müdevvinât-ı kanuniye müdüriyeti tarafından tertip edilmiştir*” ibaresi yerine “*Adliye Nezareti Kalem-i Mahsus müdüriyeti marifetiyle tertip edilmiştir*” ibaresine yer verildi (Mecmua-i Mukarrerat-ı Temyiziyye Ceza Kısım, C. III, 1332, İstanbul: Matbaa-i Amire).

- 1.2.4. **Mecmua-i Mukarrerat-ı Temyiziyye Ceza Kısım (Cilt IV):** Bu cilt diğerlerinden farklı olarak 1330 yılında İstanbul'da bulunan Matbaa-i Amire'de basılmıştır. Diğer üç cildin basım tarihleri daha sonra iken bunun önce olması dikkat çekmektedir. Milli Kütüphanede bulunan nüshasının ise Dersaadet'teki Selanik Matbaası'nda basıldığı bilgisi yer almaktadır (<https://dijital-kutuphane.mkutup.gov.tr/tr/Periodicals/Catalog/> Erişim tarihi: 15.01.2020, saat: 20:25). Mecmuadaki davalardan en erken tarihin, mecmuanın 500. sırasındaki kararın son satırında yer alan 28 Şubat 1330/13 Mart 1915 tarihi olduğu da göz önünde bulundurulur ise mecmuanın bu tarihten kısa bir süre sonra basılmış olabileceği ifade edilebilir. Bu bilgiden yine mecmuanın bu sayısının Birinci Dünya Savaşı sırasında basıldığı ortaya çıkmaktadır. Mecmua toplam 872 sayfa, 500 temyiz kaydından oluşmaktadır.

Metin içi referanslardan da anlaşılacağı üzere mecmuaların basım tarihlerinin aynı yıl içinde de farklılık göstermektedir. Hem hukuk hem de ceza kısımlarına ait mecmualardan son bir veya ikisinin Birinci Dünya Savaşı sırasında basıldığı görülmektedir. Mecmua kayıtlarından, mahkemenin Birinci Dünya Savaşı sırasında da faaliyetine devam ettiği anlaşılmaktadır. Sadece hukuk mecmualarının giriş sayfalarında “*hukuk ve ceza kısımlarına ait olmak üzere her ay için birer cüz neşr olunur*” ibaresi yer almaktadır.

Temyiz Mahkemesi Ceza Dairesi kararlarının yer aldığı mecmuada, kararlar yazılırken genelde şu planın takip edildiği görülmektedir. İlk olarak Temyiz Mahkemesi'ne gönderilen itiraz dilekçelerinin hangi vilayet veya sancaktan ve hangi mahkemeden Temyiz Mahkemesi'nin hangi dairesine kimin aracılığı ile gönderildiği yazılmaktadır. Son bölümde ise Temyiz Mahkemesi Ceza Dairesi tarafından verilen onama veya bozma kararının, Ceza Muhakemeleri Usulü Kanununun hangi maddesi/maddelerine dayanarak (başka kanunlara da daya-

niyorsa onlarda belirtilerek), hangi gerekçe ile verildiği yazılmaktadır. Ayrıca kararın son satırında genelde kararın oy birliğiyle mi yoksa oy çokluğu ile mi alındığı ve kararın tarihi de belirtilmektedir. İlk ve son bölüm arasındaki bölümlerde ise hem olay kısaca anlatılmakta, hem de yerel mahkemeye verilen karara yapılan itiraz dile getirilmekte ve Temyiz Mahkemesi üyeleri de itirazı değerlendirmektedir (**Mecmua-i Mukarrerat-ı Temyiziyye Ceza Kısım, Cilt I, Numara: 436, R. 6 Şubat 1327/M. 19 Şubat 1912, s. 841-842**).

Mecmua-i Mukarrerat-ı Temyiziyye Hukuk Kısımının 4. cildinin son ayla-
rında, 5. ve 6. ciltlerin tamamındaki; Mecmua-i Mukarrerat-ı Temyiziyye Ceza
Kısımına ait 4. cildin son aylarındaki onanan veya bozularak yerel mahkemeye
iade edilen kararların Birinci Dünya Savaşı sırasında karara bağlandığı, bu bil-
giden söz konusu mahkemenin bahse konu dönemde faaliyetini sürdürdüğü
anlaşılmaktadır. Ceza kısmına ait mecmuanın Birinci Dünya Savaşı yıllarında
basıldığı, eserlerin basım tarihinden anlaşılmaktadır. Mecmuaların hukuk kıs-
mına ait 6 ciltte toplam 1106, ceza kısmına ait 4 ciltte toplam 1799 temyiz
karar yer almaktadır.

MARAŞ'TAN TEMYİZ MAHKEMESİNE MÜRACAATLAR

Bu bölümde Mecmua-i Mukarrerat-ı Temyiziyye'nin hukuk ve ceza kısım-
larında yer alan Maraş merkez ile merkeze bağlı kazalardan Temyiz Mahkemesi
hukuk ve ceza dairelerine gönderilen dava konuları değerlendirildi. Konunun
daha iyi anlaşılması için Maraş'tan mahkemeye gönderilen dava konularının
temyiz kararları mecmuasında, hangi ciltlerde ve sayfalarda bulunduğunu gös-
terir aşağıdaki tabloda oluşturuldu. Tablonun düzenine sığmayan bilgiler ise
tablonun altında değerlendirildi.

Hukuk Kısımında Görülen Davalar

Tablo 1: Temyiz kararları mecmuasının hukuk kısmına ait bölümünde Ma-
raş ile ilgili davalar ve verilen kararlar (Mecmua-i Mukarrerat-ı Temyiziyye
Hukuk kısmı, C. I, s. 143-144, 482-485 C.II, s. 139-140; C.IV, s. 340-342; C.
V, s. 106-108).

Sıra numarası	Davanın hangi sancak veya kaza merkezinden gönderildiği	Davanın yer aldığı cilt	Davanın yer aldığı sayfa numaraları	Mecmuadaki dava numara- sı/karar tarihi	Dava konusu	Temyiz Mahke- mesi'nce verilen karar
1	Maraş Bidayet Mahkemesi ¹⁵	1	143-144	58	Alacak- verecek	Yerel mahkeme- ce 25 Kasım

¹⁵

Maraş, Elbistan, Zeytun Bidayet Mahkemeleri Hukuk Dairelerinde görülüp Temyiz Mahkemesi'ne gönderilen ve mahkemede yapılan incelemeler sonucunda da Mecmua-i Mukarrerat-ı Temyiziyye Hukuk Kısımına kayde-
dilen kararlarda, hukuk dairesi ibaresi yerine sadece Maraş, Elbistan, Zeytun Bidayet Mahkemesi ibareleri ya-

				R. 20 Nisan 1327/M. 3 Mayıs 1911	davası	1910 tarihinde verilen karar, Usul-ü Muhakemat-ı Hukuk Kanunu'nun 232. maddesi gereğince bozuldu. UMHK'nın 244. maddesine göre yeniden yargılama yapılması için davanın yerel mahkemeye iadesine Temyiz Mahkemesi'nce 3 Mayıs 1911 tarihinde oy çokluğuyla karar verildi.
2	Zeytun Bidayet Mahkemesi	1	482-485	204 R. 13 Şubat 1327/M. 26 Şubat 1912	Alacak-verecek davası	Yerel mahkemeye 11 Mayıs 1911 tarihinde verilen karar, UMHK'nın 212. ve 241. maddeleri gereği bozuldu. UMHK'nın 244. maddesine göre yeniden yargılama yapılması için davanın yerel mahkemeye iadesine Temyiz Mahkemesi'nce 26 Şubat 1912 tarihinde oy birliği ile karar verildi.
3	Elbistan Bidayet Mahkemesi	2	139-140	62 R. 20 Mayıs 1328/M. 2 Haziran 1912	Komşuya rahatsızlık verme	Yerel mahkemeye 17 Ocak 1912 tarihinde verilen karar, UMHK'nın 232. maddesi gereğince bozuldu. UMHK'nın 244. maddesine göre yeniden yargılama yapılması için davanın yerel mahkemeye

zılmıştır. Örneğin: “*Maraş Bidayet Mahkemesinden 12 Teşvinsani 1326 tarih ve yüz altmış dokuz adediyle verilen ilam ...*”. Bu nedenle tarafımızca oluşturulan tabloda da aynı yöntem uygulanmıştır.

						ye iadesine Temyiz Mahke- mes'i'nce 2 Haziran 1912 tarihinde oy birliği ile karar verildi.
4	Maraş Bidayet Mahkemesi	4	340-342	163 R. 20 Kanunewel 1330/M. 2 Ocak 1915	Kira meselesi ve bu mese- leye üçüncü kişilerin müdahil olmasının engellenmesi	Yerel mahkeme- ce 26 Mart 1914 tarihinde verilen karar, UMHK'nın 232. maddesi gereğince bozuldu. UMHK'nın 244. maddesine göre yeniden yargı- lama yapılması için davanın yerel mahkeme- ye iadesine Temyiz Mahke- mes'i'nce 2 Ocak 1915 tarihinde oy birliği ile karar verildi.
5	Maraş Bidayet Mahkemesi	5	106-108	47 R. 28 Mayıs 1331/M. 10 Haziran 1915	Varislerin mal taksimi	Yerel mahkeme- ce 12 Haziran 1914 tarihinde verilen karar, UMHK'nın 232. maddesi gere- ğince bozuldu. Kararın da yerel mahkemeye bildirilmesine Temyiz Mahke- mes'i'nce 10 Haziran 1915 tarihinde oy birliği ile karar verildi.

Temyiz Mahkemesi'ne Maraş'tan gönderilen davalardan 1. cildin 143-144. sayfalarında yer alan dava konusu içindeki imza inceleme konusu ilginç olarak değerlendirildiği için burada zikredilme gereği duyuldu. Dava konusu alacak verecek meselesidir. Maraş Bidayet Mahkemesinde görülen davada, senet üzerinde bulunan imzayı attığı iddia edilen kişiye imzanın kendisinin olup olmadığı sorulduğunda¹⁶, imzanın kendisine ait olduğunu kabul veya ret etmesi gibi

16

Osmanlı Devleti, özellikle Tanzimat döneminden sonra yargılamada imzalı ve mühürlü senetleri de delil olarak kabul etmeye başladı. Fakat bazı kimseler zaman zaman, senetlerdeki imzaların kendilerine ait olduğunu inkâr ettiler. Bu durumda imzaların inkâr edenlere ait olup olmadığının tespiti dolayısıyla da yargılamalarda daha da isabetli kararlar vermek için 1879 yılında yayımlanan Usul-i Muhakeme-i Hukukiyye Kanun-ı Muvakkatinde bu konu ile ilgili bölüm yazıldı. Bu bölümde 97. madde ile 105. maddeler arasında senet veya evrak üzerindeki ya-

açık bir beyanda bulunmaması üzerine bu durum zanlının imzayı inkâr etmesi olarak değerlendirildi. Bunun üzerine Maraş Bidayet Mahkemesince imzanın, atan kişiye ait olup olmadığının tespiti amacıyla belgenin üzerindeki imza, karşılaştırma (muamele-i tatbikiye)¹⁷ yapılması için bilirkişilere (ehli hibre)¹⁸ incelemeye gönderildi. Yapılan inceleme neticesinde naip tarafından mahkemeye verilen raporda, imzaların mezkûr kişilere ait olduğu ispatlandı (**Mecmua-i Mukarrerat-ı Temyiziyye Hukuk kısmı, C. I, s. 143-144**). Burada iki husus ortaya çıkmaktadır. Bunlardan birincisi, günümüzdeki grafoloji (imza ve yazı inceleme bilimi) uzmanlarının yaptığı iş ve işlemlere benzer faaliyetlerin Osmanlı Devleti'nde de uygulandığıdır. İkincisi, mahkemede sorulan soruya zanlının/zanlıların evet veya hayır şeklinde cevap vermemeleri, mahkemenin zanlının hakkındaki iddiaları inkâr ettiği olarak değerlendirmesidir. Belgenin Osmanlı Türkçesinin okunuşu şu şekildedir: “... mübriz sened zirindeki imzalar kendilerinin olup olmadığı yolunda vaki olan suale dahi la ve neam bir cevap vermeyerek inkara haml olunarak muamele-i tatbikiye icrası zımında keyfiyet ehl-i hibreye havale olunduktan sonra cereyan eden muhakeme ve tedkikat neticesinde mübriz sened zirindeki mevzu imza efendilerin imzaları olduğu imzaların karşılaştırılması ile ilgili naip tarafından verilen raporun münderecatıyla sabit olub...” Anlamı; ibraz edilen senetler altındaki imzaların kendilerinin olup olmadığı yönündeki soruya evet veya hayır şeklinde cevap vermeyerek inkâra yönelinmesi üzerine imzaların karşıla-

zı, imza veya mührün inkârında ehli hibre tayini ve bunların yapacağı çalışmalar, neticesinde de hazırlanacak raporun mahkemeye sunulması konusunda izlenecek yol tarif edildi. Konu ile ilgili ayrıntılı bilgi için bkz: (**Düstur, T. 1, C. 4, s. 279-280; İlhan, 2014, 577, mad. 1822; Ülker, 2016, s. 95-103**). Sükûtun inkâr ve red olarak yorumlanmasının gerekçesi ise şu şekilde açıklanmaktadır. “Sükût irade açıklaması hükmünde sayılı gibi inkâr ve red şeklinde de yorumlandığı durumlar bulunmaktadır. Örneğin; hakim, davalıdan davacının iddialarına cevap vermesini ister. Davalı, hakim bu isteğine ısrarla sükût ederse hakim tarafından davalının bu durumu, gecikme neticesinde davacının zarara uğramasına sebep olacak şekilde değerlendirilir. Hakim de davacının zarara uğramasını önlemek amacıyla davalının sükûtunu inkâr olarak kabul eder (**Köse, 2010, s. 52**). Sükûtun, inkâr olarak değerlendirilmesinin nedeni daha özet bir ifade ile davacının zarara uğramasını dolayısıyla da yargılamada da meydana gelebilecek gecikmelere bağlı zararları önlemek içindir.

¹⁷ Maraş'tan Temyiz Mahkemesi'ne gönderilen dava evraklarının konuyla ilgili bölümü şu şekildedir: “... mürur-ı zaman hakkındaki müdafaaların bi-t-tedkik reddine karar verildikten ve mübriz sened zirindeki imzalar kendilerinin olup olmadığı yolunda vaki' olan suale dahi la ve neam bir cevap vermeyerek sükut etmeleri inkara haml olunarak muamala-i tatbikiye icrası zımında keyfiyet ehli hibreye havale olunduktan sonra cereyan eden muhakeme ve tedkikat neticesinde mübriz sened zirine mevzu' imza ... efendilerin imzaları olduğu muamele-i tatbikiye icrasını havi naip tarafından verilen rapor münderecatıyla sabit olmasına binaen ...” (**Mecmua-i Mukarrerat-ı Temyiziyye Hukuk kısmı, C. I, s. 143-144**). Bu bölümün kelimeleri: Mübriz: ibraz edilen; haml: isnat, atf, değerlendirme; ehl-i hibre: bilir kişi. La ve neam: evet ve hayır; tatbik; karşılaştırma, mukabele ve mukayese etme; Muamele-i tatbikiye: bir şeyi (genelde yazı ve imzayı) karşılaştırma.

¹⁸ Ehl-i hibre: Bir iş hakkında malumat ve vukuf sahibi olanlar, bazı hususatin tahkik ve halliçün erbab-ı vukufdan müteşekkil heyet-i mahsus (Şemseddin Sami, 1996, s. 232). Bir nevi günümüzün bilirkişileridir. Osmanlı Devleti'nde klasik dönemde de bilirkişilik uygulamaları mevcuttur. Bu uygulamalarda özel bilgiye sahip kişilere başvurulmadığı durumlarda olmuştur (**Solak, Sak, 2014, Defter No: 38, s. 377**). Tanzimat sonrası dönemde zorunlu bilirkişilik uygulaması 1839 sonrası yapılan yasal düzenlemelerde de net bir biçimde yansdı. Tanzimat döneminde Kamu Hukuk, Özel Hukuk ve İş Hukuku alanlarında bilirkişilik uygulamalarına rastlanılmaktadır (**Ahmet Kılınç, Osmanlı Yargılama Hukukunda Bilirkişilik, Adalet Yayınevi, Ankara, 2009, s. 149-238; İbrahim Tüfekçi, Şer'iye Sicilleri ışığında İslam Yargılama Hukukunda BİLİRKİŞİLİK, Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Doktora Tezi, İstanbul, 2000, s. 195-288**).

tırılması için durum bilirkişiye havale olundu. Söz konusu durum ile ilgili naib tarafından verilen rapor içeriğinden, imzaların mezkur kişilere ait olduğu ispatlandı.

Temyiz Mahkemesi'ne gönderilen bu dava, Maraş Bidayet Mahkemesinde 25 Kasım 1910 tarihinde karara bağlandı. Maraş'ta bu tarihlerde, imzaların şahıslara ait olup olmadığının tespiti için ehl-i hibre yani uzman/bilirkişilerin var olduğu dava evrakında yer alan bilgiden anlaşılmaktadır. Günümüzde Emniyet Genel Müdürlüğü, Jandarma Teşkilatı ile Adli Tıp Kurumunda da bu konularla ilgilenen birimler mevcuttur. Fakat günümüzden 110 yıl önce Osmanlı Devleti'nin bir sancağı olan Maraş'ta böyle uygulamanın var olması, Osmanlı Devleti'nin adaleti ülkesinde tesis etmek için var olan bütün gayretiyle çalıştığını göstermektedir. Bir başka ifade ile Osmanlı Devleti'nin uzak görüşlü olduğunun göstergesidir. Dava, Temyiz Mahkemesi Hukuk Dairesinde oy çokluğu ile karara bağlanmıştır.

İkinci sıradaki dava konusu yine alacak verecek meselesidir. Bu meselede yerel mahkemece verilen karar, memnun olmayanlar tarafından bozulması için temyize gönderilmiştir. Dava temyize gönderilirken şahitlerin, gerçeğe aykırı şahitlik yaptıkları, şahitlere, şahitlik yaptıkları konularda soru sorulmaması ve hayvan kira bedeli olarak geçmişe yönelik yapılan ödemede takdir edilen bedelin hangi ehli vukuf¹⁹ tarafından yapıldığının ilamda açıkça belirtilmemiş olması sebepleri davanın temyize gönderilme sebepleri olarak sayıldı. Temyiz Mahkemesi'nde de UMHK'nın 212. ve 241. maddelerine göre yerel mahkemeden verilen kararın bozulduğu, davanın tekrar yerel mahkemeye gönderildiği ve 244. maddeye göre yargılamanın yapılmasına oy birliği ile karar verildi.

Maraş'a bağlı bir kaza olan Zeytun'da davanın bilirkişiye havale edilmeden karara bağlanması sonucu verilen karara itiraz eden kişiler tarafından konu Temyiz Mahkemesi'ne taşındı. Temyiz Mahkemesi'nde yapılan değerlendirme neticesinde, davanın yerel mahkemede tekrar görülmesi kararına varıldı.

Osmanlı Devleti'nin ilk iki davada konuyu bilirkişi heyetlerine havale etmesi ve onlardan gelecek cevaba göre kararını vermesi, devletin son dönemi de olsa Osmanlı'nın, mahkemelerin sağlıklı karar vermesi için bütün olanaklardan faydalanmaya çalıştığını göstermektedir. Bu amaçla kanunları çıkartmıştır. Söz konusu kanunların taşradaki bazı yerel mahkemelerde uygulandığı bazılarında da uygulanmadığı yukarıdaki ilk iki davadan anlaşılmıştır.

Üçüncü sıradaki dava konusu Elbistan Bidayet Mahkemesinde görülen davadır. Mezkûr mahkemede görülen davada, kanuna aykırı şekilde şahitlik yapma olayı nedeniyle Temyiz Mahkemesi'ne müracaat edildiği ifade edilmektedir. UMHK 232. maddesi uyarınca yerel mahkemede verilen karar bozulmuş, dava yerele iade edilmiştir. Davanın, söz konusu kanunun 244. maddesi hükümleri-

¹⁹ Ehl-i vukuf: İştin haber ve malumatı olan (Şemseddin Sami, 1996, s. 232).

ne uygun olarak tekrar görülmesi istenmiştir. Dava görülürken zanlı savunmasını yapması için mahkemeye davet edilmiş fakat gelmemiştir. Bu arada zanlının, mağdurun evine gübre attığının tespiti için olay yerinde keşif yapılmıştır.

Dördüncü sıradaki davada, Maraş'ta bu dönemde bir çocuğun deli olduğunun tespitinin fetvahaneye tarafından yapıldığı anlaşılmaktadır. Oysa bu dönemde ağırlıklı olarak deliliğin sağlık kurum ve kuruluşlarınca tespit edilmeye başlandığı göz önünde bulundurulursa bu ilginç bir uygulama olarak karşımıza çıkmaktadır.

Maraş ya da bağlı kazalardaki mahkemelerin hukuk dairelerinde verilen kararların tarihleri ile Temyiz Mahkemesi'nde verilen kararların tarihleri arasındaki süre incelendiğinde, davaların yerel mahkemede karara bağlandıktan en erken 5, en geç de 12 ay içinde Temyiz Mahkemesi'nde karara bağlandığı görülmektedir.

Birinci ciltte yer alan 214 karardan 2'si, ikinci ciltte yer alan 247 karardan 1'i, dördüncü ciltte yer alan 209 karardan 1'i, beşinci ciltte yer alan 156 karardan 1'i, Maraş ile ilgilidir. Üçüncü ciltte yer alan 170 ve altıncı ciltte yer alan 110 kararda ise Maraş ve kazalarına ait dava tespit edilememiştir. Temyiz Mahkemesi Hukuk Dairesinde görülen 5 davadan 3'ü Maraş Merkez, 1'i Elbistan, 1'i de Zeytun Bidayet Mahkemesinden gönderilmiştir.

Maraş Bidayet Mahkemesinden Temyiz Mahkemesi Hukuk Dairesine gönderilen 5 dava konusundan 4'ü mala karşı işlenen suçlarla ilgili iken 1'i şahsa karşı işlenen suçla ilgilidir.

Yerel Mahkemelerce verilen kararların tamamının Temyiz Mahkemesi'nce bozulduğu ve yeniden yargılama yapılması için tekrar Maraş'taki yerel mahkemelere gönderildiği tablodan anlaşılmaktadır. Tekrar yargılama yapılması için tekrar Maraş ve kazalarındaki mahkemelere gönderilen toplam 5 karardan 4'ünün oy birliği ile 1'inin ise oy çokluğu ile alındığı anlaşılmaktadır.

Temyiz Mahkemesi Hukuk Dairesinde görülen ve mecmualara kaydedilen Maraş ve kazalarına ait kararlarda, sadece yerel mahkeme tarafından verilen karar ile Temyiz Mahkemesi tarafından verilen kararın tarihleri yazılıdır.

Maraş merkezde bulunan üç mahalle ile Elbistan'a bağlı bir köy ve Zeytun'un bir mahallesinde meydana gelen olay üzerine dava ilk önce Maraş Bidayet Mahkemesine daha sonra da Temyiz Mahkemesi'ne taşınmıştır.

1.3. Ceza Kısımında Görülen Davalar

Tablo 2: Temyiz kararları mecmuasının ceza kısmına ait bölümünde Maraş ile ilgili davalar ve verilen kararlar (Mecmua-i Mukarrerat-ı Temyiziyye Ceza kısmı, C.I, s. 841-842; C.II, s. 211-212, 230-231; C. III, s. 202-203, 284-285, 288-289, 364-365, 552-553; C. IV, s. 122-124, 193-194, 200-201, 429-430, 679-680, 759-760, 798-799, 845-847).

Sıra Numarası	Davanın hangi sancak veya kaza merkezinden gönderildiği	Davanın yer aldığı cilt	Davanın yer aldığı sayfa numaraları	Mecmuadaki dava numarası/ karar tarihi	Dava konusu	Açıklamalar
1	Maraş Bidayet Mahkemesi Ceza Dairesinden ²⁰	1	841-842	436 R. 6 Şubat 1327/M. 19 Şubat 1912	Bir şahsın katli meselesi ²¹	Maraş Bidayet Mahkemesi Ceza Dairesinden 25 Ekim 1911 tarihinde dava ile ilgili ilam verildi. 17 Şubat 1912 tarihinde ise itiraz dilekçesi Temyiz Mahkemesi Ceza Dairesine gönderildi. Dairede yapılan değerlendirme neticesinde, yerel mahkemece verilen kararın (ilamın) tasdikine 19 Şubat 1912 tarihinde oy birliği ile karar verildi.
2	Maraş Bidayet Mahkemesi Ceza Dairesinden	2	211-212	119 R. 5 Mayıs 1328/M. 18 Mayıs 1912	Kız çocuğuna karşı işlenen suça verilen cezanın iptal edilerek daha ağır ceza verilmesi talebi ²²	Maraş Bidayet Mahkemesi Ceza Dairesinden 17 Mart 1912 tarihinde dava ile ilgili ilam verildi. 11 Mayıs 1912 tarihinde ise itiraz dilekçesi Temyiz Mahkemesi Ceza Dairesine gönderildi. Dairede yapılan değerlendirme neticesinde, yerel mahkemece verilen kararın (ilamın) Usul-u Muhakemat-ı Ceza Kanunu'nun ²³ 314. maddesi ²⁴ gereğince bozulmasına, yeniden yargılama yapılması için de evrakın yerel mahkemeye iadesine 18 Mayıs 1912 tarihinde oy birliği ile karar verildi.
3	Maraş Bidayet Mahkemesi Ceza Dairesinden	2	230-231	131 R. 14 Mayıs 1328/M. 27 Mayıs 1912	Kadına karşı fiil-i şeni(kötü bir hareket) yapma	Maraş Bidayet Mahkemesi Ceza Dairesinden 20 Mart 1912 tarihinde dava ile ilgili ilam verildi. 21 Mayıs 1912 tarihinde ise itiraz dilekçesi Temyiz Mahkemesi Ceza Daire-

²⁰ Maraş Bidayet Mahkemesi Ceza Dairesinde görülüp Temyiz Mahkemesi'ne gönderilen ve mahkemede yapılan incelemeler sonucunda da Mecmua-i Mukarrerat-ı Temyiziyye Ceza Kısımına kaydedilen kararlarda, Ceza Dairesi ibaresi kullanılmıştır. Örneğin: "Maraş Sancağı Bidayet Mahkemesi Ceza Dairesinden sadır olan ..." Bu nedenle tarafımızca oluşturulan tabloda da aynı yöntem uygulanmıştır.

²¹ Maraş'taki mahkemede doktor raporu, keşif evrakı ve diğer evrakların dava dosyasına eklendiği, Temyiz Mahkemesi Ceza Dairesinde görülen dava evrakından anlaşılmaktadır (**Mecmua-ı Mukarrerat-ı Temyiziyye, C. I, 841**).

²² Maraş Bidayet Mahkemesi Ceza Dairesinde görülen davada, doktor raporu da eklendiği görülmektedir.

²³ Bundan sonra Usul-u Muhakemat-ı Ceza Kanunu, UMCK şeklinde kısaltılacaktır.

²⁴ Düstür, T. 1, C. 4, s. 188-190, UMCK, mad. 314-320 arası.

						sine gönderildi. Dairede yapılan değerlendirme neticesinde, yerel mahkemece verilen kararın(ılının) UMCK'nın 314. maddesi gereğince bozulmasına, yeniden yargılama yapılması için de evrakın yerel mahkemeye iadesine 27 Mayıs 1912 tarihinde oy çokluğu ile karar verildi.
4	Maraş Bidayet Mahkemesi Ceza Dairesinden	3	202-203	102 R.9 Temmuz 1329/M. 22 Temmuz 1913	Hapishaneden firar eden şahısların yakalandıktan sonra cezalarına eklemeye yapılmasının uygunsuz olduğu iddiasıyla Temyiz Mahkemesinin dava açıldı.	Maraş Bidayet Mahkemesi Ceza Dairesinden 26 Mayıs 1913 tarihinde dava ile ilgili ilam verildi. 10 Temmuz 1913 tarihinde ise itiraz dilekçesi Temyiz Mahkemesi Ceza Dairesine gönderildi. Dairede yapılan değerlendirme neticesinde, yerel mahkemece verilen kararın(ılının) UMCK'nın 314. maddesi gereğince bozulmasına, kanun hükümlerine uygun olarak yeniden yargılama yapılması için de evrakın yerel mahkemeye iadesine 22 Temmuz 1913 tarihinde oy birliği ile karar verildi.
5	Maraş Bidayet Mahkemesi Ceza Dairesinden	3	284-285	149 R. 24 Eylül 1329/M. 7 Ekim 1913	Boşandığı kesinleşmemiş olan nikahlı eşini kaçıranak ona fiili şenide bulunmak	Maraş Bidayet Mahkemesi Ceza Dairesinden 30 Haziran 1913 tarihinde dava ile ilgili ilam verildi. 1 Ekim 1913 tarihinde ise itiraz dilekçesi Temyiz Mahkemesi Ceza Dairesine gönderildi. Dairede yapılan değerlendirme neticesinde, yerel mahkemece verilen kararın(ılının) UMCK madde 314'e göre bozulmasına, kanun hükümlerine uygun olarak yeniden yargılama yapılması için de evrakın yerel mahkemeye iadesine 7 Ekim 1913 tarihinde oy birliği ile karar verildi.
6	Maraş Bidayet Mahkemesi	3	288-289	151	Darb ve korkudan bir	Maraş Bidayet Mahkemesi Ceza Dairesinden 6

	Ceza Dairesinden			R 30 Eylül 1329/M. 13 Ekim 1913	kadının çocuğunu düşürmesine sebep olmak ²⁵	Temmuz 1913 tarihinde dava ile ilgili ilam verildi. 9 Ekim 1913 tarihinde ise itiraz dilekçesi Temyiz Mahkemesi Ceza Dairesine gönderildi. Dairede yapılan değerlendirme neticesinde, yerel mahkemece verilen kararın(ilamın) UMCK madde 314'e göre bozulmasına, kanun hükümlerine uygun olarak yeniden yargılama yapılması için de evrakın yerel mahkemeye iadesine 13 Ekim 1913 tarihinde oy birliği ile karar verildi.
7	Maraş Bidayet Mahkemesi Ceza Dairesinden	3	364-365	193 R. 22 Teşrinivel 1329/M. 4 Kasım 1913	Bir kişiyi öldürmek kasdıyla yaralama	Maraş Bidayet Mahkemesi Ceza Dairesinden 7 Temmuz 1913 tarihinde dava ile ilgili ilam verildi. 28 Eylül 1913 tarihinde ise itiraz dilekçesi Temyiz Mahkemesi Ceza Dairesine gönderildi. Dairede yapılan değerlendirme neticesinde, yerel mahkemece verilen kararın(ilamın) UMCK'nın 314. maddesi gereğince bozulmasına, kanun hükümlerine uygun olarak yeniden yargılama yapılması için de evrakın yerel mahkemeye iadesine 4 Ekim 1913 tarihinde oy birliği ile karar verildi.
8	Maraş Bidayet Mahkemesi Ceza Dairesinden	3	552-553	304 R. 7 Kanunsani 1329/M. 20 Ocak 1914	Haneye hücum ve evdekileri darp etme, ve evdeki iki kişiyi bağlayarak haps etme.	Maraş Bidayet Mahkemesi Ceza Dairesinden 10 Eylül 1913 tarihinde dava ile ilgili ilam verildi. 12 Ocak 1914 tarihinde ise itiraz dilekçesi Temyiz Mahkemesi Ceza Dairesine gönderildi. Dairede yapılan değerlendirme neticesinde, yerel mahkemece verilen kararın (ilamın) UMCK'nın 314. maddesi gereğince bozulmasına, kanun hükümlerine uygun olarak yeniden

						yargılama yapılması için de evrakın yerel mahkemeye iadesine 20 Ocak 1914 tarihinde oy birliği ile karar verildi.
9	Maraş Bidayet Mahkemesi Ceza Dairesinden	4	122-124	74 R. 23 Nisan 1330/M. 6 Mayıs 1914	Bir şahsı yaralama	Maraş Bidayet Mahkemesi Ceza Dairesinde (davanın sonuçlanmasından bir süre sonra 28 Haziran 1913 tarihinde dava ile ilgili ilam verildi. 25 Nisan 1914 tarihinde ise itiraz dilekçesi Temyiz Mahkemesi Ceza Dairesine gönderildi. Temyiz Mahkemesi'nde yapılan değerlendirme neticesinde, yerel mahkemece verilen kararın (ilamın) UMCK'nın 314. ve 319. maddeleri gereğince bozulmasına, kanun hükümlerine uygun olarak yeniden yargılama yapılması için de evrakın yerel mahkemeye iadesine 6 Mayıs 1914 tarihinde oy birliği ile karar verildi.
10	Maraş Bidayet Mahkemesi Ceza Dairesinden	4	193-194	114 R. 31 Mayıs 1330/M. 13 Haziran 1914	Bir şahsa karşı teşhir-i silahta bulunma ve şahsı katl kasdıyla yaralama	Maraş Bidayet Mahkemesi Ceza Dairesinde davanın sonuçlanmasından bir süre sonra 8 Nisan 1914 tarihinde dava ile ilgili ilam verildi. 19 Mayıs 1914 tarihinde ise itiraz dilekçesi Temyiz Mahkemesi Ceza Dairesine gönderildi. Dairedeki değerlendirme sonucunda, yerel mahkemece verilen kararın (ilamın) UMCK madde 314'e göre bozulmasına, kanun hükümlerine uygun olarak yeniden yargılama yapılması için de evrakın yerel mahkemeye iadesine 13 Haziran 1914 tarihinde oy birliği ile karar verildi.
11	Maraş Bidayet Mahkemesi Ceza Dairesinden	4	200-201	118 R. 1 Haziran 1330/M. 14 Haziran 1914	Bir şahsı katl etmek	Maraş Bidayet Mahkemesi Ceza Dairesinden 15 Nisan 1914 tarihinde dava ile ilgili ilam verildi. 8 Haziran 1914 tarihinde ise itiraz dilekçesi Temyiz Mahkemesi Ceza Daire-

						sine gönderildi. Dairede yapılan değerlendirmeye neticesinde, yerel mahkemece verilen kararın(ılının) UMCK'nın 314. maddesi gereğince bozulmasına, kanun hükümlerine uygun olarak yeniden yargılama yapılması için de evrakın yerel mahkemeye iadesine 14 Haziran 1914 tarihinde oy birliği ile karar verildi.
12	Maraş Bidayet Mahkemesi Ceza Dairesinden	4	429-430	252 R. 29 Eylül 1330/M. 12 Ekim 1914	Bir şahsın arazisine müdahale ve o arazide hane inşaa etmek	Maraş Bidayet Mahkemesi Ceza Dairesinden 18 Mart 1914 tarihli istinafen tanzim ve ita kılınan ilam verildi. Daha sonra itiraz dilekçesi Temyiz Mahkemesi Ceza Dairesine gönderildi. Dairedeki değerlendirmede, yerel mahkemece verilen kararın(ılının) UMCK'nın 314. ve 319. maddeleri gereğince bozulmasına, kanun hükümlerine uygun olarak yeniden yargılama yapılması için de evrakın yerel mahkemeye iadesine 12 Ekim 1914 tarihinde oy birliği ile karar verildi.
13	Maraş Bidayet Mahkemesi Ceza Dairesinden	4	679-680	391 R. 23 Kanun-ı nevvel 1330/M. 5 Ocak 1915	Öldürmek kasdıyla yaralamak	Maraş Bidayet Mahkemesi Ceza Dairesinden 18 Ekim 1914 tarihinde dava ile ilgili ilam verildi. İtiraz dilekçesi 2 Ocak 1915 tarihinde Temyiz mahkemesi ceza dairesine gönderildi. Dairedeki değerlendirmede, yerel mahkemece verilen kararın(ılının) UMCK'nın 314. maddesi gereğince bozulmasına, kanun hükümlerine uygun olarak yeniden yargılama yapılması için de evrakın yerel mahkemeye iadesine 5 Ocak 1915 tarihinde oy birliği ile karar verildi.
14	Maraş Bidayet Mahkemesi Ceza Dairesinden	4	759-760	435 R. 22 Kanun-	Darben bir kişinin vefatına sebebiyet vermek	Maraş Bidayet Mahkemesi Ceza Dairesinden 11 Kasım 1914 tarihinde dava ile ilgili ilam verildi.

				sani 1330/M. 4 Şubat 1915		26 Ocak 1915 tarihli tebliğname ile dava Temyiz Mahkemesi Ceza Dairesine gönderildi. Temyiz Mahkemesi'nin, yerel mahkemenin kararın bozulması yönünde verdiği karara rağmen yerel mahkeme tarafından ilk kararın aynısının verilmesi üzerine bu defa karar tekrar temyize gönderildi. Bunun üzerine dava konusu yasalara uygun olarak Heyet-i Umumiyye ²⁶ havale edildi. Burada yapılan değerlendirme neticesinde, yerel mahkemece verilen kararın (ilamın) UMCK madde 314'e göre bozulmasına, kanun hükümlerine uygun olarak yeniden yargılama yapılması için de evrakın yerel mahkemeye iadesine 4 Şubat 1915 tarihinde karar verildi.
15	Maraş Bidayet Mahkemesi Ceza Dairesinden	4	798-799	459 R. 4 Şubat 1330/M. 17 Şubat 1915	Bir şahsı taşla darp ve yaralayarak ölümüne sebep olma	Maraş Bidayet Mahkemesi Ceza Dairesinden 18 Ekim 1914 tarihinde dava ile ilgili ilam verildi. İtiraz dilekçesi 13 Şubat 1915 tarihinde Temyiz Mahkemesi Ceza Dairesine Gönderildi. Dairedeki değerlendirmede, yerel mahkemece verilen kararın (ilamın) UMCK'nın 314. ve 319. maddeleri gereğince bozulmasına ve evrakın yerel mahkemeye iadesine 17 Şubat 1915 tarihinde oy çokluğuyla karar verildi.
16	Maraş Bidayet Mahkemesi Ceza Dairesinden	4	845-847	486 R. 21 Şubat	Bir şahsın katl edilmesi	Maraş Bidayet Mahkemesi Ceza Dairesinden 9 Eylül 1914 tarihinde dava ile ilgili ilam verildi.

Temyiz Mahkemesi'nden yerel mahkemece verilen bir kararın bozulması yönünde hüküm verilmesi ve bunun yerel mahkemeye gönderilmesine rağmen yerel mahkemece önceki verilen kararda ısrar edilmesi üzerine dava sahipleri tekrar konuyu temyiz taşıdıklarında bu defa davanın heyet-i umumiyyede görüleceği yukarıda ifade edilmişti. 14. ve 16. sıradaki davalarda heyet-i umumiyyede görüldüğü anlaşılmaktadır. Davaların heyet-i umumiyyede görülmesi sırasında da aynı yolun takip edildiği anlaşılmaktadır.

				1330/M. 6 Mart 1915		Dava, 16 Şubat 1915 tarihli tebliğname ile 20 Şubat'ta Temyiz Mahkemesi Ceza Dairesine gönderildi. Daire tarafından da yerel mahkemenin verdiği kararın bozulması yönünde karar verildi. Buna rağmen yerel mahkeme tarafından ilk kararın aynısının verilmesi üzerine bu defa karar tekrar temyize gönderildi. Bunun üzerine dava konusu yasalara uygun olarak Heyet-i Umumiye'ye havale edildi. Burada yapılan değerlendirme neticesinde, yerel mahkemece verilen kararın (ilamın) UMCK'nın 314. maddesi gereğince bozulmasına, kanun hükümlerine uygun olarak yeniden yargılama yapılması için de evrakın yerel mahkemeye iadesine 6 Mart 1915 tarihinde karar verildi.
--	--	--	--	------------------------	--	---

Birinci ciltte yer alan 479 karardan 1'inin, ikinci ciltte yer alan 470 karardan 2'sinin, üçüncü ciltte yer alan 350 karardan 5'inin, dördüncü ciltte yer alan 500 karardan 8'inin Maraş ve bağlı kazalardan gönderilmiş davalar olduğu görülmektedir. Temyiz Mahkemesi'nde görülüp bozulan ve tekrar yargılama yapılması için Maraş'taki ilgili mahkemelere gönderilen toplam 16 davadan 12'sinin oy birliği ile 2'sinin oy çokluğu ile 2 kararın ise heyet-i umumiyece alındığı görülmektedir. 16 davanın 15'i dairece bozulmuş ve tekrar görüşülüp karara bağlanması için yerel mahkemeye gönderilmiş, 1'i ise tasdik edilmiştir. Temyiz Mahkemesi Ceza Dairesine gönderilen davaların tamamı Maraş Bidayet Mahkemesi Ceza Dairesinden veya Maraş Bidayet Mahkemesi Ceza Dairesi aracılığıyla gönderilmiştir.

Maraş'tan gönderilen ve Temyiz Mahkemesi Ceza Dairesinde bozulan davalardan 16'sının 12'si sadece UMCK'nun 314. maddesi, 3'ü ise hem 314. hem de 319. maddeleri dayanak gösterilerek bozulmuş ve gerekli işlemlerin yapılması için yereldeki ilgili mahkemeye gönderilmiştir.

Maraş'tan temyiz için merkeze gönderilen davaların sancak merkezi ve kazaları ile buralara bağlı köylere göre dağılımı da şu şekildedir. 1 olayın Maraş merkezde, 1'inin merkeze bağlı köyde, 6'sının Elbistan ve bağlı köylerde,

4'ünün Pazarcık'a bağlı köylerde meydana geldiği kayıtlardan anlaşılmaktadır. Bunların dışında Zeytun merkez ile Andırın nahiyesinde meydana gelen 1'er olayın ilk davaları Maraş Bidayet Mahkemesi Ceza Dairesinde görülmüş daha sonra temyiz için İstanbul'a gönderilmiştir. 2 olayda da olayın nerede meydana geldiği belli olmamakla birlikte Maraş Bidayet Mahkemesi Ceza Dairesinde davaları görüldüğü kayıtlardan anlaşılmaktadır. Buradan taşrada meydana gelmiş olaylarda, yerel mahkemece verilen karardan memnun olmayanların-bir başka ifade ile köyde meydana gelmiş olaydan dolayı olayın mağdurlarının-Osmanlının son dönemi olmasına rağmen temyiz yoluyla haklarını aramaları, bunun için de davayı İstanbul'daki Temyiz Mahkemesine kadar taşımaları halkın bu konuda belli bir bilince sahip olduğunu ya da halkta bu konularda belli bilincin oluştuğu da ifade edilebilir.

Maraş'tan Temyiz Mahkemesi'ne müracaatlar, yukarıda da ifade edilen yollar izlenerek yapıldığı, Mecmua-i Mukarrerat-ı Temyiziyye'de yer alan dava konularının ilk paragraflarından anlaşılmaktadır.

Maraş Bidayet Mahkemesi Ceza Dairesinden Temyiz Mahkemesi'nin ilgili dairelerine gönderilen 16 davanın 15'inin kişiye karşı işlenen suç nev'inden olan, adam yaralama, öldürme, darp, kadına fiil-i şeni cinsinden iken 1'i mala karşı işlenen suç nevindendir.

Maraş'tan Temyiz Mahkemesi'ne gönderilen davaların mahkemece bozulduğu, mecmuada yer alan kayıtların genelde son satırında yer alan "nakz" ibaresinden, onandığı ise yine aynı satırda yer alan "tasdikine" ibaresinden anlaşılmaktadır.

Mecmua-i Mukarrerat-ı Temyiziyye'nin ceza dairesine ait kısımlarında Maraş'a ait kararlar incelendiğinde, kararların ilk paragrafında Maraş Bidayet Mahkemesi Ceza Dairesinden verilen ilam tarihi ile Temyiz Mahkemesine müracaat tarihinin yazılı olduğu görülmektedir. Kararın en sonunda da Temyiz Mahkemesi Ceza Dairesinin verdiği kararın tarihi yer almaktadır. Temyiz Mahkemesi Hukuk Dairesinde verilen kararların yer aldığı mecmuada ise Maraş Bidayet Mahkemesinden verilen kararların tarihi ile Temyiz Mahkemesi Hukuk Dairesi tarafından verilen kararın tarihi yer almakta olup Temyiz Mahkemesine müracaat tarihi ile ilgili bilgi yer almamaktadır. Buradan temyiz işlemlerinin Maraş Bidayet Mahkemesinde verilen karar tarihinden ortalama ne kadar sürede sonuçlandığı tespit etmek mümkündür. Buna göre Mecmua-i Mukarrerat-ı Temyiziyyede yer alan Maraş ile ilgili davalardan, Maraş merkez ve kazalarındaki mahkemelerde verilen kararlar ile Temyiz Mahkemesine yapılan müracaatlar arasında en erken yaklaşık 1,5 ay en geç 10 ay süre olduğu; itiraz müracaatı Temyiz Mahkemesine ulaştıktan sonra davanın en erken 2 gün ile en geç 21 gün içinde Temyiz Mahkemesi Ceza Dairesinde karara bağlandığı anlaşılmaktadır. Bu bilgiden hareketle de heyeti umumiyece verilen kararlar

hariç davanın Temyiz Mahkemesine ulaştıktan sonra kısa süre içinde-genelde 1 hafta içinde-karara bağlandığı görülmektedir.

MARAŞ ve BAĞLI KAZALARDAKİ MAHKEMELERCE VERİLEN KARARLARIN TEMYİZ MAHKEMESİNCE BOZULMA SEBEPLERİ

Yerel mahkemeden, Temyiz Mahkemesi'ne gönderilen, mahkeme tarafından karara bağlanan ve Mecmuai Mukarrerat-ı Temyiziyye'de yer alan kararların 3 bölümünden oluştuğu ifade edilebilir. Birinci bölümde yerel mahkemeden gönderilen kararın hangi tarihte ve hangi sayıyla gönderildiği yazılıdır. İkinci bölümde genel olarak yerel mahkemeden gönderilen davanın özeti ve bunu destekleyen şahitlerin ifadeleri vs bulunmaktadır. Üçüncü bölümde ise Temyiz Mahkemesinin ilgili dairesinin mütalaası, kararı, karar tarihi ve kararın oy çokluğu ile mi yoksa oy birliği ile mi alındığı yazılmaktadır. Maraş'tan gönderilen ve Temyiz Mahkemesi'nde değerlendirildikten sonra mezkûr mecmuada yer alan kararlarında bu usul üzere tertip edildiği görülmektedir.

Maraş Bidayet Mahkemesinden verilen kararlardan memnun olmayanlar, kararlara itiraz için Temyiz Mahkemesinin ilgili dairelerine(hukuk veya ceza dairelerine) müracaat etmişlerdir. Müracaatlar neticesinde yapılan değerlendirmelerde yerel mahkeme tarafından verilen kararların 1'i hariç kalanların tamamının bozularak tekrar yargılama yapılması için yerel mahkemeye iade edildiği yukarıda ifade edilmişti. İade bir başka ifade ile yerel mahkemece verilen kararların bozulma sebepleri-yerel mahkemece verilen bozma kararlarının yasal dayanağı-Temyiz Mahkemesi Hukuk Dairesinde UMHK'nın, ceza dairesinde ise UMCK'nın ilgili maddelerine dayanılarak (atıfta bulunularak) yapılmıştır.

Maraş'tan Temyiz Mahkemesi Hukuk Dairesine gönderilen ve orada da UMHK'nın 232. Maddesine atıfta bulunularak bozulan davalar(kararlar) listesi Tablo 1'de gösterildi.

Temyiz Mahkemesi kararlarında yer alan UMHK'nın 232. maddesinde, ilamın yani yerel mahkemece verilen kararın bozulma sebeplerini şu şekilde sıralamaktadır. Birincisi ilamı veren mahkemenin yetkisi haricinde davaya bakması, ikincisi kanuna aykırı hüküm verilmiş olması, üçüncüsü mahkemenin, mahkeme usulüne uygun olmayan şekilde yapılmış olması, dördüncüsü ise bir madde hakkında verilen ilamların birbirinden farklı bulunmasıdır (Düstur, T 1, C 4, s. 305).

Temyiz Mahkemesi Hukuk Dairesi tarafından bozulan ve Maraş'a iade edilen kararlar incelendiğinde;

- 1- Kanuna aykırı olarak hüküm verilmesi,
- 2- Usule uygun olmayan şekilde mahkeme yapılması,
- 3- İlamı veren mahkemenin yetkisi dışında davaya bakması,

sebeplerinden dolayı kararların bozulduğu görülmektedir. Bu bilgidен hareketle Temyiz Mahkemesi'nce, 232. maddede belirtilen şartlardan üçüne göre

Maraş Bidayet Mahkemesinden gönderilen kararların bozulduğu anlaşılmaktadır.

Söz konusu tablo 1’de, tekrar yargılama yapılması için Maraş’taki ilgili mahkemelerin hukuk dairelerine gönderilen davaların, mezkûr kanunun 244. maddesine göre yapılması da belirtilmişti.

244. madde de ise özetle; Bir ilam (karar) mahkeme usulündeki hatadan dolayı bozulur ise o ilamı düzenleyen mahkemede, bozulmaya sebep olan hatanın meydana geldiği yere kadar yapılmış olan tahkikat ve verilmiş olan kararlar geçerlidir. Hatadan sonra verilmiş kararlar geçersiz sayılır. O vakit taraflar yüzleştikten sonra işlemler tamam olur. Eğer bu hata davanın başlangıç kısmında ortaya çıkmış ise o ilam tamamıyla geçersiz olup dava yeniden görülür ve dava ile ilgili yeniden karar verilir (**Düstur, T 1, C 4, s. 306-307**).

Maraş’a iade edilen davalardan 4’ünde yargılamaların 244. maddeye göre yapılmasının dile getirildiği görülmektedir. Buradan hareketle 4 davada usule uygun olmayan bir yargılama yapıldığı anlaşıldığı gibi yerel mahkemenin verdiği kararları tekrar gözden geçirmesi ve nerede hata yaptıysa oradan itibaren tekrar yargılamaya başlaması da istendiği ifade edilebilir.

Maraş’tan Temyiz Mahkemesi Hukuk Dairesinin dışında ceza dairesine de itiraz dilekçeleri gönderildiği Temyiz Mahkemesi kararlarının yer aldığı mecmuadan anlaşılmaktadır. Maraş Bidayet Mahkemesi Ceza Dairesinden Temyiz Mahkemesi’nin ilgili dairesine gönderilen ve söz konusu daire tarafından bozulan kararlar, UMCK’nın hem 314. hem de 319. maddelerine atıfta bulunularak bozulduğu (**Mecmua-i Mukarrerat-ı Temyiziyye kayıtlarındaki Maraşla ilgili kararlara bakılarak oluşturulan**) Tablo 2’den anlaşılmaktadır.

314. madde;

- Şüpheli aleyhinde hükmolunup da gerek heyet-i ithamiye kararında gerekse cinayet mahkemesi huzurunda icra edilmiş olan tahkikat ve muhakemat-
ta veyahut ilam hükümlerinde bu kararname hükmünce feshedilmesi gerekli olan muamelelerin birinin veya bir kaçının yerine getirilmemesi durumunda,

- kanuna aykırı hüküm ve unutulma meydana gelmiş ise

bu durumlar ilamı geçersiz kılacaktır. İlamların geçersizliğini gerektiren birinci sebebin meydana geldiği tarihten sonra meydana gelmiş işlemlerin de geçersiz kılınması gerekir.

- Mahkemelerin yetkisinin olmaması,

- Şüphelinin yahut müddei umuminin kendilerine kanunen verilmiş olan bir hak ve yetkisinin kullanmak için bir veya birkaç talebine rağmen unutarak veya reddederek bir beyanda bulunulmaması dolayısıyla isteklerin yerine getirilememesi-bunların yapılmamasının ilamın bozulmasına sebep olacağına dair kanunen açıklık olmasada-ilamın bozulmasını gerektirir (**Düstur T 1, C. 4, s. 188-189**).

319. madde ise; üçyüz on dördüncü maddede beyan olunan ilamın feshine sebep olan şartlar, cünha ve kabahata bağlı davalarda da geçerlidir (**Düstur T 1, C. 4, s. 189**).

Gerek aleyhinde cünha veya kabahat davası açılan şahsın ve gerek müddei-umumi ve davacı şahsın beraat veya mesuliyetinin olmadığı yönünde verilen ilamlar ile mahkumiyete bağlı ilamlar dahi istisna tutulmayarak kesin olarak verilmiş bütün ilamların bozulmasını iddiaya yetkisi vardır. Şu kadar ki şüphelinin suçsuz olduğuna veya sorumlu olmadığına hükm olunmuş ise kendisini savunması için uygulanan mahkeme usulü hükümlerine uyulmadığı bahanesiyle aleyhine dava açamaz (**Düstur T 1, C. 4, s. 190**).

Temyiz Mahkemesi Ceza Dairesi tarafından bozulan ve Maraş'a iade edilen kararlar incelendiğinde;

- 1- Mahkemenin yetkisi dışında veya herhangi bir görevlendirme yapılmadan ifade alması,
- 2- Önceden verilmiş bir ceza üzerine yeni bir ceza verilmesi,
- 3- Mahkemede, kanuna aykırı davranılması,
- 4- Şüpheli tarafından kullanıldığı iddia edilen delilin, suçlu olmaya yeteceği ile ilgili izahının yapılmamış olması.
- 5- Şüpheli hakkında iddia edilen suçun, cinayet olarak değerlendirilemeyeceği,
- 6- Dava ile ilgili yeterince saha araştırması ya da araştırma yapılmamış olması, taraflara verilmesi gereken sürenin verilmemiş olması,

sebeplerinden dolayı kararların bozulduğu görülmektedir.

Bu maddelerden hareketle, Temyiz Mahkemesi'nin aslında Maraş'taki ilgili mahkemeleri, yargılamalarında yukarıdaki maddeleri de dikkate almaları konusunda uyardığı da ifade edilebilir.

Temyiz Mahkemesi Hukuk Dairesinde verilen kararlarda bozma gerekçesinin dayandığı kanun maddeleri zikredildikten sonra ilgili kanunun hangi maddesine dayanarak yerel mahkemece yargılama yapılacağı zikredilmişken; ceza dairesinde verilen kararlarda ise sadece bozma gerekçesinin dayandığı kanun maddeleri zikredilmiş yeniden yargılamanın ise kanunlara uygun şekilde yapılması gerektiği ifade edilmiştir. Bu açıdan daireler arasındaki uygulamalarda bir farkın da olduğu görülmektedir.

SONUÇ

Osmanlı Devleti'nde yerel mahkemece verilen kararlardan memnun olanlar, Temyiz Mahkemesi'nin kuruluşundan sonra da haklarını aramak için konuyu temyize götürmüşlerdir. İstanbul'daki Temyiz Mahkemesi'nde görülen davaların sonuçları, günümüzün tabirleri ile "Onama" veya "Bozma" şeklinde ilgili yerel mahkemeye iletilmiştir. Bunun neticesinde de yerel mahkemece

gereken yapılmıştır. Temyiz Mahkemesi kararlarının iletildiği yerel mahkemelerden biri de Maraş Bidayet Mahkemesi'dir.

Temyiz Mahkemesi kararlarında Maraş Bidayet Mahkemesi Ceza Dairesi'nden, Temyiz Mahkemesi'ne gönderilen dilekçeler "*Maraş Bidayet Mahkemesi Ceza Dairesi'nden sadır*" olan; Maraş Bidayet Mahkemesi Hukuk Mahkemesinden Temyiz Mahkemesi Hukuk Dairesine gönderilen yazılar ise *Maraş Bidayet Mahkemesinden* şeklinde yazılmıştır. Buradan Temyiz Mahkemesi Hukuk Dairesine ait kayıtların yer aldığı mecmuada *Maraş Bidayet Mahkemesi Hukuk Dairesi* ibaresi kullanılmaz iken ceza dairesine ait kayıtların yer aldığı mecmualarda *Maraş Bidayet Mahkemesi Ceza Dairesi* ibaresinin kullanıldığı görülmektedir.

Temyiz Mahkemesi Hukuk Dairesinde görülen Maraş ve kazalarına ait dava sayısı toplam da 5 iken ceza dairesinde görülen dava sayısı toplam 16'dır. Ceza dairesinde görülen davalardan ikisi, Temyiz Mahkemesi Ceza Dairesine iki defa gönderilmiş, ceza dairesince bozulmuş ve diğer davalarda olduğu gibi bu iki dava da tekrar yargılama yapılması için Maraş Bidayet Mahkemesi Ceza Dairesine gönderilmiştir.

Maddeler incelendiğinde; Temyiz Mahkemesi'nce iade edilen davaların iade sebepleri genel olarak; mahkemelerin teşkili ve yetkisizliği, yerel mahkemeye verilmiş olan hükümlerin eksikliği veya hatalı oluşu ve yerel mahkemedeki yargılama esnasında meydana gelen usulsüzlüklerle ilgili olduğu görülmektedir.

Osmanlı Devleti-yerel mahkemeye verilen kararları Temyiz Mahkemesi kanalıyla kanuna dayanarak bozup daha dikkatli yargılamanın yapılması için davayı tekrar ilgili yerel mahkemeye göndermekle-ülkesinde huzuru temin etmek için en ücra köşede dahi hukukun üstünlüğünü sağlamaya çalışmaktadır.

Temyiz Mahkemesi Hukuk Dairesine ait kararlarının yer aldığı mecmuadaki Maraş'a ait kararlarda bozulma ve yeniden yargılamaların hangi kanun maddelerine göre yapılacağı yer almaktayken, ceza dairesine ait kararların yer aldığı mecmuadaki Maraş'a ait kararlarda sadece bozulmanın hangi kanun maddesine göre yapıldığı belirtilmiş olup yargılamanın hangi kanun maddesine göre yapılacağı belirtilmemiştir.

Osmanlı Devleti'nin, keşif, doktor raporu, bilirkişilik uygulamasını tatbik etmekle mahkemenin doğru karar vermesini dolayısıyla da adaletle hükmetmek için çeşitli bilim dallarından yararlandığı görülmektedir.

1911-1916 yılları arasında Maraş'a ait mahkeme defterleri bulunmadığı/bulunamadığı için Temyiz Mahkemesi tarafından bozulan kararlar ile ilgili Maraş Bidayet Mahkemesinde yargılama yapılıp yapılmadığı, 20 Mayıs 1912 tarihi sonrası Elbistan Bidayet Mahkemesine ait kayda da rastlanılmadığı için mezkur mahkemede de yargılama yapılıp yapılmadığı, yapıldıysa ne gibi karar verildiği ile ilgili bir sonuca ulaşamamıştır. Gelecekte bahse konu tarihlere ait

defterlere rastlanılması durumunda yerel mahkemelerce yeniden yargılama yapıp yapılmadığı yönünde tekrar bir çalışma yapılması gerekir. Bu nedenle de bu defterlerin takibinin yapılması birçok konuda olduğu gibi bu açıdan da önemlidir.

Temyiz Mahkemesi hukuk ve ceza kısımlarına ait kararlarının yazılı olduğu mecmualarda, Maraş merkez ile bağlı kazalardaki hukuk ve ceza mahkemelelerinde verilen kararların tarihi ile Temyiz Mahkemesinin ilgili dairesinden verilen kararların tarihi yazılıdır. Ceza ve hukuk kararlarındaki farklardan biri de hukuk kararlarında Maraş ve bağlı kazalardan Temyiz Mahkemesine gönderilen evrakın tarihi yazılmamış iken ceza dairesinde bu yazılmıştır.

Temyiz Mahkemesi kayıtlarından Maraş Bidayet Hukuk ve Ceza Dairelerinin varlığını devam ettirdiği anlaşılmaktadır. Bu dönemde Maraş'a bağlı Elbistan, Pazarcık'ta bidayet mahkemelerinin var olduğu ve en azından Pazarcık'a ait birkaç davanın kaydının ortaya çıktığı görülmektedir. Maraş'tan Temyiz Mahkemesi'ne gönderilen davalar hakkında verilen hükümlerin büyük çoğunluğunun bozularak tekrar görüşülmek üzere Maraş'a gönderildiği görülmektedir. Maraş'tan, Temyiz Mahkemesi Ceza Dairesine müracaat sayısında 1911/1912 ile 1914/1915 arasında önemli miktarda artış olduğu görülmektedir.

Bu anlatılanlardan, Osmanlı Devleti'nin bu mecmuayı savaş yıllarında olsa da bastırarak hafızasını/bilgi birikimini gelecek nesillere aktarmaya çalıştığı, bu eserlerden hareketle meydana getirilen bu çalışma neticesinde de Kahramanmaraş tarihinin eksik kalan noktalardan birinin daha tamamlandığı da ifade edilebilir.

KAYNAKÇA

1-Arşiv Kaynakları

BOA, BEO, 220-16492.

BOA, BEO, 228-17033.

BOA, BEO, 2093-156905.

BOA; DH.MKT.87-49.

BOA, İ..DA., 4/73.

BOA, ŞD.d..., 1208, H. 29-05-1317.

BOA, ŞD.d..., 1209, H. 29-12-1317.

BOA, ŞD.d..., 1267, H. 26-12-1318.

BOA, Y..A...HUS. 462-101.

BOA, Y..PRK.A..., 1-72.

2-Salnameler

Salname-i Devlet-i Osmaniye, 1286, Def'a 24.

Salname-i Devlet-i Osmaniye, 1287, Def'a 25.

Salname-i Devlet-i Osmaniye, 1288, Def'a 26.

Salname-i Devlet-i Osmaniye, 1289, Def'a 27.

Salname-i Devlet-i Osmaniye, 1290, Def'a 28.

Salname-i Devlet-i Osmaniye, 1291, Def'a 29.

Salname-i Devlet-i Osmaniye, 1292, Def'a 30.

Salname-i Devlet-i Osmaniye, 1293, Def'a 31.

Salname-i Devlet-i Osmaniye, Sene 1294, Def'a 32.

Salname-i Devlet-i Osmaniye, Sene 1295, Def'a 33.

Salname-i Devlet-i Aliyye-i Osmaniye, 1296, Def'a 34.

Salname-i Devlet-i Aliyye-i Osmaniye, Sene 1297, Def'a 35.

Salname-i Devlet-i Aliyye-i Osmaniye, Sene 1298, Def'a 36.

Salname-i Devlet-i Aliyye-i Osmaniye, Sene 1299, Def'a 37.

Salname-i Devlet-i Aliyye-i Osmaniye, Sene 1300, Def'a 38.

Salname-i Devlet-i Aliyye-i Osmaniye, Sene 1301, Def'a 39.

Salname-i Devlet-i Aliyye-i Osmaniye, Sene 1302, Def'a 40.

Salname-i Devlet-i Aliyye-i Osmaniye, Sene 1303, Def'a 41.

Salname-i Devlet-i Aliyye-i Osmaniye, Sene 1304, Def'a 42.

Salname-i Devlet-i Aliyye-i Osmaniye, Sene 1305, Def'a 43.

Salname-i Devlet-i Aliyye-i Osmaniye, Sene 1306.

Salname-i Devlet-i Aliyye-i Osmaniye, Sene 1307, Def'a 45.

Salname-i Devlet-i Aliyye-i Osmaniye, Sene 1308, Def'a 46.

Salname-i Devlet-i Aliyye-i Osmaniye, Sene 1309, Def'a 47.

Salname-i Devlet-i Aliyye-i Osmaniye, Sene 1310, Def'a 48.

Salname-i Devlet-i Aliyye-i Osmaniye, Sene 1311, Sene 49.

Salname-i Devlet-i Aliyye-i Osmaniye, Sene 1312, Sene 50.

Salname-i Devlet-i Aliyye-i Osmaniye, Sene 1313, Sene 51.

Salname-i Devlet-i Aliyye-i Osmaniye, Sene 1314, Sene 52.

Salname-i Devlet-i Aliyye-i Osmaniye, Sene 1315, Sene 53.

Salname-i Devlet-i Aliyye-i Osmaniye, Sene 1316, Sene 54.

Salname-i Devlet-i Aliyye-i Osmaniye, Sene 1317, Sene 55.
Salname-i Devlet-i Aliyye-i Osmaniye, Sene 1318, Sene 56.
Salname-i Devlet-i Aliyye-i Osmaniye, Sene 1319, Sene 57.
Salname-i Devlet-i Aliyye-i Osmaniye, Sene 1320, Sene 58.
Salname-i Devlet-i Aliyye-i Osmaniye, Sene 1321, Sene 59.
Salname-i Devlet-i Aliyye-i Osmaniye, Sene 1322, Sene 60.
Salname-i Devlet-i Aliyye-i Osmaniye, Sene 1323, Sene 61.
Salname-i Devlet-i Aliyye-i Osmaniye, Sene 1324, Sene 62.
Salname-i Devlet-i Aliyye-i Osmaniye, Sene 1325, Sene 63.
Salname-i Devlet-i Aliyye-i Osmaniye, Sene 1326, Sene 64.
Salname-i Devlet-i Aliyye-i Osmaniye, Sene 1327, Sene 66.
Salname-i Devlet-i Aliyye-i Osmaniye, Sene 1328, Sene 67.
Salname-i Devlet-i Aliyye-i Osmaniye, Sene 1333-1334, Sene 68.
 3-Süreli Yayınlar

Ceride-i Mehakim, Nr. 3, H. 8 Rebi'ul evvel 1290/M. 6 Mayıs 1873.
Nr. 69, H. 30 Zilkade 1297/M. 3 Kasım 1880.
Nr. 290, H. 27 Cemaziyelevvel 1302/M.14 Mart 1885.
Nr. 291, H. 18 Cemaziyeleahir 1302/M. 4 Nisan 1885.
Nr. 313, 24 H. Zilkade 1302/M. 4 Eylül 1885.
Nr. 341, H. 14 Cemaziyeleahir 1303/M. 20 Mart 1886.
Nr. 388, H. 22 Receb 1304/M. 16 Nisan 1887.
Nr. 406, H. 1 Zilhicce 1304/M. 21 Ağustos 1887.
Nr. 437, H. 11 Recep 1305/M. 24 Mart 1888.
Nr. 440, H. 2 Şaban 1305/M. 14 Nisan 1888.
Nr. 482, H. 1 Cemaziyeleahir 1306/M. 2 Şubat 1889.
Nr. 485, H. 14 Receb 1306/M. 16 Mart 1889.
Nr. 493, H. 11 Ramazan 1306/M. 11 Mayıs 1889.
Nr. 495, H. 25 Ramazan 1306/M. 25 Mayıs 1889.
Nr. 537, H. 23 Receb 1307/M. 15 Mart 1890.
Nr. 589, H. 3 Şaban 1308/M. 14 Mart 1891.
Nr. 592, H. 25 Şaban 1308/M. 5 Nisan 1891.
Nr. 645, H. 12 Ramazan 1309/M. 10 Nisan 1892.
Nr. 693, H. 24 Şaban 1310/M. 13 Mart 1893.
Nr. 735, H. 6 Rebiulevvel 1311/M. 17 Eylül 1893.
Nr. 758, H. 18 Şaban 1311/M. 24 Şubat 1894.
Nr. 776, H. 26 Zilhicce 1311/M. 30 Haziran 1894.
Nr. 778, H. 10 Muharrem 1312/M. 14 Temmuz 1894.
Nr. 814, H. 26 Ramazan 1312/M. 23 Mart 1895.
Nr. 865, H. 30 Ramazan 1313/M. 15 Mart 1896.
Nr. 867, H. 14 Şevval 1313/M. 29 Mart 1896.
Nr. 884, H. 14 Safer 1314/M. 25 Temmuz 1896.
Nr. 918, H. 16 Şevval 1314/M. 20 Mart 1897.
Nr. 920, H. 1 Zilkade 1314/M. 3 Nisan 1897.
Nr. 921, H. 7 Zilkade 1314/M. 9 Nisan 1897.

- Nr. 972, H. 18 Zilkade 1315/M. 10 Nisan 1898.
 Nr. 998, H. 22 Cemaziyelevvel 1316/M. 8 Ekim 1898.
 Nr. 1019, H. 21 Şevval 1316/M. 4 Mart 1899.
 Nr. 1021, H. 6 Zilkade 1316/M. 18 Mart 1899.
 Nr. 1022, H. 13 Zilkade 1316/M. 25 Mart 1899.
 Nr. 1128, H. 17 Zilhicce 1318/M. 7 Nisan 1901.
 Ceride-i Mehakim-i Adliye, Nr. 8, R. 24 Teşrinevvel 1317/M. 6 Kasım 1901.
 Nr. 84, R. 20 Temmuz 1318/M. 2 Ağustos 1902.
 Nr. 148, H. 2 Zilhicce 1320/M. 21 Mart 1903.
 Nr. 174, R. 7 Haziran 1319/M. 20 Haziran 1903.
 Nr. 369, R. 4 Mayıs 1321/M. 17 Mayıs 1905.
 Nr. 393, H. 28 Şaban 1304/M. 22 Mayıs 1887.
 Nr. 415, R. 12 Teşrinevvel 1321/M. 25 Ekim 1905.
 Nr. 529, R. 25 Teşrinsani 1312/M. 8 Aralık 1906.
 Nr. 533, R. 9 Kanunevvel 1322/M. 22 Aralık 1906.
 Nr. 542, R. 10 Kanunsani 1322/M. 23 Ocak 1907.
 Nr. 584, R. 9 Haziran 1323/M. 22 Haziran 1907.
 Nr. 599, R. 1 Ağustos 1323/M. 14 Ağustos 1907.
 Nr. 607, R. 29 Ağustos 1323/M. 11 Eylül 1907.
 Nr. 610, R. 8 Eylül 1323/M. 21 Eylül 1907.
 Nr. 663, H. 28 Safer 1326/M. 1 Nisan 1908.
 Nr. 664, H. 2 Rebiulevvel 1326/M. 4 Nisan 1908.
 Nr. 665, H. 6 Rebiulevvel 1326/M. 8 Nisan 1908.
 Nr. 666, H. 10 Rebiulevvel 1326/M. 11 Nisan 1908.
 Nr. 667, H. 14 Rebiulevvel 1326/M. 15 Nisan 1908.
 Nr. 673, R. 23 Nisan 1324/M. 7 Mayıs 1908.
 Nr. 690, H. 5 Cemaziyelahir 1326/M. 4 Temmuz 1908.
 Nr. 697, H. 1 Receb 1326/M. 29 Temmuz 1908.
 Ceride-i Adliye, Nr. 43, H. 25 Ramazan 1329/M. 19 Eylül 1911.
 Nr. 177-178-179, R. Kanunevvel 1334/Şubat 1335/M. Aralık 1918/Şubat 1919.

- Nr. 663, H. 28 Safer 1326/M. 1 Nisan 1908.
 Mecmua-i Mukarrerat-ı Temyiziyye Hukuk Kısmı, C. I, 1327(Mart-Teşrinsani arası), Dersaadet: Selanik Matbaası.
 Mecmua-i Mukarrerat-ı Temyiziyye Hukuk Kısmı, C. I, 1328(1327 Kanunevvel- 1327 Şubat arası arası), Dersaadet: Selanik Matbaası.
 Mecmua-i Mukarrerat-ı Temyiziyye Hukuk Kısmı, C. II, 1328(Mart-Nisan), Dersaadet: Selanik Matbaası.
 Mecmua-i Mukarrerat-ı Temyiziyye Hukuk Kısmı, C. II, 1328(Mayıs-Şubat arası), İstanbul: Matbaa-i Amire.
 Mecmua-i Mukarrerat-ı Temyiziyye Hukuk Kısmı, C. III, 1329(Mart-Temmuz arası), İstanbul: Matbaa-i Amire.
 Mecmua-i Mukarrerat-ı Temyiziyye Hukuk Kısmı, C. III, 1330(1329 Ağustos-1329 Şubat arası), İstanbul: Matbaa-i Amire.

- Mecmua-i Mukarrerat-ı Temyiziyye Hukuk Kısım, C. IV, 1330(Mart-Ağustos arası), İstanbul: Matbaa-i Amire.*
- Mecmua-i Mukarrerat-ı Temyiziyye Hukuk Kısım, C. IV, 1331(1330 Eylül-Kanunevvel arası), İstanbul: Matbaa-i Amire.*
- Mecmua-i Mukarrerat-ı Temyiziyye Hukuk Kısım, C. IV, 1332(1330 Kanunsani-Şubat arası), İstanbul: Matbaa-i Amire.*
- Mecmua-i Mukarrerat-ı Temyiziyye Hukuk Kısım, C. V, 1332(1331 Mart-1331 Şubat arası), İstanbul: Matbaa-i Amire.*
- Mecmua-i Mukarrerat-ı Temyiziyye Hukuk Kısım, C. VI, 1332(1332 Mart-15 Teşrinevvel arası), İstanbul: Matbaa-i Amire.*
- Mecmua-i Mukarrerat-ı Temyiziyye Ceza Kısım, C. I, 1330, Dersaadet: Selanik Matbaası.*
- Mecmua-i Mukarrerat-ı Temyiziyye Ceza Kısım, C. II, 1331, İstanbul: Matbaa-i Amire.*
- Mecmua-i Mukarrerat-ı Temyiziyye Ceza Kısım, C. III, 1332, İstanbul: Matbaa-i Amire.*
- Mecmua-i Mukarrerat-ı Temyiziyye Ceza Kısım, C. IV.*
- 4-Literatür Eserler
- Abdurrahman Adil, (1312). *Mahkeme-i Temyiz, Kostantiniyye: Mahkeme-i Ebuzziya.*
- Akyıldız, A. (2003). “Meclis-i Vâlâ-yı Ahkâm-ı Adliye”, *DİA*, C. 28, Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, ss. 250-251.
- Aydın, M. A. (1994). “Divan-ı Ahkam-ı Adliye” , *DİA*, C. 9, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, ss. 387-388.
- Bedrosyan, (1301). *Rehber-i Mesalih-i Adliye*, İstanbul: Mihran Matbaası.
- Bozkurt, G. (2010). *Batı Hukukunun Türkiye’de Benimsenmesi*, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- Demirel, F. (2010). *Adliye Nezareti Kuruluşu ve Faaliyetleri (1876-1914)*, İstanbul: Boğaziçi Üniversitesi Yayınevi.
- Düstur, T. 1, C. 1.
- Düstur, T. 1, C. 4.
- Düstur, T. 2, C. 1.
- Düstur, Tertip 2, C. 3.
- Ekinci, E. B. (2001). *Ateş istidası*, İstanbul: Filiz Kitabevi.
- Ekinci, E. B. (2017). *Osmanlı Mahkemeleri (2. Baskı)*, İstanbul: Arı Sanat Yayınları.
- Gökbilgin, T. (1967). “Tanzimat Hareketinin Osmanlı Müesseselerine ve Teşkilatına Etkileri” , *Belleten*, XXXI/121, ss. 93-111.
- Hüseyin Galib, (1307). *Mukarrerat-ı Mühimme*, İstanbul: Şirket Matbaası.
- İlhan, C. (2014). *Günümüz Türkçesiyle Mecelle, (Mecelle-i Ahkâm-ı Adliye), (2. Tıpkı Basım)*, Ankara: Yetkin Yayınları.
- Kahraman, O. (2020). *Osmanlı İdari Modernleşmesinde Şura-yı Devlet, (Yayımlanmamış Doktora Tezi)*, Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi, Ankara.
- Kazım, (1313). *Hukuk-u Mevzua*, İstanbul
- Kılınç, A. (2009). *Osmanlı Yargılama Hukukunda Bilirkişilik*, Ankara: Adalet Yayınevi.
- Köse, S. (2010). “Sükût” , *DİA*, C. 38, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, ss. 51-53.
- Mehmed Şevki, (1322). *Tayin-i Mercî*, İstanbul.

- Nesli A. (2019). “Tensikât-ı Adliyye: Mahkeme-i Temyîz” Adlı Makale bağlamında Mehmed Ârif’in Temyiz Mahkemesi hakkındaki Görüşlerinin Değerlendirilmesi” , Yıldırım Beyazıt Hukuk Dergisi, ss. 159-186.
- Sarıyıldız, G. (2002). “Tanzimat ve Osmanlı Bürokrasisinde Yemin Müessesesi” , Yakın Dönem Türkiye Araştırmaları Dergisi, S. 1, ss. 251-268.
- Solak, İ., İzzettin Sak, (2014). Konya Kadı Sicilleri, Konya: Selçuk Üniversitesi Basımevi.
- Şemseddin Sami, (1996). Kamus-ı Türki, (7. Baskı), İstanbul: Çağrı Yayınları.
- Tural, E., (2006). II. Meşrutiyet Döneminde Devletin Restorasyonu Bağlamında 1909 Teşkilat ve Tensikat Kanunu, Doktora Tezi: Dokuz Eylül Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü, İzmir.
- Tüfekçi, İ. (2000). Şer’iye Sicilleri ışığında İslam Yargılama Hukukunda BİLİRKİŞİLİK, Doktora Tezi: Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış, İstanbul.
- Üçok, C., Mumcu, A., Bozkurt, G. (2014). Türk Hukuk Tarihi, (16. Bası), Ankara: Turhan Kitabevi.
- Ülker, İ. (2016). “1879 Usul-i Muhakeme-i Hukukîyye Kanun-ı Muvakkati’nde İmza ve Mühre İtiraz ve İtirazın İncelenmesi”, Selçuk Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, C. 24, S. 2, ss. 93-109.
- Yavuz, H., (1993). “Ceride-i Mehakim” , DİA, C. 7, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, ss. 408-409.
- Yiğit, A. (2012). “Mukarrerat-ı Temyiziyye Mecmualarında (1327/1911-1332/1916) Görülen Arazi Davalarının Tedkiki” , I. Türk Hukuk Tarihi Kongresi, İstanbul, ss. 449-474.
- Yorgaki, (1326). Usul-ü Muhakemat-ı Cezaiyye Kanunu Şerhi, Dersaadet: Hürriyet Matbaası.

5-Elektronik kaynaklar

- <https://adaletdergisi.adalet.gov.tr/ceride-i-adliye.html>, Erişim tarihi: 13.01.2022, saat: 20:40.
- <https://www.ttk.gov.tr/tarih-cevirme-kilavuzu/> Erişim tarihi: 14.01.2022, saat: 15:39.
- <https://dijital-kutuphane.mkutup.gov.tr/tr/Periodicals/Catalog/> Erişim tarihi: 15.01.2020, saat: 20:25.

CUMHURİYETİN İLK YILLARINDA İLKOKUL YAPILANMALARINA BİR ÖRNEK MARAŞ KURTULUŞ İLK MEKTEBİ

SEVİM CEYLAN DUMANOGĞLU*

Giriş

20. yüzyıldan itibaren eğitim, tüm bireylerin temel haklarından ve sosyo-ekonomik kalkınmanın baş koşullarından biri olarak kabul edilmektedir. Bir ülkeyi istenen refah seviyesine ulaştıracak en sağlam araç olarak görülen eğitim, nitelikli insan gücüne ulaşmanın yanı sıra toplumun geleceğinin oluşturulmasında, hayat felsefesinin ve yaşam biçiminin istenen özelliklere sahip olmasında vazgeçilmez bir öneme sahiptir.¹ Eğitim, ayrıca toplumdaki bireylere değerleri, idealleri ve ideolojiyi aşılayarak onları siyasi düzene bağlı birer vatandaş haline getirme işlevi görür. Bu özelliklerinden dolayı eğitim, tüm toplumlarda hazırlanan programlar, görevlendirilen öğretmenler tarafından bireylere aktarılmaya başlanmıştır.² Toplumsal ve kültürel değerlerin yanı sıra devletin dayandığı temel felsefe, ideoloji ve ilkelerin çeşitli ders ve etkinliklerle iletilmesi görevi ise okullara verilmiştir.³

Osmanlı Dönemi devlet adamları, kuruluş yıllarından itibaren eğitime önem vermiş, açmış oldukları eğitim kurumları ile yeni kuşakların yetiştirilmesinde önemli rol oynamıştır. Devletin hızla büyüyen topraklarında açtıkları klasik eğitim kurumlarında eğitim ve öğretimin amacını; insanlara gerekli olan bilgi, kültür, değer ve bir takım davranışların kazandırılması şeklinde açıklamıştır. Klasik eğitim sisteminde yer alan sıbyan mektepleri ile halkın yaygın eğitim ihtiyacı karşılanmıştır. Genel ve ilk eğitim olma özelliği nedeniyle sıbyan mektepleri, ilkokul kapsamında ele alınmıştır. Bu mekteplerdeki amaç ise imparatorluk sınırları içindeki geniş halk kesimlerinin padişaha ve devlete olan bağlılığını dini duyguları güçlendirme yolu ile korumak ve pekiştirmek olmuştur.⁴

19. yüzyıl, bütün dünyada eğitim düşüncesinin hızla değiştiği, var olan okul ve eğitim sistemini yeren çağdaş eğitim akımlarının doğduğu bir dönem-

* Dr., Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi, Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Bölümü, sevimceylan17@hotmail.com. Orcid: 0000-0002-6347-8621

¹ Nurdan Kalaycı, Cumhuriyet Döneminde İlköğretim, Hükümet Programları ve Uygulamaları, MEB Yayınları, İstanbul 2004, s.9-10.

² Fatih Tuğluoğlu-Tuncay Tunç, "1926 İlk Mektep Müfredatı ve Cumhuriyet Dönemi Eğitimin Ekonomik Hedefleri", *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, C. 26, Sayı 76, 2010, s. 56.

³ İsmail Kaplan, *Türkiye'de Milli Eğitim İdeolojisi*, İletişim Yayınları, İstanbul 2005, s.15-16.

⁴ Ali Tüzer "Osmanlı Devleti'nden Türkiye Cumhuriyeti'ne İlköğretim Düşüncesi", *Eğitimde Yansımalar IV; Cumhuriyetin 75. Yılında İlköğretim 1. Ulusal Sempozyumu*, 27-28 Kasım 1998 Ankara, s. 50-51.

dir.⁵ Osmanlı Devleti bu dönemde ihtiyaçlara cevap verebilecek yeni modern eğitim kurumları oluşturarak dillerini, dinlerini ve milletlerinin kökenine uygun insan yetiştirmeye çalışmıştır.⁶ Tanzimat ile başlayan bu süreç Meşrutiyet dönemlerinde de devam etmiştir. Eğitim kurumları içerisinde önemli tartışmalara neden olan ilkokul kademesi ise II. Meşrutiyet dönemine kadar sancılı bir süreç geçirmiştir. Dönem başından itibaren ilkokul kurumlarının ıslah edilmesi için çalışılmış ancak bu kurumlar için en önemli adım Emrullah Efendi'nin çalışmaları neticesinde 6 Ekim 1913 tarihinde uygulamaya konan Tedrisat-ı İbtidaiye Kanun-ı Muvakkati olmuştur.⁷ Kanun, bulundukları bölgeye göre farklı uygulamalar yürüten eğitim öğretimi tek çatı altında toplamayı başarmış ve eğitim öğretim faaliyetlerini yerel boyuttan ulusal boyuta taşımıştır. Kanun ile ilkokulun genel yapısı daha net belirlenmiş, ilk eğitim tüm ülke genelinde zorunlu ve ücretsiz hale getirilmiştir. O zamana kadar ibtidai ve rüştiye olarak ikiye ayrılan ilköğretim altı senelik eğitim veren ibtidai mektepleri ismi ile birleştirilmiştir. Eğitim tarihi açısından önemli olan bu kanun uzun bir süre yürürlükte kalmış ve hem Osmanlı Devleti'nin son dönemine hem de Cumhuriyet dönemi eğitim öğretim faaliyetlerine birçok yenilik ve çözüm getirmiştir.

Eğitimde modernleşme hareketinin temelleri Osmanlı döneminde atılmış olmasına rağmen bu hareket ülkenin içerisinde bulunduğu durum sebebiyle sınırlı kalmış ve Cumhuriyet dönemine çözüm bekleyen eğitim sorunlarıyla girilmiştir.⁸ Cumhuriyet kurucuları, toplumun hızlı bir şekilde kalkınması ve modernleşmesi için politik, ekonomik ve sosyal yapıya uygun insan yetiştirilmesi gereğine inanmış ve bunu gerçekleştirmek için başta eğitim sistemine önem vermiştir. Daha Kurtuluş Savaşı yıllarında Mustafa Kemal, toplumun ve çağın beklentilerini karşılamak için en önemli vazifenin milli eğitim işleri olduğunu ve öğretim sistemlerinin, programlarının ona göre düzenlenmesi gerektiğini belirtmiştir. Cumhuriyetin ilanı ile eğitimde önemli reformlar gerçekleştirilmiş, köklü değişiklikler yapılmıştır. Eğitim sisteminde başta milliyetçi olmak üzere cumhuriyetçi, halkçı, laik, devletçi, inkılapçı vatandaşlar yetiştirmek hedef olarak benimsenmiştir.⁹

Cumhuriyetin ilk yıllarında okuma yazma oranının düşük olması inkılaplarda eğitim alanında başlamayı zorunlu kılmıştır. İlköğretime ve eğitimin bu

⁵ Mustafa Ergün, "II. Meşrutiyet Dönemindeki Eğitim Reformlarının Türk Modernleşmesindeki Yeri", 100. Yılında II. Meşrutiyet Gelenek ve Değişim Ekseninde Türk Modernleşmesi Uluslararası Sempozyumu, Kültür ve Turizm Bakanlığı ve Marmara Üniversitesi Yay. Ankara, 2009. s. 263-273.

⁶ Nihat Büyükbaz, "Osmanlı İnsan Yetiştirme Düzeni ve Türkiye Cumhuriyeti'nin Kuruluşuna Etkileri", *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, C. 29, Sayı 87, 2013, s. 225. ss. 199 – 228.

⁷ "Tedrisat-ı İbtidaiye Kanun-ı Muvakkati", *Tanin*, 25 Teşrinievvel 1913- 26 Teşrinievvel 1913.

⁸ Hasan Ali Koçer, *Türkiye'de Modern Eğitimin Doğuşu ve Gelişmesi (1773-1923)*, Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları, İstanbul 1992, s. 245.

⁹ Nurhayat Çelebi, H. Tezer Asan, "Cumhuriyetin İlk Yıllarındaki (1923-1946) İnsan Birey Yetiştirme, Paradigma-sının Son Osmanlı Birikimi İle Karşılaştırmalı Analizi" *Eğitim ve Öğretim Araştırmaları Dergisi*, Şubat 2013, C.2, S.1, s. 143-147; İsmet Giritli, *Atatürk İdeolojisi*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 1988, s. 1-5

kademesinde uygulanan programlara ayrı bir önem ve yer verilmiştir.¹⁰ Ayrıca ilkokulların ülkenin milli değerlerine uygun bir hale getirilmesi kararlaştırılmış, bu okullarda cahillikten arınmış kendini ülkesinin ve milletinin kalkınmasına adanmış çalışkan iyi vatandaş yetiştirmek amaçlanmıştır.¹¹ İlkokullar için oluşturulan eğitim programlarında Cumhuriyetin ilk yıllarında belirlenen bu amaçlar dikkate alınmış ve yeni kurulan devletin ihtiyacı ve şartları düşünülerek yeni ilkokul müfredat programları hazırlanmıştır. Ayrıca bu yıllarda ilkokullar için ülkenin gelecek beklentilerine cevap verebilecek bir eğitim politikası oluşturmak amacıyla Heyet-i İlmiye toplanmış, alfabe değişikliği yapılmış, ilköğretimi şekillendiren bir talimatname yayınlanmıştır.

Cumhuriyetin ilk yıllarından itibaren ilkokul alanında yapılan bütün yeniliklerin tüm ülkede uygulanmasına özen gösterilmiştir. Nitekim eğitim alanında özellikle de ilkokul alanında değişimlerin, gelişimlerin yaşandığı şehirlerden biri Maraş olmuştur. Şehirde Kurtuluş Savaşı yıllarında açılmaya başlanan ilkokullar, Cumhuriyetin ilanı ile yeni eğitim sistemine uygun hale getirilmiştir. Bunlardan biri olan ve şehrin eğitim tarihine önemli katkılar sağlayan Maraş Kurtuluş İlk Mektebi, şehirde açılan ilk ilkokuldur. Çalışmamıza temel olan Maraş Kurtuluş İlk Mektebi, Kurtuluş Savaşı yıllarında ve Cumhuriyetin ilk yıllarında eğitim alanında yaşanan gelişmeleri bünyesinde barındıran bir mektep olması sebebiyle önem teşkil etmektedir. Açıldığı ilk yıllarda mektep ile ilgili bilgiye ulaşamamış olsa da 1924-1925 ders yılından itibaren okul hakkında önemli gelişmeler söz konusudur. Kahramanmaraş İl Eğitim Tarihi Müzesi'nde yapılan araştırma sonucunda Maraş Kurtuluş İlk Mektebi'nin öğrenci künye defterine ve tasdikname örneklerine ulaşılmıştır.¹² Tamamı Osmanlıca olan defterde; 1924-1925 ders yılından 1929-1930 ders yılına kadar mektebin öğrenci durumu, verilen dersler ve eğitim öğretim durumu, disiplin, sağlık durumu ile ilgili önemli bilgiler yer almaktadır. Mektebin öğrenci künye defteri doğrultusunda yapmış olduğumuz bu çalışma ile Cumhuriyetin ilk yıllarında ülke genelinde yapılan ilkokul yeniliklerinin ve değişimlerinin neler olduğunun, bu yeniliklerin taşrada uygulanıp uygulanmadığının, uygulanan yeniliklerin şehrin eğitim hayatına ne gibi katkılar sağladığının ortaya konulması amaçlanmıştır.

Cumhuriyetin İlk Yıllarında İlkokul Kademesinde Yaşanan Gelişmeler

Toplumların kalkınmasında eğitimin önemini bilen Mustafa Kemal, ülkenin içerisinde bulunduğu eğitim boşluğunun farkına varan ve eğitimi sağlam temeller üzerine inşa etmeyi amaçlayan TBMM Hükümeti, daha Kurtuluş Savaşı yıllarında çalışmalara başlamıştır. Bir yandan bağımsızlık mücadelesi sür-

¹⁰ Erol Kapluhan, *Türkiye Cumhuriyeti'nde Atatürk Dönemi Eğitim Politikaları (1923-1938) ve Coğrafya Eğitimi*, Marmara Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi, İstanbul, 2011, s. 291.

¹¹ Türer, a.g.m., 50.

¹² Maraş Kurtuluş İlk Mektebi Öğrenci Künye Defteri nüshaları için bakınız Ek 4.

dürülürken, diğer yandan milli eğitim sisteminin esasları belirlenmiştir. İlk Maarif Vekili Rıza Nur, hükümetin eğitim programının öğrencilerde bilinç uyandırıcı ve çağın kurallarına uygun olması üzerinde durmuştur.¹³ Milli eğitimin yeniden düzenlenmesi için 16 Temmuz 1921 tarihinde Maarif Vekili Hamdullah Suphi Bey'in başkanlığında Ankara'da Maarif Kongresi toplanmıştır. Eğitimin yeni bir anlam kazanmasında büyük önem arz eden Kongrede, eğitim kurumlarında ve programlarında reform yapılması kararlaştırılmış, ilkökul programlarının geliştirilmesi ve öğretim süreleri gündeme alınmıştır.¹⁴ Ayrıca 15 Temmuz- 15 Ağustos 1923 tarihlerinde Maarif Vekâleti tarafından ülkenin ihtiyaçlarını karşılayacak bir eğitim politikası oluşturmak amacıyla Heyet-i İlmiye'nin toplanması kararlaştırılmıştır.¹⁵ Maarif Vekili İsmail Safa Bey'in öncülüğünde toplanan ve ülkenin önde gelen bilim adamları ve eğitimcilerinin katıldığı Heyet'te ilkökul programlarının ve ilköğretim karamamesinin değiştirilme teklifleri alınmış ve bunun için komisyonlar oluşturulmuştur.¹⁶ İlköğretim kademesindeki bu çalışmaların amacı ise Atatürk'ün hedefini çizdiği çağdaş Türk toplumu idealini gerçekleştirmek için kalkınmada gerekli eğitilmiş insan gücünü yetiştirip bir üst öğrenime hazırlamak olmuştur.

Cumhuriyetin ilanının ardından imkânsızlıklara rağmen eğitim alanında yapılan bu çalışmalar ile okul ve öğrenci sayısında bir artış söz konusu olmuştur. 1923-1924 öğretim yılında toplam ilkökul sayısı 4.894 iken 1928-1929 öğretim yılında bu sayı 6.362'ye yükselmiştir. 1923-1924 senesi ilkökul öğrenci sayısı 341.941 iken 1928-1929 öğretim yılında 445.055'e yükselmiştir.¹⁷ Ancak hâlâ ülkedeki okuryazar sayısı oldukça düşüktü. Bu durum ise yapılan düzenlemelerin, yeniliklerin tam olarak yerleşememesine neden olmaktaydı. Bunun için ilköğretim mevzuatında öncelikle 1924 anayasasının 87. maddesinde ilköğretimin zorunlu ve parasız olacağı belirtilmiştir.¹⁸ Ardından eğitim alanında yapılan en önemli gelişme olan Tevhid-i Tedrisat Kanunu, 3 Mart 1924 tarihinde TBMM'de kabul edilmiştir. Bu kanun ile eğitimde ikilik ortadan kaldırılmış ve ülkede faaliyet gösteren tüm eğitim kurumları, Maarif Vekâletine

¹³ Erdoğan Başar, *Milli Eğitim Bakanlarının Eğitim Faaliyetleri (1920-1960)*, Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları, İstanbul 2004, s.65.

¹⁴ Tuğluoğlu ve Tuncay a.g.m., s.63; Yahya Akyüz, "Atatürk ve 1921 Maarif Kongresi", *Cumhuriyet Döneminde Eğitim*, Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları, İstanbul 1983, s.98-99.

¹⁵ Başar, a.g.e., s.116.

¹⁶ İsmail Hakkı Tonguç, *İlköğretim Kavramı*, Piramit Yayınları, Ankara, 2004, s. 230-231; Cemil Öztürk, *Atatürk Devri Öğretmen Yetiştirme Politikası*, Türk Tarih Kurumu, Ankara 1996, s. 59-61.

¹⁷ Hayrünisa Alp, *Tevhid-i Tedrisat'tan Harf İnkılabına İlköğretim (1924-1928)*, İstanbul Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi, İstanbul 2009; Nuri Olur, *Türkiye Eğitiminde Çağdaşlaşma*, Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi, İstanbul 1994.

¹⁸ 1924 Anayasası için bkz. <https://www.anayasa.gov.tr/tr/mevzuat/oncelki-anayasalar/1924-anayasasi/>

bağlanmıştı. Eğitim programları milli ve laik esaslar çerçevesinde yeniden düzenlenmiş, dinsel ve siyasal amaçla eğitim yasaklanmıştır.¹⁹

Bir eğitim sisteminin başarısının eğitim programına dayalı olduğunu gören Maarif Vekili Vasıf Bey'in öncülüğünde 22 Nisan 1924 tarihinde İkinci Heyet-i İlmiye toplanmıştır. Hızlı bir yenileşmeye gidilen bu süreçte toplanan Heyet, yetişmekte olan Türk çocuklarında istendik yönde davranış değişikliğinin oluşması ve bu oluşumun hangi yöntemlerle destekleneceğinin belirlenmesi amacıyla çalışmalar yürütmüştür. 43 kişilik bir program heyeti oluşturarak ilk ve ortaöğretim ders programlarında birtakım düzenlemeler yapmış, derslerin içeriklerini hafifletmiş ve kitaplardan Osmanlı dönemini hatırlatan ifadeleri çıkarmıştır.²⁰ Ayrıca İkinci Heyet-i İlmiye, yeni kurulan devletin ihtiyacını ve şartlarını düşünerek 1924 *İlk Mektep Müfredat Programı* hazırlamıştır.²¹ Bu program ile Osmanlı döneminde altı yıl olan ilkokul süresi beş yıla indirilmiş, devreler ortadan kaldırılmış, ilkokul beş sınıflı ve bir bütün olarak ele alınmıştır.²² Daha çok Cumhuriyet'e geçiş niteliğinde olan bu program, dönemin koşullarına uygun olarak kız ve erkek öğrenciler için ayrı ayrı hazırlanmıştır.²³ Cumhuriyetin ilk programı olma özelliğini taşıyan 1924 programının Cumhuriyet öncesi programlardan başlıca farkı çok az sayıda derslerin eklenmesi ya da değiştirilmesi olmuştur. Programda asıl önemli değişiklik ise ders konularında gerçekleşmiştir. Ders konuları, Cumhuriyet yönetimine uyarlanarak Cumhuriyet'in anlam ve önemine vurgu yapılmış, yakın tarihte olup bitenlere ağırlık verilmiştir.²⁴

1924 yılındaki bir diğer önemli gelişme ise Türk eğitim sistemini incelemesi ve görüşlerinin alınması için yabancı uzmanların getirilmesine karar verilmesidir. Bu amaçla Türkiye'ye ilk getirilen yabancı uzman Prof. Dr. John Dewey, İstanbul ve Ankara'da incelemelerde bulunduktan sonra Maarif Vekâleti'ne bir rapor sunmuştur.²⁵ Rapor doğrultusunda Türkiye'de çağdaş

¹⁹ Mustafa Ergün, *Atatürk Devri Türk Eğitimi*, Ankara Üniversitesi DTCF Yayınları, Ankara 1982, s.49; Asım Arı, "Tevhid-i Tedrisat ve Laik Eğitim", *Gazi Eğitim Fakültesi Dergisi*, C. 22, Sayı 2 (2002), ss.181-192 s. 191.

²⁰ Başar, a.g.e., s.106.; Tuğluoğlu ve Tunç, a.g.m., s. 65.

²¹ Osman Nuri Ergin, *Türk Maarif Tarihi*, C. I-II, Eser Matbaası, İstanbul 1977, s. 2007; Erdal Aslan, "1924 İlk Mektepler Müfredat Programı", *İlköğretim Online*, S. 0(2), 2011, s. 717-734, s. 721.

²² 1 Eylül 1869 tarihli Maarif-i Umumiye Nizamnamesine göre ilk mekteplerin (ibtidailerin) eğitim süresi dört yıl olarak belirlenmişti. Fakat ilk eğitimin süresi Meşrutiyet döneminde üç yıla indirilmiş, II. Meşrutiyette kabul edilen Tedrisat-ı İptidaiye Kanun-ı Muvakkati ile ibtidai ve rüştiye kısımları birleştirilerek ilk eğitimin süresi altı yıla çıkarılmıştır. Bu uygulama 1924 yılında toplanan İkinci Heyet-i İlmiye'ye kadar devam etmişti. Tuğluoğlu ve Tunç, a.g.m., s.63-64; Maarif Vekâleti, *İlk Mektepler Müfredat Programı*, Matbaa-i Amire, İstanbul 1340; Kapluhan, a.g.t., s. 293.

²³ Hasan Cicioğlu, *Türkiye Cumhuriyetinde İlk ve Ortaöğretim (Tarihi Gelişimi)*, Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Yayınları, Ankara 1985, s.94.

²⁴ Adil Türkoğlu, "Cumhuriyet Döneminde İlköğretimin Gelişimi", *Cumhuriyet Dönemi Eğitim Politikaları Sempozyumu*, 07-09 Aralık 2005, Ankara 2010, s.79-80; Süleyman Çelenk, Neşe Tertemiz, Nurdan Kalaycı, *İlköğretim Programları ve Gelişmeler: Program Geliştirme İlke ve Teknikleri Açısından Değerlendirilmesi*, Haz. Atilla Tazebay, Nobel Akademi Yayıncılık, Ankara 2000.

²⁵ John Dewey, *Türkiye Maarifi Hakkında Rapor*, Maarif Vekâleti Yay, Ankara, 1939; "Profesör John Dewey'in Raporları", *Maarif Vekâleti Mecmuası*, S 2, 1 Mayıs 1925, s. 10-11.

eğitim yasaları çıkarılmaya ve çağdaş eğitim kurumları tesis edilmeye çalışılmıştır. 1926 yılına kadar bu şekilde devam eden Milli eğitim sistemi, Maarif Vekili Mustafa Necati Bey döneminde hazırlanan 789 sayılı kanun ile Cumhuriyet döneminin ilk ciddi değişikliğine uğramıştır. Okullar, şehir ve köy okulları olarak ikiye ayrılmış ve köy okullarında eğitim ve öğretimin köye yönelik ve köyün şartlarına ters düşmeyecek bir biçimde olması kararlaştırılmıştır. Her vatandaşın zorunlu ilköğretimden geçmesi anayasanın gereği olarak değerlendirilmiştir.²⁶ Ayrıca 27 Aralık 1925-8 Ocak 1926 tarihlerinde Üçüncü Heyet-i İlmiye toplanmış ve bir program komisyonu kurulmuştur. Heyet, çeşitli ülkelerin okul programları üzerine bir araştırma çalışması yaparak bir taslak plan hazırlamıştır. Bakanlık tarafından değerlendirilen yeni program taslağı, ilkokul müfettişleri ve bazı ilkokul öğretmenleri tarafından da incelenmiştir. Bu şekilde geliştirilerek 1926 İlk Mektepler Müfredat Programı oluşturulmuş ve 1926-1927 ders döneminden itibaren uygulanmaya başlanmıştır.²⁷ 1926 İlk Mektepler Müfredat Programı'nda ilkokullardaki kitap öğretimi geri plana çekilmiş, kitaplardan teorik bilgiler azaltılmıştır. Program, çocuğu yaşama hazırlayacak biçimde ve vatana ait görevleri gereği gibi anlatmak esasına göre düzenlenmiştir.²⁸ Programda öğrencinin kişisel ilgisi dikkate alınmış, iş eğitimine önem verilmiştir. Her dersin amacı ve öğretim yöntemleri, araç ve gereçlerden nasıl yararlanılacağı temel hatları ile belirlenmiştir. Çocuğun gelişim dönemleri dikkate alınarak ilk devrede tek kitap, ikinci devrede ise çok kitaplı olarak düzenlenmiştir.²⁹ 1926 İlk Mektepler Programında ders saatlerinin yanı sıra derslerin amaçları ve içerikleri, dersler arasındaki bağıntılar ayrıntılı olarak açıklanmıştır.³⁰ İlk üç yıl çocuklara verilecek bilgiler Hayat Bilgisi dersi adı altında toplu öğretim ilkelerine göre birleştirilmiş. Tarih, Din ve Yurt Bilgisi dersleri ise çağdaş ihtiyaçlara göre hazırlanmıştır.³¹ Ancak mevcut öğretmenlerin yeni programı uygulamaya hazır olamamaları ve programda hedeflerin kapalı ve yetersiz olması 1926 programının uygulanmasında bazı problemlerin yaşanmasına neden olmuştur.³² Bu durumu çözmek için Bakanlık tarafından öğretmenleri yeni esaslara hazırlamak amacıyla seminerler verilse de³³ programdaki toplu öğretim ilkesi gereği gibi uygulanamamış ve problemler, Latin alfabesi-

²⁶ Tuğluoğlu ve Tunç, a.g.m., s. 66.

²⁷ Mehmet Gültekin, "Cumhuriyet Dönemi İlkokul Programlarındaki Gelişmeler" *Cumhuriyet Dönemi İlkokul Programları*, Ed. M. Gültekin, Pegem Akademi, Ankara 2020, s. 12-19.

²⁸ Seval Fer, "1923 Yılından Günümüze Cumhuriyet Dönemi İlköğretim Programları Üzerine Bir İnceleme", *Cumhuriyet Dönemi Eğitim Politikaları Sempozyumu*, Haz. M. A. Parlak, İstanbul 2010, s. 103 Ergün, a.g.e., s. 68-74.

²⁹ Çelenk vd., a.g.e., 2000.

³⁰ Seval Fer, a.g.m., s. 103.

³¹ Ergün, a.g.e., s. 74; Kemal Aytaç, *Çağdaş Eğitim Akımları*, Ankara Üniversitesi Basımevi, Ankara 1976, s. 39-40.

³² Mehmet Arslan, "Cumhuriyet Dönemi İlköğretim Programları ve Belli Başlı Özellikleri", *Milli Eğitim Dergisi*, 2000, 146(2), s. 42-48.

³³ Toper Akbaba, "Cumhuriyet Döneminde Program Geliştirme Çalışmaları", *Bilim ve Aklın Aydınlığında Eğitim Dergisi*, Sayı 5, 2004, s.54-55.

nin kabul edilmesinden sonra daha da artmıştır.³⁴ Netice itibariyle bu program, önceki programda ayrı okutulan derslerin, birleştirilerek öğretilmesinden başka sonuç vermemiştir. Bu nedenle yeni bir ilkokul programının geliştirilmesi ihtiyacı doğmuştur.

1929 yılında Türk eğitim tarihinde ilköğretimi şekillendiren İlk Mektepler Talimatnamesi yayımlanmıştır.³⁵ Talimatname, müfredat programının nasıl uygulanacağını ve dikkat edilmesi gereken noktaları belirleyen bir yönetmeliktir. Talimatnamenin birinci kısmında “esaslar” başlığı altında ilköğretimin amacı belirlenmiştir. Buna göre ilköğretim ile ilk tahsil yaşındaki çocukların bedence ve ruhça sağlam alışkanlıklar edinmesini sağlayacak bir çevrede gerekli bilgi ve maharetleri kazanmaları ve Türkiye Cumhuriyeti’ne ruhen ve bedenen faydalı olarak intibak etmeleri sağlanacaktır. Bunların dışında talimatnamede ilkokulların; kayıt meselesi, iş ve tatil zamanları, terbiye ve tedris durumu, ders vazifeleri, mükâfat ve mücazatlar, imtihan ile ilgili durumları da açıklığa kavuşturulmuştur.

Görülüyor ki Cumhuriyetin ilanı ile birlikte eğitimde önemli reformlar gerçekleştirilmiş, köklü değişiklikler yapılmıştır. Ancak bu reformların bir bütünlük arz etmesi ve toplumda yaygınlaştırılması konusunda istenilen başarı söz konusu olmamıştır. Bunun en önemli sebebi okuma yazma oranının düşük olması görülmüş ve yeniliklere ek olarak okuma yazmayı kolaylaştırma yolları aranmaya başlanmıştır. Nitekim Cumhuriyetin ilan edildiği dönemde ülkenin okuma yazma oranı oldukça yetersiz seviyede idi. Türkiye’nin %75,8’inin kırsal kesimde yaşadığı dikkate alındığında bu yetersizlik daha da belirginleşmekteydi. 1927 yılında yapılan ilk nüfus sayımına göre 13.648.270 olan ülke nüfusunun yalnızca %8,9’u okur-yazardı hatta kadın nüfus söz konusu olunca bu oran %3’lere kadar düşmekteydi.³⁶ Eğitim alanında yapılan yeniliklerin tam anlamıyla yerleşebilmesi için okuma yazma anlamındaki bu durumun düzenlenmesi şarttı. Bu konuda 1924 yılında ilköğretimin zorunlu ve parasız olması kararı alınmış ise bu gelişme tam sonuç vermemiş ve yapılan çalışmalar neticesinde 3 Kasım 1928 tarihinde Yeni Türk Harflerinin Kabulü ve Tatbiki Hakkındaki Kanun yayımlanmıştır. Böylelikle Osmanlı alfabesinin resmîyeti son bulmuş, Latin harfleri kabul edilerek Türk diline uygun alfabe ve okuma yazmayı kolaylaştırma sağlanmıştır.³⁷ 1929 yılında Millet Mektepleri açılmış halka

³⁴ Cicioğlu, a.g.e., s. 92-95.

³⁵ *İlk Mektepler Talimatnamesi*, Devlet Basımevi, İstanbul 1929, s. 3-17.

³⁶ İstatistik Umum Müdürlüğü, *28 Teşrinievvel 1927 Umumi Nüfus Tahriri*, f(Fasikül). I, s. II-XVII; Ali Arayıcı *Dünya’da ve Türkiye’de Eğitim Stratejileri*, Ozan Yayıncılık, İstanbul 2014.

³⁷ Esra Erzin, *Cumhuriyetin İlk Dönemi Eğitim Politikalarının Kültürleme Etkisi*, İstanbul Ticaret Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul 2021, s. 49.

kısa zamanda yeni harflerle okuma yazma öğretilerek okur-yazar seviyesi yükseltilmeye çalışılmıştır.³⁸

Sonuç itibariyle Cumhuriyetin kurucuları, toplumun hızla kalkınması ve modernleşmesi için politik, ekonomik ve sosyal yapıya uygun insan yetiştirilmesi gereğine inanmışlardır. Bunu gerçekleştirmek için de eğitim sisteminde başta milliyetçi olmak üzere cumhuriyetçi, milliyetçi, halkçı, laik, devletçi, inkılapçı vatandaşlar yetiştirmeyi hedef olarak benimsemişlerdir. Eğitim hedeflerini gerçekleştirmek için özellikle ilköğretim üzerinde durmuştur. Çünkü ilköğretim, ilkeleri topluma benimsetecek, özellikle geniş kırsal kitlelerin davranışlarını değiştirecek bir araç olarak görülmüştür.³⁹ Tüm ilköğretim programları belirlenen amaçlar doğrultusunda yeniden şekillendirilmiştir. Ancak uygulamada ilköğretim programlarına yansıyan en temel amaç cahillikten hurafelerden arınmış, kendini ülkesinin ve milletinin kalkınmasına adanmış çalışkan iyi vatandaş yetiştirmek olmuştur. Boş inanç ve hurafeleri bir kenara atma bilim ve fenni ihtiyaçlarımızı karşılama ön planda tutulduğu görülmüştür.⁴⁰

Maraş'ta İlkokulun Durumu ve Maraş Kurtuluş İlk Mektebi

Cumhuriyet yöneticileri, Atatürk ilke ve inkılaplarının topluma özellikle de kırsal kesime ulaştırılmasında etkili olan ilköğretimin üzerinde önemle durmuşlardır. Belirlemiş oldukları ilköğretim politikalarını, ülkenin geneline yaymak için çalışmalar yapmışlar, genel anlamda bir eğitim politikası oluşturmaya çalışmışlardır.⁴¹ Genel eğitim politikalarının uygulandığı, eğitim konusunda önemli çalışmaların yapıldığı şehirlerden biri de Maraş olmuştur. Kurtuluş Mücadelesini 12 Şubat 1920 tarihinde zaferle sonuçlandıran şehir, mücadele sonunda hızlı bir şekilde toparlanmaya başlamıştır. 1920 yılı itibariyle eğitim alanında yapılan yeniliklerin, düzenlemelerin ve alınan kararların uygulama alanlarından biri olmuştur.

Cumhuriyetin ilk yıllarında Maraş'ın eğitim durumu, Türkiye genelinden farklı olmamıştır. 1923 yılında şehirde 1 anaokulu, 70 ilkokul (65'i erkek 5'i kız) ve 1 ortaokulun bulunduğu tespit edilmiştir. Bu okullardan ilkokula devam eden 3833, ortaokula devam eden 90 öğrencinin olduğu; ilkokulda 9'u kadın 98'i erkek olmak üzere 108 öğretmenin, ortaokulda ise 5 öğretmenin görev yaptığı anlaşılmaktadır.⁴²

Maraş'taki ilkokulların durumuna baktığımızda ise merkezde ilkokul açma çalışmalarının Cumhuriyet'in ilanından çok daha önce başladığı görülmektedir.

³⁸ Savaş Karagöz, İkinci Meşrutiyette Harf İnkılabına Kadar Süreli Yayınlarda Yer Alan Eğitim Görüşleri ve Cumhuriyet Eğitimi Yansımaları (1908-1928), Gazi Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ankara 2014, s. 469.

³⁹ Yahya Akyüz, *Türk Eğitim Tarihi*, Pegem Yayınevi, Ankara 2005, s. 318.

⁴⁰ Türer a.g.m., s. 50.

⁴¹ Kalaycı, a.g.e. s. 11.

⁴² Mehmet Ö. Alkan, *Tanzimat'tan Cumhuriyet'e Modernleşme Sürecinde Eğitim İstatistikleri 1839-1924*, Tarih İstatistikleri Dizisi Cilt:6, T.C Başbakanlık Devlet İstatistikleri Enstitüsü, Ankara 2000, s. 306.

1920 yılında Maras savunmasının hemen ardında şehrin ilk ilkokulu olan Maras Kurtuluş İlk Mektebi açılmıştır.⁴³ Kurtuluş İlk Mektebi örnek alınarak açılan diğer ilk mektep ise 1921-1922 yılında Şazi Bey Camii bünyesinde eğitim öğretime başlayan Dumlupınar İlk Mektebi olmuştur.⁴⁴ Şehrin eğitim tarihine önemli katkılar sağlayan ve çalışmamıza temel olan Maras Kurtuluş İlk Mektebi, açıldığı yıllarda birkaç farklı isimlerle anılsa da 1924 yılından itibaren Kurtuluş İlk Mektebi olarak varlığını devam ettirmiştir. Mektep, Maras'ta Acemli (Şehit Evliya) Mahallesi Kale Altı'ndaki eski Çocuk Yetiştirme Yurdu binasında açılmış kısa süre sonra Kurtuluş mahallesinde iki katlı binada hizmet vermeye başlamıştır.⁴⁵

Cumhuriyetin ilanından sonra da okuma yazma oranının artırılması ve eğitim alanındaki yeniliklere temel oluşturması sebebiyle öncelik verilen ilkokulların Maras'ta açılması, eğitim öğretimini kesintisiz bir şekilde devam ettirmesi için büyük çaba gösterilmiştir. Ancak bu çabaya rağmen Maras'taki ilkokulların sayısal durumunda iniş çıkışlar yaşanmıştır. Şehirde 1923 yılında 70 olan ilkokul sayısı, 1927 yılında 63'e inmiştir.⁴⁶ 1925-1926 eğitim öğretim yılında şehirde 89 ilkokulun bulunduğu ve bu okullarda 4072 öğrenciye eğitim verildiği tespit edilmiştir.⁴⁷ 1926-1927 yılları arasında Maras merkez ve kazalardaki toplam ilkokul sayısı ise 83 olup öğrenci sayısı 3575, öğretmen sayısı ise 129.131'dir.⁴⁸ Bu dönemde ilkokul sayısındaki artış daha çok kırsal kesimde yaşanmış merkezdeki ilkokul sayısı hemen hemen hiç artmamıştır.⁴⁹ 1930 yıllarına gelindiğinde ilkokul sayılarındaki düşüş devam etmiş Maras merkezi ile kaza ve köylerinde toplamda 52 ilkokul tespit edilmiştir.⁵⁰ 1930 yılında genel nüfusu 196.800 olan Maras'ın merkezinde eğitim öğretim çağına gelmiş 3500 çocuk bulunup buna karşılık sadece 5 ilkokulda eğitim öğretim hizmeti verilmiştir. Bu 5 ilkokulda ise 700'den fazla çocuk eğitim alabilmiş, geri kalan çocuklar okul sayısının ihtiyacı karşılamamasından dolayı eğitim alamamıştır.⁵¹ Bu durum, Maras ilinin eğitim ve öğretiminin okuryazarlık açısından istenilen ilerlemeyi sağlayamadığını göstermektedir. Bu duruma en önemli sebep şehirdeki okul sayısının azlığı gösterilse de şehrin ekonomisinin tarıma dayalı olma-

⁴³ "Maras", *Yurt Ansiklopedisi*, C. 8, İstanbul 1982, s. 5711.

⁴⁴ Ramazan Avcı, *Kahramanmaraş Eğitim Tarihi*, Kahramanmaraş Büyükşehir Belediyesi Kültür Yay. Kahramanmaraş 2021, s. 148; Mesut Dedeoğlu, *Dünden Bugüne Kahramanmaraş*, Ankara 1996, s. 82-83.

⁴⁵ Avcı, a.g.e. s. 148; Bakınız Ek1 ve Ek 2.

⁴⁶ *Kahramanmaraş İli Cumhuriyet Öncesi ve Sonrası Eğitim*, Kahramanmaraş İl Milli Eğitim Müdürlüğü, 1998, s. 24.

⁴⁷ T.C. Devlet Salnamesi, 1925-1926, s.832.

⁴⁸ Devlet İstatistik Enstitüsü, *Milli Eğitimde 50 Yıl, 1923-1973*, Devlet İstatistik Enstitüsü Matbaası, Ankara 1973; T.C Devlet Salnamesi, 1927-1928, s.1216.

⁴⁹ "Maras", *Yurt Ansiklopedisi*, C. 8, İstanbul 1982, s. 5711.

⁵⁰ *Akdeniz Havzası ve Coğrafyası: Tabii, Zirai, Beşeri, Baytarı*, Haz. Genel Kurmay Başkanlığı (Coğrafya Encümeni), Ankara 1935, s. 109.

⁵¹ BCA. Fon No:490.0.1, Yer No:496.1997.3; Nermin Gümüşalan, *XX. Yüzyılın İlk Yarısında Maras (1908-1938)*, Kahramanmaraş Belediye Yay. Kahramanmaraş 2014, s. 220-222.

sı, okuma çağındaki çocukların maddi imkânsızlıklardan dolayı mektebe devam edememesi ve zanaatkârların yanında işe verilmesi şehrin okuryazarlıktan geri kalmasının diğer önemli sebepleridir.

Cumhuriyetin ilk yıllarında şehir merkezinde ilkokul kademesi olarak hizmet veren okullar şunlardır. 1926 yılında eğitim öğretimini sürdüren İnönü İlkokulu⁵², tam olarak ne zamana açıldığı bilinmese de 1924 yılındaki öğrenci kayıtlarında eğitim öğretimini sürdüren Turan İlkokulu⁵³, 1927 yılında açık olan ve Kale dibi okulu da denilen Sakarya Yatılı İlk Mektebi, 1928 yılında Kurtuluş Mahallesi'nde açılan İstiklal İlkokulu'dur.⁵⁴ Bunların dışında şehirde Maraş İkinci İlk Mektep ismiyle bir mektep daha bulunmaktadır. Araştırmalarda hakkında herhangi bir bilgiye ulaşamayan bu mektebin varlığına Maraş Kurtuluş İlk Mektebi'nin öğrenci künye defterinde rastlanmıştır. Defterde 1927 yılında bu mektepten Kurtuluş İlk Mektebi'ne nakil ile gelen öğrencilerin kayıtları bulunmaktadır. Nitekim 1927 yılı Devlet Salnamesinde de merkezde 7 tane ilkokulun varlığı kaydedilmiştir.⁵⁵ Maraş İkinci İlk Mektebi'nin de içinde bulunduğu muhtemel olan bu bilgi bizlere mektebin 1927 yılında aktif olduğunu göstermektedir. Maraş merkezde açılan bu ilk mektepler hakkında bilgiler çok sınırlıdır. Ancak ulaştığımız ve detaylı bir şekilde incelediğimiz Maraş Kurtuluş İlk Mektebi'ne ait öğrenci künye defteri şehirdeki diğer ilk mektepler hakkında da önemli bilgiler vermekte bazı yönlerini açıklığa kavuşturmaktadır.

Cumhuriyetin ilk yıllarında Maraş'ın ilkokul durumu hakkında önemli bilgiler veren Maraş Kurtuluş İlk Mektebi'nin öğrenci profili, eğitim öğretim durumu, disiplin, sağlık vb. durumları ile ilgili bilgiler aşağıdaki gibidir:

Öğrenci ile İlgili Durumlar

Maraş Kurtuluş İlk Mektebi'nin öğrenci künye defteri bizlere 1924-1925 eğitim öğretim yılından 1929-1930 eğitim öğretim yılına kadar mektepte eğitim gören talebelerin ismi, doğum yeri ve tarihleri, ikametgâhı, okula kayıt tarihi ve öğrenci numaraları hakkında bilgiler vermektedir. Öğrenci künye defterine göre mektepte karma eğitimin verildiği görülmektedir. Karma eğitim dönemin şartlarında önem verilen, üzerinde durulan bir konudur. Nitekim Osmanlı'nın son döneminde erkek ve kız çocukları için modern eğitim kurumları açılmış olsa da bu kurumların çoğunun erkeklere hizmet ettiği kız çocuklarının eğitiminin daha geride kaldığı görülmüştü. Bu yapının değiştirilmesi amacıyla gerçekleştirilen inkılâplar, Türk kadınına eşitlik, hürriyet ve erkeklerle eş bir toplumsal statü kazandırmak amacı gütmüştür. Bu değişimlerin halk tarafından anlaşılması, benimsenmesi ve uygulanarak sonraki nesillere aktarılmasına da öncelik verilmiştir. Ancak her alanda olduğu gibi toplumsal cinsi-

⁵² Avcı, *a.g.e.*, s. 148.

⁵³ Maraş Kurtuluş İlk Mektebi Öğrenci Künye Defteri, 1924-1930.

⁵⁴ Avcı, *a.g.e.*, s. 148; Sakarya Yatılı İlk Mektebi için Bakınız Ek 3.

⁵⁵ T.C Devlet Salnamesi, 1927-1928, s.1216.

yet paradigmalarının yenilenmesinde, bir başka deyişle Türk kadını kimliğinin yeniden oluşturulmasında öncelikle eğitimden faydalanılması gerekmektedir. Bunun için okuryazarlık vasfının erkeklere özgü olduğu bir dönemde kız çocuklarının da okutulması gereği vurgulanmalıydı. Böylelikle Cumhuriyet döneminde planlanan karma eğitim ile eğitimde cinsiyet ayrımı kaldırılarak, eğitim hak ve olanaklarından her iki cinsin de birlikte ve eşit olarak yararlanması yoluna gidilmiştir. Dönemin sosyolojik yapısı gereği karma eğitim şartları, toplum için kabullenilmesi zor bir durum olduğundan çoğu kez tartışma konusu da olmuştur. Fakat karma eğitimin önemini çok iyi bilen Mustafa Kemal, bu konuda daha somut adımlar atarak 1925 yılında kız öğrencilerin okullara gönderilmeleri ve eğitim almaları gerekliliğini ifade etmiştir.⁵⁶ Netice itibariyle karma eğitim modelinin bazı yerlerde uygulamaya konulduğu, bazı bölgelerde tartışıldığı bir dönemde Maras'ta eğitim öğretimini sürdüren Kurtuluş İlk Mektebi'nde karma eğitim modeline geçildiği görülmektedir.

Mektebe kayıtlı olan öğrencilerin yaş sınırlamasında bir kural söz konusu değildir. Mektepte eğitim gören en büyük öğrencinin yaşı 12-13 olup, en küçüğü ise 4-5 yaşındadır. 4 yaşında öğrencinin mektepte eğitime başlaması ise oldukça dikkat çekmektedir. Büyük yaş gruplarında eğitim alan öğrencilerin hepsi kız, yaşı küçük olan öğrenciler ise genelde erkektir. Ayrıca okulda kardeş olan öğrencilerin sayısı da oldukça fazladır. Bu öğrencilerin aralarındaki yaş farkının fazla olmasına rağmen aynı sınıflarda eğitim alması dikkat çekmektedir. Mektepte eğitim gören öğrencilerin doğum yerleri İstanbul, Maras, Pazarlık, Afşin, Elbistan, Andırın, Gaziantep, Urfa, Avanos, İskilip, Taşkale, Ankara'dır. İkametgahları ise Maras'ın Zonbatanlı, Seksanlar, Kayabaşı, Alemlî, Boğazkesen, Bektutiye, Beyazıtlı, Çavuşlu, Divanlı, Hatuniye mahalleleridir. Ayrıca defterin en alt kısmında öğrencinin hüviyet cüzdanı sureti cetvel şeklinde verilmiş ve burada öğrencinin millet/dini ile ilgili bilgileri yer almıştır. Bu bilgilere göre öğrencilerin hemen hemen çoğu Türk-İslam olsa da Musevi öğrencilerin de mektepte eğitim aldığı görülmektedir.⁵⁷ Böylelikle mektebe sadece Müslümanların gitmediği gayrimüslim öğrencilerin de mektepte bulunduğu anlaşılmaktadır.

Öğrencilerin annelerinin ve babalarının isimleri, babalarının mesleği hakkında bilgilerin yer aldığı öğrenci künye defterine göre Kurtuluş İlk Mektebi'nde eğitim alan öğrencilerin babalarının mesleği; Yüzbaşı, Bakkal, Bezirgan, Esnaf, Muhasebe Katibi, Maras Maarif Katibi, İmam, Tahsildar, Başkatip, Maras Belediye Katibi, Belediye Muhasebesi, Vilayet Memuru, Komiser, Memur, Evkaf Müdürü, Orman Memuru, Köşker, Hamamcı, Demirci, Çavuş, Tüccar, Muallim, Kasap, Yol Muteahhidi, Kuşçu, Maras Muhacir Memurudur. Velilerin

⁵⁶ *Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri*, C. II, TTK Yayınları, Ankara 1989; Erzincan, a.g.t., s. 54-55; Müjgan Cınbur, *Atatürk Döneminde Kadın Eğitimi*, Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi, C. 8, Sayı 23, 1992, s. 259-279.

⁵⁷ Maras Kurtuluş İlk Mektebi Öğrenci Künye Defteri

sosyo-ekonomik profillerini yansıtan bu bilgiler mektebin öğrencilerinin büyük bir kısmının orta gelir-orta gelir üstü seviyesine sahip olduklarını göstermektedir.

Öğrencilerin az bir kısmı Maraş Ana Mektep'ten mezun olup Kurtuluş İlk Mektebi'nin birinci sınıfına devam etmiştir. Çoğu ya Maraş dışından nakil il muhabere ile mektebe gelmiş ya da yakın başka bir ilk mektepten ilgili sınıflara geçiş yapmıştır. Öğrencilerin kayıt tarihleri, nakil tarihleri ve numaraları, kaçınıcı sınıfa kayıt olduğu ve fotoğrafları deftere kaydedilmiştir. Nakil örneklerini detaylı bir şekilde incelediğimizde; nakillerin bazılarının öğrencilerin babalarının mesleği dolayısıyla yapıldığı, bazı nakillerin ise mektebin öğrencilerin ikametlerine uzak olması sebebiyle yapıldığı görülmektedir. Yakın okullardan Turan İlk Mektebi, Sakarya İlk Mektebi, Dönüklü İlk Mektebi, Şehir Yatı Mektebi, İkinci İlk Mektebi'ne nakil aldırın öğrenciler olduğu gibi Maraş kazalarında Afşin, Andırın, Pazarcık, Elbistan İlk Mektebi'nden nakil il muhabere ile gidenler bulunmaktadır. Öğrencilerin şehir dışına nakil aldıkları yerler ise genelde Konya, İstanbul, Malatya, Antalya, Ankara, Adana, Kayseri, Mersin, Edirne, Cebeli bereket, Bahçe kazası ve Tarsus'tur. Bunların dışında İstanbul'dan Maraş Kurtuluş İlk Mektebi'ne ardından İslahiye ve Malatya'ya nakil ile giden, Afyonkarahisar İlk Mektebi'nden, Gaziantep Kız İlk Mektebi'nden, Sinop İlk Kız Mektebi'nden, Bitlis Kız İlk Mektebi'nden nakil ile gelen öğrenciler de bulunmaktadır. Ayrıca şehirdeki tek yatılı ilk mektep olan Sakarya Yatı Mektebi'ne nakil isteyen öğrenciler vardır. Bu öğrencilerin özelliği ise babalarının veya herhangi bir akrabasının olmamasıdır. Bu nakiller annenin tezkeresi veya okul yönetiminin kararı ile yapılmıştır.

Mektebe nakil ile gelen öğrencilerin ders notları, devam-devamsızlık durumları mektebe gönderilmiştir. Bu öğrenciler eğitime kaldıkları yerden devam etmemiştir. İdare, adayları bir takım imtihanlara, incelemelere tabi tutarak adayların bilgi ve birikiminin ne olduğuna, hangi sınıftan devam edebileceğine karar vermiştir. Yapılan imtihanda zayıf olduğu anlaşılan bazı öğrenciler, bir alt sınıfa kayıt edilmiştir.

Mektebe kaydolan öğrencilerin çoğunun velisi olarak babası veya annesi kaydedilmesine rağmen bunların dışında kişilerin de (amca, akraba) veli olarak kaydedildiği görülmektedir. Bu öğrenciler ya babası vefat etmiş ya da babası il dışında görev yapan kişilerdir. Burada dikkat çeken nokta bu öğrencilerin eğitimlerinde yaşadıkları düzensizliktir. Öğrencilerin hepsi başka bir mektepten Kurtuluş İlk Mektebi'ne gelmiş ve bir süre sonra başka bir mektebe geçiş yaparak eğitimine devam etmiştir. Hatta bazıları tekrar Kurtuluş İlk Mektebi'ne geri dönmüştür.

Eğitim Öğretim Durumu;

Eğitim, sosyo-ekonomik gelişmelere uygun bilgileri öğrencilere vermek suretiyle onları topluma uyumlu birer birey olarak hazırlama faaliyeti olduğuna

göre öğrencilere aktarılacak bilgilerin ve eğitimin dayanacağı prensiplerin belirlenmesi olan müfredat programının niteliği de büyük önem taşımaktadır. Bu nedenle tüm eğitim kademelerinde müfredat programları hazırlanırken birtakım unsurlar dikkate alınmaktadır. Cumhuriyet döneminde ise maarif programlarında eğitimin bir milletin hayatında vazgeçilmez bir öneme sahip olduğu vurgulanarak mutlaka milli olması gerektiği konusuna yoğunlaşmıştır. Açılan okulların yeni eğitim politikasına göre düzenlenmesi ve müfredat programlarının ülkenin milli değerlerine uygun bir hale getirilmesi kararlaştırılmıştır.⁵⁸

1924 yılında Türkiye Cumhuriyeti'nin eğitim ve öğretim anlayışı, ihtiyacı ve şartları düşünülerek "İlk Mekteplerin Müfredat Programı" hazırlanmıştır. Osmanlı döneminden çok az değişiklikle Cumhuriyet'e geçiş programı olarak uygulanan bu programda; devreler ortadan kaldırılmış, ilkökul öğretim süresi beş yıla indirilmiş, erkek ve kız öğrenciler için ayrı düzenlenmiştir. Haftada 26 saat olan 1924 programında asıl değişiklik ders konularında gerçekleşmiştir. Cumhuriyetin anlam ve önemine ve yakın tarihte olup bitenlere ağırlık verilmiştir.⁵⁹ Ancak program genel oluşturulmuş, dersler arasında ilişki kurulamamış ve bağımsız olarak ele alınmıştır. 1924 programının Cumhuriyet öncesi programlardan temel farkı ise çok az sayıda derslerin eklenmesi, değiştirilmesi ve bazı ders konularının Cumhuriyet yönetimine uyarlanması olmuştur. Proje niteliğinde olan bu program, iki yıl uygulamada kalmış ve 1926 yılında hazırlanan yeni programa temel oluşturmuştur.⁶⁰

1926 yılında Cumhuriyet döneminin ilk kapsamlı programı olan "1926 İlk Mektep Müfredat Programı" hazırlanmıştır. 1926 İlk Mektep Müfredat Programı, Cumhuriyet ilkelerine sahip çıkacak bireyler yetiştirmeyi amaçlamaktadır.⁶¹ Programa göre; öğrencinin içinde yaşadığı çevrenin ve toplumun şartlarına aşina olmasına gayret edilmiştir. Hesap dersinde konu edinilen uygulamalarda bile Hayat Bilgisi Dersi ile ilişki kurulması istenerek okulda çocuklara öğretilen tüm bilimlerin amacının günlük yaşamı kolaylaştırmak olduğu belirtilmiştir. 1926 Programı ile öğretim ilkelerinde önemli değişiklikler yapılmış ve ders konuları, köye yönelik hazırlanmış, derslerin öğrenci merkezli işlenmesi sağlanmıştır. İlkokulun iki devre olarak düzenlendiği bu programda daha önce ayrı ayrı verilen Tabiat Tetkiki, Musahabat, Tarih ve Coğrafya, Ziraat ve Hıfzıssıhha dersleri, hayat ve toplum eksenine çerçevesinde toplu okutulması amacıyla birinci devrede Hayat Bilgisi adı altında verilmiştir. İkinci devrede ise Tabiat Dersi adıyla 4 ve 5. sınıflarda ikişer saat olarak yer almıştır.⁶² Türk eğitim sistemine yeni bir usul getirmeyi amaçlayan Program, her şeyden önce okulun

⁵⁸ Tuğluoğlu ve Tunç, a.g.m., s. 70.

⁵⁹ Türkoğlu, a.g.m., s. 79-80; Kapluhan, a.g.t., s. 293-294.

⁶⁰ Fer, a.g.m., s. 101-102; Cicioğlu, a.g.e., s. 93-94

⁶¹ Cavit Binbaşoğlu, "Cumhuriyet Döneminde İlkokul Programlarının Tarihsel Gelişimi" *Türk Eğitim Düşüncesi Tarihi Araştırmalar*, Anı Yayıncılık, Ankara 2005, s.400.

⁶² Maarif Vekaleti, *İlk Mektep Müfredat Programı*, Devlet Matbaası, İstanbul 1930, s.3-4.

bünyesinde değişimi gerektirmiş, okul binalarının, sınıfların, laboratuvarların ve diğer ders araç ve gereçlerinin yeni programı uygulayabilecek seviyede olması istenmiştir.⁶³

Maraş Kurtuluş İlk Mektebi'nde de 1926 İlk Mektep Müfredat Programı'nın uygulanmasına özen gösterilmiştir. Öğrenim süresi 5 yıl olan mektepte eğitim iki devreye ayrılmıştır. Birinci devrede 1. 2. ve 3. sınıflar yer almış ikinci devre 4. ve 5. sınıf şeklinde oluşturulmuştur. Ancak 1926 Programı oluşturulurken programın, bulunduğu bölgeye göre değişiklikler göstermesi ve uyum sağlaması istenmiştir. Nitekim oluşturulan genel müfredat ile Maraş'ta uygulanan müfredat arasında da bir takım değişiklikler söz konusudur. 1926 genel programda; Türkçe ders grubu dersleri Alfabe, Kıraat, İmla, Tahrir, Gramer, El Yazması dersler olup diğer dersler; Din Dersleri, Hayat Bilgisi, Hesap, Hendese, Tarih, Coğrafya, Tabiat Dersleri, Eşya Dersleri, Yurt Bilgisi, Resim, El İşi, Musiki, Jimnastik, Ev İdaresi Dikiş dersleridir.⁶⁴ Maraş Kurtuluş İlk Mektebi'nde ise 1924-1925 ders yılından itibaren uygulanan müfredat programı Türkçe grubu dersler ve diğer dersler şeklinde ayrılmıştır. Türkçe grubu dersler: Elifba, Kıraat, İmla, Tahrir, Kavaid, Yazı olup diğer dersler ise Din Dersleri, Hayat Bilgisi, Hesap, Hendese, Tarih, Coğrafya, Tabiat Dersi Eşya Dersi, Yurt Bilgisi, Resim, El işi, Ev İdaresi, Dikiş, Nakış, Biçki dersleridir. Bu temel derslerin dışında Terbiye-yi Bedeniye, Musiki, Hal ve Hareket, İntizamperverlik, Gayret dersleri de bulunmakta ve öğrencilere not verilmiştir.⁶⁵ Öğrencilerin davranışları ile ilgili dersler genel programda yer almazken Maraş Kuruluş İlk Mektebi Programı'nda üzerinde durulan konu olmuştur. Genel programda haftalık ders saati 26 iken Kuruluş İlk Mektebi'nde uygulanan programda haftalık 28 saat ders verilmiştir. Mektepte daha önce verilen bazı dersler, genel programa uygun olarak birinci devrede Hayat Bilgisi adı altında toplanmış ikinci devrede ise Tabiat Dersi adıyla 4 ve 5. sınıflarda ikişer saat olarak devam etmiştir. Bu dersler toplu öğretim ilkelerine ve çağdaş ihtiyaçlara göre düzenlenmiştir.⁶⁶ Hayat Bilgisi öğretiminde daima yerel koşulların dikkate alınması gerektiğinin altı çizilmiştir. Özellikle coğrafya konularında gözlemin önemi belirtilmiş ve söz konusu gözlemde yer ve zaman konusuna önem verilmesi belirtilmiştir.⁶⁷ Programda Türkçe derslerin grup halinde ayrılmasının en önemli sebebi okuma ve yazma oranının arttırılmak istenmesi ve Türkçenin öneminin vurgulanmak istenmesi olmuştur. Nitekim Latin harflerin kabulüyle de bu derslere verilen önem devam etmiştir.

⁶³ Tuğluoğlu ve Tunç, a.g.m., s. 68 -92.

⁶⁴ Cicioğlu, a.g.e., s.96.

⁶⁵ Maraş Kuruluş İlk Mektebi Öğrenci Künye Defteri.

⁶⁶ Ergün, a.g.e., s. 74.

⁶⁷ Kaplıhan, a.g.t., s. 296-97.

1926 Programında yapılan değişiklikler sadece il genelinde değil aynı ildeki diğer ilkokullarda da yaşanmıştır. Örneğin Maraş Kurtuluş İlk Mektebi'nde uygulanan program, İnönü İlk Mektebi'nde uygulanmamıştır. Şehrin önemli isimlerden olan ve almış olduğu modern eğitim ile Maraş'taki eğitim kurumlarının yapılaşmasında önemli rol oynayan Osman Necati Erginöz anılarında; ilk görev yeri olan İnönü İlk Mektebi'nin okul ders araç gereçleri bakımından yetersiz olduğunu, 1926 programının uygulanmadığını, bu mektepten ayrılarak daha teşkilatlı olan Sakarya İlk Mektebi'ne geçtiğini kaydetmiştir. Sakarya İlk Mektebi'nde ise 1926 programın uygulandığını, genel olarak yapılan birçok yeniliğin yansıdığını hatta günümüzde uygulanmakta olan sınıf sistemine geçildiğini, yıllık, ünite ve günlük planlar yapıldığını belirtmiştir.⁶⁸

1929 yılında müfredat programının nasıl uygulanacağı ve dikkat edilmesi gereken noktaları belirlemek amacıyla "İlk Mektepler Talimatnamesi" yayınlanmıştır.⁶⁹ Bu talimatnameye göre ilk eğitimin amacı; çocukların beden ve ruhen en sağlam alışkanlıkları kazanacak bir çevre içinde topluma ve devlete faydalı vatandaş olarak yetiştirmek ve milli hayata intibak ettirmektir. Bu talimatname ile Maraş Kurtuluş Mektebi'nin de içinde olduğu tüm ilk mekteplerdeki belirlenemeyen bazı konular açıklığa kavuşturulmuştur. Bunlardan biri kayıt meselesidir. Mektebe hasta ve anormal çocukların kabul edilmemesi, okula başlama ve bitirme yaşının daha açık hale getirilmesi, kayıt süresinin derslerin başlamasından on beş gün önce başlayıp bir ay sonraya kadar sürmesi, kararlaştırılarak hangi durumlarda çocuğun başka bir mektebe kaydının yapılacağı, kayıtların nasıl yapılacağı açık hale getirilmiştir. Mektebin ders-tatil zamanlarının belirlenmesinde bölgenin durumu dikkate alınmış, resmi tatil günlerine Cumhuriyet bayramının, millet meclisi ve çocuk bayramının, mahalli kurtuluş bayramlarının ilavesi söz konusu olmuştur.⁷⁰ Mektepte eğitimin nasıl uygulanacağı da İlk Mektepler Talimatnamesi'nde belirtilmiştir. Buna göre; Türkçe, Tarih, Coğrafya, Yurt Bilgisi derslerinde milliyet ve vatan terbiyesinin verilmesi, doğa sevgisinin aşılması, terbiyede aşırılığa kaçılmaması, mektep dışındaki sosyal-kültürel hayatı incelemek için geziler yapılması, çocuğun derse ilgisinin sağlanması ve ders kitaplarının ezberlettirilmesinden kaçınılması kararlaştırılmıştır.⁷¹ Mektepte beşinci sınıfları bitiren talebe bitirme imtihanına tabi tutulmuştur. Her sınıftaki ders zümrelerinin ders notlarını nasıl vereceği açıklanmış, imtihanlarda mümeyyiz getirilmesi (maarif idarelerinin lüzumlu görmesi durumu hariç) kaldırılmış, mektebin bütün muallimlerinin imtihanlarda bulunması zorunlu hale getirilmiştir.⁷²

⁶⁸ Osman Necati Erginöz, *Eğitimde 60 Yıl ve Anılar*, Haz. Ali İhsan Kuyumcu, Elbistan Yayınları, 2002, s. 73-74.

⁶⁹ Kültür Bakanlığı, *İlk Mektepler Talimatnamesi*, Devlet Basımevi, İstanbul 1938, s.3-19.

⁷⁰ Madde 12-20.

⁷¹ Madde 38-52.

⁷² Madde 60-74.

1929 yılı Talimatnamesinde belirtilen ilk mekteplerin bina ve müstemilat kısımlarının genişliği, güneşli ve sağlığa uygun, temiz olması ile ayrıntılı hükümler⁷³ Kurtuluş İlk Mektebi'nde de uygulanmıştır. Öğrenci sayısının artması ile mektep, daha sağlıklı, eğitim öğretime elverişli bir yere taşınmış ve iki katlı geniş bir binada hizmet vermiştir.⁷⁴ Ayrıca mektepte 1929-1930 ders yılında uygulanan müfredat programında talimatname doğrultusunda bir takım düzenlemeler yapılmıştır. Hal ve Hareket dersi Hal ve Gidiş dersi, Sa'y u Gayret dersi Temizlik dersi olmuş, programa Dikkat Dersi ve Diş Koruma dersleri eklenmiştir.

Maraş Kurtuluş İlk Mektebi'nin öğrenci künye defterinde günümüzdeki transkripte karşılık gelen bir kısım oluşturulmuş ve öğrencilerin yıl yıl almış olduğu dersler ve notları bir cetvel halinde hazırlanmıştır. Her ders yılının sonunda öğrencinin terfi edip etmediği ve terfi derecesi belirtilmiştir. Buna göre mektepteki öğrencilerin terfi dereceleri Aliyyülala (Pekiye), Ala, (İyi), Karib-i Ala (İyiye Yakın) Vasat (Orta), Zayıf ve İbka şeklinde oluşturulmuştur. Öğrencinin derslerden almış olduğu notların toplamı sınıfı geçmesi açısından önemli olup belirli puana ulaşamayan öğrenciler sınıfta kalmıştır. Üç sene sınıf tekrarı kalan öğrenciler ise okuldan atılmıştır. Mektepte incelenen yıllar içerisinde bu şekilde sınıfta kalan öğrenci sayısının ve beşinci senesinde yani son senesinde başarısızlıktan dolayı sınıfta kalan öğrenci sayısının fazla olması dikkat çekmektedir. Bu durum bizlere Cumhuriyetin bu ilk yıllarında her ne kadar okuma yazma bilen kişi sayısının, mezun sayısının artırılması ve eğitim kademelerinin aktifleştirilmesi hedeflense de öğrencilerin eğitimdeki başarılarına dikkat edildiğini göstermektedir. Derslerini başarılı bir şekilde öğrenip bunun için gayret gösteren ve imtihanlarda başarılı bulunan talebelere dönem sonlarında günümüzde karne karşılığı olan tasdikname verilmiştir.⁷⁵ Örneklerini incelediğimiz tasdiknamelerde talebenin her dersten aldığı toplam puan, tahsil derecesi, hal ve hareket notu ve kimlik bilgisi yer almaktadır.

Maarif Vekâleti ülkedeki ilkokulların eğitim programlarına önem verdiği kadar bu programları yürüten idarecilere ve eğitimcilere de önem vermiştir. Haklarında detaylı bilgiye ulaşılamasa da Maraş Kurtuluş İlk Mektebi'nin müdürleri ve muallimlerinin de aynı önemle seçilmiş olması muhtemeldir. Mektebin öğrenci künye defterinde 20 Eylül 1928 tarihinde mektebe kabul edilen öğrencilerden birinin babasının Kurtuluş İlk Mektep müdürü Kısakürek oğlu İbrahim İsmet Efendi olduğu kaydedilmiştir. Yine aynı yıl mektepte eğitime başlayan öğrencilerden birisinin babasının Kurtuluş İlk Mektep hademesi olduğu ve isminin Kamil Hacı Oğlu Zeki Efendi olduğu bilinmektedir.

⁷³ İlk Mektepler Talimatnamesi, Madde 126-140.

⁷⁴ Maraş Kurtuluş İlk Mektebi Öğrenci Künye Defteri.

⁷⁵ Tasdikname örneği için bakınız Ek 4.

Disiplin ve Devam-Devamsızlık Durumları;

Maraş Kurtuluş İlk Mektebi'nde disipline önem verilmiş, uyulması gereken kurallar sık sık belirtilmiştir. Kurallara uygun davranmayan öğrencilerin hangi durumlarla karşı karşıya kalacağı açık bir şekilde belirlenmiştir. Özellikle mektepte derslerin işleyişine, muallim-öğrenci ilişkisine, öğrencinin hal ve hareketlerine, derslerdeki başarısına oldukça önem verilmiştir. Düzen, tertip, çalışkanlık, sebat, oyun ilişkileri, mektep binasının korunması, kıyafet uygulaması, nezaket, terbiye, tutumlu olma ile ilgili kurallar getirilmiştir. Yaşanan olumsuz durumlar karşısında ise öğrencinin mektepten uzaklaştırıldığı, cezalandırıldığı veya mektepten atıldığı durumlar olmuştur. Öğrencinin aldığı cezalar öğrenci künye defterine kaydedilmiş ve cezalar tembih, veliye ihbar ve şikâyet, geçici uzaklaştırma, ihraç şeklinde oluşturulmuştur. Mektepteki cezalandırma durumunu detaylı incelediğimizde; muallimlere karşı göstermiş olduğu saygısız davranışlardan dolayı mektepten bir hafta uzaklaştırılan, arkadaşlarına kötü sözler söylediğinden dolayı veliye ihbar ve şikâyet cezası alan, arkadaşlarıyla münakaşa edip şikâyet ettiğinden dolayı tembih cezası verilen öğrencilerin bulunduğu görülmektedir. Öğrenciye verilen cezalarda en sık başvuru yöntem ise öğrencilerin hal ve hareket notunun düşürülmesi olmuştur. Bazı öğrencilerin okul nizamlarına uygun hareket etmediğinden bazı aylar (en az üç ay) hal ve hareket notlarından birer puan düşürülmüştür. Ancak mektepte verilen kararın daha sonra hafifletilerek öğrencinin eğitime kazandırılması da dikkat çekmektedir. Örneğin Sakarya İlk Mektebi öğrencileri ile yaşanan münakaşadan dolayı suçlu bulunduğu öğrenciye önce sınıfta kalma kararı verilmiş fakat daha sonra cezası hafifletilerek öğrencinin hal ve hareket notunun düşürülmesine ve bir hafta mektepten uzaklaştırılması şeklinde değiştirilmiştir. Cezalar gibi mükâfatlar da okulun disiplin anlayışında önemli bir yer etmiştir. Mükâfatlar, mektepte genellikle “aferin, imtiyaz” şeklinde verilmiştir.⁷⁶

Maraş Kurtuluş İlk Mektebi'nde öğrencilerin devam-devamsızlığı ile ilgili kayıtlar tutulmuştur. Mektep yönetiminin titiz davrandığı bu kayıtlarda öğrencilerin devam ettiği günler, devam etmediği günler ve geç kaldığı günler yıl yıl verilmiştir. Devamsızlığı fazla olan öğrenciler sınıfta bırakılmıştır. Öğrencilerin devam-devamsızlık bölümünü detaylı incelediğimizde mektebe devam eden öğrenci sayısının az olduğu, öğrencilerin çoğunun ders döneminin 1/3 ünde mektebe gelmediği, hatta bazı öğrencilerin mektebe geldiği gün sayısı ve gelmediği gün sayısının birbirine çok yakın olduğu görülmektedir. Mektebin öğrenci künye defterinde bununla ilgili bir örneğe baktığımızda öğrencinin mektebe 120 gün geldiği, 69 gün gelmediği ve bu öğrencinin sınıfta bırakıldığı görülmüştür. Hatta bazı öğrencilerin devamsızlıktan dolayı kaydı silinmiştir.⁷⁷

⁷⁶ Maraş Kurtuluş İlk Mektebi Öğrenci Künye Defteri, İlk Mektepler Talimatnamesi, Madde 57-59.

⁷⁷ Maraş Kurtuluş İlk Mektebi Öğrenci Künye Defteri.

Sağlık

Maraş Kurtuluş İlk Mektebi'nde sağlık konusuna önem verilmiş, eğitim alan öğrencilerin sağlıkları sık sık kontrol edilmiştir. Mektepte 1929 yılında yayınlanan Talimatneme'nin sağlık ile ilgili maddeleri⁷⁸ dikkate alınmış ve buna göre talebenin; okuryazarken kitap ve kâğıda uzaklık mesafesi, sınıfların havalandırılması, sınıfların sıcaklığı, diş ve saç bakımı, bulaşıcı hastalık, oyun sırasında yaralanmalar, kilo gibi durumları kontrol edilmiştir. Ayrıca talebenin senede bir defa tabip muayenesinden geçirilmesi, kötü alışkanlıklar kazanmasının önlenmesi üzerinde durulmuştur. Talebeler arasında sıhhat derneğinin kurulması ve okulda küçük bir eczanenin oluşturulması için çalışmalar yapılmıştır. Ayrıca sağlık sorunlarının yaygın olması nedeniyle sadece mektebe kayıt sırasında değil bütün eğitim öğretim yılında sağlık kurallarına uyulması için ayrıntılı maddeler hazırlanmıştır.⁷⁹

Cumhuriyetin ilk yıllarından itibaren üzerinde hassasiyetle durulan en önemli sağlık sorunu salgın hastalıklar olmuştur. Salgın hastalıklarla mücadele için yoğun bir çabanın sarf edildiği bu yıllarda en yoğun görülen hastalık sıtma, frengi, çiçek, kızıl, trahom, difteri ve verem idi.⁸⁰ Maraş şehrinde görülen başlıca salgın hastalıklar ise tifo, dizanteri, sıtma, trahom, kızamık, çiçek ve kabakulaktır.⁸¹ Şehir için sıkıntı yaratan ve eğitim öğretim hayatını etkileyen Trahom hastalığı⁸², göz kapaklarının içini döşeyen zarın üzerinde başlayan ve devam eden süreçte gözün körlüğüne bile sebep olabilen bulaşıcı bir hastalıktır.⁸³ Türkiye'de daha çok Güney ve Güneydoğu Anadolu Bölgesi'nde görülen bu hastalıkla mücadele etme kararı 1924 yılında verilmiştir. Dönemin Sıhhat Vekili Dr. Refik Saydam tarafından 1924 yılında sınırlı bir bütçe ile çeşitli vilayet hastanelerindeki bu hastalık takibe alınmıştır.⁸⁴ Zamanla ilave bütçe yapılarak trahom hastalığıyla mücadele devam etmiştir.⁸⁵ Güneydoğu Anadolu'da trahomun önemli derecede tahribata sebebiyet verdiğinden buradaki vilayetlerde yataklı birer dispanser ve hastaneler yapılmış, hastalıkla mücadele edilmiştir.⁸⁶ Bunların dışında Maraş'ın da içerisinde bulunduğu Güneydoğu Anadolu ille-

⁷⁸ İlk Mektepler Talimatnamesi, Madde 151-164.

⁷⁹ Ayşe Yanardağ, "Osmanlı'dan Cumhuriyet'e İlk Mektepler Talimatnameleri (1915-1929)", *Turkish History Education Journal*, Spring 2020, 9(1), ss. 89-108.

⁸⁰ Süleyman Tekir, *Erken Cumhuriyet Dönemi Türkiye'de Bulaşıcı Hastalıklarla Mücadele (1923-1930)*, Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi, Yıl 2019, Cilt 0, Sayı 65, 407- 430.

⁸¹ T.C Devlet Salnamesi, 1927-1928, s. 1216.

⁸² 1935 yılının Nisan ayında yapılan bu muayeneler sonrasında şehirde 7.886 trahom hastası olduğu tespit edilmiştir, Gümüşalan, a.g.e., s. 172-174.

⁸³ Nuri Fehmi Ayberk, *Trahom Mücadele Kılavuzu*, Cumhuriyet Matbaası, İstanbul 1937, s. 36

⁸⁴ Sevilay Özer, "Türkiye'de Trahomla Mücadele (1925-1925)", *Ankara Üniversitesi Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi*, S 54, Bahar 2014, s. 121-152.

⁸⁵ BCA. Fon: 30.18.1.1, Yer No: 20.45.3.

⁸⁶ BCA. Fon: 030.10.0.0 Yer No: 177.220. 9; BCA. Fon: 30.18.1.2, Yer No: 33.7.11; BCA. Fon: 490.010.0., Yer No: 1464.3.2; BCA. Fon: 30.18.1.2. Yer No: 35.28.19 "Adana'da Bir Trahom Hastanesi Açılacak", *Hâkimiyet-i Milliye*, 14 Şubat 1930.

rinde trahomdan korunma ve tedavi usullerine ilişkin halkı bilinçlendirici konuşmalar yapılmış, konferanslar düzenlenmiş, okullara trahom afişleri asılarak, öğrencilere trahom hastalığını anlatan küçük broşürler dağıtılmıştır.⁸⁷ Maraş'ta bu hastalığın şehirde ne derece yaygın olduğunu anlamak için zaman zaman evlere gidilerek muayeneler gerçekleştirilmiştir. Büyük bir kasaba olan Elbistan ve köylerinde de trahom hastalığının baş göstermesi üzerine temiz ve sağlıklı olan bu şehirde mutlaka bir mücadele istasyonunun kurulması gerektiği üzerinde durulmuştur.⁸⁸

Ülkedeki trahom hastalığına karşı Sıhhat ve Maarif Vekâletleri işbirliği içerisinde faaliyet göstermiştir. Trahomlu talebesi fazla olan şehirlerde hasta çocukların sağlamlarla bir arada okutulmasının sakıncalı olması sebebiyle bunların ayrılması uygun görülmüş. Aynı okullarda doktorların gözetiminde öğrenim hayatına devam etmeleri kararlaştırılmıştır.⁸⁹ 1929 yılı itibariyle Kurtuluş İlk Mektebi öğrencilerinde Trahom hastalığı görülmeye başlanmış ve hastalığa yakalanan öğrencilerin bazıları eğitime ara vermiştir. Tedavisi tamamlandıktan sonra mektebe müracaat eden öğrencilerin tekrar kaydı yapılmıştır. Ancak bir süre sonra Sıhhat ve Maarif Vekâletlerinin almış olduğu karar doğrultusunda mektepte trahomlu öğrencilerin bir arada eğitim almaması kararlaştırılmış ve trahomlu öğrenciler, Turan İlk Mektebi'ne devam etmiştir.⁹⁰ Daha sonraki yıllarda ise şehirde trahomlu öğrencilerin okutulduğu bir okul açılmış ve öğrenciler buraya sevk edilmiştir.⁹¹ Böylece eğitim öğretim kesintiye uğramadan hastalık kontrol altında tutulmaya çalışılmıştır.

Sonuç

Cumhuriyetin ilanı ile başlayan ilkokul alanındaki yenileşme hareketleri, ülkeyi çağdaş uygarlık düzeyinin üstüne çıkarma amacı doğrultusunda yapılmıştır. Yeni kurulan devletin ihtiyaçları ve amaçları doğrultusunda 1924 yılında ve 1926 yılında İlk Mektep Müfredat Programları oluşturulmuş, 1929 yılında İlk Mektepler Talimatnamesi yayınlanmıştır. Böylelikle ilkokul yeniden ele alınmış öğrenim süreleri, dersler ve içerikleri Cumhuriyet yönetimine uyarlanmış, tüm ilkokul programları ülkenin milli değerlerine uygun hale getirilmeye çalışılmıştır.

Cumhuriyetin ilk yıllarında eğitime ve birey yetiştirme anlayışına damgasını vuran Atatürk ilkeleri ve inkılapları olmuş, ilköğretimden Atatürk ilke ve inkılaplarının topluma özellikle de kırsal kesime ulaştırılmasında bir araç olarak yararlanılmıştır. Eğitim alanındaki gelişmeleri bünyesinde barındıran şehirlerden biri olan Maraş'ın ilkokul durumunda ise Cumhuriyet öncesinde olduğu

⁸⁷ BCA. Fon: 490.0.01, Yer No: 5.26.22.

⁸⁸ Gümtüşalan, a.g.e., s.172-174.

⁸⁹ "Trahom Mücadelesi", *Hâkimiyet-i Milliye*, 29 Ekim 1933.

⁹⁰ Maraş Kuruluş İlk Mektebi Öğrenci Künye Defteri.

⁹¹ İzzet Bilger, *Adana Okullarında Trahom Savaşı*, Türksözü Matbaası, Adana 1950, s.10-11.

gibi Cumhuriyetin ilanından sonra da iniş çıkışlar yaşanmıştır. Şehirdeki ilk ilkokul olan Maraş Kurtuluş İlk Mektebi ekseninde yapılan bu çalışma şehirdeki ilkokul sisteminin gelişimi ile ilgili önemli bilgiler ihtiva etmektedir. Nitekim Kurtuluş Savaşı yıllarında açılan mektep, Ankara hükümetinin eğitim alanında özellikle ilkokullar alanında aldığı kararların uygulandığı bir mektep olmuştur. Cumhuriyet ile milli ve laik esaslar çerçevesinde yeniden düzenlenen eğitim programları mektepte başarılı bir şekilde uygulamıştır. Öğrencilerin eğitimlerini başarılı ve düzenli bir şekilde sürdürmesi, eğitimin kesintiye uğramaması, öğrencinin eğitime kazandırılması için önemli çalışmalar yapılmıştır. Mektepte öğrenci durumu, eğitim öğretim durumu, disiplin, sağlık vb. konularda oldukça titiz davranılmıştır. Sadece Müslüman öğrencilerin değil gayrimüslim öğrencilerin de eğitim aldığı Maraş Kurtuluş İlk Mektebi, şehirdeki diğer ilkokullar için de örnek teşkil etmiştir. Ancak mektebe kabul edilen öğrencilerde yaş sınırının olmaması, mektepten mezun olan kişi sayısının az olması, öğrencilerin mektebe düzenli olarak devam etmemeleri dikkat çeken konulardan olmuştur. Bunun en önemli sebebi ise şehrin ekonomisinin tarıma dayalı olması, okuma çağındaki çocukların maddi imkânsızlıklardan dolayı mektebe devam edememesi ve zanaatkârların yanında işe verilmesidir.

Sonuç itibarıyla şehrin ilk ilkokulu olan Maraş Kurtuluş İlk Mektebi, Cumhuriyet ile gelen yeniliklerin, değişimlerin taşrada uygulandığını göstermesi açısından oldukça önemli bir mekteptir. Şehirdeki cumhuriyet özelliklerine sahip ilkokul olarak varlığını uzun yıllar koruyan mektep, gerçekleştirdiği eğitim öğretim faaliyetleri ile şehrin eğitim öğretim hayatına önemli katkılar sağlamıştır.

Kaynakça

- Devlet Arşivleri Başkanlığı Cumhuriyet Arşivi
 BCA. Fon: 490.0.1, Yer No:496.1997.3
 BCA. Fon: 30.18.1.1, Yer No: 20.45.3
 BCA. Fon: 030.10.0.0, Yer No: 177.220. 9
 BCA. Fon: 30.18.1.2, Yer No: 33.7.11
 BCA. Fon: 490.0.01, Yer No: 5.26.22
 BCA. Fon: 490.010.0, Yer No: 1464.3.2
 BCA. Fon: 30.18.1.2, Yer No: 35.28.19
- Resmi ve Süreli Yayınlar
 Devlet Salnamesi, sene 1925-1926
 Devlet Salnamesi, sene 1927-1928
 Kültür Bakanlığı, İlk Mektepler Talimatnamesi, Devlet Basımevi, İstanbul 1938
 İlk Mektepler Talimatnamesi, Devlet Basımevi, İstanbul 1929
 Maarif Vekaleti, İlk Mektep Müfredat Programı, Devlet Matbaası, İstanbul 1930
 Maraş Kurutuluş İlk Mektebi Öğrenci Künye Defteri, 1924-1930, Kahramanmaraş İl Eğitim Tarihi Müzesi
 İstatistik Umum Müdürlüğü, 28 Teşrinievvel 1927 Umumi Nüfus Tahriri, f(Fasikül). I, s. II-XVII
 Akdeniz Havzası ve Coğrafyası; Tabii, Zirai, Beşeri, Baytarı, Haz. Genel Kurmay Başkanlığı (Coğrafya Encümeni), Ankara 1935
 “Profesör John Dewey’in Raporları”, Maarif Vekâleti Mecmuası, S 2, 1 Mayıs 1925, s. 10-11
 “Trahom Mücadelesi”, Hâkimiyet-i Milliye, 29 Ekim 1933
 “Adana’da Bir Trahom Hastanesi Açılacak”, Hâkimiyet-i Milliye, 14 Şubat 1930
 “Tedrisat-ı İptidaiye Kanun-ı Muvakkati”, Tanin, 25 Teşrinievvel 1913- 26 Teşrinievvel 1913
- Araştırma-İnceleme Eserler
 AKBABA Toper, “Cumhuriyet Döneminde Program Geliştirme Çalışmaları”, Bilim ve Aklın Aydınlığında Eğitim Dergisi, Sayı 54-55, 2004
 AKYÜZ Yahya, “Atatürk ve 1921 Maarif Kongresi”, Cumhuriyet Döneminde Eğitim, Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları, İstanbul 1983
 _____, Türk Eğitim Tarihi, Pegem Yayınevi, Ankara 2005
 ALKAN Mehmet Ö., Tanzimat’tan Cumhuriyet’e Modernleşme Sürecinde Eğitim İstatistikleri 1839-1924, Tarih İstatistikleri Dizisi Cilt:6, T.C Başbakanlık Devlet İstatistikleri Enstitüsü, Ankara 2000
 ALP Hayrînisâ, Tevhid-i Tedrisat’tan Harf İnkılabına İlköğretim (1924–1928), İstanbul Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi, İstanbul 2009
 ARAYICI Ali, Dünya’da ve Türkiye’de Eğitim Stratejileri, Ozan Yayıncılık, İstanbul 2014
 ARI Asım, “Tevhid-i Tedrisat ve Laik Eğitim”, Gazi Eğitim Fakültesi Dergisi, C. 22, Sayı 2 (2002), ss.181-192

- ARSLAN Mehmet, “Cumhuriyet Dönemi İlköğretim Programları ve Belli Başlı Özellikleri”, *Milli Eğitim Dergisi*, 2000, 146(2), s. 42-48
- ASLAN Erdal, “1924 İlk Mektepler Müfredat Programı”, *İlköğretim Online*, S. 0(2), 2011, ss. 717-734
- Atatürk’ün Söylev ve Demeçleri, C.II, TTK Yayınları, Ankara 1989
- AVCI Ramazan, *Kahramanmaraş Eğitim Tarihi*, Kahramanmaraş Büyükşehir Belediyesi Kültür Yay. Kahramanmaraş 2021
- AYBERK Nuri Fehmi, *Trahom Mücadele Kılavuzu*, Cumhuriyet Matbaası, İstanbul 1937
- AYTAÇ Kemal Aytaç Çağdaş Eğitim Akımları, Ankara Üniversitesi Basımevi, Ankara 1976
- BAŞAR Erdoğan, *Milli Eğitim Bakanlarının Eğitim Faaliyetleri (1920–1960)*, Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları, İstanbul 2004
- BİLGİR İzzet, *Adana Okullarında Trahom Savaşı*, Türksözü Matbaası, Adana 1950
- BİNBAŞIOĞLU Cavit, “Cumhuriyet Döneminde İlkokul Programlarının Tarihsel Gelişimi” *Türk Eğitim Düşüncesi Tarihi Araştırmalar*, Anı Yayıncılık, Ankara 2005
- BÜYÜKBAŞ Nihat, “Osmanlı İnsan Yetiştirme Düzeni ve Türkiye Cumhuriyeti’nin Kuruluşuna Etkileri”, *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, , C. 29, Sayı 87, 2013, s. 225. ss. 199-228
- CİCİOĞLU Hasan, *Türkiye Cumhuriyetinde İlk ve Ortaöğretim (Tarihi Gelişimi)*, Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Yayınları, Ankara 1985
- CUNBUR Müjgan, *Atatürk Döneminde Kadın Eğitimi*, Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi, C. 8, Sayı 23, 1992, s. 259-279
- ÇELEBİ Nurhayat, ASAN H. Tezer, “Cumhuriyetin İlk Yıllarındaki (1923-1946) İnsan Birey Yetiştirme, Paradigmasının Son Osmanlı Birikimi İle Karşılaştırmalı Analizi” *Eğitim ve Öğretim Araştırmaları Dergisi*, Şubat 2013, C.2, S.1, ss. 140-148
- ÇELENÇ Süleyman, TERTEMİZ Neşe, KALAYCI Nurdan, *İlköğretim Programları ve Gelişmeler: Program Geliştirme İlke ve Teknikleri Açısından Değerlendirilmesi*, Haz. Atilla Tazebay, Nobel Akademi Yayıncılık, Ankara 2000
- DEDEOĞLU Mesut, *Dünden Bugüne Kahramanmaraş*, Ankara 1996
- Devlet İstatistik Enstitüsü, *Milli Eğitimde 50 Yıl, 1923-1973*, Devlet İstatistik Enstitüsü Matbaası, Ankara 1973
- DEWEY John *Türkiye Maarifi Hakkında Rapor*, Maarif Vekâleti Yay, Ankara, 1939
- ERGİN Osman Nuri, *Türk Maarif Tarihi*, C. I-II, Eser Matbaası, İstanbul 1977
- ERGİNÖZ Osman Necati, *Eğitimde 60 Yıl ve Anılar*, Haz. Ali İhsan Kuyumcu, Elbistan Yayınları, 2002
- ERGÜN Mustafa, “II. Meşrutiyet Dönemindeki Eğitim Reformlarının Türk Modernleşmesindeki Yeri”, 100. Yılında II. Meşrutiyet Gelenek ve Değişim Ekseninde Türk Modernleşmesi Uluslararası Sempozyumu, Kültür ve Turizm Bakanlığı ve Marmara Üniversitesi Yay. Ankara, 2009. ss. 263-273
- _____, *Atatürk Devri Türk Eğitimi*, Ankara Üniversitesi DTCF Yayınları, Ankara 1982
- ERZİN Esra, *Cumhuriyetin İlk Dönemi Eğitim Politikalarının Kültürleme Etkisi*, İstanbul Ticaret Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul 2021

- FER Seval, "1923 Yılından Günümüze Cumhuriyet Dönemi İlköğretim Programları Üzerine Bir İnceleme", *Cumhuriyet Dönemi Eğitim Politikaları Sempozyumu*, Haz. M. A. Parlak, İstanbul 2010, ss. 97-137
- GİRİTLİ İsmet, *Atatürk İdeolojisi*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 1988
- GÜLTEKİN Mehmet, "Cumhuriyet Dönemi İlkokul Programlarındaki Gelişmeler" *Cumhuriyet Dönemi İlkokul Programları*, Ed. M. Gültekin, Pegem Akademi, Ankara 2020
- GÜMÜŞALAN Nermin, *XX. Yüzyılın İlk Yarısında Maras (1908-1938)*, Kahramanmaraş Belediye Yay. Kahramanmaraş 2014
- Kahramanmaraş İli Cumhuriyet Öncesi ve Sonrası Eğitim, Kahramanmaraş İl Milli Eğitim Müdürlüğü, 1998
- KALAYCI Nurdan, *Cumhuriyet Döneminde İlköğretim, Hükümet Programları ve Uygulamaları*, MEB Yayınları, İstanbul 2004
- KAPLAN İsmail, *Türkiye'de Milli Eğitim İdeolojisi*, İletişim Yayınları, İstanbul 2005
- KAPLUHAN Erol, *Türkiye Cumhuriyeti'nde Atatürk Dönemi Eğitim Politikaları (1923-1938) ve Coğrafya Eğitimi*, Marmara Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi, İstanbul, 2011
- KARAGÖZ Savaş, *İkinci Meşrutiyette Harf İnkılabına Kadar Süreli Yayınlarda Yer Alan Eğitim Görüşleri ve Cumhuriyet Eğitimine Yansımaları (1908-1928)*, Gazi Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ankara 2014
- KOÇER Hasan Ali, *Türkiye'de Modern Eğitimin Doğuşu ve Gelişmesi (1773-1923)*, Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları, İstanbul 1992
- "Maras", *Yurt Ansiklopedisi*, C. 8, İstanbul 1982
- OLUR Nuri, *Türkiye Eğitiminde Çağdaşlaşma*, Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi, İstanbul 1994
- ÖZER Sevilay, "Türkiye'de Trahomla Mücadele (1925-1925)", *Ankara Üniversitesi Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi*, S 54, Bahar 2014, s. 121-152
- ÖZTÜRK Cemil, *Atatürk Devri Öğretmen Yetiştirme Politikası*, Türk Tarih Kurumu, Ankara 1996
- TEKİR Süleyman Erken *Cumhuriyet Dönemi Türkiye'de Bulaşıcı Hastalıklarla Mücadele (1923-1930)*, Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi, Yıl 2019, Cilt 0, Sayı 65, 407-430
- TONGUÇ İsmail Hakkı, *İlköğretim Kavramı*, Piramit Yayınları, Ankara, 2004, s. 230-231
- TUĞLUOĞLU Fatih - TUNÇ Tuncay, "1926 İlk Mektep Müfredatı ve Cumhuriyet Dönemi Eğitimin Ekonomik Hedefleri", *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, , C. 26, Sayı 76, 2010, ss.55-98
- TÜRER Ali, "Osmanlı Devleti'nden Türkiye Cumhuriyeti'ne İlköğretim Düşüncesi", *Eğitimde Yansımalar IV; Cumhuriyetin 75. Yılında İlköğretim 1. Ulusal Sempozyumu*, Ankara, 27-28 Kasım 1998
- TÜRKOĞLU Adil, "Cumhuriyet Döneminde İlköğretimin Gelişimi", *Cumhuriyet Dönemi Eğitim Politikaları Sempozyumu*, 07-09 Aralık 2005, Ankara 2010, ss. 77-97
- YANARDAĞ Ayşe , "Osmanlı'dan Cumhuriyet'e İlk Mektepler Talimatnameleri (1915-1929)", *Turkish History Education Journal*, Spring 2020, 9(1), ss. 89-108

Ekler

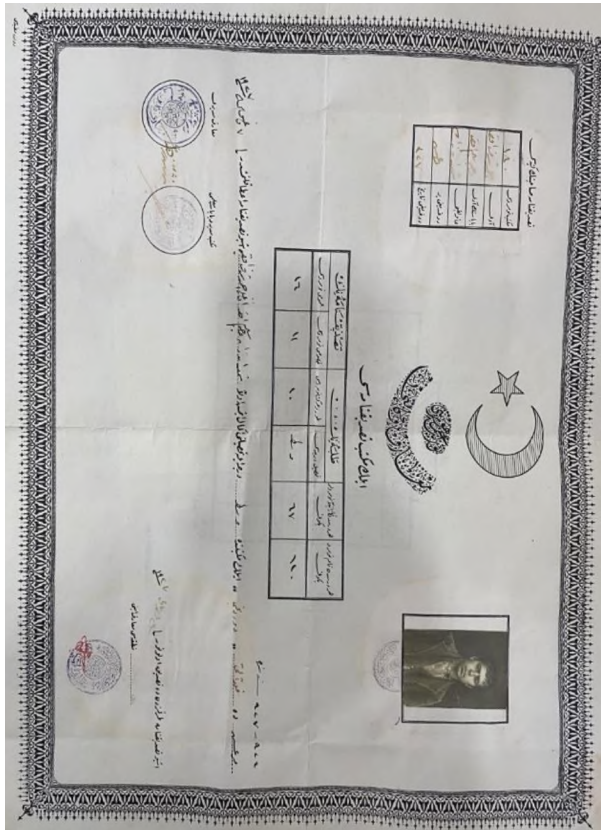
Ek1: Maraş Kurtuluş İlk Mektebi-1929 Cumhuriyet Kutlamaları

Ek 2: Maraş Kurtuluş İlk Mektebi-1930 Cumhuriyet Kutlamaları

[illegible]

[illegible]

Ek4: Maraş Kurtuluş İlk Mektebi Öğrenci Künye Defteri Nüshaları ve Tasdikname Örneği

MARAŞ'TA ŞEHİRCİLİK ANLAYIŞI VE BAZI BELEDİ SORUNLAR (1950-1960)

TÜLAY AYDIN*

Giriş

Kentsel mekânlar hem bireysel ve toplumsal ilişki ağlarının geliştiği hem de bu süreçlerin bizzat yaşandığı alanlar olarak insanlık tarihi ile eş zamanlı bir varlık göstermiştir. Bu yönüyle kentsel mekân hem kentin kamusal benliğini hem de kişilerin kimliğini şekillendiren alanlar olarak dikkat çekmektedir.¹ Keza kent yaşamını belirleyen unsurlar arasında doğal belirleyiciler denilen coğrafi unsurlar başat rolü oynamakla beraber insan bu mekânı hem etkileyen hem de o mekândan etkilenen konumunda yer almaktadır.² Bu etkileşim ve insanın çevre ve kent üzerindeki doğal değiştirici rolü, insanı mekânın maneviyatını üreten ve kolektif belleği mekânda nesneleştiren bir unsur haline getirmektedir. Kolektif bilinç, mekânın ve deneyimin iç içe anlam kazandığı şehirlerde bir ruha bürünmektedir.³ Bu insani etki ve etkileşim şehir ve kentler üzerinde büyük değişimlerin yaşandığı 19. yy boyunca daha hissedilir boyutta yaşanmıştır. Yeni ve neredeyse tamamen insan ürünü olarak gelişen kentler ve şehirlerin doğal bir seyir içinde gelişen yapısı üzerinde bariz bir etki ortaya çıkmıştır.⁴ Ancak 19. yy ile ortaya çıkan sanayileşme etkisi kentleri daha ziyade “sanayileşme için oluşturulmuş birbiri ile sürekli rekabet içinde olan küreselleşme fabrikaları” haline getirmiştir.⁵ Bu sebeple hızlı değişim ve bu değişime adapte olma süreci modern kentlerin 19. yy’i bir hastalık dönemi olarak geçirmesine sebep olmuş, 20. yy’i ise can çekişen bu şehirleri kurtarmak için çabaladığı bir dönem haline getirmiştir.⁶

19. yy’da karmaşık ve girift bir hal alan kent yerleşmeleri için yeni bir düzenin sağlanması ve bu kentlerin belirli görev ve sınırlar dâhilinde sorunlarının çözüme ulaştırılması için iş bölümüne gidilmiş ve kentlerde bir idari yapılanma oluşturulmuştur. Uzun yıllar merkezi idareye bağlı bir hizmet kolu vazifesi gören kent idareleri, yerel yönetim ve belediyeler bu kapsamda daha önem kazanmaya başlamış ve sınırları dâhilindeki sorunlarla ve hizmetlerle görevli bir birim haline gelmiştir. Belediyelerin kurulması için bulunulan alanın kent

* Dr., Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi İnsan ve Toplum Bilimleri Fakültesi Tarih Bölümü, tlayaydn05@gmail.com.

¹ Sevcan Güleç Solak, “Mekân-Kimlik Etkileşimi: Kavramsal ve Kuramsal Bir Bakış”, *Manas Sosyal Araştırmalar Dergisi*, Sayı: 1, Cilt: 6, 2017, s. 14-15.

² Sezen Aslan-Perihan Kiper, “Kimlik ve Bellek Sorunu Sarmalında Kentler: Amasra Kenti Örneğinde Fırsatlar ve Tehditlerin Değerlendirilmesi”, *Kent Araştırmaları Dergisi*, Cilt: 7, Sayı: 20, Eylül 2016, s. 882.

³ Zülfiyar Bayraktar, “Şehircilik ve Kimlik Bağlamında Somut Olmayan Kültürel Mirasın Yeri ve Önemi”, *Kafkas Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Sayı: 27, Bahar 2021, s. 58.

⁴ Michel Ragon, *Modern Mimarlık ve Şehircilik Tarihi*, Kabalcı Yayınevi, İstanbul, 1998, s. 11.

⁵ Burak Asiliskender, “Kimlik, Mekân ve Yer Deneyimi”, *Kültür ve İletişim*, 7 (2), 2004, s. 91-92.

⁶ Ragon, *a.g.e.*, s. 11.

olarak nitelendirilmesi ve bunun içinde yeni bir kapsam gerekli görülmüştür. Kent; yönetsel olarak il ya da ilçe merkezi bulunan veya 10 bin üstünde olan her yer; il ya da ilçe olsun veya olmasın kent statüsünde tanımlanmıştır.⁷ Belediye hizmetleri yürüten birim olarak belediye ise “*bir şehrin umumi işleri ve sair ihtiyaçlarına bakan idare*” olarak tanımlanmıştır.⁸ Bu yönüyle belediye; kent ve şehir olgularından ayırt edilemeyecek bir birliktelik ve yakınlık içinde bulunmaktadır. Bilhassa Avrupa’daki kapitalist gelişmeye bağlı olarak ortaya çıkan kente göç ve akım, şehir ve kent yapılanmasında da belirgin bir değişimi gündeme getirmiş ve bu değişim çok geçmeden Osmanlı gündemine de yerleşmiştir. 19. yy’da yaşanan bariz ekonomik ve teknik gelişimin başlattığı toplumsal değişim, şehirlerdeki yaşam alanlarını ve bu alanlar üzerinde nüfus artışına paralel olarak ortaya çıkan pek çok sorunu da merkeze getirmiştir. İmparatorluğun en merkezi noktası olarak ilkin İstanbul’da 1854 yılında *Şehremaneti* adıyla bir belediye kurulması ile belediyecilik kurumsallaşmıştır. Osmanlı’dan Cumhuriyete geçişte ise belediyecilik ve kentleşme anlayışında da bir devamlılık olmuş, 1930’lu yıllara kadar mevcut düzenin devam ettirildiği görülmüştür. 1921 anayasasının âdemi merkeziyet ilkesinin kabullenmesinin aksine 1924 anayasası yerel yönetimlerin alanını daraltarak yoğun bir merkeziyetçilik ortaya çıkarmıştır. Tek parti döneminde merkezi ve yerel yönetimlerin iç içe görüldüğü bu süreç, 1961 anayasasına kadar devam etmiştir.⁹ Yerel yönetim kavramını uzun bir süre merkezi yönetim ile iç içe ele alan bu anlayışta devletin ülkenin bütün kesimlerine ulaşabilmesi için yerel yönetimler yani belediyeler halkın yönetimle arasında bir iletişim köprüsü vazifesi görmüş ancak merkezi idarenin etkinliği daha baskın pozisyonda yer almıştır.¹⁰

Cumhuriyetin ilk yıllarında kabul edilen ve yakın tarihimize kadar da uygulamada kalan beledi işleri bir düzene sokan kanun 1930 yılında kabul edilen 1580 sayılı Belediye Kanunu idi. Bu kanun belediyelere muhtariyet yerine daha merkezileştirilmiş bir bağlayıcılık sağlamış, merkezi birimin bir temsilcisi olarak valiye belediye başkanı üzerinde yaptırım uygulama, görevden alma veya onaylamama gibi haklar sağlamıştı. Bu durum mecliste kanunun görüşmeleri sırasında eleştirilmiş, belediyelerin özerklik alanının sarsıldığı savunulmuştur. Ancak dönemin ideolojik yaklaşımına uygun olarak denetim ve kontrolün tek merkezden yürütülmesinin ulus devlet yapılanmasına en uygun tarz olduğu savunusu yapılarak kanun kabul edilmiştir.¹¹ 1580 sayılı Belediye kanunu ile yerel yönetimlere bütünsel bir düzenleme yapılmış, yerel yönetimde görevli olanların merkezi birimlere hesap ve sorumluluk vermek, eski kanundaki kent

⁷ Yurt Ansiklopedisi Türkiye, II Il Dünü, Bugünü, Yarını, Anadolu Yayıncılık, Cilt 8, İstanbul, 1982, s. 5703.

⁸ Şemsettin Sami, *Kamus-ı Türkî*, Enderun Kitabevi, İstanbul, 1989, s. 301.

⁹ Yakup Aydın, Türkiye’de Yerel Yönetimlerin Gelişim Süreci, Dış Denetim Dergisi, 2011(2), s. 16.

¹⁰ Aydın, *a.g.m.*, s.11-12.

¹¹ TBMM Zabıt Ceridesi, Devre 3, Cilt 16, s.28.

ve şehirlerin ilerlemesini engelleyen noktaları kaldırmak, mevcut ihtiyaçlara göre belediyeleri şehirleştirmek, devletin belediyeler üzerindeki denetim ve kontrolünü artırmak gibi amaçlar etrafında örgütlenmiştir.¹² 1580 sayılı Belediye Kanunu'na göre belediye; beldenin ve belde sakinlerinin müşterek mahalli ve medeni ihtiyaçlarını karşılayarak düzenlemekle görevli hükmi bir şahsiyet olarak tanımlanmıştır. Nüfusu iki binden fazla olan yerlerde ve nüfusu ne olursa olsun kaza ve vilayet merkezlerinde belediye teşkilatı kurulması zaruri olarak nitelenmiştir. Kanunun 14. Maddesi ise belde sınırı içinde bulunan, oturan, ilişkisi bulunan herkesin belediye kanunu ve talimatlarına uymak, resim, harç ve ücretleri ödemekle mükellef tutmuştur.¹³

Tek partili yıllardan sonra çok partili hayat evresinde de yürürlükte kalan bu kanun ile taşra ve merkez ayrımı yapılmadan belediyecilik tek bir kanun ile düzenlenmiş ve bütün beledi işler bu çerçevede düzene sokulmuştur. Demokrat Partinin iktidar yıllarına kadar belediyecilik namına ciddi atılımların yapılamadığı ancak bir düzen ve sistemin getirildiği belediyelerde 1927-1950 yılları arasında Türkiye'nin tam bir köy toplumu görünümünde olduğu görülmektedir. Doğal olarak bu durum kent ve köy yerleşmelerinin sayısına da yansımıştır. 1950'li yıllar ile beraber giderek artan köyden kente göç olayı kentleşme ve beledi hizmetlere de yeni bir boyut kazandırmıştır. Keza bahsi geçen yıllar arasında Türkiye'de kent yerleşmelerinin sayısı 66'dan 102'ye, nüfusu 50 binden fazla olan kentlerin sayısı ise 5'ten 11'e yükselmiştir.¹⁴ Bu dönemde bir taşra kenti olma niteliğini koruyan Maraş'ta da kent yerleşmesi bazında bir nüfus değişimi başlamış ancak bu büyük şehirlerle kıyaslanacak ölçüde bir değişime işaret etmemiştir. Maraş'ta belediyecilik faaliyetleri ise ilk olarak Osmanlı Döneminde 1870 yılında bir belediye teşkilatının kurulması ile başlamıştır. İlk Belediye Başkanı olarak Kazancızâde Sadi Efendinin görev aldığı Maraş'ta Cumhuriyet döneminin ilk yıllarında ise bu görevin 1922-1925 yılları arasında Lütfi Köker tarafından yürütüldüğü görülmüştür.¹⁵ Maraş bir belediye binasına ise ancak 1926 yılında belediye başkanı Tevfik Kadioğlu'nun gayretleri ile kavuşabilmiştir.¹⁶ 1950'lere kadar kır-kent yerleşmesi konumunda olan Maraş'ta beledi faaliyetler, tek partili yılların merkezi yönetiminin etkisi altında yönetilmiştir. Bu yıllar içinde kentte bir imar planı çalışmasının yapıldığı ancak bu planın sağlıklı şekilde yürütülemediği görülmektedir. Maraş'ta beledi çalışmaların en bariz şekilde yapıldığı ve şehre yansımalarının uzun süreli etkilerinin

¹² TBMM Zabıt Ceridesi, Devre 3, Cilt 16, s. 23.

¹³ Resmî Gazete, 1930 Sayılı Belediye Kanunu, 14 Nisan 1930, s. 8822.

¹⁴ Yakut Sencer, *Türkiye'de Kentleşme*, Kültür Bakanlığı Yayınları, Yayın No: 345, Bilim Dizisi: 12, 1979, Ankara, s. 74.

¹⁵ T.C. Devlet Salnamesi (1925-1926), Matbaa-i Amire, İstanbul, 1926, s. 833; <https://kahramanmaras.bel.tr/belediye-baskanlari-0>.

¹⁶ T.C. Devlet Salnamesi (1927-1928), Matbaa-i Amire, İstanbul, 1927, s. 1217; <https://kahramanmaras.bel.tr/belediye-baskanlari-0>.

görüldüğü dönem Belediye Başkanı Hasan Sükûti Tükel dönemindedir. Şehir halkının büyük bir memnuniyetle uzun yıllar yâd ettiği Tükel'in beledi hizmetleri, çok partili yıllar ve sonrasında da örnek gösterilmeye devam etmiştir. Tek partili yıllardan sonra Maraş'ta beledi hizmetlerin ve şehirleşme mevzuunun ele alındığı bu çalışmada hem bu geçiş evresinin idari boyuttaki fotoğrafı hem de bu yıllarda yaşanan köyden-kente ve kentten-kente göçün kent yaşamı üzerindeki etki ve sonuçları incelenmektedir.

1.Maraş'ta Şehircilik ve Şehir İmar Planları

Şehir planlaması başlangıçta bir reform hareketi olarak doğarken mesken ihtiyacı, parklar, açık sahalar, kültürel faaliyetler gibi temel konuları gündeme almaktadır. Bu nedenle şehir planlamasının amacı toplumun geleceğini anlayarak amaçlarını belirlemesi ve alternatiflerini seçmesi gibi bir faaliyet alanını oluşturmaktadır.¹⁷ Şehir planlaması ve kentleşme olgusu Türkiye'de bilhassa 1950'lerden sonra devlet tarafından desteklenmeye başlanmıştır. Temel amaç ekonomiyi şehirlerden başlayarak kalkındırmak arzusu olsa da devletin bu bilinçli desteği, Menderes'in imar işlerine verdiği büyük önemden kaynaklanmaktaydı. Keza belediyelerin imar çalışmaları bilhassa savaş sonrası süreçte daha da önemsenmiş, hızlı kentleşme ile imar problemlerinin çözümü öncelik haline gelmişti. Bu dönemde belediyelerin belediye imar heyetlerince yapılan imar planlarının yetersiz kalması ve istenen hız ve nitelikte bir şehir plan işinin yürütülememesi yeni ve daha sistematik bir süreci başlatmıştır. 1956 yılında İmar ve İskân Bakanlığının kurulmasıyla imar işleri uzmanlaşmış bir ekip elinde bakanlık bünyesine alınmıştır. Bu yıldan itibaren tüm yurttaki imar planları devreye sokulmuştur.¹⁸ Bu asli gelişmenin sağlandığı evreler Cumhuriyet döneminde başlıca 1923-1930 yılları arası şehircilik ve planlama açısından Osmanlı'dan Cumhuriyete aktarılan plansız ve geleneksel metotlarla sorunlara yaklaşıldığı ilk dönem; aynı zamanda ilk belediye kanunun kabul edildiği 1930-1945 yılları arasındaki kanuni altyapısının da düzenlendiği planlı ve sistemli şehirciliğin gözlemlendiği evre ikinci dönemi oluşturmaktadır. 1945 yılı ise kapitalist gelişmelerin ve hızlı kentleşmenin ortaya çıktığı kritik bir kırılma evresidir. 1960-1980 arası ise üçüncü evre olarak kabul edilir.¹⁹

1930 tarihli Belediyeler Kanununa göre belediye; nüfusu 2000'den fazla olan yerleşim birimlerini kapsamaktaydı. Ancak kanun bu sayıdan az olan yerlere de belediye kurma şansı vermektedir. Bu kapsamda küçük büyük bütün belediyelerin temel görevlerinden biri de imar planları yapmaktır.²⁰ 1930'lu yıllarda çıkarılan yasa ve kanunlarla belediyelerin sorumluluk alanları belirle-

¹⁷ Şamil Ünsal, "Şehircilik", *İstanbul Journal of Sociological Studies* Sayı 20, 1982, s. 196.

¹⁸ İlhan Tekeli, *Cumhuriyetin Belediyecilik Öyküsü (1923-1990)*, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul, 2009, s. 144-145.

¹⁹ İlhan Tekeli, "Türkiye'de Cumhuriyet Döneminde Kentsel Gelişme ve Kent Planlaması", *75 Yılda Değişen Kent ve Mimarlık*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları ve Tarih Vakfı Ortak Yayını, 1998, s. 1-2.

²⁰ Ünsal, *a.g.m.*, s. 203.

nirken Belediyeler Kanununun 15. Maddesi ve Belediye Yapı ve Yollar Kanunun birinci maddesi ile nüfusu belli büyüklüğün üzerinde olan iller için imar planı yapılması zorunluluğu getirilmişti. Bu yıldan itibaren kent imar planları yoğunlukla uygulanmıştır.²¹ Aynı şekilde 1933 yılında çıkarılan Belediye Yapı Yolları Kanunu ile belediyeler tek başına ya da kuracakları birlikler eliyle kent planı yapmaya mecbur tutulmuştu. Uzman eleman ve yeterli kaynak olmaması nedeniyle daha radikal çözümler de devreye sokulmuştu.²² Ancak istenilen düzeyden oldukça geride kalan bu plan işi, 1935 yılında ise Dâhiliye Vekâleti bünyesinde açılan Belediye İmar Heyeti bünyesinde merkezi bir yapı haline getirilmiş ve imar planlarının merkez tarafından düzenlenmesi sağlanmıştır.²³ Bütün bu düzenlemelerin sonunda bilhassa 1950'lerdeki değişimler ile beraber 1943 yılında 147 olan belediye sayısı 1960 yılında 995'e yükselmiştir. İmar planı yapılmış olan illerin sayısı ise 1945 yılında 49 iken, 1960 yılında 567'ye yükselmiştir. Bu yıllarda imar planları genellikle Türk plancılar tarafından hazırlanmış, Maraş'ın da içinde bulunduğu bazı illerin imar planları, İller Bankasının harita ve imar planı hizmetlerinden faydalanılarak hazırlanmıştır. Bu durumdaki en büyük sebep aslında planlı bir gelişmeyi sağlamaktan ziyade kentlerin alt yapı hizmetlerinin gereği olan elektrik, içme suyu ve kanalizasyon gibi işlemlerin İller Bankasına yaptırılma ön koşulu olması gereğidir. Bir nevi İller Bankası belediyelere alt yapı hizmetleri sunmuştur. Bu bağlamda imar planları da bu banka tarafından hazırlanmıştır.²⁴

Maraş'ta Cumhuriyet döneminin ilk şehir planının 1939-1943 yılları arasında Şehircilik Fen Heyeti tarafından hazırlandığı görülmektedir.²⁵ Tek partili yıllarda Hasan Sükuti Tükel'in bireysel çabaları ve devlet desteğiyle şehir medeni bir çehre kazanmış ve birçok sorun bu plan çerçevesinde halledilmişti. Tükel döneminde hazırlanan imar planı 1938-1940 yılları arasında Asım Kömürçüoğlu tarafından yapılmıştır.²⁶ Tükel, 1939 yılında Ankara'da Nafia Vekâleti bünyesindeki girişimleri sonunda imar planını yaptırmış ve beraberinde şehircilik şefi Mühendis Hilmi Baykal ile Mühendis Fert Ali Örs'te olmak üzere Maraş'a dönmüştür.²⁷ İmar planı işini bitirerek planı hazırlayan bu mühendisler daha sonra Ankara'ya dönmüşlerdir.²⁸ İmar planı daha sonra Maraş Belediye Meclisinde Yapı Yolları Kanunu uyarınca kabul edilmiş ve onaylan-

²¹ Resmî Gazete, 1930 Sayılı Belediye Kanunu, 14 Nisan 1930; Resmî Gazete, Belediye Yapı ve Yollar Kanunu, No: 2290, 1933.

²² Tekeli, Cumhuriyetin Belediyecilik Öyküsü (1923-1990), s. 78.

²³ İlhan Tekeli, Türkiye'nin Kent Planlama ve Kent Araştırmaları Tarihi Yazıları, İlhan Tekeli Toplu Eserler 15, Tarih Vakfı Yurt yayınları, 2010, s. 81.

²⁴ Tekeli, Cumhuriyetin Belediyecilik Öyküsü (1923-1990), s. 155.

²⁵ Tekeli, Cumhuriyetin Belediyecilik Öyküsü (1923-1990), s. 115.

²⁶ Tekeli, Türkiye'nin Kent Planlama ve Kent Araştırmaları Tarihi Yazıları, İlhan Tekeli Toplu Eserler 15, s. 128.

²⁷ Maraş Vilayet Gazetesi, 21.01.1939, s. 2.

²⁸ Maraş Vilayet Gazetesi, 28.01.1939, s. 1.

mak üzere Nafia Vekâletine gönderilmiştir.²⁹ Bunlar plan kapsamında en dikkat çekenler; derelerin kapatılarak parke taşlarla döşenmesi ve bulvar haline getirilmesi, şehre büyük bir mezarlık yapılması, Çocuk Bahçesinde gazino, sinema-tiyatro binası ve parklar inşası, imar planı kapsamında istimlak yoluyla yolların genişletilmesi, hidroelektrik santrali ve şehrin ihtiyacını karşılayacak olan fırınlar yapılması olmuştur.³⁰

Tek parti dönemindeki bu imar planlamasından sonra Maraş'ta uzun yıllar âtıl kalan belediyeçilik olumsuz bir içerikle anılagelmiş ve halk tarafından kentleşme ve belediyeçilik bir şikâyet konusu haline gelmiştir. Şehir planlaması konusunda da uzun bir dönem tek partili yıllarda sağlanan gelişmelerden daha ilerde bir çalışma söz konusu olmamıştı. 1950 sonrasında hızla yapılmaya başlayan imar planları içinde ise Maraş'ın da şehir imarı yer almıştır. 1956 yılında kapsamlı olarak hazırlanan Maraş imar planı gerek hazırlanış yöntemi gerek uygulaması açısından birçok tartışmaya sebep olmuştu. Şehir imar planı şehri güney, batı ve kuzey yönünde hızla büyümesini sağlayacak bir çerçevede hazırlanmıştı. İmar planı birçok şehirde olduğu gibi İller Bankası tarafından yapılmıştı. Bu imar planında Hal ve bir açık pazarın olmaması ve sanayi bölgelerini oluşturmaması eleştirilerin başında gelmekteydi. Bu sıralarda şehirde sadece bir ticaret merkezi olarak işlev gören toptancı hali bulunmaktaydı. Uzunluk deresi kapatılmış, Çocuk Bahçesi ve Batıpark Bahçesi kıt imkanlarla belediye tarafından yaptırılmıştı.³¹ Yönetim merkezinin yakınında ise un değirmeni, çırçır fabrikası ve yağ fabrikasını barındıran küçük bir sanayi çarşısı bulunmaktaydı. Ayrıca bu planda spor sitesi ve stadyum da öngörülmemişti. Ancak kent merkezinde bu plan kapsamında 6 ilkokul, 1 erkek 1 tane de kız sanat enstitüsü bulunmaktaydı.³²

1956 yılında hazırlanan ancak uzun yıllar boyunca uygulamaya geçirilemeyen Maraş şehir imar planı bakanlık onayından geçtikten sonra uygulamaya dökülmek üzere Maraş Belediyesine gönderilmiştir. Ancak hem şehir halkı hem de bazı ilgili ve yetkililer tarafından eksik ve hatalı bulunan planın uygulamaya sokulmaması için itiraz edilmiştir. Planın yeniden gündeme alınması ve şikâyet ve itirazların dinlenmesi için yeni bir toplantı yapılması isteğinin temelinde planı hazırlayan mühendisin şehri tadil edecek bir plan yerine şehrin mevcut durumunu gösteren bir kroki hazırladığı iddiası yer almaktaydı. Şehir basını ve halk, Vali İbrahim Öztürk'ten ve Belediye Başkanı Ali Kısakürek'ten bizzat kendilerinin önderliğinde belediye mühendisleri, bağımsız ama şehri iyi tanıyan Maraşlı mühendisler, belediye meclisi azaları ve şehir halkından bu

²⁹ *Maraş Vilayet Gazetesi*, 02.05.1940, s. 11.

³⁰ Hasan Sükuti Tükel, *Tatlı ve Acı Hatıralar*, Piyasa Matbaası, İzmir, 1952-953, s. 93-94; *Maraş Vilayet Gazetesi*, 23.05.1940, s. 2.

³¹ Serdar Yakar, "Belediye", *Kahramanmaraş Ansiklopedisi*, Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi Yayınları, Yayın No: 147, 2. Cilt, 2018, s. 154.

³² Yurt Ansiklopedisi Türkiye, İl İl Dünyü, Bugünü, Yarını, s. 5709-5710.

işten anlayan bazı kişilerin dâhil olduğu bir komite kurulmasını ve onların hazırlayacağı ön projenin yine bir şehircilik uzmanı süzgecinden geçirilerek yürürlüğe konulmasını istemiştir.³³ Basında imar planının kabul edildiği haberlerinden sonra sıklıkla bu imar planına atıf ve yorumlar yapılırken bilhassa Maraşlı münevver ve aydınların bu konuya kayıtsızlığı ve ilgisizliğinden de dem vurulmuştur. Özellikle yönetime çıkar odaklı bakan ve belirli makamların kendilerine verilmesi karşılığında iş yapan aydın kesim eleştirilmiş, konunun uzmanlarının 160 bin liralık bir bütçe gerektiren bu planın proje aşaması ve uygulaması da dâhil olmak üzere her aşamasıyla ilgili olmaları gerektiği belirtilmiştir.³⁴ Bu durum şu şekilde eleştirilmiştir: “Bir şehrin güzelleşmesini temin maksadı ile imar planı hazırlanır. Fakat bu planın hazırlanmasında en ince hesaplar gözden uzak tutulmaz. Tatbikatında ise hatıra ve gönüle bakılmaz. Bunun aksi bir düşünce tatbik edenlere hâkim olduğu takdirde değil bir şehri imar etmek, en küçük bir kasabayı dahi güzelleştirmenin imkânı bulunamaz” denerek ve ayrıca 1950’lerden sonra uzun süre emek verilerek hazırlandığı ileri sürülen imar planından onun bunun hatırı için taviz verilmemesi gerektiği ifade edilmiştir.³⁵ Yorumlarda Maraş halkının da genel itibarıyla şehrin geleceğinden ve daha iyi bir konuma sahip olacağından umutlarını kaybettikleri ancak bu şehir planının halk için yeni bir ümit olduğu bu nedenle de iyice incelenmesi gerektiği, dikkatlice uygulanması durumunda şehre yeni bir soluk getireceği belirtilmiştir.³⁶

Maraş şehir imar planının eleştirildiği en önemli nokta planın şehrin gerçeklerine uymayan soyut bir plan olduğu eleştirisidir. Buna göre bir şehir planı hazırlanmadan evvel ilk önce o şehrin sanayi, tarım ya da ticaret şehri olup olmadığının sorgulanması yapılmakta sonrasında ise şehrin çeşitli mntıkalara ayrılarak iskân, sanayi, eğlence, konaklama alanlarının belirlenmesi gerekmektedir. Ancak eleştiriye göre Maraş şehir planı bu aşamalar atlanarak hazırlanmış, şehrin gerçeklerinden uzak bir plan olmuştur. Hatta Maraş şehir planının Nafia Vekâletinde hazırlanan ve yer alan en kötü ve bozuk planlar arasında olduğu da belirtilmiştir.³⁷ Şehir imar planında kimlerin çalışacağı ya da çalıştırılması gerektiği konusunda da ilginç tartışmalar yapılmıştır. Maraş imar planının tartışıldığı haberlerde belediyenin imar işleri ile ilgilenen fen işleri biriminin başına bir yüksek mühendis yerine *kalfanın* getirilmesi şaşkınlıkla karşılanmıştır. 45 bin nüfuslu bir şehrin imarında mevcut kadrolarda yüksek mühendis bulunmasına karşın bu tercihin yapılması eleştirilmiştir.³⁸ Belediye ise verdiği yanıtta oldukça ilginç bir gerekçe göstererek “*diplomanın verdiği gururla veya heyecanla iş görmekten masa adamı olarak sadece imza atmaktan ve bir silüetten*

³³ Demokrasiye Hizmet Gazetesi, 20.04.1957, s. 1.

³⁴ Demokrasiye Hizmet Gazetesi, 21.04.1957, s. 1.

³⁵ *Kahramanyurt*, 15.07.1957, s. 1.

³⁶ Demokrasiye Hizmet Gazetesi, 28.04.1957, s. 1.

³⁷ Demokrasiye Hizmet Gazetesi, 01.06.1957, s. 1.

³⁸ *Kahramanyurt*, 23.07.1957, s. 1.

ibaret yüksek mühendisi değil de bu memleketin imarına candan bağlı, fedakâr, çalışkan mevzuata hakkıyla vakıf aynı zamanda idareci bir fen elemanını çalıştırmayı tercih ederiz” diyerek yanıtlamıştır. Belediyenin bu yanıtı da eleştirilmiş belediyenin vizyon ve bakış farkı ilginç karşılanmış ve belediyeye “doktor varken sağlık memurunu mu tercih edersiniz” diye soru yöneltmiştir. Nihai olarak bu imar işinin ciddiye alınması ve görevin asıl sahiplerine verilmesi istenmiştir.³⁹ Bu ve benzeri istekler özellikle şahsi uygulamalara son verilmesi isteği ve önerisi Vali İbrahim Öztürk’ün belediye başkanı tayin edilmesi ile düzene konmuş görünmektedir. Daha evvel yer değiştirilen memurlar kendi görev yerlerine bu dönemde iade edilmiştir.⁴⁰ Yeterli eğitim alamayan teknisyenler ve şehircilik eğitimi alan eleman sayısının çok az olması bu olanaktan sadece merkezi birimlerin faydalanmasına ve belediyelerin ise mahrum kalmasına sebep olmuştur.⁴¹ 1960 yılında ise Başbakanlığa yazılan bir yazıdan şehrin çeşitli ihtiyaçlarına yönelik isteklerine başbakanlıktan verilen cevabi nottan mevcut şehir imar planı kapsamında bulunan şehrin güzelleştirilmesi çalışmalarının yapılamadığı anlaşılmaktadır. Başbakanlık buna verdiği yanıtta ekonomik yetersizlikler nedeniyle bu şehir planlaması ve güzelleştirilmesinin yapılamadığını belirtmiştir.⁴² Bu şehir planının uygulamasındaki aksaklıklara bakılırsa planın yetersizliği ve zaman aşımına uğraması nedeniyle yeni bir plan hazırlanmış ve bu ikinci plan hazırlığı ancak 1980’lerde yapılabilmektedir.⁴³

Maraş’ın imar planında sadece belediyenin değil bilhassa iktisadi devlet teşekküllerinin de katkı sağlayarak inisiyatif almaları gerektiğinden de bahsedilmiştir. Belediyenin güdümünde ve kontrolünde yapılacak binaların şehrin imarında önemli olacağı belirtilmiştir. Bu kapsamda yapılan Ziraat Bankası bir örnek olarak lanse edilirken bu bina çevresinde imara uygun yapılar yapılması istenmiştir.⁴⁴ 1953 yılında yapımına başlanan bu binalar içinde Hükümet Konağı, PTT Binası, Ziraat Bankası ve Kız Enstitüsünün yapımı da vardı.⁴⁵ Bilhassa Ziraat Bankası binasının da yapımı çeşitli durumlar nedeniyle çok uzun sürmüş, belediye ihmali nedeniyle atıl kalmıştı. Hatta bu süreçte bu bankanın inşa yeri için uygun görülen su-elektrik binası da belediye tarafından satılmıştı. Belediyeden şehircilik namına beklenen şey arsa üzerinde bulunan elektör binasının kaldırılması ve Ziraat Bankasının inşasına başlanmasıydı.⁴⁶ Bu yıllarda faaliyete geçirilen en önemli alanlardan biri de Ulu Cami’nin altında Kıbrıs

³⁹ Kahramanyurt, 09.08.1957, s. 1.

⁴⁰ Kahramanyurt, 14.03.1958, s. 1.

⁴¹ Tekeli, Cumhuriyetin Belediyecilik Öyküsü (1923-1990), s. 150.

⁴² BCA, 30.1.0.0-118.749.4, 04.04.1960, s. 7.

⁴³ Yurt Ansiklopedisi Türkiye, İl İl Dünyü, Bugünü, Yarını, s. 5709-5710.

⁴⁴ Kahramanyurt, 29.07.1957, s. 1.

⁴⁵ Demokrasiye Hizmet Gazetesi, 29.01.1953, s. 1.

⁴⁶ Demokrasiye Hizmet Gazetesi, 08.02.1953, s. 1.

Meydanının üstünde yer alan *Maraş Hali* adıyla bilinen bir hal binasının yapılmasıdır.⁴⁷

Maraş'ın imar planlarının yanında kalkınma ve şehir güzelleşmesi sorunları da sıklıkla gündeme alınmıştır. Özellikle Maraş'ın sahip olduğu fırsatların değerlendirilemediği vurgusu hemen her yorumda öne çıkarılmıştır. Ancak konunun ciddiyetle ele alınmadığı ve mevzunun kahvede, sokakta konuşulduğu, gereken önemin verilmesi için bu konunun hatiplerin, vaizlerin, kâtiplerin belirli mekânlarda ve aile toplantılarında tartışılması için çaba gösterilmesi gereği ifade edilir. Maraş'ın refahı ve kalkınması ihtisas sahibi bireylerin bu konu üzerinde elbirliği yaparak düşünmesi temel bir gereklilik olarak görülmüştür.⁴⁸ Şehrin coğrafya ve iklim olarak çevre illerden çok daha müsait bir yapıya sahip olmasına karşın kalkınmada o illerden geri kalması, belediyenin şehre hizmet etme zihniyeti ve yeteneğinden yoksun olmasına bağlanmıştır. Özellikle Kayseri, Malatya ve Antep gibi komşu il örneklerinden hareketle belediyenin faal tutumu örneklendirilmiş ve Maraş'ın olanaklarının kullanılamadığı vurgusu yapılmıştır.⁴⁹

“Şehir dendiği zaman mutlaka hepimizin gözlerinin önünden kapısını batıya açmış ve bütün medeni ihtiyaçlara cevap verebilen bir belde resmigeçit yapar. Elbette bu medeni ihtiyaçların başında geniş yollar, parklar, gazino ve sinemalar ve nihayet temizliğin bütünüyle hâkim olduğu lokantalar gelmez mi? Sokaklarında ve caddelerinde temizlikten eser bulmadığınız ve daha girişte önünüze çirkin manzara veren bir belde elbette hoşunuza gitmeyecektir. Hâlbuki gerek girişte ve gerek içinde size ferahlık veren bir şehir tabii olarak sizi memnun edecektir.”⁵⁰

Tablosu ve özlemi çizilen bu Maraş şehir ideali ve kalkınması türlü önerilerin yapıldığı yorumlarda şehrin kalkınmasının o şehrin maddi ve manevi tüm varlığı ile daha iyi bir seviyeye gelmesi demek olduğu ifade edilirken maddi kalkınmanın daha önemli ve öncelikli olması gerektiğine dikkat çekilmiştir. Şehirde esaslı bir kalkınma hareketi olmadığı ve bu durumun tıpkı komşu illerde olduğu gibi şirket mantığıyla yapılması ve şehrin sermayesinin devreye sokulmasını sağlayacak vizyonlu bir başkanlık anlayışının yerleşmesi temel ihtiyaç olarak görülmüştür. Bu amaçla şehrin simgelerinin de dâhil edildiği yeni bir şehirleşme anlayışına gidilmesi önerilmiştir. Maraş Kalesinin turistik bir park haline getirilmesi, yüzme havuzu inşası, fabrika açılması, şehrin elektrik ve su sorununun halledilmesi gibi temel konularda ciddi adımlar atılmasının şehrin görünümüne katkı sağlayacağı ifade edilmiştir.⁵¹ Başka bazı istekler

⁴⁷ Cuma Songur, “Kısakürek, Ali”, *Kahramanmaraş Ansiklopedisi*, Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi Yayınları, Yayın No: 147, 5. Cilt, 2021, s. 108.

⁴⁸ Demokrasiye Hizmet Gazetesi, 12.05.1953, s. 1.

⁴⁹ Demokrasiye Hizmet Gazetesi, 18.02.1953, s. 1.

⁵⁰ *Kahramanyurt*, 08.09.1958, s. 1.

⁵¹ *Maraşın Sesi*, 13.08.1956, s. 1.

arasında şehrin su ihtiyacının karşılanması, halkın zaruri ihtiyaçlarından olan fırınlar, mezbaha hane ve tabakhanelerin inşa edilmesi, şehir içi imar faaliyetleri kapsamında yolların yapımı ve elektriğin temin edilmesi konusunda da istekler ileri sürülmüştür.⁵² Şehir imarının öne çıkarıldığı talepler dışında Maraş esnafının kalkındırılması, eğitim ve kültür hizmetleri ile şehrin sağlık ihtiyaçlarının karşılanması,⁵³ Maraş'ta haftalık pazarların kuruması, yerli el ve makine ürünlerinin satılabileceği bir panayır ihdas edilmesi,⁵⁴ şehre galeri, yüzme havuzu, tenis kortu, kapalı spor salonun bulunduğu ve bir de stadyumun yer aldığı site inşa edilmesi,⁵⁵ şehir tiyatrosu kurulması, şehrin hoparlöründen mesleki, ahlaki ve çeşitli konularda konferanslar verilerek halkın fikri gelişiminin sağlanması gibi önemli talepler söz konusudur.⁵⁶ Ayrıca Devlet Bakanı Celal Yardımcı'nın Maraş'ı ziyareti sırasında Vali ile yaptığı görüşmelerde önemli şehir konuları üzerinde konuşulmuş ve bazı sözler verilmişti. Bunlar arasında Ulu Cami önündeki evkafa ait olan 25 dükkândan oluşan üstü kapalı bir pasaj yapımı, şehirdeki ve köydeki bütün camilerin ihtiyaçlarının karşılanması gibi sözler de vardı.⁵⁷ Öte yandan basında şehrin simgesi konumunda yer alan ve durumu *içler acısı* olarak gösterilen Maraş Kalesi ile ilgili de birçok yorum ve eleştiri içeren haberlere yer verildiği görülürken bu yayınlarda belediyeye sert eleştiriler de dile getirilmiştir:

“Şu kale var ya, bütün şehre tamamen hâkim olan şu kale! Başlı başına bulunmaz bir nimettir. Fakat o kalenin hali ne öyle? Acaba sayın belediye reisi-miz içini hiç gördüler mi? İhtimal vermiyorum. Çünkü onun bugün ki durumunu kimse görmek istemez. O kadar hazin ve canhıraştır. Allah korusun gözleri ve burunları tahrip edecek bir manzara ve koku ile karşılaşsınız. Hâlbuki o kale temizlense, ağaçlandırılrsa, ortasına fiskiyeli havuzlar yapılarak ışıklandırılrsa umumi bir park ve gazino haline sokulsa hem bir gelir kaynağı hem de halkın bir an evvel çıkmak için can atacağı tarihi kıymet ve insan emeğinin el ele verdiği ne güzel bir vakit öldürme ve eğlenme yeri olurdu. Ama şimdiki hali bir belediye çöplüğünden başka bir şey değildir. Çok yazık.”⁵⁸

Bu sıralarda kale ile ilgili yapılan şikâyetler üzerine kalenin tamiri için 15 bin liralık tahsisat ayrılmış ve bu para ile kalenin onarımı, yol düzenlemesi ve halk için park yapılması öngörülmüştür. Böylece kale harabelikten kurtarılacak ve şehir bir eğlence alanına kavuşmuş olacaktı.⁵⁹ 16 Eylül 1957 tarihli gazete

⁵² Nermin Gümüşalan, *XX. Yüzyılın İlk Yarısında Maraş (1908-1938)*, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya, 2012, s. 193.

⁵³ *Maraşın Sesi*, 27.03.1958, s. 3.

⁵⁴ *Maraşın Sesi*, 29.03.1958, s. 3.

⁵⁵ *Maraşın Sesi*, 28.03.1958, s. 3.

⁵⁶ *Maraşın Sesi*, 01.04.1958, s. 1.

⁵⁷ *Demokrasiye Hizmet Gazetesi*, 18.05.1957, s. 1.

⁵⁸ *Demokrasiye Hizmet Gazetesi*, 09.04.1957, s. 1.

⁵⁹ *Demokrasiye Hizmet Gazetesi*, 09.06.1957, s. 1.

haberine göre kalenin onarımına bu tarihlerde başlanmıştır.⁶⁰ Mimari operasyon içinde istenenlerden biride belediye meydanının tanzim edilmesi ve meydana geçen beş yolun araç ve yolcu trafiğine uygun hale getirilmesiydi. Meydan ortasına bir göbek ve çiçeklik yapılması ise çevre estetiği ve güzelleştirmesi adına önerilirken⁶¹ bu önerinin çok geçmeden dikkate alındığı görülmüş, Valinin emri ile Belediye Başkanı harekete geçmiş ve Yüksek Mühendis Necati Açıkgoz'e belediye meydanını düzenleme emri verilmiştir.⁶² Bu örneğe karşın şehirdeki diğer mimari eserlerin örneğin Selçuklulardan kalan Taş Medrese ve Kümbetin restore edilmesi konusunda bir belediye azasına ödenek ayrılarak görevlendirilmesi ve restorasyonunun uzman kişilere verilmemesi önemli bir eleştiri konusu olmuştur.⁶³ Şehrin tarihi simgesi olan Sütçü İmam anısına yapılan anıtın yetersizliği ve özensizliği de eleştirilmiş ve onun adına zincirle çevrilmiş bir çimenlik ortasında mermer bir kaide üzerinde siyah taşlardan bir büst ve Karadağ tabancasının topu ve namlusunu andıran bir sembolün konulması da istenmiştir.⁶⁴

Halk için kütüphane, okuma salonları, parklar, çocuk bahçeleri, oyun ve spor yerleri inşa etmek gibi belediyenin sorumluluğunda bulunan bazı işlerde şehir halkının istekleri arasındaydı.⁶⁵ Özellikle bu kadar doğal güzellikleri olmasına ve bir park yapılmasının herhangi bir mali yük sağlamamasına karşın bu ihtiyacı gündemine almayan belediye eleştirilmiştir. Şehrin tek çocuk parkı olan Çocuk Bahçesinin belediye tarafından sürekli icara verilerek halkın istifadesinden uzak tutulması yoğun eleştiri konusu olmuştur.⁶⁶ Bu minvalde çarşı esnafının öğle tatillerini de geçirebileceği Ulu Cami önündeki bahçenin park haline getirilmesi istenmiştir. Yazın sıcak vakitlerini bu parkta geçirebilmeleri için bankaların da birer bank temin ederek bu banklar üzerinde kendi reklamlarını yapmalarına da bir fırsat sunulabileceği belediyeye önerilmiştir.⁶⁷ 1957 yılında şehrin imar planı kapsamında olmasına karşın şehrin yeşillik ve parklarının gündeme alınmaması hatta mevcut parkların da belediye tarafından icara verilmesi yoluyla ticari kâr amacı güdülmesi basın tarafından da eleştirilmiştir.⁶⁸ Öte yandan şehrin uygun durumu, iklimi ve konumunun aynı zamanda emekliler için müspet bir ortam sunduğu da ifade edilmiştir. Buna göre “Müte-kaitler nasıl bir şehir ister ve orada neler arar?” sorusu ile hem Maraş’tan göçleri engellemek, emeklileri Maraş’a çekmek hem de şehir dışındaki Maraşlıları tekrar şehre getirecek tedbirleri ve önlemleri almak için şehrin güzelliğinin öne

⁶⁰ Kahramanyurt, 16.09.1957, s. 1.

⁶¹ Demokrasiye Hizmet Gazetesi, 27.01.1956, s. 1.

⁶² Demokrasiye Hizmet Gazetesi, 05.07.1956, s. 1.

⁶³ Demokrasiye Hizmet Gazetesi, 26.07.1953, s. 1.

⁶⁴ Demokrasiye Hizmet Gazetesi, 17.02.1956, s. 1.

⁶⁵ Demokrasiye Hizmet Gazetesi, 19.05.1954, s. 1.

⁶⁶ Demokrasiye Hizmet Gazetesi, 17.04.1955, s. 1.

⁶⁷ Maraşın Sesi, 30.04.1956, s. 1.

⁶⁸ Kahramanyurt, 15.07.1957, s. 1.

çıkarılması bir zorunluluk olarak öne sürülmüştür. Otobüs ulaşım düzenini ve fiyat kontrollerini sağlamak gibi önlemler sayesinde şehre gelecek emekli nüfusu ve şehir dışında yaşadığı düşünülen 10 bine yakın Maraşlının şehre kültürel, ekonomik birçok katkı sunacağı ve şehrin çehresini değiştireceği öngörülmüştür.⁶⁹

2.Maraş'ta Bazı Beledi Sorunlar

1950 yılından sonra başlayan kentleşme ve sanayileşme köyden kente göç olayına sebep olmuş kentsel değişimin etkileri görünür hale gelmişti. Maraş'ta da 1950 sonrası bu göçün izlerine rastlamak mümkündür. Şehirde hem büyük şehirlere göç hem de tarım kesimlerinin kent merkezine göçleri söz konusu olmuş, bu durum da şehrin yapısını değiştirmeye başlamıştır.⁷⁰ Maraş'ta bu süreçteki beledi sorunların ve şehrin kalkınması konusunun şahıslar, aileler, zümreler ya da partiler etrafında gündeme gelmesi ve sorunun kim tarafından ortaya atıldığı konusunun hep bir sorun teşkil etmesi şehrin geri kalışındaki en büyük etken olarak görülmüştür. Bu nedenle Maraş şehri konusuna herkes tarafından sahip çıkılması, benimsenmesi ve mevzunun tartışılması önerilirken,⁷¹ belediyenin Maraş'ın kalkınması ve şehirleşmesi konusundaki başarısızlığına da sıklıkla vurgu yapılmıştır. Bu noktada belediyenin politize olmaları ve idari düzenden yoksun olmaları temel bir sorunsal olarak dikkat çekicidir.⁷²

Maraş Belediyesinin bu on yıllık evrede iki belediye başkanı liderliğinde çalışmalar yürüttüğü görülmektedir. Bu dönemde belediye başkanlarının 1930 Belediye Kanunun 94. Maddesi uyarınca atama yoluyla belirlendiği görülmektedir.⁷³ Ancak daha sonra bu kararın yine İçişleri bakanlığını yazısı ve Bakanlar Kurulu kararı ile kaldırıldığı görülmektedir.⁷⁴ Atama ve aziller bizzat bakanlık emrinde gerçekleştirilirken bu usul tek partili dönemde bir gelenek halini almıştır. Ancak bu sistem 1950'den itibaren değişmeye başlamış, yerel yönetimlerin ve yöneticilerin bireysel yeteneklerini de dikkate alan yeni bir sistem devreye girmiştir.⁷⁵ 1950 yılında bu usul uyarınca ilk olarak göreve başlayan ve çok uzun süre belediye başkanlığını elinde bulunduran Ali Kısakürek⁷⁶ 1956 yılına kadar aralıksız olarak bu görevi icra etmiştir. Aynı yıl yeniden seçilmesi üzerine görev onayı yapılmış⁷⁷ ancak çok geçmeden Maraş belediye başkanı Ali Kısakürek'in İçişleri Bakanlığı müfettişleri incelemelerinden sonra görevden el çekti-

⁶⁹ Demokrasiye Hizmet Gazetesi, 05.01.1956, s. 1.

⁷⁰ Yurt Ansiklopedisi Türkiye, İl İl Dünyü, Bugünü, Yarını, s. 5677.

⁷¹ Demokrasiye Hizmet Gazetesi, 26.01.1956, s. 1.

⁷² Ünsal, *a.g.m.*, s. 204.

⁷³ BCA, 30.18.1.2-36.39.12, 24.05.1933, s. 1.

⁷⁴ BCA, 30.18.1.2-110.20.10, 15.03.1946, s. 1.

⁷⁵ 1948 yılında ise seçimle görev başına gelen Selman Zülkadiroğlu'nun görev onayı içişleri bakanlığı istemiyle cumhurbaşkanına sunulmuştur. Karar 1580 sayılı kanunun 89. Maddesi uyarınca devreye sokulmuştur. Bkz. BCA, 30.11.1.0-199.20.14, 02.08.1948, s. 3; Sezai Öztıp, "Mülki İdare ve Belediye İlişkileri", *Belediye Yönetimi ve Kamusal İlişkiler*, Ed. Hamza Ateş-Mücahit Bıykoğlu, Der Yayınları, İstanbul, 2017, s. 15-16.

⁷⁶ BCA, 30.11.1.0-217.35.3, 30.09.1950, s. 1-3.

⁷⁷ BCA, 30.11.1.0-255.4.6, 10.01.1956, s. 1-3.

rilmiş olduğu saptanmıştır. Belediye başkanlığı görevi ise Vali İbrahim Öztürk uhdesine verilmiştir.⁷⁸ 1950'li yıllardan itibaren yoğunlukla çıkmaya başlayan yerel basının çeşitliliği ve iktidar ve muhalefet yanlısı tutumları, yayınların içeriğini de etkilemiştir. Bu dönem yayınlarında beledi hizmetler, belediyeçilik ve şehirleşme yerel basın tarafından yerden yere vurulmuş ve sert eleştiriler getirilmiştir. Şehrin iç dinamikleri ve muhalif kanatların da etkisiyle belediyeçiliğin politize edildiği bu dönemde Ali Kısakürek, eleştirilerin merkezinde yer almıştır.

Ali Kısakürek'in Belediye Başkanlığı süresince şehir gündemini sıklıkla meşgul eden konuların başında şehrin su, elektrik ihtiyacının karşılanması, şehrin temizliği, şehir düzeni ve imarı gibi belediyelerin temel görevleri arasında yer alan uygulamalar yer almıştı. İnsan ve hayvan sağlığını korumak, belediye sınırları dâhilinde yaşayanların ortak ihtiyaçlarını karşılamak, istek dâhilinde sinema, tiyatro, gazino açmak, konut ve arsa politikası uygulamak gibi işlemlerin yanında⁷⁹ şehirde nüfusun artmasına yönelik olarak ortaya çıkan hava ve gürültü kirliliğinin önlenmesi, atık suların arıtılması, çöplerin toplanması ve yok edilmesi, yeşil alanların korunması ve çoğaltılması, sağlıksız besin üretimlerinin önlenmesi ve bunların devamlı kontrolü gibi temel sorunları çözüme kavuşturmakta belediyelerin temel görevlerindendi.⁸⁰ Kent içi ulaşım, itfaiye hizmetleri, kanalizasyon ve lağım işlerinin yanında her türlü yiyecek ve içecek fiyat kontrolünü sağlamak gibi şehir halkı üzerinde ciddi etkisi olan sorunların çözümü belediyenin temel sorumluluk alanları içinde yer almaktaydı.⁸¹ 1950'li yılların genel ruhuna uygun olarak bu yıllarda tek partili yılların aksine halka rağmen iş yapmak modeli yerini halkın isteklerini yönlendirmekten ziyade halkın isteklerine uyma ve yerine getirme çalışmaları ile yapılmıştı.⁸² Maraş'ta iyi bir muhalif kitlenin varlığı bu süreci daha da aktif bir politika haline gelmesinde belirleyici etken olmuştur.

Ali Kısakürek'in belediye başkanlığı döneminde şehrin temel sorunlarının başında elektrik ve su ihtiyacının karşılanması gelmekteydi. Bu yıllara kadar şehrin elektrik ve su ile tenviri konusunda halkın gösterdiği mukavemete karşın başarılı bir belediyeçilik gösteren Hasan Sükuti Tükel'in inisiyatif alarak cesur çalışmalar yürütmesi çok verimli önemli bir alt yapı sağlamıştı. Şehir hem elektrik hem su tesisatına Tükel zamanında tek partili yıllarda kavuşmuştu.⁸³ Şehrin elektrik ihtiyacı 1940-1958 yılları arasında Pınarbaşı Hidroelektrik

⁷⁸ *Kahramanyurt*, 01.10.1957, s. 1.

⁷⁹ Ünsal, *a.g.m.*, s. 203.

⁸⁰ Cemal Örtas-Eyüp Zengin, "Yerel Yönetimler ve Çevre", *Journal of Social Policy Conferences*. No. 54. 2008, s. 185.

⁸¹ Hasan Yaylı-Refik Yaslıkaya, "Türkiye'de Yerel Hizmetlerle İlgili Yasal Düzenlemelerin Gelişimi", *Üçüncü Sektör Sosyal Ekonomi*, 47 (2), 2012, s. 68.

⁸² Tekeli, Cumhuriyetin Belediyeçilik Öyküsü (1923-1990), s. 124.

⁸³ *Halk Postası*, 09.06.1954, s. 3.

Santralinin kurulmasıyla buradan karşılanmaktaydı.⁸⁴ İkinci bir su ve elektrik kaynağı olarak ise 1950 yılında yapımına başlanan Maraş-Ceyhan elektrik barajının faaliyete geçirilmesi ile sağlanacaktı. Maraş'ın su ve elektrik ihtiyacı konusunda büyük bir avantaj sağlayacağı belirtilen⁸⁵ ve yapımı 1957 yılında biten barajın açılışının ertelenmesi ise bu ihtiyacın karşılanmasında bir hayal kırıklığı yaratmıştı. Santral yapımında şirket ve İller Bankası arasında çıkan bir ihtilaf nedeniyle açılışın ertelenmesi üzerine Maraş Valisi İbrahim Öztürk ve Belediye Başkanı Ali Kısakürek, Maraş Milletvekili Mazhar Özsoy'a iki ayrı mektup yazarak durumu izah etmişler ve küçük bir sorun nedeniyle şehrin bu nimetten mahrum edilmemesi için yardımlarını rica etmişlerdi. Özsoy ise durumu bizzat Başbakan Adnan Menderes'e bildirmiştir.⁸⁶ Bu santral planının hayata geçirilmesi ile yaz aylarında saniyede bir metreküplük akımı ile Maraş çeltik üretimi için de büyük fayda sağlanacağı ve şehrin elektrik sıkıntısını çözeceği bildirilen barajın faaliyete geçmesi büyük bir ümitle beklenmiştir.⁸⁷ Şehirde belediye tarafından bu sorunun çözülmesi ve elektrik ihtiyacının karşılanması için pratik ara çözümlerde üretilmeye çalışılmış, belediye çeşitli firmalarla yapılan görüşmeler sonunda 300 bin beygir gücünde üç dizel grubu hazırlanması konusunda anlaşmaya varıldığını ilan etmiştir. Şehre sadece üç ay yetecek bir elektrik kaynağı sağlaması beklenen bu anlaşma olumlu karşılanmıştır.⁸⁸ Öte yandan 1955 yılında bu konu ile ilgili olarak ilginç bir konuda gündemde yer almıştır. Belediyeye bağlı bulunan ve belediye binasında yer alan elektrik ve su idaresinin belediye binasından ayrılarak şehrin oldukça uzak bir noktasına taşınması halka bir külfet olarak değerlendirilmiş ve halkın sıklıkla başvurmak durumunda kaldığı bu birimin belediye binasında kalması gereğine dikkat çekilmiştir. Vesaiti olmayan otobüs seferlerinin seyrekliği ile üç saatte ulaşılacak bu yeni mevkiinin ilkokul olarak kullanılmasının daha verimli bir hizmet olacağı da ayrıca bir öneri olarak belirtilmişti.⁸⁹

Maraş'ın bu yıllardaki diğer beledi sorunlarından biri de şehrin temizliği ve çöplerin toplanması sorunudur. Cumhuriyetin ilk yıllarında il ekonomisi tamamen tarıma dayalı olduğu için ildeki kentsel nüfus çok önem arz etmemektedir. Ancak 1927 yılı rakamlarına göre 36 bin olan Maraş kentsel nüfusu, 1950'den sonra ise hem ulaşım olanaklarının hem de makineleşmenin artmasıyla kır-kent ilişkilerinin yoğunlaşmış olması nedeniyle bu sayıyı hızla artırmıştır.⁹⁰ Bu ulaşım olanaklarının artması konusunda en önemli değişim 1948 yılında Köprüağzı İstasyonunda ana hattın ayrılan 28 km'lik bir demiryolunun

⁸⁴ Yurt Ansiklopedisi Türkiye, İl İl Dünü, Bugünü, Yarını, s. 5706- 5710.

⁸⁵ *Son Posta*, 26.04.1950, s. 6.

⁸⁶ *BCA*, 30.1.0.0-50.303.6, 22.05.1957, s. 1-5.

⁸⁷ *Yeni İstanbul Gazetesi*, 17.03.1950, s. 5.

⁸⁸ *Demokrasiye Hizmet Gazetesi*, 20.02.1953, s. 1; *Demokrasiye Hizmet Gazetesi*, 22.03.1953, s. 1.

⁸⁹ *Demokrasiye Hizmet Gazetesi*, 20.03.1955, s. 1.

⁹⁰ Yurt Ansiklopedisi Türkiye, İl İl Dünü, Bugünü, Yarını, s. 5703.

inşa edilmesi ve 1950'lerden sonra kara yollarının gelişimi çok önemli bir faktördü. Bu sebeplerle 1950'de 34 bin olan merkez kaza nüfusu 1960 yılında 54 bine yükselmiştir.⁹¹ 1955 yılına kadar %81 kır nüfusuna karşılık %19 oranındaki şehirli nüfus yoğunluğunu koruyan Maraş'ta bu yıldan itibaren giderek artış gösteren şehirleşme ile birlikte oranlarda da farklılıklar görülmeye başlanmıştır.⁹² Artan kent nüfusu şehrin yerleşme düzenini etkilediği kadar şehir yaşamı ve çevre düzeninde de doğrudan etkiler yapmıştır. Bu süreçte belediyelerin üzerine düşen sorumluluk ve görevleri artmış bilhassa 1580 sayılı kanunun “sokak, meydan, iskele, köprü, pazar, panayır yerleri gibi umumî mahalleri daima temiz tutmak, yıkamak, temiz sularla sulatmak, kışın çamur ve karları ve buzları kaldırtmak ve geçenerin kaymamasını temin eylemek; Umumî ve hususî yerlerin süprüntülerini muntazam ve fennî vasıtalarla toplatmak, kaldırtmak ve ifna etmek, Belediye hududu dahilindeki müşterek bağ, bahçe, tarla ve bostanların müşterek su kanallarını temizlettirmek, bozulan yollarını tamir ve bu husustaki masrafları alâkadarlardan tahsil etmek; Bahçe, tarla, bostanların ve umumî yerlerin su birikintilerini kurutmak ve kurutturmak, umumî ve hususî havuzların sularını şartlara uygun surette vakit vakit değiştirmek ve tazelettirmek”⁹³ gibi sorumluluklar içeren ve şehrin temizliğine detaylı atıflar yapan maddeleri daha da önemle gündeme gelmiştir. Henüz 1953 yılı basınına yansıyan ilk haberlerde bile şehre bu kirlilik vurgusu yapılmakta ve belediyeden şikâyetlerin arttığı görülmektedir. Bu yıllarda şehrin başlıca sorunları; şehrin pisliği, iasatın dağınıklığı, esnafın kontrolsüzlüğü, belediye azalarının belediye reisi hüviyetindeki kontrolsüz hareketleri olarak değerlendirilmekte ve belediye olmasa işlerin daha kolay düzene gireceği ironisi bile yapılmaktaydı.⁹⁴ Maraş'ta çevre ve çöp sorunu hem çöp ekiplerinin yetersizliği hem de çöp araçlarının eksikliği nedeniyle yeterli düzende yapılamamaktaydı. Bu sebeple valilik ve belediye, Maraş halkına yaptıkları duyurularda bu eksikliklerin farkında olmalarını, çöp konusunda halktan daha dikkatli davranmalarını ve çöplerini gerekirse kendilerinin dökmelerini dahi istemekteydi. Bazı belediye çöp ekiplerinin çöpleri şehir dışı yerine açık derelere dökmeleri ise diğer bir tartışma konusu olmuştu.⁹⁵ Öyle ki Maraş Valisi İbrahim Öztürk şehrin temizliği konusunda herkesin üstüne düşeni yapmak durumunda olduğunu belirtmiştir. Halktan sokakları temiz tutmalarını çöplerini kapı önüne bırakmalarını isteyen Vali, belediyenin çöpleri almaması durumunda şikâyet haklarının olduğunu da ifade etmiştir. Öte yandan çeşitli esnaf grupları ve ahırları olan yer sahiplerinin de çöp ve gübre atıkları konusunda dikkatli davranmalarını iste-

⁹¹ Cengiz Şavklı, “Kahramanmaraş'ın Cumhuriyet Dönemi”, *Millî Mücadelenin 100. Yılında Kahramanmaraş*, Palet Yayınları, Konya, 2020, s. 30.

⁹² Emrullah Kanadıkırık, “Maraş'ta Nüfus Hareketleri”, *DTCF Coğ. Arş. Ens. Yayınları*, Ankara (1971), s. 393.

⁹³ Resmî Gazete, 1930 Sayılı Belediye Kanunu, 14 Nisan 1930, s. 8826.

⁹⁴ Demokrasiye Hizmet Gazetesi, 24.04.1953, s. 1.

⁹⁵ *Kahramanyurt*, 24.08.1954, s. 1.

miştir.⁹⁶ Mahalle aralarına ya da dere kenarlarına gübre atanlar, yollara bulaşık ve lağım suyu dökenler, kapaklı çöplük kullanmayanlar; umumi tuvaletler, sinema, cami tuvaletlerini temiz tutmayanlara ise belediye tarafından itirazı geçerli olmaksızın ilkinde 25 ikincisinde 50 lira para cezası kesileceği de belirtilenler arasındaydı. Bu isteklere mukabil belediyeden halkın beklentilerinin sıralandığı dileklerde ise çöpçülerin mahalleleri sık sık dolaşmaları, süpürgeci-lerin yolları temizlemesi, lağım ve çeşmelerin yollara akıtılmaması, belediye binasındaki tuvaletlerin de temiz tutulması istenmiştir.⁹⁷

Basın ise şehrin kirliliği ve çöplerin gelişigüzel atılıyor olmasını eleştirirken bu konuda hem belediyeyi hem de halkı suçlamaktadır. “*Bu memleketin çöpçüleri yok mu dersiniz? Varsa niçin her gün muntazam olarak ödevlerini yapmıyorlar?*” sorusu belediyeye yöneltilirken “*şehirimizde çöplük bolluğu mu var yoksa çöplük sıkıntısı mı var?*”⁹⁸ yorumuyla şehrin kirliliğini ancak yağmur suyunun temizleyebileceği iddia edilmiştir.⁹⁹ Şehrin göbeğinde açılan bir çukurun halk tarafından çöplük olarak kullanılması ve hem çevre hem de görüntü kirliliği oluşturması da şikâyetlerine konu olmuştur. Gazeteye yansıyan haberlerde belediye iş yapmamakla suçlanmış, yönetimin belediyeyi politize ederek işlevsiz hale getirdiği belirtilmiştir.¹⁰⁰ Belediye ismen var olup cismen olmayan bir kurum olarak yorumlanırken belediyenin uyuduğu ve şehre hizmet etmediği vurgulanmıştır. Patlayan lağım sularından dolayı bir salgın riskinin doğması ve halkın bu konudaki şikâyetlerine belediyenin sessiz kalması,¹⁰¹ Pınarbaşı’ndan gelişigüzel akan suyun çocuklar açısından risk teşkil etmesi,¹⁰² pazar yerinin çamur içinde olması,¹⁰³ şehirdeki ağaçların sulama işlemlerinin yapılmaması ise diğer şikâyet konularıydı.¹⁰⁴ Şehrin ağaçlandırılması da önemli bir sorun olarak lanse edilmiştir. Şehrin imarı ve estetiği açısından önemli görünen ağaçlandırma işinin bilhassa Maraş gibi su yönünden zengin bir şehirde daha dikkate alınması gerektiği belirtilirken birçok ilde kuyu suyu ile ağaçlandırma yapıldığı buna karşın su potansiyeli yüksek olan Maraş’ın bu illere oranla baştanbaşa yemyeşil olması gerektiği eleştirisi yapılmıştır. Yol boyundaki ağaçların hayvanlar tarafından tahrip edilmesi, aynı şekilde nakil vasıtaları ve halkın ağaçları tahribinin önlenmesi ve ağaçlandırma işleminin gelişigüzel değil belirli bir düzende yapılmasının şehrin çevre düzeni ve estetiği açısından önemli olduğu belirtilmiş-

⁹⁶ *Maraşın Sesi*, 13.08.1956, s. 1; *Kahramanyurt*, 13.08.1956, s. 1; *Demokrasiye Hizmet Gazetesi*, 11.08.1956, s.1.

⁹⁷ *Demokrasiye Hizmet Gazetesi*, 26.05.1956, s. 1.

⁹⁸ *Demokrasiye Hizmet Gazetesi*, 09.05.1957, s. 1.

⁹⁹ *Kahramanyurt*, 28.06.1957, s. 1.

¹⁰⁰ *Demokrasiye Hizmet Gazetesi*, 18.04.1954, s. 1.

¹⁰¹ Hatta bu şikâyet yazılarından birini de lağım suyu evinin yakınından geçen Sıhhat Müdürünün olması dikkat çekicidir. Bkz. *Demokrasiye Hizmet Gazetesi*, 15.08.1956, s. 1.

¹⁰² *Demokrasiye Hizmet Gazetesi*, 25.04.1953, s. 1.

¹⁰³ *Demokrasiye Hizmet Gazetesi*, 08.01.1954, s. 1.

¹⁰⁴ *Demokrasiye Hizmet Gazetesi*, 17.07.1954, s. 1.

tir.¹⁰⁵ Belirtilen tüm bu çevre sorunu ve kirliliği konusunda Maraş basınının iktidar-muhalefet yanlısı olması fark etmeksizin ortak bir kanaatte olması ise oldukça dikkat çekicidir.¹⁰⁶

1950'li yılların Maraş'ında dikkat çeken beledi sorunlardan bir diğeri de hızlı kentleşme ve modern yaşam isteğinin öne çıkardığı değişim problemle-riydi. Bu yıllarda genel olarak şehirlerin en büyük sorunlarından biri şehir merkezlerinin hızla büyümesine paralel olarak artan taşıt sayısı ve kent içi ula-şımın başat bir sorun haline gelmesiydi. Bu durum ise belediyenin fonksiyonel sorumluluklarını artırmaktaydı.¹⁰⁷ Keza belediyelerin hizmet alanlarından ve görevlerinden biri de kamuya ait yerlerde nakliye araçlarını işletmek, nakliye araçlarının tür ve cinsine göre belde dâhilinde azamî ve asgarî süratini ve işle-yeceği ve işlemeyeceği, duracağı, yavaş gideceği yerleri tayin ve sefer tarifelerini tanzim ve ilân etmek ve ayrıca uluslararası otomobil seferleri talimatnamesi uyarınca belediye sınırı içinde seyrüseferleri için gerekli işaretlerin koyulması dâhil çeşitli ulaşımı düzenlemek yer almaktaydı.¹⁰⁸ Maraş'ta ise bu yıllarda başlıca ulaşım aracı olarak otobüslerin sayısal azlığı, kalabalık olması ve düzen-siz taşımacılığı en yoğun şikâyet konularından olmuştur. Belediye otobüslerin-de yaşanan kargaşa, şoför ve biletçilerin yasak olmasına karşın sigara içmeleri, eş dostlarını biletsiz bindirmeleri, durak dışında yolcu indirip bindirmeleri gibi şikâyetler dikkat çekiciydi.¹⁰⁹ Belediye otobüslerinin tıklım tıklım dolu olması ve şanzımanlarının bozuk olması da halk tarafından belediye adına yapılan şikâyetler içinde yer almaktaydı.¹¹⁰ Tek sefer halinde düzenlenen otobüs sefer-lerinin uzun beklemlere sebep olması, halkın tıka basa da olsa otobüslere binmek konusunda yarıştığı belirtilen haberlerde belediye zabıtalارının gereği gibi çalışmadığı ve duruma müdahale etmediği belirtilmektedir.¹¹¹ Bu duru-mun sebeplerinden biri de şoförlerin kontrolsüz ve rekabetsiz bir ortamda rahat bir çalışma içinde bulunmaları olarak gösterilmiştir. Belediyenin fiyat kontrolü yapmaması da ekstra bir sorun olarak belirtilmiştir.¹¹² Şoför ve sürü-cülerle ilgili olarak alınan belediye kararlarından biri de ehliyeti olmadan hiç kimsenin araç kullanamayacağı ve yine motorlu taşıt kullanıcılarının sürat ve hızlarına dönemeçlerde ve tepebaşlarında dikkat etmeleri idi. Akşam saat 20.00'den sonra gereksiz klakson çalınması da bu süreçte yasaklanmıştır.¹¹³ Belediye otobüsleri sorunu o kadar ciddi bir sorun halini almıştır ki gerek halk

¹⁰⁵ Demokrasiye Hizmet Gazetesi, 07.04.1957, s. 1.

¹⁰⁶ Demokrasiye Hizmet Gazetesi, 16.05.1954, s. 1.

¹⁰⁷ Ömer Köse, "Yerel Yönetim Olgusu ve Küreselleşme Sürecinde Yükselişi", *Sayıştay Dergisi*, Sayı 52, Ocak-Mart 2004, s. 18.

¹⁰⁸ Resmî Gazete, 1930 Sayılı Belediye Kanunu, 14 Nisan 1930, s. 8823.

¹⁰⁹ Demokrasiye Hizmet Gazetesi, 20.06.1953, s. 1; Demokrasiye Hizmet Gazetesi, 01.08.1954, s. 1.

¹¹⁰ *Halk Postası*, 10.06.1955, s. 1; *Halk Postası*, 20.06.1955, s. 1.

¹¹¹ *Halk Postası*, 19.06.1954, s. 2.

¹¹² Demokrasiye Hizmet Gazetesi, 15.06.1955, s. 1.

¹¹³ *Halk Postası*, 17.08.1956, s. 2.

gerek belediye bu yeni sürece adaptasyon sorunları yaşamıştır. Belediye Başkan Vekili Bekir Kandeğer bu sebeple basına bir açıklama yapmak durumunda kalmış, yaptığı açıklamada otobüs sayısındaki yetersizliğin farkında olduklarını ancak şehrin engebeli ve rampalı yollarının bu konuda bir engel teşkil ettiğini bu sebeple yakında 30'ar bin lira değerinde iki otobüsün halkın hizmetine konulacağını belirtmiştir.¹¹⁴ Bu sıralarda Belediye Balkanı Ali Kısakürek ve Daimî Encümen Üyesi Avukat Hasan Aksu, Maraş'ı temsilen Ankara'da düzenlenen Belediyeciler Kongresinde katılmışlar ve şehre önemli kazançlar sağlamışlardır. Bilhassa Dâhiliye Bakanı Etem Menderes'in ilgi ve alakası ile karşılanan Maraş belediye yönetimi 36 bin liralık bir arazöz, 14 bin liralık bir itfaiye aracı, 26 binlik çöp arabası, 500 metrelik bir hortum temin etmişlerdir. Mezbaha için de 100 bin lira temin edilirken Maraş milletvekillerinin de gayretiyle yapılacak santral için gerekli malzemeler için de ödenek temin edilmiştir. Hatta bütün bu kazançların sağlanması konusunda etkili olan Dâhiliye Bakanı Etem Menderes'e fahri hemşerilik unvanı verilmesi dahi kararlaştırılmıştır.¹¹⁵

Belediye yönetiminin merkezden elde ettikleri bu kazançlara rağmen şehir basını ve halk arasındaki şikâyetler ve olumsuz tutum sona ermemiş, şiddetli eleştiriler çeşitli konularda devam etmiştir. Bunların başında şehrin yol ve ulaşım sorunu gelmiştir. Bilhassa ilçelerle Maraş'ın ulaşım ve bağlanma sorununun halledilmesi temel sorunsal olarak ifade edilirken, Malatya, Antep, Kayseri'nin kalkınmasının Afşin, Elbistan ya da Göksun'a bir katkı sağlamadığı bunun için Maraş'ın kalkınması gerektiği ve Maraş'ın kalkınmasının ilçelerin de kalkınması demek olacağı belirtilmiştir.¹¹⁶ Belediye görevleri arasında bulunan yiyecek, içeceklerin satılığı yerlerin temizliği¹¹⁷ konusunda da belediyenin sokaklarda pazarcıların üzeri açık şekilde sattıkları tozlu, böcekli, sinekli ürünler için koruyucu tedbirler almaması ve kasaplar için bir buzdolabı temin edilmemesi eleştirilmiş, öte yandan belediyeden çocukların sokak satıcılarından kolaylıkla temin ettikleri zararlı ürünlerin kontrol edilmesi de istenmiştir.¹¹⁸ Aynı şekilde belediyenin hal binası ve diğer noktalardaki fiyatları kontrol edememesinin haksız rekabete yol açtığı eleştirisi ve belediyenin bir amme kurumu olarak yaptığı her işte kâr amacı gütmemesi gerektiği belirtilmişti.¹¹⁹

Belediyenin imar planlarında yaptığı usulsüzlükler ile imar alanlarını yakınlarına tahsis etmeleri gibi sorunlar da halkın şikâyet mevzuları arasındaydı. Halkın bazı sorunlarının çözümü karşılığında partiye üyeliğinin istenmesi, belediye azalarının hükümlere aykırı hareket etmeleri gibi sorunlar da bahsedil-

¹¹⁴ Otobüsler kısa süre sonra şehre ulaşmıştır. Bkz. *Demokrasiye Hizmet Gazetesi*, 24.08.1956, s. 1.

¹¹⁵ *Maraşın Sesi*, 11.06.1956, s. 1.

¹¹⁶ *Demokrasiye Hizmet Gazetesi*, 12.05.1953, s. 1.

¹¹⁷ *Resmî Gazete, 1930 Sayılı Belediye Kanunu*, 14 Nisan 1930, s. 8827.

¹¹⁸ *Maraşın Sesi*, 29.05.1957, s. 1.

¹¹⁹ *Kahramanyurt*, 28.06.1957, s. 1.

lenler arasındadır.¹²⁰ Belediye görevlilerinin bazı uygulamalar esnasında esnaf ve halk arasında ayrımcılıklar yaptığı iddia ve şikâyetleri olayı siyasi bir mecra-ya da taşımıştır. Şehir esnafı arasında komşu illerde yapılan örneklerinden hareketle belediye tarafından başlatılan bir uygulamada öğlen aralarında esnafın tatil yapması ve dinlenmesi sağlanıyordu. Hatta bu sebeple zabıtaya öğlen paydosu için düdük çaldırılmaktaydı. Bu ilginç uygulama bilhassa şehrin ana caddelerinde belediye zabıtalrı tarafından yapılırken mahalle esnafının bunu pek dikkate almadığı ve paydos etmediği belirtilmişti. Durum belediyeye şikâyet konusu olurken¹²¹ yine belediye tarafından uygulanan pazar günleri esnafın iş yeri açma yasağının delinmesine bazı belediye görevlilerinin izin vermesi de şikâyet konusu olmuştur. Bu iddiaya göre *belediyenin adamı* olduklarını iddia eden şahıslara bu izin verilirken diğer esnaf mağdur edilmekteydi. Ancak bu isimsiz şikâyetlerin gazetelerde ilan edilmesi de bir dedikodu haberleri şeklinde yorumlanmış, gazeteler ise vatandaşların şikâyetlerini isimli olarak korkmadan veya daha üst mercilere bizzat gidilerek yapılmasını önermiştir.¹²² Belediyeye yapılan ağır eleştiriler özellikle çevre illerle yapılan kıyaslamalarla dile getirilmiştir. ‘*Maraş’ta belediye var mı?*’ başlıklı yazı da Maraş’ta belediyenin hiçbir iş yapmadığından yakınılmış ve halktan Halk Postası gazetesi ile el ele verip belediyeyi ikaz etmeleri dahi istenmiştir.¹²³ Aşağıdaki alıntılarda belediyeye yönelik ciddi eleştiriler şu şekilde ifade edilmiştir:

“Bizi bir gün Gaziantep’in bir kazası seviyesine getirecek olan tek muzır sebep işte büyüklü küçüklü müptela olduğumuz bu nemelazım hastalığıdır. Bu şehrin geri kalmasındaki en mühim sebeplerden biri olan nemelazımcılığı kafanızdan söküp atmadıkça ferdin tarihler ayartan kudretinin cemiyet hayatındaki rolünü idrak etmedikçe gerilik ve cehalet karanlığında daima yaşamaya mahkûmuz.”¹²⁴

“Bu kadar evladını feda eden Türk kahramanlığının en canlı ve en güzel örneğini veren Maraş’ta onlara hürmeten dikilmiş bir şehitler abidesinin el’an bulunmayışının ve yapılmayışının mukni sebeplerini bana nasıl izah edersiniz beyler? Yoksa şehrin estetiğini bozar diye mi korkuyorsunuz? Kışın çamurdan yazın tozdan topraktan geçmek sırat köprüsünü geçmekten daha zor olan sokakları istemiyoruz, hala ana şehir caddesi bile parkedir. Hepsi neyse ne bu ne güne duruyor neden asfaltlanmıyor efendiler? Makus talihini yenen bu şehir bunları yenemez mi? Bunları yapmak o kadar zor mu? En fakir ve en mütevazı bütçeli belediye bile bunları kaldırabilir. O halde sebep ne? Bu şehrin belediye-

¹²⁰ Demokrasiye Hizmet Gazetesi, 12.01.1955, s. 1.

¹²¹ Demokrasiye Hizmet Gazetesi, 17.06.1955, s. 1.

¹²² Demokrasiye Hizmet Gazetesi, 06.04.1956, s. 1.

¹²³ *Halk Postası*, 14.05.1954, s. 3.

¹²⁴ Demokrasiye Hizmet Gazetesi, 22.03.1953, s. 1.

si ne yapıyor, bütçesini nereye harcıyor? Allah aşkına söyleyiniz de bizde bilelim.

...Efendiler! bu şehre dikeceğiniz her ağaç yapacağınız her eser sizden olan gelecek olan çocuklarınıza, evlatlarınıza çekeceğiniz telgraflar hazırlayacağınız hediyeler ve bırakacağınız vasiyetnameler olacaktır. Arkanızda hüsrana ağlayan kablet tarihi muzdarip bir şehir bırakmışsınız neye yarar?”¹²⁵

Bu eleştirilerde öne çıkan kayıtsız ve ilgisiz belediye iddiası ortak bir kanı olmakla beraber bazı siyasi ve ideolojik yaklaşımlar içerdiği de gerçeklik taşımaktadır. Bu sırada Belediye Başkanları direkt halk tarafından değil halk tarafından seçilen Belediye Meclisi üyelerinin oyları ile belirlenmekteydi. 1955 yılında yapılacak yerel seçimlere çok az süre kala muhaliflerin ağırlıklı olduğu Belediye Genel Meclisi hakkında iktidar yanlısı gazetelerde yapılan olumsuz haberlerin yanı sıra bazı haberlerde şehre bir katkısı olmayan belediye azalarının istifa edeceği ve belediye idaresini tekrar iktidar partisine bırakacağı yönünde haberlere yer verilmişti.¹²⁶ İktidar yanlısı gazetenin sürekli iddialarından ve halka lanse ettiği yorumlarından biri de belediyenin iktidar partisi idaresinde olmasının şehre daha büyük katkı ve hizmet sağlayacağı yönünde olacığıydı. Buna göre belediye muhalefetin elinde kalırsa şehirde olası hizmetlerden mahrum kalacaktır.¹²⁷ Seçimler öncesinde yapılan yayınlarda belediye idaresinin ya iktidar partisi ya iyi niyetli muhalefet partisi ya da üçüncü bir aday olarak partizan olarak nitelenen Köylü Partisi belediye idaresi olabileceği seçenekleri halka hatırlatılmıştır. Belediyelerin kendi imkân ve kaynaklarının yanında iktidar partisinden elde edeceği kaynak tahsilinin de şehre hizmetlerin büyüklüğünü artıracığı ifade edilmiştir.¹²⁸ Muhalefet yanlısı Halk Postasında ise bir haberde etiketsiz ekmek üreten bir esnafa DP’li olmasına karşın ceza kesilmesi ve takibat yapılması adil bulunmuş ve takdirle karşılanmıştır.¹²⁹ Bu kısmi muhalefet-iktidar ittifakına karşın 1955 yılında yapılan belediye seçimlerini Türkiye Köylü Partisi kazanmış ve şehirde yeni bir süreç başlamıştır. Belediyeden şikâyetlerin bu parti idaresinde de dinmediği ve iktidar yanlısı basın tarafından sıklıkla gündeme getirildiği görülmektedir. DP ocak kongrelerinde de tıpkı yayınlarda olduğu gibi mevcut belediyeden ümitsizliğin hat safhada olduğu şöyle ifade edilmiştir: *“belediyenin vaziyetini biliyoruz. İş yapmadığı ve yapamayacağı için bu mevzularda konuşmayı tenkit ve şikâyetlerde bulunmayı fazla ve lüzumsuz buluyoruz diyor ve bu mevzulardaki şikâyetlerinin zabıta geçmesinin dahi vakit kaybından başka bir şeye yaramayacağını söylüyorlar, birkaç ay daha dişlerini sıkarak sabır ve tahammül edeceklerini bildiriyorlar.”*¹³⁰ Yine mevcut belediyenin iş yapmaktan uzak

¹²⁵ Demokrasiye Hizmet Gazetesi, 09.04.1957, s. 1.

¹²⁶ Demokrasiye Hizmet Gazetesi, 18.06.1954, s. 1.

¹²⁷ Demokrasiye Hizmet Gazetesi, 19.06.1954, s. 1.

¹²⁸ Demokrasiye Hizmet Gazetesi, 20.06.1954, s. 1.

¹²⁹ Halk Postası, 01.08.1954, s. 1.

¹³⁰ Demokrasiye Hizmet Gazetesi, 30.03.1955, s. 1.

olduğu “belediye, değil mebuslardan muzaheret rica etmek İller Bankasının dahi yapmak istediği yardımı tehir çareleri arar. Çünkü belediyemiz iş yapmak, şehre hizmet etmek gayesinde değil. Gece gündüz düşündüğü işleri bozmak, CHP ile el ele verip DP’yi baltalamak, K.P. hesabına elinden gelirse propaganda yapmaktır” şeklinde ifade edilmiştir.¹³¹

1955 yılında belediyenin güdümünde yaşanan ilginç bir olay oldukça yankı uyandırmış ve iktidar partisi elindeki belediyenin olumsuz propagandasına sebep olmuştur. Buna göre şehrin temizliğinden bihaber olan belediyenin kaldırılmadaki seyyar kitapçıların içlerinde Kur’an-ı Kerimlerin de olduğu kitaplarını toplatması ağır şekilde eleştirilmiştir. Vilayet emriyle belediye tarafından toplatıldığı anlaşılan kitaplar arasında bazı Kur’an-ı Kerimlerin de olması üzerine durum fark edilmiş ve kitaplar sahiplerine iade edilmiştir.¹³² Durum iktidar yanlısı basın tarafından komünist ve kızıl propaganda olarak değerlendirilmiş ve DP iktidarının Maraş halkı nezdinde belediye yoluyla küçük düşürülüp zayıflatılmak istendiği şeklinde yorumlanmıştır. Halkla hükümet arasını açmak için halkın milliyetçilik ve dindarlık gibi hassas noktalarından vurulmasının bu propaganda dâhilinde olduğu belirtilmiştir.¹³³ Tüm bunlar çok partili hayatın ilk yıllarında belediyenin politize edilmeye açık yapısını göstermektedir. 1956 yılında ise Belediye Başkanı Ali Kısıkörek’in bakanlık tarafından açığa alınması ve başkanlık yetkisinin Vali İbrahim Öztürk’e verilmesi ile bu politize durum bir süreliğine durdurulmuştur. Bu sebeple yapılan görevden çekilme ve soruşturma sürecinde 1580 sayılı Belediye Kanunu çerçevesinde bir uygulama devreye sokulmuştu. Bu kapsamda kanunun 94. maddesinin b fıkrasına göre Bakanlar Kurulunca görülen lüzum üzerine vilayet merkezi olan bazı beldelerin belediye başkanlığının İçişleri Bakanlığı uhdesine alınması kararı uyarınca görev valiye tevdi edilmiştir.¹³⁴ Görevi devralan Vali İbrahim Öztürk ise daha valiliğinin ilk haftalarında uygulama ve söylemleri ile Maraş halkı tarafından çok sevilmişti. Belediye Başkanı sıfatıyla yaptığı ilk konuşmada da Maraş halkının desteğini isteyen Öztürk, Maraş’ı modern ve medeni bir şehir haline getireceğini ifade etmiştir.¹³⁵ Bu yönüyle şehre yeni bir soluk ve heyecan getirmiş olması basın tarafından da onaylanmıştır. Basın tarafından şehre Hasan Sükuti Tükel den sonra ikinci defa *mansup* yani tayin edilmiş bir belediye başkanı atamasının o zaman olduğu gibi şimdi de şehre büyük bir katkı sağlayacağı konusunda ortak bir fikir beyan edilmiştir.¹³⁶ Vali Öztürk ise beledi işlere yabancı olmadığını Çankaya’da da bu görevlerde çalıştığını ve oradaki hizmet tecrübesini Maraş’a aktaracağını ifade ederken valiliğinin ilk günlerinden bu

¹³¹ Demokrasiye Hizmet Gazetesi, 18.04.1954, s. 1.

¹³² Demokrasiye Hizmet Gazetesi, 18.02.1955, s. 1.

¹³³ Demokrasiye Hizmet Gazetesi, 23.02.1955, s. 1.

¹³⁴ Resmî Gazete, 1930 Sayılı Belediye Kanunu, 14 Nisan 1930, 94. Madde.

¹³⁵ Kahramanyurt, 04.10.1957, s. 1; Halk Postası, 04.10.1957, s. 1.

¹³⁶ Halk Postası, 04.10.1957, s. 1.

yana da zaten beledi işlere vakıf olduğunu belirtmiştir. Ancak şimdi birinci dereceden sorumlu kişi olarak işleri hızla yoluna koyma şansını bulduğunu ifade etmiştir. Devlet imkânlarını belediye imkânları ile bütünleştirme şansının bir avantaj olduğunu belirten Öztürk, şehrin temizliği ve çöp konusu, su ve yol meselesini, parklar, kale, kütüphane gibi temel alanların tamamlanacağını ifade etmiştir.¹³⁷ Anlaşılan o ki Vali Öztürk'ün göreve başlamasının ardından şehirde ılımlı ve olumlu bir hava esmeye başlamıştır. Yıllardır şikâyet edilen cadde ve sokakların temizlendiği, çöp atıklarının görülmediği belirtilmiştir.¹³⁸ Modern bir şehir havasının sezinlendiği Maraş'ta ki değişimin en büyük göstergesi şehrin temizliği ve daha evvel sıkça şikâyet konusu olan Sebze Hali binasının modern görünümü ve zabıta kontrolünde düzene sokulmuş olmasıydı.¹³⁹

Esasında şehirde ki beledi hizmetler konusunda belediyeden ziyade şehrin birçok sorunun çözümünde inisiyatif alarak etkinlik gösteren valilik makamı olmuştu. Vali İbrahim Öztürk'ün beledi işlere olan yakınlığı ve ilgisi de dikkat çekicidir. Maraş'ın başlıca sorunları olan esnafın kontrolsüzlüğü, şehrin kirliliği, şehrin dizaynı, kaldırım tanzimi, camilerin temizliği, halı ve kilimlerin temizlenmesi¹⁴⁰ gibi konularda bizzat ilgilenerek emirler vermiştir.¹⁴¹ Maraş Valisi İbrahim Öztürk gazetelere verdiği bir beyanda Maraş halkına seslenerek tarihi şehrin güzel, modern, şirin ve temiz bir şehir olabileceğini ve bu konuda vatandaşlara büyük işler düştüğünü belirtmiştir. Öztürk şehir halkından *“Herkes kapısının önünü süpürürse, sokağı kirletmezse, yerdeki bir taşı, bir kâğıt parçasını kaldırıp çöp kutusuna atarsa, evini badana ve tamir edip bahçesine de bir fidan dikerse, herkes medeni kıyafetle gezerse ve nihayet o belde de yaşayan insanlar birbirine saygı, sevgi ve şefkat hisleri beslerse işte o şehir yaşanmaya değer bir memleket parçası haline gelir”* diyerek ricada bulunmuştur.¹⁴² Vali İbrahim Öztürk'ün şehre gelir gelmez başlattığı şehircilik ve kalkınma atakları basında sıklıkla takdirle karşılanmıştı. Öztürk'ün daha bir haftalık Maraş Valisi iken 70 bin dönüm arazında olan Gavur Gölü bataklığını doldurarak şehrin büyük bir sorununu çözmesi, kumarhanelerde mahalli kıyafetlerle gezerek baskı unsuru oluşturması halk tarafından ilgiyle karşılanmıştı.¹⁴³ Valinin bu isteği çerçevesinde Maraş'ın *hayal şehir* haline getirilmesi için ön görülen temel şartın şehirde yaşayanların üzerine düşeni yapmaları olarak gösterilmiştir. Öztürk, modern ve medeni bir şehir vasfına sahip olmak için kahvehaneler ve gazinolardaki başıboşluğa son vermek, otel gibi yerlerde temizliğe ve centilmence hizmete dikkat edilmesi gibi

¹³⁷ Kahramanyurt, 07.10.1957, s. 1.

¹³⁸ Kahramanyurt, 17.10.1957, s. 1.

¹³⁹ Kahramanyurt, 22.07.1958, s. 1.

¹⁴⁰ Demokrasiye Hizmet Gazetesi, 22.08.1956, s. 1.

¹⁴¹ Halk Postası, 22.08.1956, s.1.

¹⁴² Demokrasiye Hizmet Gazetesi, 18.08.1956, s. 1.

¹⁴³ Demokrasiye Hizmet Gazetesi, 24.08.1956, s. 1.

konularda da hassasiyet gösterilmesini isteyerek adab-ı muaşerete dikkat edilmesi gerektiğini belirtmiştir.¹⁴⁴

Bir süre sonra Vali ve Belediye Başkanı İbrahim Öztürk'ün çalışmaları da bazı kesimler tarafından eleştiri ve çeşitli söylemlere konu edilmiştir. Bilhassa belediye tarafından yaptırılan inşaatlarda yolsuzluk yapıldığı iddiaları¹⁴⁵ bu kesimlerin *nankörlüğü* olarak değerlendirilmiş Valinin kısa sürede şehre kazandırdıklarının görmezden gelinemeyeceği bunun için sadece kalenin görünüm ve işlevindeki değişme bakmanın dahi kâfi olduğu belirtilmiştir.¹⁴⁶ Vali ise durumu izah eden bir açıklama yaparak harcama kalemlerini tek tek açıklamıştır ve şu ifadeyi kullanmıştır: “*Tezvir ve dedikodu hakikatin düşmanıdır. Bunu yapanlar hakikaten ışıktan korkan insanlardır.*”¹⁴⁷ 1958 yılı belediye raporunun verdiği sonuçlara göre de göreve geldiği bir yıl gibi kısa süre içinde ortaya konulan çalışmalar ve eserlerden halkın memnuniyet duyduğu ve takdirle karşıladığını da ifade etmiştir.¹⁴⁸ Yaklaşık üç yıl aradan sonra yeniden Ali Kısakürek'in belediye başkanlığına getirildiği Maraş'ta, Vali İbrahim Öztürk'ün valilik ve belediye başkanlığı görevi ise 20.06.1959 tarihli bir Dâhiliye Vekaleti kararı ile sona ermiştir.¹⁴⁹

SONUÇ

Bir taşra kenti olarak taşranın belirsizlikleri ve yoksunlukları içinde varlık göstermeye çalışan Maraş'ın Demokrat Partinin iktidar yıllarına denk gelen 1950'li yılları pek çok ilde olduğu gibi bariz değişimlerin olduğu yıllardı. Tek partili dönemin merkezîyetçi ve tek elden yürütülen beledi hizmetlerinin kısmen başarılı ancak beklenenden daha düşük seviyedeki görünümü bu yıllarla beraber ulusal arenadaki değişim beklentileri ile örtüşmeye başlamıştı. Şehircilik ve belediyelik anlayışının nispeten merkezden yürütüldüğü ancak yerel basının da çeşitlendiği ve çok sesli bir duruma geçtiği bu evrede belediye çalışmaları adeta sıkı bir gözetim altında tutulmuştur. Halktan şikâyet ve seslere de yer verilen haber ve yorumlarla beledi faaliyetler çoğunlukla şeffaf bir ortamda tartışılabilmiştir. Şehircilik ve belediyecilik konusunda beklentilerin ve isteklerin tartışıldığı bu yorumlarda Maraş'ın beklenen gelişimi gerçekleştirmemesi gerçekçi yorumlarla dillendirilmiştir.

Partizan yorumlara varan bazı eleştiriler baz alınmazsa demokratik bir şekilde modern ve medeni bir Maraş özleminin yansıtıldığı eleştiriler hem belediyecilik bilinç ve sorumluluğunun zayıflığını hem de bu işler için gerekli ekonomik altyapının olmayışını açıkça ortaya koymaktadır. Yeterince yardım almayan ve mevcut şartlarda çalışma yapan Maraş Belediyesinde dikkat çekici

¹⁴⁴ Kahramanyurt, 22.08.1956, s. 1.

¹⁴⁵ Halk Postası, 19.06.1958, s. 1.

¹⁴⁶ Maraşın Sesi, 15.09.1958, s. 1.

¹⁴⁷ Halk Postası, 19.06.1958, s. 1.

¹⁴⁸ Kahramanyurt, 17.03.1959, s. 1; Halk Postası, 17.03.1959, s. 1.

¹⁴⁹ BCA, 30.18.1.2-153.47.1, 20.08.1959, s. 1.

olan nokta iki merkezden atanan belediye başkanı Hasan Sükuti Tükel ve İbrahim Öztürk idaresinde gerçekleştirilen atılımların yoğunluğu ve bundan duyulan halk memnuniyetidir. Diğer yönetimlerin başarısız olarak değerlendirilmesinde ise şüphesiz partizan yaklaşım olmakla beraber merkezden atanan bu belediye başkanlarının başarılarında şahsi çalışmalarının yanında merkezden aldıkları desteğin etkisi de büyük olmalıdır. Keza Ali Kısakürek'in yerel bir şahsiyet olması ve yerel rekabete açık bir ortamda bulunması bu ilerleyişin sağlanamamasında gizli bir etken olabilir. Öte yandan şehrin bu dönemdeki genel sıkıntı ve şikâyetlerinin içinden geçilen yoğun değişim ve göç etkileşimi ile ilişkili olan çevre ve ulaşım sorunları olması ise şaşırtıcı değildir.

KAYNAKÇA

Arşiv Kaynakları

BCA, 30.18.1.2-36.39.12, 24.05.1933.

BCA, 30.18.1.2-110.20.10, 15.03.1946.

BCA, 30.11.1.0-199.20.14, 02.08.1948.

BCA, 30.11.1.0-217.35.3, 30.09.1950.

BCA, 30.11.1.0-255.4.6, 10.01.1956.

BCA, 30.1.0.0-50.303.6, 22.05.1957.

BCA, 30.18.1.2-153.47.1, 20.08.1959.

BCA, 30.1.0.0-118.749.4, 04.04.1960.

Resmi Yayınlar

TBMM Zabıt Ceridesi, Devre 3, Cilt 16, İnikat 37.

TBMM Zabıt Ceridesi, Devre 3, Cilt 16, İnikat 37.

Resmî Gazete, 1930 Sayılı Belediye Kanunu, 14 Nisan 1930.

Resmî Gazete, Belediye Yapı ve Yollar Kanunu, No: 2290, 1933.

T. C. Devlet Salnamesi (1925-1926), Matbaa-i Amire, İstanbul, 1926.

T. C. Devlet Salnamesi (1927-1928), Matbaa-i Amire, İstanbul, 1927.

Araştırma-İnceleme Eserler

Asiliskender, B., “Kimlik, Mekân ve Yer Deneyimi”, *Kültür ve İletişim*, 7 (2), 2004.

Aslan, S. –Kiper, P., “Kimlik ve Bellek Sorunu Sarmalında Kentler: Amasra Kenti Örneğinde Fırsatlar ve Tehditlerin Değerlendirilmesi”, *Kent Araştırmaları Dergisi*, Cilt: 7, Sayı: 20, Eylül 2016.

Aydın, Y., *Türkiye’de Yerel Yönetimlerin Gelişim Süreci*, *Dış Denetim Dergisi*, 2011(2).

Baba, G. İ., “Belediyelerin İmar Konusunda Yetki ve Görevleri”, *Hukuk Fakültesi Dergisi*, Yıl: 2, Sayı: 2, 2016.

Bayraktar Z., “Şehircilik ve Kimlik Bağlamında Somut Olmayan Kültürel Mirasın Yeri ve Önemi”, *Kafkas Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Sayı: 27, Bahar 2021.

Gümüşalan, N., *XX. Yüzyılın İlk Yarısında Maraş (1908-1938)*, *Yayınlanmamış Doktora Tezi*, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya, 2012.

Kanadıkırık, E., “Maraş’ta Nüfus Hareketleri”, *DTCF Coğrafya Araştırma Enstitüsü Yayınları*, Ankara (1971).

Köse, Ö., “Yerel Yönetim Olgusu ve Küreselleşme Sürecinde Yükselişi”, *Sayıştay Dergisi*, Sayı 52, Ocak-Mart 2004.

Öztaş, C. - Zengin E., “Yerel Yönetimler ve Çevre”, *Journal of Social Policy Conferences*. No. 54. 2008.

Öztop, S., “Mülki İdare ve Belediye İlişkileri”, *Belediye Yönetimi ve Kamusal İlişkiler*, Ed. Hamza Ateş-Mücahit Bıyıkoglu, Der Yayınları, İstanbul, 2017.

Ragon, M., *Modern Mimarlık ve Şehircilik Tarihi*, Kabalcı Yayınevi, İstanbul, 1998.

Sencer Y., *Türkiye’de Kentleşme, Kültür Bakanlığı Yayınları*, Yayın No: 345, Bilim Dizisi: 12, Ankara, 1979.

Solak, S. G., “Mekân-Kimlik Etkileşimi: Kavramsal ve Kuramsal Bir Bakış”, *Manas Sosyal Araştırmalar Dergisi*, Sayı: 1, Cilt: 6, 2017.

- Songur, C., “Kısakürek, Ali”, *Kahramanmaraş Ansiklopedisi, Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi Yayınları*, Yayın No: 147, 5. Cilt, 2021.
- Şavklı, C. – Gümüşalan, N., “Cumhuriyet Döneminde Kahramanmaraş”, “Akdeniz’in Altın Kenti” Kahramanmaraş, Kahramanmaraş Valiliği İl Kültür Turizm Müdürlüğü, Kahramanmaraş, 2014.
- Şavklı, C., “Kahramanmaraş’ın Cumhuriyet Dönemi”, *Milli Mücadelenin 100. Yılında Kahramanmaraş*, Palet Yayınları, Konya, 2020.
- Şemsettin Sami, *Kamus-ı Türki*, Enderun Kitabevi, İstanbul, 1989.
- Tekeli, İ., “Türkiye’de Cumhuriyet Döneminde Kentsel Gelişme ve Kent Planlaması”, 75 Yılda Değişen Kent ve Mimarlık, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları ve Tarih Vakfı Ortak Yayını, 1998.
- Tekeli, İ., *Cumhuriyetin Belediyecilik Öyküsü (1923-1990)*, Tarih Vakfı Yurt yayınları, İstanbul, 2009.
- Tekeli, İ., *Türkiye’nin Kent Planlama ve Kent Araştırmaları Tarihi Yazıları*, İlhan Tekeli Toplu Eserler 15, Tarih Vakfı Yurt yayınları, 2010.
- Tükel, H. S., *Tatlı ve Acı Hatıralar*, Piyasa Matbaası, İzmir, 1952-953.
- Ünsal, Ş., “Şehircilik”, *Istanbul Journal of Sociological Studies* Sayı 20, 1982.
- Yakar, S., “Belediye”, *Kahramanmaraş Ansiklopedisi, Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi Yayınları*, Yayın No: 147, 2. Cilt, 2018.
- Yaylı, H. – Yalılıkaya, R., “Türkiye’de Yerel Hizmetlerle İlgili Yasal Düzenlemelerin Gelişimi”, *Üçüncü Sektör Sosyal Ekonomi*, 47 (2), 2012.
- Yurt Ansiklopedisi Türkiye, İl İl Dünyü, Bugünü, Yarın*, Anadolu Yayıncılık, Cilt 8, İstanbul, 1982.

Gazeteler

- Demokrasiye Hizmet Gazetesi*, 29.01.1953.
- Demokrasiye Hizmet Gazetesi*, 08.02.1953.
- Demokrasiye Hizmet Gazetesi*, 18.02.1953.
- Demokrasiye Hizmet Gazetesi*, 20.02.1953.
- Demokrasiye Hizmet Gazetesi*, 22.03.1953.
- Demokrasiye Hizmet Gazetesi*, 24.04.1953.
- Demokrasiye Hizmet Gazetesi*, 25.04.1953.
- Demokrasiye Hizmet Gazetesi*, 12.05.1953.
- Demokrasiye Hizmet Gazetesi*, 20.06.1953.
- Demokrasiye Hizmet Gazetesi*, 26.07.1953.
- Demokrasiye Hizmet Gazetesi*, 12.08.1953.
- Demokrasiye Hizmet Gazetesi*, 08.01.1954.
- Demokrasiye Hizmet Gazetesi*, 18.04.1954.
- Demokrasiye Hizmet Gazetesi*, 16.05.1954.
- Demokrasiye Hizmet Gazetesi*, 18.06.1954.
- Demokrasiye Hizmet Gazetesi*, 19.06.1954.
- Demokrasiye Hizmet Gazetesi*, 17.07.1954.
- Demokrasiye Hizmet Gazetesi*, 19.05.1954.
- Demokrasiye Hizmet Gazetesi*, 01.08.1954.
- Demokrasiye Hizmet Gazetesi*, 12.01.1955.

Demokrasiye Hizmet Gazetesi, 18.02.1955.
 Demokrasiye Hizmet Gazetesi, 23.02.1955.
 Demokrasiye Hizmet Gazetesi, 20.03.1955.
 Demokrasiye Hizmet Gazetesi, 30.03.1955.
 Demokrasiye Hizmet Gazetesi, 17.04.1955.
 Demokrasiye Hizmet Gazetesi, 15.06.1955.
 Demokrasiye Hizmet Gazetesi, 17.06.1955.
 Demokrasiye Hizmet Gazetesi, 05.01.1956.
 Demokrasiye Hizmet Gazetesi, 26.01.1956.
 Demokrasiye Hizmet Gazetesi, 27.01.1956.
 Demokrasiye Hizmet Gazetesi, 17.02.1956.
 Demokrasiye Hizmet Gazetesi, 06.04.1956.
 Demokrasiye Hizmet Gazetesi, 26.05.1956.
 Demokrasiye Hizmet Gazetesi, 05.07.1956.
 Demokrasiye Hizmet Gazetesi, 11.08.1956.
 Demokrasiye Hizmet Gazetesi, 15.08.1956.
 Demokrasiye Hizmet Gazetesi, 18.08.1956.
 Demokrasiye Hizmet Gazetesi, 22.08.1956.
 Demokrasiye Hizmet Gazetesi, 24.08.1956.
 Demokrasiye Hizmet Gazetesi, 07.04.1957.
 Demokrasiye Hizmet Gazetesi, 09.04.1957.
 Demokrasiye Hizmet Gazetesi, 20.04.1957.
 Demokrasiye Hizmet Gazetesi, 21.04.1957.
 Demokrasiye Hizmet Gazetesi, 28.04.1957.
 Demokrasiye Hizmet Gazetesi, 09.05.1957.
 Demokrasiye Hizmet Gazetesi, 18.05.1957.
 Demokrasiye Hizmet Gazetesi, 01.06.1957.
 Demokrasiye Hizmet Gazetesi, 09.06.1957.
 Halk Postası, 10.06.1955.
 Halk Postası, 20.06.1955.
 Halk Postası, 14.05.1954.
 Halk Postası, 01.08.1954.
 Halk Postası, 09.06.1954.
 Halk Postası, 19.06.1954.
 Halk Postası, 17.08.1956.
 Halk Postası, 22.08.1956.
 Halk Postası, 04.10.1957.
 Halk Postası, 19.06.1958.
 Halk Postası, 17.03.1959.
 Kahramanyurt, 24.08.1954.
 Kahramanyurt, 13.08.1956.
 Kahramanyurt, 22.08.1956.
 Kahramanyurt, 28.06.1957.
 Kahramanyurt, 15.07.1957.

Kahramanyurt, 23.07.1957.
Kahramanyurt, 29.07.1957.
Kahramanyurt, 09.08.1957.
Kahramanyurt, 16.09.1957.
Kahramanyurt, 01.10.1957.
Kahramanyurt, 04.10.1957.
Kahramanyurt, 07.10.1957.
Kahramanyurt, 17.10.1957.
Kahramanyurt, 14.03.1958.
Kahramanyurt, 22.07.1958.
Kahramanyurt, 08.09.1958.
Kahramanyurt, 17.03.1959.
Maraşın Sesi, 30.04.1956.
Maraşın Sesi, 11.06.1956.
Maraşın Sesi, 13.08.1956.
Maraşın Sesi, 29.05.1957.
Maraşın Sesi, 27.03.1958.
Maraşın Sesi, 28.03.1958.
Maraşın Sesi, 29.03.1958.
Maraşın Sesi, 01.04.1958.
Maraşın Sesi, 15.09.1958.
Maraş Vilayet Gazetesi, 21.01.1939.
Maraş Vilayet Gazetesi, 28.01.1939.
Maraş Vilayet Gazetesi, 02.05.1940.
Maraş Vilayet Gazetesi, 23.05.1940.
Son Posta, 26.04.1950.
Yeni İstanbul Gazetesi, 17.03.1950.

İnternet Kaynakları

<https://kahramanmaras.bel.tr/belediye-baskanlari-0>

MARAŞ BELEDİYE BAŞKANLARI VE FAALİYETLERİ (1923-1960)

CENGİZ ŞAVKILI* - DERYA TOKUR**

Giriş

Kahramanmaraş, coğrafi olarak Mezopotamya kıyısında Küçük Asya ve Suriye ile bağlantılı yollar üzerinde olup, Anti-Toros bölgesinde bulunan bir şehirdir.¹ Şehir Akdeniz Bölgesi, Adana Bölümü'nün kuzeydoğusunda yer alır. Ahır Dağı'nın güney yamacında, sulak ve verimli Maraş Ovası'nın hemen kuzeyinde kurulmuş olan Kahramanmaraş, yaşam koşulları bakımından son derece uygun fiziki ve beşeri coğrafya özelliklerine sahiptir. Maraş Ovası'nın geniş ve verimli olması, su kaynaklarının yeterliliği ve üç tarafının dağlarla çevrili olması nedeniyle savunmaya elverişliliği, şehrin bu alana kurulmasında etkili olmuştur.² Kahramanmaraş'ta yapılan yüzey araştırmaları, bölgenin tarihinin Yontma Taş Devrine kadar uzandığını ortaya çıkarmıştır.³ Maraş'ın bilinen tarihi Anadolu'da ilk siyasi birliği kuran Hititlere kadar dayanmakta olup, şehir Geç Hitit Devleti'ne başkentlik yapmıştır.⁴ Şehir Hitit ve Asur egemenliğinden sonra sırasıyla; Medlerin, Perslerin, Makedonyalıların ve Büyük Roma İmparatorluğu'nun egemenliğinde kalmıştır. Roma İmparatorluğu zamanında Roma generali Caligula'nın onuruna ismi "Germanicia veya Germanika" olarak değiştirilmiştir.⁵ Anadolu'nun en eski kentlerinden biri olan Maraş tarihsel süreç içerisinde; Maraj, Markasi, Marasion, Margas, Margaji, Marah, Maraksium, Marassion ve Mer'aş gibi değişik şekillerde söylenen ve yazılan isimlerle anılmıştır.⁶ Şehre Millî Mücadele'de gösterdiği olağanüstü başarısından dolayı, Maraş Milletvekilleri M. Zekeriya Kürşad ile İbrahim Öztürk'ün verdikleri kanun teklifleri sonucunda 7 Şubat 1973'te çıkarılan 1657 sayılı Kanunla, kahramanlık unvanı verilmiş ve ilin adı "Kahramanmaraş" olarak değiştirilmiştir.⁷

* Doç. Dr., Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi, İnsan ve Toplum Bilimleri Fakültesi Tarih Bölümü Öğretim Üyesi.

** Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Tarih Anabilim Dalı, Yüksek Lisans Öğrencisi.

¹ Ernst Honigman, "Maraş", *İA*, C. VII, Milli Eğitim Basımevi, İstanbul, 1993, s. 312-315.

² Mehmet Gürbüz, vd., "Kahramanmaraş'ın Kuruluşu, Gelişimi ve Mekânsal Analizi", *Kentsel Ekonomik Araştırmalar Sempozyumu*, C. 1, DPT & Pamukkale Üniversitesi, Denizli, Mart 2004, s. 276.

³ İsmail Kılıç Kökten, "Maraş Vilayetinde Tarihten Dip Tarihe Giriş" *Türk Arkeoloji Dergisi*, S. X-1, 1960, s. 46.

⁴ Tufan Gündüz, "Kahramanmaraş", *DiA*, C. XXIV, TDV Yayınları, İSAM, İstanbul, 2001, s. 192.

⁵ İlyas Gökhan, "İlkçağdan Müslümanların Fethine Kadar Maraş", *İlkçağdan Dulkadirililere Kadar Maraş*, Ukte Yayınları, Kahramanmaraş, 2008, s. 61.

⁶ İlyas Gökhan, "Maraş ve İlçelerinin İsimlerinin Oluşması", *Akdeniz'in Altın Kenti Kahramanmaraş*, Kahramanmaraş Valiliği İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü Yayınları, Kahramanmaraş, 2014, s. 17.

⁷ Maraş İli Adının "Kahraman Maraş" Olarak Değiştirilmesi Hakkında Kanun için bkz. *Millet Meclisi Tutanak Dergisi*, C. 33, D. 3, B. 52, TBMM Matbaası, Ankara, 1973, s. 258; *Resmî Gazete*, S. 14446, 12 Şubat 1973, s. 1; Mesut Dedeoğlu, *Dünden Bugüne Kahramanmaraş*, Lazer Ofset Matbaası Tesisleri, Ankara, 1996, s. 5.

Osmanlı Devletinin varlığının son bulmasının ardından Türkiye Cumhuriyeti'nin ilk anayasası olan 1921 Anayasasının 12. maddesi gereğince yapılan değişiklikle müstakil liva konumunda bulunan Maraş, vilayet statüsüne dâhil edilmiştir.⁸ 1920 yılında yalnızca Andırın, Göksun, Elbistan ve Pazarcık ilçelerinden oluşan Maraş, 1944 yılında Afşin, 1960 yılında Türkoğlu, 1987 yılında Çağlayanerit, 1990 yılında Nurhak ve Ekinözü'nün de katılmasıyla 9 ilçeden müteşekkil bir il haline gelmiştir.⁹

Dünyada modern belediye kurumu XIX. yüzyılda Sanayi Devrimi sonrası şehirlerde yaşanan dönüşüm sonrasında ortaya çıkmıştır.¹⁰ Bu dönemde ortaya çıkan talep ve ihtiyaçlar çerçevesinde, şehirlerin ekonomik, sosyal, hukuki ve fiziki bakımdan geçirdiği dönüşümle şekillenen modern düzen, şehirlerdeki yerel hizmetleri daha fazla sorumluluğuna alan siyasal ve idari kurumlar haline gelmiştir.¹¹ Türkiye'de ise modern anlamda belediyecilik Tanzimat Dönemi ile başlamıştır. Tanzimat ile idari reform düşüncesi sürekli gündemde olmuş, batılı tarzda belediyeler oluşturma girişimleri başlamış, fakat bu girişimler yüzeysel kalmıştır. İdari reform değişiminin yönü batı olmuş ancak sorun ve ihtiyaçlara verilen cevaplar kendi iç dinamiklerimizin karmaşık çizgilerini yansıtmıştır.¹² Tanzimat ile başlayan idari reform düzenlemeleri 1854 yılında İstanbul Şehremaneti İdaresi kurulmasıyla devam etmiştir. 1857'deki Beyoğlu ve Galata semtlerinde Fransız tipi belediye yapıları, 1864 ve 1870 Vilayet Nizamnameleri ile merkezîyetçi bir genel idari mekanizma içerisinde devam ettirilmiş olup, 1876 Kanun-i Esasisi, belediye kuruluşunun bir idari mekanizma kuruluşu olarak yasal güvence altına alınmıştır.¹³ 1877 yılında ise "Vilayetler Belediye Kanunu" yürürlüğe girmiş ve seçimle iş başına gelen bir belediye meclisi ve hükümetin atadığı bir belediye başkanı ile belediyelere tüzel kişilik kazandırılarak yeni yetkiler verilmiştir. Bu düzenleme Türk belediyecilik tarihi açısından önemli bir gelişme olmuştur.¹⁴ 1912 yılında çıkarılan "Dersaadet Teşkilat-ı Belediyesi Hakkında Kanun-u Muvakkat" ile belediye daireleri kaldırılarak yerlerine belediye şubeleri oluşturulmuştur. Şehremaneti yerine de belediye encümeni oluşturulmuş ve bu yapı uzun bir süre varlığını sürdürmüştür.¹⁵

⁸ Tuncer Cavlak, "Cumhuriyet Döneminde İdari Taksimat ve Mülki Teşkilat (1923-1950)", Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Elazığ, 1990, s. 60-62.

⁹ Cengiz Şavklı, "Kahramanmaraş'ın Cumhuriyet Dönemi", *Millî Mücadelenin 100. Yılında Kahramanmaraş*, Kahramanmaraş Büyükşehir Belediyesi Kültür Yayınları Serisi:100, Palet Yayınları, Konya, 2020, s. 24.

¹⁰ Tarkan Oktay, "Belediye Kurumunun Tarihî Gelişimi", *Türkiye'de Yerel Yönetimler*, Nobel Yayın Dağıtım, Ankara 2008, s.119.

¹¹ Tarkan Oktay, "1920-2020 Döneminde Türkiye'de Belediyelerin Gelişimi", *Medeniyet Araştırmaları Dergisi*, C. 5, S. 2, 2020, s. 172.

¹² Fuat Yörükoğlu, "Türk Belediyeciliğinin Gelişim Süreci", *Mevzuat Dergisi*, C. 12, S. 135, 2009, s. 19.

¹³ Mustafa Ökmen, Buğra Özer, "Türkiye'de Yerel Yönetimler: Yapısal, İşlevsel Görünüm, Sorunlar ve Arayışlar", *Türk Dünyasında Yerel Yönetimler*, Türk Dünyası Belediyeler Birliği Yayını, Yayın No:4, İstanbul 2013, s. 19-20.

¹⁴ Yörükoğlu, *a.g.m.*, s. 12.

¹⁵ Feyzullah Ünal, "Tanzimat'tan Cumhuriyet'e Türkiye'de Yerel Yönetimlerin Yasal ve Yapısal Dönüşümü", *Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, S.30, 2011, s. 244.

Osmanlı dönemindeki yerel yönetim anlayışı, Cumhuriyet'in ilan edilmesiyle beraber neredeyse hiçbir değişikliğe uğramadan aynı şekilde devam etmiştir. Cumhuriyet döneminde merkezi yönetim yerel yönetimleri, merkezi yönetimin politikalarına yardımcı ve destek verici kuruluşlar olarak görmüştür. Bu nedenle Cumhuriyet'in ilanından sonra ülkenin birliğini ve bölünmez bütünlüğünü tehlikeye atmamak için yerel yönetimlere idari ve mali anlamda özerklik verilmekte temkinli davranılmıştır.¹⁶ Dolayısıyla Cumhuriyet'in 1930 yılına kadar olan ilk dönemindeki belediye yapısı, Osmanlı sisteminin devamı niteliğinde olmuştur. Kurtuluş Savaşı sonrasında Türkiye, Osmanlı Devleti'nden 389 belediye devralmıştır. Bu belediyelerin 20 tanesinde düzenli içme suyu, 4 tanesinde elektrik tesisatı, 17 tanesinde mezbaha, 7 tanesinde spor alanı, 29'unda park ve bahçe, 90 tanesinde de düzenli pazaryeri bulunmaktaydı. Dolayısıyla bu dönemin belediyeleri açısından düzenli bir altyapının varlığından söz etmek mümkün değildir.¹⁷ Osmanlı Devleti'nden devralınan söz konusu yerel yönetim kuruluşları, gerçek anlamda yerel yönetimlerin görev ve işlevlerini yerine getirebilecek bir durumda değillerdi. İşlevleri çeşitli kuruluşlar arasında dağıtılmış ve parasal olarak güçleri sınırlıydı. Personeli sayıca ve kalite açısından yetersizdi. Bu nedenle Cumhuriyet'in ilk yıllarında yerel yönetimlerin ana işlevi, Kurtuluş Savaşı ile yakılıp yıkılan ülkeyi onararak temel hizmetleri verir hale gelmek ve sınırlı olan nüfusu artırma politikası ile birlikte ülkenin sağlık sorunlarının (özellikle salgın hastalıkların) çözümüne katkıda bulunmak olmuştur.¹⁸ Bu sorunları gidermek için yapılan ilk düzenleme Türkiye Cumhuriyeti'nin ilk anayasası olan 1921 Anayasası ile getirilmiştir. Bu anayasa ile yerinden yönetim ilkesinin sınırları geniş olarak çizilmiş ve vilayet ve nahiye düzeyinde halkın seçtiği idari ve mali özerkliğe sahip meclislerin kurulması öngörülmüştür.¹⁹ 1924 Anayasasında ise mahalli idarelerle ilgili sınırlı düzenleme yapılmıştır. Anayasada il, şehir, kasaba ve köylerin tüzel kişilik sahibi olduğunun belirtilmesi ile yetinilmiştir.²⁰

1921 ve 1924 Anayasalarında belediye ile ilgili getirilen düzenlemeler savaşın yol açtığı büyük yıkım için yeterli olmadığı gibi, ortaya konan prensipler hayata geçirilememiş ve zenginleştirilememiştir. Bu nedenle Cumhuriyet Dönemi belediyeçilik anlayışı hukuki altyapı ve uygulamalar bakımından esas olarak 1930'da çıkarılan ve belediyelerle ilgili düzenleme getiren kanundan sonraki dönemde şekillenmiştir.²¹ Osmanlı döneminde olduğu gibi, Cumhuri-

¹⁶ Yeter Çiçek, "Geçmişten Günümüze Türkiye'de Yerel Yönetimler", *Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, C. 11, S. 1, 2014, s. 59.

¹⁷ Yörükoğlu, *a.g.m.*, s. 12.

¹⁸ Hakkı Uyar, "Türkiye'de ve Dünyada Yerel Yönetimler: Kısa Bir Tarihçe", *Aydınlanma 1923 Dergisi*, C. 8, S. 51, 2004, s. 34.

¹⁹ Oktay, "1920-2020 Döneminde Türkiye'de Belediyelerin Gelişimi", s. 174.

²⁰ Oktay, *a.g.m.*, s. 176.

²¹ Oktay, "Belediye Kurumunun Tarihsel Gelişimi", s. 148.

yet dönemindeki bu yasa da Fransa'dan uyarlanarak hazırlanmış ve 12 Eylül dönemine kadar yürürlükte kalmıştır.²² 3 Nisan 1930 tarihli ve 1580 sayılı bu kanun ile belediyelere tüzel kişilik verilmiş ve hizmet alanları genişletilmiştir.²³ Bu kanuna göre belde; belediyesi bulunan yerleşim yerini ifade etmektedir. Belediye ise; beldenin ve belde sakinlerinin mahalli nitelikteki ortak ve medeni ihtiyaçlarını tanzim etmekle sorumlu hükmi bir şahsiyet olarak tanımlanmıştır.²⁴

1. Cumhuriyet Dönemine Kadar Maraş Belediye Teşkilatı

Osmanlı Devleti'nin Tanzimat Dönemi'nde başlattığı şehirlerde modern belediye teşkilatı kurulması hususundaki çalışmaları sonucunda Maraş'ta belediye teşkilatı 1870'de kurulmuş ve başkanlar seçimle değil atamayla göreve getirilmişlerdir. Maraş'a ilk belediye başkanı olarak Kazancızâde Sa'di Efendi atanmıştır.²⁵ 1872-73 yılları arasında Maraş Belediye Reisi Mahmut Efendi, 1873-1876 arasında ise müderris Necip Efendi'dir. 1876'da belediye reisi olarak Halil Süreyya Efendi'nin adı geçmektedir.²⁶ 1876'da Maraş Belediye Reisi Ali Efendi olup, bu şahıs 1898'e kadar birkaç defa bu göreve atanmıştır. 1881'de ise Maraş Belediye Reisi Mehmet Said Efendi'dir.²⁷ 1882'de Maraş belediye reisi olarak Osman Efendi,²⁸ 1890'da ise Ali Efendi görülmektedir.²⁹ Ali Efendi 1898'e kadar Maraş belediye reisliğine devam etmiştir. 1898 yılına gelindiğinde ise Maraş Sancağı Belediye Reisi Bayazıtlı Ahmed Paşazade Abdulkadir Paşa'dır.³⁰ 1901'de Bayazıtlı Abdülkadir Paşa görevinden azledilmiş olup,³¹ onun yerine Hacı Efendi getirilmiştir. 1902'de Bayazıtlı Abdülkadir Paşa'nın amcası Said Paşa'nın oğlu Şükrü Paşa Belediye Reisi olmuştur.³² 1903-1906 arasında Halil Süreyya Efendi, 1906-1909 arasında da Ali Rıza Efendi Maraş belediye reisliği yapmıştır. 1909'da ise Maraş belediye reisi olarak Necipzade Derviş Efendi görülmektedir.³³ 1915'te Maraş belediye reisliğine Arifoğullarından (Sezal) Bekir Sıtkı Bey getirilmiş olup, Bekir Sıtkı Bey, Millî Mücadele Dönemi'nde yararlı faaliyetlerde bulunmuştur.³⁴

²² Uyar, *a.g.m.*, s. 34.

²³ Hasan Yaylı, Refik Yaslıkaya, "Türkiye'de Yerel Hizmetlerle İlgili Yasal Düzenlemelerin Gelişimi", *Üçüncü Sektör Sosyal Ekonomi Dergisi*, C. 47, S. 2, 2012, s. 70.

²⁴ *Resmî Gazete*, S. 1471, 14.04.1930, s. 8821.

²⁵ *Osmanlı Salnamelerinde Maraş Sancağı (OSMS) I*, (Haz: Sait Öztürk), Kahramanmaraş Belediyesi Yay., İstanbul 2006, s. 142, 183.

²⁶ BOA, 29/Z/1292 (Hicri) Dosya No:117 Gömlek No:71 Fon Kodu: DH.SAİDD.

²⁷ BOA, 12/L/1298 (Hicri) Dosya No:1337 Gömlek No:62 Fon Kodu: DH.MKT.

²⁸ OSMS, C. I, s.439.

²⁹ BOA, 16/Z/1307 (Hicri) Dosya No:1747 Gömlek No:62 Fon Kodu: DH.MKT

³⁰ BOA, Tarih: 17/C/1316 (Hicri) Dosya No:2127 Gömlek No:24 Fon Kodu: DH.MKT.

³¹ BOA, 02/Z/1318 (Hicri) Dosya No:53 Gömlek No:66 Fon Kodu: Y..PRK.UM.

³² BOA, 24/Ra/1320 (Hicri) Dosya No:532 Gömlek No:39 Fon Kodu: DH.MKT.

³³ Bekir Sami Bayazıt, *Kahramanmaraş'ta Bayazidoğulları Tarihi*, Ukde Yayınları, Kahramanmaraş, 1988, s. 136-137.

³⁴ BOA, 20/Ş/1333 (Hicri) Dosya No: 90 Gömlek No:12 Fon Kodu: DH.UMVM.

1921 Anayasasının 12. maddesi gereğince yapılan değişiklikle “Müstakil Liva” konumunda bulunan Maraş, vilayet statüsüne dâhil edilmişti.³⁵ Cumhuriyet Dönemi’nde Maraş’ta belediye teşkilatına olan ihtiyaç her zamankinden daha fazlaydı. Çünkü Millî Mücadele sırasında 22 gün ağır topçu bombardımanına tabi tutulan ve her iki taraftan yakılan Maraş’tan geriye, dörtte üçü tamamen tahrip olmuş ve harabeye dönmüş bir şehir kalmıştı. Tekke, Kümbet, Kuyucak mahalleleri tamamen, Divanlı, Pınarbaşı, Şekerdere, Acemli, Ekmekçi, Çukuroba mahalleleri kısmen, Abarabaşı kilisesinin kuzey ve doğu tarafı kısmen, Belediye Çarşısı tamamen yanmıştır. Maraş çarpışmaları sırasında, yaklaşık 1000 ev, 350 dükkân, 5 camii, 10 kilise, 15 okul yanarak harap olmuştu.³⁶ Savaşın getirdiği ağır şartlara bir de şehirde sıtma, dizanteri ve “İspanyol Gribi” gibi salgın hastalıklar eklenince zayıflatlar daha da artmıştır.³⁷ Millî Mücadele süresince şehir içinde yaşanan yıkım ve yangınlar sebebiyle Cumhuriyet Dönemi’nin ilk yıllarında Maraş’ın belediye hizmetleri konusunda geri kaldığı bilinmektedir. Maraş Millî Mücadelesi’nde çoğunluğu yanan şehrin, savaş sonrasında yeniden imar edilmesi görevi ise bu dönemde şehirde görev yapan belediye başkanları ve belediye personeline kalmıştır. Böyle ağır bir yükün altına giren yöneticiler, dönem şartlarına göre belediye hizmetlerinde birtakım öncelikler belirlemişlerdi. Belediyelerin öncelikleri arasında ilk sırada şehrin su ihtiyacının karşılanması gelmiştir. Daha sonra da halkın zaruri ihtiyaçlarından olan fırınlar, mezbahane ve tabakhanelerin inşa edilmesi için çalışılmıştır. Şehir içi imar faaliyetleriyle birlikte yolların yapımı ve elektriğin temin edilmesi konusunda da çalışmalar yürütülmüştür.³⁸

2. Cumhuriyet Dönemi’nde Maraş Belediye Başkanları ve Faaliyetleri

Cumhuriyet’in ilk yıllarında (1922-1925) Maraş Belediye Başkanlığı görevini Lütfi Köker yürütmüştür. Bu yıllarda müstakil bir belediye binası olmayan Maraş, 1926 yılında dönemin belediye başkanı olan Tevfik Kadioğlu’nun çalışmalarıyla ilk belediye binasına kavuşmuştur. Bu bina, Belediye Çarşısı ile Hatuniye Camii arasında kalan sokakta inşa edilmişti. Belediye, başlangıçta otel olarak inşa edilen mekânında 1978 yılından 2008 yılına kadar faaliyet göstermiştir. 17 Mayıs 2010 tarihinde ise yeni binanın yapımı tamamlanmış ve faaliyete girmiştir.³⁹ 12 Kasım 2012 tarihinde kabul edilen 6360 sayılı Kanunla ise Kahramanmaraş Belediyesi, Kahramanmaraş Büyükşehir Belediyesi’ne dönüştürülmüş, ayrıca Dulkadiroğlu ve Onikişubat ilçelerinin kurulmasıyla şehir

³⁵ Tuncer Cavlak, a.g.t., s. 60-62.

³⁶ Yaşar Akbıyık, *Millî Mücadelede Güney Cephesi Maraş*, Atatürk Araştırma Merkezi Yayını, Ankara, 1999, s. 249; Cengiz Gönen, *Ulusal Kurtuluş Savaşının İlk Kahramanı Maraş*, Lazer Yayınları, Ankara, 2005, s. 229.

³⁷ Stanley E. Kerr, *The Lions of Marash*, Personel Experiences With American Near East Relief 1919-1922, Albany: State University of New York Press, 1973, s. 211; Necla Günay, “Millî Mücadelenin İlk Zaferi: Maraş Millî Mücadelesi ve Maraş’ın Kahramanlığı”, *Türkiyat Mecmuası*, Millî Mücadele Özel Sayısı, 29, 2019, s. 61.

³⁸ Mesut Dedeoğlu, *Dünden Bugüne Kahramanmaraş*, Lazer Ofset Mat. Tesisleri, Ankara 1996, s. 119.

³⁹ Cengiz Şavklı, Nermin Gümüşalan, “Cumhuriyet Döneminde Kahramanmaraş”, *Akdeniz’in Altın Kenti Kahramanmaraş*, Kahramanmaraş İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü Yayını, Kahramanmaraş, 2014, s. 80.

rin ilçe sayısı 11'e yükselmiştir.⁴⁰ Cumhuriyet'in kuruluşundan 1960 yılına kadar olan süreçte Maraş'ın modern şehircilik alanında gelişimine katkı sağlayan birçok belediye başkanı görev yapmıştır. Bu süreçte Maraş'ta görev yapan bu belediye başkanlarının isimler şunlardır:

1. Lütfi Köker (1922-1925)
2. Tevfik Kadioğlu (1925-1933)
3. Hasan Sukuti Tükel (1933-1939)
4. Ali Ulvi Yetişen (1939-1946)
5. Sait Emirmahmutoğlu (1946-1948; 1963-1967; 1973-1977)
6. Selman Zülkadiroğlu (1948-1950)
7. Ali Kısakürek (1950-1956; 1959-1960)
8. İbrahim Sadi Öztürk (1956-1959; 1967-1969).⁴¹

2.1. Lütfi Köker (1922-1925)

Cumhuriyet Dönemi'nin ilk yıllarında Maraş belediye başkanlığı görevini 1922-1925 yılları arasında Lütfi Köker yürütmüştür.⁴² Lütfi Köker, 1890 yılında Maraş'ta doğmuştur. Millî Mücadele'nin kahramanlarından olan Doktor Mustafa'nın kardeşi olan Lütfi Bey, 1909'da Tıp Fakültesi eczacılık bölümünden mezun olmuştu. Kaynaklarda 1900 yılların başında Maraş'ta dört tane eczanenin varlığından bahsedilirken, Besim Atalay ise 1910'lu yıllarda biri Müslümanlara, diğeri ise Alman hastanesine ait olan iki eczanenin varlığından söz etmektedir. Müslümanlara ait olan ilk Türk Eczanesi ise 1909 yılında Lütfi Köker tarafından açılan Emniyet Eczanesi olduğu bilinmektedir.⁴³ Lütfi Köker Maraş'ın Kurtuluş Savaşı'na büyük katkılar sağlamıştır. Maraş'ın düşman işgaline uğramasıyla beraber Bertiz köylerine giderek burada çete toplamaya başlamıştır. Topladığı kuvvetlerle birlikte Ahır Dağı'ndan inerek batı cephesine katılmış ve silahlı çeteleriyle birlikte Cancık Mağarası'nda karargâh kurarak Fransızların çevre bağlantısını kesmiştir. Toplanan bu çeteler, Mustafa Kemal Paşa'nın Sivas'tan gönderdiği Kılıç Ali ve Yörük Selim ile birlikte düşmana karşı savaşmışlardır. Maraş'ın düşman işgalinden kurtulmasının ardından Haruniye, Osmaniye ve Antep cephelerinde de savaşmıştır.⁴⁴ Lütfi Bey, Kurtuluş Savaşı'ndan sonra Maraş'ta eczacılık yapmış, ardından Elbistan Kaymakam Vekilliği, Maraş Belediye Başkanlığı ve Ticaret Odası Başkanlığı'nın yanı sıra Kızılay, Çocuk Esirgeme Kurumu, Türk Hava Kurumu başkanlıklarını da yapmıştır. Lütfi Bey, 1965'te Kahramanmaraş'ta vefat etmiştir.⁴⁵

⁴⁰ *Resmî Gazete*, S. 28489, 06.12.2012, s. 3.

⁴¹ <https://kahramanmaras.bel.tr/belediye-baskanlari-0>, (Erişim Tarihi: 13.04.2022); Şavklı, Gümüşalan, a.g.b., s. 80-81.

⁴² *T.C Devlet Salnamesi (1925-1926)*, İstanbul Matbaa-i Amire, İstanbul, 1926, s. 833.

⁴³ Kemalettin Koç, *Kahramanmaraş'ta Sosyal Hayatın Fiziki Yapıya Etkisi*, Ukde Kitaplığı, Kahramanmaraş, 2010, s. 310.

⁴⁴ Serdar Yakar, *Maraş Millî Mücadelesinde Önde Gidenler*, Ukde Yay., Kahramanmaraş, 2014, s. 164-165.

⁴⁵ Cengiz Şavklı, "Eczacı Lütfi Köker", *Kahramanmaraş Ansiklopedisi*, Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi Yayınları, Yayın No:146, C.III, Kahramanmaraş, 2017, s.216-217.

I. Dünya Savaşı'ndan sonra, önce İngilizler sonra Fransızlar tarafından işga- le uğrayan Maraş, 11/12 Şubat 1920'de halkın direnişi sonucu kurtulmuştu. Belediye Başkanı Lütfi Köker döneminde kurtuluşun anısına şehre, TBMM tarafından 5 Nisan 1925'te İstiklal Madalyası verildi. Türkiye Büyük Millet Meclisi, Maraş Belediyesinden savaşa katılanların listesini istemiş ve bunların ödüllendirileceğini belirtmişti. Lütfi Köker başkanlığında toplanan Belediye Meclisi üyeleri, tüm Maraş halkının zaferin kazanılmasında eşit payı olduğuna karar vermiş ve Ankara'ya "*Maraş'ta Millî Mücadeleye katılmayan tek bir fert bile yoktur*" cevabını vermişlerdi.⁴⁶ İstiklal Madalyası için oluşturulan 166 kişilik listenin 153. Sırasında "*Maraş namına İstiklal Madalyası İtası*" yazılmakta ve mahall-i hidamatı olarak "*Millî Mücadele*" gösterilmekteydi.⁴⁷

2.2. Tefvik Kadioğlu (1925-1933)

1925 yılından 1929 yılına kadar belediye başkanlığını sürdüren Tefvik Bey, 2 Şubat 1930 tarihinde yeniden Maraş Belediye Başkanlığına atanmıştır.⁴⁸ 1933 yılına kadar Maraş belediye başkanlığını sürdüren Tefvik Kadioğlu hakkında fazla bir bilgi olmamasına rağmen, Tefvik Bey Dönemi'nde yaşanan en önemli gelişme olarak karşımıza müstakil bir belediye binasının yapılması çıkmaktadır.⁴⁹ Maraş belediye binası, Belediye Çarşısı ile Hatuniye Camii arasında kalan sokakta inşa edilmişti.⁵⁰ Tefvik Bey, Maraş'ta belediyeciliği ilgilendiren birçok konularda hizmetler yapmış ve Maraş'ın çok sayıdaki sorununun çözülmesini sağlamıştır.

2.3. Hasan Sükûti Tükel (1933-1939)

Trabzon'da doğan Hasan Sükûti Tükel, ilk ve orta öğretimini Trabzon'da tamamlamıştır. Daha sonra İstanbul'da askerî rüştiye okuduktan sonra askerî tıbbiye girmiş ve buradan tabip yüzbaşı olarak mezun olmuştur. İki yıl Gülhane Hastanesi'nde çalışan Tükel, Balkan Savaşı'na katılmış; daha sonra ise I. Dünya Savaşı'nda Çanakkale, Galiciya ve Filistin cephelerinde seyyar hastane, tümen ve kolordu başhekimliği yapmıştır. I. Dünya Savaşı sonrasında ise İzmir hastanesi başhekimliği görevini üstlenmişti. Emeklilik dönemini İzmir'de geçirmekte olan Tükel, İzmir ve Torbalı depremlerinde, İzmir seylabında (sel baskını) Hilâl-i Ahmer üyesi sıfatıyla yaptığı hizmetlerle takdir toplamıştır. Yaptığı çalışmalar hükümet tarafından da takdir edilince 1933 yılında Maraş Belediye Başkanlığına atanmıştır.⁵¹ Hasan Sükûti Tükel, 1933 ile 1939 yılları arasında Maraş belediye başkanlığı görevini üstlenmişti. Tükel Maraş'a geldi-

⁴⁶ Orhan Doğan, "Maraş'ın İstiklal Mücadelesi", *Akdeniz'in Altın Kenti Kahramanmaraş*, Kahramanmaraş Valiliği İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü Yayınları, Kahramanmaraş, 2014, s. 77.

⁴⁷ *TBMM Zabıt Ceridesi*, D. II, C. 17, İ: 94, TBMM Matbaası, Ankara, 1976.

⁴⁸ BCA, 30.11.1.0.59.39.14.

⁴⁹ T.C Devlet Salnamesi (1927-1928), s. 1217.

⁵⁰ Nermin Gümüşalan, *XX. Yüzyılın İlk Yansında Maraş (1908-1938)*, K. Maraş Belediyesi Yayınları, Öncü Basımevi, Ankara, 2014, s. 163.

⁵¹ Sükûti Tükel, *Tatlı ve Acı Hatıralar*, Piyasa Matbaası, İzmir, 1952-1953, s. 10-17.

ğinde karşılaştığı manzarayı: halkın yoğun bir susuzluk içinde olduğu, lağım sularının insan sağlığını ve hayatını tehdit ettiği, yalnızca köşe başlarında bulunan sokak lambalarının aydınlanmayı sağladığı, sokakların kirli ve mezarlığın hayvan barınağı haline geldiği bir şehir portresi çizerek anlatmıştır.⁵² Kendisinin deyimiyle Maraş bir Orta Çağ içinde çalkalanmaktaydı. On beş senelik Cumhuriyet diğer şehirlerde olduğu gibi burada da ne içtimai ne de medeni bir varlık gösterememişti.⁵³

Hasan Sükûti Tükel ilk olarak şehirdeki su problemini ele almıştır. Bu dönemde Maraş'ta bolca doğal su kaynağı bulunmaktaydı. Üstelik kaynaklar şehrin başucunda bulunmasına rağmen vaktiyle buraya yerleşmiş nüfuz sahibi bir grup bu kaynakları tasarrufları altına almış ve kendi evlerine kadar toprak borular tefriş ettirerek, Maraş halkını sudan mahrum bırakmışlardı. Şehir halkı ise susuzluktan kıvranıyordu. Bazı mahallelerde birkaç çeşme bulunmasına rağmen bunlar mahallenin ihtiyaçlarını karşılamıyordu. Bu çeşmelerin başında evinde işlerini ve çocuklarını bırakıp bir satır su almak için gelen kadınlar sabahlara kadar bekliyorlardı.⁵⁴ Bu nedenle Doktor Tükel şehirde suyun keyfi idaresi ve temin edildiği yerlerin sağlıksız durumda olmasından dolayı her sokakta su taksim bölgeleri inşa ederek bu konuda bir düzenlemeye gitmiştir.⁵⁵ Bu kapsamda “Belediye Şehir Su Komisyonu” kurulmuş⁵⁶ ve şehre İsviçreli bir su mühendisi getirilerek vilayetin sularını incelemeye başlamıştır.⁵⁷ Uzun süren çalışmaların ardından şehrin doğal su kaynaklarından istifade edilerek, sular şehir halkına sağlıklı bir şekilde dağıtılmış ve sokaklara çeşmeler yapılmıştır.⁵⁸

Bu dönemde Maraş'ın en temel sorunlarından biri de derelerdi. Şehrin etrafındaki tepelerin eteklerinde meydana gelmiş olan bu derelerde yağmur suları ve lağım suları akmaktaydı. Biri kuzeyden güneye, diğeri doğudan batıya olmak üzere doğruca şehrin ortasından geçen bu dereler, sadece insan sağlığını tehdit etmekle kalmayıp, aynı zamanda şehirde hava kirliliğine neden oluyordu.⁵⁹ Doktor Tükel'in ve belediye personellerinin bir yıldan fazla süren çalışmaları sonucunda derelerin üzerleri kargir tonozlarla kapatılmış, boşluklar doldurulmuş, parke taşlar döşenmiş ve bölge ağaçlandırılarak bir bulvar haline

⁵² Tülay Aydın, “Tek Parti Döneminde CHP'nin Maraş İl Teşkilatı (1936-1946)”, *Maraş Araştırmaları*, Palet Yayınları, C. I, Konya, 2020, s. 264.

⁵³ Tükel, a.g.e., s. 89-90.

⁵⁴ Tükel, a.g.e., s. 89.

⁵⁵ *Maraş Vilayet Gazetesi*, S. 43, 03.07.1934, s. 3.

⁵⁶ *Maraş Vilayet Gazetesi*, S. 54, 18.09.1934, s. 3.

⁵⁷ *Maraş Vilayet Gazetesi*, S. 78, 12.03.1935, s. 1.

⁵⁸ Tükel, a.g.e., s. 94.

⁵⁹ Tükel, a.g.e., s. 90.

getirilmiştir. Böylece şehrin ana lağımları da imar edilmiştir.⁶⁰ Aynı zamanda Kanlıdere ve belediye arkasındaki tonozlar da kapatılmıştır.⁶¹

Belediye Başkanı Tükel, Maraş'ın imar planını yapmak maksadıyla Ankara'ya gitmiş ve imar mühendisleriyle birlikte geri dönerek, şehir için yeni bir imar planı hazırlatmıştır. Bu plan dâhilinde şehirdeki dar yollar istimlak yoluyla genişletilmiştir.⁶² Şehirde Arapkozu denilen korkunç yerde bir çocuk bahçesi, gazino, sinema ve tiyatro binası yaptırılarak, meydana getirilen alanın ortasına da bir yeşil saha yaptırılmış ve böylece bu bölge Maraş'ın güzide bir semti haline getirilmiştir.⁶³ Çocuk bahçesinin açılışı, 29 Ekim Cumhuriyet Bayramı kutlamaları sırasında bizzat Tükel tarafından yapılmıştır.⁶⁴ Ayrıca belediye önüne geniş bir yol ve park yapılmış, Gaziantep yolu üzerine binden fazla ağaç dikilmiş, Ziraat Dairesi altındaki bahçeye bir park yapılarak etrafına büfe binası inşa edilmiştir.⁶⁵ Yine Tükel'in önderliğinde şehre yeni bir belediye binası ve mezbahane açılmış,⁶⁶ yeni sistem bir fırın inşa edilerek hamur makinası getirilmiştir.⁶⁷ Şehir merkezine bir pazar yeri inşa edilmiş ve her hafta Mersin'den taze sebze getirilerek pazarda satılmaya başlanmıştır.⁶⁸ Tükel döneminde şehre ambulans görevi gören bir otomobil ve cenaze aracı da temin edilmiştir.⁶⁹ 1935 yılında ilk defa Maraş'ta bulunan binalara numara levhaları takma işlemi yapılmaya başlanmıştı.⁷⁰ 1937 yılında Maraş'ın 17 mahallesi ve bu mahallelerde 5.000'e yakın hanesi bulunmaktaydı.⁷¹ Yüzyıllardan beri savunmaya uygun olarak kurulan ve Maraş'ın çekirdeğini oluşturan mahalleler, Kanlıdere, Uzunoluk deresi ve Şekerdere vadileriyle birbirinden ayrılan; Kümbet tepesi, İt tepesi, Kale tepesi, Aladan tepesi ve Tekke tepesinin yamaçlarında yayılmıştır.⁷² Aynı yılda Belediye tarafından şehrin planı göz önüne alınarak mahalle ve caddelere isimler konmuş, vilayet idare heyetince de tasdik edilmişti.⁷³ Ayrıca halka kolaylık olması için şehrin çeşitli yerlerine posta kutuları konmuştur.⁷⁴

1936 yılında Maraş'ta bir tane şehir hastanesi bulunmaktaydı. Yönetimini bir cerrahın üstlendiği şehir hastanesi 1929 yılında hizmete girmiştir. Şehir

⁶⁰ Tükel, a.g.e., s. 93.

⁶¹ *Maraş Vilayet Gazetesi*, S. 190/51, 03.06.1937, s.4.

⁶² Tükel, a.g.e., s. 94.

⁶³ Tükel, a.g.e., s. 93; *Ulus*, 3 İlkteşrin 1935, s. 5; *Ulus*, 12 Şubat 1937, s. 1.

⁶⁴ *Maraş Vilayet Gazetesi*, S. 61, 06.11.1934, s. 2.

⁶⁵ *Maraş Vilayet Gazetesi*, S. 235/96, 14.04.1938, s. 1.

⁶⁶ *Maraş Vilayet Gazetesi*, S. 263, 27.10.1938, s. 15.

⁶⁷ Tükel, a.g.e., s. 94.

⁶⁸ *Maraş Vilayet Gazetesi*, S. 272, 29.12.1938, s. 2.

⁶⁹ *Maraş Vilayet Gazetesi*, S. 280, 02.03.1939, s. 2.

⁷⁰ *Maraş Vilayet Gazetesi*, S. 81, 09.04.1935, s. 2.

⁷¹ Süreyya Çetin, "Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi Belgelerine Göre Maraş (1923-1950)", KSÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Ana Bilim Dalı Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Kahramanmaraş, 2018, s. 18.

⁷² Emrullah Kanadıkırık, "Maraş'ta Konut Tipleri", *AÜDTCE Coğrafya Araştırmaları Dergisi*, Ankara, 1972, S. 5-6, s. 254.

⁷³ *Maraş Vilayet Gazetesi*, S. 85, 14.05.1935, s. 3.

⁷⁴ *Maraş Vilayet Gazetesi*, S. 187-48, 13.05.1937, s. 1.

hastanesi 25 yataklı olup, bir operatör, bir idare memuru, bir de hemşire bulunmaktadır. Ayrıca, iki hasta bakıcı, üç hademe, bir aşçı, bir çamaşırcı, bir müstahdem kadrosu mevcuttur. 1936 yılı bütçe teklifleri kapsamında, şehir hastanesinde bir iç hastalıkları polikliniği, bir de laboratuvar yapılması için yeterli miktarda gelir ayrılmıştı.⁷⁵ Aynı yıl içerisinde hastane genişletilmiş ve yatırılmak suretiyle tedavi edilen hasta sayısı 387'ye çıkmıştır. Ayakta tedavi olan hastaların sayısı ise 2123'tür. Bir sene içerisinde hastaneye yatırılan hastalardan 95 kişiye ameliyat yapılmış ve bu ameliyatlar başarıyla sonuçlanmıştır.⁷⁶ 1937 yılında ise şehir içinde hususi bir şekilde işletilen bir memleket hastanesi bulunmaktaydı. Almanlar tarafından yapılmış olan bu hastane, geçirdiği yangından sonra tadilat edilmiş ve hizmete açılmıştır. Hastane 25 yataklı olup, ihtiyaca yetmese de temiz bir hastane olmuştur.⁷⁷ 1938 yılına ait ve 7,5 aylık süre zarfında yapılan çalışmalarda hastanede yatarak tedavi edilen 412 kişinin 275'i dâhiliyede, 137 hasta da hariciye bölümünde tedavi görmüştür. Yine bu süre zarfında ayakta tedavi olunan 4454 kişinin ise 3294'ü dâhiliyede ve 1160 hariciyede tedavi görmüştür.⁷⁸ Maraş'ta Cumhuriyet Dönemi'nde birçok salgın hastalıklar baş göstermişti. Bu hastalıkların en yaygınlarından birisi bir çeşit göz hastalığı olan trahomdur. 1935 yılında Maraş Belediyesi ve valilik birlikte faaliyete geçerek, trahomun derecesinin anlaşılacak tedbir alınması ve her evde muayene yapılmasını kararlaştırmıştır.⁷⁹ Trahom ile mücadele için hastane ve dispanserlerde üç ay zarfında toplam 1438 muayene yapılmış; bunlardan 596'sının trahomlu ve 842'sinin ise trahomsuz olduğu anlaşılmıştır.⁸⁰ 1937 yılında ise Maraş esnafı trahom taramasından geçirilmiş, muayeneye gitmeyen esnafa belediye tarafından ceza kesilmiştir.⁸¹ Ayrıca 8 Ekim 1937'de açılan Bakterioloji Laboratuvarı da sağlık alanında atılan önemli adımlardan birisiydi.⁸²

Başkan Tükel'in şehirde dikkatini çeken diğer bir sorun mezarlıklar konusu olmuştur. Aslında Maraş'ta asırlardır asri bir mezarlığa sahipti. Fakat bu mezarlıkta hayvan sürüleri otlanıyor, köpekler dolaşıyor ve kışın bölgeye kurtlar iniyordu.⁸³ Dolayısıyla şehrin mezarlık sorunun çözülmesi amacıyla, uzun ve kapsamlı çalışmaların ardından, temin edilen büyük bir arazi üzerinde tüm teşkilatıyla asri bir mezarlık vücuda getirilmiştir. Mezarlara numaralar ve ni-

⁷⁵ Yusuf Tombul, "Cumhuriyet Dönemi Maraş Basını ve Bölgenin Sosyo Ekonomik ve Kültürel Gelişiminin Basındaki Yansımaları", Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Kahramanmaraş 2019, s. 84.

⁷⁶ *Maraş Vilayet Gazetesi*, S. 161-22, 29.10.1936, s. 11.

⁷⁷ *Maraş Vilayet Gazetesi*, S. 196-57, 15.07.1937, s. 3.

⁷⁸ *Maraş Vilayet Gazetesi*, S. 189-50, 27.05.1937, s. 1.

⁷⁹ *Maraş Vilayet Gazetesi*, S. 69, 01.01.1935, s. 1.

⁸⁰ *Maraş Vilayet Gazetesi*, S. 104, 19.09.1935, s. 1.

⁸¹ *Maraş Vilayet Gazetesi*, S. 189-50, 27.05.1937, s. 1.

⁸² *Maraş Vilayet Gazetesi*, S. 209/70, 14.10.1937, s. 1.

⁸³ Tükel, a.g.e., s. 90.

zami mevkiler verilerek, ölümlerin kayıtları tutulmuştur.⁸⁴ Bu mezarlığın ortasına Maraş'ın Millî Mücadelesi'nde canlarını feda eden kahramanlar için "Yurdu için ölenler, ulusunun yüreğinde yaşarlar" yazılı bir abide inşa edilmiştir.⁸⁵ Diğer yandan Tükel'in gayretleriyle Maraş Kalesine bir bayrak anıtı inşa edilmiş ve ilk kurşunun atıldığı Uzunoluk Meydanı'na da Sütçü İmam adına bir anıt ve çeşme yapılmıştır.⁸⁶

Şehirde eğitim ve kültürel çalışmalar kapsamında ise; 13 Eylül 1935'te şehrin ilk okuma odası açılmıştı.⁸⁷ Ayrıca belediye tarafından halkevine ve halkevinin açacağı okuma odasına ücretsiz elektrik sağlanmıştır.⁸⁸ Maraş Belediyesi, Elbistan İlçesi'nde okul binası mevcut olmayan köylerde önemli çalışmalar başlatmıştır. Küçükyapalak köyünde yeni okul binası bakanlığın gönderdiği plana göre yapılmıştır. Çiçek köyünde yeni okul binasının temeli atılmış ve taş kısmı tamamen bitirilmiştir. İğde köyünde yeni okul binasının temeli atılmış ve bir metre kadar yükseltilmiştir. Cela köyünde ise okul binasının taştan yapılması kararlaştırılmıştı. Til köyünde okul binası için gerekli hazırlıklar yapılmış ve merkez okullarının da tamiratına başlanmıştır.⁸⁹ 1937 yılında ise Eloglu'nda (Türkoğlu), tren istasyonu güzergâhında kurulan yatılı bir ilkokulun temeli atılmıştır.⁹⁰ Ayrıca 1938 yılında Elbistan'da Çocuk Esirgeme Kurumu kurulmuştur.⁹¹

Başkan Tükel'in en önemli faaliyetlerinden birisi de Maraş'ı elektriğe kavuşturmuş olmasıdır.⁹² Maraş'ın kurtuluşu münasebetiyle 1934 yılından itibaren yapılan kutlamalarda geceleri eski bir dinamo vasıtası ile bazı binaların aydınlatılması sağlanmıştır. Yapımına başlanan elektrik fabrikasının bitmesinden sonra binalar elektrikle daha kolay bir şekilde aydınlatılması düşünülse de bu pek mümkün olmamıştı.⁹³ 1935 yılında belediye tarafından Siemens Şirketi'ne, Maraş'a elektriğin getirilmesi ve şehrin aydınlatılmasıyla ilgili olan projeler ve fenni keşifler yaptırılmıştır.⁹⁴ Yine bu yılda "Maraş Elektrik Etüt İdaresi" kurulmuş ve şehir kısa aralıklarla jeneratörlerle aydınlatılmıştır.⁹⁵

Tükel, yalnızca şehir merkezinde değil, Maraş'ın köy ve kasabalarında da çalışmalar yapmıştır. Fırnız nahiyesindeki hükümet konağının hizmete açılması, Elbistan belediye binasının ve Elbistan fenni mezbahasının temeli atılması

⁸⁴ *Maraş Vilayet Gazetesi*, S. 104, 19.09.1935, s. 1.

⁸⁵ Tükel, a.g.e., s.93.

⁸⁶ Tükel, a.g.e., s.93.

⁸⁷ *Maraş Vilayet Gazetesi*, S. 4, 19.09.1935, s. 1.

⁸⁸ *Maraş Vilayet Gazetesi*, S. 190/51, 03.06.1937, s. 4.

⁸⁹ *Maraş Vilayet Gazetesi*, S. 153/14, 03.09.1936, s. 6; Tombul, a.g.t., s.94.

⁹⁰ *Maraş Vilayet Gazetesi*, S. 213-74, 11.11.1937, s. 1.

⁹¹ *Maraş Vilayet Gazetesi*, S. 268, 01.12.1938, s. 3.

⁹² *Maraş Vilayet Gazetesi*, S. 125, 13.02.1936, s. 1.

⁹³ "Maraş Un ve Elektrik Fabrikası", *Hâkimiyet-i Milliye*, 4 Haziran 1934, s. 3.

⁹⁴ BCA, 490.0.1.496.1997.3.

⁹⁵ Mesut Dedeoğlu, *Kahramanmaraş Ekonomisi*, Lazer Ofset Matbaa Tesisleri, Ankara, 1996, s. 68.

bu dönemde gerçekleşmiştir.⁹⁶ Ayrıca 1934 yılında Fırmız nahiyesindeki Hamidiye köprüsünün inşaatı bitirilmiştir. Çardak yolundaki köprüünün de yapımına başlanmıştır.⁹⁷ 1935 yılında ise çalışmaları yıllardır devam eden Maraş-Göksun yolu açılmıştır.⁹⁸ 1936 yılında Hartlap-Maraş, Maraş-Göllü ve Kerhan-Maraş arası köy yolları yapılmıştır. Göksun yolu genişletilerek, Belediye caddesindeki yolun tozu temizlenmiştir.⁹⁹ 6 Ocak 1939 tarihinde ise Kanlıdere civarında eski köprüünün alt kısmına modern bir köprüünün yapılması için temel kazılmış ve ilk temel taşı konulmuştur.¹⁰⁰ Hasan Sükûti Tükel aynı yıl içinde şehirden köy ve kasabalara yolcu taşıyan belediye otobüslerinin sayısının yeterli olmadığını farkına varmış, Gaziantep'e giderek yeni bir otobüs siparişi vermiş¹⁰¹ ve kısa süre sonra gelen otobüs faaliyetlere başlamıştır.¹⁰²

Maraş şehri için yaptığı önemli çalışmaları göz önüne alınarak Hasan Sükûti Tükel'e 1935 yılında "Fahri hemşerilik" beratı verilmiştir.¹⁰³ Tükel, Maraş'ta belediye başkanlığı yaptığı 6 yılın ardından Erzincan Valiliğine tayin edilmiştir. Maraş halkı, belediye başkanlığı yaptığı dönemde önemli çalışmalarından dolayı, Hasan Sükûti Tükel'e teşekkür etmek için şehirdeki bir park ve bulvara "Tükel" ismini vermişlerdir. Tükel, halk tarafından çok sevilmesine rağmen devlet erkânı arasında Tükel'in Maraşlı olmaması bir sorun teşkil etmiş ve şehirde yaptığı çalışmalar farklı gruplar tarafından kıskançlıkla karşılanmıştır.¹⁰⁴ Tükel aldığı tüm bu tepkilere rağmen Maraş halkına karşı görevini layıkıyla yerine getirerek idealist bir başkan örneği oluşturmuştur.

2.4. Ali Ulvi Yetişen (1939-1946)

Tükel'in şehirden ayrılmasının ardından, yeni belediye başkanlığına tayin edilen Ali Ulvi Yetişen 30 Temmuz 1940'ta şehre gelmiştir.¹⁰⁵ Ali Ulvi Yetişen, Hasan Sükûti Tükel Döneminde yapılmaya başlanan su, elektrik ve sinema binasının eksikliklerini gidererek 29 Ekim'de açılışını yapmıştır.¹⁰⁶ Yetişen bir süre Maraş'taki görevine ara vererek askerlik vazifesini yapmıştır.¹⁰⁷ Döndükten kısa bir süre sonra şehirde elektrik tesisatının genişletilmesi ve su şebekesini tamamlamak amacıyla malzeme tedarik etmek ve belediyeye dair işleri görüşmek için Ankara'ya gitmiş ve Yüksek Mühendis Arif Hikmet Özel'le birlikte dönmüştür. Bu mühendisin şehirdeki bir hafta süren incelemelerinin

⁹⁶ *Maraş Vilayet Gazetesi*, S. 59, 23.10.1934. s. 2.

⁹⁷ *Maraş Vilayet Gazetesi*, S. 56, 02.10. 1934. s. 3

⁹⁸ *Maraş Vilayet Gazetesi*, S. 91, 20.06.1935. s. 1.

⁹⁹ *Maraş Vilayet Gazetesi*, S. 144-5, 02.07.1936. s. 2.

¹⁰⁰ *Maraş Vilayet Gazetesi*, S. 274, 12.01.1939. s. 1.

¹⁰¹ *Maraş Vilayet Gazetesi*, S. 251, 04.08.1938, s. 1.

¹⁰² *Maraş Vilayet Gazetesi*, S. 268, 01.12.1938, s. 2.

¹⁰³ *Maraş Vilayet Gazetesi*, S. 75, 19.02.1935, s. 4.

¹⁰⁴ Tülay, a.g.m, s. 265.

¹⁰⁵ *Maraş Vilayet Gazetesi*, S. 355, 01.08.1940, s. 1.

¹⁰⁶ *Maraş Vilayet Gazetesi*, S. 370, 07.11.1940, s. 3.

¹⁰⁷ *Maraş Vilayet Gazetesi*, S. 514, 02.09.1943, s. 1.

ardından sunduğu projenin hayata geçirilmesi için çalışmalar başlatılmıştır.¹⁰⁸ Şehirdeki mevcut hidroelektrik fabrikasının ihtiyacı karşılayamamasından dolayı Belediye, Kanlıdere civarına ikinci bir hidroelektrik fabrikasının kurulmasına karar vermiş ve gerekli çalışmaları başlatmıştır.¹⁰⁹ 1944 yılında ise şehre bir tabakhane inşa edilmiş, su ve elektrik işletme binalarının temeli atılmıştır.¹¹⁰

Ali Ulvi Yetişen döneminde şehirde kale yolu açılmış, halktan alınan su bedeli 40 liraya indirilmiş, arazi ve bahçelerin sulama işleri belediye üzerine alınmıştır.¹¹¹ Aynı zamanda çocuk bahçesinin tadilatı yapılmış,¹¹² Şeyhadil civarına gazhane ve lokanta binası yapılmış, Şekerdere köprüsü inşa edilmiş, fabrika istikametinde yeni açılacak cadde ve çarşının temel atma merasimleri yapılmıştır.¹¹³ Maraş, ahşap evlerle dolu olmasına rağmen yangın söndürme teşkilatından mahrumdu. Cumhuriyet'in ilk yıllarında Maraş belediyesi itfaiyesi hem personel açısından hem de yangın söndürme araçları açısından oldukça zayıf durumda olması bu konuya el atılmasını zorunlu hale getirmiştir.¹¹⁴ Maraş'ta 1941 yılında belediye tarafından kurulan itfaiye teşkilatında motorlu araç olarak dört arazöz (su tankeri) ve bir motopomp bulunmaktaydı.¹¹⁵ Eoğlu-Maraş arasında yolcu taşıyan araçların yeterli olmaması nedeniyle, belediyenin aldığı iki kamyon 25 kişilik otobüslere dönüştürülerek faaliyete başlamıştır.¹¹⁶ 1940'lı yıllarda demiryolu, İskenderun'dan Türkoğlu'na ulaşmış, bu istasyona gelen yolcular, otobüslerle Maraş'a taşınmıştır. Haftanın 3 günü saat 06.15 ile saat 22.00 da Maraş istikametine posta ve banliyö trenleri geliyordu.¹¹⁷ 1929-1944 yılları arasında Doğu Anadolu'yu Çukurova'ya bağlayan en eski ve en uzun (644 Km) demiryolu olan Maraş-Malatya-Kurtalan hattı inşa edilmiştir. Maraş'ın Narlı mevkii, Malatya ve Elazığ şehirleri demiryollarının düğümlendiği çok önemli bir istasyondur.¹¹⁸ 1946 yılında çıkartılan bir kararname ile Maraş-Köprüağzı hattının yapılması için gerekli malzemelerin doğrudan alınması-na karar verilmiştir.¹¹⁹ 3 Mayıs 1946'da ise Maraş-Köprüağzı tren hattının te-

¹⁰⁸ *Maraş Vilayet Gazetesi*, S. 518, 30.09.1943, s. 1.

¹⁰⁹ *Maraş Vilayet Gazetesi*, S. 602, 26.05.1945, s. 2.

¹¹⁰ *Maraş Vilayet Gazetesi*, S. 559, 29.07.1944, s. 1.

¹¹¹ *Maraş Vilayet Gazetesi*, S. 548, 04.05.1944, s. 2.

¹¹² *Maraş Vilayet Gazetesi*, S. 566, 16.09.1944, s. 2.

¹¹³ *Maraş Vilayet Gazetesi*, S. 573, 04.11.1944, s. 2.

¹¹⁴ *Maraş Vilayet Gazetesi*, 4 Şubat 1937, s. 1.

¹¹⁵ 1967 *Maraş İli Yıllığı*, Dönmez Ofset, Ankara, 1967, s. 314.

¹¹⁶ *Maraş Vilayet Gazetesi*, S. 632, 22.12.1945, s. 2.

¹¹⁷ Koç, a.g.e., s. 85.

¹¹⁸ Doğu Anadolu Bölgesi: Bölgesel Gelişme, Şehirleşme ve Yerleşme Düzeni, İmar ve İskân Bakanlığı, Ankara, 1970, s. 85.

¹¹⁹ BCA, 030.0.018.001.002.111.39.7.

meli atılmıştı.¹²⁰ Bayram gibi coşkuyla kutlanan temel atma töreninin ardından belediye tarafından Orduevi'nde 200 kişilik bir ziyafet verilmiştir.¹²¹

Eğitim ve kültüre önem veren Yetişen'in çalışmalarıyla ilin en eski meslek lisesi olan Kız Enstitüsü 15 Kasım 1942 tarihinde açılış töreni düzenlenerek açılmıştır.¹²² Ayrıca şehir merkezindeki yedi okulda 1 Aralık 1940 tarihinden itibaren Ulus okulları açılmıştı. A ve B bölümlerinden oluşan bu dershanelere 16-45 yaş aralığında olup okuma yazma bilmeyenler için pazartesi, çarşamba ve cuma günleri ders verilmesi amaçlanmıştır.¹²³ 1942 yılında ise 32 köy okulu öğretmenlerine kavuşmuştur. 1941 ders yılında Akçadağ eğitim kursuna Maraş vilayeti adına giden 32 eğitimci kursu bitirerek okullara gönderilmişlerdir. Bunlardan; 13 eğitimci Merkez'e, 14 eğitimci Elbistan'a, 3 eğitimci Andırın'a ve 2 eğitimci Göksun'a gönderilerek görevlerine başlamışlardır.¹²⁴

1942 yılında komşu illerde görülen çiçek hastalığının Maraş'ın bazı noktalarında görülmesi üzerine valilik ve belediye tarafından tedbir alınmıştı. Bu doğrultuda Maraş Sağlık Müdürlüğü tarafından temin edilen yeni aşlar öğrencilere, memurlara ve halka yapılmıştır.¹²⁵ Dönemin diğer salgın hastalıklarından biri olan sıtma ile mücadele kapsamında 1944 yılında belediye tarafından görevlendirilen Sıtma Mücadelesi merkez doktoru Faruk Aksöyek, sıtma hastalığı ile ilgili araştırma yapmak için 47 tane köyü ziyaret ederek, sıtma hastalığı ile alakalı bilgi toplamıştır.¹²⁶ Aynı zamanda bulaşıcı hastalıkları önlemek ve yoksul halkın temizlik ihtiyacını sağlamak için belediye tarafından "Çukur Hamamı" kiralanmak suretiyle burada fakir halkın ücretsiz yıkanması sağlanmıştır.¹²⁷ Bu hamamdan bir ay içinde 1917 yoksul insan yararlanmıştır.¹²⁸

Çalışkanlığı, halkçılığı ve cömertliğiyle kendini Maraş'a sevdiren Ali Ulvi Yetişen, ülkede belediye başkanlarının görevlendirilmesi ile ilgili yapılan değişiklik kapsamında görevinin sona ermesi üzerine 12 Mayıs 1946'da şehirden ayrılmıştır.¹²⁹

2.5. Sait Emirmahmutoğlu (1946-1948/1963-1968/1973-1977)

1319 (1902) yılında Kahramanmaraş'ta doğan Sait Emirmahmutoğlu, ilk tahsilini Hatuniye Camii içindeki Gülşen-i Maarif İlkokulunda tamamladı. Galatasaray Lisesinde idadi eğitimini gören Emirmahmutoğlu, açılan sınavı kazanarak İstanbul Haydar Paşa Tıp Fakültesine girmiş ve tıp eğitimini 1925 yılında tamamlamıştır. Vatani hizmetini Gülhane Hastanesi'nde teğmen olarak

¹²⁰ *Maraş Vilayet Gazetesi*, S. 652, 04.05.1946, s. 1.

¹²¹ *Maraş Vilayet Gazetesi*, S. 652, 04.05.1946, s. 3.

¹²² *Maraş Vilayet Gazetesi*, S. 473, 19.11.1942, s. 1.

¹²³ *Maraş Vilayet Gazetesi*, S. 373, 28.11.1940, s. 1.

¹²⁴ *Maraş Vilayet Gazetesi*, S. 430, 01.01.1942, s. 1.

¹²⁵ *Maraş Vilayet Gazetesi*, S. 476, 10.12.1942, s. 1.

¹²⁶ *Maraş Vilayet Gazetesi*, S. 573, 04.11.1944, s. 2.

¹²⁷ *Maraş Vilayet Gazetesi*, S. 584, 20.01.1945, s. 2.

¹²⁸ *Maraş Vilayet Gazetesi*, S. 627, 17.11.1945, s. 2.

¹²⁹ *Maraş Vilayet Gazetesi*, S. 653, 11.05.1946, s. 1.

yapan Dr. Sait; çektiği kura ile mecburi hizmetini yapmak üzere Adana'nın Bahçe İlçesine hükümet tabibi olarak atanmıştır. Burada iki ay çalıştıktan sonra Nizip Hükümet tabipliği görevine atandı. Burada da bir yıl çalıştıktan sonra bir süre Ankara Belediye hekimliği görevini yapan Sait Bey, İstanbul Guraba Hastanesi'nde ise cerrahi asistanı olarak üç yıl çalışmıştır. Daha sonra ise İstanbul Şişli Etfal Hastanesi'nde çocuk cerrahı olarak altı ay görev yapmıştır. Kahramanmaraş Devlet Hastanesi'ne tayin olan Sait Emirmahmutoğlu, burada üç yıl görev yapmıştır. Daha sonra siyasete atılan Dr. Sait Bey; 1946-1948 yılları arası CHP'den, 1963-1967 yılları arası AP'den, 1973-1977 yılları arasında ise yine AP'den olmak üzere tam üç kez Kahramanmaraş Belediye Başkanlığı görevini yapmıştır.¹³⁰

1946 yılında belediye başkanlarının merkezden yapılan atama ile değil, halkın seçimiyle iş başına gelmesi hakkında bir karar çıkarılmıştı. Bu çerçevede tüm yurttaki yerel seçim için hazırlıklar başlatılmıştır. Bu seçimler hem Türkiye'de yerel halka belediye başkanını seçme hakkını vermesinden dolayı hem de bir günde tamamlanan ilk seçim olması açısından ilkleri oluşturmuştur. Seçimler 26 Mayıs 1946 Pazar günü yapılmış ve sabah 08.00'dan akşam 19.00'a kadar sürmüştür.¹³¹ Maraş'ta 5435 kişi bu seçimlerde oy kullanmış ve yapılan tasnif sonucunda belediye başkanlığı asıl üyeliklerine şu isimler seçilmiştir: Mahmut Arslantaş, Ali Aras, Ahmet Gürkan, Mehmet Şirikci, Hacı Ali Akbulut, Hüseyin Karslı, Abdurrahman Atılğan, Hacı Süleyman Tanış, Ökkaş Kekeç, Nuri Şişman, Doktor Sait Aksöyek, Ömer Ertuğrul, Veysi Kadioğlu, Süleyman Dedeoğlu, Eczacı Lütfi Köker, Hüsnü Aras, Hasan Gürpınar, Eczacı Remzi Arı, İsmail Akalın, Mustafa Kocabaş, Terzi Hüseyin Çiftçioğlu, Turgut Kamer, Salman Zülkadir, Hacı Ali Uncu, Abdülkadir Sezal, Muharrem Kocabaş, Recep Küçükönder ve Osman Arıkan.¹³² Söz konusu asli üyelerin yansıra 27 kişi de yedek üyelere bulunmaktadır. 1 Haziran 1946'da Maraş Valisi Recai Türel, CHP Müfettişi Mithat Aydın ve Kaza CHP İdare heyetlerinin katılımıyla Yenişehir Meclisi toplanmış ve mevcut 27 üyenin ittifakıyla belediye başkanlığına Doktor Sait Aksöyek (Emirmahmutoğlu) seçilmiştir.¹³³

1940 yılında kurulan Pınarbaşı Hidro Elektrik Santrali'nin yetersiz kalmasıyla, 24 Aralık 1946'da Maraş'ın elektrik sorununu çözüme kavuşturmak için valinin başkanlığında bir toplantı düzenlenmiştir. Bu toplantıda Ceyhan nehri üzerinden sağlanacak elektrikle bir elektrik santrali inşa edilerek şehrin aydınlanma sorununa kalıcı bir çözüm getirilmesi tartışılmıştır. Fakat Dr. Sait, bu santrali tamamlayacak maddiyatı karşılayamayacaklarını ve bu işe girilse bile ta-

¹³⁰ Madalyalı Tek Şehir Kahramanmaraş Dergisi, "Dr. Sait Emirmahmutoğlu Kimdir?", 66. Yıl Özel Sayısı, Yıl: 3, S. 66, Ankara, 1986, s. 61.

¹³¹ Yasin Kayış, "1946 Belediye Seçimleri ve Basın", Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi, C.7, .16, 2008, s.397-419.

¹³² Maraş Vilayet Gazetesi, S. 656, 01.06.1946, s. 1-2.

¹³³ Maraş Vilayet Gazetesi, S. 656, 01.06.1946, s. 1.

mamlanmasının beş yıldan fazla süreceğini belirtmiştir. Toplantı üyelerinin de aynı fikirde olmasıyla şehrin elektrik işinin anonim bir şirket kurularak yapılması kararlaştırılmıştır. Bu şirketin kurulması için de bir müteşebbis heyet kurulmuş ve Sait Emirmahmutoğlu, bu heyete başkanlık etmiştir.¹³⁴ 1947 yılında Ceyhan Nehri üzerinden elektrik üretmek ve böylece Maraş'ın her türlü elektrik ihtiyacını karşılamak amacıyla, Maraş merkez olmak üzere 60 yıl süre ve 500.000 lira sermaye ile Maraş-Ceyhan Elektriği Türk Anonim Ortaklığının kurulmasına Bakanlar Kurulunca izin verilmiştir. 1948 yılında Belediye, Fairbanks Morse markalı bir dizel grubu satın almıştır. Bu grup, 225 beygir ve 185 kilowatt elektrik üretme kapasitesindedir.¹³⁵ 20 Ocak 1948'de ise İller Bankasından tahsis edilen 600.000 liranın nereye harcanacağını belirlemek üzere bir toplantı yapılmıştı. Bu toplantıdan hareketle 249.000 liranın Ceyhan elektrik şirketine, 100.000 lira dizel grubuna, 150.000 lira hal inşasına, 101.000 liranın ise fenni içme suyu boru şebekesi için ayrılmasına karar verilmiştir.¹³⁶

29 Temmuz 1946'da şehrin işlek caddelerinden biri olan Boğazkesen'de bir dükkânda yangın çıkmış ve etrafındaki beş dükkânla birlikte harap olmuştu.¹³⁷ 20 Ekim 1946'da ise ani ve şiddetli yağmurun bastırmasıyla sel oluşmuş ve şehrin kuzeyinden gelen sel caddelerin bloklarını ve parkelerini sökerek uzaklara sürüklemiş ve derin çukurlar açmıştır. Aynı zamanda birçok elektrik direği devrilmiş ve evleri su basmıştı. Bu afetler üzerine belediye bundan sonra meydana gelecek sel tahribatını önlemek amacıyla garnizon spor alanı altından ve batısından gelen seller için iki kanal açmaya karar vermiştir.¹³⁸ 19 Şubat 1948 tarihinde de 13 gündür devam eden şiddetli yağış kalenin yamacından kopan bir kaya parçasının düşerek bir evi yıkmasına ve 3 kişinin ölümüne sebebiyet vermişti. Belediye bu durumu göz ardı etmeyerek, kalenin güneyindeki evlerin derhal boşaltılmasını ve Tuzhanına yerleştirilmesini sağlamıştır.¹³⁹

Maraş Belediyesi ve Seyhan PTT Başmüdürü Necabettin Çakıt'ın ortak çalışmalarıyla, şehirlerarası otomatik telefon hattı kurmak amacıyla kale dibindeki itfaiye garajı sahası ile yanan dükkânların bulunduğu arsaya modern bir PTT binası yapılması için plan çizilerek ilk adımlar atılmıştır.¹⁴⁰ Belediye bu binanın imarı için 4000 lira ödenek ayırmıştı.¹⁴¹ Bu dönemde Şeyhadil Mezarlığı'nın bakımsızlığı Maraş Postası gazetesinde konu edilmiş ve yöneticilerin dikkatine sunulmuştur. Kısa bir süre sonra belediye mezarlığı temizleterek bakımını

¹³⁴ *Maraş Vilayet Gazetesi*, S. 687, 28.12.1946, s. 1-2.

¹³⁵ Erhan Alpaslan, "Maraş'ta Sosyo-Kültürel ve İktisadi Hayat (1920-1950)", *Çukurova Araştırmaları*, C. 4, S. 2, 2018, s. 186.

¹³⁶ *Maraş Posta Gazetesi*, S. 71, 21.01.1948, s. 2.

¹³⁷ *Maraş Vilayet Gazetesi*, S. 665, 03.08.1946, s. 1.

¹³⁸ *Maraş Vilayet Gazetesi*, S. 677, 26.10.1946, s. 1.

¹³⁹ *Maraş Posta Gazetesi*, S. 83, 20.02.1948, s. 2.

¹⁴⁰ *Maraş Vilayet Gazetesi*, S. 668, 24.08.1946, s. 2.

¹⁴¹ *Maraş Vilayet Gazetesi*, S. 673, 27.09.1946, s. 2.

yapmak ve etrafına duvar örmek için hazırlıklar başlatmıştır.¹⁴² Emirmahmutoglu, bizzat şehrin güneydoğusunda bulunan mezarlığa Hatay orman fidanlığından 15.000 ağaç getirterek dikilmesini sağlamıştır.¹⁴³

Sait Emirmahmutoglu (Aksöyek) doktor olduğundan hareketle şehirde sağlık sorunlarını çözmek için oldukça gayret göstermiştir. 1946 yılında maddi imkânsızlıklar dolayısıyla trahom hastalığından şehirde tedavi göremeyecek köylü hasta vatandaşların ilaçlanmalarını sağlamak ve ailelerin hastalık durumlarını tespit etmek üzere, Maraş savaş kurulu kadrosuna, hastaları ilaçlamak için 5 gezici ilaçlayıcı daha tayin edilmiş ve bunlar köylerde çalışmaya başlamışlardır.¹⁴⁴ Verem hastalığı ile mücadele kapsamında ise Maraş'ta 20 Mart 1947 tarihinde Verem Savaş Derneği kurulmuştur.¹⁴⁵ 1948 yılında komşu şehirlerde görülen çiçek hastalığına tedbir olarak Doğumevinde, Trahom Hastanesinde, Hükümet ve Belediye doktorlukları tarafından halka çiçek aşısı yapılmıştır.¹⁴⁶ 1948 yılına kadar özel idareye bağlı olarak çalışan Memleket Hastanesi genel bütçeye alınarak, belediye tarafından 20.000 lira ödenek ayrılmıştır. Aynı zamanda hastanenin yatak kapasitesi 25'ten 50'ye çıkarılmıştır.¹⁴⁷

Belediye Başkanlığı döneminde Sait Emirmahmutoglu, Maraş'ta birçok cumhurbaşkanını, başbakanı ve bakanları ağırlamıştır. Dr. Sait Emirmahmutoglu Maraş'ın 27. Kurtuluş Bayramı kutlamalarına, TBMM Başkanı Kazım Karabekir'in Maraş'a gelişi ile ilgili hatırasını şu şekilde anlatmıştır; *"Belediye reisiyim. Bir gün Maraş mebuslarından biri odama geldi. Dedi ki 'Kazım Karabekir Paşa acaba beni Belediye Reisi Maraş'ın Kurtuluş Bayramı'na davet eder mi? Dedi.' Kazım Karabekir Paşa hayatımda çok sevdiğim, hürmet ettiğim bir adamdı. Nasıl çağırman dedim ve paşayı güzel bir yazı ile davet ettim."*¹⁴⁸

Kazım Karabekir Paşa, davete icabet ederek 11 Şubat 1947'de saat 15.30'da Maraş'a gelmiş ve Eloğlu (Türkoğlu) bucağından itibaren millî kıyafetli binlerce şehirli ve köylü halkın coşkun tezahüratıyla ve kurbanlar kesilerek karşılanmıştı. Karabekir ve diğer davetliler şehre 2 kilometre kala otomobilden inerek halkı selamladılar ve şehre yürüyerek girdiler.¹⁴⁹ Karabekir Paşa, Maraş'ta birçok yere ziyaret gezileri yapmıştı. Maraş Belediye Başkanı Sait Emirmahmutoglu, Karabekir Paşa'nın 12 Şubat Kurtuluş Bayramı'nın muhteşemliğine hayran kaldığını ifade ederek, o günle ilgili şu sözleri söylemiştir: *"Giderken bana 'Gel seni Maraşlıların namına alından öpeyim' dedi. Sonra Antep'e gitti. Biz o zaman düşünememiştir; Antepliler Paşa'yı 'Fahri Hemşeri' ilan etmişler. Paşa oradan ayrılırken*

¹⁴² Maraş Posta Gazetesi, S. 65, 07.01.1948, s. 2.

¹⁴³ Cengiz Şavklı, "Emirmahmutoglu, Sait" Kahramanmaraş Ansiklopedisi, C. 3, Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi Yayınları No: 148, Kahramanmaraş, s. 320.

¹⁴⁴ Maraş Vilayet Gazetesi, S. 658, 15.06.1946, s.1.

¹⁴⁵ Tombul, a.g.t, s.91.

¹⁴⁶ Maraş Posta Gazetesi, S. 77, 04.02.1948, s. 2.

¹⁴⁷ Maraş Posta Gazetesi, S. 77, 04.02.1948, s. 2.

¹⁴⁸ Madalyalı Tek Şehir Kahramanmaraş Dergisi, 66. Yıl Özel Sayısı, s. 59.

¹⁴⁹ Akşam gazetesi, 11 Şubat 1947, s. 2; Vakıf gazetesi, 11 Şubat 1947, s. 5.

‘Maraş’ın davetlisi, Antep’in hemşerisi olarak dönüyorum. Buralardaki anılarımı hiçbir zaman unutmayacağım’ demiş...¹⁵⁰

Başkan Emirmahmutoğlu (Aksöyek), 1948 yılında bazı belediye meclisi üyeleri ve dönemin gazetecileri tarafından belediye başkanlığı görevini layığıyla yerine getirememek ile suçlanmıştır. İddialara göre Aksöyek vazifeye geldiği günden beri hiçbir zaman görevini benimsememiş, günün yalnızca iki üç saatini belediye makamında geçirirken, zamanının çoğunu doktorluk mesleğine ayırmış, böylece kendi sorumluluğuyla ve halkın problemleriyle yeterince ilgilenmemiştir.¹⁵¹ Bu durumun şehre zararı dokunduğuna karar veren 17 belediye meclisi üyesi bir araya gelerek 8 maddelik bir istizah takriri hazırlamıştır. 10 Şubat 1948’de yapılan belediye meclisi toplantısında söz konusu takrir belediye başkanına sunulmuştur. Toplantıda takririn yüksek sesle okunmasının ardından Sait Aksöyek bu takrire şimdilik cevap vermeyeceğini belirtmiş ve konunun meclisin gelecek toplantısında görüşülmesinde ısrar etmesi üzerine toplantıya son verilmiştir.¹⁵²

Üç dönem belediye başkanlığı yapan Emirmahmutoğlu’na, belediye başkanlığı dönemi ile ilgili olarak; “döneminizde gururla söyleyebileceğiniz ne var” sorusuna Emirmahmutoğlu; “*belediyede hiç siyaset yapmadım, çalmadım, çaldırmadım*” cevabını vermesi, dürüstlüğü ön plana alan bir siyasetçi olduğunu göstermesi açısından oldukça önemlidir. Evli ve Üç çocuk bası olan Sait Emirmahmutoğlu, 2001 yılında Kahramanmaraş’ta vefat etmiştir. Cenazesi öğle namazına müteakip kılınan cenaze namazı ardından Şeyhadil Mezarlığı’nda toprağa verilmiştir.¹⁵³

2.6. Selman Zülkadiroğlu (1948-1950)

13 Mart 1948’de belediye meclisi olağanüstü bir toplantı yaparak, Dr. Sait Emirmahmutoğlu’ndan inhilal eden belediye başkanlığı seçimini yapmışlardır. 23 meclis üyesinin gizli oyla seçim yapmasının ardından belediye başkanlığına Selman Zülkadiroğlu seçilmiştir.¹⁵⁴ 1580 sayılı Belediye Kanunu’nun 89’ncu maddesine uygun olarak, 2 Ağustos 1948 tarihinde ise Maraş belediye başkanlığı görevine 21894 nolu kararla, Selman Zülkadiroğlu’nun seçildiği tasdik edilmiştir.¹⁵⁵ Görevine başlayan Selman Zülkadiroğlu, makamına gelerek meclisin gösterdiği itimat ve güvene teşekkür etmiş, memlekete faydalı olmak için elinden geldiği kadar çalışacağını belirtmiştir.

Bu dönemde şehrin en önemli sorunlarından biri olan şiddetli yağmurların ardından cadde ve sokaklarda oluşan su çukurları ve çamurlar belediye başkanının emriyle temizlenmiştir. Henüz görevinin ilk günlerinde yaptığı bu çalış-

¹⁵⁰ Madalyalı Tek Şehir Kahramanmaraş Dergisi, 66. Yıl Özel Sayısı, s. 59.

¹⁵¹ *Maraş Posta Gazetesi*, S. 85, 27.02.1948, s. 1.

¹⁵² *Maraş Posta Gazetesi*, S. 78, 06.02.1948, s. 1-2.

¹⁵³ Şavkılı, “Emirmahmutoğlu, Sait”, s. 321.

¹⁵⁴ *Maraş Posta Gazetesi*, S. 92, 15.03.1948, s. 1.

¹⁵⁵ BCA, 030.11.1.199.20.14.

masından ötürü belediye başkanı takdir edilmişti.¹⁵⁶ Selman Zülkadiroğlu'nun belediye başkanlığı döneminde şehirde elektriği genişletme çalışması yapılmıştır. Elektrik şebekesinin dizel grubu ile takviye edilmesi dolayısıyla yeniden abone kaydının alınması kararlaştırılmıştır. Bu kapsamda belediyenin çalışmalarına başlaması için abone olacak olanlardan avans vermek suretiyle; motorlardan 100 lira, evlerden üç odaya kadar 100 lira, üç odadan fazla evlerden 200 lira, lokanta, kahvehane ve hamamlardan 200 lira yardım alınması kararlaştırılmıştır.¹⁵⁷ Ayrıca daha önce çalışmaları başlatılan Maraş-Ceyhan Elektriği Türk Anonim Ortaklığı faaliyetlerine başlamıştır. Şirketin açılışı kalabalık bir halk kitlesiyle birlikte coşkuyla yapılmıştır.¹⁵⁸ Şehrin elektrik ihtiyacını tespit etmek için belediye başkanı tarafından getirilen mühendis Behçet Karamanoğlu, 24 Mayıs 1948'de şehirde gerekli çalışmaları yapmaya başlamıştır.¹⁵⁹

Şehirdeki açık su üstlerinin kapatılması ve lağım teşkilatının inşası için belediye ile Sıtma Mücadele Başkanlığı birlikte hareket ederek gerekli çalışmaları başlatmışlardır.¹⁶⁰ Selman Zülkadiroğlu kısa bir süreliğine vilayet işleri için Ankara'ya gitmiş ve döndüğünde, 1949 yılında Maraş Hastanesi'nin inşasının başlayacağını ve Elbistan'da bir sağlık merkezi açılacağını müjdesini vermiştir. Ayrıca belediye başkanının Ankara'daki çalışmalarıyla Maraş hastanesine ilk kez bir röntgen cihazı getirtilmişti.¹⁶¹ 1948 yılına kadar özel idareye bağlı olan Maraş Memleket Hastanesi, 3 Şubat 1948 tarihinden itibaren genel bütçeye alınmıştır. Maraş şehrinde Devlet Hastanesi, Maraş Milletvekili ve Sağlık Bakanı olan Doktor Kemal Bayazıt'ın büyük gayretleri ile ancak 1949 yılında açılabilmiştir.¹⁶² Sait Emirmahmutoğlu döneminde inşası planlanan fakat hayata geçirilemeyen diğer bir imar olan hal ve mezbahane yapılması için çalışmalar belediye tarafından başlatılmıştır. Bu hususta şehre bir mühendis getirilmiş, mühendis hal için Taşhan'ı, mezbahane için ise Tabakhane'e yanını uygun görmüş; gerekli etüt ve krokileri hazırladıktan sonra şehirden ayrılmıştır.¹⁶³

Bu dönemde belediye esnaflar için bir sicil hazırlamaya karar vermiştir. Esnaflar için düzenlenecek olan sicillerin amacı esnafın belediye nizamlarına ve kanunlarına göre disiplinli ve karşılıklı hak ve saygıya dayanan esaslar çerçevesinde çalışmalarını sağlamaktır.¹⁶⁴ Ayrıca bu dönemdeki et fiyatları halk için yüksek meblağlı bulunmuş ve belediye tarafından müdahale edilmiştir. Koyun eti 180'den 160'a, keçi eti 130'dan 120'ye ve sığır eti 110'dan 100 kuruşa indirilmiştir. Bu durumdan memnun olmayan kasaplar şehrin etsiz kalacağını ileri

¹⁵⁶ *Maraş Posta Gazetesi*, S. 95, 22.03.1948, s. 2.

¹⁵⁷ Tombul, a.g.t, s.78; *Maraş Posta Gazetesi*, S. 139, 02.07.1948, s. 1.

¹⁵⁸ *Maraş Posta Gazetesi*, S. 94, 19.03.1948, s. 3-4.

¹⁵⁹ *Maraş Posta Gazetesi*, S. 122, 24.05.1948, s. 2.

¹⁶⁰ *Maraş Posta Gazetesi*, S. 178, 25.10.1948, s. 2.

¹⁶¹ Tombul, a.g.t, s.84; *Maraş Posta Gazetesi*, S. 156, 13.08.1948, s. 1.

¹⁶² Çetin, a.g.t., s. 126.

¹⁶³ *Maraş Posta Gazetesi*, S. 229, 29.01.1949, s. 1.

¹⁶⁴ *Maraş Posta Gazetesi*, S. 99, 31.03.1948, s. 2.

sürerek ilgili makamlara şikâyetle bulunmuşlar fakat belediye bu isteği haksız gördüğünden reddetmiştir.¹⁶⁵ Sebze ve meyvelerin satışında da düzenlemeye gidilerek, toptan ve perakende maliyet ve satış fiyatları tespit edilmiş ve her gün liste kaydına başlanmıştır.¹⁶⁶

1948 yılında Maraş'ta, mevcut olan ortaokulun liseye çevrilmesi kararı alınarak, Maraş lisesinin açılmasına karar verilmiştir. Ayrıca Orta Sanat Okulu'nun da Enstitüye çevirme kararı da alınmıştır.¹⁶⁷ Böylece şehir ilk lisesine kavuşmuş ve Maraş Lisesi 1948 Eylül ayında öğrenci kayıtlarına başlamış, birinci sınıfa talebe alınmaya başlanmıştır.¹⁶⁸ Maraş Lisesi'ne başlangıçta toplam 54 talebe kayıt yaptırmıştır.¹⁶⁹ Lisenin açılmasının ardından burada sık sık sergi ve merasimler düzenlenmiştir.¹⁷⁰ 1948 yılı itibarıyla Maraş Merkez'de 37, Elbistan'da 37, Göksun'da 31, Afşin'de 29, Andırın'da 24, Pazarcık'ta 1 tane olmak üzere toplamda 159 okul yapılmıştır.¹⁷¹ 6 Kasım 1948'de ise şehrin önemli ihtiyaçlarından olan millî kütüphane ve bir de çocuk kütüphanesi açılmıştır. Aynı gün taş medrese olarak anılan binanın müze olarak açılışı gerçekleştirilmiştir. Bir günde üç önemli yapıya kavuşan halk bu açılışları düzenlenen merasimlerle kutlamıştır.¹⁷²

1948 yılında Maraş-Göksun yolunda 3000 km'lik blokaj yapılmış, tekir kasabasında 2000 km'lik ham taş yapılmış ve hendekler açılmıştır. Göksun-Elbistan yolunda 2000 km'lik blokaj yapılmış, ayrıca Maraş-Elbistan yoluna 60-63 km arasında toprak takviyesi yapılmıştır. Göksun-Elbistan yolu üzerindeki Poskoflu Köprüsü tamir edilmiştir. Aynı zamanda Maraş-Göksun yolu üzerindeki Güredi Köprüsü 250 bin liralık masrafla tamir edilmiştir. Maraş'ın köy yolları ile ilgili olarak 1948 yılı başında İlçe Merkezlerine bağlı köyler ve bucaklarda dâhil olmak üzere belediye başkanlığı tarafından 268 km yol yapılmıştır. 1948 yılına gelindiğinde eksik olan Bertiz köylerini ana yola bağlamak üzere faaliyete geçilmiş; Sarıçukur, Maksutlu, Çobanlı, Baydemirli köylülerinde gayretleriyle Sarıçukur ve Hamidiye köprüsü yolları araba geçişlerine açılmıştır.¹⁷³ Halkın yıllardır sabırsızlıkla beklediği asıl imar ise tren hattı olmuştur. Maraş'a uğramadan geçen Adana-Narlı-Malatya demiryolu hattına, Köprüağzı istasyonundan 28 kilometrelik Şerefoğlu-Maraş hattı açılarak, 2 Ağustos 1948'de Maraş'a ilk tren gelmiştir.¹⁷⁴ 2 Ağustos 1948'de açılışı yapılan tren istasyonun-

¹⁶⁵ *Maraş Posta Gazetesi*, S. 119, 17.05.1948, s. 1.

¹⁶⁶ *Maraş Posta Gazetesi*, S. 159, 20.08.1948, s. 2.

¹⁶⁷ *Maraş Posta Gazetesi*, S. 172, 01.10.1948, s. 1.

¹⁶⁸ *Maraş Posta Gazetesi*, S. 170, 24.09.1948, s. 2.

¹⁶⁹ *Maraş Posta Gazetesi*, S. 173, 04.10.1948, s. 1.

¹⁷⁰ Tombul, a.g.t., s. 102.

¹⁷¹ *Maraş Posta Gazetesi*, S. 206, 03.01.1949, s. 1.

¹⁷² *Maraş Posta Gazetesi*, S. 192, 08.11.1948, s. 1.

¹⁷³ Tombul, a.g.t., s. 75.

¹⁷⁴ İlyas Gökhan, *Kahramanmaraş Tarihi*, C. I-II, Akbaba İletişim Matbaacılık, Kahramanmaraş, 2019, s. 796; "Maraş'ın Trene Kavuştuğu Gün", *Madalyalı Tek Şehir Kahramanmaraş*, S.3, 66. Yıl Özel Sayısı, Semih Ofset Matbaacılık, Ankara, 1986, s. 103; 1967 *Maraş İl Yıllığı*, s. 293.

da yapılan törende kurbanlar kesilmiş, davullar çalınmış ve şehir halkı bugünü bayram gibi kutlamışlardır.¹⁷⁵

2.7. Ali Kısakürek (1950-1956/1959-1960)

Ali Kısakürek 1903 yılında Maras'ta doğmuştur. Baba adı Mustafa Remzi ve anne adı Fatma olan Kısakürek, ilk ve ortaokul öğrenimini Maras'ta tamamlamıştır. Ankara'da belli bir süre devlet memurluğu görevinin ardından ailesi ile birlikte 1939 yılında Maras'a tekrar yerleşen Kısakürek, 1950-1956 ile 1959-1960 dönemleri arasında Maras Belediye Başkanlığı görevini yürütmüştür. Belediye Başkanlığı görevinden bir yıl sonra 1961 yılında vefat eden Ali Kısakürek'in mezarı Kahramanmaraş Şehitlik Mezarlığı'nda bulunmaktadır.¹⁷⁶

1580 sayılı Belediye Kanunu'nun 89'ncü maddesine uygun olarak, 30 Eylül 1950 tarihinde Maras belediye başkanlığı görevine 23747 nolu kararla, Ali Kısakürek'in seçildiği tasdik edilmiştir.¹⁷⁷ Görevine başlayan Ali Kısakürek, Maras'ın imardan sağlığa kadar pek çok sorunuyla ilgilenmiştir. Ali Kısakürek'in başkanlığında toplanan belediye genel meclisi, şehre bir verem hastanesi yapılmasına karar vermiş; devam eden İmam Hatip Okulu inşası için 3000 lira ve yardıma muhtaç öğrenciler için 2000 liralık bütçe ayırmıştır. Ayrıca Maras yakınlarındaki Araban bölgesinde "Sarıl" adında yeni bir bucak kurulmasına karar verilmiş ve hazırlıklar başlatılmıştır.¹⁷⁸ Ayrıca 1953 yılı içinde şehre bir Hükümet Konağı, PTT binası, Ziraat Bankası ve Kız Enstitüsü açılması için devlet hazinesinden bütçe alınmış ve binaların imarı için hazırlıklar başlatılmıştır.¹⁷⁹ Bu hususta Hükümet Konağının inşasının temeli 6 Temmuz 1954'te,¹⁸⁰ Kız Enstitüsünün temeli ise 12 Temmuz 1954'te atılmıştır.¹⁸¹ Maras Devlet Hastanesi'nin genişletilerek 50 yatak daha ilave edilmesiyle kapasitesinin 120'ye çıkarılması ve kulak burun boğaz servislerinin kurulması için hazırlıklar başlatılmıştı. Ayrıca Çocuk Yuvası'na 30 yatak eklenmesi ve Trahom Hastanesi'ndeki yatak sayısının 15'e çıkarılması yolunda karar alınmış ve Sağlık ve Sosyal Yardım Vekâleti ile belediyenin ortak çalışmalarıyla gerekli hazırlıklar başlatılmıştır.¹⁸² Çünkü 1950'li yıllarda Maras'ın yolları ve damları toprak olup, şiddetli bir rüzgâr estiğinde şehir toz duman içinde kalırdı. Halkın bir kısmı Maras'a özgü ağızotu kullanır ve bu otu bazı nedenlerle yere tükürürlerdi. Poyrazın savurduğu toz insanların ciğerlerine ve gözlerine girer, bu nedenle eskiden beri Maras'ta akciğer hastalığı olan verem ile bir göz hastalığı olan

¹⁷⁵ *Maras Posta Gazetesi*, S. 152, 02.08.1948, s. 1; *Maras Posta Gazetesi*, S. 192, 08.11.1948, s. 1.

¹⁷⁶ Cuma Sungur, "Ali Kısakürek", *Kahramanmaraş Ansiklopedisi*, Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi Yayınları, Yayın No:150, C.V, Kahramanmaraş 2021, s.108.

¹⁷⁷ BCA, 030.11.1.217.35.3.

¹⁷⁸ *Demokrasiye Hizmet Gazetesi*, S. 34+494, 15.01.1953, s. 1.

¹⁷⁹ *Demokrasiye Hizmet Gazetesi*, S. 34+505, 29.01.1953, s. 1.

¹⁸⁰ *Demokrasiye Hizmet Gazetesi*, S. 34+935, 06.07.1954, s. 1.

¹⁸¹ *Demokrasiye Hizmet Gazetesi*, S. 34+941, 13.07.1954, s. 1.

¹⁸² *Demokrasiye Hizmet Gazetesi*, S. 34+742, 17.11.1953, s. 1.

trahom oldukça yaygındı.¹⁸³ Kısakürek Dönemi'nde yenisi yapılmak istenen hal binasının temeli ise 26 Temmuz 1954'te atılmıştı.¹⁸⁴

Şehirde ve kaza merkezlerinde okul yapmak için İller Bankası'ndan 430.000 lira temin edilmiş ve bu bütçeyle kaza ve merkezde toplam 8 ilkokul yaptırılması kararı alınarak hazırlıklara başlanmıştır.¹⁸⁵ 1955 yılında ise 5387 numaralı kanun gereğince kimsesiz çocuklar için Yetiştirme Yurdu açılmıştır.¹⁸⁶ Aynı yıl içinde toplam 15 köy okulu ve 4 şehir okulu inşa edilerek hizmete açılmıştı.¹⁸⁷ 1934 yılında Maraş Halkevi'nin kurulması¹⁸⁸ ile birlikte açılan okuma evi ve kitapsarayı Maraş'a yeni bir canlılık ve hareketlilik getirmiştir. Mevcut kütüphanenin kitaplarının da aktarılması ile pek çok vatandaşın kitapla buluşması sağlanmıştır. Ancak bu kültürel yönde başlatılan hareketlilik çok uzun sürdürülememiş, 1950'li yıllarda Halkevlerinin kapatılması ile birlikte sekteye uğramıştır. Okuma salonlarında ve kitapsaraylarda bulunan kitapların bir kısmı kaybolmuş kalan kısmı da Milli Eğitim Bakanlığı Kütüphaneler Genel Müdürlüğü tarafından Fevzi Paşa Mahallesinde kiralanen bir salonda halkın hizmetine sunulmuştur.¹⁸⁹ 1956 yılında ise "Çocuk Bahçesine" inşa edilen ve şehirdeki ikinci "Çocuk Kütüphanesi" açılması,¹⁹⁰ 12 köyde okul açılması programı alınmış, bunlardan 10 tanesinin inşaatı tamamlanarak eğitime açılmıştır. Ayrıca 4 şehir okulu ile 26 köy okulunda onarım yapılmıştır. Bir yıl içinde 25 köy okula kavuşmuş ve 5000 çocuk eğitime başlamıştır. Liseli öğrenciler için de bir öğrenci yurdu açılmıştır.¹⁹¹

Ceyhan Elektrik Santrali kuruluncaya kadar şehrin elektrik ihtiyacını gidermek amacıyla belediye tarafından 300 beygirlik dizel grubu alınmış ve kurulumu yapıldıktan sonra faaliyet vermeye başlamıştır.¹⁹² Elektrik ve sudan yoksun olan Maraş Garı, belediyenin katkılarıyla su ve elektriğe kavuşturulmuştur.¹⁹³

Bu dönemde Maraş yılların ihmalinden ve dağların esaretinden kurtarılarak, Maraş-Kayseri yolu üzerine inşa edilen Ceyhan köprüsünün temelleri düzenlenen merasimle atılmıştır.¹⁹⁴ Ayrıca günde 200'den fazla arabanın geçeceği düşünülen 183 km uzunluğundaki Maraş-Pınarbaşı yolunun inşasına da başlanmıştır.¹⁹⁵

¹⁸³ Ahmet Eyicil, *Yakın Çağda Kahramanmaraş*, Ukde Kitaplığı: 75, Kahramanmaraş, 2009, s. 67.

¹⁸⁴ *Demokrasiye Hizmet Gazetesi*, S. 34+953, 27.07.1954, s. 1.

¹⁸⁵ *Demokrasiye Hizmet Gazetesi*, S. 34+864, 08.04.1953, s. 1.

¹⁸⁶ *Demokrasiye Hizmet Gazetesi*, S. 34+1333, 23.10.1955, s. 1.

¹⁸⁷ *Demokrasiye Hizmet Gazetesi*, S. 34+1360, 23.11.1955, s. 1.

¹⁸⁸ BCA, 490.0.1.496.1997.3.

¹⁸⁹ *Yurt Ansiklopedisi*, "K. Maraş", C. 8, Anadolu Yayıncılık, İstanbul, 1982, s. 5739; *Maraş İl Yıllığı 1967*, s. 198.

¹⁹⁰ *Demokrasiye Hizmet Gazetesi*, S. 34+1605, 11.09.1956, s. 1.

¹⁹¹ *Demokrasiye Hizmet Gazetesi*, S. 34+1638, 19.10.1956, s. 1.

¹⁹² *Demokrasiye Hizmet Gazetesi*, S. 43+571, 16.04.1953, s. 1.

¹⁹³ *Demokrasiye Hizmet Gazetesi*, S. 34+751, 27.11.1953, s. 1.

¹⁹⁴ *Demokrasiye Hizmet Gazetesi*, S. 34+510, 04.02.1953, s. 1.

¹⁹⁵ *Demokrasiye Hizmet Gazetesi*, S. 43+573, 18.04.1953, s. 1.

1950-1951 yılları arasında Bulgaristan'dan Anadolu'ya insan akını başlamıştır. İlgi ve çalışma alanlarına göre 63 ilin 44'üne iskân edilen Bulgar göçmenlerinin yerleştikleri yerler arasında Ordu, Erzincan, Tunceli, Elazığ, Malatya ve Maraş bulunmaktaydı.¹⁹⁶ Maraş'a gelen göçmenler için vali başkanlığında bir komite kurulmuş ve gelen 1500 kişilik göçmen merkez, Pazarcık, Eloğlu, Afşin ve Andırın'da iskâna tabi tutulmuşlardır. Hükümet tarafından göçmenlerin 962'si merkezde iskân edilerek, her türlü tedbirlerin alındığı ve onlara bağ, bahçe, toprak verildiği anlaşılmaktadır.¹⁹⁷ Öte yandan bu göçmenlere ev yapılması için Marshall Planı yardımları çerçevesinde 300.000 lira harcanmış ve 204 evin yapımı tamamlanmıştır.¹⁹⁸ Maraş Belediyesi'nin katkılarıyla 367 nüfuslu ve 87 aileden oluşan göçmenler için Kılılı köyünde 36, Eloğlunda 19, Şekero-ba'da 22 ve Kuyumcular köyünde 5 adet olmak üzere 82 köy tipi göçmen evi inşa edilmiş ve göçmenler yerleştirilmişlerdir. Aynı zamanda göçmenlere 1801 dönüm tarla verilmiş ve 11.700 lira donatım kredisiyle her aileye birer çift at, birer araba ve koşum, birer inek, birer pulluk ve tırmık temin edilmiştir. Ayrıca 11.116 lira değerinde tohum için çevirme kredisi sağlanmış ve hükümet tarafından tahsis edilen bütçeyle 1036 dönüm toprak açtırılmıştır. Böylece Maraş merkezindeki geçici olarak iskân edilen göçmenlerin hepsi müstahsil duruma getirilmiştir.¹⁹⁹

Ali Kısakürek şehir halkı ve dönemin gazeteleri tarafından sert bir dille eleştirilen başkanlardan biri olmuştur. Şehir halkı şikâyetçi olduğu bir durum karşısında belediyeye açık mektup yazarak bu mektubun gazetelerde yayınlanmasını sağlamışlardır. Ardı arkası kesilmeyen bu şikâyetler ve belediyeye yönelik eleştiriler haftada 6 gün yayımlanan Demokrasiye Hizmet gazetesinin ortalama üç basımında görülmektedir.²⁰⁰ Belediye hakkında en çok şikâyet olan konular ise; şehir sokak ve meydanlarının kirliliği, hastanelerin hijyenden uzak olması, yolların çamur ve su çukurlarıyla kaplı olması, su ve elektriğin yetersizliği, belediye otobüslerinin ve otobüs duraklarının hali, fiyatların belediye tarafından kontrol edilmemesi, şehirde çay ve şeker kıtlığı olmasına rağmen belediyenin bu duruma bir çözüm bulmamasıdır. Bu sorunlardan bazıları kendi vazifesi olmamasına rağmen Valilik tarafından çözülmüş, bazen de halk kendi arasında bir çözüm yolu bulmaya çalışmıştır. Örneğin Pınarbaşı'ndaki yollar-dan otomobil geçemeyecek hale gelmiş, bu durum karşısında taksi şoförleri belediyeye müracaat etmişlerdir. Fakat belediyeden ne olumlu bir dönüş ne de

¹⁹⁶ Ali Tanoğlu, "Bulgaristan Türklerinin Son Göç Hareketi (1950-1951)", *İ.Ü. İktisat Fakültesi Mecmuası*, C. 14, İstanbul, Ekim 1952 - Temmuz 1953, s. 153.

¹⁹⁷ Necla Günay, "1950-1951 Yılında Bulgaristan'dan Anadolu'ya Yapılan Göçler ve Maraş'a İskân Edilen Göçmenler", *VII. Uluslararası Balkan Tarihi Araştırmaları Sempozyumu, Balkanlar'a ve Balkanlar'dan Göçler (Osmanlı'dan Cumhuriyet'e*, C. 1, Ankara, 2019, s.185-189.

¹⁹⁸ Esra Sarıkoyuncu Değerli-Hasan Karakuzu, "1950-1951 Yılında Bulgaristan'dan Türkiye'ye Türk Göçü", *Akademik Bakış Dergisi*, S. 57, Eylül-Ekim 2016, s. 340-341.

¹⁹⁹ *Demokrasiye Hizmet Gazetesi*, S. 43+542, 13.03.1953, s.1.

²⁰⁰ *Demokrasiye Hizmet Gazetesi*, S. 34+897, 16.05.1954, s. 1.

bir faaliyet hareketi göremeyen şoförler kendi başlarının çaresine bakarak yolların düzeltebilmesi için işçi tutarak yolların araçların geçeceği hale getirilmesini sağlamışlardır.²⁰¹ Halkın şikâyetlerini destekleyen Hıfzıssıhha Meclisi bir rapor hazırlayarak; şehrin temizliğinin yetersiz olduğunu, içme sularının kirlenmeye müsait durumda olduğunu, derelerin temizlikten mahrum olduğu ve mezbahalar dışında et satıldığını doğrulamıştır. Ayrıca bu duruma el atılmazsa çeşitli salgın hastalıkların ortaya çıkmasına neden olabileceği vurgulanmıştı.²⁰² Uzun bir süre bu şikâyetler karşısında sessiz kalan Ali Kısakürek, söz konusu gazeteye halktan birinin belediyeyi eleştirdiği yazıya karşılık, belediyenin vazifelerini içeren ve halkın iddialarına cevap veren bir yazı göndermiş, fakat bu kısa cevaplar insanları tatmin etmemiştir.²⁰³

Halkın sabırsızlıkla beklediği Ceyhan Elektrik Santrali çalışmaları devam ederken belediyeden gerekli desteği göremeyen şirket belediyeye iki kez protesto telgrafi çekmiştir. Söz konusu telgrafta şirketin daha fazla bekletilmesine ve işin uzatılmasına tahammülü kalmadığı ve 200 bin dolarlık gerekli transferin yapılmaması halinde şirketin Ceyhan Elektrik Santralinin inşasının durduracağı belirtilmiştir. Belediyeden ümidi kesen halk ise bu konuyla Maliye Vekili Nedim Ökmen'in ilgilenmesini ve inşaatın durdurulmasının engellenmesini istemişlerdi.²⁰⁴ Kısa bir süre sonra santral için gerekli inşaat malzemeleri getirilmişti.²⁰⁵

Bu şikâyetlere rağmen dört muhalif parti mensubundan oluşan Belediye Meclisinin 16 Kasım 1955'teki toplantısında oy çoğunluğuyla Ali Kısakürek tekrar belediye başkanı seçilmişti.²⁰⁶ Belediye kanunu çerçevesinde 10 Ocak 1956 tarihinde Maraş belediye başkanlığı görevine 28415 nolu kararla, Ali Kısakürek'in ikinci defa seçildiği tasdik edilmiştir.²⁰⁷ Fakat daha sonra bu yılda belediye başkanlığı makamına İbrahim Sadi Öztürk gelmiştir.

2.8. İbrahim Sadi Öztürk (1956-1959/1967-1969)

İbrahim Öztürk olarak da bilinen belediye başkanı, 1920 yılında Nallıhan ilçesinin Eymür köyünde doğmuştur. İbrahim Öztürk Bursa Lisesini birincilikle bitirdikten sonra 1940 yılında Sosyal Bilimler fakültesini girmiştir. Üniversite öğrenimini tamamladıktan sonra sırasıyla Elvanlı Bucak Müdürlüğü, Sivrihisar Kaymakam Vekilliği, Gediz, Çıldır, Keskin, Çankaya kaymakamlıkları ile Maraş, Van, Niğde Valilikleri yapmıştır. Merkez Valisi iken 1956 yılında Maraş Belediye Başkanlığına adaylığını koyup kazanmıştır. 12 Ekim 1969 yılında milletvekili seçimlerinde bağımsız aday olarak seçimlere girerek kazanmış, daha

²⁰¹ *Demokrasiye Hizmet Gazetesi*, S. 34+924, 23.06.1954, s. 1.

²⁰² *Demokrasiye Hizmet Gazetesi*, S. 34+10002, 25.09.1954, s. 1.

²⁰³ *Demokrasiye Hizmet Gazetesi*, S. 34+1081, 26.12.1954, s. 1-2.

²⁰⁴ *Demokrasiye Hizmet Gazetesi*, S. 34+1409, 19.01.1956, s. 1.

²⁰⁵ *Demokrasiye Hizmet Gazetesi*, S. 34+1427, 09.02.1956, s. 1.

²⁰⁶ *Demokrasiye Hizmet Gazetesi*, S. 34+1355, 17.11.1955, s. 1.

²⁰⁷ BCA, 030.11.1.255.4.6.

sonra Cumhuriyet Halk Partisine katılmıştır.²⁰⁸ İbrahim Öztürk 13 Şubat 2014'te vefat etmiştir.²⁰⁹

İbrahim Öztürk'ün Maraş'taki belediye başkanlığı yaptığı dönemde faaliyetlerine dair bilgimiz olmamakla birlikte kendisinin belediye başkanı Ali Kısakürek döneminde valilik yaptığını biliyoruz. Bu dönemde belediye teşkilatının halkın şikâyetlerine cevap vermemesi üzerine belediyenin bazı faaliyetlerini kendisi üstlenmiştir. Şehirde belediye teşkilatı yokmuşçasına halkın şikâyetçi olduğu konuları ele alarak hem valilik hem belediyenin vazifelerini yürütmüştür. Şehir halkı ise Ali Kısakürek'in aksine İbrahim Öztürk'ten oldukça memnun kalmış ve şehrin güzelleşmesini ona borçlu olduklarını belirtmişlerdir.²¹⁰

Sonuç

Türkiye Cumhuriyeti, Osmanlı Devleti'nden hizmet altyapısı olmayan ve halka karşı sorumluluğunu yerine getiremeyen yetersiz durumdaki belediye teşkilatlarını devralmıştır. Buna rağmen Cumhuriyet'in ilk döneminde Osmanlı döneminden kalan belediye teşkilatında fazla değişiklik uygulanmamış ve var olan sistem devam ettirilmiştir. Gerçek anlamda belediyelerin sınır ve sorumluluklarını belirleyen ilk kanun 1930'da çıkarılmış ve bu kanunla Osmanlı belediye teşkilatı geride bırakılarak dönemin şartlarını karşılayabilecek hükümler getirilmiştir.

Maraş şehri ise dönemin en büyük sorunları olan salgın hastalıklar, batakliklar, kanalizasyonlar, elektrik ve su gibi en temel ihtiyaçlarını bile karşılayamaz durumdayken bunun yanı sıra Millî Mücadele'de büyük bir yıkıma uğramıştır. Şehri savaş sonrası yıkımdan kurtararak halkın refah içinde yaşayacağı ortamı oluşturmak ise dönemin belediye başkanlarına kalmıştır. Fakat I. Dünya Savaşı sonrası içinde bulunulan ekonomik kriz ortamında bunu sağlamak kolay olmamıştır.

Savaş sonrasında şehrin en temel ihtiyaçları; su ve elektrik, yollar, okullar, dereler ve batakliklar, salgın hastalıklar, hastaneler, fırınlar, mezbahalar ve çeşitli imar ihtiyaçları oluşturmuştur. İlk başlarda hükümet tarafından tayin edilen, daha sonra oy birliğiyle seçilmeye başlanan belediye başkanları Maraş şehrinde ellerinden geleni yaparak, sorumluluk ve kabiliyetleri dâhilinde birçok faaliyette bulunmuşlardır. Haklarında fazla şikâyetler olan belediye başkanlarının dahi kendilerine sunulan bütçe imkânlarının izin verdiği kadarıyla faaliyetlerde bulundukları söylenebilir. Genel olarak belediye başkanları halkın sosyal sorunlarına duyarsız kalmamış ve şehri kalkındırmak için ellerinden geleni yapmışlardır.

²⁰⁸ Zeynel Kolutek, "XII-XVI. Dönemleri Arası Türkiye Büyük Millet Meclisinde Maraş Milletvekilleri ve Siyasi Faaliyetleri", Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Kahramanmaraş 2015, s.28-29.

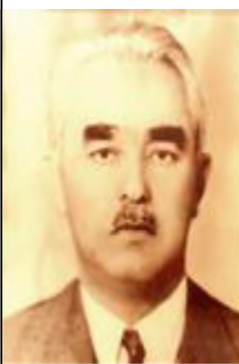
²⁰⁹ Yılmaz Kurt, "Bir Senatörün Ardından", *İdarecinin Sesi Dergisi*, 2014, s.74.

²¹⁰ *Demokrasiye Hizmet Gazetesi*, S. 34+1580, 12.08.1956, s. 1.

EKLER:

Ek-1: Belediye Başkanları Fotoğrafları (<https://kahramanmaras.bel.tr/belediye-baskanlari-0>. Erişim Tarihi: 08.06.2022).

			
Lütfi Köker (1922-1925)	Tevfik Kadioğlu (1925-1933)	Hasan Sükûti Tükel (1933-1939)	Ali Ulvi Yetişen (1939-1946)

			
Sait Emirmahmutoğlu (1946-1948/1963-1967/1973-1977)	Selman Zülkadiroğlu (1948-1950)	Ali Kısakürek (1950-1956/1959-1960)	İbrahim Sadi Öztürk (1956-1959/1967-1969)

Ek-2: Maraş Belediye Binası/1935 Yılında Maraş (Kahramanmaraş Büyükşehir Belediyesi Arşivi)

KAYNAKÇA**I- Arşiv Belgeleri**

BCA, 030.0.018.001.002.111.39.7.

BCA, 030.11.1.0.59.39.14.

BCA, 030.11.1.199.20.14.

BCA, 030.11.1.217.35.3.

BCA, 030.11.1.255.4.6.

BCA, 490.0.1.496.1997.3.

BOA, 02/Z/1318 (Hicrî) Dosya No:53Gömlek No:66 Fon Kodu: Y..PRK.UM.

BOA, 12/L/1298 (Hicrî) Dosya No:1337 Gömlek No:62 Fon Kodu: DH.MKT.

BOA, 16/Z/1307 (Hicrî) Dosya No:1747 Gömlek No:62 Fon Kodu: DH.MKT

BOA, 20/Ş/1333 (Hicrî) Dosya No: 90 Gömlek No:12 Fon Kodu: DH.UMVM.

BOA, 24/Ra/1320 (Hicrî)Dosya No:532Gömlek No:39 Fon Kodu: DH.MKT.

BOA, 29/Z/1292 (Hicrî) Dosya No:117 Gömlek No:71 Fon Kodu: DH.SAİDd.

BOA, Tarih: 17/C/1316 (Hicrî)Dosya No:2127Gömlek No:24 Fon Kodu: DH.MKT.

II- Resmi Yayınlar

Millet Meclisi Tutanak Dergisi, C. 33, D. 3, B. 52, TBMM Matbaası, Ankara, 1973.

Resmî Gazete, S. 1471, 14.04.1930.

Resmî Gazete, S. 14446, 12.02.1973.

Resmî Gazete, S. 28489, 06.12.2012.

TBMM Zabıt Ceridesi, D. II, C. 17, İ: 94, TBMM Matbaası, Ankara, 1976.

T.C Devlet Salnamesi (1925-1926), İstanbul Matbaa-i Amire, İstanbul, 1926.

T.C Devlet Salnamesi (1927-1928), İstanbul Matbaa-i Amire, İstanbul, 1928.

III- Kitaplar, Makaleler, Bildiriler ve Tezler

1967 Maraş İl Yılığ, Dönmez Ofset, Ankara, 1967.

AKBIYIK, Yaşar, Millî Mücadelede Güney Cephesi Maraş, Atatürk Araştırma Merkezi Yayını, Ankara, 1999.

ALPASLAN, Erhan, "Maraş'ta Sosyo-Kültürel ve İktisadi Hayat (1920-1950), Çukurova Araştırmaları, C. 4, S. 2, 2018.

AYDIN, Tülay, "Tek Parti Döneminde CHP'nin Maraş İl Teşkilatı (1936-1946)", Maraş Araştırmaları, Palet Yayınları, C. I, Konya, 2020.

BAYAZIT, Bekir Sami, Kahramanmaraş'ta Bayazidoğulları Tarihi, Ukde Yayınları, Kahramanmaraş, 1988.

CAVLAK, Tuncer, "Cumhuriyet Döneminde İdari Taksimat ve Mülki Teşkilat (1923-1950)", Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Elazığ, 1990.

ÇETİN, Süreyya, "Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi Belgelerine Göre Maraş (1923-1950)", KSÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Ana Bilim Dalı Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Kahramanmaraş, 2018.

ÇİÇEK, Yeter, "Geçmişten Günümüze Türkiye'de Yerel Yönetimler", Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, C. 11, S. 1, 2014.

DEDEOĞLU, Mesut, Kahramanmaraş Ekonomisi, Lazer Ofset Matbaa Tesisleri, Ankara, 1996.

- DEDEOĞLU, Mesut, *Dünden Bugüne Kahramanmaraş, Lazer Ofset Matbaası Tesisleri, Ankara, 1996.*
- DOĞAN, Orhan, “Maraş’ın İstiklal Mücadelesi”, *Akdeniz’in Altın Kenti Kahramanmaraş, Kahramanmaraş Valiliği İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü Yayınları, Kahramanmaraş, 2014.*
- Doğu Anadolu Bölgesi: Bölgesel Gelişme, Şehirleşme ve Yerleşme Düzeni, İmar ve İskân Bakanlığı, Ankara, 1970.
- EYİCİL, Ahmet Yakın *Çağda Kahramanmaraş, Ukde Kitaplığı: 75, Kahramanmaraş, 2009.*
- GÖKHAN, İlyas, “İlkçağdan Müslümanların Fethine Kadar Maraş”, *İlkçağdan Dulkadirliere Kadar Maraş, Ukde Yayınları, Kahramanmaraş, 2008.*
- GÖKHAN, İlyas, “Maraş ve İlçelerinin İsimlerinin Oluşması”, *Akdeniz’in Altın Kenti Kahramanmaraş, Kahramanmaraş Valiliği İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü Yayınları, Kahramanmaraş, 2014.*
- GÖKHAN, İlyas, *Kahramanmaraş Tarihi, C. I-II, Akbaba İletişim Matbaacılık, Kahramanmaraş, 2019.*
- GÖNEN, Cengiz, *Ulusal Kurtuluş Savaşının İlk Kahramanı Maraş, Lazer Yayınları, Ankara, 2005.*
- GÜMÜŞALAN, Nermin, *XX. Yüzyılın İlk Yarısında Maraş (1908-1938), K. Maraş Belediyesi Yayınları, Öncü Basımevi, Ankara, 2014.*
- GÜNAY, Necla “1950-1951 Yılında Bulgaristan’dan Anadolu’ya Yapılan Göçler ve Maraş’a İskânEdilen Göçmenler”, *VII. Uluslararası Balkan Tarihi Araştırmaları Sempozyumu, Balkanlar’a ve Balkanlar’dan Göçler (Osmanlı’dan Cumhuriyet’e, C. 1, Ankara, 2019.*
- GÜNAY, Necla “Millî Mücadelenin İlk Zaferi: Maraş Millî Mücadelesi ve Maraş’ın Kahramanlığı”, *Türkiyat Mecmuası, Millî Mücadele Özel Sayısı, 29, 2019.*
- GÜNDÜZ, Tufan, “Kahramanmaraş”, *DİA, C. XXIV, TDV Yayınları, İSAM, İstanbul, 2001.*
- GÜRBÜZ, Mehmet, “Kahramanmaraş’ın Kuruluşu, Gelişimi ve Mekânsal Analizi”, *Kentsel Ekonomik Araştırmalar Sempozyumu, C. 1, DPT & Pamukkale Üniversitesi, Denizli, Mart 2004.*
- HONİGMAN, Ernst, “Maraş”, *İA, C. VII, Milli Eğitim Basımevi, İstanbul, 1993.*
- KANADIKIRIK, Emrullah, “Maraş’ta Konut Tipleri”, *AÜDTCF Coğrafya Araştırmaları Dergisi, Ankara, 1972, S. 5-6.*
- KAYIŞ, Yasin “1946 Belediye Seçimleri ve Basın”, *Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi, C.7, .16, 2008.*
- KERR, Stanley E., *The Lions of Marash, Personel Experiences With American Near East Relief 1919 1922, Albany: State University of New York Press, 1973.*
- KILIÇ KÖKTEN, İsmail, “Maraş Vilayetinde Tarihten Dip Tarihe Giriş” *Türk Arkeoloji Dergisi, S. X 1, 1960.*
- KOÇ, Kemalettin, *Kahramanmaraş’ta Sosyal Hayatın Fiziki Yapıya Etkisi, Ukde Kitaplığı, Kahramanmaraş, 2010.*
- KOLUTEK, Zeynel, “XII-XVI. Dönemleri Arası Türkiye Büyük Millet Meclisinde Maraş Milletvekilleri ve Siyasi Faaliyetleri”, *Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Kahramanmaraş 2015.*

- KURT, Yılmaz, “Bir Senatörün Ardından”, İdarecinin Sesi Dergisi, 2014.
- OKTAY, Tarkan, “1920-2020 Döneminde Türkiye’de Belediyelerin Gelişimi”, Medeniyet Araştırmaları Dergisi, C. 5, S. 2, 2020.
- OKTAY, Tarkan, “Belediye Kurumunun Tarihsel Gelişimi”, Türkiye’de Yerel Yönetimler, Nobel Yayın Dağıtım, Ankara 2008.
- Osmanlı Salnamelerinde Maraş Sancağı (OSMS) I, (Haz: Sait Öztürk), Kahramanmaraş Belediyesi Yay., İstanbul 2006.
- ÖKMEN, Mustafa-Özer, Buğra “Türkiye’de Yerel Yönetimler: Yapısal, İşlevsel Görünüm, Sorunlar ve Arayışlar”, Türk Dünyasında Yerel Yönetimler, Türk Dünyası Belediyeler Birliği Yayını, Yayın No:4, İstanbul 2013.
- SARIKOYUNCU Değerli, Esra- Karakuzu, Hasan, “1950-1951 Yılında Bulgaristan’dan Türkiye’ye Türk Göçü”, Akademik Bakış Dergisi, S. 57, Eylül-Ekim 2016.
- SUNGUR, Cuma, “Ali Kısakürek”, Kahramanmaraş Ansiklopedisi, Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi Yayınları, Yayın No:150, C.V, Kahramanmaraş 2021.
- ŞAVKILI, Cengiz “Emirmahmutoğlu, Sait” Kahramanmaraş Ansiklopedisi, C. 3, Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi Yayınları No: 148, Kahramanmaraş.
- ŞAVKILI, Cengiz “Kahramanmaraş’ın Cumhuriyet Dönemi”, Millî Mücadelenin 100. Yılında Kahramanmaraş, Kahramanmaraş Büyükşehir Belediyesi Kültür Yayınları Serisi:100, Palet Yayınları, Konya, 2020.
- ŞAVKILI, Cengiz, “Eczacı Lütfi Köker”, Kahramanmaraş Ansiklopedisi, Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi Yayınları, Yayın No:146, C.III, Kahramanmaraş, 2017.
- ŞAVKILI, Cengiz-Gümüştalan, Nermin, “Cumhuriyet Döneminde Kahramanmaraş”, Akdeniz’in Altın Kenti Kahramanmaraş, Kahramanmaraş İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü Yayını, Kahramanmaraş, 2014.
- TANOĞLU, Ali, “Bulgaristan Türklerinin Son Göç Hareketi (1950-1951)”, İ.Ü. İktisat Fakültesi Mecmuası, C. 14, İstanbul, Ekim 1952 -Temmuz 1953.
- TOMBUL, Yusuf, “Cumhuriyet Dönemi Maraş Basını ve Bölgenin Sosyo Ekonomik ve Kültürel Gelişiminin Basındaki Yansımaları”, Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Kahramanmaraş 2019.
- TÜKEL, Süküti, Tatlı ve Acı Hatıralar, Piyasa Matbaası, İzmir, 1952-1953.
- UYAR, Hakkı, “Türkiye’de ve Dünyada Yerel Yönetimler: Kısa Bir Tarihçe”, Aydınlanma 1923 Dergisi, C. 8, S. 51, 2004.
- ÜNAL, Feyzullah, “Tanzimat’tan Cumhuriyet’e Türkiye’de Yerel Yönetimlerin Yasal ve Yapısal Dönüşümü”, Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, S.30, 20.
- YAKAR, Serdar, Maraş Millî Mücadelesinde Önde Gidenler, Ukde Yay., Kahramanmaraş, 2014.
- YAYLI, Hasan-Yaşıkaya, Refik, “Türkiye’de Yerel Hizmetlerle İlgili Yasal Düzenlemelerin Gelişimi”,Üçüncü Sektör Sosyal Ekonomi Dergisi, C. 47, S. 2, 2012.
- YÖRÜKOĞLU, Fuat “Türk Belediyeciliğinin Gelişim Süreci”, Mevzuat Dergisi, C. 12, S. 135, 2009.
- Yurt Ansiklopedisi, “K. Maraş”, C. 8, Anadolu Yayıncılık, İstanbul, 1982.
- IV- Süreli Yayınlar
- Akşam gazetesi, 11.02.1947.
- Demokrasiye Hizmet Gazetesi, S. 34+494, 15.01.1953.

- Demokrasiye Hizmet Gazetesi, S. 34+505, 29.01.1953.
 Demokrasiye Hizmet Gazetesi, S. 34+510, 04.02.1953.
 Demokrasiye Hizmet Gazetesi, S. 43+542, 13.03.1953.
 Demokrasiye Hizmet Gazetesi, S. 34+864, 08.04.1953.
 Demokrasiye Hizmet Gazetesi, S. 43+571, 16.04.1953.
 Demokrasiye Hizmet Gazetesi, S. 43+573, 18.04.1953.
 Demokrasiye Hizmet Gazetesi, S. 34+742, 17.11.1953.
 Demokrasiye Hizmet Gazetesi, S. 34+751, 27.11.1953.
 Demokrasiye Hizmet Gazetesi, S. 34+897, 16.05.1954.
 Demokrasiye Hizmet Gazetesi, S. 34+924, 23.06.1954.
 Demokrasiye Hizmet Gazetesi, S. 34+935, 06.07.1954.
 Demokrasiye Hizmet Gazetesi, S. 34+941, 13.07.1954.
 Demokrasiye Hizmet Gazetesi, S. 34+953, 27.07.1954.
 Demokrasiye Hizmet Gazetesi, S. 34+10002, 25.09.1954.
 Demokrasiye Hizmet Gazetesi, S. 34+1081, 26.12.1954.
 Demokrasiye Hizmet Gazetesi, S. 34+1333, 23.10.1955.
 Demokrasiye Hizmet Gazetesi, S. 34+1355, 17.11.1955.
 Demokrasiye Hizmet Gazetesi, S. 34+1360, 23.11.1955.
 Demokrasiye Hizmet Gazetesi, S. 34+1409, 19.01.1956.
 Demokrasiye Hizmet Gazetesi, S. 34+1427, 09.02.1956.
 Demokrasiye Hizmet Gazetesi, S. 34+1580, 12.08.1956.
 Demokrasiye Hizmet Gazetesi, S. 34+1605, 11.09.1956.
 Demokrasiye Hizmet Gazetesi, S. 34+1638, 19.10.1956.
 Hâkimiyet-i Milliye, 4 Haziran 1934.
 Madalyalı Tek Şehir Kahramanmaraş Dergisi, S. 66, Ankara, 1986.
 Maraş Posta Gazetesi, S. 65, 07.01.1948.
 Maraş Posta Gazetesi, S. 71, 21.01.1948.
 Maraş Posta Gazetesi, S. 77, 04.02.1948.
 Maraş Posta Gazetesi, S. 78, 06.02.1948.
 Maraş Posta Gazetesi, S. 83, 20.02.1948.
 Maraş Posta Gazetesi, S. 85, 27.02.1948.
 Maraş Posta Gazetesi, S. 92, 15.03.1948.
 Maraş Posta Gazetesi, S. 94, 19.03.1948.
 Maraş Posta Gazetesi, S. 95, 22.03.1948.
 Maraş Posta Gazetesi, S. 99, 31.03.1948.
 Maraş Posta Gazetesi, S. 119, 17.05.1948.
 Maraş Posta Gazetesi, S. 122, 24.05.1948.
 Maraş Posta Gazetesi, S. 139, 02.07.1948.
 Maraş Posta Gazetesi, S. 152, 02.08.1948.
 Maraş Posta Gazetesi, S. 156, 13.08.1948.
 Maraş Posta Gazetesi, S. 159, 20.08.1948.
 Maraş Posta Gazetesi, S. 170, 24.09.1948.
 Maraş Posta Gazetesi, S. 172, 01.10.1948.
 Maraş Posta Gazetesi, S. 173, 04.10.1948.

- Maraş Posta Gazetesi*, S. 178, 25.10.1948.
Maraş Posta Gazetesi, S. 192, 08.11.1948.
Maraş Posta Gazetesi, S. 206, 03.01.1949.
Maraş Posta Gazetesi, S. 229, 29.01.1949.
Maraş Vilayet Gazetesi, S. 43, 03.07.1934.
Maraş Vilayet Gazetesi, S. 54, 18.09.1934.
Maraş Vilayet Gazetesi, S. 56, 02.10. 1934.
Maraş Vilayet Gazetesi, S. 59, 23.10.1934.
Maraş Vilayet Gazetesi, S. 61, 06.11.1934.
Maraş Vilayet Gazetesi, S. 69, 01.01.1935.
Maraş Vilayet Gazetesi, S. 75, 19.02.1935.
Maraş Vilayet Gazetesi, S. 78, 12.03.1935.
Maraş Vilayet Gazetesi, S. 81, 09.04.1935.
Maraş Vilayet Gazetesi, S. 85, 14.05.1935.
Maraş Vilayet Gazetesi, S. 91, 20.06.1935.
Maraş Vilayet Gazetesi, S. 104, 19.09.1935.
Maraş Vilayet Gazetesi, S. 104, 19.09.1935.
Maraş Vilayet Gazetesi, S. 125, 13.02.1936.
Maraş Vilayet Gazetesi, S. 144-5.02.07.1936.
Maraş Vilayet Gazetesi, S. 153/14, 03.09.1936.
Maraş Vilayet Gazetesi, S. 161-22, 29.10.1936.
Maraş Vilayet Gazetesi, 04.02.1937.
Maraş Vilayet Gazetesi, S. 187-48, 13.05.1937.
Maraş Vilayet Gazetesi, S. 189-50, 27.05.1937.
Maraş Vilayet Gazetesi, S. 190/51, 03.06.1937.
Maraş Vilayet Gazetesi, S. 196-57, 15.07.1937.
Maraş Vilayet Gazetesi, S. 209/70, 14.10.1937.
Maraş Vilayet Gazetesi, S. 213-74, 11.11.1937.
Maraş Vilayet Gazetesi, S. 235/96, 14.04.1938.
Maraş Vilayet Gazetesi, S. 251, 04.08.1938.
Maraş Vilayet Gazetesi, S. 263, 27.10.1938.
Maraş Vilayet Gazetesi, S. 268, 01.12.1938.
Maraş Vilayet Gazetesi, S. 272, 29.12.1938.
Maraş Vilayet Gazetesi, S. 274, 12.01.1939.
Maraş Vilayet Gazetesi, S. 280, 02.03.1939.
Maraş Vilayet Gazetesi, S. 355, 01.08.1940.
Maraş Vilayet Gazetesi, S. 370, 07.11.1940.
Maraş Vilayet Gazetesi, S. 373, 28.11.1940.
Maraş Vilayet Gazetesi, S. 430, 01.01.1942.
Maraş Vilayet Gazetesi, S. 473, 19.11.1942.
Maraş Vilayet Gazetesi, S. 476, 10.12.1942.
Maraş Vilayet Gazetesi, S. 514, 02.09.1943.
Maraş Vilayet Gazetesi, S. 518, 30.09.1943.
Maraş Vilayet Gazetesi, S. 548, 04.05.1944.

Maraş Vilayet Gazetesi, S. 559, 29.07.1944.

Maraş Vilayet Gazetesi, S. 566, 16.09.1944.

Maraş Vilayet Gazetesi, S. 573, 04.11.1944.

Maraş Vilayet Gazetesi, S. 584, 20.01.1945.

Maraş Vilayet Gazetesi, S. 602, 26.05.1945.

Maraş Vilayet Gazetesi, S. 627, 17.11.1945.

Maraş Vilayet Gazetesi, S. 632, 22.12.1945.

Maraş Vilayet Gazetesi, S. 652, 04.05.1946.

Maraş Vilayet Gazetesi, S. 653, 11.05.1946.

Maraş Vilayet Gazetesi, S. 656, 01.06.1946.

Maraş Vilayet Gazetesi, S. 658, 15.06.1946.

Maraş Vilayet Gazetesi, S. 665, 03.08.1946.

Maraş Vilayet Gazetesi, S. 668, 24.08.1946.

Maraş Vilayet Gazetesi, S. 673, 27.09.1946.

Maraş Vilayet Gazetesi, S. 677, 26.10.1946.

Maraş Vilayet Gazetesi, S. 687, 28.12.1946.

Ulus, 3 İlkteşrin 1935.

Ulus, 12 Şubat 1937.

Vakit gazetesini, 11 Şubat 1947.

V. İnternet Adresleri:

<https://kahramanmaras.bel.tr/belediye-baskanlari-0>, Erişim Tarihi: 09.06.2022.

TEK PARTİ İKTİDARINDA BİR VİLAYET GAZETESİ: MARAŞ GAZETESİ İŞİĞİNDA TOPLUMSAL VE EKONOMİK YAŞAMDAKİ GELİŞMELER (1934-1948)*

ERHAN ALPASLAN** - SÜREYYA ÇETİN***

Giriş

Basın kamuoyunu bilgilendirmede ve yönlendirmede en etkili araçlardan biridir. Modern toplumun örgütlenmesindeki en önemli kitle iletişim aracı olan gazeteler önemli bir yere sahiptir. Bugünkü Türkiye sınırları içerisinde ilk Türkçe gazete 1831 yılında çıkarılan *Takvim-i Vekayi*'dir.¹ *Takvim-i Vekayi* 'den sonra 1840 yılında, ilk yarı resmi gazete olan *Ceride-i Havadis*, 1860 yılında Şinasi ve Ağâh Efendi yönetiminde ilk özel sermayeli gazete özelliğini taşıyan ve halk tarafından büyük ilgi gören *Tercüman-ı Ahval* çıkmıştır.² 1864'te çıkarılan Vilayet Nizamnamesi ile vilayet matbaaları kurulmuş ve vilayet gazeteleri çıkarılmaya başlanmıştır.³ Bu yıllardan itibaren Osmanlı basını giderek güçlenmeye başlamış, ancak II. Abdülhamit döneminde sansür kaynaklı olarak gazete sayısında düşüş yaşanmıştır. II. Meşrutiyet döneminde ise gazetecilik büyük ölçüde canlanmış ve yeni bir ivme kazanmıştır.⁴ 1920 tarihinde Ankara hükümeti tarafından çıkarılan *Ceride-i Resmîye* Gazetesi, *Takvim-i Vekayi*'nin devamı niteliğindedir. *Ceride-i Resmîye*; 1922 tarihinde *Resmî Ceride* adıyla yayın hayatına devam etmiş ve 1928 yılında TBMM tarafından *Türkiye Cumhuriyeti Resmî Gazete* adını almıştır. Resmî Gazete, günümüzde düzenli olarak yayınlanmaktadır.⁵

30 Ekim 1918 tarihli Mondros Mütarekesi'yle yeni bir döneme girilmiştir. İtilaf devletlerinin Anadolu'yu işgal girişimleri karşısında, Mustafa Kemal'in liderliğinde Milli Mücadele dönemi başlamıştır. Bu duruma paralel olarak ülkede, Milli Mücadeleyi destekleyen veya Milli Mücadeleye karşı olan basın yayın organları olmuştur. Anadolu'nun çeşitli bölgelerinde gelişen milli mücadele basını, ilkel koşullar altında gazetelerin yayımına devam etmiş ve mücadeleyi desteklemişlerdir.⁶ Anadolu'da milli mücadeleyi destekleyen gazetelerden

** Bu çalışma Doç. Dr. Erhan Alpaslan danışmanlığında Süreyya Çetin tarafından hazırlanan Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi belgelerine göre Maraş (1923-1950), Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezinden istifade edilerek hazırlanmıştır.

*** Doç. Dr., Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi, İnsan ve Toplum Bilimleri Fakültesi, Tarih Bölümü erhan.alpaslan@ksu.edu.tr Orcid ID: <https://orcid.org/0000-0001-7251-6733>.

sureyya.cetin@hotmail.com

¹ *Gazetecilik, Türk Basınının Doğuşu ve Gelişimi*, T.C. Milli Eğitim Bakanlığı, Ankara 2011, s. 7.

² *Türkiye'de Yerel Basın*, Editör: Suat Gezgin, İstanbul Üniversitesi İletişim Fakültesi Yayınları, İstanbul 2007, s. 52.

³ Uğur Kocabaşoğlu, Ali Birinci, "Osmanlı Vilayet Gazete ve Matbaaları Üzerine Gözlemler", *Kebikeç İnsan Bilimleri için Kaynak Araştırması Dergisi*, Kebikeç Yayınları, Sayı 2, Ankara 1995, s. 102.

⁴ Feyyaz Bodur, *Yerel Basında Yönetim ve Örgüt Yapısı*, Eskişehir Anadolu Üniversitesi Yayınları, 1997, s. 44.

⁵ Esra Dik, "Türkiye'de Resmi Gazete'nin Serüveni", *Memleket, Siyaset, Yönetim*, C. 4, S.11, Yerel Yönetim Araştırma Yardım ve Eğitim Derneği Yayınları, Ankara 2009, s. 167.

⁶ *Gazetecilik Türk Basınının Doğuşu ve Gelişimi*, s. 24-27.

biri de Maraş Vilayeti'nde, Hacı Nuri Bey tarafından çıkarılan *Amal-i Milliye Gazetesi*'dir.⁷ 29 Nisan 1920 tarihinden itibaren çıkan gazete, başlık yazısının altında "*Metalibi Amal-i Milliye'nin Müdafiidir*" ibaresiyle 1940 tarihine kadar varlığını sürdürmüştür.⁸ Cumhuriyet döneminde, eski gazetelerin birçoğu varlığını devam ettirmiş, bunun yanı sıra yeni gazeteler de çıkmaya başlamıştır. 1924'te Yunus Nadi tarafından kurulan *Cumhuriyet Gazetesi* günümüzde de varlığını sürdürmektedir.⁹

Türk Basını açısından önemli gelişmelerden biri de Latin harflerine geçiştir. 1928 tarihinde kısa bir hazırlık sürecinden sonra Latin harflerinin Türkçeye uyarlanmasıyla süreli yayınlar yeni harflerle basılmaya başlamıştır. Bazı gazeteler Latin harflerini öğretmek üzere köşeler açarken, bazıları da hem eski hem yeni harflerle yayınlarını sürdürmüşlerdir.¹⁰

Vilayet Gazeteleri ve Maraş Vilayet Gazetesi

Osmanlı Devleti'nde vilayetlerin basınla tanışması 1864 yılında olmuştur. 7 Kasım 1864'te çıkarılan *Vilayet Nizamnamesi* ile Osmanlı eyalet sisteminden vilayet sistemine geçilmiş ve tüm vilayetlerde birer gazete çıkarılmasına karar verilmiştir. Yerel yönetimlerde gidilen yeni düzenlemeler doğrultusunda her vilayetin merkez sancağında birer matbaa kurulmuştur. Bu matbaalarda vilayet salnameleri, çeşitli konularda kitaplar ve takvimlerin basılmasının yanı sıra vilayetlerin resmi sesi olan gazete çıkarılması öngörülmüştür.¹¹ Tüm bunların dışında ülke genelindeki gazeteciliğin gelişmesinde ve taşra ile merkez arasındaki haberleşmenin önemli bir aracı haline gelen Vilayet Gazeteleri, bu anlamda önem arz etmektedir. Devletin basımevi desteği de sağladığı bu gazeteler, sonraki dönemde taşrada oluşan basının çekirdeğini oluşturacaktır.¹² Osmanlı Devleti döneminde belli merkezlerde varlığını sürdüren gazetecilik faaliyetleri, Vilayet Nizamnamesi ile farklı bir boyuta ulaşmış ve taşra basın teşkilatı kurulmuştur. Bu teşkilatlar Osmanlı Devleti'nden sonra da varlıklarını sürdürmüşlerdir. 1865'te çıkarılan *Tuna Gazetesi* buna örnektir.¹³

XX. yüzyılın başlarında bugünkü Türkiye sınırları içerisinde kalan yörelerde toplam 145 matbaa faaliyettedir. Bunların 3 tanesi resmi matbaalar olmak üzere 90 tanesi İstanbul'daydı. İstanbul'daki matbaaların 60 tanesi azınlıkların

⁷ Mustafa Şeker, *Yerel Gazeteler*, Tablet Yayınları, Ankara 2007, s. 39.

⁸ Kahramanmaraş Valiliği, *1967 Maraş İl Yıllığı*, İstanbul 1967, s. 133.

⁹ Gazetecilik Türk Basının Doğuşu ve Gelişimi, s. 40.

¹⁰ Atilla Girgin, *Türk Basın Tarihi'nde Yerel Gazetecilik*, İnkılap Kitabevi, İstanbul 2001, s. 148.

¹¹ Talip Atalay, "Yerel Eğitim Tarihi Kaynağı Olarak Diyarbakir Vilayet Gazetesi", Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, C.48, S.1, Ankara 2007, s. 137.

¹² M. Kazım Benek, "Osmanlı'da Basının Doğuşu ve II. Meşrutiyete Kadarki Gelişimi", *Siirt Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, S.6-7, 2016, s. 33.

¹³ Bekir Koç, "Tuna Vilayeti Gazetesi ve İçeriğine Dair Bazı Bilgiler (Mart 1865-Mart 1868)", *Tarih Araştırmaları Dergisi*, C.34, S.57, 2015, s. 124.

ya da yabancıların elinde idi.¹⁴ 1860 ile 1908 yılları arasında Osmanlı coğrafyasında 36 vilayet gazetesi yayınlanmıştır.¹⁵

Vilayet gazeteleri ile birlikte ilk kez birçok yöre süreli yayın ile tanışmıştır. Vilayet Gazeteleri, dönemin aydın kesimini oluşturan bürokratları; muhabir ve yazar olarak kullanmış, yerel sorunlar ve gelişmelerle ilgili yayınlar yapmış, hatta yabancı gazetelerden alıntıda bulunmuşlardır. Anadolu basınına ve yerel basına öncülük, önderlik ve rehberlik etmişlerdir.¹⁶ Genellikle çıkarıldıkları bölgede 2 dille çıkarılmış, ancak Ermeni, Rum ve Bulgar dilleriyle çıkan gazeteler uzun ömürlü olmamıştır. Gazetelerin önemli bir bölümünün baskı adedi 500 dolayındadır. Belli merkezlerde halk tarafından okunmalarının sağlanması için duvarlara yapıştırılmıştır. Vilayet matbaalarında çıkan vilayet gazeteleri haftada bir çıkarılmakta ve 2-4 sayfa yayınlanmaktaydı.¹⁷ Bu dönemde okuyucu azlığı, dağıtım yetersizliği, abone bedellerinin tahsil edilemeyişi, vilayet gazetelerinin karşılaştığı temel sorunlardır.¹⁸

Maraş Vilayet Gazetesinin düzenli ve sistematik olarak tasnif edilmiş koleksiyonları, Ankara Milli Kütüphane Süreli Yayınlar Arşivinde yer almaktadır. Gazetenin ulaşılabilen ilk nüshası 3 Temmuz 1934 tarihli 43. sayıdır. Maraş Vilayet Gazetesi 4 Eylül 1934 tarihli 52. sayısında “*Gazetemiz Bir Yaşını Bitirdi*” başlığı ile bir yaşını doldurduğu ve bir sene içerisinde 52 nüsha çıkarıldığı belirtilmiştir. O halde Maraş Vilayet Gazetesi Eylül 1933 tarihinden itibaren çıkarılmaya başlanmıştır.¹⁹ Maraş Vilayet Gazetesi, Maraş’ın resmi gazetesi olup, ilk yıllarda haftada bir kez sadece Salı günleri çıkmıştır.²⁰ Gazetenin haftada bir kez çıktığı ancak dini bayramlarda yayınlanmadığı bilindiğine göre ve 45 hafta geriye gidildiğinde muhtemelen gazetenin ilk kez 29 Ağustos 1933 tarihinde yayımlandığını söyleyebiliriz. Ancak bu yıllar arasında bahse konu olan 52 sayının 42 nüshası mevcut değildir.

Gazetenin en üst kısmında yer alan abone bedeli tarifesine göre ücreti; seneliği 52 tane hesabı ile 125 kuruş, altı aylığı 65 kuruş ve tanesi 100 paradır. İncelenen dönemde gazetenin tirajı hakkında bilgi yoktur. Gazetenin üst sol köşesinde gazetenin yıl ve sayısı olup, sağ üst köşede ise yayınlandığı tarih yer almaktadır. Gazete ilk yıllarda 4 sayfa halinde basılmış, daha sonra sayfa sayılarında artışlar görülmüştür. Gazetenin 1945 yılına kadar olan nüshalarında aylar Rumi Takvim üzerinden verilirken, 1945 yılından itibaren Miladi Takvime göre tarihlendirilmiştir. İki sütun üzerine basılan gazete, geniş yer tutan yazılar

¹⁴ Kocabaşoğlu, Birinci, agm, s. 104.

¹⁵ Orhan Koloğlu, *Osmanlı’dan Günümüze Türkiye’de Basın*, İletişim Yayınları, İstanbul 1994, s. 21.

¹⁶ Selma Ulus, “Yerel Basınımız”, *Marmara İletişim Dergisi*, Marmara Üniversitesi İletişim Fakültesi Yayınları, S.3, İstanbul 1993, s. 78.

¹⁷ Nesimi Yazıcı, “Bölge Tarihlerinin Kaynağı Olarak Vilâyet Gazeteleri: Karesi Örneği”, *Tarih Boyunca Türk Tarihinin Kaynakları Semineri, Bildiriler*, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları, İstanbul 1997, s. 79.

¹⁸ Kocabaşoğlu, Birinci, agm, s. 107.

¹⁹ *Maraş Vilayet Gazetesi*, 4 Eylül 1934, S.52, s. 1.

²⁰ *Maraş Vilayet Gazetesi*, 3 Temmuz 1934, S.43, s. 1.

yayınlandığı sayılarında sütun sayılarını üçe veya dörde çıkarmıştır. Sütunlar daima yukarıdan aşağıya inen çizgilerle birbirinden ayrılmıştır. Gazetenin standart başlık yazısı sabit kalmıştır. Son sayfada yer alan ilanlar ve duyurular yıldızlarla birbirinden ayrılmıştır. Haftada bir defa Salı günleri çıkan gazete, 13 Haziran 1935 tarihinden itibaren Perşembe günleri çıkmaya başlamıştır.

Maraş Vilayet Gazetesi, vilayet gazetelerinin genel özelliklerini taşımaktadır. Gazetede, dört ana bölüm daima korunmuştur. İlkinde vilayet dışı ülke gündemi, ikincisinde vilayet haberleri, üçüncüsünde atama, taltif, tayin haberleri, dördüncüsünde ise resmi duyurular ve ilanlar yer almıştır. Gazetede yer alan konular tarihsel sürece bağlı olarak şekillenmiştir. Ülke gündemi haberlerinde adli, mülki, mali, askeri konuları kapsayan yönetim ya da kamu hayatına ilişkin haberler verilmiştir. İkinci kısım vilayet haberlerinde; ajans haberleri, şehirde yapılan imar çalışmaları, vilayetin merkezden beklentileri, vilayete yapılan ziyaretler, eğitim öğretim faaliyetleri, vilayetin öğrenci sayısı, okulların açılış kapanış tarihleri, sınav duyuruları derece ve terfi alan memurlar, Maraş Halkevi çalışmaları, diğer cemiyetlerin faaliyetleri, düzenlenen gösteri ve konserler, hırsızlık, yangın, adam öldürme gibi adli suçlar, resmi bayramların kutlama programları, sağlık duyuruları, piyango çekilişleri, seçim sonuçları, şiddetli yağmur ve kar yağışları, et fiyatları gazetede yer bulmuştur. Bunların dışında tefrika ve Maraş tarihi ve coğrafyasını anlatan makaleler yayınlanmıştır. Ayrıca zaman zaman şiirlere, inceleme, araştırma ve tarih yazılarına yer verilmiş, böylece taşra kültürüne bir hareketlilik gelmiştir. İlerleyen yıllarda gazetenin yayın muhtevasında büyük değişiklikler olmamıştır. Karikatürün yok denecek kadar az olduğu Maraş Vilayet Gazetesi dönemin koşullarına ve teknolojik gelişmelere göre fotoğraflar yayınlanmıştır. İlk kez 6 Ağustos 1936 tarihli 149. sayısında Atatürk resmine yer verilmiş ve aynı sayının 3. sayfasında Maraş Halkevi'nde açılan Gaz kursu mezunlarının bir fotoğrafı paylaşılmıştır. 4 Haziran 1936 tarihinde Maraş Halkevi idaresine geçen gazete, Halkevi Yayın şubesi bünyesinde 140. sayısını okuyucularıyla buluşturmuştur.²¹

Maraş Vilayet Gazetesi, şehrin en uzun süre yayın yapan gazetesidir. Vilayette basın kültürünün gelişmesine rehberlik ederek, merkez ile halk arasında bir köprü vazifesi görmüştür. Maraş Vilayeti hakkında haberlerin yanısıra merkez yönetim uygulamaları hakkında pek çok resmi belge yayınlamıştır. Bu yönüyle genel tarih araştırmaları için de orijinal bir kaynaktır. CHP yanlısı bir politika takip eden gazete, sade bir Türkçeyle yazmaya özen göstermiş, Türkçenin önemi konusunda makaleler yayınlamış ve Türkçenin ulusallaşmasına katkıda bulunmuştur. Maraş Vilayet Gazetesi 1947 yılına kadar yayın hayatını sürdürmüştür.

²¹ Süreyya Çetin, *Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi belgelerine göre Maraş (1923-1950)*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kahramanmaraş 2018, s.97,123.

1934-1948 Yılları Arası Meydana Gelen Gelişmeler

Toplumsal Gelişmeler

Toplumsal yapı, toplum yaşamını belirleyen toplumsal ilişkilerden ve toplumsal örgütlerin işleyişinden oluşmaktadır. Ancak bu iki yapı birbirinden kopuk olmayıp, karşılıklı etkileşim içinde birbirlerini üretirler. Şehir hayatında bu temel dinamiklerin aktif olarak uyumlu işleyişi kentsel hayatın gelişimine de büyük katkı sağlamıştır.

Tarihte önemli bir şehir olan Maraş, Cumhuriyet dönemiyle başlayan gelişmelere ayak uyduramamış ve çevresindeki şehirlere göre geri kalmış ve modern şehirleşme sürecine uyum sağlayamamıştır. Ekonomik sıkıntılar ve ulaşım imkânlarının yetersizliği, Maraş şehrinin sosyal ve kültürel gelişimini yavaşlatan nedenlerin başında gelmiştir.²² Maraş'ta XX. yüzyılın ikinci yarısına kadar geleneksel toplum yapısı devam etmiştir. Türk-İslam düşünce yapısı Maraş halkının sosyal hayatının temelini oluşturmuştur. Her zaman kendine özgü özellikleri ile güvenli bir şehir konumunda olan Maraş'ta kolay kolay hırsızlık, cinayet gibi gayri ahlaki olaylara rastlanmamıştır. Maraş insanı, temiz, güzel ahlaklı, özü sözü bir insanlardır.²³ Evliya Çelebi iklimi, suyu ve havasının güzelliği ile Maraş insanının bedeni, yüz kızılığı, zekiliği, ehli safa oluşu, zinde ve muhabbetli oluşu arasında bağ kurmaktadır. Evliya Çelebi, din büyüklerinin çokluğunu, Maraş'ın kadimliği ile izah eder. "Ve şehri Maraş'ta şeyhülislam ve nakîbü'l eşrâf ve sipahiyan kethudayeri ve yeniçeriyânı dergâhı âli serdârı ve dizdârı ve âyânü eşrâfı ve ulemâ ve sulehâsı vardır"²⁴

Maraş halkının en hareketli günleri bayramlar, özel anma günleri ve 12 Şubat Kurtuluş etkinlikleri olmuştur.²⁵ 23 Nisan Bayramı, Maraş şehri için parlak merasimlerin yapıldığı bir bayram olmuştur.²⁶ Bayrama hazırlıklar günler önceden başlar, şehrin dört bir yanı bayraklarla donanır, kadın erkek tüm halk bu kutlamalara katılırdı.²⁷ Kutlamalar çoğunlukla Cumhuriyet Meydanı'nda yapılır, yapılan merasime; vali, parti başkanı ve diğer devlet erkânı da iştirak ederdi. İstiklal Marşı ve saygı duruşuyla merasim başlar, ardından resmigeçit düzenlenir, söylevler verilir, müsamereler yapılır ve hafta boyunca çeşitli etkinliklerle 23 Nisan Bayramı coşkuyla kutlanırdı.²⁸

19 Mayıs Gençlik ve Spor Bayramı, Maraş şehrinde coşkuyla kutlanır, tüm şehir halkı kutlamalara katılırdı. Bayram günü program gereğince Halkevi

²² *Maraş Vilayet Gazetesi*, 7 Nisan 1945, S.595, s. 1.

²³ Besim Atalay, *Maraş Tarihi ve Coğrafyası*, Çev: M. Yusuf Özbaş, Dizerkonca Matbaası, İstanbul 1973, s. 88.

²⁴ Ejder Okumuş, "Evliya Çelebi'nin Gözüyle Kahramanmaraş", *Seyehatnâme, Şehir Tarihi ve Coğrafya Kitaplarına Göre Maraş içinde* (Hazırlayanlar, Yaşar Alparslan, Serdar Yakar), Uke Yayınları, Kahramanmaraş, s.30.

²⁵ Erhan Alpaslan, "Arşiv Belgelerine Göre Tek Parti İktidarı Döneminde Uygulanan Bazı Politikaların Maraş'taki Yansımaları", *Uluslararası Cumhuriyet Döneminde Maraş Sempozyumu, 15-16 Kasım 2013*, Ed. Cevdet Kabakçı- Serdar Yakar, Kahramanmaraş Belediyesi, Öncü Basımevi, Ankara 2014, s. 387.

²⁶ Çetin, a.g.t., s.83.

²⁷ *Maraş Vilayet Gazetesi*, 23 Nisan 1935, S.83, s. 1.

²⁸ *Maraş Vilayet Gazetesi*, 30 Nisan 1935, S.84, s. 1.

önünde toplanılır, resmigeçit yapılır, bando eşliğinde İstiklal Marşı, valinin söylevi ve kız öğrencilerin jimnastik gösterisi ile devam ederdi. 1937 tarihindeki 19 Mayıs Bayramı gösterilerinde kız öğrencilerin jimnastik gösterilerine ilk kez yer verilmiştir.²⁹

30 Ağustos Bayramı Maraş'ta ayrı bir yere sahiptir. 30 Ağustos sabahı günün anlam ve önemini anlatan konuşmalar, resmigeçit törenleri ile bayram kutlaması başlar, gece düzenlenen fener alayı ile bayram sona ererdi.³⁰ Kutlamalara hem halk hem de devlet erkânı ilgi gösterirdi. 30 Ağustos 1938 tarihindeki bayram kutlaması Maraş şehrinde oldukça coşkulu kutlanmıştır. Orduevi'nde ve Kışlada tören yapılmış, söylevler okunmuş, resmigeçit ve aynı gece fener alayı düzenlenmiştir. Bayram akşamı Orduevi'nde verilen Garden Partiyile kutlamalar son bulmuştur.³¹

Cumhuriyet Bayramı, hem yeni Türk Cumhuriyeti hem de Maraş için oldukça anlamlıydı. Maraş'ta Cumhuriyet Bayramı kutlamaları coşku içerisinde geçer, Cumhuriyet'e olan inanç ve bağlılığın önemi vurgulanırdı. 29 Ekim 1938 tarihindeki Cumhuriyet Bayramı kutlamaları oldukça canlı geçmiştir. Bayram günü şehir halkı, kutlama alanında toplanmış, belirlenen program dâhilinde etkinlikler düzenlenmiştir. Kutlamaya İstiklal Marşı ile başlanmış, söylevler ve resmigeçit törenleriyle devam edilmiştir.³² Sonraki yıllarda da Cumhuriyet Bayramı halkın katılımıyla aynı coşku ve heyecan içerisinde kutlanmıştır.³³

Maraş'ta 12 Şubat günü, şehrin kurtuluş günü olması dolayısıyla her yıl anlamlı gösterilere sahne olmuştur. Kutlama programı çerçevesinde hazırlıklar günler öncesinden başlar, başta çete kıyafetleri olmak üzere milli kıyafetler giyilerek tören alanında toplanılırdı. Tören, halkın Maraş Kalesi'ne yürümesinden sonra Cumhuriyet Meydanında İstiklal Marşı'nın okunmasıyla devam ederdi. Devlet büyüklerinden gelen telgraflar okunur, fener alayları düzenlenirdi. Her yıl geleneksel olarak, bayrağa törenle İstiklâl Madalyası'nın takılması Maraş Halkının gurur kaynağı olmuştur.³⁴ 12 Şubat 1945 tarihindeki Kurtuluş Günü etkinlikleri önceki senelere nispeten daha canlı geçmiştir. Bayrama Recep Peker, Cevdet Kerim İncedayı, Rahmi Apak, Ali Münif iştirak etmişlerdir. Ulu Camide şehitlerin ruhu için mevlitler okunmuş, halk kaleye yürümüş ve *Bayrak Hadisesini* canlandırmışlardır. Kaledeki Türk Bayrağına Kırmızı Kurdeleli İstiklal Madalyası takılmıştır. Tören alanında öğrenciler tarafından sahneye koyulan Maraş Zeybeği büyük alkış almıştır. Günün şerefine gece fener alayı

²⁹ *Maraş Vilayet Gazetesi*, 19 Mayıs 1937, S.188-49, s. 2.

³⁰ *Maraş Vilayet Gazetesi*, 5 Eylül 1935, S.102, s. 1.

³¹ *Maraş Vilayet Gazetesi*, 1 Eylül 1938, S.255, s. 1.

³² *Maraş Vilayet Gazetesi*, 3 Kasım 1938, S.264, s. 1.

³³ Alpaslan, Aydın, agm, s. 272.

³⁴ *Maraş Vilayet Gazetesi*, 19 Şubat 1935, S.75, s. 1.

yapılmış ve ayrıca Halkevi'nde bir balo verilmiştir. Balo neşe içinde gece geç vakte kadar devam etmiştir.³⁵

Maraş halkı sevince ortak olduğu kadar hüznü de paylaşmıştır. Mustafa Kemal Atatürk'ün vefatı Maraş halkını hüzne boğmuştur. 21 Kasım 1938 tarihinde Ulu önder için bir cenaze merasimi düzenlemişlerdir. Merasime tüm Maraş halkı katılmıştır. Merasim, Halkevi önünde Ruhi Şenel'in söylevi ile başlamış, merasim alanındaki Atatürk büstü çiçeklerle donatılmış, İstiklal Marşı ve saygı duruşunun ardından Chopin ve Beethoven'in Cenaze Marşları çalınmış, Atatürk'le ilgili hatıralar anlatılmıştır.³⁶

Maraş'ta milli bayramlar kadar dini bayramlar da önemlidir. Bayram hazırlıkları heyecan ve coşkuyla günler öncesinden başlardı. Maraş'ta Ramazan Bayramı'na Çörek Bayramı da denmiştir. Kurban Bayramı'nda mümkün olduğu kadar her Maraşlı kurban kesmeye gayret ederdi. Kurban genelde bayramdan birkaç gün evvel alınır, bayram namazından gelen erkekler kurbanlarını keserdi. Kurban Bayramı'nda kahvaltı yapılmaz, kurban eti yenirdi.³⁷

Cumhuriyet sonrası Maraş şehrinde sinema, çay bahçeleri ve at yarışlarının oynandığı yerler halkın başlıca eğlence merkezi olmuştur. Maraş'ta ilk sinema olan Güneş Sineması, Vakıf Tarla adı verilen mevkide, Kayabaşı Mahallesinde idi. Belediye buraya 1938 tarihinde sesli bir seyyar sinema makinası getirtmiştir.³⁸ 1948 yılında Yeni Sinema³⁹, arkasından Yıldız Sineması, Bingöl Sineması, Ceylan Sineması, Şan Sineması ve Çiçek Sineması açılmıştır. Önceleri erkek izleyicilerin hizmetinde olan sinemalar, toplumsal hayatın değişmesiyle kadın izleyicilerin de hizmetine sunulmuştur.⁴⁰

Evlerde aydınlanmak için gaz lambası, lüks lambası kullanılırken şehir, 1938 tarihinde elektrığe kavuşmuştur.⁴¹ Aynı tarihte şehre hoparlör tesisatı kurulmuştur. Hükümet ve parti propagandasını yapan radyolar hoparlör sistemi ile halka dinletilmiştir.⁴² 1943 tarihinde Camii Kebir'de *Kur'an-ı Kerim Belletme Kursu* açılmıştır.⁴³ 1948 tarihinde müze, kütüphane, çocuk parkı ve telefon santrali kurulmuştur.⁴⁴ Maraş Vilayeti'nin İstanbul, Ankara, Adana, Mersin, Hatay ve Gaziantep'le iletişimi sağlanmıştır.⁴⁵

³⁵ *Maraş Vilayet Gazetesi*, 17 Şubat 1945, S.588, s. 1-3.

³⁶ *Maraş Vilayet Gazetesi*, 24 Kasım 1938, S.267, s. 1.

³⁷ İbrahim Erşahin, "Bayram Geleneksel Kutlama ve Tören", *Kahramanmaraş Ansiklopedisi*, Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi Yayınları, Yayın No: 145, Kahramanmaraş 2017, s. 126-127.

³⁸ *Maraş Vilayet Gazetesi*, 23 Haziran 1938, S.245-106, s. 1.

³⁹ *Maraş Postası*, 25 Şubat 1948, S.84, s. 2.

⁴⁰ Yaşar Alparslan, Hacı Ali Özturan, *Eski Maraş'ta Örfler Adetler ve İctimai Hayat*, Ukde Yayınları, Kahramanmaraş 2010, s. 219.

⁴¹ *Maraş Vilayet Gazetesi*, 3 Kasım 1938, S.264, s. 5.

⁴² *Maraş Vilayet Gazetesi*, 8 Ağustos 1940, S.356, s. 1.

⁴³ *Maraş Vilayet Gazetesi*, 22 Ocak 1943, S.483, s. 1.

⁴⁴ *Maraş Postası*, 19 Kasım 1948, S.185, s. 1.

⁴⁵ *Maraş Postası*, 14 Ocak 1948, S.68, s. 1.

Maraş'ın en temel vasfı, dindarlık ve muhafazakârlıktır. Maraş geleneksel kültüre önem veren bir şehirdir. Örf adetleri, geleneği yaşatmak için gayret sarf eder. Kendisi yaşamasa bile yaşayan insanları teşvik eder; çocuklarının yaşamasını teşvik eder. Geleneksel hayat tarzında, Maraş'ta da camiler, önemli fonksiyonu olan yerlerdir. Erkekler, namazları camide kılardı. Genellikle yatsı namazlarından sonra "hücre" denilen camide sohbet ve eğitim amaçlı olarak kullanılan bölümde erkekler oturur sohbet ederdi. Maraş'ta dini hayatın canlılığı noktasında bir diğer önemli husus da Cumhuriyet döneminde açılan İmam Hatip okullarından birinin Maraş'ta açılmasıdır. Bunun yanında dinsel inanışlarda günlük hayata ilişkin hurafeler de yer almaktadır. Geleneklerin bir kısmı zamanla hurafe haline gelmiştir. Salı ve Perşembe günleri çamaşır yıkanmaz, Cuma günü yola çıkılmaz gibi günlerle ilgili hurafeler vardır. Muskacılık oldukça yaygındır. Hastalık ve nazarla ilgili muskaları üzerlerinde taşımışlardır.⁴⁶

XX. yüzyılın ilk yarısında, Maraş halkının giyim kuşamında Anadolu etkisi görülmektedir.⁴⁷ Eti kadın ve erkeklerinin giymiş olduğu postallar, ucu kalkık edikler, kolsuz abalar, başlık yerine kullanılan börkler, hotuzlu başlıklar, yırtmaçlı entariler Eti giyim tarzını yansıtmıştır.⁴⁸ Kadınlar bol ve dökümlü kıyafetleri tercih etmişlerdir. Kıyafetlerin dikiminde yerli üretim kumaşlar kullanılmıştır. Alaca ve Mavrum adı verilen bu kumaşlardan dikilen kıyafetler, Maraş halkının giyim kuşamının en önemli parçası olmuştur.⁴⁹

Adil Bağdatlı, Maraş Postası'nda kaleme aldığı tefrikasında "Maraş'ın etrafı bağlık ve bahçeliktir. Şehrin içinde yüksekli alçaklı tepeler ve uzunca dereler vardır. Her evin önünde oldukça büyük avlusu ve yahut biraz bahçesi bulunur. Avlusuz⁵⁰ ev yok gibidir. Bu avlu ve bahçelerde meyve ağaçları görülür. Şehrin güney ve orta mahalleleri alçak ve çukurumsu, doğusunun birçok mahallesi ile kuzeyinin pek çok semtleri ve batısının bir kısmı yüksektir. Şehrin içinden akan derelerin oldukça derin yerleri olduğu gibi şelalemsi ve yüksekte atılan kısımları da bulunurdu. Ulusal savaştan önce bu dereler açıktan akardı. Son zamanlarda derelerin üzeri kapanarak kenarlarındaki yolların seviyesi ve evlerin zemini ile üstleri hizaya getirilmiştir. Şehrin bu arızası ilk başta bütünün görülememesine sebep olmaktadır. İşte bundan dolayıdır ki herhangi bir yönden gelmekte olan yolcu şehre girerken ancak bazı kısımlarını görebildiği ve bu kısımlardan ağaçlıklı ve sulak olanları çokça olduğu cihetle kendisini adeta bir köyde zanneder"⁵¹ ifadesiyle Maraş'ın genel fiziki yapısını anlatmıştır.

Maraş'ta evler genellikle iki katlı olup kerpiçten yapılmıştır. Evler bir avlunun içinde bir ya da iki katlı olarak yapılır. Avlu insan boyunu geçen bir duvar-

⁴⁶ Maraş 1967 İl Yıllığı, s. 108.

⁴⁷ *Maraş Vilayet Gazetesi*, 16 Eylül 1937, S.205-66, s. 3.

⁴⁸ *Maraş Vilayet Gazetesi*, 11 Şubat 1937, S.175, s. 3.

⁴⁹ *Halk Bilgisi Haberleri Dergisi*, Maraş Adetleri, 1 Ocak 1931, S.15, s. 59.

⁵⁰ *Maraş Postası*, 21 Kasım 1947, S.45, s. 3.

⁵¹ *Maraş Postası*, 24 Kasım 1947, S.46, s. 3.

la çevrilmiştir. Avlunun ortasında küçük bir çeşme akmaktadır. Köşede yahut alt katta bir ahır, ortada bir dut ağacı bulunan avlu, zahire tutulmasında önemli bir fonksiyon icra eder. Avluda büyük bakır kazanlarda pişirilen zahire, genellikle toprak olan düz damlara çıkarılır, damlara serilirdi.⁵² Poyrazıyla ünlü olan Maraş'ta, rüzgârın etkisini azaltmak için evlerin kuzeyi kalın duvarlarla korunaklı kılınmıştır. Avlular yüksek duvarlarla sokaktan ayrılmıştır. Şehrin sokakları dar ve dolambaçlıdır.⁵³ 1920 başındaki Maraş Harbi'nde şehrin yarısı harap olmuştur. Divanlı, Mağaralı Mahalleleri ve Akdere tamamen olmak üzere, Şekerdere, Kümbet, Kuyucak, Çukuroba ve Tekke Mahallelerinde 1000 ev, çarşıda 350 dükkan, 2 cami, 15 okul ve Kışla binası tamamen yakılmıştır. Böylece, şehrin yarısının yandığı, üçte birinin de top mermileri ile yıkıldığı bilinmektedir. Cumhuriyet dönemi Maraş Belediye Başkanı Hasan Sukuti Tükel döneminde, dere yataklarının üzeri kapatılmış ve şehre su şebekesi yapılmıştır.⁵⁴ 1937 yılında Maraş, 17 mahalleye ayrılmıştır. Maraş'ın mahallelerinde 5000'e yakın hane bulunmaktaydı. Milli Mücadele döneminin izleri Cumhuriyet ile beraber silinmeye başlamıştır. Bu dönemde şehirdeki büyük binalar resmi daireler, okullar ve Hükümet Konağı'dır. Hükümet Konağı oldukça eski olup, Süleyman Paşa'nın konağıdır. Konak; haremlik selamlık olmak üzere 2 kısımdan oluşmuştur. Selamlık tarafında valilik, haremlik kısmında ise vilayet meclisi bulunmaktaydı.⁵⁵

Maraş'ın genellikle zahire kültürüne uyumlu olarak yapılmış düz damlı iki katlı, engebeli araziye de uyum sağlayan ev modeli, 1950'lerden itibaren yerini apartmanlaşmaya bırakmıştır. Özellikle, yeni açılan yollarla başlangıçta 1960'lı yıllarda güney; sonradan 1980'lerden sonra kuzeybatı istikametinde gelişen şehir, geleneksel kent dokusunu yavaş yavaş ortadan kaldırmaktadır.⁵⁶

20 Ekim 1935 tarihinde yapılacak olan genel nüfus sayımı için, kapı numarası olmayan evlere numaralar verilmiş, kapı numarası taktırmayan veya numarayı söken kişiler için cezai yaptırım uygulanacağı belirtilmiştir.⁵⁷ 3 Ekim 1935 tarihli Maraş Vilayet Gazetesinde; “ Sayım ve kontrol memurluğu ulusal bir görevdir. Bu ödevi seve seve ve önemle yapınız. Bugünün küçükleri yarının büyükleridir. Sayımda en küçük çocukları bile yazınız. Sayım günü sayım işinin bittiği ilan edilinceye kadar çocuklarınızı sokağa bırakmayınız. Küçük çocukların sokağa çıkmalarından ana ve babaları sorumlu tutulacaktır. Doktora ebeye ilaca ihtiyacınız olursa hemen zabıta memurlarına ve bekçilere haber veriniz. İhtiyacınız hemen giderilecektir. Hükümet bunun

⁵² Kemalettin Koç, *Kahramanmaraş'ta Sosyal Hayatın Fiziki Yapıya Etkisi*, Ukde Yayınları, Kahramanmaraş, 2010, s.102.

⁵³ Yurt Ansiklopedisi, “*Kahramanmaraş*”, C.VIII, Anadolu Yayıncılık, İstanbul 1982, s. 5728.

⁵⁴ *Maraş Vilayet Gazetesi*, 30 Ocak 1935, S.123, s. 1.

⁵⁵ *Maraş Vilayet Gazetesi*, 8 Temmuz 1937, S.194-55, s. 3.

⁵⁶ İsmail Göktürk-Mehmet Yılmaz, “Kahramanmaraş Şehir Kimliği Üzerine Toplumsal Yapı Çözümlemesi”, *Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, Kahramanmaraş, 2018, s.25.

⁵⁷ *Maraş Vilayet Gazetesi*, 18 Temmuz 1935, S.95, s. 2.

için tertibat almıştır. Sayımın bittiği haber verilinceye kadar kimse evden çıkmayacaktır. Çıkanlar için para ve hapis cezası verilecektir” ifadeleriyle nüfus sayımının ülke için önemini ifade eden yazılar yayınlanmıştır.⁵⁸ 1935 tarihli nüfus sayımı sonuçlarına göre Maraş Vilayeti'nin nüfusu 188.233 olarak tespit edilmiştir.⁵⁹ Merkez Kazası nüfusu 84.233'dir. 1940 tarihinde Maraş Vilayeti nüfusu 202.073'tür. Merkez Kazası nüfusu 88.025'dir. Maraş Vilayeti nüfusunda en yüksek artış 1945 tarihinde gözlemlenmiştir. 1945 tarihi itibarıyla Maraş Vilayeti nüfusu %29 oranında artış göstermiş ve nüfus 261550 olmuştur. Artışın başlıca nedeni 1944 tarihinde Pazarcık Kazası'nın Maraş Vilayeti'ne bağlanmasıdır.⁶⁰

Maraş'ta görülen doğal afetlerin çoğunlukla sel, yangın, yoğun kar yağışı, dolu ve hafif şiddetli depremlerden kaynaklanan kayıplarla alakalı olduğu görülmektedir. Maraş'a zaman zaman şiddetli yağmurlar yağmış; derelerin, nehirlerin, çayların taşmasına neden olmuştur. Yaşanan sel baskınları ve şiddetli yağmurlar haberleşmeyi ve ulaşımı engellemiş, ekonomik açıdan zarara uğratmış, mal ve can kaybının yaşanmasına neden olmuştur. 3 Temmuz 1934 tarihinde Göksun'un Kömürsuyu Köyü'ne 1 saat uzaklıkta olan Sarsal mevkiindeki ormanlık alanda bir yangın çıkmıştır. Yangının kontrol altına alınması 10 saat sürmüştür.⁶¹ 1935 yılında şiddetli yağmur ve sağanak nedeniyle Ceyhan ve Söğütlü Suları taşmıştır.⁶² 16 Nisan 1936 tarihinde saat 15.00'de Maraş ve civarında şiddetli dolu yağışı nedeniyle meyve ve sebzeler zarar görmüştür.⁶³ 5 Haziran 1939 Pazar günü saat 16.00'da başlayarak 55 dakika süren şiddetli dolu yağışı ve sağanak neticesinde Mağaralı ve Yörükselim Mahallelerinde 16 ev ile Tabakhane Çarşısı'nda bulunan iki dükkânı sel basmış, Tabak Mehmet Şerbetçi'ye ait 60 deri ile Tahir Küçükakaya'ya ait 150 kilo keçi kılı sele karışmıştır. Sel; birçok evin duvarlarını yıkmış, evlerdeki eşyaların bir kısmını götürmüştür. 4.000 lira maddi hasar tespit edilen selde, 1 kişi sele kapılarak hayatını kaybetmiştir.⁶⁴ 1945 tarihinde Maraş'ta, daha önce görülmemiş bir şiddette esen kuzey rüzgârı günlerce devam etmiş, evlerin camları kırılmış, bir barakayı uçurmuş, bazı evlerin duvarlarını yıkmış ve çatılarını uçurmuştur. Fırtına sırasında Ahır Dağı'nda bulunan ve fırtınaya yakalanan Kılalı (Kılağlı) Köyü'nden Durdu Kaya, hayatını kaybetmiş, Durdu Kaya'nın kardeşi ve yanındaki birkaç kişinin ayakları ve kulakları donmuştur. Fırtınadan zarar görenler Dereli Köyü Sağlık Ocağı'na kaldırılarak tedavi altına alınmışlardır.⁶⁵ 19 Kasım 1948 tarihinde akşam saatlerinde Maraş Vilayeti'nde büyük bir yangın meydana

⁵⁸ *Maraş Vilayet Gazetesi*, 3 Ekim 1935, S.106, s. 1.

⁵⁹ *Maraş Vilayet Gazetesi*, 24 Ekim 1935, S.109, s. 1.

⁶⁰ *Maraş 1967 İl Yıllığı*, s. 41-42.

⁶¹ *Maraş Vilayet Gazetesi*, 10 Haziran 1934, S.44, s. 2.

⁶² *Maraş Vilayet Gazetesi*, 2 Nisan 1935, S.80, s. 1.

⁶³ *Maraş Vilayet Gazetesi*, 23 Nisan 1936, S.134, s. 1.

⁶⁴ *Maraş Vilayet Gazetesi*, 8 Haziran 1939, S.294, s. 2.

⁶⁵ *Maraş Vilayet Gazetesi*, 19 Ocak 1946, S.637, s. 1.

na gelmiştir. Taşhan'ın pazar yeri kısmında sol köşede bulunan Taşhan esnaf-larından Külekçi Hacı Ali Nazlı'nın dükkânında başlayan yangın giderek bü-yümüş, 1-2 saat içinde her yeri kaplamıştır. Olay yerine vali, belediye başkanı ve komutanlar gelmiştir. Maraş İtfaiyesi hemen harekete geçmiş, ancak yeter-siz kalınca, Gaziantep İtfaiyesi ile gece saat 04.10'da iletişim kurulmuş ve yar-dım istenmiştir. Sabah 06.00'da Gaziantep'ten gelen itfaiye, yangını kontrol altına almıştır. Yangında 200.000 liralık maddi hasar meydana gelmiştir. Kü-lekçi Hacı Ali Nazlı, yangından sorumlu tutularak gözaltına alınmış ve 2.000 lira para cezası verilmiştir.⁶⁶

Cumhuriyetin ilk yıllarında Maraş'ta meydana gelen adli olaylarda; eşkiya-lık hareketleri, hükümete ve inkılaplara karşı gelme faaliyetleri görülmektedir. İşlenen suçların mahiyetine ve şekline göre cezai işlemler uygulanmıştır. Dinde reform hareketleri neticesinde hayata geçirilen Türkçe ezan okunması uygula-masına Maraş Vilayeti'nde zaman zaman riayet edilmediği görülmüştür. Nite-kim 1936 tarihinde Maraş Vilayetinde Türkçe salanın (ezan) içine Arapça ke-limeler karıştırılarak okunmuştur. CHP Maraş İl Yönetim Kurulu Başkanı ve Burdur Sayılavı Halit Onaran tarafından Ankara'ya gönderilen bir belgede; Ma-raş'ta inkılaplara aykırı olarak Pazar günü minarelerden birinde Türkçe salanın içine Arapça kelimeler karıştırılarak ezan okunduğu bildirilmiştir. Cumhuri-yet'ten önce yaşatılan birtakım gelenek ve alışkanlıkları devam ettirdiği görü-len Maraş'ta, eski adetlere uyularak ay tutulması sırasında havaya birkaç el ateş edilmiştir. Olayın failleri yakalanmış ve adliyeye sevk edilmiştir.⁶⁷ Cumhuriyet rejiminin modernleşme çabaları neticesinde, kadınların çağdaş kıyafetler kul-lanmaları ve eski alışkanlıklarından vazgeçmeleri için peçe ve çarşafı yasaklama yoluna gidilmiştir. 1935 yılında peçe ve çarşafın yasaklanmasının gündeme gelmesiyle Maraş'ta bu yasağa uyulduğu, kadınların peçe ve çarşafı attıkları, yasağın başarıyla uygulandığı CHP Genel Merkezine iletilmiştir. Ayrıca Maraş Halkevi'nin, 150 kadına manto dağıttığı da merkeze iletilen diğer bilgiler ara-sındadır.⁶⁸

Maraş Halkevinin büyük ölçüde katkılarıyla başlatılan yeni dönemde, sos-yal, kültürel ve ekonomik alanlarda, çağdaş medeniyetler seviyesine ulaşmak için yoğun bir çaba sarf edildiği görülmektedir. 23 Şubat 1934 tarihinde Maraş Halkevinin açılmasıyla sosyal hayata canlılık gelmiştir. Şehrin ortasında bulu-nan Maraş Halkevi'nde konferanslar, konserler verilmiştir.⁶⁹

Dokuz şubesiyle çalışmalara başlayan Halkevi'ne ⁷⁰ kayıtlı aza sayısı; 19 bayan, 411 erkek olmak üzere toplam 430'dur.⁷¹ 1934 yılında Türk Kadınlarına

⁶⁶ *Maraş Postası*, 21 Aralık 1948, S.195, s. 1.

⁶⁷ *Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi*, Fon No: 030. 0. 011, Yer No: 00. 611. 121. s. 1.

⁶⁸ Alpaslan, agm, s. 302-304.

⁶⁹ *Maraş Vilayet Gazetesi*, 22 Temmuz 1937, S.197-58, s. 3.

⁷⁰ *BCA*, Fon No: 490.0.00.1, Yer No: 989.830.2. s. 13-14.

⁷¹ Halkevlerinin 1934 Senesi Faaliyet Raporları Hulasası, Ulus Basımevi, Ankara, 1935, s. 140.

seçme ve seçilme hakkı verilmesi ülkede büyük heyecan yaratmıştır. Bu nedenle 07.12.1934 Cuma günü Halkevi'nde bir toplantı yapılmış ve öğretmen Nedret Hanım, Adile Necla Hanım ve Halkevi Başkanı Halit Onaran tarafından Atatürk'e ve diğer devlet büyüklerine teşekkür edilmiştir.⁷² Maraş Halkevi kurulduğu dönem, Kayabaşı Mahallesinde bulunan daha önce Türk Ocağı'na ait harap durumda olan binayı kullanmıştır.⁷³ Maraş Halkevi Dil-Tarih-Edebiyat Şubesi, 1935 tarihinde çeşitli konularda 20 söylev vermiştir. Güzel Sanatlar Şubesi 18 konser, 53 tedansan⁷⁴, 5 şölen, 6 nişan töreni yapmış ve bunlara 14.008 vatandaş katılmıştır. Spor şubesi, bir spor yurdu açmış ve müsabakalar düzenlemiştir. Halk dershaneleri ve kurslar şubesi, öğrencilere Riyaziye ve Almanca dersleri vermiş; biçki dikiş, çiçek ve şapka kursu açmıştır. Kütüphane ve Neşriyat Şubesinin açtığı okuma evi ve kütüphaneden, 13.302 vatandaş faydalanmıştır.⁷⁵ Halkevi'nde öksüz çocuklar yararına bir müsamere verilmiştir.⁷⁶ 7 Kasım 1935'te Maraş Valisi tarafından Halkevi salonunda danslı bir çay ziyafeti verilmiş, ziyafete daire müdürlerinin aileleri peçe ve çarşaf kullanmayıp, medeni kıyafetle katılarak Cumhuriyet devrimlerine bağlılıklarını göstermişlerdir.⁷⁷ 1935 tarihinde İl Özel İdare bütçesi ve Halkevi bütçesinden 100'er lira alınarak Maraş'ın dönem itibarıyla en işlek caddesinde ve belediye binası karşısında bir okuma salonu açılmıştır.⁷⁸ 1936 tarihinde Maraş Halkevi'nde Dil, Tarih Şubesi; 26 söylev vermiş, Güzel Sanatlar: 20 konser, 53 tedans, 5 şölen, 8 şölen yapmış, 18.655 vatandaş katılmıştır. Kütüphane ve Neşriyat Şubesi; Okuma Evini daha güzel bir binaya nakletmiş, kitap sayısını çoğaltmış ve Maraş Vilayet Gazetesini kendi bünyesine almıştır.⁷⁹ Aydın Milletvekili Adnan Menderes, 30 Nisan 1936 günü Maraş Halkevinde iki konferans vermiştir.⁸⁰ Maraş Halkevi'nde sinema gösterimleri de yapılmıştır. İlk defa 7 Haziran 1936 günü Halkevi bahçesinde kalabalık bir izleyici kitlesine Vatandaş Silah Başında adlı film izletilmiştir.⁸¹ Halkevi Gösterit Şubesi, Mavi Yıldırım adlı oyununu sergilemiştir.⁸² Maraş Halkevi 8 Ekim 1936 günü Philips marka (535) A model bir radyo almıştır.⁸³ 1936 tarihinde Halkevi Mecmuası "Ülkü"

⁷² *Maraş Vilayet Gazetesi*, 11 Aralık 1934, S.66, s. 1.

⁷³ *BCA*, Fon No: 490.01.0.0, Yer No: 657. 254. 1. s. 18.

⁷⁴ Evlerde öğleden sonraları yapılan tanışma toplantıları, "çay partisi" olarak ifade edilmektedir. Dinçer Apaydın, "Cumhuriyetin İlk Yıllarında Kadınlardan Şiirle Şikâyet Etme Modası", *Hoca Ahmet Yesevi Yılı Anısına Uluslararası Türk Dünyası Eğitim Bilimleri ve Sosyal Bilimler Kongresi Bildirileri*, C.3, Türkoloji, Türk Eğitim-Sen Genel Merkezi Yayınları, Ankara 2016, s. 166-167.

⁷⁵ *Maraş Vilayet Gazetesi*, 29 Ekim 1936, S.161-22, s. 14.

⁷⁶ *Maraş Vilayet Gazetesi*, 23 Ocak 1935, S.122, s. 1.

⁷⁷ *Maraş Vilayet Gazetesi*, 7 Kasım 1935, S.111, s. 1.

⁷⁸ *BCA*, Fon No: 490. 00. 01, Yer No: 840. 324, s. 2.

⁷⁹ *Maraş Vilayet Gazetesi*, 29 Ekim 1936, S.161-22, s. 14.

⁸⁰ *Maraş Vilayet Gazetesi*, 30 Nisan 1936, S.135, s. 1.

⁸¹ *Maraş Vilayet Gazetesi*, 11 Haziran 1936, S.141-2, s. 2.

⁸² *Maraş Vilayet Gazetesi*, 16 Temmuz 1936, S.146-7, s. 3.

⁸³ *Maraş Vilayet Gazetesi*, 8 Ekim 1936, S.158-19, s. 1.

Haziran ayında çok zengin içeriğiyle çıkmıştır.⁸⁴ 23 Şubat 1936 Pazar günü Halkevleri kuruluşunun 5. yıl dönümü Maraş Halkevinde büyük bir törenle kutlanmıştır.⁸⁵ Sosyal Yardım Şubesi; haftalık olarak Sağlık Müdürü Süreyya Onat başkanlığında toplanmış, okulları gezmiş, çocukların sağlık durumları incelenmiş kimsesiz çocuklara elbise, ayakkabı ve kırtasiye yardımı yapmıştır.⁸⁶

1938 tarihinde halk şarkılarını derleyip plağa almak için Kültür Bakanlığı'na mensup Şevket Taşkıran, Arif Etikan, Muzaffer Sözen, Ulvi Cemal, Maraş Vilayeti'ne gelerek çalışmalarda bulunmuşlardır.⁸⁷ 1940 tarihinde Maraş Halkevi'nde verilen bir müsamerede ilkokul öğrencileri tarafından okunan Akasyalar Açarken adlı manzume büyük tepki toplamıştır. “*Bu ne şiir yahu. Barda mıyız, çalgılı gazinoda mıyız, yoksa gelin evinde mi? Bu şarkıyı okuyanlar artist mi yoksa 12 yaşında ilk mektep talebeleri mi?*” diyerek Halkevi'nin çalışma tarzı eleştirilmiş ve Maarif Vekâletine şikâyet yazısı yazılmıştır.⁸⁸

Maraş Halkevi 1941 yılı içerisinde 23 konferans vermiş, temsiller tertip etmiştir. Aynı yıl içerisinde 953 hastanın muayenesi yapılmış, yoksul olan 61 kişiye parasız ilaç verilmiştir.⁸⁹ 1942 yılı içerisinde 1.516 hastanın muayenesi yapılmış 30 yoksula yardım edilmiştir. Okuma yazma bilmeyen vatandaşlar için dersane açılmış, 64 vatandaşa okuma yazma öğretilmiştir. 1942 tarihinde Maraş Halkevinde 28 kadın, 553 erkek olmak üzere 581 aza vardır.⁹⁰ 1945 tarihinde, gençleri müzik ve edebiyat alanında cesaretlendirmek üzere Halkevinde bir Maraş Marşı yarışması açılmıştır. Yarışma sonucu birinciliği Öğretmen Saim Emirmahmutoğlu, ikinciliği ise Adile Kandeğer kazanmış ve Maraş Halkevi Başkanlığı tarafından ödülleri verilmiştir.⁹¹ Halkevi en başta maddi sıkıntılar, sık sık başkan değişikliği ve suiistimaller nedeniyle tam olarak amacına ulaşamamış, gösterdiği hedefleri tam olarak gerçekleştirememiştir.

1936 tarihinde, Maraş Halkevi'ne mensup bayanlar tarafından Saniye Kısakürek önderliğinde *Maraş Türk Kadınları Bıçkı Dikiş Yurdu* açılmıştır. 1936 tarihli Maraş Türk Kadınları Bıçkı ve Dikiş Yurdu Talimatnamesine göre; bu yurdun kuruluş amacı, aile ekonomik hayatına yardım etmek ve Maraşlı kadınları geçimini kolaylıkla kazanacak şekilde yetiştirmektir.⁹² 1939 tarihinde vilayet merkezinde yurt 8 mezun,⁹³ 1940 tarihinde 14 mezun vermiştir. Bu münasebetle halkevinde bir sergi düzenlenmiştir.⁹⁴

⁸⁴ *Maraş Vilayet Gazetesi*, 11 Haziran 1936, S.141-2, s. 2.

⁸⁵ *Maraş Vilayet Gazetesi*, 27 Şubat 1936, S.127, s. 1.

⁸⁶ *Maraş Vilayet Gazetesi*, 4 Haziran 1936, S.140, s. 3.

⁸⁷ *Maraş Vilayet Gazetesi*, 28 Temmuz 1938, S.250, s. 1.

⁸⁸ BCA, Fon No: 490.0.1, Yer No: 840.324.2, s. 67-69.

⁸⁹ *Maraş Vilayet Gazetesi*, 24 Temmuz 1941, S.407, s. 1.

⁹⁰ BCA Fon No: 490. 01, Yer No: 177. 707. 1. s. 135.

⁹¹ *Maraş Vilayet Gazetesi*, 8 Aralık 1945, S.630, s. 2.

⁹² Maraş Türk Kadınları Bıçkı ve Dikiş Yurdu Talimatnamesi, İşbasımevi, Maraş 1936, s. 2-4.

⁹³ *Maraş Vilayet Gazetesi*, 13 Temmuz 1939, S.299, s. 2.

⁹⁴ *Maraş Vilayet Gazetesi*, 18 Temmuz 1940, S.353, s. 2.

1937 tarihinde *Maraş Ulusal Ekonomi ve Arttırma Cemiyeti*⁹⁵, 1938 tarihinde Çocuk Bahçesi mevkiinde *Şarkulüp* adında bir lokal açılmıştır.⁹⁶ Şarkulüp; halk tarafından hoş görülmeyen bir meyhane ve kumarhane haline gelmiş ve mali sıkıntıların da baş göstermesiyle 27 Aralık 1948 günü Kulüp İdare Heyetinin vermiş olduğu kararla feshedilerek kapatılmıştır.⁹⁷ 1941 tarihinde *Çocuk Esirgeme Kurumu* Maraş Şubesi açılmıştır.⁹⁸ 10 Ocak 1945 tarihinde *Maraş Yardım Sevenler Cemiyeti* kurulmuştur.⁹⁹ Modernleşme sürecindeki örgütlenmeler eğitim alanında da yaşanmıştır. 1946 tarihinde İstanbul'da öğrenim gören Maraşlı gençleri korumak ve onların eğitimlerine yardımcı olmak ve barınma ihtiyaçlarını karşılamak amacıyla bir çeşit sivil toplum kuruluşu olan *Maraşlı Talebelere Yardım Cemiyeti* adında bir cemiyet kurulmuştur.¹⁰⁰ Maraş'ta 1937 yılı itibarıyla *Kurtuluş*, *Turan*, *Aksu* adlarında 3 spor kulübü bulunmaktaydı.¹⁰¹ Aynı tarihte, *Kahraman Avcılar Kulübü* kurulmuştur.¹⁰² *Yiğit Spor*, *Çetin Spor*, *Engizek Spor* ve *Atlı Spor* adıyla dört kulüp kurulması kararlaştırılmıştır.¹⁰³ 1948 tarihinde *Doğan Spor* adında bir kulüp kurulmuştur.¹⁰⁴

Maraş Vilayeti'nde Cumhuriyet'in ilk yıllarında eğitim öğretim işlerine gerektiği kadar önem verilmemiş ve ilin okuryazarlık ortalaması devamlı ülke ortalamasının gerisinde kalmıştır.¹⁰⁵ Maraş Vilayeti'nin eğitim alanında ilerlemeyişinin sebepleri; halkın geçimini tarım ve hayvancılıkla sağlaması, çocukların küçük yaşlardan itibaren zanaata yönlendirilmesi¹⁰⁶, okul sayısının azlığı ve maddi imkânların yetersiz oluşudur.¹⁰⁷ 1935-1936 eğitim-öğretim döneminde Maraş Vilayeti'nde 51 ilkokulda, 4.203 öğrenci öğrenim görürken, vilayet genelindeki ilkokullarda 92 öğretmen görev yapmaktaydı.¹⁰⁸ 1943 tarihinde Maraş Vilayetindeki okul sayısında artış olmuş ve ilkokul düzeyinde öğretim yapan eğitim kurumu sayısı 222'ye yükselmiştir. İlkokullardaki öğretmen sayısı okul sayısının artmasına paralel 269'a yükselmiştir.¹⁰⁹ 1948 tarihi itibarıyla Maraş Vilayeti'nde 3 lise ve 8 ilkokul, köylerde 19 adet öğretmenli ve 44 adet de eğitimci olmak üzere toplam 74 eğitim kurumu bulunmaktaydı. XX. yüz-

⁹⁵ *Maraş Vilayet Gazetesi*, 22 Temmuz 1937, S.197-58, s. 3.

⁹⁶ *Maraş Vilayet Gazetesi*, 10 Mart 1938, S.230-9, s. 1.

⁹⁷ *Maraş Postası*, 27 Aralık 1948, S.200, s. 1.

⁹⁸ Maraş 1967 İl Yıllığı, s. 125.

⁹⁹ *Maraş Vilayet Gazetesi*, 13 Ocak 1945, S.583, s. 1.

¹⁰⁰ *Maraş Vilayet Gazetesi*, 21 Aralık 1946, S.686, s. 2.

¹⁰¹ *Maraş Vilayet Gazetesi*, 22 Temmuz 1937, S.197-58, s. 3.

¹⁰² Yurt Ansiklopedisi, agmd, s.5739.

¹⁰³ *Maraş Vilayet Gazetesi*, 7 Aralık 1939, S. 321, s. 1.

¹⁰⁴ *Maraş Postası*, 7 Haziran 1948, S. 128, s. 2.

¹⁰⁵ Abdurrahman Temizer, *Kahramanmaraş'ta Milli Eğitimin Dünü ve Bugünü*, K.Maraş İli Milli Eğitim Gençlik ve Spor Müdürlüğü, Ankara 1987, s. 53.

¹⁰⁶ *Maraş Vilayet Gazetesi*, 24 Aralık 1936, S.168-29, s. 6.

¹⁰⁷ *Maraş Vilayet Gazetesi*, 19 Ağustos 1937, S.201-62, s. 3.

¹⁰⁸ *Maraş Vilayet Gazetesi*, 26 Ağustos 1937, S.202-63, s. 3.

¹⁰⁹ Yurt Ansiklopedisi, agmd, s. 5712.

yılın ilk yarısında hedeflenen okullaşma oranı yakalanamamıştır.¹¹⁰ 1943-1944 eğitim- öğretim yılında okullaşma alanında artış görülmüş, 75.286 öğrenci mezun olmuştur. Halkın eğitim alanında bilinçlenmeye başlaması, öğretmenlerin özverili çalışmaları ve idari amirlerin eğitimle yakından ilgilenmeye başlamaları bu artışın yaşanmasında etkili olmuştur.¹¹¹ Cumhuriyetin ilan edilmesinden sonra ülkenin sağlık alanında sorunlarını çözmeye yönelik bir takım hedefler belirlenmiştir. Maraş'ta sağlık alanında hedeflenen ilerleme sağlanamamış olmakla birlikte ancak salgın hastalıklarla mücadeleye öncelik verilmiştir. Yaşanan salgın hastalıkların başında sıtma, trahom, tifo, dizanteri, kızamık, çiçek ve kabakulak gelmektedir. Tarama sonuçlarına göre Maraş ve kaza merkezlerindeki trahom endeksi %36,7'dir. İlkokullarda %21'lik oran ile 160 öğrenci, orta, lise ve buna muadil okullarda %19 oran ile 31 öğrenci trahomludur. 1936 yılında cezaevindeki tutuklular muayene edilmiş, trahomlu olanlar haftada iki defa görevli sağlık memurları tarafından ilaçlanmıştır.¹¹² Ameliyat edilmesi gereken mahkûmlar da dispanserde tedavi edilmişlerdir. Sağlık alanında yapılan bu çalışmaların Cumhuriyetin ilan edilme süreciyle birlikte hız kazanmış özellikle hastalıklardan arındırılmış sağlıklı bir nesil yetiştirmek için birtakım yeni düzenlemeler yapılmıştır. Bu dönemlerde birçok insanın hayatını kaybetmesine neden olan hastalıklar şehrin korkulu rüyası haline gelmiştir.¹¹³ 1937 tarihinde Maraş Vilayeti'ne bir Bakteriyoloji laboratuvarı açılmış ve Sadettin Bey, Bakteriyolog olarak atanmıştır.¹¹⁴ 1938 tarihinde 5 adet trahom dispanseri açılmıştır. 1938 tarihinde Devecili, Karamanlı, Mağralı, Yörük Selim ve Yusufkar Mahallelerinde Trahom Dispanserleri faaliyete geçmiştir.¹¹⁵ 1938 yılında Sıtma ile Mücadele Başkanlığı'ndan görevliler gelmiş ve 2 Kasım 1938 gününden itibaren çalışmalara başlayarak hasta olan vatandaşlar tedavi altına alınmıştır. Sağlık memurları 15 günde bir köylere giderek sağlık taraması yapmışlar ve hastalara parasız ilaç vermişlerdir.¹¹⁶ 1943 yılında Memleket Hastanesine yeni gelmiş olan baştabip Faruk Esen kısa zamanda hastanede büyük değişiklikler yapmış ve 15 Aralık 1943 tarihinden itibaren ameliyatlara başlamıştır. Doktor Faruk Esen bir aylık zaman zarfında, Maraş Memleket Hastanesi'nde 13 ameliyatı başarı ile gerçekleştirmiştir.¹¹⁷ 1944 tarihinde Sağlık Bakanlığı tarafından Maraş İli'ne 20 yataklı Doğum ve Çocuk Bakımevi açılmış, bir çocuk doktoru atanmıştır.¹¹⁸ 20 Mart 1947 yılında Maraş'ta Verem Savaş Der-

¹¹⁰ *Maraş Postası*, 3 Ocak 1949, S.206, s. 1.

¹¹¹ *Maraş Vilayet Gazetesi*, 12 Ağustos 1944, Yıl 11, S.561, s. 1

¹¹² Sevilay Özer, "Maraş'ta Salgın Hastalıklarla Mücadele (1935-1960)", *Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi*, *Journal Of Modern Turkish History Studies* XX/41 (2020-Güz/Autumn), s.704.

¹¹³ *Maraş Vilayet Gazetesi*, 9 Ekim 1934, S.57, s. 2.

¹¹⁴ *Maraş Vilayet Gazetesi*, 14 Ekim 1937, S.209, s. 1.

¹¹⁵ *Maraş Vilayet Gazetesi*, 3 Mart 1938, S.229-90, s. 1.

¹¹⁶ *Maraş Vilayet Gazetesi*, 29 Eylül 1938, S.259, s. 3

¹¹⁷ *Maraş Vilayet Gazetesi*, 6 Ocak 1944, S.531, s. 2.

¹¹⁸ *Maraş Vilayet Gazetesi*, 9 Aralık 1944, S.578, s. 1.

neği kurulmuştur.¹¹⁹ 1948 tarihine kadar Özel İdareye bağlı olan Maraş Memleket Hastanesi, 3 Şubat 1948 tarihinden itibaren genel bütçeye alınmış ve hastaneye 20.000 lira ödenek verilmiştir. 25 yataklı olan hastaneye 25 yatak ilavesi yapılarak 50 yataklı olmuştur.¹²⁰ 1948 yılında Sıtma Savaş Başkanlığı bölgede sivrisinek ve diğer haşeratı imha edici gazlı, mazotlu ve kreolonil ddt mahlûlünü vilayet dâhilinde uygulamaya başlanmıştır. 25 kişilik bir ekip, kamyonla köylere giderek mahallelerin ddt'lenmesini yapmıştır.¹²¹ Sokakların döşenmesi, pis suları taşıyan derelerin üzerinin kapatılmasının halkın sağlığı üzerinde gözle görülür olumlu etkileri olmuştur. Sebze ve meyve bahçeleri temiz sularla sulanmaya başlamıştır.¹²² Belediye açıktan akan derelerin üzerini kapatmıştır.¹²³ Yapılan bu çalışmalarla Maraş'ın daha iyi şartlarda yaşanabilir bir kent olması yolunda önemli adımlar atılmıştır.

Ekonomik Yaşamdaki Gelişmeler

Cumhuriyetin ilanından sonra Türkiye genelinde kalkınma hareketleri başlamış ancak Maraş'ta sermaye ve altyapı tesislerinin yetersizliği, işgücü, teknik bilgi ve girişimcilik gücünün eksikliği ekonomik açıdan istenilen gelişmeyi göstermesine engel olmuştur. Sanayide küçük işletmeler el emeğine dayalı ürünlerle ekonomi dönmüş, halkın geçim kaynağı tarım olmaya devam etmiştir.¹²⁴ Cumhuriyetin ilk yıllarından 1950 yıllarına kadar Maraş ekonomisi çeltik tarımı ve Adana Milli Mensucat İplik Fabrikası'ndan alınan iplikleri dokuyan tezgâhlar etrafında gelişmiştir.¹²⁵ Aynı yıllarda bölge insanı, geçimini tarım, hayvancılık ve sınırlı ticaretle sağlamaya çalışmıştır. Maraş ekonomisi uzun yıllar, geleneksel olarak toprağa ve topraktan elde edilen ürünlere dayalı kalmıştır. Kapalı ticaret anlayışı ve devlet yatırımlarının yetersizliği nedeniyle şehirde büyük ölçüde bir gelişme sağlanamamıştır. Bu süreçte Maraş ekonomisi, gerek kapalı ticaret psikolojisi gerekse devlet yatırımlarının yetersizliği nedeniyle önemli ölçüde büyüme sağlayamamıştır. Maraş'ta büyük sermayelerle iş yapan şirketler yoktur. İlde yapılan ticaret daha çok arz-talep dengesi üzerine kurulmuştur.¹²⁶

Maraş Vilayeti'nde 1934 yılında 33.320 hektar buğday ekilmiş ve 36.600 ton ürün alınmıştır. Ziraat Bankası'nın aracılığı ile Mersin'den Hamburg'a 1.500.000 kg buğday sevk edildiği bilinmektedir.¹²⁷ 1934 yılında 11850 hektar

¹¹⁹ *Maraş Postası*, 5 Ocak 1948, S.64, s. 1.

¹²⁰ *Maraş Postası*, 4 Şubat 1948, S.77, s. 2.

¹²¹ *Maraş Postası*, 4 Haziran 1948, S.127, s. 2.

¹²² *Maraş Vilayet Gazetesi*, 29 Ekim 1936, S.161-22, s. 11.

¹²³ *Maraş Vilayet Gazetesi*, 3 Haziran 1937, S.190-51, s. 7.

¹²⁴ Mesut Dedeoğlu, *Kahramanmaraş Ekonomisi*, Lazer Ofset, Ankara 1996, s. 50.

¹²⁵ Kemalettin Koç, "Osmanlıdan Günümüze Kahramanmaraş Tarihine Kısa Bir Bakış", *Kahramanmaraş Kültürü, Tarih, Coğrafya, Edebiyat, Sanat*, Ed. İlyas Gökhan, Mesut Akben, Kemalettin Koç, Kahramanmaraş Ve Yöresi Kültür Değerlerini Araştırma Ve Uygulama Merkezi, Kahramanmaraş 2012, s. 242.

¹²⁶ Eyyup Ozan, *Ekonomik ve Sosyal Rapor*, Kahramanmaraş Ticaret ve Sanayi Odası, Kahramanmaraş 2000, s. 37.

¹²⁷ *Maraş Vilayet Gazetesi*, 9 Ekim 1934, S.57, s. 2.

arpa ekilmiş ve 15.050 ton ürün alınmıştır. Aynı yıl 8.340 hektar çavdar ekilmiş ve 4.984 ton ürün alınmıştır.¹²⁸ Aynı tarihte 50 hektarlık araziden 205 ton yulaf elde edilmiştir.¹²⁹

1936 yılına gelindiğinde Maraş'ta tarım arazisinin % 95'ne tahıl grubu ekildiği görülmektedir.¹³⁰ 1942 tarihinde yaşanan kuraklık ve ekonomik sıkıntılar neticesinde hububat üretiminde düşüş yaşanmıştır. Parti müfettişlerinin devreye girmesiyle 200 tona yakın hububat şehre getirilmiştir. Daha sonra Maraş Valisi'nin aracılığıyla İskenderun'dan 150 ton, Ceyhan'dan 250 ton buğday, 850 ton tohumluk buğday alınarak ekimine başlanmıştır.¹³¹ 1946 yılında hububat üretimi 23.368 tona yükselmiştir.¹³²

Maraş Vilayeti'nde en çok yetiştirilen meyve çeşidi üzüm olmuştur. Maraşlılar, üzümü sadece taze olarak tüketmemişler, kurusundan ve suyundan faydalanmışlardır. Üzüm suyundan samsa, pestil, köpük sucuğu, sucuk, kırma, teh, ravanda, çeşitli cıvık ve katı pekmezler yapmışlardır. 1938-1942 tarihleri arasında Maraş ve Elbistan bağlarından 28.648 ton üzüm elde edilmiştir.¹³³

1934 tarihinde Maraş Vilayeti'nde üretimi en çok yapılan meyve; ceviz, dut, zerdali ve elma olmuştur. Adı geçen tarihte vilayet dâhilinde 1.605.096 ton ceviz, 1.003.860 ton dut, 409.944 ton zerdali ve 159.100 ton elma üretilmiştir.¹³⁴ Maraş ovalarında üretilen kırmızıbiber işlenerek pul biber ve toz biber haline getirilmiştir. Maraş'ta kırmızıbiber tarımı oldukça gelişmiştir. Şehrin ovasında yöreye özgü yetiştirilen kırmızıbiber üretimi önemli bir seviyededir. 1940 yılında Maraş'ta üretilen 500 ton kırmızıbiber, pastırmada kullanılmak üzere Kayseri'ye gönderilmiştir.¹³⁵ İlerleyen yıllarda yaşanan olumsuz hava şartlarından dolayı sebze üretiminde sıkıntı çekilmiştir. 1938 tarihinde Maraş Belediyesi, Mersin'de bulunan taze sebzelerden Maraş'a getirmeye karar vermiştir. Sebze, Mersin'den toptan alınmış, Pazar günleri satılmıştır. Böylece halk istediği her an taze sebze yiyebilmiştir.¹³⁶

Cumhuriyet sonrası Maraş'ta çeltik tarımı, Maraşaltı Ovası'yla, Şekerovalı ve Andırın Kazası'nın Keşiş Suyu etrafındaki ovalarda yapılmıştır. Sıcak hava ve bol su isteyen çeltik, Maraş çiftçisinin gelir kapısı olmuştur.¹³⁷ 1937 tarihinde Tarım Bakanlığı yeni yöntemlerle çeltik tarımını yaygınlaştırmak için Maraş'a bir çeltik uzmanı göndermiştir. Maraş'ta tarımı yapılan başlıca çeltik türleri;

¹²⁸ *Maraş Vilayet Gazetesi*, 7 Ekim 1937, S.208-69, s. 3.

¹²⁹ *Maraş Vilayet Gazetesi*, 2 Ocak 1937, S.216-77, s. 3.

¹³⁰ *Maraş Vilayet Gazetesi*, 10 Eylül 1936, S.154-15, s. 1

¹³¹ *BCA*, Fon No: 490. 01, Yer No: 177.707.1, s. 1

¹³² *Maraş Postası*, 3 Mart 1948, S.87, s. 2

¹³³ *Maraş Postası*, 3 Mart 1948, S.87, s. 2.

¹³⁴ *Maraş Vilayet Gazetesi*, 13 Aralık 1938, S. 222-83, s. 4.

¹³⁵ Koç, Osmanlıdan Günümüze Kahramanmaraş Tarihine Kısa Bir Bakış", s. 240.

¹³⁶ *Maraş Vilayet Gazetesi*, 29 Ocak 1938, S.272, s. 2.

¹³⁷ *Maraş Vilayet Gazetesi*, 14 Ekim 1937, S.209-70, s. 2.

Yerli Sarı Çeltik, Yerli Ak Çeltik ve Kılçıksız Çeltiktir.¹³⁸ 1934 yılında Maraş'ta, 1.209 hektar çeltik ekilmiş ve 2.264 ton ürün alınmıştır.¹³⁹ 1948 yılında Maraş ekonomisinde çok önemli rolü olan çeltik, önceki yıllara nazaran başarılı sonuçlar vermiştir. 1948 yılında Maraş'ta, 19.988 dekar arazide çeltik ekilmiş ve 4.397 ton mahsul alınmıştır. Pazarcık, Andırın ve Elbistan'da 16.860 dekar çeltik ekimi yapılmış ve 3.710 ton mahsul elde edilmiştir.¹⁴⁰

1934 yılında Maraş'ta büyükbaş ve küçükbaş olmak üzere toplam 26.955 adet hayvan kesilmiş ve bu hayvanlardan 741.750 kg et elde edilmiştir.¹⁴¹ 1934 yılında 166.000 adet tavuk, 5.000 adet hindi sayılmıştır. 5.288.000 tavuk yumurtası elde edilmiştir.¹⁴² 1935 yılında Maraş'ta en fazla yetiştirilen hayvanlar sırasıyla keçi, koyun ve sığır olmuştur. 1946 yılında 132.916 büyük baş, 460.774 küçükbaş hayvan mevcuttur. Hayvancılığın en fazla geliştiği yerler Elbistan ve Pazarcık'tır.¹⁴³ 1947 yılında 263.046 adet kıl keçisi, 177.742 adet koyun, 62.997 adet inek, 46.597 adet öküz, 13.214 adet eşek, 2.152 adet katır, 7.722 adet at yetiştirildiği görülmektedir. Ayrıca başta manda, deve olmak üzere 571.193 hayvan olduğu tespit edilmiştir.¹⁴⁴ 1948 yılında Maraş Belediyesi halkın et alımında zorlanması üzerine et fiyatlarında indirim yaptırarak; koyun etinin kilosunu 180 kuruştan 160 kuruşa, keçi etinin kilosunu 130 kuruştan 120 kuruşa, sığır etinin kilosunu 110 kuruştan 100 kuruşa indirmiştir.¹⁴⁵

1938 yılında, İstanbul ve diğer vilayetlerde Halep yağı olarak ün kazanan, Maraş sadeyağının 50.000 lirayı bulan üretimi yapılmıştır. Yine el emeği olan Maraş'ta üretilen ceviz mobilyalar ülkenin aranan ürünleri arasında olmuştur. Aynı tarihte Maraş'ın çevre illerden temin ettiği ihtiyaç malzemesi tutarı 75.000 liradır. 1938 yılında Maraş'ın yerli pirinci olan Sarı Çeltik; Mersin, Adana, İstanbul, Kayseri, Konya ve Ankara piyasalarında oldukça rağbet görmüş ve aynı yıl pirinçten 300.000 lirayı aşan gelir elde edilmiştir.¹⁴⁶

Ziraat Bankası uzun yıllar ilin tek bankası olarak görev yapmıştır. Ticaret Vekâleti'nin 17.12.1942 tarihli yazısı ile *Halk Bankası Maraş Şubesinin* 09.10.1942 tarihinden itibaren faaliyete geçmiş olduğu belirtilmesine rağmen¹⁴⁷ Maraş Halk Bankası; memur, eleman ve bina eksikliği nedeniyle hemen faaliyete geçememiştir. Belediye binasından iki oda tahsis edilebilmesiyle,¹⁴⁸ 9

¹³⁸ *Maraş Vilayet Gazetesi*, 4 Kasım 1937, S.212-73, s. 5.

¹³⁹ *Maraş Vilayet Gazetesi*, 2 Aralık 1937, S.216-77, s. 3.

¹⁴⁰ *Maraş Postası*, 27 Aralık 1948, S.200, s. 1.

¹⁴¹ *Maraş Vilayet Gazetesi*, 27 Ocak 1938, S.224-85, s. 3.

¹⁴² *Maraş Vilayet Gazetesi*, 27 Ocak 1938, S.224-85, s. 3-4.

¹⁴³ *Maraş Vilayet Gazetesi*, 27 Ocak 1938, S.224-85, s. 3.

¹⁴⁴ *Maraş Postası*, 3 Mart 1948, S.87, s. 2.

¹⁴⁵ *Maraş Postası*, 17 Mayıs 1948, S.119, s. 1.

¹⁴⁶ *Maraş Vilayet Gazetesi*, 24 Mart 1938, S.232-93, s. 3.

¹⁴⁷ BCA, Fon No: 490.01.00, Yer No: 511.2054.2, s. 27.

¹⁴⁸ BCA, Fon No: 490.01.00, Yer No: 177.707.1, s. 129.

Ekim 1942 Cuma günü saat 16.00'da Halk Bankası açılış töreni yapılarak faaliyete geçmiştir.¹⁴⁹

1934 tarihinde *Maraş Un Fabrikasının* açılmasıyla, fırınlar un ihtiyacını fabrikadan temin etmeye başlamış ve değirmenler eski önemlerini kaybetmiştir. Yaşanan değişimlerle değirmenlere olan rağbet azalmış, kullanılmayan değirmenler zamanla harap hale gelmiş ve suları kirletmeye başladıkları için yıkılmışlardır. *Maraş Elektrik Santrali*; Maraş Çeltik Fabrikası ve Maraş Un Fabrikasına enerji temin etmek amacıyla 1934 yılında kurulmuştur.¹⁵⁰ 1935 tarihinde *Maraş Elektrik Etüt İdaresi* kurularak, şehir kısa aralıklarla jeneratörlerle aydınlatılmıştır.¹⁵¹ 1937 tarihinde Maraş Belediyesi, 40.000 liraya 16 km'lik elektrik tesisatı yaptırmış ve şehir kısmen aydınlığa kavuşmuştur.¹⁵² Uzun yıllar elektrikten mahrum kalmış olan şehir ancak 1940 yılında Pınarbaşı Hidro Elektrik Santrali ile aydınlatılabilmektedir.¹⁵³ 1947 tarihli kararnameyle, Ceyhan Nehri üzerinden elektrik üretmek ve böylece Maraş'ın her türlü elektrik ihtiyacını karşılamak amacıyla, Maraş merkez olmak üzere 60 yıl süre ve 500.000 lira sermaye ile kurulmasına izin verilen *Maraş-Ceyhan Elektrikliği Türk Anonim Ortaklığının* ana sözleşmesi, sermayenin onda birinin yatırıldığını gösteren banka mektubu, Bakanlar Kurulunca incelenmiş ve adı geçen ortaklığın kurulmasına izin verilmiştir.¹⁵⁴ Ceyhan Elektrik Şirketi inşaatı ve tesisatının 3.270.000 liraya mal olacağı belirtilmiştir.¹⁵⁵ 1948 tarihinde belediye, Fairbanks Morse markalı bir dizel grubu satın almıştır. Bu grup, 225 beygir ve 185 kilowat elektrik üretme kapasitesindedir.¹⁵⁶ Aynı tarihte, elektrik şebekesinin dizel gurubuyla kuvvetlendirilmesi, dolayısıyla yeniden abone kayıtlarına başlanacağı duyurulmuş ve bu işlere bir an evvel başlanabilmesi için abone olacaklardan avans şeklinde para yatırımları gerektiği, yatırdıkları paranın 3 sene içinde kullandıkları elektrikten taksitle düşüleceği bildirilmiştir. Buna göre; 3 odalı evlerden 100 lira, 3 odadan fazla olan hanelerden 200 lira, lokanta, kahvehane ve hamamlardan 200 lira, otellerden 1.000 lira abonelik bedeli alınacağı belirtilmiştir.¹⁵⁷

Cumhuriyetin ilk yıllarında Maraş'ta imalat sanayi genellikle birkaç kişinin çalıştığı küçük aile işletmelerden oluşmaktaydı.¹⁵⁸ Bu dönemde Maraş'ta endüstri daha çok el emeğine dayanan atölye tipi olarak varlığını sürdürmüştü-

¹⁴⁹ *Maraş Vilayet Gazetesi*, 15 Ekim 1942, S.468, s. 2.

¹⁵⁰ *Maraş Vilayet Gazetesi*, 17 Mart 1938, S.231-92, s. 3.

¹⁵¹ Dedeoğlu, age, s. 60.

¹⁵² *Maraş Vilayet Gazetesi*, 28 Ekim 1937, S.211-72, s. 2.

¹⁵³ Yurt Ansiklopedisi, agmd, s. 5696.

¹⁵⁴ BCA, Fon No: 030. 018, Yer No: 115. 80. s. 3.

¹⁵⁵ *Hizmet Gazetesi*, 8 Eylül 1948, S.30, s. 1.

¹⁵⁶ *Maraş Postası*, 12 Mayıs 1948, S.117, s. 1.

¹⁵⁷ *Maraş Postası*, 2 Temmuz 1948, S.139, s. 1.

¹⁵⁸ Adnan Çelik, *Kahramanmaraş'ta Girişimcilik Kültürü Araştırması*, Kahramanmaraş Ticaret ve Sanayi Odası, Kahramanmaraş 1999, s. 50.

tür.¹⁵⁹ Cumhuriyet'in ilanından sonra Maraş'ta el sanatları yeterli olmamakla birlikte az da olsa gelişme göstermiştir. Bu dönem özel sektör yetersiz olup, mevcut işletmeler genellikle aile işletmeleriydi.¹⁶⁰ 1936 yılında Maraş'ta 1.040 müessese ve bu müesseselerin içinde 50 saraç 14 kuyumcu 600 dokumacı 38 mobilyacı 500 tabak mevcuttur.¹⁶¹ Maraş'ın en yaygın el sanatları arasında demircilik, dericilik, kuyumculuk, ayakkabıcılık, bakırcılık, saraçlık, demircilik, çadırcılık, dokumacılık, oymacılık, bakırcılık, saraçlık, nalbantlık, keçecilik, kalaycılık, tarakçılık, tenekecilik, yemenicilik, aba dokumalık, çıkırıkçılık, çorapçılık, yazmacılık, taşçılık, tabaklık, kavaflar, semercilik, duvarcılık gibi çok çeşitli endüstri kolları mevcut olup, halkın önemli uğraş alanları olmuştur. 01.09.1934 tarihinde İzmir Panayırı'nda açılan Maraş Pavyonu'nda, Maraş el işçiliği takdir kazanmış ve büyük alaka görmüştür. 1 Eylül'de İzmir'de açılan sergiyi gezen Başbakan İsmet İnönü, Maraş Pavyonu'nu da gezmiş, “*Aferin Maraşlılara*” ifadesiyle beğenisini belirtmiştir.¹⁶² İzmir Pavyonu'nda yer alan Maraş sergisi çok beğenilmiş ve altın madalya ile ödüllendirilmiştir.¹⁶³

Cumhuriyet öncesi ulaşım alanında yetersiz bir görünüme sahip olan Maraş, Cumhuriyet sonrasında da ulaşım alanında hızlı bir gelişme gösterememiştir. Bu dönemde Maraş'ın ulaşım imkânları kötü denebilecek bir durumdadır. Maraş Merkez'de büyük bir caddenin olmayışı, ilçe ve köyleriyle irtibatını sağlayacak yolların uzun yıllar yapılamaması, şehrin geri kalmasının başlıca sebeplerindendir. 1936 yılı Mayıs ayı itibarıyla; Maraş-Eloğlu, Maraş-Antep, Maraş-Göksun-Kayseri, Elbistan- Kapudere, Elbistan-Andırın-Üzücek yolları üzerinde 155+047 km'lik yolun toprak tesviyesi bitirilmiş, 2150 m silindiraj ve 4,60 m açıklığında 3 menfez yapılmıştır. Maraş-Göksun yolu üzerine 3 beton menfez yapılmıştır. Ayrıca Maraş Merkez Kaza'ya bağlı köylerin yol çalışması yapılmıştır. 29 Ekim 1936 tarihi itibarıyla Göksun-Maraş yol çalışmalarının devam ettiği bildirilmiştir. Maraş'ın iktisadi hayatında önem teşkil eden bu yolun tamamlanması halinde daha önce hayvan sırtında 3-4 günde varılan Göksun'a 3-4 saatte ulaşılabilceği belirtilmiştir.¹⁶⁴ 1936 tarihinde Fırnıs Nahiyesine 1 saat 15 dakikalık mesafede bulunan Kışla Köprüsü'nün yıkılan taş kısmı tamir edilip, ahşap kısımları değiştirilmiştir.¹⁶⁵ 4 Haziran 1936 tarihi itibarıyla Hartlap-Maraş, Göllü-Maraş ve Kerhan-Maraş köy yolları yapımının devam etmekte olduğu bildirilmiştir.¹⁶⁶ 1936'da Göksun yolundaki Güredin Köprüsü tamamlanmıştır.¹⁶⁷ 27 Ağustos 1936 tarihinde Aksu Köprüsü ile

¹⁵⁹ Maraş 1967 İl Yıllığı, s. 234.

¹⁶⁰ Çelik, age, s. 50.

¹⁶¹ *Maraş Vilayet Gazetesi*, 29 Ekim 1936, S.161-22, s. 7.

¹⁶² *Maraş Vilayet Gazetesi*, 10 Eylül 1936, S.154-15, s. 1.

¹⁶³ *Maraş Vilayet Gazetesi*, 1 Ekim 1936, S.157-18, s. 6.

¹⁶⁴ *Maraş Vilayet Gazetesi*, 29 Ekim 1936, S.161-22, s. 7.

¹⁶⁵ BCA, Fon No: 490.1.0.0, Yer No: 496.1997.5, s. 7.

¹⁶⁶ *Maraş Vilayet Gazetesi*, 4 Haziran 1936, S.140, s. 1.

¹⁶⁷ *Maraş Vilayet Gazetesi*, 9 Temmuz 1936, S.145-6, s. 1.

Eloğlu Nahiyesi arası bozuk olan yolun tamirâtı başlamış, bunun için 1936 model, 12 tonluk, 2 mazotlu son sistem bir silindir Bayındırlık Bakanlığı'ndan Maraş'a gönderilmiştir.¹⁶⁸ 1937 yılında Maraş Bayındırlık Müdürlüğü Gaziantep'ten 2 adet kamyon satın almış ve Maraş-Antep şosesi tamir edilmiştir.¹⁶⁹ Maraş Valisi Osman Şahinbaş, Maraş'ta göreve başladığı ilk günden itibaren şehrin kalkınması için çaba sarf etmiştir. Vilayetin eski binek otomobilini belediye tahsis etmiştir. Maraş Belediyesi 1 tane de İstanbul'dan Diyamon marka 2750 liraya 15 kişilik otobüs satın almıştır. Yeni otobüsün alınmasıyla valilikten alınan eski arabanın sıhhi otomobile dönüştürülmesi için içerisindeki iskemlelerin kaldırılması, sedye konulması ve beyaza boyanması kararlaştırılmıştır.¹⁷⁰ 1923-1950 yılları arasında Türkiye'nin ulaşım politikası, demiryolu hatlarının iyileştirilmesi ve geliştirilmesi yönünde olmuştur.¹⁷¹ Maraş'a en yakın mesafede bulunan demiryolu istasyonu İslâhiye tren istasyonuydu. 1940'lı yıllarda demir yolu, İskenderun'dan Türkoğlu'na ulaşmıştır. Trenin getirdiği yolcular istasyondan otobüslerle Maraş'a taşınmıştır. Haftanın 3 günü saat 06.15 ile saat 22.00'da Maraş istikametine posta ve banliyö tren seferleri gelmiştir.¹⁷² 3 Mayıs 1946 tarihinde Maraş-Köprüağzı şube hattının inşasına başlanmıştır.¹⁷³ Çalışmalar neticesinde Maraş'a ilk tren 02.08.1948 tarihinde Köprüağzı İstasyonu'nda ana hattan ayrılan 28 km'lik bir şube hattı ile gelmiştir.¹⁷⁴ Maraş-Köprüağzı tren hattı 06.11.1948 tarihinde büyük bir törenle hizmete açılmıştır.¹⁷⁵ 1948 tarihinde Maraş-Köprüağzı demiryolunun açılmasıyla tren seferleri de başlamıştır.¹⁷⁶ 1949 tarihinde haftada 5 olan posta ve tren seferlerinin sayısı 3'e indirilmiştir. Marşandiz seferleri bir süreliğine iptal edilmiştir. Maraş ve çevre iller arası sevkiyat sekteye uğramıştır.¹⁷⁷

Cumhuriyet dönemi Maraş, haberleşme alanında önemli gelişmelere sahne olmuş; posta, telgraf ve telefon her geçen gün benimsenerek köklü atılımlara gidilmiştir. 1937 tarihinde PTT Taşra Teşkilatında değişikliklere gidilmiş, müdürlükler kaldırılarak yerine doğrudan Genel Müdürlüğe bağlı Vilayet Müdürlükleri kurulmuştur. *Maraş Posta işletmesi Vilayet Müdürlüğü* 1937 tarihinde kurularak PTT Genel Müdürlüğü'ne bağlanmıştır.¹⁷⁸ 1937 yılında Posta ve Telgraf İdaresi tamir görmüş, posta gişeleri büyük şehirlerdekilere benzetilmiştir. Vi-

¹⁶⁸ *Maraş Vilayet Gazetesi*, 27 Ağustos 1936, S.152-13, s. 5.

¹⁶⁹ *Maraş Vilayet Gazetesi*, 6 Mayıs 1937, S.186-47, s. 1.

¹⁷⁰ *Maraş Vilayet Gazetesi*, 22 Eylül 1938, S. 258, s. 2.

¹⁷¹ Harun Şahin, "Yirminci Yüzyılın Başlarında Maraş Sancağının Ulaşım Durumu", *Bingöl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Y. 2, C.2, S.3, Bingöl 2012, s. 36.

¹⁷² Kemalettin Koç, Kahramanmaraş'ta Sosyal Hayatın Fiziki Yapıya Etkisi, Sosyal, Kültürel, Ekonomik Yapı ve Şehirleşme Tarihi, Ukde Yayınları, Kahramanmaraş 2010, s. 85.

¹⁷³ *Hizmet Gazetesi*, 4 Ağustos 1948, S.25, s. 1.

¹⁷⁴ Şahin, agm, s. 39.

¹⁷⁵ *Maraş Postası* 8 Kasım 1948, S. 182, s. 1.

¹⁷⁶ *Maraş Postası* 12 Kasım 1948, S. 183, s. 3.

¹⁷⁷ *Maraş Postası*, 3 Ocak 1949, S. 206, s. 1.

¹⁷⁸ *Geçmişten Günümüze Posta*, PTT Genel Müdürlüğü, Ankara 2007, s. 225.

layetin çeşitli yerlerine posta kutuları konmuş ve Hükümet Konağı civarında *Pul Satış Şubesi* açılmıştır.¹⁷⁹ 1938 tarihinde halka kolaylık sağlamak amacıyla Maraş PTT Vilayet Müdürlüğü, Hükümet Konağı karşısında ve Kayabaşı Mahallesi'nde olmak üzere 2 adet *Posta Bey'iye* şubesi açmıştır. Kışla Mahallesi, Kayabaşı, İsmetpaşa Karakolu ve Bedesten önlerine birer posta kutusu koymuştur. Postaneye şikâyet kutusu asılmıştır. Cüzi bir ücret karşılığında paketler evlerden alınmaya başlanmıştır.¹⁸⁰ Cumhuriyetin ilk yıllarından 1940'lı tarihlere kadar iletişim ağırlıklı olarak telgraf üzerinden yapılmıştır. Telgraflar mors alfabesiyle yazılmıştır. Bu tarihlerden sonra kentleşme oranının artması ve modern yaşam biçiminin benimsenmeye başlamasıyla telefon ağırlıklı iletişim aracı olarak kullanılmaya başlanmıştır.¹⁸¹ 1948 tarihinde Maraş Vilayeti telefon santraline kavuşmuştur. Maraş-İstanbul telefon görüşmeleri saat 9.30'dan 10.00'a, 13.30'dan 14.00'a, 19.30'dan 20.00'a kadar yapılırken, Maraş-Ankara telefon görüşmeleri saat 11.00'dan 11.30'a, 15.00'dan 15.30'a, 21.00'dan 21.30'a kadar yapılmıştır.¹⁸² Vilayet halkı telefona büyük rağbet göstermiş, 1948 yılının Nisan ayı itibarıyla Maraş Vilayeti PTT idaresinin yüz-lük santrali şehir içi aboneleri dolmuştur.¹⁸³

Sonuç

Vilayet Gazeteleri, ulaşımın basit ve yavaş, haberleşme araçlarının sadece telgrafla sınırlı olduğu dönemde yerel, bölgesel ve genel içerikli haberlere yer vererek bölge insanının haber ihtiyacını gidermiştir. Günümüzdeki basının temelini oluşturan vilayet gazeteleri, Osmanlı Devleti'nde azınlıkların ayrılıkçı eğilimlerini gidermek, devlet ve toprak bütünlüğünün devamını sağlamak gibi bir sorumlulukla ortaya çıkmıştır. Maraş Vilayet Gazetesi, resmi vilayet gazetesi olması nedeniyle o dönemde yayınlanan diğer vilayet gazetelerinden farklı bir içerik ve görüntüde değildir. Gazetede yer alan yazılar genellikle kaynak belirtilerek imzalı olarak verilmiştir. Gazeteye yansıyan mahalli olaylar yarı resmi nitelikte olmasına rağmen, bölgenin o dönemdeki sosyo-ekonomik ve kültürel yapısını aydınlatılması açısından orijinal bir kaynak niteliği taşımaktadır.

Yerel konuların ele alındığı haber ve yazılar dönemin devlet politikasının izlerini taşımaktadır. Var olan sisteme bağlılığı artırıcı, tek parti sistemini destekleyici, aynı zamanda halkın çıkarlarını savunan ve demokratik hakları kullanmayı destekleyici içerikte yayınlar yapılmıştır. Yayınlardaki genel vurgu Gazi'yi yücelten bir mantıkla hazırlanmıştır. Gazetede; vilayette yeni okulların açılması her zaman memnuniyetle karşılanmış, bölgede halkın aydınlanması ve

¹⁷⁹ *Maraş Vilayet Gazetesi*, 29 Temmuz 1937, S. 198-59, s. 1.

¹⁸⁰ *Maraş Vilayet Gazetesi*, 3 Mart 1938, S. 229-90, s. 2.

¹⁸¹ Kemal Arı, "İkinci Dünya Savaşı Sonrasında Türkiye'nin PTT Alanında Yatırımları", *Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi*, C. XIII, S.27, 2013, s. 181.

¹⁸² *Maraş Postası*, 14 Ocak 1948, S.68, s. 1.

¹⁸³ *Maraş Postası*, 9 Nisan 1948, S.103, s. 1.

bilgi sahibi olması için büyük gayret sarf edilmiştir. Maraş Vilayet Gazetesi'nde üzerinde önemle durulan konulardan biri de yardım kuruluşlarıdır. Özellikle tayyarecilik ve öksüz çocuklara yardım başta olmak üzere halkın yardım etmesi hemen her fırsatta belirtilmiştir. Bayram günlerinde, kurban derilerinin bu yardım kuruluşlarına verilmesi öğütlenmektedir. Sade bir Türkçe ile yazmaya özen göstermiş, bazı istisnai durumlar dışında anlaşılabilir bir dil kullanmıştır. Daha sonra yayın hayatına girecek olan gazetelere öncülük yapmıştır.

Maraş'ın şehir olarak gelişmesinde iktisadi, sosyal, kültürel ve coğrafi özellikleri etkili olmuştur. Tarihte önemli bir şehir olan Maraş, Cumhuriyet dönemiyle başlayan gelişmelere ayak uyduramamış ve çevresindeki şehirlere göre geri kalmış ve modern şehirleşme sürecine uyum sağlayamamıştır. Ekonomik sıkıntılar ve ulaşım imkânlarının yetersizliği, Maraş şehrinin sosyal ve kültürel gelişimini yavaşlatan nedenlerin başında gelmiştir.

Cumhuriyet'in ilanıyla birlikte başlayan toplumsal değişimde Cumhuriyet Halk Partisi'nin alt örgütü olarak çalışan Halkevlerinin etkisi önemli ölçüde hissedilmiştir. Maraş Halkevi, Cumhuriyet'in ilk yıllarında devrimlerin halka benimsetilmesi ve anlatılması sürecinde devlet ile halk arasında köprü vazifesi görmüştür.

Cumhuriyet döneminde başlatılan kalkınma hareketlerinden Maraş yeterince faydalanamamış ve ekonomide istenilen başarıyı gösterememiştir. Halk geçimini büyük ölçüde tarım ve hayvancılıktan sağlamıştır. Geleneksel ekonomik yapı muhafaza edilmiştir. Maraş ekonomisi uzun yıllar, geleneksel olarak toprağa ve topraktan elde edilen ürünlere dayalı kalmıştır. Ekonominin tarım ve hayvancılığa dayanması, maddi sıkıntılar ve eğitime gereken önemin verilmemesi nedeniyle başarı yakalanamamış ve ilin okuryazarlık ortalaması devamlı ülke ortalamasının gerisinde kalmıştır. Maraş, sosyo- ekonomik ve kültürel açıdan toparlanmaya ancak 1950'li yıllardan sonra başlamıştır. Nitekim bu yıllardan itibaren ülkede gelişen sanayileşme ve göç olayından önemli ölçüde etkilenen Maraş şehri nüfus ve kentsel yerleşim alanı bakımından hızlı büyüme eğilimine girmiştir. Ayrıca aynı dönemde il yollarının yapılması ile ulaşım imkânlarının doğması, Ceyhan nehrinden enerji sağlanması, gerileyen ticaret ve sanayi hayatını yeniden canlandırmaya başlamıştır. Menderes hükümetleri döneminde Kahramanmaraş'a traktör, patoz ve biçerdöver gelmeye başlamış, Ziraat Bankası aracılığıyla çiftçilere verilen kredi miktarları arttırılmış, iş yapmak isteyen müteşebbislere de bol miktarda kredi verilmeye başlanmıştır.

KAYNAKÇA**Resmî Yayınlar**

Cumhurbaşkanlığı Arşivi, Devlet Arşivleri Başkanlığı, Cumhuriyet Arşivi Fon No: 030. 0. 011 Yer No: 00. 611. 121. s. 1.

BCA, Fon No: 490.0.00.1. Yer No: 989.830.2. s. 13-14.

BCA, Fon No: 490.01.0.0, Yer No: 657. 254. 1. s. 18.

BCA, Fon No: 490. 00. 01, Yer No: 840. 324, s. 2.

BCA, Fon No: 490.0.1 Yer No: 840.324.2, s. 67-69.

BCA, Fon No: 490. 01, Yer No: 177. 707. 1. s. 135.

BCA, Fon No: 490.01.00. Yer No: 511.2054.2, s. 27.

BCA, Fon No: 490.01.00. Yer No: 177.707.1, s. 129.

BCA, Fon No: 030. 018 Yer No: 115. 80. s. 3.

Süreli Yayınlar

Maraş Vilayet Gazetesi 1934, 1935, 1936, 1937, 1938, 1939, 1940, 1941, 1942, 1943, 1944, 1945, 1946.

Maraş Postası 1947, 1948, 1949

Hizmet Gazetesi 1948

Halk Bilgisi Haberleri Dergisi, 1931.

Araştırma ve İnceleme Eserler

ALPASLAN, Erhan, “Arşiv Belgelerine Göre Tek Parti İktidarı Döneminde Uygulanan Bazı Politikaların Maraş’taki Yansımaları”, Uluslararası Cumhuriyet Döneminde Maraş Sempozyumu 15-16 Kasım 2013”, Kahramanmaraş Belediyesi, Öncü Basımevi, Kahramanmaraş 2014, ss. 296-316.

ALPASLAN, Erhan- Tülay Aydın, “Tek Parti Döneminde Maraş’ta Cumhuriyet Bayramı Kutlamaları (1934-1945)”, KSÜ Sosyal Bilimler Dergisi, C.12, S.2, Kahramanmaraş 2015, ss. 261-284.

ALPARSLAN, Yaşar- Hacı Ali Özturan, Eski Maraş’ta Örf’ler Adet’ler ve İctimai Hayat, Ukde Yayınları, Kahramanmaraş 2010, ss. 304.

APAYDIN, Dincer, “Cumhuriyetin İlk Yıllarında Kadınlardan Şiirle Şikâyet Etme Modası”, Hoca Ahmet Yesevi Yılı Anısına Uluslararası Türk Dünyası Eğitim Bilimleri ve Sosyal Bilimler Kongresi Bildirileri, C.3, Ed. Yılmaz Yeşil, Türkoloji, Türk Eğitim-Sen Genel Merkezi Yayınları, Ankara 2016, ss. 165-175.

ARI, Kemal, “İkinci Dünya Savaşı Sonrasında Türkiye’nin PTT Alanında Yatırımları”, Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi, C. XIII, S.27, 2013, ss. 167-184.

ATALAY, Besim, Maraş Tarihi ve Coğrafyası, İstanbul Matbaai Amire 1332, Çev: M. Yusuf Özbaşı, Dizerkonca Matbaası, İstanbul 1973, ss. 192.

ATALAY, Talip, “Yerel Eğitim Tarihi Kaynağı Olarak Diyarbekir Vilayet Gazetesi”, Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, C.48, S.1. Ankara 2007, ss. 135-151.

BENEK, M. Kazım, “Osmanlı’da Basının Doğuşu ve II. Meşrutiyete Kadarki Gelişimi, Siirt Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi”, S.6-7, 2016, ss. 27-39.

BODUR, Feyyaz, Yerel Basında Yönetim ve Örgüt Yapısı, Anadolu Üniversitesi Yayınları, Eskişehir 1997.

- ÇELİK, Adnan, *Kahramanmaraş'ta Girişimcilik Kültürü Araştırması*, Kahramanmaraş Ticaret ve Sanayi Odası, Kahramanmaraş 1999.
- ÇETİN, Süreyya, *Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi belgelerine göre Maraş (1923-1950)*, *Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi*, Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kahramanmaraş 2018.
- DARKOT, Besim, "Maraş", *İslam Ansiklopedisi*, C. VII, Milli Eğitim Bakanlığı Basımevi, İstanbul 1993.
- DEDEOĞLU, Mesut, *Kahramanmaraş Ekonomisi*, Lazer Ofset, Ankara 1996.
- DİK, Esra, "Türkiye'de Resmi Gazete'nin Serüveni", *Memleket, Siyaset, Yönetim*, C. 4, S.11, *Yerel Yönetim Araştırma Yardım ve Eğitim Derneği Yayınları*, Ankara 2009, ss. 163-178.
- ERŞAHİN, İbrahim, "Bayram Geleneksel Kutlama ve Tören", *Kahramanmaraş Ansiklopedisi*, KSÜ Yayınları, Yayın No: 145, Kahramanmaraş 2017.
- Gazetecilik, Türk Basınının Doğuşu ve Gelişimi*, T.C. Milli Eğitim Bakanlığı, Ankara 2011.
- Geçmişten Günümüze Posta*, PTT Genel Müdürlüğü, Ankara 2007.
- GİRGİN, Atilla, *Türk Basın Tarihi'nde Yerel Gazetecilik*, İnkılap Kitabevi, İstanbul 2001.
- Halkevlerinin 1934 Senesi Faaliyet Raporları Hulasası*, Ulus Basımevi, Ankara 1935.
- Kahramanmaraş Valiliği*, 1967 Maraş İl Yıllığı, İstanbul 1967.
- GÖKTÜRK İsmail - YILMAZ Mehmet, "Kahramanmaraş Şehir Kimliği Üzerine Toplumsal Yapı Çözümlemesi", *Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, Kahramanmaraş, 2018, ss.19-34.
- KOCABAŞOĞLU, Uğur- Ali Birinci, "Osmanlı Vilayet Gazete ve Matbaaları Üzerine Gözlemler", *Kebikeç İnsan Bilimleri için Kaynak Araştırması Dergisi*, Kebikeç Yayınları, S.2, Ankara 1995, ss. 101-122.
- KOÇ, Bekir, "Tuna Vilayeti Gazetesi ve İçeriğine Dair Bazı Bilgiler (Mart 1865-Mart 1868)", *Tarih Araştırmaları Dergisi* C.34, S.57, 2015, ss. 121-158.
- KOÇ, Kemalettin, "Osmanlıdan Günümüze Kahramanmaraş Tarihine Kısa Bir Bakış", *Kahramanmaraş Kültürü, Tarih, Coğrafya, Edebiyat, Sanat*, Ed. İlyas Gökhan, Mesut Akben, Kemalettin Koç, Kahramanmaraş ve Yöresi Kültür Değerlerini Araştırma ve Uygulama Merkezi, Kahramanmaraş 2012.
- _____, *Kahramanmaraş'ta Sosyal Hayatın Fiziki Yapıya Etkisi*, Sosyal, Kültürel, Ekonomik Yapı ve Şehirleşme Tarihi, Ukde Yayınları, Kahramanmaraş 2010.
- KOLOĞLU, Orhan, *Osmanlı'dan Günümüze Türkiye'de Basın, İletişim Yayınları*, İstanbul 1994.
- Maraş Türk Kadınları Bıçkı ve Dikiş Yurdu Talimatnamesi*, İşbasımevi, Maraş 1936.
- OKUMUŞ, Ejder, "Evliya Çelebi'nin Gözüyle Kahramanmaraş", *Seyehatnâme, Şehir Tarihi ve Coğrafya Kitaplarına Göre Maraş içinde* (Hazırlayanlar, Yaşar Alparslan, Serdar Yakar), Ukde Yayınları, Kahramanmaraş, ss. 9-51.
- OZAN, Eyyup, *Ekonomik ve Sosyal Rapor*, Kahramanmaraş Ticaret ve Sanayi Odası, Kahramanmaraş 2000.

- ÖZER, Sevilay, “Maraş’ta Salgın Hastalıklarla Mücadele (1935-1960)”, *Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi, Journal Of Modern Turkish History Studies XX/41* (2020-Güz/Autumn), s.701-728.
- ŞAHİN, Harun, “Yirminci Yüzyılın Başlarında Maraş Sancağının Ulaşım Durumu”, *Bingöl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Y.2, C.2, 2, S.3, Bingöl 2012, ss. 31-42.
- ŞEKER, Mustafa, *Yerel Gazeteler, Tablet Yayınları, Ankara 2007.*
- TEMİZER, Abdurrahman, *Kahramanmaraş’ta Milli Eğitimin Dünü ve Bugünü, K.Maraş İli Milli Eğitim Gençlik ve Spor Müdürlüğü, Ankara 1987.*
- Türkiye’de Yerel Basın, Ed. Suat Gezgin, *İstanbul Üniversitesi İletişim Fakültesi Yayınları, İstanbul 2007.*
- ULUS, Selma, “Yerel Basınımız”, *Marmara İletişim Dergisi, Marmara Üniversitesi İletişim Fakültesi Yayınları, S.3, İstanbul 1993, ss. 77-88.*
- YAZICI, Nesimi, “Bölge Tarihlerinin Kaynağı Olarak Vilâyet Gazeteleri: Karesi Örneği”, *Tarih Boyunca Türk Tarihinin Kaynakları Semineri, Bildiriler, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları, İstanbul 1997, ss. 75-90.*
- YETİŞGİN, Memet, “Maraş Savunması: Amaçlar, Kişiler ve Sonuçlar”, *Maraş Tarihi ve Sanatı Üzerine*, Ed. Mehmet Özkara, İlyas Gökhan, Selim Kaya, *KSÜ Kahramanmaraş ve Yöresi Kültür Değerlerini Araştırma ve Uygulama Merkezi, Yayın No: 1, Kahramanmaraş 2008, ss. 275-289.*
- Yurt Ansiklopedisi, “Kahramanmaraş”, C.VIII, Anadolu Yayıncılık, İstanbul 1982.*

MÜTAREKE DÖNEMİ MARAŞ'IN YABANCI İŞGALLERİNE UĞRAMASININ NEDENLERİ VE BU İŞGALLERİN AKİBETLERİ HAKKINDA DEĞERLENDİRMELER (1918-1920)

MEMET YETİŞGİN*

Giriş: Tarihi, Coğrafi Konumu ve İktisadi Yönleriyle Maraş'ın Önemi

Maraş, Doğu Akdeniz bölgesinde, ilkçağlarda Kilikya adıyla bilinen coğrafyaya mücavir alan içerisinde kurulmuş, kadim bir tarihe sahip, stratejik öneme haiz ve iktisadi olarak birçok avantajı barındıran bir şehirdir. Önemli tarihi yollar kavşağındadır. Arapların Derbentler Ülkesi (el-Bilâd ed-Durûb)" diye isimlendirdikleri ve "Derbûl Hades" anayolu olarak bilinen ve Elbistan ile Antep ve Halep arasındaki yolu Maraş'tan geçer.¹ Dağları, ovaları, zengin akarsu kaynakları, cazip iklimi ile tercih edilir bir yerleşim yeridir. Şehrin tarihi Asurlulara kadar geriye götürülmektedir ki bu dönemde adının Markasi olduğu, Roma döneminde Germanicia adıyla anıldığı, İslami dönemde ise Mar'aş şeklinde isimlendirildiği kabul edilmektedir.² Maraş Hititlerin, Romalıların, Ermenilerin, Haçlıların ve Türklerin değişik zamanlarda yerleştiği ve idare ettiği zengin bir tarihi barındırır. Şehrin ve bölgenin Türk hâkimiyetine girmesi 12. asırda gerçekleşmiş, bir dönem Ermeni ve Haçlı hâkimiyeti kurulsa da bugüne kadar Türklerin yerleştiği ve yönettiği bir yer olarak kalmıştır.

Bölgenin I. Dünya Harbi sonrası mütareke dönemi olarak bilinen 1918 ile 1920 yılları arasında önce İngilizlerin ve sonra da Fransızların işgaline uğradığı, bu işgallerden ilkinin İngiliz-Fransız ilişkileri çerçevesinde, ikincisinin ise Türklerin askeri mücadelesi ile son bulduğu bir gerçektir. Bu çalışma genelde Anadolu'nun, Çukurova ile Antep ve Maraş bölgesinin, özelde ise Maraş'ın işgal nedenleri üzerinde duracak, işgallerin genel seyrini ortaya koyarak akıbetleri hakkında bilgiler verecektir.

Tarihte Kilikya olarak bilinen ve Adana, Mersin, Maraş ve Zeytun gibi yerleri içine alan bölgeye Ermenilerin 11. asrın ikinci yarısında gelerek, kendi kileselerini inşa ettikleri ve derebeyleri liderliğinde örgütlendikleri görülür. Bu bağlamda Bizans'ın zayıflamasından faydalanan Ermeniler Filaretos liderliğinde Tarsus, Malatya, Urfa'nın içerisinde olduğu bölgede bir siyasi yapı oluşturmayı başarmış ve 1081'de Kilikya Tabi Ermeni Baronluğu'nu kurmuşlardır. Bu Baronluk Bizans, Kutsal Roma Germen, Büyük Selçuklu, Anadolu Selçuklu,

* Prof. Dr. KSÜ, İnsan ve Toplum Bilimleri Fakültesi, Tarih Bölümü, myetisgin@ksu.edu.tr, orcid: 0000 0002 2665 1210

¹ K. Yaşar Koprman, "Osmanlı-Memlûk Münasebetleri," *Türkler*, c. 9, s. 470-485.

² Besim Darkot, "Maraş," *İslam Ansiklopedisi*, cilt 7, M.E.B. Yayınları, Eskişehir, 1997, s. 312-313; Tufan Gündüz, "Kahramanmaraş," *TDV İslam Ansiklopedisi*, cilt 24, s. 192-196

Moğol, Latin Haçlı Krallığı ve Memlukler tabiiyetinde kalmış ve Memlukler tarafından ortadan kaldırılmıştır.³

1097'de Haçlılardan Gaudefroy de Boullon'un zaptı ile Haçlıların eline geçen Maraş bir süre Haçlı ve Ermeni idareciler tarafından idare edildi. Anadolu Selçuklu Sultanı Kılıç Arslan 1149'da bölgeyi almayı başardı. Bu tarihten sonra Maraş, Türkler ile Ermeni ve Haçlılar arasında el değiştiren bir yer oldu. Moğolların Anadolu'ya tasallutları sırasında Maraş'ta kendine düşeni aldı. Bu yıllarda Moğol, Memluk ve Ermeni güçleri arasındaki mücadelelere konu olan Maraş'ın zaman zaman el değiştirdiği görüldü.⁴ Ermenilerin Türklerle karşı Haçlıları çağırdığı, Haçlıların bölgedeki destekçileri ve Doğu'da "Batı'nın öncüsü" oldukları iddia edilir. Haçlılarla Ermeni baronlarının sık sık kavga ettiği ve savaştığı da görülür. Diğer taraftan Ermeni Baronlarının Haçlı Frank kralları ile akrabalık tesis ettiği, Ermenilerin Batı geleneklerini ve "şövalye" ruhunu kazandıkları bu yolla Baronluğa Frank mirasçılığının bir hak olarak intikal ettiği iddia edilmiştir. Memlukler 1375'te Kilikya Ermeni Baronluğu'na son verdikleri zaman Frank aslından Léon de Lusignan Baronluğun başındaydı.⁵ Fransızlar Mütareke döneminde Çukurova'yı ele geçirirken bu durumu kendilerine bir dayanak olarak göstereceklerdir. Suriye'de yaptıkları yatırımlar ile bölgede ayrıcalıklı bir yer ve nüfuz peşinde olan Fransızlar bu amaçlarına Mütareke döneminde İngiliz ve Rus çıkarlarının da Osmanlı Devleti'nin farklı bölgelerde tatmini ederek elde etmeye çalışacaklardır.⁶

Maraş bölgesinin Türkleşmesi asırlar öncesinde dayanır. Elbistan ve Maraş merkezli ve bir dönem Memluklere güvenlik sağlayan topraklar üzerinde, Oğuzların Sağ Kolunu oluşturan Boz-ok Türkmenleri Konfederasyonu Dulkadirli yerleşmiş ve Dulkadirli Beyi Karaca Bey 1337'de beyliğini kurmuştur. Bölgenin Çukurova üzerinde yerleşen ve Gülek Boğazını koruyan Türkmenler ise Sol Kola mensup Üç-Ok Türkmenlerindendir ve Ramazanoğlu Beyliği olarak 1352'de kurulmuştur.⁷ Her iki Türkmen beyliği de bölgenin Türkleşmesinde, Türk hâkimiyetinde kalmasında etkili oldu. Osmanlıların bu beylikleri Yavuz Sultan Selim (1512-1521) zamanında ele geçirmesine kadar çoğunlukla Memluklere bağlı yarı müstakil, zaman zaman müstakil ve bazen de Osmanlı hâkimiyetini tanımak zorunda kaldılar. Bölgede Moğol istilas ve Moğol-Memluk mücadeleleri sırasında etkin rol oynadılar. Maraş, Dulkadirli Beyliğinin kışlağı şeklindeydi ve yaylak olarak bilinen Elbistan'dan sonra en önemli

³ Mehlika Aktok Kaşgarlı, *Kilikya Tabii Ermeni Baronluğu Tarihi*, Sosyal ve Stratejik Araştırmalar Merkezi, Ankara, 1990, s. xi-3.

⁴ E. Honigmann, "Maraş," *İslam Ansiklopedisi*, cilt 7, M.E.B. Yayınları, Eskişehir, 1997, s. 313-315.

⁵ Kaşgarlı, *Kilikya Tabii Ermeni Baronluğu Tarihi*, s. 81.

⁶ James Paul Thomas, Jr. *The Sykes-Picot Agreement of 1916: Its Genesis in British Policy*, Doktora Tezi, The Johns Hopkins Üniversitesi, 1971, s. ii-iii, 1-5. Yazara göre Sykes-Picot Anlaşması Fransa'nın "geleneksel arzularının mantıklı evriminin" bir sonucu olarak doğmuştur.

⁷ Faruk Sümer, "Ramazanoğulları," *DİA*, cilt 34, 2007, s. 445-447; Refet Yınanç, "Dulkarioğulları," *DİA*, cilt 9, 1994, s. 553-557; Koprıman, "Osmanlı-Memlûk Münasebetleri," s. 470-485.

beylik merkeziydi. Dulkadirli ve Ramazanoğulları beylikleri Kilikya Ermeni Baronluğu ile bölgedeki Haçlı varlıklarının yerinde yükselen Türk emirliklerini oluşturmuştur.

Osmanlıların 1515'ten itibaren yerleştikleri Çukurova ve Maraş bölgesi uzun asırlar Osmanlı hakimiyetinde kaldı, 1832 Kütahya Anlaşması ile bir süre Mısır Valisi Mehmet Ali Paşa oğluna Muhassıllık şeklinde verdi. 1840'tan itibaren Osmanlı hakimiyeti tekrar tesis edilerek 1918'de Mütareke 'ye kadar Osmanlı hakimiyetinde kaldı.

Mütareke Dönemi İşgallerinde Batı'nın Tarihi İddiaları ve İhtirasları:

Türklerin bin yıla yakın idaresinde olan ve ekseriyet nüfusunu oluşturduğu “Misak-ı Milli” sınırları dahilindeki toprakların Mütareke döneminde İtilaf güçlerince işgalinde ve Türk varlığının önemli ölçüde inkâr edilmesinde tarihten gelen önyargı ve reflekslerin etkisi büyüktür. Bin yıllık ülkesinde dahi Türklerin meşru varlığını kabul etmeyen kara bir Batı Hristiyan bağnazlığı bulunmaktaydı. Onlar için Türk yurdu Pamfilya, Kapadokya, Kilikya, Ermenistan, Pontus, Bizans ve benzeri ilkçağ putperest ve Ortaçağ Hristiyan topraklarıydı. “Doğu meselesi” adı altında sürekli dile getirdikleri tarihi şartlanmaları ve önyargıları Mütareke döneminde etkin politikayı belirledi. Askeri işgallere dayanak yapıldı.

Türklerin önce 1071 Malazgirt Savaşı ile Anadolu'ya ve sonradan da 1352'de Rumeli'ye geçmeleri ile Avrupa'ya yerleşmeleri Batı Hristiyan aleminde tepkilere yol açmış, Bizans, Türkleri Anadolu'ya sokmamak için mücadele etmiş ve ancak başaramamıştı. Haçlı güçleri ile işbirliğine giderek, onlara lojistik destek vermek ve rehberlik etmek karşılığı alacakları toprakların kendisine verilmesini kararlaştırmışlardı. Bizans Devleti'nin Haçlılar ile iş birliği Türklerin Anadolu'da kök salmasına mani olamadı, sadece erteledi. Her ne kadar Haçlılar Urfa, Maraş, Hatay, Kudüs gibi önemli yerlere sahip olarak bir süre bölgede hakimiyet kursalar da sonunda Türk-İslam güçleri karşısında yenilerek bölgeden atıldılar. En son 1291'de Akka Haçlı kalesi Memlukler tarafından alınarak, Haçlıların Doğu'daki varlığına son verildi.⁸

Haçlıların Yakın Doğu'da varlığının sona ermesi Batı Hristiyan aleminde unutulmadı. Türklerin Anadolu, Balkanlar ve Orta Avrupa üzerindeki egemenlikleri Batı nazarında hiçbir zaman meşru olarak görülmedi. Türkler, her ne kadar 1856 Paris Barışı ile Avrupa hukuk dairesine girse de, hiçbir zaman Avrupalı kabul edilmediler. Her fırsatta Türklerin Avrupa'dan atılması gerektiği beyinlerde yerini korudu ve Şark Meselesi adı altında zamanı geldikçe uygulama sahasına konuldu. Batıda Türkler için “barbar”⁹ ve “yarı barbar” söylemleri

⁸ Işın Demirkent, Haçlı Seferleri Dönemi Kalelerinden Ravendan,” *Belleten*, 56/216 (1992), s. 371-390; Işın Demirkent, “Haçlılar,” *TDV İslam Ansiklopedisi*, cilt 14, 1996, s. 525-546.

⁹ Arnold J. Toynbee, *Türkiye I: Bir Devletin Yeniden Doğuşu*, çeviri Kasım Yargıcı, Çağdaş Matbaacılık ve Yayıncılık, İstanbul, 1999, s. 8.

eksik olmadı. Hep istilacı olarak görüldüler. Özellikle Hristiyan azınlıklar ile gerginliklerin yaşandığı zamanlarda Batı kamuoyunun ve siyasi çevrelerinin Türk düşmanlığı zirve yaptı. Yunan Ayaklanması (1820-1829), Suriye olayları (1861-1863) ve Balkan Bunalımı (1875-1876) gibi dönemlerde Türklere yönelik ağır ithamlarda bulunuldu. 19. asır önde gelen İngiliz devlet adamlarından W. E. Gladstone, Bosna-Hersek (1875) ve Bulgaristan (1876) ayaklanmalarını ve yaşananların sorumluluğunu Türklere yükleyerek, Türkleri “bir büyük insanlık-karşıtı insanlığın türü” olarak tanımladı, ağır ithamlarda bulundu. Türklerin tacizlerinin son bulması için onların Avrupa’dan kovulmasını salık verdi.¹⁰ En ağır ve suçlayıcı ithamlar Cihan Harbi (1914-1918) cereyan ettiği sırada yaşanan Ermeni olaylarına yönelik yapıldı. Osmanlı Hükümeti Ermenileri katletmek ve yok etmekle suçlandı.¹¹ Savaş zamanının propagandaları ve Türkleri suçlayan bilimsellikten yoksun iddia ve kaynaklar sonraki dönemlerde de Türklere karşı suçlayıcı tonların ve ithamların membanı oluşturdu.

Türklerin Balkanları ele geçirerek Orta Avrupa’ya doğru ilerlemesi karşısında Avrupalı güçlerin sık sık bölgedeki knez ve krallıklara destek verdiği, Haçlı ordularını andıran seferler düzenledikleri bir gerçektir. Türklerin ilerlemesi 1683 yılındaki başarısız II. Viyana kuşatmasına kadar sürdü. Bu savaşta ağır bir yenilgi alan Türkler, bir çeşit Kutsal İttifak kuran Avusturya, Polonya ve Venedik ile onlara sonradan katılan Rusya karşısında 16 yıllık “felaket seneleri” olarak adlandırılan hezimetleri yaşadı. 1699 Karlofça Anlaşması ile geniş topraklar kaybedildi. Osmanlılar Macaristan, Mora, Azak taraflarını kaybetmekle kalmadı, daha önemlisi Batı’daki Türk “yenilmezliği” ağır bir darbe aldı. “Doğu Meselesi” olarak bilinen ve Türkleri önce Avrupa’dan ve sonra da Anadolu’dan atma fikrini taşıyan zihniyet ortaya çıktı. Asırlarca Türklerin elinde olan, Batı kaynaklarında “Türkiye” olarak bilinen topraklar geriye sardırılarak “Büyük” Yunan, Sırp, Bulgar devletlerinin olduğu iddialarına, Bizans’ın yeniden diriltilmesi hülyasına peşkeş çekilmeye başlandı. 12. asırdan itibaren Türkiye olarak bilinen Anadolu, Rum, Pontus, Ermeni azınlıklarının “ata yurdu” olarak ortaya çıktı. Türklerin bin yıllık tarihi ve varlığı inkâr edilmek raddesine vardı.

I. Dünya Savaşı (1914-1918) sırasında Almanya ve Avusturya-Macaristan Devletlerinin oluşturduğu İttifak güçleri arasında yer alan Osmanlı Devleti savaş sonunda yenik olarak geleceğini galiplerin inisiyatifine bıraktı. Savaş yıllarında gizli anlaşmalarla İngiliz, Fransız, Rus ve İtalyan devletlerinin çıkarlarına göre parsellenen Türk toprakları, savaş sonrasında yapılan Mondros Mütarekesi (30 Ekim 1918) ve Sevr Anlaşması (10 Ağustos 1920) ile Türklerin siyasi varlığı ve bir millet olarak müstakil bir devlet çatısı altında yaşaması yok sayılmak istendi. Türklerin başkenti işgal altında, tüm yaşadıkları yerler kont-

¹⁰ W. E. Gladstone, *Bulgarian Horrors and the Question of the East*, John Murry, London, 1876, s. 9, 31.

¹¹ Toynbee, Arnold J. *Armenian Atrocities: the Murder of a Nation*, Hodder & Stoughton, London, 1915, s. 5-19.

rol edilmekte ve galiplerce önemli görülen yerler işgale uğramaktaydı. İşgallerden Maraş'ta kendisine düşen payı aldı. Maraş'ın işgalinde savaş yıllarında İtilaf Güçlerinin savaş sonrası Osmanlı toprakları üzerindeki çıkarlarını ve hırslarını tatmine yönelik vardıkları gizli anlaşmalar önemli bir rol oynadı. Orta Doğu'nun nasıl paylaşılması gerektiğini belirleyen Sykes-Picot Anlaşması (Mayıs 1916) İngiliz temsilci Sir Mark Sykes ve Fransız delege François Geroge Picot arasında imzalanmıştı. Anlaşma sırasında daha önceden Mart 1915'te imzalanan İstanbul gizli anlaşması ile Rusya'ya Türk Boğazları ve çevreleyen karalar üzerinde tanınan kontrol ve serbestlik hakkının verildiği Rus temsilci Sergey Dimitriyevich Sazanov'da hazır bulunmuştu.¹² Sykes-Picot Anlaşması İngiltere ile Fransa'nın Osmanlıların Yakın Doğu'daki toprakları üzerinde istedikleri gibi "direkt veya endirekt" yönetim tesis edebileceklerini ve arzuladıkları yerlerde kontrol sağlayacaklarını zannettikleri zihniyetin ürünüydü. Suriye olarak bilinen ve Halep, Hom, Hama, Şam ve Musul'un yer aldığı bölge A bölgesi olarak Fransızların gelecekte "dolaylı" yönetiminin tesis edileceği ve mandater olacağı bir Arap devleti için belirlenirken, Irak ve Çölü izleyerek Mısır'a kadar uzanan B bölgesi İngilizlerin himayesinde bir siyasi yapılanmaya ayrılmıştı. Filistin kahverengi ile boyanmış ve Rusya ile Şerif Hüseyin dahil uluslararası bir katılımla kaderinin belirleneceği işaretlenmişti. Fransızların direkt yönetimine verilmek üzere Mersin, Adana'nın yer aldığı Hatay'dan Lübnan'a doğru kıyı bölge belirlenmişti.¹³ Fransızlar Maraş'ın içerisinde bulunduğu ve Sivas'a kadar geniş bir bölgede ekonomik ve siyasi çıkarlarını sağlayacakları faaliyetlerde serbest bırakılmaktaydı. Sykes-Picot Anlaşması sonraki on yıllar boyunca Ortadoğu'da çıkacak siyasi ve askeri çatışmaların kaynağı oldu.¹⁴

Maraş ve çevresinin işgallerinde bölgeye yönelik emperyalist ve azınlık ihtiraslarının birlikte rol aldığı görülmektedir. Bu bağlamda Avrupa'nın yayılmacı büyük devletleri sömürgeler elde etme yarışı içerisinde ele geçirebilecekleri her yeri elde etme yarışındaydılar. Bunu özellikle 1870'lerde Alman ve İtalyan siyasi birliklerinin kurulması ile oluşan ve daha saldırgan bir karakter taşıyan "yeni emperyalizm" kızıştırmıştır. Alman ve İtalyan ihtirasları ve müstemleke elde etme hevesleri, İngiltere, Fransa ve Rusya gibi geniş sömürge topraklarını ellerinde tutan devletleri dikkatli olmaya ve daha yayılmacı politikalara sevk etti. Üç kıtada geniş yer tutan Osmanlı toprakları, ya azınlık hakları himayeciliği kılıfı altında—ki bu bağlamda Balkanlar önemli gelişmelere sahne oldu—ya da açıkça kendi emperyalist çıkarları için—Kuzey Afrika'da bulunan garp ocakla-

¹² <https://www.britannica.com/event/Sykes-Picot-Agreement> (erişim 4 Mart 2022).

¹³ Eugene Rogan, "A Century After Sykes-Picot," *The Cairo Review of Global Affairs*, sa. 19, Fall 2015, s. 99-102. Mark Sykes anlaşmanın yapılmasından sonra Rusya'ya ya giderek Rusya'nın anlaşma ile varılan şartları kabul lenmesine çalışmış, Ruslar da 1915 İstanbul Anlaşması ile elde ettikleri haklara ek olarak Doğu Anadolu'da savaş sırasında işgal ettikleri yerlerin—Erzurum, Trabzon, Van ve Bitlis—kendilerinde kalmasını garantilemiştir. Anlaşmanın Arap "ortaklarından" (Şerif Hüseyin) gizli tutulmasını kararlaştırmışlardır.

¹⁴ Oral Sander, *Siyasi Tarih: İlkçağlardan 1918'e*, İmge Kitabevi, Ankara, 1989, s. 382-383.

nı—işgallere uğradı. En son olarak Anadolu toprakları emperyalizmin parçalamasına sahne oldu ki 1878 Berlin Anlaşması başlangıç teşkil eder.

Berlin Anlaşması sonrasında Ermeni Meselesi kaşınmaya, Rum ve Pontus ihtirasları kabartılmaya başlanmıştır. Ruslar Türk Boğazları üzerinden egemenlik tesisi için Ortodoks azınlığı himaye adı altında, II. Katerina döneminde uygulanan “Grek Projesi” benzeri gizli ve açık plan ve projelerle kendilerine yol çizmekten, 19. asır son çeyreğinden itibaren Ermenileri himaye iddiasıyla Doğu Anadolu’da yer kapmaktan geri durmadılar. İngilizler Rusların 93 Harbi sonrası Doğu Anadolu’da ilerlemesini durdurmak iddiası ile Kıbrıs’ı işgal ettiler. Doğu Anadolu’da Vilayet-i Selase denilen Kars, Ardahan ve Batum’daki Rus varlığını atmak yerine kendileri için Doğu Akdeniz’de nüfuza sahip olma gerekçesi olarak gördüler. Daha ileri giderek Ermeni heves ve ihtiraslarını en fazla destekleyen bir konuma çıktılar. Osmanlı Devleti’ne gönderdikleri konsüllerle Ermenileri her fırsatta desteklediler ve Ermeni meselesinin derinleşmesine destek verdiler. Savaş sonrasında partnerleri Fransa ile anlaşarak, Fransa’nın Çukurova, Maraş ve Antep bölgesindeki ihtiraslarını desteklediler. Kendileri de Irak, Filistin ve Mısır üzerinde nüfuzlarını korudular.

Fransa’nın Suriye üzerindeki ihtirasları Haçlı seferlerinden oynadıkları rolden kaynaklı olarak eskilere dayanır. Bu ihtirasların doğmasında bölgeye yönelik olarak Mehmet Ali Paşa idaresi (1832-1840) altındaki Çukurova’da aktif olan Fransız ajanların “Roma ve Haçlı muzaffer geçmişini” keşifleri önemli rol oynamıştır. Fransızlar bölge üzerinde araştırma yaparak, geçmiş izlerine dair keşifleri Çukurova’ya alakalarını artırmış, bölgedeki Ermenilerle ilişkilerini derinleştirerek, Suriye’deki Maruniler ile Çukurova’daki Ermenileri kendi çıkarları doğrultusunda sahiplenmişlerdir. 19. asrın ikinci yarısında, mezhepsel farklılıktan dolayı bölgedeki “sapkın” dedikleri Ermenileri Katolikliğe kazandırma ve Fransız çıkarlarını güçlendirme amacına yönelik ve Fransa koruması altında nice Fransız misyoner aktif görev almıştır.¹⁵ Mütareke döneminde Doğu Akdeniz’deki Fransız sömürge çıkarlarını korumak, Hristiyan azınlıkları himaye adı altında bölgede kültürel yayılma ve tutunma sağlamak ve Büyük Savaş sonrası Türkleri cezalandırmak isteyen işgalciler Çukurova, Antep ve Maraş bölgesine asker gönderdiler.

Ekonomik ve İktisadi Nedenler:

Çukurova, Maraş ve Antep bölgesi zengin su kaynaklarına ve verimli ovalara sahiptir. Maraş şehrinin kuzeyini Ahır Dağları oluştururken, güneyini Aksu’nun suladığı verimli ovalar oluşturmaktadır. Hatay’a doğru uzayıp giden verimli topraklar iklimin elzemliği ile önemli tarım arazileri olmaktadır. Ovaları çevreleyen dağlar zengin su kaynakları sundukları kadar, bağ ve bahçe tarımında son derece önemli arazileri barındırmaktadır. Buralarda hayvancılık için

¹⁵ Vahé Tachjian, *La France en Cilicie e en Haute-Mésopotamie: Aux Confins de la Turquie, de la Syrie et de L’Irak (1919-1933)*, Editions Karthala, Paris, 2004, s. 22.

yaylalar, kereste ticareti için ormanlar boldur. Tarih boyunca Orta Doğu ile İç Anadolu arasında geçit yerleri olmanın ötesinde, tarım ve hayvancılığa uygun yapısı bölgenin önemli bir yerleşim yeri olmasını doğurmuştur. Verimli Hilalin kuzey sınırlarını oluşturur.

Fransızların bölgenin ekonomik zenginliği ve sunduğu imkanları keşfi Mehmet Ali Paşa'nın Kütahya Anlaşması (1832) ile Adana ve çevresine hâkim olduğu zaman dilimine rastlar. Mısır işgali ve idaresinin etkin olduğu bu dönemde Halep'teki Fransız konsolosluğuna bağlı bir Fransız ticaret ajanı Tarsus'ta konuşlanarak, bölgenin ticari, ekonomik ve tarımsal potansiyeli ile ilgili raporlar düzenlemiş ve Fransa'ya göndermiştir. Bölgenin iyi kalite pamuk, buğday ve arpa gibi ürünlerinin değeri anlaşılmıştır. Fransız tekstil sanayisinin ihtiyacını karşılayacak oranda pamuğu Çukurova'da elde edebilmeyi ummaktaydılar. Fransız sömürge iştahını harekete geçiren zenginlik ile bölgeye yönelik "tarihi" Fransız iddiaları birlikte Fransızların 1918'de bölgenin işgaline yönelmelerine etkili olmuştur.¹⁶

Fransızlar Çukurova, Antep ve Maraş bölgesinin ekonomik zenginliği peşinde olmanın yanında nüfuzlarını Sivas'a kadar yayarak, "batan geminin mallarından" pay kapmak istemekteydi. Bu isteklerini Londra görüşmeleri sırasında (Şubat 1921) TBMM temsilcisi Bekir Sami Bey'den dahi elde etmeye çalıştılar ve ancak TBMM Fransızların bu emellerini boşa çıkardı.

Türk Milleti'nin Milletleşme ve Kendi Vatanının Sınırlarını Anlama Belirsizlikleri:

Osmanlı Devleti'nin "imparatorluk" karakteri ve imparatorluğun kurucusu ve ana unsuru Türklerin "milletleşme" ve modern bir millet olabilme yolundaki eksiklikleri İtilaf güçlerinin işgallerini kolaylaştırmıştır. Osmanlılar altı asır süren büyük ve uzun ömürlü bir devlet kurmayı başardılar. Türklerin kurduğu ve askeri yapısının büyük oranda Türkler tarafından oluşturulduğu bu imparatorluk Asya, Avrupa ve Afrika'da geniş sınırlara sahip, çok sayıda etnik ve dini kesimi barındıran bir büyük devlet olsa da Türk unsurunun kendine ait milli sınırlarını çizen belirgin bir toprak yaratmada ve bunu dünyaya kabul ettirmede yeterli aşama kaydedemedi. Türklerin Anadolu ve Rumeli'de yoğun bulundukları ve ekser nüfusu oluşturdıkları geniş bir coğrafya mevcuttu ancak ne Osmanlı imparatorluk çevrelerinin, ne azınlıkların ve ne de ecnebilerin mutabık olduğu bir Türk "milli" ülkesinden bahsetmek mümkündü. Osmanlılar bayraklarının dalgalandığı, askeri gücünün bulunduğu ve idaresinin sürdüğü her yeri kendi ülkesi ve mülkü saymaktaydı. Oysa imparatorluklar yerini ulus-devletlerin aldığı modern zamanlarda milletlerin kendilerine ait ve uluslararası kabul edilmiş topraklara ihtiyaçları vardı.

¹⁶ Tachjian, La France en Cilicie e en Haute-Mésopotamie, s. 21-23.

Hanedanların mutlak tasarrufunda olan mülklerinin aksine Milletin ortak mülkü vatandır. Halkının iradesine sahip, hür bireylerden oluşan ulus-devletlerde esas olan vatandı ve “vatan” kavramı Yeni Osmanlılar ile 1860’lardan itibaren siyasi, edebi ve kültürel hayatta bahsedilmeye başlandı. Namık Kemal’in *Vatan yahut Silistre* piyesi halkta geniş coşkuya ve heyecana yol açtı. Ancak Osmanlı Sultanı ve hükümeti, doğası gereği, imparatorluğun sürdürülmesi ve toprakların milliliği yerine hanedanlığı prensibine bağlı kaldı. Dolayısıyla ulus-devletleşme geciktiği gibi vatan toprağı anlayışı da geciktirildi. Azınlıklar büyük devlet yardımları ve Rus savaşlarından alınan yenilgilerle ayrılarak kendi ulus-devletlerini inşa ederken, Türkler devlete sadakatte ve imparatorluk hülyaları uğrunda, ümmet anlayışına hizmet etmesi gerektiği düşüncesiyle idare edilmeye devam etti. Fakat, Yeni Osmanlıların devamı ve benzer fikirleri taşıyan İttihat ve Terakki çevreleri ulus-devlet olma ve vatan kazanma yolunda Türkçülük anlayışına yer verdiler. Onların geliştirdiği ve Büyük Savaşın sonucunun zorunlu kıldığı Türk vatanı algısı Misak-ı Milli ile somutlaşabildi. Büyük Savaş’ta Cihat-ı Ekber pek işe yaramamış, ümmeti oluşturan geniş unsurlardan birisi olan Araplar Mekke Şerif’i Hüseyin öncülüğünde 1916’da isyan etmişti. Artık, Türkler için tek çare, Genç Türklerin de bir mer-tebeye taşıdığı ortamda tam bağımsız bir ulus-devlet olmaktı. Ancak bunun için de öz yurtlarını işgal eden İtilaf güçleri ve onların işbirlikçisi yerli azınlıklarla mücadele etmek gerekti.

Maraş’ın içinde bulunduğu Türk topraklarının işgalinde Padişah Vahdettin ile İstanbul Hükümeti’nin Mondros Mütarekesi’ni bir başarı görmesi, Sultan’ın İngilizlerin inisiyatifine mazhar olacaklarını zannetmesi neticesi olarak teslimiyetçi bir politika izlemesinin rolü önemlidir. Oysa 1918’e gelindiğinde, her ne kadar Irak ve Suriye cephesinde, biraz da Arap ayaklanmasının neticesi olarak, başarısız olunsu da, Çanakkale zaferi, Doğu’da Çarlık Rusya’sının çöküşü ile Türk ordularının Bakü’ye kadar gidebilmesi, Anadolu’daki Türk milletin ekseriyetinin yaşadığı sınırların henüz işgallere uğramamış olması, Türk ordu ve komuta kademesinin güçlü varlığına dayanarak düşmanın işgalleri engellenbilirdi. Daha başarılı bir ateşkes ve anlaşmaya varmak için sağlam bir duruş sergilenebilirdi. Oysa, imparatorluk hülyasına kendisini kaptırmış Osmanlı, hâlâ, Araplarla meskûn bölgelerde hakimiyet ummakta ve Türklerin bir ulus-devlet olmasını anlamada zayıflıklar göstermekteydi. Osmanlı Padişah ve hükümetinin teslimiyetçi politikaları İtilaf güçlerini şımarttı ve haksız işgallere ve Türk yurdunu istedikleri gibi bölüp-parçalamaya itti.

İtilaf devletleri Anadolu’nun etnik ve dini farklılığını suiistimal etti ve bu yolla Türkleri bölmek, bir milli devlet olmasını engellemek, tarihi ve demokratik haklarını inkâr etmek ve merkezi bir devlet kurmasını engellemek istediler. Bunun için Hristiyan anasırdan Yunan’ı, Pontus’u, Ermeni’yi devreye soktuk-ları gibi Kürt, Çerkez ve dini yönden kandırılan Müslüman kesimleri, Halife-

Sultan'ın Halife ordusu da dahil, devreye sokarak Türk milli kuvvetlerini bastırmaya çalıştılar. Böylece Anadolu'yu birçok farklı bölgeye bölmek ve kolaylıkla emperyalist emellerini gerçekleştirmek mümkün olacaktı. İstanbul'da işgalleri altındaki "teslimiyetçi" Osmanlı "Halife-Sultan" ve hükümeti de onlara eylemlerinde "meşruluk" verecekti. Bu amaca yönelik olarak azınlıklarla birlikte işgaller yaparken, birçok yerde iç ayaklanmaları kışkırttılar. Konya, Düzcce, Yozgat, Anzavur ayaklanmaları, Çerkez Ethem Olayı, Kuva-i İnzibatiye birlikleri tezgahlandı. Bu çok yönlü ve yüzölçümlü saldırılara karşı, Gazi Mustafa Kemal liderliğindeki Türk milli kuvvetleri fevkalade bir yetenek ve başarıyla karşı koyabildi.

Maraş'ın İngiliz ve Fransızlar Tarafından İşgalleri:

Sykes-Picot (Mayıs 1916) gizli anlaşmasına göre İngilizler ve Fransızlar tarafından Orta Doğu üzerinde Osmanlı varlığı paylaşıldı. Anlaşmaya göre Irak ve Suriye'de manda ve himaye benzeri birer Arap devlet kurulacak, Suriye sahilleri, Lübnan, Kilikya ve Filistin gibi yerler ise Fransız ve İngilizlerin direk yönetimine veya nüfuzuna bırakılacaktı. İngilizler Filistin üzerinde bir Yahudi devleti kurulması için 1917 Balfour Deklarasyonunu ile işe başladı ve bölgenin özel durumunu Irak'tan ayrı tuttu. Fransa'nın direk işgal ve nüfuzuna terk edilen yerlerden olan Kilikya bölgesi nüfus yapılanması, demografik durumu, kültürel ve sosyal yönüyle Anadolu'dan farklı değildi. Suriye'den ziyade Anadolu'ya benzemekteydi. Fransızların Suriye ile birlikte bu bölgeyi manda sistemine dahil ve işgal etmeleri "kolonici" zihniyet ve hedeflerinin sonucuydu.¹⁷

Sykes-Picot Anlaşması gereği Çukurova, Maraş ve Antep yörelerinin Fransız işgal ve nüfuz bölgeleri olmasına rağmen, savaş sona ererken bölgedeki Fransız askeri güçleri bu şartların gereğini yapacak durumda değildi zira savaş sırasında da gerek Irak cephesinde ve gerekse de Suriye cephesinde savaşan birlikler Büyük Britanya'ya aitti.¹⁸ Savaş sona erince galip itilaf güçleri savaş yıllarında uzlaştıkları işgalleri ve paylaşımaları gerçekleştirmeye yöneldi. Fransızların Suriye bölgesinde askeri zayıflığından dolayı ilk önce İngiliz birlikleri işgalleri gerçekleştirdi. İşgaller ateşkes sonrası Türklerin yanıltıldığı bir ortamda gerçekleştirildi. Türkler hem Ateşkesin kendi varlıklarını koruyacağını ve hem de Amerikan Başkanı Wilson'un prensiplerine dayanarak gelecekte tatminkâr bir siyasi varlık olacaklarını zannetmişlerdi. Türkler için "Türk milli varlığının korunması" umudunun bağlandığı ve bu amaca yönelik "adil bir barış elde etme" beklentisini doğuran¹⁹ Mondros Mütarekesi (30 Ekim 1918) aksine İtilaf güçlerinin işgallerini tetikleyen ve "meşru bir temele" dayandıran bir rol

¹⁷ Tachjian, La France en Cilicie e en Haute-Mésopotamie, s. 27.

¹⁸ Tachjian, La France en Cilicie e en Haute-Mésopotamie, s. 25.

¹⁹ Halil İnalçık, **Atatürk ve Demokratik Türkiye**, Kırmızı Yayınları, İstanbul, 2016, s. 37. İngiliz Başbakanı Lloyd George, "Türkleri savaştan başka bir şey bilmeyen Amerikan yerlilerine benzetiyor, onların Anadolu'yu tamamen boşaltmaları gerektiğini ilan ediyordu."

oyladı. Mütarekeyi izleyen günlerde İtilaf donanmaları Çanakkale Boğazını geçerek İstanbul'a geldi ve "gün geçtikçe artan bir şiddetle, saltanat hakları, hükümetin gururu, milli onurumuz hiçe sayıldı. İtilaf heyetinden gördükleri özendirme ve koruma sayesinde Osmanlı uyruğundaki Müslüman olmayan unsurlar her yerde küstahça saldırılara başladı."²⁰ İtilaf güçleri Mondros Mütarekesini hazırlarken hem kendi hedeflerine en uygun nasıl ulaşacaklarını iyi mülahaza etmiş ve hem de Türklerin siyasi varlığı ve geleceği göz ardı edilmişti. 7. madde ile muhtemel ve keyfi işgallerin gerekçesi oluşturulmuştu zira bu madde İtilaf güçlerine "güvenliklerini tehlikede gördükleri" herhangi bir yeri işgal etme hakkı veriyordu. Mütarekenin 7. Maddesine göre kendilerinde hak gören İngiliz ordusu 22 Şubat 1919'da Maraş'a girdi. Dahası, Mondros Mütarekesi Toros tünellerinin işgalini ve Kilikya bölgesindeki Türk askerlerinin terhisini ve bölgeyi terk etmesini içeren maddelere sahipti. Mustafa Kemal Paşa bu maddelerin neyi içerdiğini hükümete sormuş, ancak tatminkar cevap alamamıştı.²¹ İngilizler ustaca hazırladıkları mütareke maddelerine dayanarak bölgeyi işgal ettiler ki hem Türklere ve hem de Fransızlara yönelik avantajlar elde etmeyi planlamışlardı. Fransızlarla Sykes-Picot Anlaşmasının yeniden ele alınması olan ve birçok yazışma ve görüşme neticesinde Musul'un İngiltere'ye devri ile Filistin üzerinde İngiliz otoritesinin artırılması karşılığı bölgedeki askeri işgallerine son verdiler ve Fransızların bölgeyi askeri olarak işgal etmelerine müsaade ettiler. Bu arada Fransızların bölgedeki askeri varlığının işgalleri yapacak güce eriştiğine inanılmaktaydı. İngilizler 29 Ekim 1919'da Maraş'ı ve 1 Kasım 1919'da da Suriye'yi Fransız işgalcilerine terk ettiler.²²

İngiliz işgalinin bölgedeki geçiciliği, İngiliz işgalcilerin daha dikkatli ve temkinli hareket etmesi Maraş'ta ve diğer işgal bölgelerinde aşırı taşkınlık ve çatışmaları engelledi. Bunda savaşın henüz sonlanmış olması ve Ermeni azınlığın iddialarını elde etmek için yeterince hazırlanmamış olması da etkiliydi. Fransızların bölgedeki işgalleri Türk siyasi varlığını kırmaya, Türkleri alenen cezalandırmaya ve Ermenilerin isteklerine boyun eğerek çatışmaların tırmanmasına yol açtı. Urfa ve Antep savunmaları, Maraş'ta yaşanan uzun savaş hali bölgeyi tam bir savaş alanına dönüştürdü. 22 gün kanlı çatışmalara yol açan ve 12 Şubat 1920'de Türklerin zaferi ile sonuçlanan Maraş'taki savaş, Fransızların bölgede tutunamayacağını gösterdi. Anadolu'da Mustafa Kemal Paşa liderliğinde yükselen Türk bağımsızlık hareketi Fransızların bölgede ayrılmasını sağladı.

²⁰ Atatürk'ün Türkiye Büyük Millet Meclisi'ni Açılış Konuşmaları, TBMM Kültür, Sanat ve Yayın Kurulu, Ankara, 1987, s. 3.

²¹ Hale Sıvgın, Mustafa Kemal'in Maraş'ın Kurtuluşu için Faaliyetleri," *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, 4/11 (1988), s. 481-494; Yaşar Akbıyık, *Milli Mücadelede Güney Cephesi: Maraş*, Atatürk Araştırma Merkezi, Ankara, 1999, s. xv.

²² Rogan, "A Century After Sykes-Picot," s. 104; Akbıyık, *Milli Mücadelede Güney Cephesi*, s. 53-54.

İşgallerin Akıbetleri:

Mondros Mütarekesi sonrası Türk yurdunu keyfince işgale kalkışan İtilaf güçlerine ve “memleketin her tarafında, anasır-ı Hristaniye hafi, celi, husus-u emel ve maksatlarının temin-i istihsaline, devletin bir an evvel, çökmesine sarf-ı mesai”²³ eden azınlıklara karşı parlak Türk zaferleri elde edildi. Zaferlerin kazanılması için Türkler “müdafa’a ve muhafaza-i hukuki millet ve memleket” amacına yönelik örgütlendiler. Batı Anadolu’da Yunanlılara, güneyde Fransızlara ve doğuda Ermenilere karşı direnişe geçtiler. Bu direniş Mustafa Kemal Paşa’nın 19 Mayıs 1919’da III. Ordu müfettişi olarak Samsun’a çıkması ile topyekün bir milli mücadeleye dönüştü. Mustafa Kemal Anadolu’da Türklerin “milli ayaklanmayı” gerçekleştirerek işgallere ve azınlık ihtiraslarına karşı kendisini koruyabileceğini biliyordu. Yayınladığı bildirilerle, özellikle Amasya Tammimi (22 Haziran 1919) ile, milletin bağımsızlık ve geleceğini kurtarmanın yolunu kendi azim ve iradesine dayandırdı. “Milli ayaklanma” sürecinin ilk yıllarında Sultan Vahdettin ve İstanbul Hükümeti ile çalışmayı seçip, kurtuluşa giden yolda kendisine güvenilmesini ve desteklenmesini istedi. Son Osmanlı Mebussan Meclisinin toplanmasında etkin rol aldı ve milli hakları savunan bir gurubun Türk Milleti için bir vatan haritası belirleyen Milli Ant’ın doğmasını sağladı.²⁴ Ancak bir taraftan İstanbul’u işgal eden güçlerin baskılarını şiddetlendirmesi ve İstanbul’u 16 Mart 1920’de resmen işgali, diğer taraftan Sultan ve İstanbul Hükümeti’nin Mustafa Kemal Paşa ve Anadolu hareketine karşı gittikçe şiddetlenen tavırları Anadolu’da Mustafa Kemal Paşa liderliğinde yeni bir Türk Devleti kurma yolunda büyük adımlar atılmasına yol açtı. Erzurum, Sivas kongreleri ve 23 Nisan 1920’de Ankara’da TBMM’nin açılması, milli kuvvetlerin organize edilerek düzenli ordu kurulması ve milletin kaynaklarına dayanılarak her cephede mücadelenin, Mustafa Kemal’in dahiyane liderliğinde, başarı ile sürdürülmesi işgalcilere ve Türkleri yok sayma gafletine düşenlere karşı tavırları ve başarıları doğurdu.

Mütareke döneminde önce İngilizlerin ve sonra da Fransızların işgaline uğrayan Maraş ve Çukurova bölgesi, bölgede Sykes-Picot Anlaşması ile hedeflenen amaçları elde edemedi. İngilizlerin bölgeyi işgali daha başlangıçta bu anlaşmanın kapsamına aykırıydı. Her ne kadar İngilizlerin bölgeyi işgalinde Fransa’nın bölgedeki zayıf askeri varlığını telafi ederek, geçici bir süre İtilafçı galiplerin bölge hakimiyetini sağlamış ve gelecekte İngilizler lehine birtakım değişiklikler—Musul’un İngiliz işgaline terki gibi—yapma hakkı vermişse de İngilizlerin işgalleri bölgedeki Türklerin direnişini doğurmuş, gelecekteki Fransız işgalcilerine karşı zaman kazandırmıştı.

Mütareke dönemi İtilaf güçlerinin işgalleri ülkenin her bölgesinde tepkiler, protestolara ve çatışmalara yol açtı. Maraş’ta Fransızların sorumsuz davran-

²³ Gazi Mustafa Kemal, **Nutuk**, Türk Teyyare Cemiyeti, Ankara, 1927, s. 3.

²⁴ İnalçık, Atatürk ve Demokratik Türkiye, s. 38-42.

nışları, Ermenilere yönelik tavizkar tutumları ve bölge üzerinde kurmayı kafalarına soktukları emperyalist düzen ısrarı kaos ve çatışmalar yaratmanın ötesinde bir işe yaramadı. Levant'ın şekillenmesinde "Türk ve Arap milliyetçilerin hareketleri, azınlıkların arzuları, politikacıların hırsları, Çarlık Rusya'sının yıkılması ve savaş sonrasında İngiltere ile Fransa'nın iflası" belirleyici rol oynadı.²⁵

Fransız işgali altındaki Maraş'ta gerginlikler ve karmaşa eksik olmadı. Sütçü İmam Olayı (31 Ekim 1910) ve Bayrak Olayı (28 Kasım 1919) Fransızların şehirde daha baskıcı bir yönetim kurma yönelimini artırdı. Şehirdeki Türk siyasi, askeri ve idari yapısını ortadan kaldırmak için şehrin ileri gelenlerini tutuklamaları (20 Ocak 1920) silahların patlamasına yol açtı. Bir taraftan Fransız işgal güçleri ve onların destekçisi Ermeniler ve diğer taraftan da Marş Türkleri ve onları destekleyen Kuva-i Milliye savaşımaya başladı. He iki taraf da önceden hazırlanmıştı. Çatışmalar kanlı geçti. Savaşın sürdüğü kritik bir dönemde Fransızların yardımcı kuvvetleri (Norman Güçleri) şehre yardıma geldi. Ancak, Türklerin ısrarlı ve çetin karşı koyması Fransızları pes ettirdi. 11 Şubat gecesi birliklerini gizlice şehirden çıkararak İslahiye yönünden çekildiler. Onları binlerce Ermeni izledi. Fransızların bu çekilişini Ankara'daki TBMM hükümetinin Fransızlarla siyasi ilişkileri devam ettirdi. Fransızlar Ankara Anlaşması (20 Ekim 1921) ile Maraş, Antep, Urfa ve Çukurova'yı terk ettiler ve Hatay hariç Türkiye'nin güney sınırı belirlenmiş oldu.

Sonuçlar

Osmanlı Devleti'nin sonunu hazırlayan, Maraş ve çevresinin kaderi ile ilgili kararları barındıran ve 1916'da savaş yıllarında bir gizli anlaşma olarak ortaya çıkan Sykes Picot Anlaşması İngiltere ile birlikte Fransa'nın emperyalist çıkarlarına hizmet etmenin dışında bir anlam taşımamaktaydı. Bölgenin barışçıl bir siyasi, kültürel ve ekonomik yapıya kavuşmasına hizmet etmedi. Orta Doğu'yu on yıllarca devam edecek bir kaos ve belirsizlik ortamına itti. 21. asırda dahi bölgenin karmaşa ve sıkıntılarından sorumlu bir anlaşmadır. "Sunî temelde oluşturulan devletler ve sınırlar bölgenin kavgacı ve düzensiz halini" doğurdu.²⁶

Anlaşmayı yapan İngiliz Sir Mark Sykes yaptığından "utanmış" ancak İngiliz Dış İlişkilerinin "emirlerine" uymak zorunda kalmıştı. Ağustos 1917'de Sykes, "Küçük Asya'da işgallere yol açacağından" anlaşmayı eleştirmişti. Dönemin "self-determinasyon" (milletlerin kendi kendilerini yönetme hakkı, ulus-devlet olma hakkı) anlayışına ve ruhuna aykırı bulmuştu.²⁷ Ancak İtilaf

²⁵ Marina Ottaway, "Learning from Sykes-Picot," *Wilson Center Middle East Program Occasional Paper Series*, Fall, 2015, s. 1-5.

²⁶ Florence Gaub and Patryk Pawlak, "Sykes-Picot and Syria," *European Union Institute for Security Studies*, Ekim 2013, s. 1.

²⁷ Thomas, Jr. The Sykes-Picot Agreement of 1916, s. 636-637.

güçleri savaş sonunda sorumsuzca davranarak Türklerin Anadolu ve Trakya'daki varlığını ve siyasi haklarını görmezlikten gelerek işgallerde bulundu.

Maraş bu işgallerin önemli şehirlerinden birisidir ve işgalin tüm yükünü hissetmiştir. Şehrin işgali gerginlikleri beraberinde getirdi ve sonunda kanlı çatışmalar yaşandı. Maraş savunmasında Ermeniler, Fransız askerleri ve Türkler insanlarını ve evlerini kaybetti. Şehrin büyük bir kısmı yakılıp, yıkıldı. Ermenilerin önemli bir kısmı önce Fransız askerlerin geri çekilmesi sırasında onlarla giderken, geriye kalan ve çoğunluğu kadın ve çocuklardan oluşan kısmı Amerikan misyonerleri gözetiminde 1922' yılına kadar süren ve kabileler halinde şehirden ayrılarak Halep taraflarına gitti. İtilaf devletlerinin işgalleri neticesi olarak kanlar döküldü, şehirler viraneye dönüştü ve halklar arasında düşmanlıklar yaratıldı. Neticede Türkler milli bir uyanışla modern Türkiye Cumhuriyeti'ni kurarken, Osmanlı Devleti ve "doğu sorunu" geride zengin tartışma ve bilimsel araştırmalara konu bir geçmiş bıraktı.

Kaynakça:

- Akbıyık, Yaşar, **Milli Mücadelede Güney Cephesi: Maraş**, Atatürk Araştırma Merkezi, Ankara, 1999.
- Atatürk'ün Türkiye Büyük Millet Meclisi'ni Açılış Konuşmaları, TBMM Kültür, Sanat ve Yayın Kurulu, Ankara, 1987.
- Darkot, Besim, "Maraş," **İslam Ansiklopedisi**, cilt7, M.E.B. Yayınları, Eskişehir, 1997, s. 312-313.
- Demirkent, Işın, Haçlı Seferleri Dönemi Kalelerinden Ravendan," **Belleten**, 56/216 (1992), s. 371-390.
- Demirkent, Işın, "Haçlılar," **TDV İslam Ansiklopedisi**, cilt 14, 1996, s. 525-546.
- Gaub, Florence and Patryk Pawlak, "Sykes-Picot and Syria," **European Union Institute for Security Studies**, Ekim 2013.
- Gazi Mustafa Kemal, **Nutuk**, Türk Tayyare Cemiyeti, Ankara, 1927.
- Gladstone, W. E. *Bulgarian Horrors and the Question of the East*, John Murry, London, 1876.
- Gündüz, Tufan, "Kahramanmaraş," **TDV İslam Ansiklopedisi**, cilt 24, s. 192-196.
- Honigsmann, E. "Maraş," **İslam Ansiklopedisi**, cilt7, M.E.B. Yayınları, Eskişehir, 1997, s. 313-115.
- İnalçık, Halil, **Atatürk ve Demokratik Türkiye**, Kırmızı Yayınları, İstanbul, 2016.
- Kaşgarlı, Mehlika Aktok, **Kilikya Tabii Ermeni Baronluğu Tarihi**, Sosyal ve Stratejik Araştırmalar Merkezi, Ankara, 1990.
- Koprman, K. Yaşar, "Osmanlı-Memlûk Münasebetleri," **Türkler**, c. 9, s. 470-485.
- Ottaway, Marina, "Learning from Sykes-Picot," *Wilson Center Middle East Program Occasional Paper Series*, Fall, 2015, s. 1-5.
- Rogan, Eugene, "A Century After Sykes-Picot," **The Cairo Review of Global Affairs**, sa. 19, Fall 2015, s. 99-109.
- Sander, Oral, **Siyasi Tarih: İlkçağlardan 1918'e**, İmge Kitabevi, Ankara, 1989.
- Sümer, Faruk, "Ramazanoğulları," **DİA**, cilt 34, 2007, s. 445-447.
- Şıvgın, Hale, Mustafa Kemal'in Maraş'ın Kurtuluşu için Faaliyetleri," **Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi**, 4/11 (1988), s. 481-494.
- Tachjian, Vahé, *La France en Cilicie e en Haute-Mésopotamie: Aux Confins de la Turquie, de la Syrie et de L'Irak (1919-1933)*, Editions Karthala, Paris, 2004.
- Thomas, James Paul, Jr. **The Sykes-Picot Agreement of 1916: Its Genesis in British Policy**, Doktora Tezi, The Johns Hopkins Üniversitesi, 1971.
- Toynbee, Arnold J. **Armenian Atrocities: the Murder of a Nation**, Hooder & Stoughton, London, 1915.
- Toynbee, Arnold J. **Türkiye I: Bir Devletin Yeniden Doğuşu**, çeviri Kasım Yargıcı, Çağdaş Matbaacılık ve Yayıncılık, İstanbul, 1999.
- Yınanç, Refet, "Dulkarnoğulları," **DİA**, cilt 9, 1994, s. 553-557.

KAHRAMANMARAŞ İLİNDE BÜYÜKBAŞ VE KÜÇÜKBAŞ HAYVANCILIĞA COĞRAFİ BİR BAKIŞ

EMİN TOROĞLU* - ÖMER KAYA** - RAMAZAN GÖK***

Giriş

Hayvancılık ile et, süt ve yan ürünleri sağladığı için ilk çağlardan günümüze temel beslenme ve geçim kaynaklarından birini oluşturmuştur (Doğanay ve Çavuş 2013). Hayvancılık geçim için ya da ticari amaçla yapılabilmektedir (Tümertekin ve Özgüç, 2007). Günümüzde hayvancılık daha çok ticari amaçlarla yapılmaktadır. Hayvancılık faaliyetinin istihdam olanakları ve sanayisinin ürünleri gıda arzının önemli bir bölümünü oluşturduğu için ekonomiye önemli derecede katkıda bulunabilmektedir. Diğer yandan gıda arzına katkısı nedeniyle stratejik bir faaliyettir. Dünyada dönem dönem salgınlar, savaş, ekonomik krizler ve kuraklık gibi nedenlerden ötürü gıda arzı kısıtlanmaktadır. Bu dönemlerde tarım ve hayvancılıkta yüksek üretim yapan ülkelerin stratejik avantajları bulunabilmektedir. Ayrıca tarım ve hayvancılıkta verimi yükseltme çalışmaları da gıda güvenliği problemini ortaya çıkarmaktadır (Baytar ve Doğan, 2021). Bunlardan dolayı hayvancılık faaliyeti dünyadaki ülkelerin dikkate alınması gereken ve ilgili koşullarda sektörün problemlerini saptamayla çözüm konusunda planlamaların yapılması gerekmektedir. Planlamanın yapılabilmesi için öncelikle sektördeki mevcut durumun tespiti ve kaynakların hayvancılığı hangi düzeyde desteklediği de bilinmelidir. Ancak hem beşeri hem de doğal kaynakların yeryüzündeki dağılımı dengeli ve eşit değildir. Bu nedenle planlamalar küresel, bölgesel, ulusal ve yerel ölçeklerdeki dinamikler göz önüne alınarak yapılmalıdır. Bu durum hayvancılık düşünüldüğünde örneğin; küresel ölçekte hayvancılık faaliyeti ve sanayisinin durumu, küresel pazar ve arz-talep dengesi, bölgesel ölçekte ithalat ve ihracat, ulus düzeyinde arz-talep dengesi ve malların hareketliliği, yerel ölçeklerde coğrafyanın hayvancılığa sağladığı olanaklar gibi faktörler değerlendirilebilir. Böylece coğrafya ile hayvancılık ilişkisi ve hayvancılık faaliyetiyle sektörünün mekânsal özellikleri coğrafi olarak analize tabi tutulabilir ve planlama altlıklarında kullanılabilir. Ayrıca hayvancılık iyi bir planlama ile uygun alanlarda bölgesel kalkınmaya ve gelir dağılımı eşitsizliğini azaltmaya yardımcı olabilir.

Türkiye'nin Hayvancılık Faaliyetinde Dünyadaki Yeri

Dünya nüfusu 1950 yılından 2020 yılına kadar 3 kattan fazla artarak 2,53 milyardan 7,79 milyara ulaşmıştır (BM, 2018). Bu durum tüm diğer kaynak-

* Prof. Dr., Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi, İnsan ve Toplum Bilimleri Fakültesi, Coğrafya Bölümü.

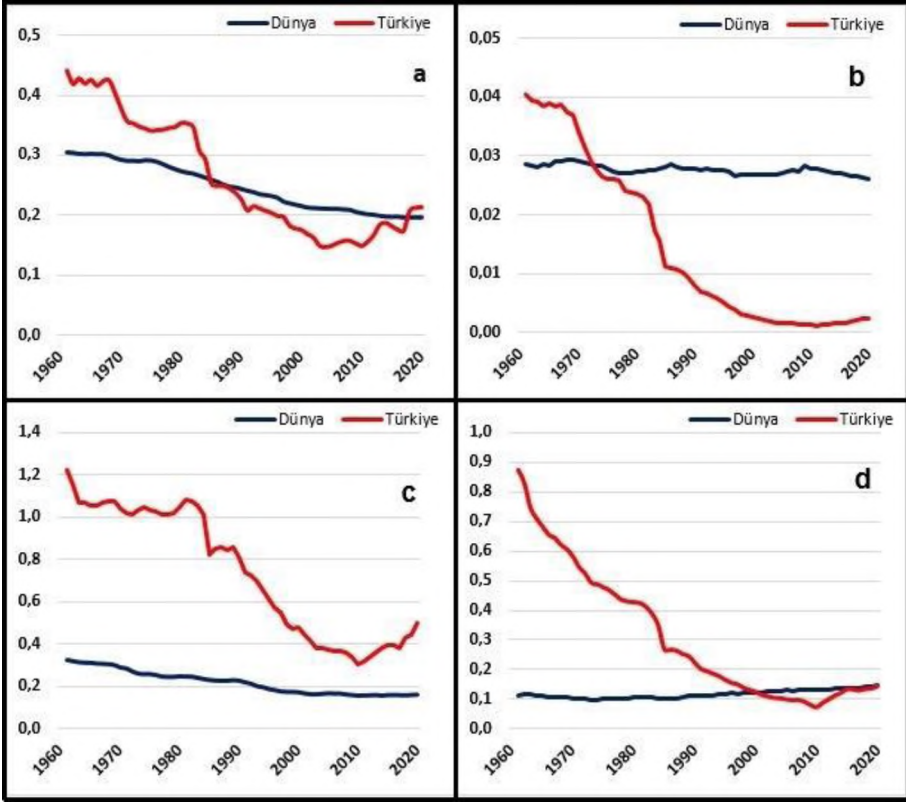
** Arş. Gör., Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Coğrafya Anabilim Dalı.

*** Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Coğrafya Anabilim Dalı, Doktora Öğrencisi.

larda olduğu gibi canlı hayvan stokları üzerinde baskı oluşturmaktadır. Ayrıca hayvancılık sektörü nüfus artışına bağlı olan talep yoğunluğu ile küreselleşme gibi durumlardan dolayı uzmanlaşma ve rekabetin arttığı bir sektör haline gelmiştir (Şahinli, 2012; Baytar ve Doğan, 2021). Aşırı nüfus artışına bağlı olarak gelişmiş ülkeler kendine yetebilme adına hayvancılığa büyük önem vererek canlı hayvan sayısını arttırmaya gitmişlerdir. Ancak yine de yetiştirilen hayvan sayısı insan sayısı kadar arttırılamamaktadır (Şekil 1). Arz sıkıntılarının yaşanmaması için bu ülkeler et, süt ve yumurta gibi ürünlerde verimi arttırmaktadırlar.

Birleşmiş Milletlerin Gıda ve Tarım Organizasyonu verilerine göre hayvan sayıları 1961 yılından 2020 yılına kadar dünyadaki sığır (%61,96), manda (%130,45), koyun (%27,05) ve keçi (%223,57) sayıları artmıştır (Tablo 1). Ancak Türkiye’de sığır (%44,48) ve koyun (%22,24) türlerinin sayıları artarken, manda (-%83,12) ve keçi (-%55,34) sayılarında %50’nin üzerinde düşüş meydana gelmiştir. Dünya ile karşılaştırıldığında bu düşüşler anormal olarak görünmektedir.

Bu veriler belirli bir fikir vermekle beraber yeterli değildir. Çünkü kişi başına düşen hayvan sayısındaki değişimlerin belirlenmesi arz-talep dengesi bakımından daha önemlidir. Son 60 yıllık devrede kişi başına düşen hayvan sayısı dünyada keçi türleri haricinde, Türkiye’de ise bahsi geçen 4 hayvan türünde de azalma eğilimindedir. 2010 yılından sonra ise Türkiye’de kişi başına hayvan sayıları artmıştır.

Şekil 1: BM (2018) ve FAO (2022) verilerine göre Dünya ve Türkiye’de 1960’tan 2020’ye kadar kişi başına düşen hayvan sayılarındaki değişim (a= sığır, b= manda, c= koyun, d= keçi)

1960 yılında dünyada kişi başına düşen sığır sayısı 0,30 dolaylarındayken Türkiye’de 0,44 ile yaklaşık %50 civarında daha fazladır. Ancak 1985 yılında Türkiye (kişi başına 0,25 sığır) dünya (kişi başına 0,26 sığır) ortalamasının altına düşmüştür. Son üç yılda ise Türkiye’de kişi başına düşen sığır sayısı dünya ortalamasının üzerine çıkmıştır.

Türkiye’de kişi başına düşen manda sayısı 0,04 üzerindeyken günümüzde 0,002 civarına düşmüştür. Dünya ortalamasında ise anlamlı bir değişim yoktur. 1960 yılında Türkiye’de kişi başına 1 koyundan fazla koyun düşerken, günümüzde bu durum 2 kişi 1 koyun (0,5) şeklindedir. Yani kişi başına azalma %59 civarıdır. Dünyada ise 0,32 civarından 0,16’ya düşmüştür, yani kişi başına hayvan sayısında %50 civarı azalma bulunmaktadır. Keçi sayılarında Dünyada kişi başına düşen keçi sayısı %25 civarı artmıştır. Ancak Türkiye’de ise 0,87’den 0,14 civarına düşmüştür.

Tablo 1: Dünya ve Türkiye’de hayvan sayılarının 60 yıl içerisindeki değişimi (FAO 2022)

		1961	2020	Artış/Azalış %
Sığır	Dünya	942152676	1525939479	61,96
	Türkiye	12435000	17965482	44,48
Manda	Dünya	88321107	203532944	130,45
	Türkiye	1140000	192489	-83,12
Koyun	Dünya	994209218	1263136644	27,05
	Türkiye	34463200	42126781	22,24
Keçi	Dünya	348638593	1128106236	223,57
	Türkiye	24632208	11985845	-51,34

Daha önce de bahsedildiği üzere canlı hayvan stokları gıda güvenliği ve biogüvenlik açısından önem arz etmektedir. Veriler incelendiğinde Türkiye’de son 60 yılda azalmalar görülmektedir. Günümüzde ulaşım olanakları ve ithalatının kolay olması nedeniyle et ve et ürünlerine erişim daha kolaydır. Ancak salgın hastalıklar, savaş ve ambargo gibi durumlarda iç talep karşılanamaz hale gelebilir. Bu durumda hayvan stoklarının arttırılması için planlamaların yapılması gerekmektedir.

Türkiye’de hayvancılığa destek ve planlamalar uzun yıllar boyunca yeterli olmamıştır (Demir ve Yavuz, 2010). Belirli yıllarda desteklemelerin artmasıyla olumlu gelişmeler olmakla birlikte planlamaların hem makro hem de mikro düzeyde daha detaylı yapılması gerekmektedir (Vural ve Fidan, 2007). Ayrıca verimlilik de göz önüne alındığında Türkiye’deki hayvancılığa dayalı üretim örneğin Avrupa Birliği ile rekabet edebilir durumda değildir (Şahinli, 2012). Hayvan sayıların küçükbaşlarda en az kişi başına 1 adete ve sığırdaki 2 kişiye 1 sığır şeklinde arttırılması gerekmektedir. Mandaların ise en az 10 kişiye 1 manda düşecek şekilde arttırılması mantıklı olacaktır. Yine verimliliğin arttırılması için gerekli planlamalar yapılmalıdır. İhtiyaç fazlası sektörün sanayi koluyla işlenip dışarıya ihraç edilebilir. İç talebin artması gibi durumlarda ise ihracat yasaklanarak iç talep karşılanabilir. Böylece herhangi bir dış etkene bağlı şok fiyat artışları da engellenmiş olacaktır. Ayrıca gıda güvenliğinin ve bağımlılığının arttırılması dış politikada daha rahat bir hareket alanı sağlayacaktır.

Türkiye’de Hayvancılığın Mekânsal Dağılımı ve Kahramanmaraş’ın Türkiye Hayvan Yetiştiriciliğindeki Yeri

Hayvan yetiştiriciliğinde yerel planlamalar bölgenin hayvancılık faaliyetine coğrafi elverişliliğinin kullanılmasında yüksek düzeyde öneme sahiptir. Bu nedenle lokal planlamalar bölgenin ülke hayvancılığındaki yeri zamansal ve mekânsal olarak ele alınmalıdır. Kahramanmaraş ve Türkiye’deki toplam büyükbaş ve küçükbaş hayvan sayısı ele alındığında Kahramanmaraş ve Türkiye genelinde bir artışın olduğu görülmektedir (Tablo 2).

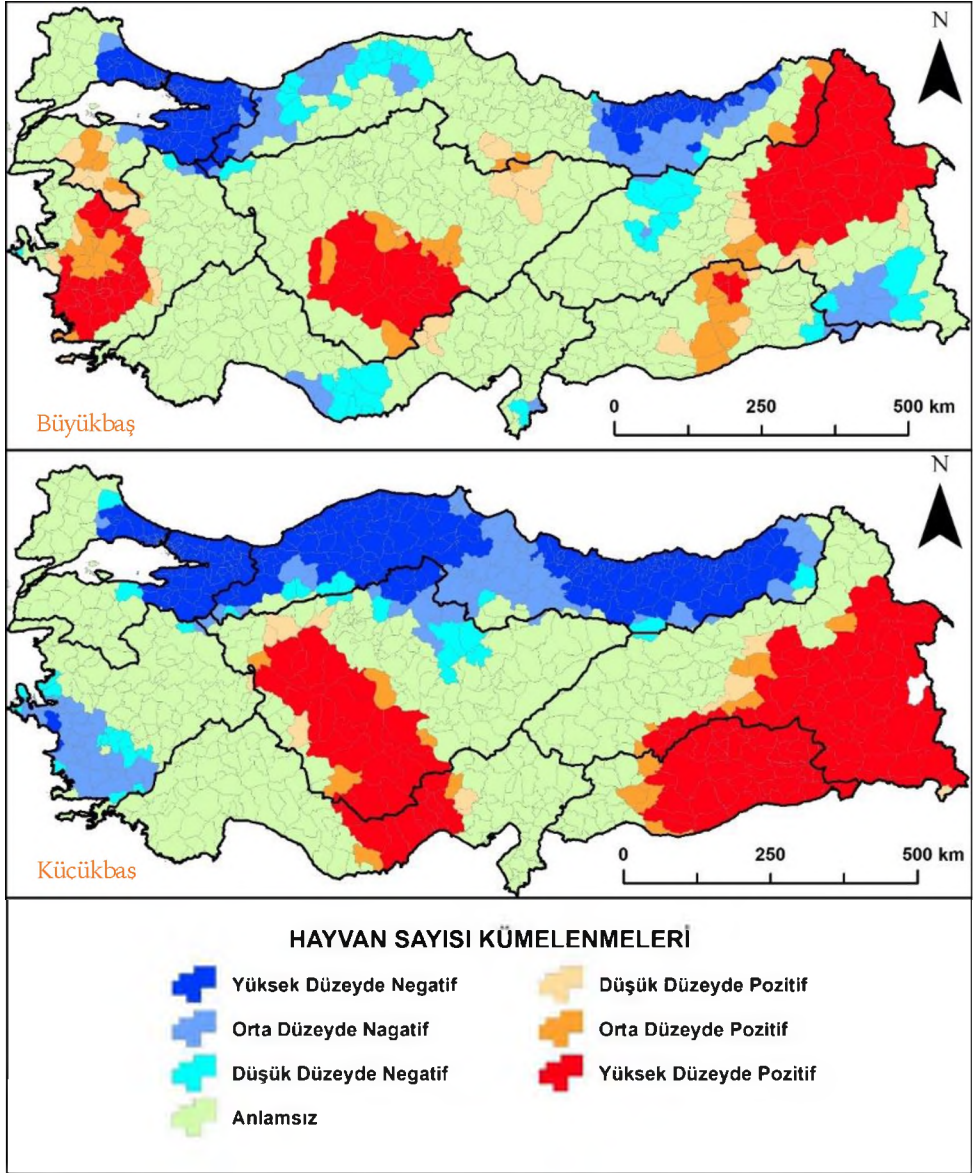
Tablo 2: Kahramanmaraş ve Türkiye'deki hayvan sayılarının değişimi ve oranları

Yıl	Türkiye		Kahramanmaraş		Oran %		
	B.Baş	K.Baş	B.Baş	K.Baş	B.Baş %	K.Baş%	Nüfus %
2004	10173246	31811092	97818	606243	0,96	1,91	-
2005	10631405	31821789	103503	597009	0,97	1,88	-
2006	10971880	32260206	103867	563222	0,95	1,75	-
2007	11121458	31748651	113067	454770	1,02	1,43	1,42
2008	10946239	29568152	108315	455131	0,99	1,54	1,44
2009	10811165	26877793	111345	428483	1,03	1,59	1,43
2010	11454526	29382924	98034	491215	0,86	1,67	1,42
2011	12483969	32309518	119283	520765	0,96	1,61	1,41
2012	14022347	35782519	132646	542725	0,95	1,52	1,41
2013	14532848	38509795	143341	548095	0,99	1,42	1,40
2014	14345223	41485180	169345	653415	1,18	1,58	1,40
2015	14127837	41924100	170137	573246	1,20	1,37	1,39
2016	14222228	41329232	178194	659267	1,25	1,60	1,39
2017	16105025	44312308	207750	761818	1,29	1,72	1,40
2018	17220903	46117399	215223	837589	1,25	1,82	1,40
2019	17872331	48481479	220163	925327	1,23	1,91	1,39
2020	18157971	54112626	204803	1019351	1,13	1,88	1,40
2021	18036117	57519204	242239	1170072	1,34	2,03	1,38

Mekânsal açıdan Türkiye’de ki hayvancılığın dağılışı için mekânsal otokorelasyon yöntemi ile kümelenme analizi yapılmıştır. Türkiye’de büyükbaş hayvancılık Doğu Anadolu Bölgesinin kuzeyi, İç Anadolu Bölgesinin güneyi ve Güneydoğu Anadolu bölgesinde Diyarbakır ve Şanlıurfa’nın bir bölümü ve Ege bölgesinin kuzeyi hariç batısında kümелendiği görülmektedir. Marmara bölgesinde Doğu Karadeniz’in batısı ile Batı Karadeniz’de ve Akdeniz Bölgesinin ortasında büyükbaş hayvan yetiştiriciliği diğer bölgelere nazaran çok düşüktür (Şekil 2).

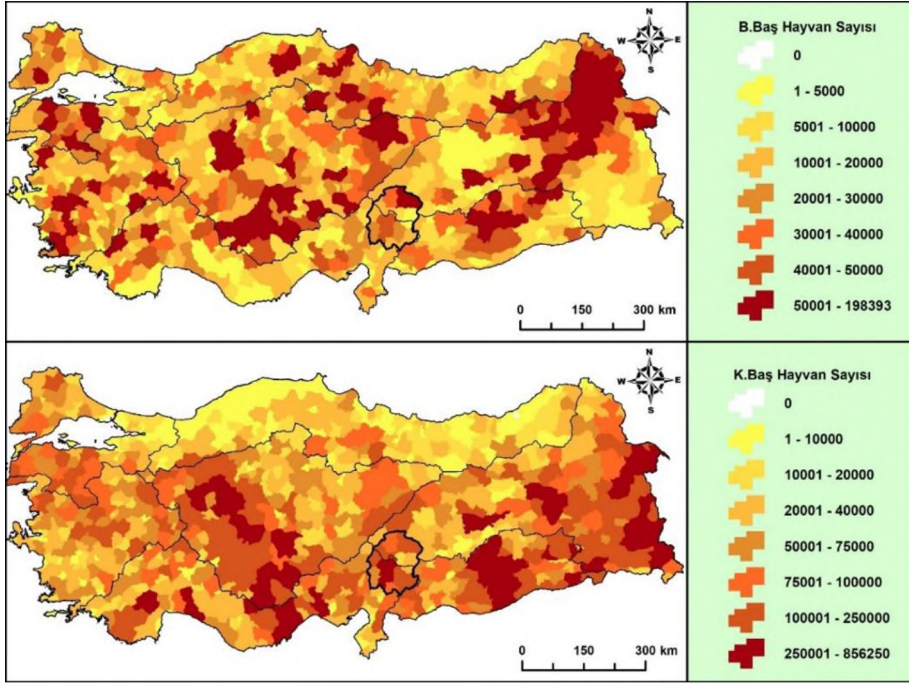
Küçükbaş hayvancılıkta ise ülkenin güneydoğusu ve kuzey güney hattı boyunca iç Anadolu’nun batısı ile Mersin illerinde kümelenmeler mevcuttur. Diğer yandan Karadeniz bölgesinin tamamı ile Marmara bölgesinin Çatalca Kocaeli bölümünde ve Ege bölgesinin güneydoğusunda küçükbaş hayvancılık Türkiye’nin diğer bölgelerine nazaran düşük düzeydedir.

Kahramanmaraş ilçeler bazında Türkiye ile karşılaştırıldığında büyükbaş hayvancılıkta özellikle Afşin’in ülke çapında en çok hayvan sayısı barındıran ilçelerden biri olduğu görülmektedir. Haricen Onikişubat ve Elbistan ilçeleri Türkiye’nin diğer ilçelerinin ortalamasından yüksek düzeyde hayvan sayısına sahiptir. Küçükbaş hayvancılıkta ise Kahramanmaraş ilçelerinden Ekinözü ve Çağlayanerit ilçeleri haricindeki diğer ilçelerin tamamı Türkiye ortalamasının üzerindedir. Ancak Onikişubat yüksek düzeyde küçükbaş hayvan sayısına sahiptir (Şekil 3).

Şekil 2: Büyükbaş ve Küçükbaş hayvancılığın Türkiye’deki kümelenmeleri (2021)

Ancak oransal olarak incelendiğinde, ilin Türkiye hayvancılığındaki payı son birkaç yılda artmıştır. Ayrıca ilin Türkiye nüfusundaki oranı incelendiğinde 2021 yılında büyükbaş hayvan oranında (% 1,34) nüfusunun oranına (%1,38) göre biraz geride kaldığı ancak küçükbaş hayvan oranında nüfus oranının üstünde olduğu görülmektedir. Bu durum şuna işaret etmektedir; Kahramanmaraş’ta büyükbaş hayvan sayısında gelişme olmakla beraber henüz ülke ortalamasını yakalayamamıştır. Ancak küçükbaş hayvan sayısında ülke ortalamasının üzerine çıkmıştır.

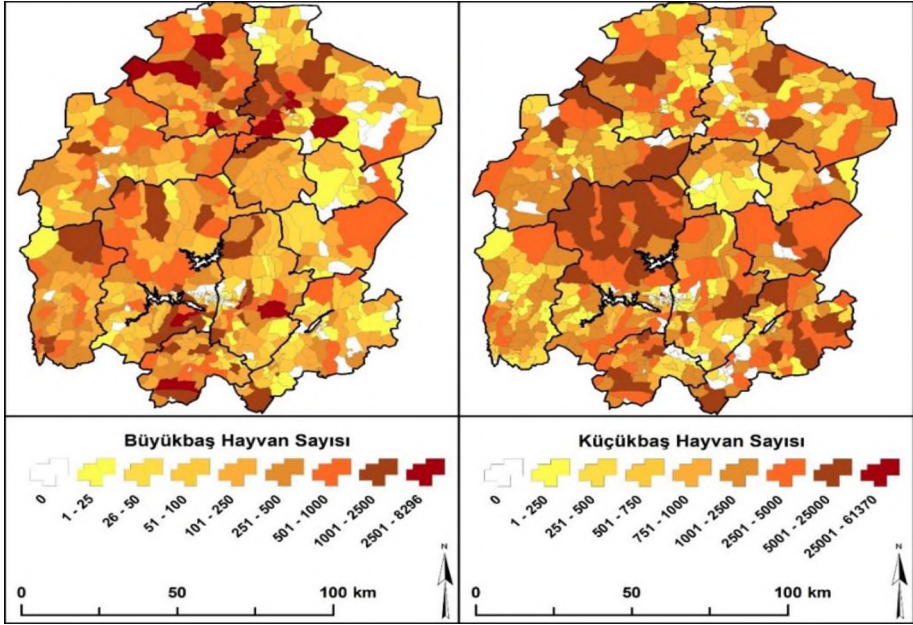
Şekil 3: Türkiye’de ilçeler ölçeğinde hayvancılığın dağılışı

Kahramanmaraş’ta Hayvancılık Faaliyetinin Mekânsal Dağılımı

Kahramanmaraş ilinde hayvancılık faaliyetleri içerisinde önemli bir bölümü büyükbaş hayvancılık oluşturur. Büyükbaş hayvancılık mera ve besi hayvancılığı şeklinde yapılmaktadır. İl genelinde ovalık alanlar ve tüketim alanlarına yakın yerlerde yetiştiriciliğin bulunduğu görülmektedir (Şekil 4).

Büyükbaş hayvancılıkta, il genelinde sığır ve az sayıda manda yetiştiriciliği yapılmaktadır. Sığır, bol miktarda ot ve yem tükettiği için, gür otlaklara sahip sulak alanlar tercih etmekte ve bu faktör coğrafi dağılıştaki da etkili olmaktadır (Özçağlar,1993). Kahramanmaraş ilinde, sığır yetiştiriciliği kuzey kesimlerdeki Elbistan, Afşin ilçelerinde ve güneyde yerleşim yerlerine yakın alanlarda yoğunluk kazanmıştır.

İl genelinde en fazla Dulkadiroğlu ilçesine bağlı Elmalar Mahallesi sığır yetiştiriciliğinin yapıldığı merkez olmuştur. Bu mahallede daha çok besi hayvancılığı şeklinde yapılan yetiştiricilikte, tüketim merkezlerine yakınlık büyük etken olmuştur. Elbistan ilçesinde; Tepebaşı, Çatova, Karaelbistan, Akören ve Akbayır ilk sıralarda yer alır. Afşin ilçesinde ise, özellikle Arıtaş, Tanır, Hüyük-lü ve Altunelma, Türkoğlu ilçesinde Beyoğlu ve Şekeroba, Onikişubat ilçesinde Önsen ve Dönüklü önemli büyükbaş yetiştiricilik alanlarıdır. Besi hayvancılığının yoğun olarak yapıldığı sahalarda, tarımla uğraşan ailelerin meskenlerinde ahır ve samanlık zorunlu birer eklenti haline gelmiştir (Arslan ve Elibüyük, 2012).

Şekil 4: Kahramanmaraş'ta mahallelere göre hayvancılığın dağılışı

Manda, sığırdan sonra bölgede çok az görülen büyükbaş hayvancılık türüdür. Manda, çok fazla sıcaktan hoşlanmayan, yetiştirme yeri olarak da sulak alanlar tercih edilmektedir. Etinden ziyade sütünden yararlanır (Özçağlar, 1993). Manda il genelinde en fazla Göksun çayı kenarında yer alan, Göksun ilçesi Mehmetbey mahallesinde yetiştirilmektedir. Elbistan; Akbayır, Akören ve Andırın Anacık mahallesinde de manda bulunmaktadır.

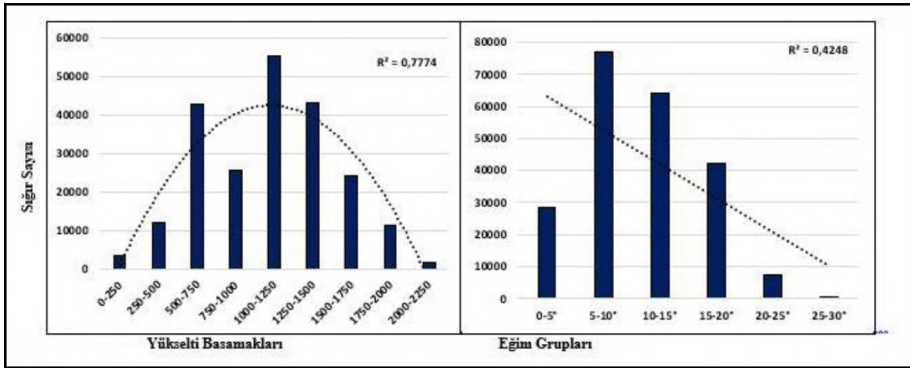
Kahramanmaraş il genelinde (dondurma üretimi için yapılan keçi yetiştiriciliği haricinde) küçükbaş hayvancılık modern yöntemler ile yapılmamakta olup, kırsal kesimin önemli bir geçim kaynağıdır. Koyun ve keçi yetiştiriciliği yapılan kırsal kesimde yetiştirici sayısı her geçen gün azalmakta ve genç nüfus kente göç etmektedir (Taşdemir, 2019; Belveren, 2019) Koyun yetiştiriciliği en fazla Pazarcık, Elbistan ve Afşin ilçelerinde yoğunluk kazanmıştır. Pazarcık ilçesinde Hürriyet mahallesi il genelinde en fazla koyun yetiştirilen alandır. Bu mahalleye yakın Yukarıhöcüklü ve Kızkapanlı, Afşin ilçesi Antaş mahallesi ve Elbistan ilçesi Akbayır ve Büyükyapalak yoğunluk kazanmış alanlardır.

Keçi yetiştiriciliğinde daha çok dağlık alanlarda yoğunluk artmıştır. Keçi sütünün özellikle dondurma üretiminde kullanımı, ilin ülke çapında önemli bir keçi yetiştirilme merkezi haline gelmesini sağlamıştır. Keçi yetiştiriciliğinde Onikişubat, Pazarcık ve Nurhak ilçeleri ilk sıralarda yer almaktadır. Onikişubat ilçesinden; Şahinkaya, Kumarlı, Tekir, Çevrepınar ve Sarıgül, Nurhak ilçesinden; Tatlar, Pazarcık ilçesinden; Hürriyet, Sadakalar ve Tilkiler en fazla yetiştiricilik yapılan mahallelerdir.

Kahramanmaraş'ta Hayvan Yetiştiriciliğinin Coğrafi Faktörlerle İlişkisi

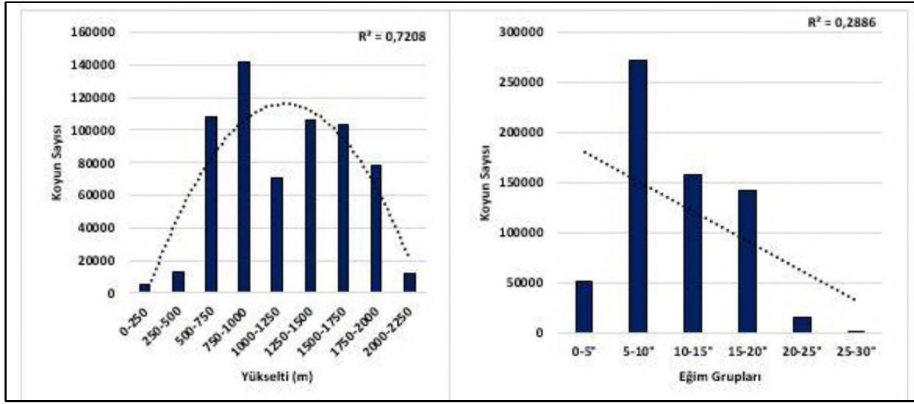
Kahramanmaraş ilinde yükseltinin hayvancılığa etkisi daha çok orta kesimlerde bulunan sıra dağlar ile olmaktadır. Kahramanmaraş ilinde büyükbaş hayvan yetiştiriciliğinin yükselti basamaklarına dağılışı incelendiğinde; 2250 metre yükseltilerine kadar yapıldığı görülmektedir (Şekil 5). Büyükbaş hayvan sayısı 1500 metrelere kadar artış göstermekte ve daha sonra belli oranlarda düşmektedir. En fazla yetiştiricilik 1000-1250 metreler arasındadır. En ideal yükselti basamağının 250-2000 metre aralığında olduğu belirlenmektedir. Daha düşük yükseltelerde genel olarak tarım ve yerleşim alanlarının bulunması büyükbaş hayvancılık alanlarını etkilemiştir.

İl genelinde büyükbaş hayvan yetiştiriciliğinin genellikle ova alanları ve dağ yamaçlarında olduğu görülmektedir. Özellikle kuzeyde Elbistan ovası, güneyde Narlı, Sağlık ve Maraş ovası en yoğun alanlardır. Büyükbaş ve eğim ile olan ilişkiye bakıldığında; 15° eğime kadar büyükbaş hayvancılık yapılmaktadır. En fazla 5- 10° eğimleri tercih edilmiştir. Eğimle büyükbaş hayvancılık arasında negatif bir ilişki bulunmaktadır. Eğim artıkça sığır sayısı azalmaktadır.

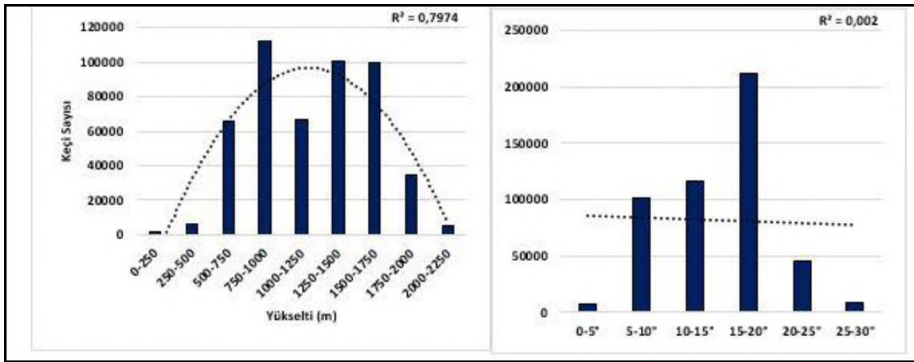
Şekil 5: Kahramanmaraş'ta büyükbaş hayvan sayılarının yükselti ve eğim faktörleri ile ilişkileri

Koyun, 250-2250 metreler arasında yetiştiriciliği yapılmaktadır. 2000 metrelere kadar artış göstermekte ve daha sonra düşüş görülmektedir. En fazla 750-1000 metrelerde ideal olarak bulunmaktadır (Şekil 6). Koyun yetiştiriciliği ve eğim arasında negatif yönlü bir ilişki bulunmaktadır. Koyun yetiştirilen alanlar en fazla 5-10° eğimlerde görülmektedir. Koyun yetiştiriciliği daha çok ilin güneybatısında Pazarcık, güneyinde Onikişubat ve Türkoğlu, kuzeyde Elbistan ve Afşin ovalık alanlarında yoğunluk kazanmıştır.

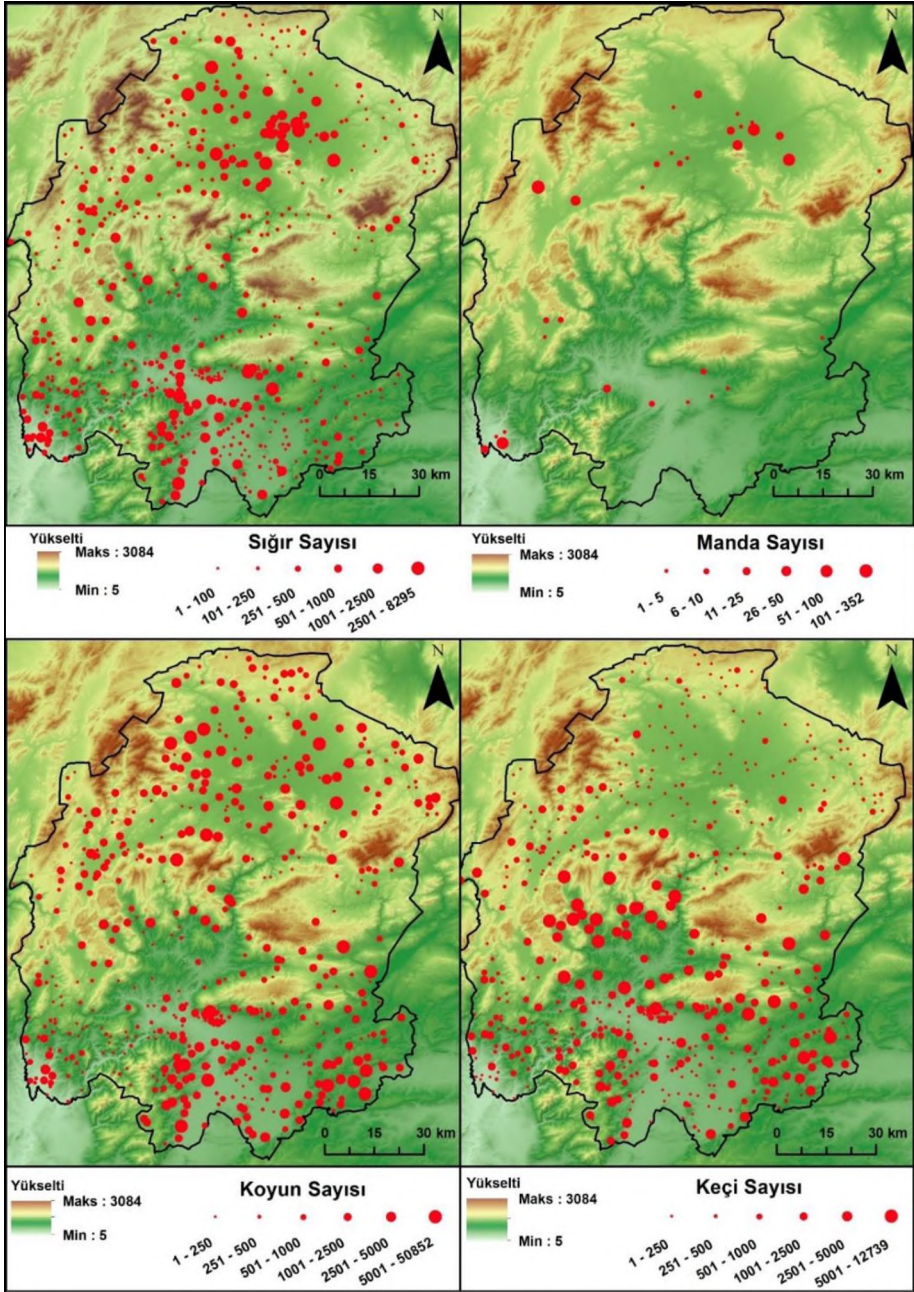
Şekil 6: Kahramanmaraş'ta koyun sayılarının yükselti ve eğim faktörleri ile ilişkileri

Keçi yetiştiriciliği, engebeli ve eğimli arazilerde daha fazla görülür. En fazla 750-1000 metreler arasında yetiştirilmektedir (Şekil 7). Özellikle Onikişubat ilçesi dağ yamaçları ve vadi içlerinde yoğun olarak yapılır. Keçi diğer hayvan gruplarının aksine, eğim artıkcı yetiştiriciliği belli bir eğime kadar artmaktadır. En fazla 15-20° eğimli alanlarda yoğunluk kazanmıştır. Bu alanlarda engebe, tarımın ve büyükbaş hayvancılığın daha az yapılması, keçi yetiştiriciliğinin ekonomik faaliyet olarak daha fazla tercih edilmesine neden olmuştur (Şekil 8).

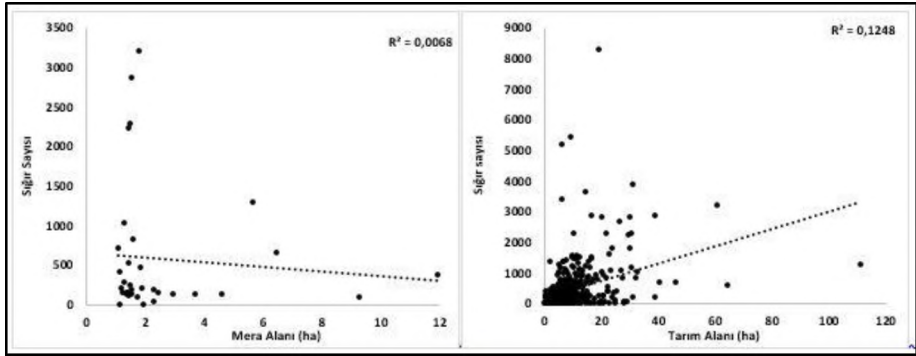

Şekil 7: Kahramanmaraş'ta keçi sayılarının yükselti ve eğim faktörleri ile ilişkileri

Mera alanları ile büyükbaş hayvancılık arasında herhangi bir ilişki bulunmamaktadır. Bunun temel sebebi, bu faaliyetin daha çok besi hayvancılığı şeklinde yapılmasıdır. Tarım alanlarının yoğun olduğu yerlerde büyükbaş hayvancılık arasında pozitif yönlü bir ilişki bulunmaktadır. Tarım alanlarının yakınında büyükbaş hayvan yetiştiriciliğinin yapıldığı görülmektedir (Şekil 9).

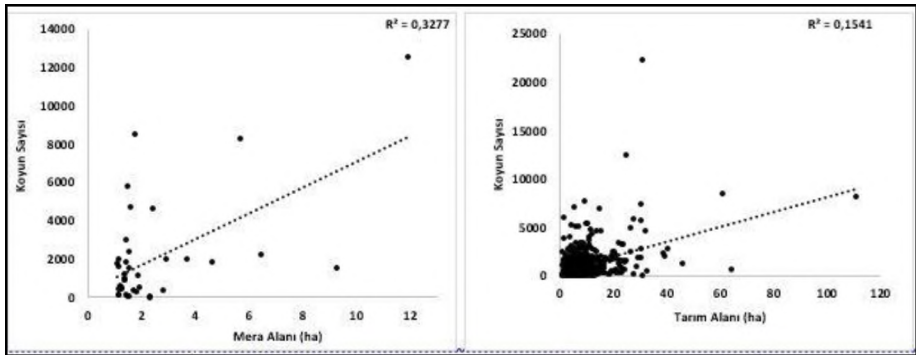

Şekil 8: Büyükbaş ve küçükbaş hayvancılığın yerleşmelere dağılışı

Şekil 9: Kahramanmaraş'ta büyükbaş hayvan sayılarının mera ve tarım alanları ile ilişkileri

Koyun ve mera alanları arasında pozitif bir ilişki bulunmaktadır. Burada mera alanı 1 hektarın altında olan mahalleler dahil edilmemiştir. Buna göre mahallelerin mera alanı arttıkça beslenen küçükbaş hayvan sayısı da artmaktadır (Şekil 10).

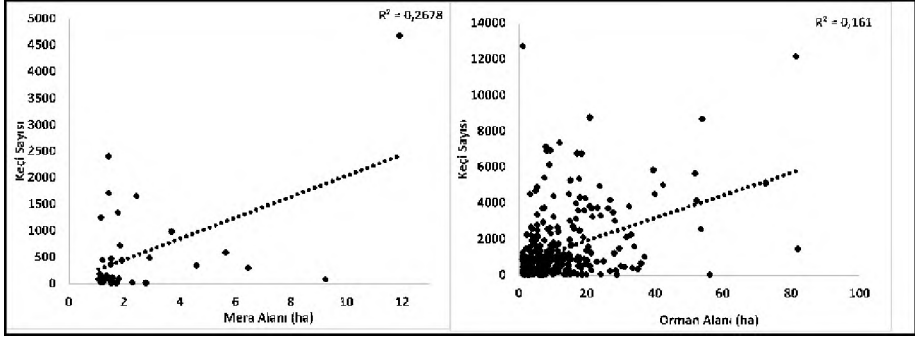

Şekil 10: Kahramanmaraş'ta koyun sayılarının mera ve tarım alanları ile ilişkileri

Kahramanmaraş ilinde önemli rol oynayan keçi üretim sistemi ormanlık ve mera alanlarına bağlıdır. Neredeyse yılın uzun bir bölümünü keçiler mera kırsalında, ormanlık ve çalılık alanlarda otlamaktadırlar (Belveren, 2019). Keçi sayısı ile mera ve orman alanları arasında pozitif yönlü bir ilişki bulunmaktadır (Şekil 11). Orman alanlarına yakın mahallelerde keçi yetiştiriciliği yaygın bir faaliyettir.

Keçi yetiştiriciliğinin tümüyle mera koşullarına dayalı biçimde yürütüldüğü bölgelerde yetiştiriciler ve sürüler göçebe veya yarı göçbedir (Foto 1). Yaylacılık biçimindeki keçi üretiminde keçiler sıcak ve kurak yaz mevsiminin etkisi ile otlamaya elverişsiz hale alçak mera alanlarından, serin ve nispeten bol otlu yaylalara götürülmekte, 5 – 6 ay süre ile bu bölgelerde otlatılmaktadır (Sandal ve Toroğlu, 2007).

Keçi yetiştiriciliğinde önemli yem kaynağı olan Kahramanmaraş'ta yetişen önemli ağaçlar; sandal (hartlap), köknar, söğüt, akasya, zeytin ve meşe ağaçlarıdır. Özellikle sandal ağacı dalları, kış aylarında keçilerin beslenmesinde önemli paya sahiptir (Belveren, 2019).

Şekil 11: Kahramanmaraş'ta keçi sayılarının mera ve orman alanları ile ilişkileri

Foto1: Nurhak ilçesinde keçi yetiştiriciliği

Sonuç

Kahramanmaraş ilinin hayvan sayısının Türkiye genelinde incelendiğinde, 2021 yılında büyükbaş hayvan oranında (%1,34) nüfusunun oranına (%1,38) göre biraz geride kaldığı ancak küçükbaş hayvan oranında nüfus oranının üstünde olduğu görülmektedir. Kahramanmaraş'ta büyükbaş hayvan sayısında gelişme olmakla beraber henüz ülke ortalamasını yakalayamamıştır. Ancak küçükbaş hayvan sayısında ülke ortalamasının üzerine çıkmıştır.

Kahramanmaraş ilinde, sığır yetiştiriciliği kuzey kesimlerdeki Elbistan, Afşin ilçelerinde ve güneyde yerleşim yerlerine yakın alanlarda yoğunluk kazanmıştır. Büyükbaş hayvan sayısı 1500 metrelere kadar artış göstermekte ve daha sonra belli oranlarda düşmektedir. En fazla yetiştiricilik 1000-1250 metreler arasında yoğunlaştığı belirlenmiştir.

15° eğime kadar büyükbaş hayvancılık yapılmaktadır. En fazla 5- 10° eğimleri tercih edilmiştir. Eğimle büyükbaş hayvancılık arasında negatif bir ilişki bulunmaktadır. Eğim arttıkça sığır sayısının azalmakta olduğu görülmüştür.

Koyun, 250-2250 metreler arasında yetiştiriciliği yapılmaktadır. 2000 metrelere kadar artış göstermekte ve daha sonra düşüş görülmektedir. En fazla 750-1000 metrelerde ideal olarak bulunmaktadır. Koyun yetiştirilen alanlar en fazla 5-10° eğimlerde görülmektedir.

Keçi yetiştiriciliği, engebeli ve eğimli arazilerde daha fazla görülür. En fazla 750-1000 metreler arasında yetiştirilmektedir. Özellikle Onikişubat ilçesi dağ yamaçları ve vadi içlerinde, en fazla 15-20° eğimli alanlarda yoğunluk kazandığı tespit edilmiştir.

Mera alanları ile büyükbaş hayvancılık arasında herhangi bir ilişki bulunmamaktadır. Tarım alanlarının yoğun olduğu yerlerde büyükbaş hayvancılık arasında pozitif yönlü bir ilişki bulunduğu belirlenmiştir.

Koyun ve keçi sayısı ile mera alanları arasında pozitif bir ilişki bulunmaktadır. Keçi sayısı ve orman alanlarına yakın mahallelerde yaygın bir faaliyet olduğu görülmüştür.

Çalışma ile büyükbaş ve küçükbaş hayvan sayısının yükselti, eğim, mera ve orman alanları ile ilişkileri olduğu ortaya çıkarılmıştır. Bundan sonra yapılacak çalışmalar ile hayvancılık potansiyel alanları saptanabilir. Ayrıca coğrafi faktörler dikkate alınarak yapılacak planlamalar il genelinde daha verimli bir hayvancılık faaliyetinin yapılmasını sağlayacaktır.

Kaynakça

- Arslan, F., & Elibüyük, M. (2012). Bigadiç ve Sındırgı'da Hayvancılık Ekonomisi. *Bahkesir Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 19-38.
- Baytar, İ., & Doğan, M. (2021). Muş İlinde Tarım ve Hayvancılık Faaliyetleri. *Uluslararası Yönetim Akademisi Dergisi*, 4(2), 302-320.
- Belveren, İ. (2019). Kahramanmaraş İli Mera Kırsalında Keçi Üretim Sistemleri. *Kahramanmaraş: Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi Fen Bilimleri Üniversitesi (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi)*.
- B. M. (2018). *World Urbanization Prospects: The 2018 Revision*. Online Edition: Department of Economic and Social Affairs, Population Division.
- Demir, N., & Yavuz, F. (2010). Hayvancılık Destekleme Politikalarına Çiftçilerin Yaklaşımlarının Bölgelerarası Karşılaştırmalı Analizi. *Atatürk Üniversitesi Ziraat Fakültesi Dergisi*, 41(2), 113-121.
- Doğanay, H., & Çavuş, A. (2013). *Türkiye Ekonomik Coğrafyası*. Ankara: Pegem Akademi.
- FAOSTAT. (2022, 02 17). Food and Agriculture Organization of the United Nations. Database Collection of the Food and Agriculture Organization of the United Nations: <https://www.fao.org/faostat/en/#data/QCL> adresinden alındı
- Özçağlar, A. (1993). Türkiye'de Küçükbaş ve Büyükbaş Hayvanların Coğrafi Dağılışı. *A.Ü Türkiye Coğrafyası Araştırma ve Uygulama Merkezi*, 19-61.
- Sandal, E. K., & Toroğlu, E. (2007). Döngel Yaylalarında (Kahramanmaraş) Keçi Yetiştiriciliğine Bağlı Yaylacılık. *Doğu Akdeniz Ormanlık Araştırmaları Dergisi*, 113-140.
- Şahinli, M. A. (2012). Rekabet Gücü: Türkiye ve Avrupa Birliği Üyesi Ülkelerde Canlı Hayvancılık Sektörünün Durumu. *Yüzüncü Yıl Üniversitesi Tarım Bilimleri Dergisi*, 22(2), 91-98.
- Taşdemir, S. (2019). Kahramanmaraş İlinde Küçükbaş Hayvancılığın Yapısı ve Sorunları. *Kahramanmaraş: Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü (Yayınlanmamış Yüksek Lisans TEZİ)*.
- TÜİK. (2021). Hayvancılık İstatistikleri. Türkiye İstatistik Kurumu: <https://biruni.tuik.gov.tr/medas/?kn=101&locale=tr> adresinden alındı
- Tümerterkin, E., & Özgüç, N. (2007). *Ekonomik Coğrafya: Küreselleşme ve Kalkınma*. İstanbul: Çantay Kitabevi.
- Vural, H., & Fidan, H. (2007). Türkiye'de Hayvansal Üretim ve Hayvancılık İşletmelerinin Özellikleri. *Tarım Ekonomisi Dergisi*, 13(2), 49-59.

KÜRESEL ISINMA BAĞLAMINDA KAHRAMANMARAŞ İKLİMİ

MURAT KARABULUT*

1.Giriş

İnsanoğlu da diğer canlılar gibi yaşadığı mekânın iklim koşullarından etkilenebilmekte ve adapte olmaktadır. İklimin dinamik karakteri değişimi beraberinde getirirken canlı yaşantısı üzerinde strese yol açmaktadır. Çevresel değişimlere en zor uyum sağlayan canlı olarak insan iklim özelliklerinde meydana gelen sapmalar karşısında çoğu zaman çaresiz kalmaktadır. Özellikle beklenmedik bir zamanda etkili olan ekstrem iklim koşulları büyük can ve mal kaybına sebep olabilmekte ve telafisi zor sonuçlar üretmektedir (Karabulut, 2020). Meteorolojik ya da klimatik felaketler olarak ifade edilen bu tür olayların insan hayatı için ne kadar önemli olduğunu tarihi süreç içerisinde örnekleriyle görüyoruz. Çünkü insan yaşamı dolayısıyla kültürü doğal kaynaklara bağlıdır. İklim ise bu kaynaklar üzerinde en çok etkiye sahip olan çevre koşuludur. O nedenle iklimin ortaya çıkardığı değişimler insanlık tarihi boyunca zaman zaman büyük medeniyetlerin ve kültürlerin doğmasına neden olmuştur. Ancak bazen de dramatik şekilde güçlü kültürlerin zayıflamasına hatta yok olmasına öncülük etmiştir. Bu yüzden iklimsel parametrelerde gözlenen varyasyonların dikkatli bir şekilde gözden geçirilmesi ve araştırılması gerekir (Aydın ve Karabulut, 2021). Çünkü bu tür yaklaşımlar gelecekte nasıl bir dünyayla karşı karşıya kalacağımızı tahmin etmemize yardımcı olur. Elde edilecek olan sonuçlar geleceğe yönelik başarılı tedbirlerin alınmasına olanak sağlar (McElroy ve Baker, 2013:1-3).

Üzerinde yaşadığımız gezegenin sahip olduğu özel koşullar çok çeşitli iklim bölgelerinin oluşmasına neden olmuştur. Bu iklimsel çeşitlilik canlı hayatının ve doğal kaynakların dağılımını etkilemiştir. Ancak iklim sabit ve durağan olmadığı için her zaman çeşitli mekânsal ölçeklerde ve zaman dilimlerinde değişimler ve dalgalanmalar gösterir. Aslında bu değişkenlikler iklimin normal karakteridir. Bu dalgalanmalar geçmişte olduğu gibi gelecekte de olacaktır. Diğer bir ifade iklimle ilgili bugün yaşanan felaketler tarih boyunca hep var olmuştur. Kısaca günümüzde hava olaylarında ve iklimde gerçekleşen ekstrem durumlar normal olarak yerküre atmosferinin tarihi boyunca farklı ölçeklerde meydana gelmiştir. İnsanoğlu bu tür değişimleri aletli dönem diyebileceğimiz hava olaylarını ölçmeye başladığımız tarihten bugüne kadar da defalarca yaşadığı ve tecrübe etti (Türkeş vd, 2002:1). Fakat özellikle son yüzyılda insan faaliyetleri nedeniyle doğal değişimlerin hızlarının artmış olduğu görünmektedir.

* Prof. Dr.; Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi, İnsan ve Toplum Bilimleri Fakültesi, Coğrafya Bölümü, mkarabulut@ksu.edu.tr

Dünya üzerinde bu etkinin derecesi her yerde farklı sonuçlar doğursa da bütün bölgesel ve yerel ölçekte değişimin genel özelliklerini ortaya koymak ve karakterize etmek mümkündür.

İklim değişikliği konusunun birçok tanımı olsa da Birleşmiş Milletler İklim Değişikliği Çerçeve Sözleşmesi'nde (UNFCCC 2002:4) “Karşılaştırılabilir zaman dilimi süresi içerisinde gözlemlenen doğal iklim değişkenliğine ek olarak küresel atmosferin bileşimini değiştiren doğrudan veya dolaylı olarak insan faaliyetleri sonucu oluşan iklim değişikliği” şeklinde tanımlanmaktadır.

Özellikle sanayi faaliyetleri ve tarım alanları kazanmak için ormanların yok edilmesi gibi son yüzyılda yoğunlaşan insan aktiviteleri yerküre atmosferi içerisine yüklü miktarda sera gazları ilave etmiştir. Burada özellikle CO₂ gazının atmosferdeki durumuna yakından bakmak gerekir. Çünkü bu gazlar (diğer sera gazlarıyla birlikte) güneşten gelen ya da yeryüzünden yayılan termal infrared dalga boyundaki enerjiyi absorbe ederek ortamın ısınmasına neden olur (Karabulut, 2008:172; Ruddiman, 2003:265). Aslında atmosferin yaşam için gerekli sıcaklığa sahip olması bu gazlar sayesinde olur. Sorun doğal olmayan yollarla atmosfere ilave olan sera gazlarındadır. Bu gazların miktarlarında meydana gelen artışla birlikte sıcaklık yükselmektedir. Yüksek sıcaklık ise buharlaşmayı artırarak atmosferde önemli bir ısı yutucusu olan su buharı oranının artmasına dolayısıyla da ısınmanın hız kazanmasına neden olur. Neticede ise ısınan atmosferle birlikte alışlagelen iklimde geri dönülmez değişimler birbirini tetiklemektedir. Eğer değişim yavaş ve tedrici ise yerküre bu değişime kendisini adapte edebilmekte veya uyum sağlayabilmektedir. Aksi bir durumda değişim hızlı ve kontrolsüz ise atmosfer bu yeni duruma karşı zincirleme reaksiyonlarla birlikte ekstrem durumlar ortaya çıkarmaktadır. Böylece alışılmışın dışında iklimsel süreçlerle birlikte canlı yaşamı olumsuz yönde etkilenmektedir. Çeşitli farklı görüşler olsa da yapılan araştırmalara göre son yüzyılda kuzey yarımkürede yüzey sıcaklığında meydana gelen artış, son 1000 yılı oluşturan her bir yüzyıldan daha yüksek gerçekleşmiştir. Eldeki veriler, 20. yüzyıl içerisinde küresel ortalama yüzey sıcaklığının 0,56 ila 0,92 °C arttığına işaret etmektedir (IPCC, 2007:480). Yerkürenin birçok bölgesinde ısınma temelli iklimatik ekstremlerde artış, aksine soğuk ekstremlerde ise hemen hemen tüm bölgelerde azalış gözlenmiştir (IPCC, 2007:510). Çeşitli algoritmaları temel alan iklim modelleri ile elde edilen sonuçlar 1990-2100 periyodunda ortalama atmosfer sıcaklığının 1,4 ila 5,8 °C aralığında yükseleceğini ortaya koymaktadır (Çevre ve Şehircilik Bakanlığı, 2012:1).

Son yıllarda iklim değişikliği konusunda yapılan çalışmalar özellikle ekstrem hava olaylarının sebep olduğu sosyo-ekonomik sonuçlar yüzünden artış gösterdi. İklimsel varyasyonlarla ilgili yapılan çalışmaların çoğu sıcaklık ve yağış gibi parametrelerin uzun dönemli ortalamalarında gözlenen olası trendleri ya da salınmaları belirlemeye yöneliktir (Kızılelma vd., 2015:2; Karabulut,

2012:38; Türkeş vd., 2002:1). Fakat diğer bazı iklimsel eğilimler ve dalgalanmalar konusunda yapılan araştırmalar da mevcuttur (EASAC, 2013:3; Erlat ve Yavaşlı, 2011:26). İklimin en önemli parametreleri olan sıcaklık ve yağış küresel iklim değişikliğinin belirlenmesinde ve izlenmesinde en çok araştırılan iklimatik koşullardır. Günümüzde iklim varyasyonları bağlamında yapılan birçok araştırma sözü edilen iki parametrenin eğilim analizleri temelinde gerçekleştirilmiştir (Lazaro ve ark. 2001: 374, Türkeş vd. 2002:1, Tosiç ve Ukaseviç 2005:68).

Akdeniz havzası bulunduğu konum sebebiyle Türkiye’de küresel ölçekte meydana gelen ısınmadan etkilenebilecek alanlardan birisidir. Özellikle Akdeniz Bölgesi sözü edilen kısa veya uzun vadeli iklim salınımlarının meydana gelebileceği bölgelerin başında gelmektedir (Türkeş vd., 2002:1). Bölgenin iklimi genel olarak yazları sıcak ve kurak, kışlar ise ılıman ve yağışlıdır. Ancak çoğu yerde %30’un üzerinde gerçekleşen yağış değişkenliği bölgeyi riskli alanlardan birisi yapmaktadır (Ölgen, 2010:88; Karabulut, 2009:16). Döngüsel kurak ve nemli periyotlar sahanın genel karakteridir. Bölge özellikle son yıllarda ekstrem iklimatik salınımlarla birlikte yinelenen kuraklık ve sel olaylarını daha sık yaşamaya başlamıştır. Bütün bu iklimsel dalgalanmalara bağlı olarak, başta doğal bitki örtüsü olmak üzere alanındaki diğer ekosistem yağışlarda gözlenen anomalilerden etkilenecek normal fonksiyonlarını yeterince yerine getirmekte güçlük çekmektedir (Karabulut, 2009:16; Karabulut, 2015:743). Yaşanan uzun ve sık kuraklık koşulları, bitki fenolojisinin değişmesi, su kaynaklarının zarar görmesi ve tarımsal faaliyetlerin sektöre uğraması gibi önemli sorunları beraberinde getirmektedir.

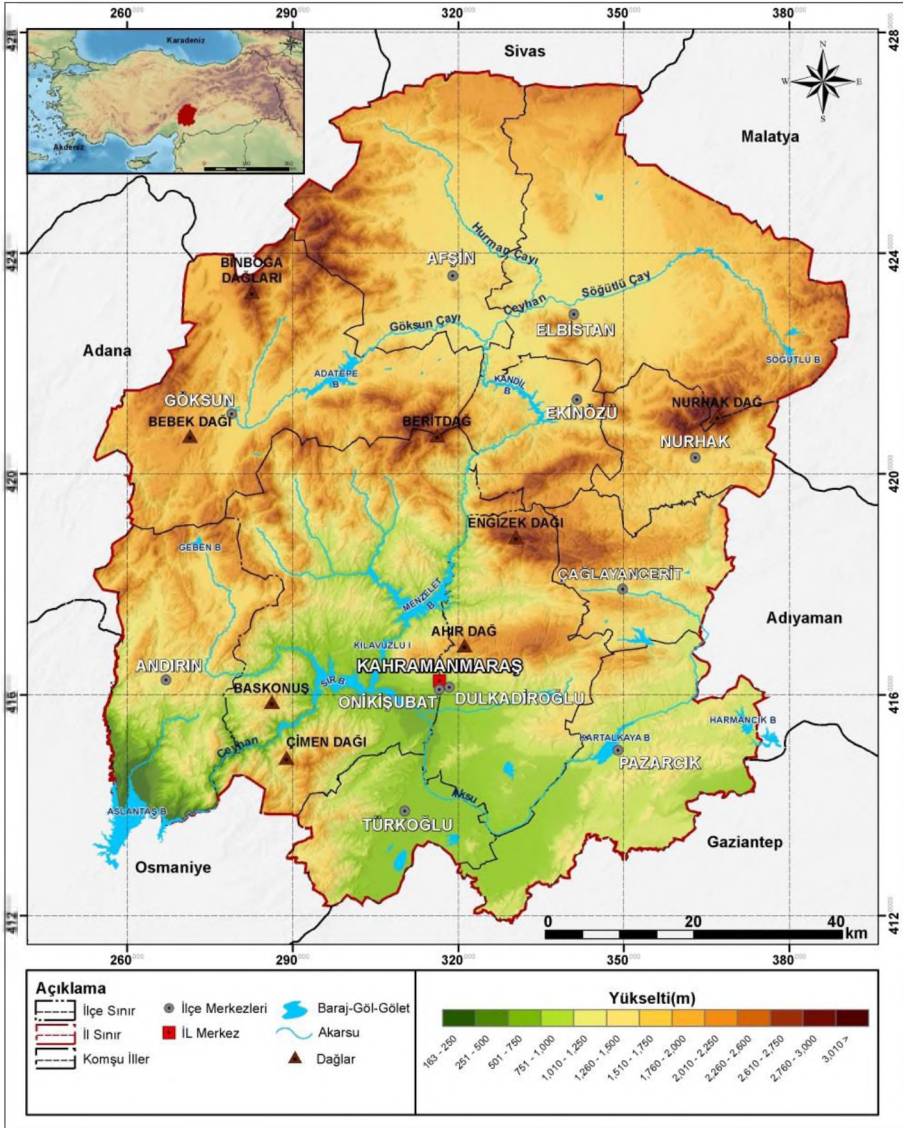
Bu araştırmada Kahramanmaraş ilinde bulun bazı istasyonlardan sağlanan iklim parametreleri ile ilgili veriler 1970-2015 periyodu için analiz edilmiştir. Akdeniz Bölgesi’nin Adana Bölümünde bulunan çalışma alanı Türkiye’nin önemli su potansiyeline sahip ilidir. Sahip olduğu su ise yüksek oranda yağışlardan sağlanmaktadır. İl genelinde yağış yaz mevsiminde minimum, kışın ise maksimum değerlere ulaşır. Kurak Yaz aylarında konut, sanayi, tarım gibi çeşitli sektörlerde tüketilen su ilde çok sayıda bulunan barajlardan ve kısmen ise yeraltı suyundan elde edilmektedir. Ancak araştırma alanı, artan nüfus, son yıllarda hızlı bir gelişme gösteren sanayileşme nedeniyle su kaynaklarının sürdürülebilirliği konusunda baskı hissetmektedir (Karabulut, 2015:743). Özellikle sıklığı artan iklimsel ekstremler durumu daha da kritik hale getirmektedir. Örneğin son on yıl içerisinde tecrübe edilen kuraklık ilde su varlığının riskli dönemlere girebileceğini göstermiştir. Yaşanan bu tip hava olayları bölgenin iklimatik varyasyonlara karşı çok hassas olduğunu da ortaya koymuştur. Su kaynakları özellikle kış mevsiminde meydana gelen dalgalanmalardan çok daha derinden etkilenebilmektedir (Karabulut, 2015:743).

Yukarıda dile getirilen riskler nedeniyle Kahramanmaraş İlinde yağış ve sıcaklık eğilimlerinin analiz edilmesi çok daha hayati hale gelmektedir. Bu bağlamda 1970- 2020 zaman aralığında sıcaklık ve yağış ekstremeleri mevsimlik, yıllık ve aylık düzeyde incelenmiştir. Araştırmanın temel amacı çalışma sahasında global iklim değişikliğinin bölgesel ölçekteki etkilerinin ortaya konulmasıdır.

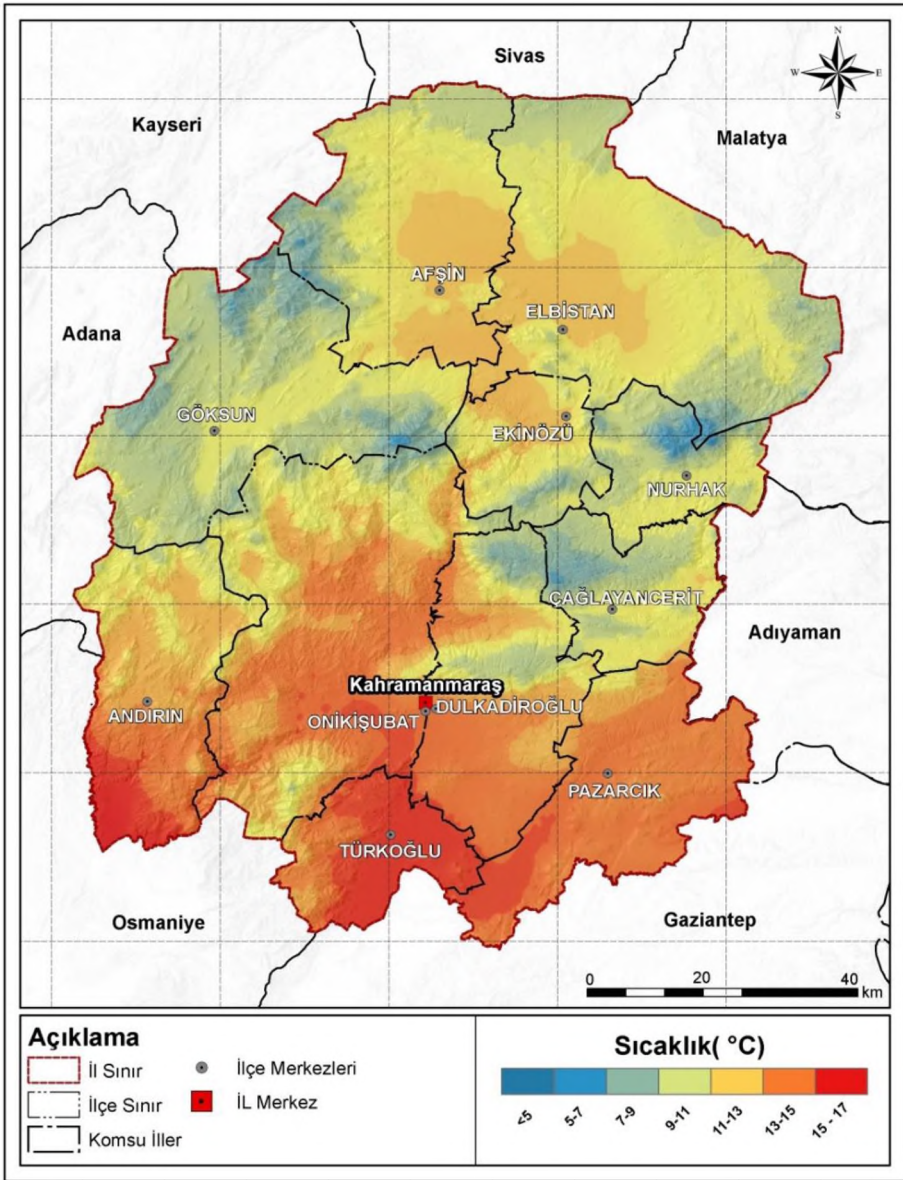
1.1. Kahramanmaraş İlının Coğrafi Özellikleri

Kahramanmaraş, Akdeniz Bölgesi Adana Bölümü'nde yer alır ve yaklaşık 14.327 km²'lik bir alan kaplar (Karabulut, 2015:743; Şekil 1). Çalışma alanını çevreleyen iller; batıda Adana ve Osmaniye, doğuda Adıyaman ve Malatya, güneyde Gaziantep kuzeyde ise Sivas ve Kayseri'dir (Şekil 1). Çalışma alanının özellikle doğu ve kuzey bölümü dağlıktır (Ahır Dağı (2301), Engizek Dağı (2814), Karadiken Dağı (2325 m), Berit Dağı (2917 m), Tekeyücesi Dağı (2785 m), Höbek Dağı (2170 m), Bezirgan Dağı (1875 m), batısında ise Kubalı (1450 m) ve Başkonuş Dağı (1775)). Güneybatısı ise Kuzeydoğu Amanoslar tarafından çevrelenirken Güneyde tepelik alanlar yaygınlık gösterir (Gürbüz, 2001) (Şekil, 1). Çalışma alanı İran-Turan ve Akdeniz fitocoğrafik bölgelerinin geçiş bölgesinde yer alması nedeniyle bitki örtüsü açısından oldukça zengindir. İl topraklarının büyük bölümü Anadolu diyagonalinin üzerinde ya da çevresinde bulunması ve jeomorfolojik özelliklere bağlı oluşan mikroiklimatik koşullar neticesinde biyolojik çeşitlilik önemli ölçüde artmıştır (Şekil 1.5; Özhatay, vd. 2011: 7; Gür, 2017: 183).

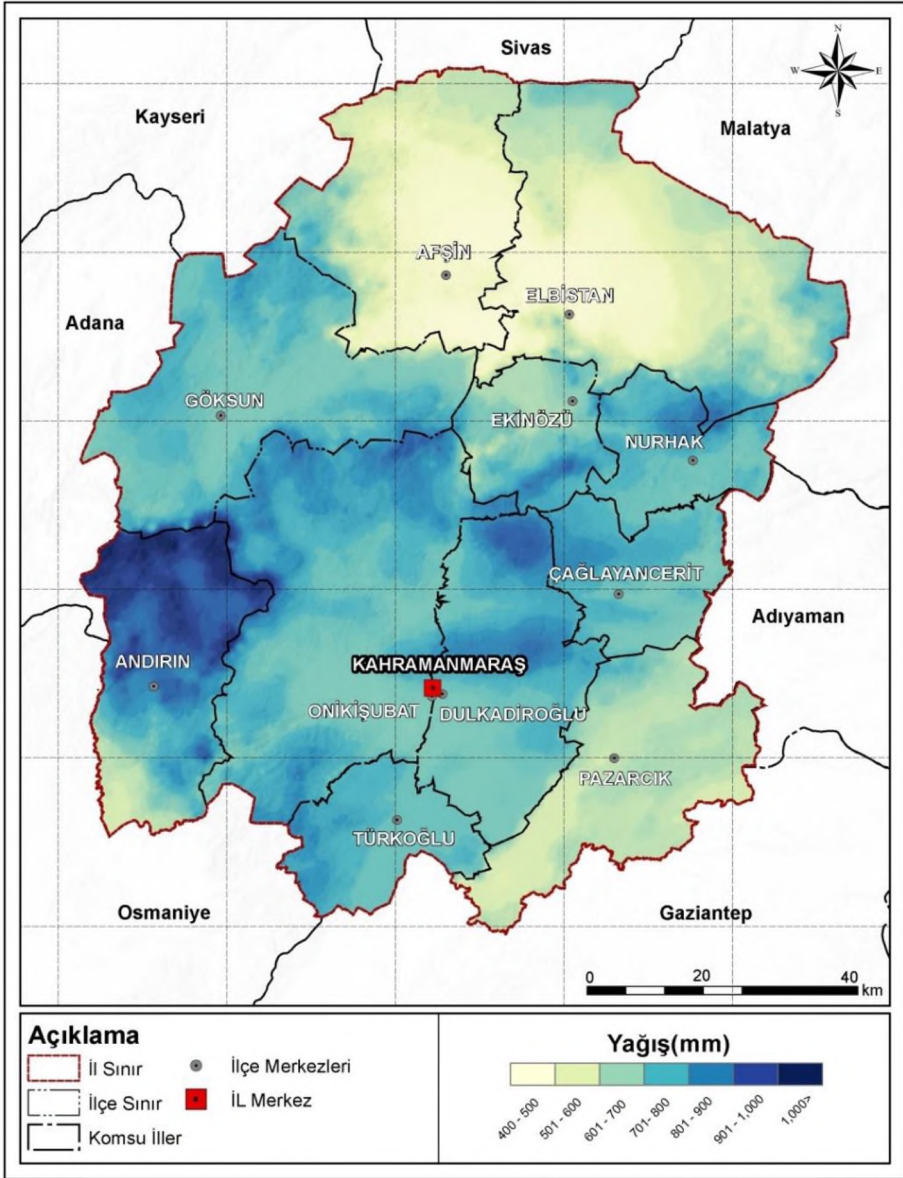
Kahramanmaraş ilinin büyük bölümünde tipik Akdeniz iklimi hâkimdir. Ancak kuzeye ve kuzey doğuya doğru yükseltinin artmasıyla birlikte iklim değişmeye başlar. Elbistan ve Afşin ilçelerinde daha soğuk kışlar ve serin yazlarla karakterize olan karasal iklim ortaya çıkar. Yıllık ortalama sıcaklıklar güneyden kuzeye doğru yüksekliğin artmasına bağlı olarak azalmakta (Şekil 2) ve az da olsa karasallık ön plana çıkmaktadır (Karabulut ve Cosun, 2009). Çalışma periyodu boyunca yıllık ortalama sıcaklık değerleri Kahramanmaraş'ta 16,98 °C, Göksun'da 9,12 °C, Elbistan'da 11,10 °C, Afşin'de 10,68 °C, Andırın'da 12,99 °C ve Pazarcık'ta 14,50 °C olarak tespit edilmiştir. Çalışma alanı içerisinde yağış miktarı da yerel koşulların etkisiyle farklılıklar göstermektedir (Şekil 3). Bu farklılığın oluşmasında yükselti, bakı, hava kütleleri, orografik özellikler ve konum etkilidir. Kahramanmaraş'ta yıllık ortalama yağışlar 710,82 mm iken, Göksun'da 566,40 mm, Elbistan'da 382,85 mm ve Afşin'de 418,44 mm'dir. İl'de yer alan ve bu çalışmada yetersiz veri nedeniyle analizleri yapılamayan Andırın'da da 1522 mm ve Pazarcık'ta ise 537,70 mm'dir. Çalışma alanında en fazla yağış kış mevsiminde, en az yağış ise yaz mevsiminde düşmektedir.

Şekil 1. Kahramanmaraş ili Lokasyon Haritası

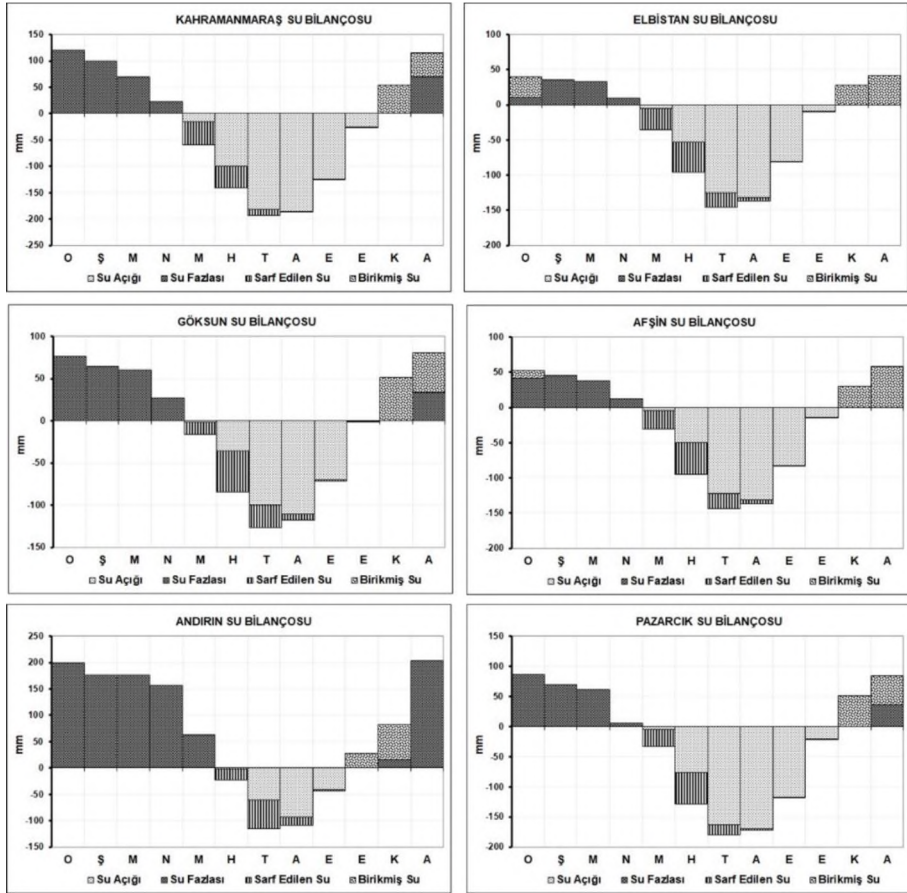
Şekil 2. Kahramanmaraş ili sıcaklık Haritası.

Şekil 3. Kahramanmaraş ili yağış Haritası.

Thornthwaite iklim sınıflamasına göre (Thornthwaite, 1948) ise Kahramanmaraş (C2 B'3 s2 b' 3) yarı nemli, üçüncü dereceden mezotermal, yaz mevsiminde çok kuvvetli su noksanı olan ve denizel şartlara yakın, Göksun (C2 B'1 s2 b'2) Yarı Nemli 1. Derece Mezotermal Su noksanı yaz mevsiminde ve çok kuvvetli olan tali iklim tipine dahildir. Elbistan (C1 B'1 s b'2) Yarı Kurak-Az Nemli 1. Derece Mezotermal Su fazlası kış mevsiminde ve orta derecede, Afşin (C1 B'1 s2 b'2) ise Yarı Kurak-Az Nemli 1. Derece Mezotermal Su

fazlası kış mevsiminde ve çok kuvvetli olan iklim tipine girmektedir. Ayrıca Pazarcık (C1B'2s2b'2) Kurak ve az nemli, ikinci dereceden mezotermal, kış mevsiminde çok kuvvetli su fazlası olan ve denizel şartlara yakın ve Andırın (AB'2sb'4) çok nemli, ikinci dereceden mezotermal, yaz mevsiminde orta derecede su noksanı olan ve denizel şartlara yakın iklim hakimdir (Şekil 4) (MGM, 2016; Karabulut, 2015:744; Korkmaz, 2009:124).

Şekil 4. Thornthwaite metoduna göre çalışma alanındaki istasyonların su bilançoları.

2. Materyal ve Metot

Bu çalışmada Kahramanmaraş ilinde yer alan 4 (Kahramanmaraş merkez, Göksun, Elbistan, Afşin) meteoroloji istasyonunda ölçülen yıllık, mevsimlik ve aylık hava sıcaklığı (minimum, maksimum ve ortalama) ile toplam yağış miktarları kullanılmıştır. Veri 1970-2020 periyodunu kapsamaktadır. Akdeniz iklim kuşağında yer alan Kahramanmaraş sıcak yazlar ve rölatif olarak serin veya ılık kışlar ile karakterize edilirken diğer istasyonlar yükselti ve konumları dolayısıyla serin sıcak-serin yazlar ve soğuk-kar yağışlı kışlara sahiptir. Yağışlar

yıl boyunca dengeli bir şekilde dağılmamış olup, genellikle kış, sonbahar ve ilkbaharda cephesel ve yazları ise konvektif hareketlere bağlı olarak gerçekleşir. Ortalama yıllık yağışlar global koşullarla birlikte yerel topoğrafik koşullar etkisinde kalır. Maksimum buharlaşma koşulları yaz mevsiminde iken, minimum değerlere kış mevsiminde rastlanır. Yağış maksimumları Kahramanmaraş ve Göksun'da kış, Elbistan ve Afşin'de ilkbahar aylarında gerçekleşirken, minimum değerlere temmuz ve ağustos aylarında rastlanır. Diğer taraftan en yüksek sıcaklıklar temmuz ve ağustosta gerçekleşirken, minimum değerlere ocak ayında rastlanır.

Çalışmada kullanılan istasyonlara ait 1970-2020 periyodunu içeren veriler MGM'den temin edilmiştir. Günlük sıcaklık ve yağış değerleri ilk olarak aylık ve mevsimlik hesaplamalara tabi tutulmuştur. Aylık yağış verileri ise mevsimlik verilere dönüştürülmüştür. Trend metotları yıllık, mevsimlik ve aylık verilerin hepsine ayrı ayrı uygulanmıştır.

Homojenlik Testi: Çalışmada öncelikli olarak veri serilerinde ani bir değişimin olup olmadığını ortaya koymak ve veri serilerinin homojenlik derecesini belirlemek için serinin ortalamasına göre değişim ölçen parametrik olmayan *Run testi* kullanılmıştır. Bu testin amacı, olayların ortaya çıkış sırasında bir olağanüstülüğün olup olmadığını belirlemektir. Homojenlik testi sonuçlarına göre çalışma alanında yer alan istasyonların hiçbirinin yağış ve sıcaklık verilerinde olağanüstülüğe rastlanmamıştır. Bu nedenle her iki değişken (sıcaklık ve yağış) de homojen kabul edilerek çalışmada herhangi bir düzeltme yapmadan kullanılmıştır. Daha sonra 1970-2020 periyodu içerisinde yıllık, mevsimsel ve aylık sıcaklık ve yağış verileri kullanılarak trend analizleri yapılmıştır.

Bu çalışmada çalışma alanında sıcaklık (ortalama, minimum ve maksimum) ve yağış eğilimlerini tespit etmek amacıyla parametrik olmayan testlerden Mann-Kendall ve Sen's eğim metotları tercih edilmiştir. Mann-Kendall yöntemi zaman serilerinde oluşan eğilim veya değişimleri belirlenen bir güven aralığında test eder. Bu metot tepki değişkeninin analiz periyodu içerisinde monotonik olarak artışını ya da azalışını değerlendirir. Test özünde sıralama sistemine bağlı olup, uç değerlerden etkilenmez ve bu karakteri sayesinde istatistiksel olarak normal dağılım göstermeyen veri setlerinin analizleri sırasında diğer yaygın metotlara göre avantajlıdır (Lazaro vd., 2001:374; Partal, 2003:91; Kalaycı ve Kahya, 2004:133). Ayrıca bu yöntem uygulama kolaylığı, sıralar üzerine esas olması ve serisel korelasyon etkisini yok etmesi nedeniyle kullanışlıdır. Bu saydığımız özelliklerinden dolayı yağış ve sıcaklık gibi zaman serilerinin değişim trendlerinin belirlenmesinde kullanışlıdır. Bu çalışmada da 1970-2020 zaman aralığını kapsayan sıcaklık ve yağış verilerindeki eğilimler analiz edilmiştir. Bu metot aynı zamanda eksik verilerin varlığına müsaade ettiği ve verilerin belirli bir dağılıma uyma zorunluluğu aramadığı için bu tür

çalışmalarda özellikle tercih edilmektedir (Partal, 2003:91; Kalaycı ve Kahya, 2004:133).

Bu çalışmada ortalama, maksimum, minimum sıcaklık ve yağış serilerinin olası gidiş bileşenini saptamak ve istatistiksel anlamda önemli bir artma ya da azalma eğiliminin olup olmadığını belirlemek amacı ile çalışma alanına ait verilere Mann-Kendall ve Sen's eğim metotları uygulanmıştır. Eğilim analizleri, ayların mevsimlere hatta mevsimlerin yıllık ortalama değerlere katkısını belirlemek amacıyla aylık ve mevsimlik olarak da hazırlanmıştır.

3. Bulgular ve Tartışma

3.1. Mann-Kendall Trend Analizi

Sürekli ve genel bir değişim içerisinde olan Dünya ikliminin 20. yüzyılın ikinci yarısından itibaren hızlı bir değişim sürecine girmesi bu konuda yapılan araştırmaların artmasına neden olmuştur (Karabulut, 2012:37; Tanyaç vd. 1997:1909; Kadioğlu 1997:512; Kızılelma vd., 2015). Yıllık ortalama sıcaklık dizilerinin özellikle Akdeniz ve Güneydoğu Anadolu Bölgelerinin kentleşmenin çok yoğun olduğu istasyonlarında anlamlı ısınma eğilimleri gösterdiğini belirten Türkeş vd. (2002), yıllık maksimum sıcaklıkların Türkiye'nin batı ve doğu bölgelerinde zayıf bir artma, İç Anadolu'da ise genellikle zayıf bir azalma eğilimi gösterdiğini vurgulamışlardır. Minimum sıcaklıkların ise 31 istasyonda anlamlı ısınma eğilimi gösterdiğini, yaz sıcaklıklarının istasyonların büyük çoğunluğunda arttığını ve bu istasyonların çoğunluğunun kentleşmiş ya da hızla kentleşen yerleşim alanlarında bulunduğunu ortaya koymuşlardır. Buna yönelik olarak bu olası gidiş bileşenini incelemek amacıyla çalışma alanının sıcaklık verilerine çeşitli parametrik ve parametrik olmayan yöntemler uygulanmıştır. Nitekim yaptığımız çalışma yukarıdaki düşünceleri destekler nitelikte sonuçlar ortaya koymuştur.

Çalışma alanında esasen uzun yıllık sıcaklıklarda gerçekleşen artışta en büyük etken minimum sıcaklıklarda görülen anlamlı artışlardır. Ortalama sıcaklıklarda da minimum sıcaklıklar kadar olmasa da istatistiksel yönden anlamlı artışlara rastlanırken, maksimum sıcaklıklarda daha önemli bir artış eğilimi görülmüştür. Herhangi bir mekanda uzun yıllar meydana gelen iklimsel varyasyonların ortaya konulması için uzun yıllar kesintisiz iklim verilerine ihtiyaç duyulmaktadır. Bu bağlamda Kahramanmaraş-Antakya grabeninde yer alan istasyonlardan 1970-2020 ölçüm periyodunu kapsayan dört istasyondaki sıcaklık (maksimum, minimum ve ortalama) ve yıllık toplam yağış verilerine Mann-Kendall trend analizi uygulanmıştır.

3.1.1. Ortalama Sıcaklıklar

İklim çalışmalarında sıklıkla kullanılan ortalama sıcaklıkların çalışma alanındaki eğilimi aylık, mevsimlik ve yıllık analiz edilmiştir. Elde edilen sonuçlara göre; yıllık ortalama sıcaklıklarda istasyonların tamamında pozitif yönlü bir trend gerçekleşmiştir. Sıcaklıklarda tespit edilen artış eğilimi %95 güven aralı-

ğında istatistiksel açıdan anlamlıdır. Sen's eğim sonuçlarına göre 51 yıllık zaman periyodunda bu artış Kahramanmaraş istasyonunda 2,04 °C, Göksun'da 1,53 °C, Afşin ve Elbistan'da ise 2,55 °C olmuştur (Tablo 1).

Tablo: 1. Ortalama sıcaklık aylık, yıllık ve mevsimlik düzeyde Mann Kendall Sen'slope sonuçları anlamlılık düzeyleri (MK: Mann kendall, SS: Sen's Slope, P:Anlamlılık düzeyi).

	Kahramanmaraş			Göksun			Elbistan			Afşin		
	MK	P	SS	MK	P	SS	MK	P	SS	MK	P	SS
Ocak	1,73	0,083	0,03	1,04	0,298	0,04	1,80	0,071	0,06	2,02	0,043	0,08
Şubat	1,60	0,109	0,03	1,32	0,188	0,05	1,67	0,096	0,06	2,36	0,018	0,08
Mart	2,00	0,046	0,03	2,19	0,029	0,05	2,17	0,030	0,05	2,68	0,007	0,06
Nisan	1,89	0,059	0,03	1,28	0,202	0,02	1,82	0,069	0,03	2,11	0,035	0,03
Mayıs	2,46	0,014	0,03	1,31	0,190	0,01	2,64	0,008	0,03	1,60	0,109	0,02
Haziran	4,38	0,000	0,04	1,38	0,166	0,01	4,36	0,000	0,05	4,36	0,000	0,05
Temmuz	4,50	0,000	0,05	3,00	0,003	0,03	4,29	0,000	0,06	3,73	0,000	0,05
Ağustos	5,14	0,000	0,05	3,91	0,000	0,03	5,39	0,000	0,08	4,58	0,000	0,06
Eylül	2,36	0,018	0,03	1,15	0,248	0,01	4,85	0,000	0,06	2,79	0,005	0,04
Ekim	2,06	0,040	0,03	1,67	0,094	0,03	3,54	0,000	0,06	3,94	0,000	0,06
Kasım	1,53	0,127	0,03	0,97	0,333	0,01	1,20	0,229	0,03	1,54	0,124	0,03
Aralık	2,45	0,014	0,04	1,83	0,067	0,05	2,10	0,035	0,06	1,82	0,069	0,04
Yıllık	5,29	0,000	0,04	3,67	0,000	0,03	5,04	0,000	0,05	5,16	0,000	0,05
Kış	2,97	0,003	0,03	1,98	0,047	0,05	2,75	0,006	0,07	2,86	0,004	0,07
İlkbahar	3,03	0,002	0,03	2,99	0,003	0,03	3,14	0,002	0,04	3,20	0,001	0,04
Yaz	5,84	0,000	0,04	4,27	0,000	0,02	5,68	0,000	0,06	5,18	0,000	0,05
Sonbahar	2,92	0,003	0,03	1,68	0,093	0,01	4,74	0,000	0,05	4,01	0,000	0,05

Mevsimsel ortalama sıcaklıklar değerlendirildiğinde ise yıllık ortalamalara benzer bir durum ortaya çıkmaktadır. İstasyonların tamamında mevsimsel sıcaklıklarda artış eğilimi tespit edilmiştir. Çalışma alanında Kış mevsiminde istasyonlarda görülen artışlar %95 güven aralığında anlamlıdır. Aralık ayında Göksun ve Elbistan istasyonlarında önemli olmayan artışlar görülürken, Kahramanmaraş ve Afşin'de ise önemli anlamlı söz konusudur. Ocak ve şubat aylarında Kahramanmaraş, Göksun ve Elbistan istasyonlarında istatistiksel açıdan anlamlı olmayan artışlar görülürken, Afşin'de anlamlı artış yaşanmıştır.

İlkbahar mevsiminde ortalama sıcaklıkların eğiliminde tüm istasyonlarda %95 güven aralığında anlamlı sonuçlar elde edilmiştir. Mart ayında bütün istasyonlarda istatistiksel açıdan anlamlı artış trendi hâkimdir. Nisan ayında sadece Afşin'de kritik değerin üzerinde artış yaşamıştır. Mayıs ayında görülen sıcaklık artışları Kahramanmaraş ve Elbistan için anlamlı iken Göksun ve Afşin'de ise nispeten diğer aylara göre daha zayıf artışlar meydana gelmiştir.

Yaz mevsimi, bütün mevsimler içerisinde anlamlı sıcaklık artışlarının en yüksek olduğu dönemi oluşturmaktadır. Bu mevsimde istasyonların tamamında %95 güven aralığında anlamlı artışlara rastlanılmıştır. Uzun yıllık ortalama sıcaklık artışlarında bu mevsimin payı oldukça belirgindir. Haziran ayındaki artış diğer yaz aylarına göre nispeten daha az olsa da %95 güven aralığında

önemlidir. Temmuz ve ağustos aylarında ise istasyonların tamamında anlamlı ve belirgin artışlar meydana gelmiştir.

Sonbahar mevsiminde ise eylül ve ekim aylarında Kahramanmaraş, Elbistan ve Afşin istasyonlarında %95 güven aralığında anlamlı, Göksun'da ise anlamlı olmayan eğilimler gözlemlenmektedir. Bu aylardan önemsiz artış Göksun'da gözlenirken Elbistan istasyonu en yüksek sıcaklık artışına sahne olmuştur. Kasım ayında istasyonların tamamında gözlenen artış trendleri ise istatistiksel açıdan önemli değildir. Bu ayda görülen artışlar oldukça zayıf eğilimlidir. Sonbahar mevsiminde Afşin ve Elbistan'da gözlenen 2,5 °C üzerinde gerçekleşen artışlar oldukça dikkat çekicidir (Tablo 1).

3.1.2. Maksimum Sıcaklıklar

Gün içerisinde ölçülen en yüksek sıcaklık değerini ifade eden maksimum sıcaklıkların yıllık eğilimlerinde ortalama sıcaklıklarda olduğu gibi tüm istasyonlarda pozitif bir trend gözlemlenmektedir. Söz konusu eğilim tüm istasyonlarda %95 güven aralığında anlamlı olarak tespit edilmiştir. Sen's eğim sonuçlarına göre 51 yıllık zaman periyodunda bu artış Kahramanmaraş istasyonunda 2,55 °C, Göksun'da 2,04 °C, Elbistan'da 1,53 °C ve Afşin'de 3,06 °C civarında gerçekleşmiştir (Tablo 2).

Maksimum sıcaklıkların mevsimsel durumları incelendiğinde Elbistan hariç diğer istasyonların hepsinde istatistiksel açıdan anlamlı artışlar meydana gelmiştir. Elbistan'da ise %95 güven aralığında Yaz ve Kış mevsimlerinde önemli artış trendleri yaşanırken geçiş mevsimlerindeki artışlar %90 güven aralığında anlamlıdır. Aralık ayında Kahramanmaraş, Göksun ve Afşin istasyonlarında istatistiksel açıdan önemli sayılabilecek bir yükseliş trend oluşmazken Elbistan'da zayıf bir soğuma eğilimi gözlenmiştir. Ocak ayında Afşin ve Kahramanmaraş'taki artış diğerlerinden çok daha belirgindir. Şubat'ta ise sıcaklık artışları dört istasyonda da istatistiksel açıdan anlamlı artışlar ölçülmüştür (Tablo 2).

Tablo: 2. Maksimum sıcaklık aylık, yıllık ve mevsimlik düzeyde Mann Kendall Sen'slope sonuçları anlamlılık düzeyleri (MK: Mann kendall, SS: Sen's Slope, P:Anlamlılık düzeyi).

	Kahramanmaraş			Göksun			Elbistan			Afşin		
	MK	P	SS	MK	P	SS	MK	P	SS	MK	P	SS
Ocak	2,15	0,032	0,04	1,59	0,111	0,05	1,86	0,063	0,04	2,03	0,042	0,05
Şubat	2,31	0,021	0,06	2,04	0,041	0,08	2,31	0,021	0,09	2,72	0,006	0,10
Mart	1,96	0,050	0,04	1,90	0,057	0,05	1,35	0,177	0,03	2,15	0,031	0,05
Nisan	1,36	0,175	0,03	1,00	0,317	0,02	0,51	0,609	0,02	1,63	0,104	0,04
Mayıs	3,22	0,001	0,07	1,37	0,170	0,02	2,81	0,005	0,04	3,24	0,001	0,06
Haziran	4,06	0,000	0,08	2,10	0,036	0,03	1,96	0,050	0,03	4,62	0,000	0,08
Temmuz	3,10	0,002	0,06	2,38	0,017	0,04	1,52	0,128	0,02	4,22	0,000	0,08
Ağustos	3,19	0,001	0,06	2,10	0,036	0,03	0,97	0,333	0,02	3,74	0,000	0,06
Eylül	4,29	0,000	0,08	2,40	0,016	0,04	1,59	0,113	0,02	3,78	0,000	0,06
Ekim	1,21	0,226	0,03	1,03	0,302	0,02	0,42	0,673	0,01	2,73	0,006	0,07
Kasım	1,26	0,208	0,02	1,92	0,055	0,04	1,98	0,047	0,05	1,50	0,133	0,03
Aralık	1,68	0,092	0,04	1,74	0,082	0,04	-0,20	0,845	0,00	0,48	0,632	0,01
Yıllık	5,26	0,000	0,05	3,96	0,000	0,04	3,70	0,000	0,03	6,50	0,000	0,06
Kış	3,40	0,001	0,05	2,89	0,004	0,06	2,40	0,016	0,04	2,62	0,009	0,05
İlkbahar	3,25	0,001	0,04	2,01	0,045	0,03	1,84	0,065	0,03	3,53	0,000	0,05
Yaz	4,39	0,000	0,07	3,08	0,002	0,03	2,39	0,017	0,03	5,35	0,000	0,08
Sonbahar	3,82	0,000	0,05	2,88	0,004	0,03	1,91	0,056	0,02	4,45	0,000	0,05

İlkbaharda Kahramanmaraş, Göksun ve Afşin istasyonlarında istatistiksel açıdan pozitif yönlü anlamlı, Elbistan'daki eğilim ise anlamlı olmayan artış şeklinde tespit edilmiştir. Mart ayında Kahramanmaraş ve Afşin'de önemli artış trendi hâkim iken diğer istasyonlarda yükseliş olmakla beraber bu değerler istatistiksel açıdan önemli değildir. Nisan ayında gözlenen eğilimlerin hiçbiri kritik sınırın üzerine çıkmamıştır. Mayıs ayında ise %95 güven aralığında anlamlı artışlara Elbistan, Afşin ve Kahramanmaraş'ta rastlanmıştır. Göksun istasyonunda trend sonucu istatistiksel açıdan anlamlılık taşımasına rağmen yine de dikkate değerdir.

Yaz mevsimi artışların en belirgin olduğu zamandır. Bu mevsimde tüm istasyonlarda anlamlı sonuçlar elde edilmiştir. Haziran ve temmuz aylarında en kuvveti ısınma eğilimi Afşin ve Kahramanmaraş'ta gerçekleşmiştir. Ağustos ayında ise yine Afşin, Kahramanmaraş ve Göksun'da %95 güven aralığında anlamlı artışlara rastlanırken Elbistan'da izlenen artış istatistiksel açıdan önemli değildir (Tablo 2). Sonbaharda Kahramanmaraş, Göksun ve Afşin'de ortaya çıkan artışlar %95 güven aralığında anlamlıdır. Elbistan'da gözlenen pozitif yönlü trend istatistiksel açıdan kritik değerın altında gerçekleştiğinden anlamlı değildir. Benzer trendlere eylül ayında da rastlanmıştır. Ekim ayında sadece Afşin'de anlamlı artış, kasımda ise Elbistan'da önemli yükseliş eğilimi tespit edilmiştir. Bu aylarda diğer istasyonların trend sonuçları istatistiksel açıdan anlamlılık taşımaz (Tablo 2).

3.1.3. Minimum Sıcaklıklar

Belirli bir gün için kaydedilen minimum sıcaklık 24 saat içinde kaydedilen en düşük sıcaklığı temsil eder. Bu sıcak değerlerine genellikle gecenin sonunda günün erken saatlerinde ulaşılır. Minimum sıcaklıklarda gözlenen artışlar küresel ısınmanın göstergelerinden birisi olarak kabul edilir. O nedenle bu tür sıcaklık trendleri izlenmek suretiyle global ısınmanın yerel ölçekte etkilerinin

tespit edilmesi mümkün hale gelir. Çalışma alanında genel olarak minimum sıcaklıklarda meydana gelen değişimlerin, ortalama ve maksimum sıcaklıklara göre daha belirgin olduğu tespit edilmiştir. Yıllık minimum sıcaklıklardaki eğilim yine pozitif yönlü olup tüm istasyonlardaki eğilim istatistiksel açıdan anlamlıdır (Tablo 3). En önemli artış Elbistan'da yaşanmıştır. Bütün istasyonlar için minimum sıcaklıkların 1970'lerin sonlarından itibaren aniden artış içerisine girdiği anlaşılmaktadır. Dolayısıyla bu sonuçların küresel ısınmanın başlangıcını işaret eden dönemle örtüştüğü söylenebilir.

Tablo: 3. Minimum sıcaklık aylık, yıllık ve mevsimlik düzeyde Mann Kendall Sen'slope sonuçları anlamlılık düzeyleri (MK: Mann kendall, SS: Sen's Slope, P:Anlamlılık düzeyi).

	Kahramanmaraş			Göksun			Elbistan			Afşin		
	MK	P	SS	MK	P	SS	MK	P	SS	MK	P	SS
Ocak	1,20	0,232	0,03	1,19	0,232	0,10	1,91	0,056	0,11	2,02	0,043	0,08
Şubat	1,78	0,075	0,05	1,32	0,188	0,11	2,63	0,008	0,18	2,36	0,018	0,08
Mart	3,17	0,002	0,07	2,54	0,011	0,13	1,85	0,064	0,07	2,68	0,007	0,06
Nisan	1,21	0,226	0,02	-1,08	0,279	-0,02	1,18	0,239	0,02	2,11	0,035	0,03
Mayıs	3,06	0,002	0,05	1,31	0,190	0,02	3,76	0,000	0,08	1,60	0,109	0,02
Haziran	4,18	0,000	0,06	1,43	0,152	0,02	5,01	0,000	0,08	4,36	0,000	0,05
Temmuz	4,35	0,000	0,06	1,76	0,078	0,02	5,57	0,000	0,12	3,73	0,000	0,05
Ağustos	5,32	0,000	0,08	2,74	0,006	0,04	6,27	0,000	0,15	4,58	0,000	0,06
Eylül	2,49	0,013	0,06	1,33	0,185	0,03	4,65	0,000	0,13	2,79	0,005	0,04
Ekim	2,35	0,019	0,06	1,43	0,153	0,03	4,07	0,000	0,11	3,94	0,000	0,06
Kasım	2,00	0,046	0,05	0,07	0,942	0,00	1,46	0,144	0,05	1,54	0,124	0,03
Aralık	2,65	0,008	0,07	1,98	0,047	0,14	2,86	0,004	0,15	1,82	0,069	0,04
Yıllık	5,89	0,000	0,06	3,48	0,000	0,05	5,98	0,000	0,11	5,16	0,000	0,05
Kış	2,97	0,003	0,05	1,62	0,106	0,08	3,60	0,000	0,15	2,86	0,004	0,07
İlkbahar	3,77	0,000	0,05	2,36	0,018	0,05	3,12	0,002	0,05	3,20	0,001	0,04
Yaz	6,10	0,000	0,07	3,14	0,002	0,03	6,97	0,000	0,12	5,18	0,000	0,05
Sonbahar	3,84	0,000	0,05	1,25	0,211	0,03	4,53	0,000	0,10	4,01	0,000	0,05

Mann-Kendall analiz sonuçlarının mevsimsel dağılımı incelendiğinde; istasyonların hiçbirinde negatif yönlü bir trend bulgusuna rastlanmamıştır. İstasyonların tamamında pozitif yönlü anlamlı artışlar söz konusudur. Kış mevsiminde bütün istasyonlarda bir ısınma eğilimi gözlenirken, bu trend sonuçları istatistiksel açıdan anlamlıdır. Elbistan, Afşin ve Kahramanmaraş istasyonlarının minimum sıcaklıklarındaki artış %95 güven aralığında anlamlıdır. Göksun ise minimum sıcaklıklardaki pozitif yönlü eğilim anlamlı değildir. Aralık ayında Kahramanmaraş, Göksun ve Elbistan istasyonlarında istatistiksel olarak anlamlı bir artış trendi izlenirken, Afşin'de ise %90 güven aralığında belirgin ısınma trendi hâkimdir. Ocak ayında bütün istasyonlarda ısınma eğilimi gözlenmekle beraber, Afşin hariç sonuçlar kritik değerlerin altındadır. Şubat ayında ise Elbistan ve Afşin'de dikkate değer artış, diğer istasyonlarda ise anlamlı olmayan artışlar gerçekleşmiştir.

İlkbahar mevsiminde ise istatistiksel açıdan anlamlı sıcaklık değişimleri istasyonların tamamında gözlenmektedir. Mart ayında bütün istasyonlarda pozitif bir trend görülmekle beraber, bu trendin en kuvvetli olduğu istasyonlar Kahramanmaraş ve Elbistan olup %95 güven aralığında anlamlı artışlar gerçekleşmiştir. Nisan ayında genel olarak Göksun hariç diğer istasyonlarda ısınma trendi hâkimken, Afşin'de %95 anlamlılık düzeyinde artışlar söz konusudur. Göksun'da ise azalma eğilimi yaşanmıştır. Bu istasyonda çalışma periyodu boyunca yaklaşık 1°C'lik bir azalma gerçekleşmiştir. Mayıs ayında ise Göksun ve Afşin hariç diğer istasyonlarda kayda değer artışlar tespit edilmiştir.

Yaz mevsimi minimum sıcaklıklardaki değişimin en belirgin hissedildiği dönemi oluşturmaktadır. Bu mevsimdeki artışların uzun yıllık ortalamalara katkısı oldukça büyük olup, bu mevsim çalışma alanında izlenen sıcaklık artışlarında en önemli etken durumundadır. Yaz mevsiminde %95 güven aralığında, oldukça dikkat çekici artışlar gerçekleşmiştir. Haziran ve temmuz ayında yine Göksun hariç geriye kalan istasyonların tamamında %95 güven aralığında anlamlı artışlar belirlenmiştir. İstasyonların hepsinde anlamlı ve çok güçlü artış trendleri tespit edilmiştir.

Sonbahar mevsiminde Göksun'da çok kuvvetli olmayan ısınma eğilimi söz konusu iken diğer istasyonlarda istatistiksel açıdan öneme sahip sıcaklık artışları bulunmuştur. Eylül ve ekim aylarında Kahramanmaraş, Elbistan ve Afşin'de %95 güven aralığında anlam taşıyan artışlara rastlanırken, Göksun'da ise artış eğilimi kayda değer bulunmamıştır. Kasım ayında ise sadece Kahramanmaraş'ta önemli bir artış gözlenirken diğer istasyonlardaki artış istatistiksel açıdan anlamlı değildir (Tablo 3).

Genel olarak bir değerlendirme yapılacak olursa en dikkate değer sıcaklık artışlarının Kahramanmaraş ve Elbistan gibi büyük şehir özelliği gösteren alanlarda olduğu görülmektedir. Ortalama ve minimum sıcaklıkların en belirgin artış gösterdiği istasyonlar Kahramanmaraş ve Elbistan iken, maksimum sıcaklıkların en dikkate değer artış gösterdiği istasyonlar Afşin ve Kahramanmaraş'tır. Buna karşılık çalışma alanında Elbistan ve Afşin ile benzer yükseltide olmasına rağmen Göksun'da bazı aylarda ve mevsimlerde istatistiksel açıdan anlamlı sonuçlara rastlanmamaktadır. Bu komşu istasyonlarda özellikle minimum sıcaklıklarda dikkate değer değişimlerin görülmesi, söz konusu bu istasyonun komşularına nazaran daha çok kır özelliği gösteren bir istasyon olmasıyla açıklanabilir. Sonuçlar üzerinde sözü edilen yerleşmelerin şehir ısı adası olma özelliklerinin yanında büyük bir termik santralin bulunmasının da katkısının olduğu düşünülmektedir. Çünkü bu alanlarda atmosfere salınan yüksek miktarda CO₂ ve SO₂ üretimi söz konusudur. SO₂ ise atmosferde bulutlanma miktarını artırarak, CO₂ de infrared enerjiyi yutarak geceleri ısı kaybını azaltmak suretiyle ısınmaya sebep olmaktadır (Cosun ve Karabulut, 2009:49; Tan-yaç vd., 1997:1918; Kadioğlu 1997:520).

Şehirlerdeki konutlarda ve sanayide kullanımına bağlı olarak artan enerji tüketimi, artan trafik, asfalt ve beton gibi yapay yüzeylerin radyasyon dengesini değiştirmesi, iklim elemanlarının alansal ve zamansal dağılışında farklılaşmaların meydana gelmesine yol açmaktadır (Çiçek 2002: 146). Şehirlerde değişen radyasyon dengesi daha sıcak ortamlar oluşmasına ve kentsel ısı adalarının meydana gelmesine neden olmaktadır. Bu durumun şehir özelliği gösteren Kahramanmaraş ve Elbistan'da görülen ısınma eğiliminde etkili olabileceği düşünülmektedir.

3.1.4. Yıllık Toplam Yağışlar

Yağış miktarı zamana ve mekâna bağlı olarak en fazla değişim gösteren iklim elemanıdır. İklim değişikliği ile beraber bu değişim süreci kendini daha fazla hissettirmeye başlamıştır. Genel olarak Türkiye'de toplam yağışlarda ve yağış yoğunluğu tutarlarında belirgin azalma eğilimi izlenmektedir (Türkeş vd., 2009:1060). Dolayısıyla iklim çalışmalarında sıklıkla kullanılan diğer bir parametre ise yağış verisidir. Bu bağlamda uzun yıllar yıllık toplam ve mevsimlik yağışların çalışma alanındaki eğilimi incelenmiştir. Mann- Kendall trend analizine göre uzun yıllık dönem boyunca çalışma alanında yağış koşullarında önemli değişimler görülmemekle beraber, genel olarak azalma trendinin daha baskın olduğu izlenmektedir. Ancak bu trend istatistiksel açıdan bir öneme sahip değildir (Tablo, 4).

Tablo: 4. Toplam yağış aylık, yıllık ve mevsimlik düzeyde Mann Kendall Sen'slope sonuçları anlamlılık düzeyleri (MK: Mann kendall, SS: Sen's Slope, P: Anlamlılık düzeyi).

	Kahramanmaraş			Göksun			Elbistan			Afşin		
	MK	P	SS	MK	P	SS	MK	P	SS	MK	P	SS
Ocak	1,71	0,087	1,12	-0,13	0,897	-0,09	1,01	0,31	0,20	1,06	0,29	0,29
Şubat	0,04	0,968	0,01	-1,71	0,087	-0,58	0,11	0,92	0,02	0,97	0,33	0,20
Mart	0,22	0,826	0,09	-0,24	0,807	-0,07	-0,59	0,55	-0,17	0,72	0,47	0,22
Nisan	-1,10	0,269	-0,54	-2,36	0,018	-0,93	-2,11	0,03	-0,63	-1,62	0,11	-0,44
Mayıs	0,88	0,380	0,20	-0,09	0,929	-0,03	-0,17	0,86	-0,03	-0,43	0,67	-0,10
Haziran	0,21	0,832	0,00	0,03	0,974	0,01	0,32	0,75	0,03	-0,02	0,98	0,00
Temmuz	-1,05	0,296	0,00	-0,76	0,449	-0,02	-0,31	0,76	0,00	-0,51	0,61	0,00
Ağustos	0,92	0,358	0,00	0,44	0,660	0,01	-0,48	0,63	0,00	1,82	0,07	0,02
Eylül	1,57	0,116	0,04	0,26	0,795	0,01	0,89	0,38	0,04	0,21	0,83	0,00
Ekim	-0,23	0,820	-0,08	-1,12	0,262	-0,37	0,12	0,90	0,03	-0,93	0,35	-0,23
Kasım	-0,24	0,814	-0,10	-0,87	0,385	-0,37	0,39	0,70	0,12	-0,62	0,54	-0,17
Aralık	-0,04	0,968	-0,02	-1,09	0,276	-0,54	-0,65	0,52	-0,13	0,28	0,78	0,08
Yıllık	0,82	0,412	1,40	-2,01	0,045	-2,67	-0,54	0,59	-0,46	-0,10	0,92	-0,14
Kış	0,91	0,363	1,09	-1,02	0,306	-0,76	0,60	0,55	0,26	1,00	0,32	0,64
İlkbahar	-0,17	0,865	-0,11	-1,50	0,133	-1,13	-1,88	0,06	-0,86	-0,67	0,50	-0,24
Yaz	-0,43	0,667	-0,03	-0,38	0,703	-0,07	-0,23	0,82	-0,04	-0,65	0,52	-0,08
Sonbahar	0,25	0,801	0,18	-1,26	0,208	-0,68	0,78	0,44	0,32	-0,54	0,59	-0,26

Yıllık toplam yağışlarda yıllık ortalama sıcaklıklardaki eğilime benzer pozitif yönlü bir değişim var olsa da negatif eğilimler daha önemli kabul edilebilir. Yıllık toplam yağışların 1970-2020 ölçüm periyodunda sadece Kahramanmaraş istasyonunda çok belirsiz ve önemsiz artış eğilimi tespit edilmiştir. Ancak bu

artış eğilimi istatistiksel açıdan anlamlı değildir. Diğer taraftan Elbistan ve Afşin'de istatistiksel açıdan önemsiz, Göksun da ise %95 güven aralığında anlamlı azalış trendleri belirlenmiştir (Tablo 4).

Kış mevsiminde görülen negatif trend Elbistan, Afşin ve Göksun istasyonlarında %95 güven aralığında anlamlı değil iken Kahramanmaraş'ta görülen artma kritik değerin altındadır. Kış mevsimine ait ayların hiçbirinde istatistiksel açıdan anlamlı bir trend meydana gelmemiştir. Ocak ayında ise Göksun hariç diğer istasyonlarda pozitif trend söz konusudur. Kahramanmaraş'ta gözlenen artış %90 güven aralığında anlamlıdır. Şubat ayında hiçbir istasyonda istatistiksel açıdan anlamlı artış ya da azalış tespit edilemezken, Kahramanmaraş, Elbistan ve Afşin'de önemsiz bir artıştan söz edilebilir. Göksun'daki azalma ise belirgindir (%90 anlamlılık seviyesinde).

İlkbahar mevsiminde tüm istasyonlarda görülen negatif trend Elbistan'da %90 güven aralığında anlamlı iken Kahramanmaraş, Afşin ve Göksun'da görülen azalma istatistiksel açıdan önemli değildir. Benzer sonuçlar mart ayı için de bulunmuştur. Çalışma alanında Nisan ayında hiçbir istasyon pozitif trend ortaya koymamıştır. Elbistan ve Göksun istasyonları istatistiksel açıdan %95 güven düzeyinde önemli azalışlara sahne olurken geriye kalan istasyonlardaki azalış anlamlı olmasa da belirgin bir düşüşe işaret etmektedir. Mayıs ayında ise Kahramanmaraş'ta önemsiz azalış, diğer istasyonlarda ise önemsiz sayılabilecek düşme eğilimi söz konusudur (Tablo 4).

Yaz mevsiminde görülen negatif trend hiçbir istasyonda %95 güven aralığında anlamlı değil iken Göksun ve Afşin'deki azalış diğer istasyonlara göre daha belirgindir. Haziran ayında Afşin hariç diğer istasyonların tamamında negatif pozitif meydana gelirken görülen azalma eğilimleri anlamlı değildir. Temmuz ve ağustos aylarında herhangi bir istasyonda anlamlı artış ya da azalış trendine rastlanmamıştır. Ancak temmuz ayında çalışma alanının tamamında azalma söz konusudur. Ağustos ayında ise Afşin'de dikkat çekici bir artış (%90 güven seviyesinde) trendi ortaya çıkmıştır. Kahramanmaraş istasyonundaki pozitif trend dikkat çekicidir.

Sonbahar mevsiminde Kahramanmaraş ve Afşin'de anlamlı olmayan pozitif trend, Göksun ve Elbistan'da ise önemsiz negatif eğilim söz konusudur. Eylül ayında çalışma alanının tamamında artma eğilimi gözlenirken Kahramanmaraş'taki artış belirgindir. Ekim ayında sadece Elbistan'da artış yönünde gidiş oluşurken diğer istasyonlarda meydana gelen azalma istatistiksel açıdan önemli düzeyde gerçekleşmemektedir. Kasım ayında da benzer bir durum söz konusudur (Tablo 4).

Sonuç

Bu çalışmada kullanılan veriler Kahramanmaraş ili ikliminde sıcaklık ve yağışlarda çeşitli zaman ve mekân ölçeklerinde önemli değişimlerin veya eğilimlerin meydana geldiğini ortaya koymuştur. Örneğin son 51 yıl içerisinde çalışma alanının büyük bir bölümü kış ve yaz sıcaklıklarında belirgin artışlara sahne olmuştur. Özellikle nüfus bakımından büyük olan yerleşmelerde minimum sıcaklıklardaki artış dikkat çekici düzeydedir. Aynı zaman periyodunda yağışlarda ise genel olarak azalmalar gerçekleşmiştir. Yağışlarda görülen bu değişimlerin bir kısmı önemli iken, bir kısmı önemli sayılamayacak varyantlar oluşturmaktadır. Tespit edilen eğilimler istasyonlara ve zaman periyotlarına göre çeşitlilik göstermektedir. Çünkü farklı alanlar global atmosferik süreçlerden farklı düzeylerde etkilenirken yerel koşulların sürece katkısı da kaçınılmaz hale gelmektedir. Dolayısıyla bütün bunların neticesinde de alanda hâkim olan iklim sisteminin karakteri yerel faktörlerin kontrolü altında şekillenmektedir. Bilim insanları ise ortaya çıkan bu kompleks tepkileri araştırmakta ve iklimde meydana gelen bu değişimlerin fiziki süreçlerinin neler olduğunu bulmaya çalışmaktadır. Kaotik ve kompleks yapıya sahip iklim isteminin anlaşılmasının çok da kolay olmayacağı görülmektedir. Çünkü iklimde meydana gelen salınımların ana sebepleri yerelden çok yarım küresel veya global süreçler tarafından kontrol edilmektedir. Diğer bir ifade ile küresel atmosferik dönüşüm ve dolaşımın iklim dinamiklerini yönetmektedir (Karakoç ve Tağıl, 2014; Topuz vd., 2014). Ancak her şeye rağmen büyük ölçekli etkiler yanında yerel koşullarında önemli olduğu unutulmamalıdır. Sonuç olarak, bu çalışma göstermiştir ki küresel ortalama yüzey sıcaklığında 19. yüzyılın sonundan itibaren başlayan ve özellikle 1980'li yıllardan sonra belirginleşen artışlar çalışma alanında da anlamlı bir şekilde ortaya çıkmaktadır.

Kaynakça

- Aydın K., Karabulut M. (2021). Türkiye’de Sıcaklıklar İle Yükselti ve Enlem İlişkisi. *The Journal of Social Sciences*, , Sayı: 53, s. 501-519.
- Cosun, F. ve Karabulut, M., (2009), “Kahramanmaraş’ta Ortalama, Minimum ve Maksimum Sıcaklıkların Trend Analizi”, *Türk Coğrafya Dergisi*, 53(41-50).
- Çevre ve Şehircilik Bakanlığı, (2012), İklim Değişikliği Ulusal Eylem Planı 2011-2023, Çevre ve Şehircilik Bakanlığı, Ankara.
- Çiçek, İ., (2002), “Ankara’da Şehirleşmenin Biyoklimatik Koşullar Üzerine Etkisi”, 11-13 Nisan Klimatoloji Çalıştayı Bildiriler Kitabı, ss.145-157, İzmir.
- European Academies Science Advisory Council (EASAC), (2013), *Trends in Extreme Weather Events in Europe: Implications for National and European Union Adaptation Strategies*, EASAC Policy Report 22.
- Erlat, E. ve Yavaşlı, D., (2011), “Ege Bölgesi’nde Sıcaklık Ekstremlerinde Gözlenen Değişim ve Eğilimlerin Değerlendirilmesi”, *Ankara Üniversitesi Çevrebilimleri Dergisi*, Cilt: 3, Sayı: 1, 25-37.
- Gür, H., (2017), “Anadolu Diyagonalı: Bir Biyocoğrafya Sınırın Anatomisi” *Kebikeç Dergisi*, 43, ss. 177-188.
- Gürbüz, M., (2001), Kahramanmaraş Merkez İlçe’nin Beşeri ve İktisadi Coğrafyası, Kahramanmaraş Valiliği İl Kültür Müdürlüğü Yayınları No:2, Kahramanmaraş.
- Intergovernmental Panel on Climate Change (IPCC), (2007), “Climate Change 2007, The Physical Science Basis. Contribution of Working Group I to the Fourth Assessment Report of the Intergovernmental Panel on Climate Change” (ed. Solomon S D, Qin M, Manning Z, Chen M),
- Kadioğlu, M., (1997), “Trends Surface Air Temperature Data Over Turkey”, *International Journal of Climatology*, Volume: 17, pp. 511-520.
- Karabulut M., (2020), Standart Yağış İndeksi Kullanılarak Sivas İl’inde Kuraklık Analizi, *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 13(71), 216-230.
- Karabulut, M., (2008), “Küresel Isınma ve İklim Değişikliği, (Ed.) Özer Çınar, Çevre Kirliliği ve Kontrolü, Ankara: Nobel Yayınevi, ss.165-193.
- Karabulut, M., (2012), “Doğu Akdeniz’de Ekstrem Maksimum ve Minimum Sıcaklıkların Trend Analizi”, *KSÜ Doğa Bil. Der.*, Özel Sayı, 37-44.
- Karabulut, M., (2015), “Drought Analysis in Antakya-Kahramanmaraş Graben, Turkey”, *Journal of Arid Land*, 7(6), s. 741-754, doi: 10.1007/s40333-015-0011-6.
- Karabulut, M. ve Fatma, C., (2009), “Kahramanmaraş İlinde Yağışların Trend Analizi”, *Coğrafi Bilimler Dergisi*, 7(1), ss. 65-83.
- Karabulut, M., (2009), “Precipitation Trends in Kahramanmaraş along with Gaziantep and Adıyaman during the period of 1963-2005”, *Ekoloji*, 18 (71), pp. 15-27.
- Karakoç, A., Tağul, Ş., (2014), “İzmir ve Ankara’da Yağış Paterni ile Kuzey Atlantik Salınımı (NAO) Arasındaki İlişki” *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi* 7, 30, 148-157.-
- Kızılcıma, Y., Çelik, M. A. ve Karabulut, M., (2015), “İç Anadolu Bölgesinde sıcaklık ve yağışların trend analizi”, *Türk Coğrafya Dergisi*, 64, 1-10.

- Kızılelma, Y., Karabulut, M., Çetinkaya, S., (2015), "Antakya-Kahramanmaraş Grabeni Tropikal ve Yaz Günü Sayılarındaki Değişim ve Eğilimler", Türkiye Coğrafyacılar Derneği Uluslararası Kongresi, 21-23 Mayıs 2015, Gazi Üniversitesi, Bildiriler Kitabı, s:175-183.
- Korkmaz, H., (2009), "Amik Gölünün Kurutulmasının Yöre İklimine Etkisi", Mustafa Kemal Üniversitesi Yayınları, Yay. No: 22, Antakya.
- Lazaro, R.; Rodrigo, F., S.; Gutierrez, L; Domingo, F.; Puigdefábregas, J.,(2001), "Analysis of a 30-Year Rainfall Record (1967-1997) in Semi-Arid SE Spain for Implications on Vegetation". *Journal of Arid Environment*, Volume: 48, pp. 373-395.
- McElroy, M. and Baker, J., (2013), "Climate Extremes: Recent Trends with Implications for National Security", Central Intelligence Agency, USA.
- Ölgen, M. K. (2010). "Türkiye'de Yıllık ve Mevsimsel Yağış Değişkenliğinin Alansal Dağılımı", *Ege Coğrafya Dergisi*, S. 1 (19), s. 85-95. (88)
- Özhatay, N., Koçyiğit, M., Demirci, S., (2011). Başkonuş Dağı (Kahramanmaraş) Korumada Öncelikli Alanları; Nadir ve Endemik Türler, BTC Şirketi, Kahramanmaraş, 104s.
- Partal, T., (2003), "Türkiye Yağış Verilerinin Trend Analizi", İstanbul Teknik Üniversitesi, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul.
- Ruddiman, W. F., (2003), "The Anthropogenic Greenhouse Era Began Thousands of Years Ago", *Climatic Change*, Volume: 61, pp.261-293.
- Tayanç, M.; Karaca, M.; Yenigün, O., (1997), "Annual and Seasonal Air Temperature Trend Patterns of Climate Change and Urbanization Effects in Relation to Air Pollutants in Turkey", *Journal of Geophysical Research*, 102, 1909-1919.
- Topuz, M.; Karabulut, M.; Korkmaz, H.; Geçen, R., (2014), "Hatay İli Yağışları ile Kuzey Atlantik Salınımı (NAO) Arasındaki İlişkinin Değerlendirilmesi", *Coğrafyacılar Derneği Uluslararası Yıllık Kongresi Bildiriler Kitabı*, 4-6 Haziran, Muğla, 438-444.
- Tosic, I. and Ukasević, M., (2005), "Analysis of Precipitation Series for Belgrade". *Theoretical Applied Climatology*, Volume: 80, pp.67-77.
- Türkeş, M.; Süner, U., M.; Demir, İ., (2002), "Türkiye'nin Günlük Ortalama Maksimum ve Minimum Hava Sıcaklıkları ile Sıcaklık Genişliğindeki Eğilimler ve Değişiklikler", *Klimatoloji Çalıştay (11-13 Nisan)*, İzmir, 89-106.
- Türkeş, M., (1996), "Spatial and Temporal Analysis of Annual Rainfall Variations in Turkey", *International Journal of Climatology*, Volume: 16, pp. 1057-1076.
- Türkeş, M.; Koç, T. and Sarış, F., (2009), "Spatiotemporal Variability of Precipitation Total Series over Turkey", *International Journal of Climatology*, Volume: 29, pp. 1056-1074.
- United Nations Framework Convention on Climate Change (UNFCCC), (2002), "Climate Change Conference Report", New Delhi.
- Uzunkol, M. ve Kızılelma, Y., (2016), "Ceyhan Havzası'nın Kuraklık Durumu ve Eğilimlerinin Belirlenmesi", *Uluslararası Akademik Sosyal Araştırmalar Dergisi*, Yıl: 4, Sayı: 29, s. 503-519.

KAHRAMANMARAŞ'TA MAĞARALARIN TURİZM POTANSİYELİ

NADİRE KARADEMİR* - ŞEYMA NACAR**

1. Giriş

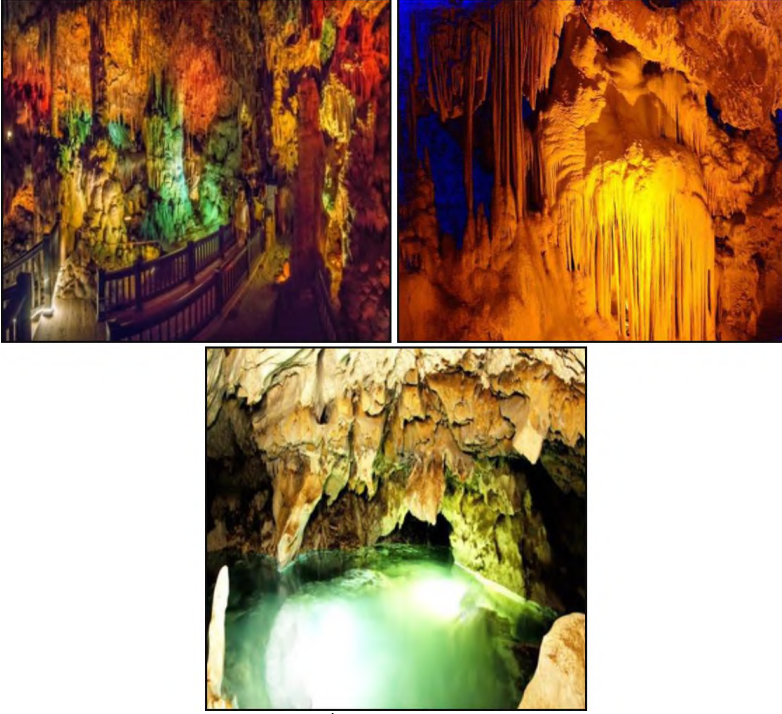
Mağaralar, yüzeye açılımları olan oyuklar olup, genellikle yeraltı akarsularının kayaları aşındırmasıyla meydana gelmektedir. Mağaralar oluşum şekline göre doğal ve yapay olarak iki gruba ayrılır. Doğal mağaralar, yüzeye açılımları olan ve en az bir insanın sürünerek girebildiği genişlik ve yüksekliğe sahip yeraltı boşluklarıdır. Bunlar ana kaya oluşurken veya oluştuktan sonraki fiziko-kimyasal olaylarla oluşan mağaralardır. İnsanların kazdığı (kaya mezarları ile volkanik tüf veya mamalarda açılan yeraltı şehirleri, kaya evleri ve tapınaklar, meyve-sebze depoları vb.) veya hayvanların oyduğu boşluklar ise yapay mağaraları oluşturur (Gözcü ve Zülkadiroğlu, 2014: 392). Mağaralar, karstik bölgelerdeki kayaçların (kireçtaşı, alçıtaşı, kayatuzu, dolomit) su ile eritilmesiyle yerin derinliklerinde oluşmuş doğal oyuklardır (Doğanay, 2001: 72). İnsanlar geçmişte mağaraları barınak ve zaman zaman da ibadethane olarak kullanmışlardır. İnsanoğlunun ilk doğal barınakları olan mağaralar, günümüzde yiyeceklerin saklandığı soğuk hava deposu, askeri amaçlı sığınak ve korunak olarak kullanılmaktadır. Ayrıca prehistorik, antropolojik, arkeolojik, coğrafi, speleolojik ve jeolojik araştırmalar için bilimsel alan, sarkıt, dikit ve sütun gibi doğal güzellikleri ile birer turistik çekim merkezidir (Akın, 2018: 112). Mağaralar damlataslarının oluşturduğu gizemli görüntüleri, havası, iç suları ve hayvan varlıkları gibi nedenlerle önemli turistik çekim merkezleri haline gelmiştir (Öcal ve Özcan, 2013: 425).

Mağaralar birer doğa harikası olan sarkıt ve dikitleri, yer altı nehirleri ve gölleri, uçurumları ile insanlara farklı bir dünyanın kapılarını açmaktadır. Mağaralar hakkındaki ilk bilgilerin M.Ö. 221 yılında Çin'de oluşturulduğu ve daha sonraları dünyanın değişik bölgelerinde mağaralarla ilgili çalışmaların yapıldığı ve çeşitli kayıtların tutulduğu bilinmektedir (Karadeniz vd., 2009: 1623). Mağara turizmine dünyada yön veren ülke olarak kabul edilen Slovenya'da bireysel mağara gezintileri 1600'lü yıllara dayanmaktadır. Fakat bir turizm faaliyeti olarak gerçekleştirilmiş seyahatin 1800'lü yıllarda başladığı düşünülmektedir (Çeken, 2016: 157). Mağaralar 18. yüzyılın ortalarından beri, çeşitli özellikleri ile bilimsel gözlem ve incelemelere konu olmaya başlamıştır (Doğanay ve Altaş, 2015: 347). Avrupa'da bilimsel amaçlı mağara ziyaretlerinden ziyade sportif ve macera amaçlı mağaracılık kulüpleri kurulmuştur (Yozcu, 2020: 1504).

* Doç. Dr., Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi, İnsan ve Toplum Bilimleri Fakültesi, Coğrafya Bölümü.

** Arş. Gör., Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi, İnsan ve Toplum Bilimleri Fakültesi, Coğrafya Bölümü.

Türkiye’de 1950’lerden sonra araştırma konusu haline gelen mağaracılık son yıllarda alternatif turizm çeşidi olarak yaygınlaşmıştır (Şenol, 2016: 38). Genelde mağara araştırmaları ve mağaralardan yararlanma, özelde ise mağara turizmi çok yeni bir konu olup, 1964 yılında kurulan Mağara Araştırma Derneği (MAD) tarafından başlatılmıştır. Mağara Araştırma Derneği, yurt dışından davet ettiği mağaracılarla Toros Dağları’nda araştırmalarda bulunarak, çok sayıda mağaranın etüdünü gerçekleştirmiştir (Soykan, 2008: 394). Türkiye’de 40.000 üzerinde mağara bulunduğu düşünülmektedir. Türkiye’deki mağaralar kireçtaşlarının yaygın olduğu Toroslar kuşağında ve bununla birlikte Karadeniz Bölgesi’nin bazı kesimlerinde görülmektedir. Özellikle Batı ve Orta Toros Dağlarında karstik kayaların aşınması ile oluşan mağaralar yoğunluk kazanmaktadır (Zengin ve Eker, 2020: 222). Önceleri bilimsel ve sportif amaçlı ziyaret edilen mağaralar, çeşitli çevresel düzenlemelerle birlikte turizmin hizmetine sunulmuştur. Günümüze kadar tüm yerli ve yabancı mağaracı gruplarının araştırdığı mağara sayısı 2000-2500 kadardır. Bugüne kadar 13 adet mağara, turizm sektörünün hizmetine sunulmuştur (Fotoğraf 1). Fakat araştırmalar neticesinde ülkemizde turizm amaçlı ziyaret edilebilen mağara sayısının sanılandan daha fazla olduğu düşünülmektedir (Zeybek, 2001: 239; Arpacı vd., 2012: 59). Türkiye’de turizmin sürdürülebilirliğinin sağlanabilmesi ve on iki aya yayılabilmesi için mağaraların önemli bir yeri bulunmakta (Çeken, 2016: 157) ve turizme kazandırılmaları için çalışmalar yapılmaktadır. Bu çalışmaların sayısı her geçen gün artmakta olup, Türkiye’deki mağara potansiyelinin çeşitliliğini ortaya koymaktadır. Yapılan çalışmalar mağaraların isim ve yer olarak literatüre kazandırılması noktasında yoğunlaşmaktadır. Bununla birlikte özellikleri ayrıntılı olarak açıklanmamış mağaraların araştırılması yerel ve bölgesel turizm faaliyetleri açısından önemlidir (Zeybek vd., 2018: 364).

a. Damlatas Mağarası

b. İnsuyu Mağarası

c. Ballica Mağarası

Fotoğraf 1. Türkiye'deki Bazı Mağaralardan Görünüm (<https://www.alanya.bel.tr>, 2022; <https://www.gezilesiye.com/>, 2022 ve <http://www.tokat.gov.tr>, 2022).

Oluşumları binlerce yıl süren mağaralar içerdiği jeolojik, kültürel ve ekolojik değerlere istinaden turizmde yaygın olarak kullanılmaktadır (Yozcu, 2020: 1503). Mağaraların sosyo-ekonomik, kültürel ve çevresel etkilerinin toplum tarafından algılanışı ve yerel halkın turizme ilişkin tutumlarının bilinmesi önem taşımaktadır (Sandal ve Karademir, 2016: 64). Mağaraların turizme kazandırılması noktasında coğrafi bir bakış açısıyla yapılan araştırmalar büyük ölçüde katkı sağlayacaktır. Bir mekândaki çeşitli coğrafi kaynakların turizm açısından belirlenmesi ve değerlendirilmesi, bu araştırmaların başında gelmekte, turizmin geliştirilmesinde, fonksiyonel turizm bölgelerini belirlemede ve bunları analiz etmede turizm çalışmalarına temel oluşturmaktadır (Özgüç, 2017: 17). Kahramanmaraş'ta başta litoloji olmak üzere mağara oluşumuna uygun şartları bulunan ve kireçtaşı ana kayasına bağlı olarak gelişmiş çok sayıda mağara bulunmaktadır. Kahramanmaraş'taki mağaraların turizm potansiyelini doğrudan konu alan ayrıntılı bilimsel bir çalışma ile karşılaşmamıştır. Çalışma, Kahramanmaraş'ta yer alan mağaraların turizm potansiyelinin belirlenip turizm sektörüne nasıl kazandırılabilceğini ortaya koymak ve bölgede mağara turizmi talebini arttırmak amacıyla yapılmıştır. Çalışmada Döngel, Ali Kayası, Savruk, Gümüşkaya, Direkli, Bulut Deliği, Ballık, Keş Dağı Düdeni,

Eshab-ı Kehf, Yusufun Kayası-Atmaca ve Kırk Mağaraların turizm potansiyeli incelenmiştir. Bu mağaraların dışında yöre halkı tarafından bilinen Kartallık, Derin, Goçak, Subatan, Yolcu, Halkalı, Kar, Kocabor ve Çakır Mağaraları da mevcuttur.

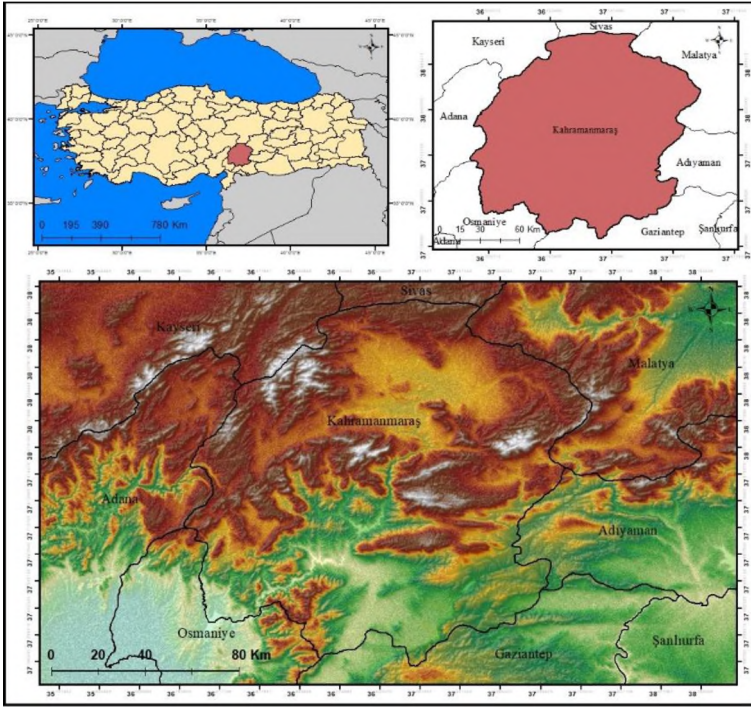
Çalışma, konuya dair literatürün genel bir aktarımının yapıldığı Giriş bölümüyle başlamaktadır. Daha sonra çalışmada kullanılan veri setinin tanıtıldığı, ilgili analiz süreçlerinin aktarıldığı Materyal ve Metot bölümüyle devam etmektedir. Üçüncü bölümde araştırma sahasının fiziki coğrafya özellikleri okuyucuya sunulurken, bir sonraki bölümde mağaraların turizm potansiyeli ham verilerden elde edilen çıktılar ile paylaşılmıştır. Çalışma, Sonuç ve Öneriler bölümüyle son bulmaktadır.

2. Materyal ve Metot

Bu çalışma Kahramanmaraş'taki mağaraların turizm potansiyeli hakkında bilgi sunması ve bu potansiyelin geliştirilmesine yönelik paydaşlar tarafından yapılabilecek olan çalışmalara literatür oluşturması bakımından önem taşımaktadır. Ayrıca mağaraların turizm potansiyeli kapsamında geliştirilmesi ile birlikte bölge halkına ekonomik gelir sağlayacağı ve yaşam standartlarının artırılması konusunda yol gösterici nitelikte olacağı düşünülmektedir. Çalışmaya, amaç doğrultusunda literatür taraması ile başlanmış ve araştırmaya konu olan mağaralar ziyaret edilerek gözlem yapılmıştır. Mağaraların geçmiş ve mevcut durumları ile ilgili yerel kamu kurum ve kuruluşlardan bilgiler temin edilmiştir. Konu ile ilgili ihtiyaç duyulan her türlü veri toplama işlemi, bir tür gözlemdir (Karasar, 2020: 199). Çalışmada var olan durumu ortaya koyabilmek için betimsel tarama yöntemi kullanılmıştır. Tarama yöntemi ile bireylerin, grupların ya da fiziksel ortamların özellikleri en iyi şekilde özetlenir (Şener vd., 2021: 25). Betimsel tarama yönteminde bilimin gözlem, kaydetme ve olaylar arasındaki ilişkileri analiz etme süreci yer almaktadır (Yıldırım ve Şimşek, 2006). Çalışma alanındaki mağaraların yerlerinin tespiti ve özelliklerinin belirlenmesi için arazi çalışmaları yapılmış, elde edilen verilerden ArcGIS 10.5 yazılımı kullanılarak 1/100.000 ölçekli lokasyon ve fiziki haritaları üretilmiştir. İl bazındaki veriler CBS veri tabanına aktarılarak amacına uygun şekilde analiz edilmiştir. Potansiyellerine göre belirlenen mağaralar incelenmiş ve değerlendirilmiştir. Çalışmada elde edilen bütün bulgular birbiriyle bağlantılı bir şekilde düzenlenerek metin, şekil ve haritalara işlenmiş ve bilimsel açıdan coğrafi bir bakış açısıyla yorumlanmıştır.

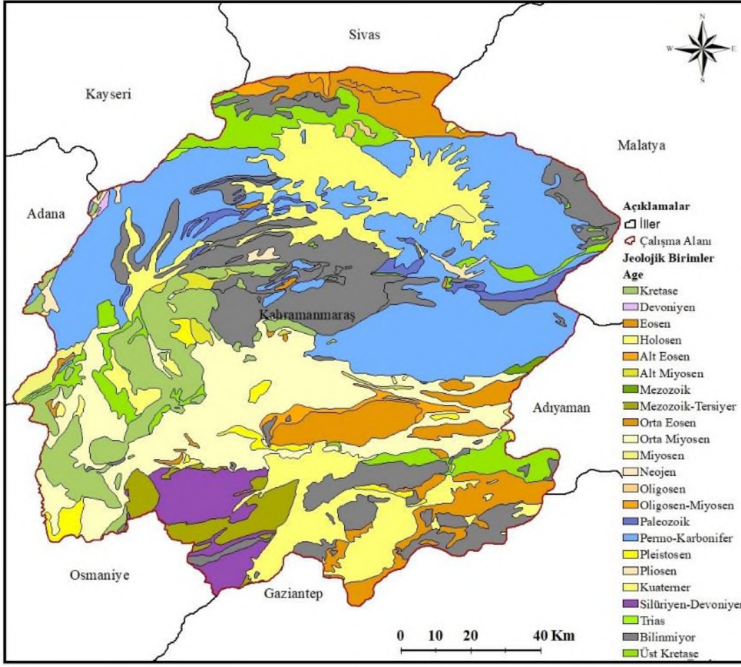
3. Çalışma Alanının Genel Coğrafi Özellikleri

Akdeniz Bölgesi'nin Adana Bölümünde yer alan Kahramanmaraş, Güneydoğu Toroslar'ın uzantıları olan dağlar ve bunlar arasında kalan çöküntü alanlarından oluşmaktadır. Kahramanmaraş ilinin coğrafi koordinatları; 37° 11' ve 38° 36' kuzey enlemleri ile 36° 15' ve 37° 42' doğu boylamları arasındadır. Yüzölçümü ise 14.346 km²'dir. Kahramanmaraş'ın kuzeyinde Sivas, kuzeydoğusunda Malatya, kuzeybatısında Kayseri, doğusunda Adıyaman, güneydoğusunda Gaziantep, güneybatısında Osmaniye ve batısında ise Adana ili yer almaktadır (Şekil 1).

Şekil 1. Çalışma Alanının Lokasyon Haritası.

Kahramanmaraş, Akdeniz Bölgesi ile Doğu ve Güneydoğu Anadolu Bölgeleri'nin birbirine en çok yaklaştığı geçiş güzergâhında bulunmaktadır. İl topraklarının %59,7'sini dağlar, %24'ünü platolar ve %16,3'ü de ovalar ile kaplıdır. Çalışma alanının büyük bir bölümü dağlıktır. Bu dağların bazıları; Engizek (2814 m), Ahırdağı (2301 m), Amonos (2240), Nurhak (3090 m), Kandil (3587), Sarımsak (1550), Düldül (2448) ve Binboğa (2380)'dir. Kahramanmaraş ilinin yükseltisi 118 m ile 3084 m arasında değişim göstermektedir. Çalışma alanının güneydoğusunun yükseltisi az iken, orta ve kuzeybatı bölümünün yükseltisi daha fazladır. Kahramanmaraş'ın büyük bir bölümünde Akdeniz iklimi hâkimdir. Kuzeye doğru yükselti arttıkça iklim de değişmeye başlamak-

Şekil 3. Çalışma Alanının Jeoloji Haritası.

4. Kahramanmaraş'taki Mağaralar ve Turizm Potansiyelleri

Çalışmanın bu bölümünde Kahramanmaraş'taki mağaraların turizm potansiyeli incelenmiş ve turizm coğrafyası kapsamında değerlendirilmiştir. Bu doğrultuda Döngel, Bulut Deliği, Gümüşkaya, Savruk, Direkli, Ali Kayası, Balık, Keş Dağı Düdeni, Eshab-ı Kehf, Yusufun Kayası-Atmaca ve Kırk Mağaralarının turizm potansiyeli analiz edilmiştir (Şekil 4 ve Tablo 1).

Şekil 4. Çalışma Alanındaki Mağaraların Lokasyonu.

Kahramanmaraş sınırları içerisinde bulunan mağaraların başında yöre halkı tarafından en çok bilinen Döngel Mağarası gelmektedir. Döngel mahallesinde yer alan bu mağara, şehir merkezine 57 km uzaklıktadır. Bu mahallede yer alan bir diğer mağara ise Direkli Mağarasıdır. Pazarcık ilçesinin Fatih Mahallesinde yer alan Bulut Deliği Mağarası il merkezine 46 km uzaklıktadır. İlçede bulunan diğer mağaralar ise Yusufun Kayası-Atmaca ve Kırk Mağaralarıdır. Göksun ilçesinin Ericek Mahallesi sınırları içerisinde bulunan Gümüşkaya Mağarası il merkezine 72 km uzaklıktadır. Göksun ilçesinde yer alan bir diğer mağara ise Balık Mağarasıdır. Afşin ilçesinin Başüstü Mahallesi sınırları içerisinde yer alan Eshab-ı Kehf Mağarası, merkeze 119 km uzaklıkta olup mağaralar içerisinde il merkezine en uzak konumda olması ile bilinmektedir. Onikişubat ilçesinin Bulutoğlu Mahallesinde yer alan Ali Kayası Ziyaret Mağarası ise en çok bilinen mağaralardan biri olup il merkezine 26.8 km mesafesi bulunmaktadır. Sarkıt ve diktleriyle tanınan Savruk Mağarası ise il merkezine 68.7 km uzaklıktadır. Türkiye'nin en derin beşinci mağarası olan Keş Dağı Düdeni, Tekir Mahallesinde bulunmakta ve il merkezine 51 km mesafededir (Tablo 1).

Tablo 1. Kahramanmaraş'taki Mağaralar ve Özellikleri

No	Mağara Adı	İlçe	Mevki	Şehir Merkezine Uzaklık (Km)
1	Döngel	Onikişubat	Döngel Mah.	57
2	Bulut Deliği	Pazarcık	Fatih Mah.	46
3	Gümüşkaya	Göksun	Ericcek Mah.	72
4	Savruk	Onikişubat	Hacınınoğlu Mah.	68.7
5	Direkli	Onikişubat	Döngel Mah.	38
6	Kırk Mağaralar	Pazarcık	Bağdınısağır Mah.	58
7	Yusuf'un Kayası ve Atmaca	Pazarcık	Atatan Tepesi-Menderes Mah.	40
8	Balık	Göksun	Değirmendere	56
9	Keş Dağı Düdeni	Onikişubat	Tekir Mah.	90
10	Eshab-ı Kehf	Afşin	Başüstü Mah.	119
11	Ali Kayası Ziyaret Mağarası	Onikişubat	Bulutoglu Mah.	26.8

4.1. Döngel Mağarası

Döngel Mağarası, Kahramanmaraş-Kayseri karayolunun 50. km'sinde 36°38'27" Doğu boylamı ile 37°51'32" Kuzey enlemleri arasında yer almaktadır. Döngel, üst üste ve birbirine bağlı üç mağaradan oluşmaktadır ve bu bölgedeki en önemli mağaralardan biridir. Mağaralar ve çevresi Miyosen yaşlı kırıntılı karbonatları ve neritik kireçtaşı birimlerinden oluşmaktadır. Kahramanmaraş topraklarında ilk yerleşim İ.Ö 40.000-10.000 Paleolitik Dönem'de bu mağaralarda başlamıştır. Mağarada yapılan araştırmalarda ele geçen buluntular yörede insan yerleşiminin üst paleolitik çağda başladığını, Neolitik ve İlk Tunç çağlarında sürdüğünü göstermektedir. 1956-1960 yıllarında prehistorik araştırmalara sahne olmuş bir mağaradır. Mağaranın tabandan tavana kadar olan yüksekliği 102 metredir. Mağaranın etekleri ceviz ve çınar ağaçları ile kaplı dinlenme ve piknik alanı sunmaktadır (<https://www.kulturportali.gov.tr>, 2022). Döngel Mağarası'na Yeşilgöz Obruğu'ndan çıkan Tekir suyu geniş düzlükte menderesler oluşturarak 6 km boyunca süzülmemektedir. Karstik kökenli bu mağaranın yakınında şelalelerin de bulunması mağaraya olan ilginin yoğun olmasını sağlamaktadır. Bu mağaraya Milli Eğitim Bakanlığına ait bir İzcilik ve Kamp Tesisleri yapılmıştır. Bu alanda, Türkiye'nin çeşitli bölgelerinden belirli aralıklarla öğrenciler gelerek kamp yapmaktadır (Cihangir, 2018: 170). Döngel Mağarası'nın etrafı ve girişi yeşil alanlarla çevrilmiş doğal bir güzelliğe sahiptir. Mağaranın girişine giden yolda ve giriş bölümünde ziyaretçilerin hoşça vakit geçirmesi, piknik yapması, dinlenmesi ve eğlenmesi adına kullanılabileceği donatılar bulunmaktadır (Fotoğraf 2).

Fotoğraf 2. Döngel Mağarası ve Şelalesinden Görünüm
(Sait Kılıçsallayan'ın arşivinden alınmıştır).

4.2. Bulut Deliği Mağarası

Bulut Deliği Mağarası Pazarcık ilçesi sınırları içerisindeki Fatih Mahallesinde bulunmaktadır. İl merkezine 46 km uzaklıktadır. *Bulut Deliği Mağarası* 37.468761 enlem ve 37.289181 boylamı arasında yer almaktadır. *Coğrafi koordinatları* ise 37° 28' 7.5396" ve 37° 17' 21.0516"dır. Çok fazla bilinmeyen mağaranın içerisinde sarkıt, dikit ve sütunlar karşılamaktadır. Gelişimini tamamlamış fosil bir mağara özelliği taşımaktadır. Bulut Deliği Mağarası'nın genişliği 114 metre olup 80 metresi galeriden oluşmaktadır. Coğrafi konumu, ilçe merkezine yakınlığı, ulaşımın kolay oluşu ve doğal çevrenin güzelliği içerisinde zengin bir görünüm sunmasından ötürü turizm amaçlı kullanıma uygundur (<https://www.gidilmeli.com/>, 2022) (Fotoğraf 3).

4.3. Gümüşkaya Mağarası

Göksun ilçesinin Ericek Mahallesinde yer alan Gümüşkaya Mağarası tarihi ipek yolunun üzerinde bulunması nedeniyle, turistlerin uğrak noktaları arasındadır. Mağara konum olarak 38.077050 enlem ve 36.875800 boylamı arasında yer almaktadır. Coğrafi koordinatları ise 38°04'37,4"N 36°52'32,9"E 'dir. Berit Dağı'nın eteklerinde konuşlanan mağaranın il merkezine uzaklığı 72 km'dir. Kireç taşlarından oluşan mağaranın içerisinde sarkıt ve dikitler ile birlikte bir de krater gölü vardır. Mağara yaklaşık 200-250 metre uzunluğunda ve 40-50 metre yüksekliğindedir (<https://www.magaralar.gov.tr>, 2022; <http://www.goksun>.

gov.tr/2022). Kırmızı ve kahverengi mermerlerden oluşan mağaranın içerisi loş ve serin bir hava ile karşılamaktadır. Mağara, dar bir girişten geçildikten sonra enine ve boyuna genişlemektedir. 30-40 metre kadar gidildiğinde etrafı sarkıt ve dikitlerle bezenmiş doğal bir mağara gölüne rastlanmaktadır. Suyun özelliği tatlı soğuk bir içme suyudur. Biraz daha ileriye gidildiğinde 20-30 metre uzunluğunda koridor, koridor boyunca sarkıt ve dikitlerden oluşan, zemininin beyaz mermer olduğu anlaşılan bir saha karşılamaktadır (<https://www.ntv.com.tr>, 2022) (Fotoğraf 3).

a. b. c.

Fotoğraf 3. Bulut Deliği (a) ve Gümüşkaya Mağaralarından (b-c) Görünüm (<https://tr.pinterest.com>, 2022; <http://www.goksun.gov.tr>, 2022 ve <https://www.magaralar.gov.tr>, 2022).

4.4. Savruk Mağarası

Onikişubat ilçesi sınırları içerisinde Hacınınoğlu Mahallesinin 2 km aşağısındaki Savruk Mağarası, 37.895149 enlem ve 36.963947 boylamı arasında yer almaktadır. Coğrafi koordinatları ise 37° 53' 42.5364" ve 36° 57' 50.2092"dir. İl merkezine 68.7 km uzaklıktadır. Eski ipek yolu üzerinde yer alan mağara, Savruk -Savran veya Sarıkız mağarası olarak anılmaktadır. Sarkıt ve dikit gibi jeolojik oluşumlar açısından zengin olan mağarada yapılan incelemeler ile birlikte Paleosen Dönem'de oluştuğu sonucuna ulaşılmıştır. Mağaranın iç kısmındaki damlataşların dışına çıkıldığında ise bir şelale ve piknik alanı karşılanmaktadır. Sarkıt ve dikitlerle bezeli mağaranın içinde onlarca oyuk mevcuttur (<https://www.kulturportali.gov.tr>, 2022). Mağara, ön kısmında 15 metreden düşen

bir şelale ve piknik alanı ile tepe tarafında daha geniş bir ovayla süslenmiş şekilde bir görünüm arz etmektedir. Ulaşım bakımından sağlık turizmine, bölgesel olarak ise modern dünyaya ayak uyduran mağaraya Ilica beldesinden araçla 20 dakika bir mesafe vardır (<https://kahramanmaras.ktb.gov.tr>, 2022) (Fotoğraf 4).

Fotoğraf 4. Savruk Mağarasından Görünüm (<http://kahramanmarasschirrehberi.com/tr>, 2022).

4.5. Direkli Mağarası

Onikişubat ilçesinin Döngel Mahallesinde bulunan mağara, il merkezine 38 km uzaklıktadır. Direkli mağarası 37.85473 enlem ve 36.638582 boylamı arasında yer almaktadır. Mağaranın *coğrafi koordinatları* ise 37° 51' 17.0244" ve 36° 38' 18.8880"dır. Delihöbek Dağı yamaçlarında litolojik özellikten dolayı karstik yapı görünümü sunan alanlar görülmektedir. Bu karstik yapılardan biri olan Direkli Mağarasına giriş Kökten ve ekibi tarafından 1959 yılında yapılmıştır. Araştırmalarda elde edilen veriler neticesinde mağaranın ağız kısmına yakın bir yeri 3x4 m olarak tespit edilmiştir. Direkli Mağarası'nın Epipaleolitik (14000-9500) dönem içerisinde yılda iki defa iskâna tabi tutulmuş bir yer olduğu belirlenmiştir. Doğu Akdeniz'den kuzeye doğru giden dönemin insanların, Kafkaslara ve Orta Anadolu'ya doğru giden rota üzerinde bulunan bu mağarayı dinlenme amacıyla kullandıkları düşünülmektedir (<https://arkeofili.com>, 2022). 2007 yılında Hacı Bayram Veli Üniversitesi Arkeoloji Bölümündeki öğretim üyeleri tarafından kazılara başlanmıştır. Mağaranın ağzının güneye

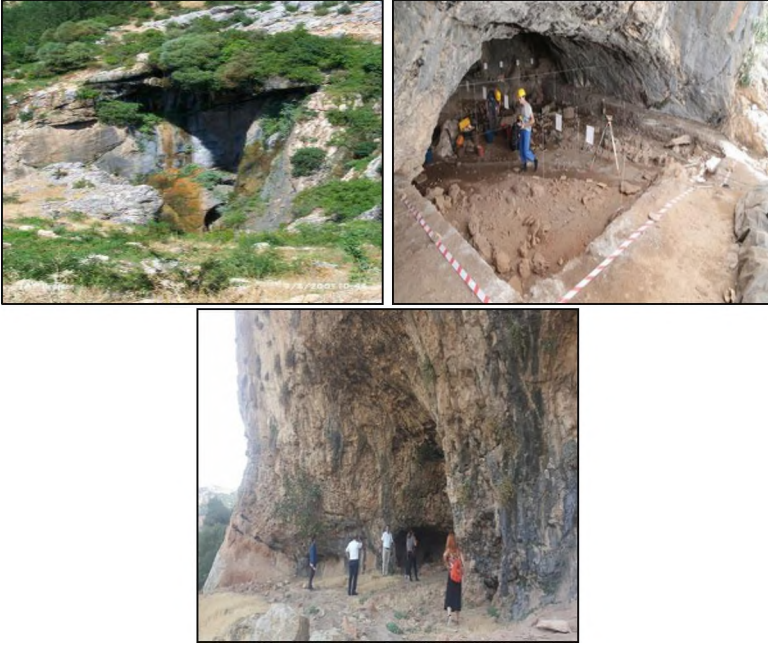
doğru açılan kuzey kesimindeki dağlar sayesinde soğuktan korunduğu ve içerişinin ise kalın bir dolgu ile kaplandığı bilinmektedir. Mağaranın içerisinde Paleolitik Çağ'a ait tabakanın buluntuları arasında çakmaktaşıdan yapılmış dilgicakılar, deliciler, kalemler, kazıyıcılar ve çekirdekler görülmektedir. Bu mağaranın en önemli buluntularından biri de Üst Pleistosen döneme tarihlenen et, ot yiyici ve kemiricilerden oluşmuş hayvan grubuna ait diş ve iskelet kalıntılarıdır (<http://www.tayproject.org>, 2022) (Fotoğraf 5).

4.6. Kırk Mağaraları

Pazarcık ilçesinin Sapaca Mevkiindeki Bağdınısağır Mahallesinde bulunan Kırk Mağaralar, il merkezine 58 km uzaklıktadır. 37.506325 enlem ve 37.327950 boylamı arasında yer alan mağaranın *coğrafi koordinatları* 37° 30' 22.7700" ve 37° 19' 40.6200"dır. Sapaca mevkiinin prehistorik (tarih öncesi) dönemlerden beri önemli bir yerleşim yeri olduğu bilinmektedir. Bugünkü Yukarı Pazarlık yakınındaki Kırk Mağaralar, mezarlar ile birlikte mahalli olarak 'Dinemeç' diye söylenen küçük tepede ve Büyükpınar çevresinde bulunan kalıntılardan oluşmaktadır (<http://www.kahramanmaras.gov.tr>, 2022). Eski Pazarlık ilçe merkezinin 1 kilometre kuzeydoğusunda bulunan Kırk Mağaralar yöresinin M.Ö. 3500-3000 yıllarında önemli bir yerleşim yeri olduğu tespit edilmiştir. Paleolitik kültürlerin varlığını ortaya koyan Yontma Taş devrine ait çeşitli aletler bulunmuştur (<http://kahramanmarassehrehberi.com/tr>, 2022) (Fotoğraf 5).

4.7. Yusuf'un Kayası ve Atmaca Mağaraları

Pazarcık ilçesinde bulunan Yusufun Kayası ve Atmaca Mağaraları Atatan Tepesinin Kartalkaya Baraj Gölüne bakan kısmında yer almaktadır. Menderes Mahallesinde bulunan mağara, il merkezine 40 km uzaklıktadır. Mağara konum olarak 37.491760 enlem ve 37.294350 boylamı arasında yer almaktadır. Coğrafi koordinatları ise 37°29'30,3"N 37°17'39,7"E 'dir. Bu mağaralarda yapılan araştırma sonucunda Üst ve Epi-Paleolitik Kültürleri temsil eden arkeolojik buluntular tespit edilmiştir. Aksu vadisindeki mağaranın turizme kazandırılması noktasında yerel kamu kurum ve kuruluşlar tarafından yoğun çaba harcanmaktadır (<https://www.marastanhaber.com.tr>, 2022) (Fotoğraf 5).

Fotoğraf 5. Direkli, Kırk ve Yusufun Kayası-Atmaca Mağaralarından Görünüm
(<http://www.tayproject.org>, 2022 ve <https://www.trthaber.com>, 2022).

4.8. Ballık Mağarası

Göksun ilçesinin Değirmendere Mahallesinde yer alan Ballık Mağarası, il merkezine 56 km uzaklıktadır. Mağara konum olarak 37.930560 enlem ve 36.479280 boylamı arasında yer almaktadır. Coğrafi koordinatları ise 37°55'50"N 36°28'45,4"E 'dir. Mağara yaklaşık 200 metre uzunluğunda olup içindeki sarkıtlar ile güzel bir görünüm sunmaktadır. İki girişi bulunan mağaranın içindeki hava akımı ve bol oksijen dikkat çekmektedir (<https://www.goksun.bel.tr>, 2022) (Fotoğraf 6).

4.9. Keş Dağı Düdeni

Onikişubat ilçesinin Tekir Mahallesinde yer alan Keş Dağı Düdeni, 1800 metre rakımda bulunmaktadır. İl merkezine 90 km uzaklıkta olan mağara konum olarak 37.883490 enlem ve 36.624460 boylamı arasında yer almaktadır. Coğrafi koordinatları ise 37°53'00,6"N 36°37'28,1"E 'dir. Keş Dağı ve yakın çevresinde çok sayıda karstik mağara, düden ve obruk oluşumları gözlenmektedir. 2009 yılında literatüre geçen Keş Dağı Düdeni, Keş Yaylası'na yakın ve Tekir Mahallesi'nin 5 km kuzeydoğusunda yaklaşık 1900 metre yükseltide bulunmaktadır. Sadece Kahramanmaraş için değil Türkiye coğrafyası açısından da önemli bir mağara olan Keş Dağı Düdeni -830 m derinliği ve 1800 metre uzunluğu ile Türkiye'nin en derin beşinci mağarasıdır. Doğa Koruma ve Millî Parklar Genel Müdürlüğü, Mağara Koruma Şubesi Müdürlüğü, OMAG ve MTA Karst ve Mağara Araştırma grubu tarafından yürütülen Keş Dağı Düdeni'nin

nihai derinliğinin belirlenmesi, Yeşilgöz Obruğu ile hidrolik bağlantısının değerlendirilmesi, bölgede bulunan diğer mağaraların envanterinin oluşturulmasını amaçlayan projeler yürütülmektedir (Küçükönder, 2021: 83 ve <https://marasavucumda.com>, 2022) (Fotoğraf 6).

Fotoğraf 6. Balık Mağarası ve Keş Dağı Düdeninden Görünüm
(<https://www.goksun.bel.tr>, 2022 ve <https://marasavucumda.com>, 2022).

4.10. Eshab-ı Kehf Mağarası ve Külliyesi

Afşin ilçesinin 8 km kuzeybatısında yer alan Eshab- Kehf Mağarası, Başüstü Mahallesi'nde bulunmaktadır. İl merkezine 119 km uzaklıkta olan mağara konum olarak 38.245830 enlem ve 36.844710 boylamı arasında yer almaktadır. Coğrafi koordinatları ise 38°14'45"N 36°50'41"E 'dir. Afşin için ayrı bir öneme sahip bu mağara tarihi ve kültürel bir ziyaret alanı olması yanında, manevi değeri (Kuran'da Kehf Suresi'nin 9 ile 26. ayetleri arasında geçmekte) nedeni ile de ayrıca önemlidir. Külliye tarihte camii, çeşme, han/kervansaray, medrese yapıları ile insanların uğrak noktası haline gelmiştir (<https://kahramanmaras.bel.tr>, 2022). Dünyada 33 yerde bulunduğu öne sürülen Eshab-ı Kehf'in mağara arkadaşlarının Afşin'de yaşadığına inanılmaktadır. Yapılan araştırmalar neticesinde Kuran'ı Kerim'deki Kehf suresinin 17. Ayetindeki açıklamanın Afşin'de bulunan mağara ile birebir örtüşmesi dini delil olarak kabul edilmektedir (<https://kahramanmaras.bel.tr>, 2022). M.S. 446'da inşa edilen Eshab-ı Kehf Külliyesi, bütün dünyadan ziyaretçi çeken önemli bir inanç turizmi merkezidir.

Farklı din ve uygarlıkların buluşma noktası olan alanda her bir uygarlık kendi inanışları açısından alana istisnai bir değer katmış ve kendi yapılarını ekleyerek bu kutsal alanı yaşatmışlardır. Külliye de Doğu Roma, Selçuklu, Dulkadiroğlu Beyliği ve Osmanlı Devleti dönemlerine ait izlere rastlamak mümkündür (<https://kvmgm.ktb.gov.tr>, 2022). Antik Çağ'dan beri kutsal sayılan Eshab-ı Kehf Külliyesi, kayalık bir tepenin yamacındaki mağaranın çevresine yapılmıştır. Eshab-ı Kehf, Bizans Devrinde olduğu gibi Selçuklular'ın fethinden günümüze kadar da Hristiyanlar ve Müslümanlar tarafından kutsal bir mekân kabul edilerek önemli bir ziyaret yeri olmuştur. XIII. yüzyılın başlarında Maraş'ın idaresi Maraş Uç beylerinden Nusretüddin Hasan Bey (1211-1233)'in idaresinde idi (Alıc, 2020: 15). Bu dönemde Eshab-ı Kehf'e gelen ziyaretçilerin ihtiyaçlarının karşılanması için ribat, cami ve handan oluşan külliye inşa ettirilmiştir. Külliye ye son ilave 1531 yılında Osmanlılar zamanında inşa edilen Paşa Çardağı ile olmuştur. Külliye tarihi dönemlerde önemli bir ziyaretgâh olmasının yanı sıra çevrenin ilim ve kültür merkezi haline de gelmiştir. 2015 yılında UNESCO tarafından yapılan değerlendirme sonucunda Eshab-ı Kehf Külliyesi'nin UNESCO Dünya Miras Geçici Listesine kaydedilmesi uygun görülmüştür (<https://kahramanmaras.ktb.gov.tr>, 2022) (Fotoğraf 7).

Fotoğraf 7. Eshab-ı Kehf Külliyesi; Eshab-ı Kehf Ribatı ve İçerisinden Bir Görünüm (2019).

4.11. Ali Kayası Ziyaret Mağarası

Onikişubat ilçesinin Bulutoğlu Mahallesiinde bulunan Ali Kayası Ziyaret Mağarası, il merkezine 26.8 km uzaklıktadır. Mağara konum olarak 37.656080 enlem ve 36.779110 boylamı arasında yer almaktadır. Coğrafi koordinatları ise 37°39'21,9"N 36°46'44,8"E 'dir. Ali Kayası eski Kahramanmaraş-Kayseri karayolunun 25. kilometresinde yolun sol tarafında, yerden 150 m. yükseklikte düz bir kayadan oluşmaktadır. Ali Kayası, Ceyhan Nehri yan kollarından Güredin Irmağı'nın oluşturduğu bir kanyondur. Derin bir vadinin iki yakasını oluşturan Ali Kayası, günümüzde Ceyhan Nehri üzerinde 1990 yılında inşası tamamlanan Menzelet Baraj Gölü'nün içinde kalmaktadır (Küçükönder, 2017:245). Ali Kayası'nın güney yamacında yöre halkı tarafından kutsal kabul edilen bir mağara bulunmaktadır. Hz. Ali'nin atı Düldül'ün söz konusu bu mağaraya girdiği ve burada bir süre kaldığı düşünülmektedir. Mağaradan "Ziyaret Suyu"na çıkılan patika yol üzerindeki taş oyuklarda Düldül'ün ayak izlerinin olduğu söylenmektedir (<https://ansiklopedi.46.web.tr/>, 2022).

Ali Kayası'nın, Menzelet Barajı yapılmadan önceki yüksekliği 160 metre iken günümüzde Menzelet Baraj Gölü dolu olduğunda 65 metrelik bir kısmı su yüzeyinin üzerinde kalmaktadır. Kahramanmaraş Tersiyer tektonik evrimini yansıtan Ali Kayası Kanyonu, çok büyük bir denizaltı kanyon dolgusu stratigrafisi sunan farklı sedimanter tabakalar tarafından kontrol edilen Miyosen yaşlı konglomera ve kumtaşlarından oluşmaktadır. Ali Kayası'nın bulunduğu vadide mevsimlik şelaleler ile birlikte çam ve meşe ormanları bulunmaktadır. Ali Kayası'na ulaşım, Kahramanmaraş-Kayseri karayolunun 29. kilometresindeki Suçatı ayrımından Süleymanlı yolu kullanılarak sağlanabilmektedir. Aynı zamanda mağaraya Bulutoğlu ve Kürtül Mahallelerine ait dağ yollarından yürüyerek de ulaşım imkânı bulunmaktadır (<https://ansiklopedi.46.web.tr/>, 2022) (Fotoğraf 8).

Fotoğraf 8. Ali Kayası Ziyaret Mağarasından Görünüm
(Sait Kılıçsallayan'ın arşivinden alınmıştır).

Sonuç

İnsanlar ve hayvanlar için doğal barınak olan mağaralar, bir yamaca ya da kaya içine doğru uzanan yer kovuğu olup doğal ve kültürel miras özelliklerine sahiptir. Oluşumları uzun yıllar süren mağaralar, içerdiği ekolojik, jeolojik ve kültürel değerlerin yanı sıra turizm sektöründe de bir arz kaynağı olarak kullanılmaktadır. Turizme açılmadan önce mağaralardan elde edilecek olan ekonomik gelir ile mağaranın zarar görmesine bağlı oluşacak ekolojik zararın karşılaştırılması gerekmektedir. Her mağaranın turizme kazandırılması mümkün olmayacağı gibi açılacak olan mağaranın içerdiği değerler göz önünde bulundurulmalıdır.

Türkiye’de 1950 yılında turizme açılan ilk mağara, Damlataş Mağarası’dır. Damlataş Mağarası’nı, 1965 yılında İnsuyu ve Dilek Mağarası takip etmektedir. Ayrıca Ballica, Yarımburgaz, Dim, Karain, Cennet ve Cehennem Obrukları gibi mağaralar da turizme açılmış önemli mağaralardır. Bu mağaralar damlataşı, sarkıt ve dikit gibi çökellerin değişik örneklerini barındırmaktadır. Bu yönüyle zengin bir turistik potansiyele sahip olan mağaralar, varlıklarını ortaya koyma amacı taşımaktadır. Kitle turizmin dışında, alternatif turizm türlerini geliştirmeye yönelik olarak mağaraların değerlendirilmesi gündeme gelmiş ve bu kapsamda Türkiye’de birçok mağara turizme açılmıştır. Türkiye’deki mağaralar kireçtaşlarının yaygın olduğu Toroslar kuşağında yoğunluk kazanmakla bera-

ber çalışma alanını oluşturan Kahramanmaraş'ta da mağaraların oluşumunda kireçtaşı anakayası belirleyicidir. Özellikle Onikişubat ve çevresindeki arazilerde kalkerli yapı yoğunluğu nedeniyle daha fazla mağara oluşumunun gerçekleştiği düşünülmektedir.

Bu çalışmada Kahramanmaraş'taki mağaraların turizm potansiyelini ortaya koymak amaçlanmış ve bu doğrultuda Döngel, Ali Kayası, Savruk, Gümüşkaya, Direkli, Bulut Deliği, Ballık, Keş Dağı Düdeni, Eshab-ı Kehf, Yusufun Kayası-Atmaca ve Kırk Mağaraların turizm potansiyeli incelenmiştir. Ancak bilinen bu mağaraların yanı sıra pek bilinmeyen mağaralar da mevcuttur. Bu mağaralar ise; Kartallık, Derin, Goçak, Subatan, Yolcu, Halkalı, Kar, Kocabor ve Çakır'dır. Bu coğrafyada birçok doğal oluşumların iç içe bulunmasının yanı sıra kendi içinde de sahip olduğu doğal güzelliklerin mağara turizmi kapsamında sürdürülebilirliğinin sağlanması adına mağaraların korunması ve düzenlenmesi gereklidir. Görsel özellikteki mağaraların ağırlıkta olduğu Kahramanmaraş'ta mağara değerinin paydaşlar tarafından daha iyi anlaşılabilmesine yönelik olarak yerel kamu kurum ve kuruluşları tarafından yapılacak çalışmalar değer taşımaktadır. Bu çalışmalar; mağaralara gelen ziyaretçilere yeme, içme ve dinlenme alanları, mağara çevresindeki uygun alanlarda trekking/doğa yürüyüşü, bisiklet turları, kamp alanları, tırmanma, macera turizmi, eğitsel faaliyetler ve yerel ürünlere dayalı olarak çeşitli ekoturizm etkinlikleri oluşturulabilir. Özellikle Döngel, Savruk, Gümüşkaya, Direkli, Bulut Deliği, Ballık, Keş Dağı Düdeni, Yusufun Kayası ve Atmaca gibi mağaralar bu tür etkinliklerin yapılabilmesi adına uygun mekânları oluşturmaktadır.

Çalışma alanında doğal kaynaklara zarar vermeden mağara turizminin sürdürülebilir bir çevre anlayışıyla hayata geçirilmesi doğru bir koruma ve kullanma dengesi açısından zorunluluk olarak görülmektedir. Bu mağaraların turistik amaçlı kullanımına geçilmeden önce taşıma kapasitesinin bilinmesi önem taşımaktadır. Konu ile ilgili olarak paydaşların entegre bir şekilde çalışmaları elzemdir. Ayrıca yöredeki mağaralar ile ilgili uzmanlık bilgisi olan, mağara ekosistemlerinin oluşum ve işleyişini bilen, ziyaretçilere mağara hakkında detaylı bilgiler sunabilecek rehber kişilerin mağaralarda görevlendirilmesi önemlidir.

Kahramanmaraş'ta mağara turizmi kapsamında yerel halkın bilinçlendirilerek mekândan ekonomik anlamda girdi sağlayabileceği algısı oluşturulmalıdır. Mağaraların doğal ve kültürel özelliklerinin gelen ziyaretçilere tanıtılabilmesi için çalışmalar yapılmalıdır. Özellikle mağaraların aktif olarak tanıtıcı reklam faaliyetlerinin yetkin kurumlar (Kahramanmaraş İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü ile Belediyeler) ve kişiler tarafından yapılması önem arz etmektedir. Mağaralarla ilgili tanıtıcı broşürlerin hazırlanması, reklam panolarının ve tanıtıcı levhaların konulması, yerel ve ulusal düzeydeki basın yayın kuruluşlarında yer verilmesi tanınırlıklarını arttıracaktır. Çalışma alanında Eshab-ı Kehf Mağarası

haricinde diğer mağaraların tanıtıcı faaliyetlerinin yeterince aktif olmadığı gözlenmiştir. Mağaraların turizme kazandırılması ile ziyaretçi yoğunluğunun artacağı dönemlerde yöreye ulaşımı kolaylaştırmak amacıyla yerel yöneticiler tarafından servis hizmeti sunulmalıdır. Gerekli altyapı düzenlemeleri, tanıtım çalışmaları ve ulaşım hizmetleri ile yöredeki mağaralar daha cazip bir hale getirilebilir. Mağara güzergâhları üzerindeki kırsal yerleşmeler de turizm aktivitelerine dâhil edilebilir. Hatta Kahramanmaraş'taki mağara güzergâhları boyunca pazarlar kurulup yol boyu yöresel ürünler satılabilir, gözleme, bazlama, Maraş dondurması, ayran, meyan şerbeti, tarhana ve tirşik çorbası gibi yerel ürünler ziyaretçilere sunulabilir. Yöresel lezzetlerin dışında sanatsal faaliyetler de mağara girişlerinde sergilenebilir. Böylece yerel halk, ziyaretçiler ve yetkililerden oluşan tüm paydaşlar mağara turizmi faaliyetine doğrudan veya dolaylı bir şekilde katılım sağlamış olacaktır. Kahramanmaraş'taki mağaraların ekonomik anlamda yöreye gelir sağlayabilecek bir turizm potansiyeline sahip olduğu düşünülmektedir. Bu konuda akademik çalışmaların artırılması önem taşımaktadır.

Kaynakça

- Akın, A. (2018). *Turizm Coğrafyası (Rakip Akdeniz Ülkelerinden Destinasyonlar)*, Ekin Yayınevi, Bursa.
- Alıç, S. (2020). Orta Çağ'da Maraş, Milli Mücadele'nin 100. Yılında Kahramanmaraş, Palet Yayınları, Konya, ss: 14-18.
- Arpacı, Ö., Zengin, B. ve Batman, O. (2012). Karamanın Mağara Turizmi Potansiyeli ve Turizm Açısından Kullanılabilirliği, KMÜ Sosyal ve Ekonomik Araştırmalar Dergisi, 14 (23), ss: 59-64.
- Büyüköztürk, Ş., Çakmak, E., Akgün, E. Ö., Karadeniz, Ş. ve Demirel, F. (2021). Eğitimde Bilimsel Araştırma Yöntemleri, Pegem Akademi, 31. Baskı, Ankara.
- Cihangir, E. M. (2018). Kahramanmaraş Ansiklopedisi (Döngel Mağaraları Başlıklı Maddesi), Editör: İbrahim Solak, Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi Yayınları, 3. Cilt, sayfa: 169-170.
- Çeken, H. (2016). *Sürdürülebilir Turizm (Temel Kavramlar ve İlkeler)*, Detay Yayınları, Ankara.
- Doğanay, H. (2001). *Türkiye Turizm Coğrafyası, Çizgi Kitabevi Yayınları, Konya.*
- Doğanay, H. ve Altaş, T. N. (2015). *Doğal Kaynaklar*, 7. Baskı, Pegem Akademi, Ankara.
- Gözcü, M. ve Zülkadiroğlu, M. D. (2014). Döngel Mağaraları'nın Doğa Koruma Çalışmaları Yönünden İncelenmesi, II. Ulusal Akdeniz Orman ve Çevre Sempozyumu, ss: 392-403.
- Karadeniz, V., Çelikoğlu, Ş. ve Akpınar, E. (2009). Gökgöl Mağarası ve Turizm Potansiyeli, Uluslararası Dil, Edebiyat ve Türk Tarihi Dergisi, 4 (8), ss: 1621-1641.
- Karasar, N. (2020). Bilimsel Araştırma Yöntemi Kavramlar İlkeler Teknikler, Nobel Yayıncılık, 35. Baskı, Ankara.
- Küçükönder, M. (2017). Kahramanmaraş Ansiklopedisi (Ali Kayası Maddesi), Editör: İbrahim Solak, Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi Yayınları, 1. Cilt, sayfa: 244-245.
- Küçükönder, M. (2021). Kahramanmaraş Ansiklopedisi (Keş Dağı Başlıklı Maddesi), Editör: İbrahim Solak, Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi Yayınları, 5. Cilt, sayfa: 82-83.
- Öcal, T. ve Özcan, F. (2013). Çamlık Mağaraları ve Turizm Potansiyeli, Marmara Coğrafya Dergisi, Sayı: 28, ss: 423-443.
- Özgüç, N. (2017). *Turizm Coğrafyası Özellikler ve Bölgeler*, Çantay Kitabevi, 9. Baskı, İstanbul.
- Sandal, K. E. ve Karademir, N. (2016). Kahramanmaraş'ta Halkın Turizm Bakışı, Türk Coğrafya Dergisi, 66. Sayı, ss: 63-70.
- Soykan, A., Efe, R., Sönmez, S. ve Cürebal, İ. (2008). Balıkesir İli'nin Mağara Turizmi Potansiyeli, 3. Ulusal Balıkesir Turizm Kongresi, ss: 393-400.
- Şenol, F. (2016). *Türkiye Turizm Coğrafyası ve Dünya Kültürel Mirası*, Detay Yayıncılık, 5. Baskı, Ankara.
- Temizel, E. (2005). Kahramanmaraş İli Akarsularının Hidrolojik Özelliklerinin İncelenmesi, Yüksek Lisans Tezi, Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kahramanmaraş.

- Yıldırım, A. ve Şimşek, H. (2006). *Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri*, Seçkin Yayıncılık, Ankara.
- Yozcu, S. (2020). Türkiye Mağara Turizmine Yönelik Bir Değerlendirme, *Türk Turizm Araştırmaları Dergisi*, 4 (2), ss: 1493-1508.
- Zengin, B. ve Eker, M. (2020). Mağara Turizminin Akçakoca Turizmine Etkileri: Fakılı Mağarası Örneği, *Türk Turizm Araştırmaları Dergisi*, 4 (1), ss: 220-233.
- Zeybek, H. İ. (2001). Bahçebaşı Mağarası, *Doğu Coğrafya Dergisi*, Sayı:6, Erzurum.
- Zeybek, H. İ., Aylar, F. ve Dinçer, H. (2018). Kılıçlı Mağarası (Kastamonu) ve Turizm Açısından Önemi, *International Journal of Geography and Geography Education (IGGE)*, 40. Sayı, ss: 363-381.
- <https://www.alanya.bel.tr> (Erişim Tarihi: 01.04.2022).
- <https://arkeofili.com> (Erişim Tarihi: 22.01.2022).
- <https://www.gezilesiyer.com/> (Erişim Tarihi: 06.02.2022).
- <https://www.gidilmeli.com/> (Erişim Tarihi: 01.04.2022).
- <http://www.goksun.gov.tr/> (Erişim Tarihi: 02.03.2022).
- <https://kahramanmaras.bel.tr> (Erişim Tarihi: 23.01.2022).
- <https://kvmgm.ktb.gov.tr> (Erişim Tarihi: 20.02.2022).
- <https://kahramanmaras.ktb.gov.tr> (Erişim Tarihi: 23.01.2022).
- <http://kahramanmarasrehberi.com/tr> (Erişim Tarihi: 10.01.2022).
- <https://www.kulturportali.gov.tr> (Erişim Tarihi: 23.01.2022).
- <https://www.magaralar.gov.tr> (Erişim Tarihi: 20.01.2022).
- <https://marasavucumda.com> (Erişim Tarihi: 10.01.2022).
- <https://www.marastanhaber.com.tr> (Erişim Tarihi: 08.02.2022).
- <https://www.ntv.com.tr> (Erişim Tarihi: 18.01.2022).
- <http://www.tayproject.org> (Erişim Tarihi: 23.01.2022).
- <http://www.tokat.gov.tr> (Erişim Tarihi: 02.03.2022).
- <https://tr.pinterest.com> (Erişim Tarihi: 05.04.2022).

KAHRAMANMARAŞ'TA COĞRAFİ İŞARETLİ ÜRÜNLERİN GASTRONOMİ TURİZMİ KAPSAMINDA DEĞERLENDİRİLMESİ

NADİRE KARADEMİR* - FERAY TOPCU**

Giriş

Yöresel yiyecek ve içecekler turizm faaliyetleri için büyük önem taşımakta, turizm sektörü de talebi arttırmak ve kaliteli ürün elde edilmesini sağlamak şartıyla ülke ekonomisinin büyüüp gelişmesine katkı sağlamaktadır. Bu sebeple gastronomi turizmi kapsamında kullanılabilecek olan coğrafi işaretli ürünler toplumsal ve ekonomik kalkınmaya katkı sağlayabilecek yüksek bir potansiyel taşımaktadır (Wolf, 2006). Coğrafya, tarih, kültür ve sanat bir bölgenin turistik çekiciliğini arttıran unsurların başında yer almaktadır. Gastronomi de bir bölgenin en temel kültürel miraslarından birisidir. Son yıllarda gastronomi faaliyetleriyle beslenen turizmin ülke gelirlerini arttırdığı görülmektedir (Karademir, 2021: 1164-1183). Gastronomi turizminin, ülke tanıtımında önemli bir role sahip olduğunun en bilinen örnekleri Fransa ve İtalya'dır. Fransa'yı ziyaret eden turistlerin bir kısmı Paris'i ve Eyfel Kulesi'ni merak ederek gelse de Fransız mutfağının lezzetlerini tatmak için ülkeye gelen turist sayısı da oldukça fazladır. Bunun yanında İtalya'daki Toscana Bölgesi de dünyanın önde gelen gastronomi destinasyonlarından birisi olarak kabul edilmektedir. Trüf mantarını, Chianti şarabını, bölgeye özgü et yemeklerini ve zeytinyağını yerinde tatmak isteyen turistler bölgeyi ziyaret etmekte ve bölge ekonomisine katkıda bulunmaktadır (İlhan, 2011). Bu durum gastronomi turizmi kapsamında kullanılan yöresel ürünlerin ülke ve bölge ekonomisine önemli bir gelir kaynağı oluşturulması bakımından önemlidir. Özellikle son yıllarda farklı arayışlar içerisinde olan turistler için yöresel ürünler, coğrafi işaretli ürünler ve gastronomi turizmi yeni bir alternatif haline gelmiştir.

Gastronomi turizmi için önemli bir unsur olan coğrafi işaret kavramı, yöresel ürünlerin korunması ve bu ürünlerin kaynağı olan yerlerde yaşayan toplumların ekonomik anlamda yararlanmasını sağlamak amacıyla ortaya çıkmıştır (Suratno, 2004:87-93). Coğrafi işaret kavramı aynı zamanda bir il, yöre veya bölge ile kaynaşarak özgün bir kültür oluşturan ve ön plana çıkarak o il, yöre veya bölgeye ait ürünü tanımlayan işaret ya da isimler olarak kabul edilmektedir. Coğrafi işaretlerin ürün gruplarını ise tarım ürünleri, el sanatları, endüstri ürünleri, doğal ürünler, yöresel yemekler ve maden ürünleri oluşturmaktadır (Yazıcıoğlu vd., 2019: 861-871). Coğrafi işaretler 19. yüzyılın sonlarında ortaya

* Doç. Dr., Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi, İnsan ve Toplum Bilimleri Fakültesi, Coğrafya Bölümü.

** Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Coğrafya Ana Bilim Dalı Yüksek Lisans Öğrencisi.

çıkış ve ilk uygulama Fransa'da 20. yüzyılın başlarında gerçekleşmiştir (Saratno, 2004:89). Yöresel değerler ile geleneksel mirası koruma altına alarak, yerel tarımsal faaliyetleri destekleyen ve yerel ürünlerin yetiştigi veya üretildiği bölgenin tanıtımına, ekonomisine katkı sağlayan önemli bir kavram (Yazıcıoğlu vd., 2019:864; Karademir, 2021:1169) olan coğrafi işaretler kırsal alanların kültürel, coğrafi ve yöresel zenginliklerinin çeşitlilik arz ettiği Türkiye açısından büyük değer taşımaktadır.

Belirli bir mekânla bağlı olan, ürün-köken ilişkisini tanımlayan ve ürünlerin uluslararası korunması alanında önemli bir rol üstlenen tek sınıî mülkiyet hakkı türü olan coğrafi işaret kavramı TRIPS (Ticaretle Bağlantılı Fikri Mülkiyet Anlaşması) Anlaşmasının 22'nci maddesinin birinci fıkrasına göre ise "bir malın kalitesinin, ününün veya diğer özelliklerinin esas olarak coğrafi menşei-ne atfedildiği durumlarda, bir malın menşeinin herhangi bir üyenin ülkesi veya bu ülkede bir bölge veya yer olduğunu gösteren işaretler olarak" tanımlanmaktadır (Tepe, 2008)¹. Moran (1993) ise "Coğrafi işaretler daha çok ürünü yer/mekân ile tanımlamaktır. Belli bir yere bağlı sınıî hak türü olan coğrafi işaretler; sosyal ve iktisadi grupların ürünlerini ayırt eden ve koruyan haklardır." şeklinde ifade etmiştir. Belirli bir yöre, bölge veya ülke adıyla ünlenmiş, ait olduğu bölge ile anılan, anılmasa bile coğrafi kökeninden etkilenen her yöresel ürün coğrafi işaret olarak kabul edilmez. İşte bu noktada yöresel ya da yöreye ait ürünlerin coğrafi işaret kabul edilmesi hususunda birtakım temel kriterler söz konusudur. Bu kriterler belirli bir coğrafya, ürün, ad (işaret), ürünün ayırt edici özelliğe sahip olması, ürünün ayırt edici özellikleriyle-coğrafya arasında bağlantı olması şeklindedir (Gündoğdu, 2006: 18).

Coğrafi işaretler Menşe adı ve Mahreç işareti olarak iki şekilde gruplandırılmaktadır. Bu iki kategori içerisinde yer almayan ürünler ise geleneksel ürün olarak kabul edilen sınıflandırmaya dahil edilmektedir. Menşe adı işareti (Protected designation of origin, PDO) temel özelliklerini sınırları belirli olan bir coğrafi mekândan alan ve üretimleri tamamen o coğrafi alanda gerçekleşen ürünler olarak kabul edilir. Bu ürünler niteliklerini ve kalitelerini sadece ait olmuş oldukları coğrafi ortam şartlarından ve üretim şekillerindeki geleneksel yöntemlerden kazanmaktadır. Kahramanmaraş Biberi gibi tarım ürünleri ile Eskişehir Lületaş gibi doğal kaynaklardan elde edilen ürünler bu gruba girmektedir (URL-1). "Mahreç" işareti (Protected Geographical Indication, PGI) ise belli bir özelliği, ünü ya da diğer özelliklerinin coğrafi bir bölge ile bütünleşmesi; işlenmesi, üretimi ve diğer özelliklerinden en az birinin sınırları belirli olan bir coğrafi alanda yapılması gereken coğrafi işaretlerdir. Mahreç işaretli ürünlerin belirlenen özelliklerden en az birini bulundurması şartıyla ait olduk-

¹ 15.04.1994'te imzalanan ve 1.1.1995'te yürürlüğe giren Ticaretle Bağlantılı Fikri Mülkiyet Hakları Anlaşması (TRIPS / The Agreement on Trade-Related Aspects of Intellectual Property Rights) Dünya Ticaret Örgütü Kuruluş Antlaşmasının fikri mülkiyet hakları ile ilgili kısmını oluşturan ekidir.

ları yörenin dışında da üretilebilmeleri söz konusudur. Kahramanmaraş Çöreği bu grupta yer almaktadır. Tescil belgesinde tarife uygun olarak Kahramanmaraş dışında da üretilebileceği ifade edilmiştir. (URL-1). Geleneksel ürün adı ise Menşe ve Mahreç işareti dışında geleneksel hammadde olarak piyasadaki ürünü belirtmek için kullanılan ve en az 30 yıldır bu isimle anılan sınıfı oluşturmaktadır (Şahin ve Meral, 2012: 89 ; Şekil 1).

Şekil 1: Türkiye’de Geleneksel Ürün Adı, Mahreç İşareti, Menşe Adı Logoları (URL.1)

Yöresel ürünlerin coğrafi işaretle tescil edilmesi bölgesel ekonomik kalkınmaya etki eden gıda ve tarım ürünlerinin korunması için yasal bir dayanak haline gelmiştir (Gangjee, 2015). Coğrafi işaretler, ülkeler ve şehirler için marka işlevi görmekte, tüketicilerin bilgilendirilmesini sağlamakta, üreticilere rekabet avantajı sunmaktadır (Agarwal ve Barone, 2005). Aynı zamanda coğrafi işaret tüketicilerin kalite ve güven algılarını değiştiren temel bir araç olarak kabul edilmektedir (Marcolini vd., 2015: 1189). Böylece üreticilerin pazar alanlarını genişletmelerine imkân verip, üreticiler arasında gelir istikrarının sağlanabilmesinde önem taşımaktadır (Başaran, 2016; Rangnekar, 2004; Karademir, 2021:1167). Yöresel ürünlerin, üretim yöntemlerinin ve geleneksel malzemelelerinin korunması değer taşımakla birlikte bu durum ancak coğrafi işaretle tescil edilmeleri sayesinde sağlanabilmektedir (Savaşkan ve Kınır, 2020:940). Kırsal alanlarda yaşayan toplumların gelirlerini arttırabilmek için bu ürünler ekonomik anlamda bir katma değer oluşturmaktadır (Gökovalı, 2007:150). Toplamların, internet ve sosyal medya aracılığıyla dünyanın her yerindeki ürünlerden bilgi sahibi olup, ulaşılabilirliğe sahip olması, coğrafi işaret olan veya olabilecek ürünlerin tanınmasına yardımcı olmaktadır. Dolayısıyla coğrafi işaretli ürünlerin ekonomik anlamda diğer ürünlerle rekabet edebilme potansiyeli daha yüksektir (Dayısoylu vd., 2017: 80-88).

Coğrafi işaretlerin önemi sadece ekonomik ya da geleneksele yönelme eğiliminin bir aracı olmasından kaynaklanmaz. Dünya bazında 10.000 kadar coğrafi işaretin 200 milyar \$ değerinde bir piyasası olduğu, Avrupa’nın ise yaklaşık 55-60 milyar €’luk bir ticaret hacmine sahip olduğu tahmin edilmektedir (Demirkan Delice, 2016). 600’ün üzerinde tescilli coğrafi işaretin Fransa ekonomi-

sine 2004 yılında 18 milyar € kazandırdığı; İtalya'da ise yaklaşık 500 adet coğrafi işaret taşıyan ürünün İtalya ekonomisine 12 milyar €'nın üzerinde gelir sağladığı görülmektedir (Karademir, 2021: 1168 ; URL-7). Ekonomik anlamda coğrafi işaretlerin önemi ele alındığında özellikle geleneksel ürün adedi ve çeşitliliği açısından zengin potansiyele sahip olan Türkiye gibi gelişmekte olan ülkelerde, coğrafi işaretlerin, kırsal ve bölgesel kalkınmanın stratejik bir aracı olarak kullanılabilirliği gündeme gelmektedir (Tepe, 2008). Örneğin Türkiye'de üretilen AB tescilli kuru kayısının %80-85'i ihraç edilmekte, yalnızca %10-15'lik bir kısmı ülke içinde tüketilmektedir. Türkiye'nin ürettiği kuru kayısının %14,1'i ABD'ye, %8,2'si Almanya'ya, %7,5'i ise Fransa'ya ihraç edilmektedir. Ürünün ihracatından elde edilen gelirin %15'i ABD %9,9'u Almanya, %7,5'i Fransa'dan sağlanmaktadır. Kayısı ticareti hem yöre hem ülke ekonomisine büyük kazanç sağlamakta ve yaklaşık 250-300 bin kişi doğrudan veya dolaylı olarak geçimini bu sektörden sağlamaktadır (URL-1). Türkiye'de AB tescilli coğrafi işaretlerden olan Aydın İncirinin %5'i taze olarak pazarlanmakta, büyük bir kısmı ise kuru olarak satılmaktadır. Yıllar itibariyle değişim gösterse de Aydın'da 2019 yılında 190.445 ton yaş incir üretimi yapılmıştır. Bu miktar Türkiye'de üretimin %61,4'ünü kapsamaktadır. Türkiye, Dünya kuru incir ihracat rakamlarında 284 milyon \$ ile birinci sırada yer almaktadır. Dünya ihracatındaki payı %49,1'dir. Kuru incir, Türkiye'nin geleneksel olarak ihraç edilebilen ürünlerinin başında yer almakta, ihracatının büyük bir kısmı ise AB ülkelerine, en fazla da Fransa, Almanya, İtalya ve Belarus'a yapılmaktadır. Bu miktar ülkenin toplam kuru incir ihracatının %46,7'sini oluşturmaktadır (TÜİK, 2020). Yine Kahramanmaraş'a ait Türk Patent ve Marka kurumu tarafından coğrafi işaret olarak tescillenen Maraş Biberi'nin üretimi yıllara göre değişiklik göstermekle birlikte yaklaşık 30 bin ton civarındadır. Maraş Biberi'nin coğrafi işaret sınırı Kahramanmaraş'ın yanı sıra, Gaziantep, Hatay, Kilis, Adıyaman ve Şanlıurfa'yı da içine almaktadır. Bu illerdeki biber üretimi Türkiye'nin yaklaşık %83'üne karşılık gelmektedir. Kırmızı pul ve toz biber üretim kapasitesi bakımından Türkiye lideri olan Kahramanmaraş, 227 bin ton biberin %62'sini gerçekleştirmektedir. Yörede bu sektörde yaklaşık 70 fabrika faaliyet göstermektedir. Bu fabrikalar Kahramanmaraş'ta 20 bin ailenin geçimini temin etmesini sağlamaktadır. Dolayısıyla coğrafi işaret olan Maraş Biberi kırsal alanda yaşayan yerel halka istihdam sağlamakta, yöre ekonomisine büyük katkısı olmaktadır. (URL-5).

Coğrafi işaretler tüketiciyi yönlendirirken, ait olduğu topluma ekonomik bir katma değer ve istihdam alanı yaratır, turizm faaliyetlerini başlatır ve gelişimine olanak sağlar. Aynı zamanda kültürel ve yerel mirasın hem korunması hem de sürdürülebilirliğin sağlanması açısından önem arz etmektedir. Bu nedenle yöresel ürünlerin korunması ve coğrafi işaret olarak tescil edilmesi bu kültürel değerlerin devamlılığı noktasında önemli bir unsurdur (Özkaya vd.,

2013:14). Ayrıca sürdürülebilir ürün kalitesini arttırıp, tarım sektörünün turizm ile entegre olmasını temin ederek bölgenin tanıtımına, dolayısıyla da gastronomi turizmine katkıda bulunur (Caenegem vd., 2015; Doğanlı, 2020:530). Meksika'nın coğrafi işaretli ürünü olan Tekila ülkenin uluslararası ölçekte tanınırlığını arttırmakta ve bölgesel gelişimine katkı sağlamaktadır (Bowen ve Zapata, 2009:1-2). Yine Fransa'da Champagne bölgesinde üretimi yapılan ve coğrafi işaretli ürün statüsündeki Champagne köpüklü şarabı bölgeye yoğun turist çekmektedir (Jay ve Taylor, 2013:30). Böylece coğrafi işaretli ürünlerin ait olduğu bölgeler gastronomi turizm açısından büyük bir gelişim göstermektedir.

Gastronomi faaliyetleri turistler açısından seyahat ettikleri bölgeler için temel çekim unsurları arasında yer almakta ve turistlere tatilleri boyunca yerinde unutulmaz deneyimler yaşatmaktadır. Ekonomik açıdan bakıldığında turistlerin tamamı seyahatleri süresince o yöreye ait olan yiyecek ve içeceklerle oldukça fazla para harcamaktadır (Shenoy, 2005). Turistlerin seyahatleri boyunca olası tüm harcamaları arasında ödün verme ihtimali en düşük olan öğeler arasında yiyecek-içecek harcamaları ilk sıralarda yer alır. Gastronomi turizmi kapsamında yöresel yiyecekler ve coğrafi işaretler bölgeye turistlerin gelmesi için önemli bir çekim unsuru hatta başlı başına bir destinasyon tercihi olarak kabul edilmektedir. Bu nedenle bölgesel kimliğin aktarıcıları olarak kabul edilen yiyeceklerin coğrafi işaret alarak korunması destinasyonun gastronomi imajını güçlendirmesi açısından önemli bir noktadır (Yazıcıoğlu vd., 2019:867). Gastronomi turizm faaliyetleri seyahatler için başlı başına bir çekicilik olarak gösterilmektedir. Böylece turistler seyahatleri boyunca ziyaret ettikleri bölgelerin kültürlerini, sanat, müzik, mimari, yöresel tatları ve ürünleri gibi kültürel unsurlarını öğrenmektedir.

Gastronomi turizminin ana unsurlarından biri coğrafi işaretli ürünlerdir. Türkiye'nin her coğrafi bölgesinde fiziki ve beşeri koşullara bağlı olarak farklı yiyecek-içecekler bulunmaktadır. Bu yiyecek ve içecekler farklı coğrafi sınırlarda farklı isimlerle adlandırılmakta ya da farklı kültürel teknikler ile değişikliklere uğramaktadır. Bu yöresel tatlar ait oldukları bölgelerde karakteristik özellikler kazanmakta ve coğrafi işaret olarak tescillenmektedir. Özellikle yöresel ürünler bulunduğu bölgenin sosyo-ekonomik kalkınmasına katkı sağlayan değerlerdir (Karademir, 2021:1172). Süreç içerisinde yaşanan sosyo-ekonomik değişimler yiyecek-içeceklerin orijinal yapısını kaybetmesine veya tamamen ortadan kaybolmasına sebep olmaktadır. Bu olumsuz durumun ortadan kaldırılması ve yöresel ürünlerin korunması amacıyla bu tatlar ve ürünler Türk Patent ve Marka Kurumu tarafından belirli kriterler dahilinde tescil edilmektedir. Tescil edilmiş ürünlerin tanıtılması ve bu sayede pazarlanmasının sağlanması ilgili yöre ya da bölgenin kalkınması için önemli bir husustur. Son yüzyılda birçok sektörde olduğu gibi turizm sektöründe de önemli öğelerden biri top-

lumlardan doğal ve geleneksel olan değerlere hızlı bir şekilde ulaşması ve yönelmesi olmuştur (Şengül ve Türkay, 2016). Bu nedenle gastronomi turizmi açısından hem dünyada hem de Türkiye’de değer kazanan yöresel ürünler için hazırlanan yasa ile coğrafi işaretli ürün tescilli yapılmaya başlanmıştır.

Gastronomi turizminin gelişimi reklamla, reklam da bazı etkinliklerle mümkün olmaktadır. Birçok yöre, mutfak kültürünü turistik bir değer olarak görmekte (Soner, 2013), bu tatları tanıtmak için yemek festivalleri, fuarları, mutfak müzeleri, gastronomi turları, yemek pişirme kursları ve akademik etkinlikler düzenlemektedir. Bu tür etkinlikler özellikle turistlere farklı bir deneyimle yerinde unutulmaz anlar yaşatmaktadır. Bir yandan da ait oldukları toplumların kültürel değerlerini yansıtan bir ayna görevi görmektedir (Lin vd., 2011). Ayrıca gastronomi turizmi yerel halk açısından yöresel tatlarının tanıtımı için önemli bir sektördür. Turistler içinde yerel halkla etkileşimde bulunarak yöreyi orijinal deneyimlerle daha iyi tanımak ve yöresel lezzetleri denemek için eşsiz bir turistik ortamdır (Rusher, 2003). Dolayısıyla gastronomi turları, yöresel mutfak ve tescilli ürünlerin yerinde tadımı, yapımının öğrenilmesi ve keşfedilmesi amacıyla seyahat eden yüksek gelire sahip meraklı turistler tarafından gerçekleştirilen etkinlikler olarak kabul edilir. Turistler ziyaret ettikleri ülkelerin yöresel mutfaklarını deneyimlemek için yüksek ücretler ödemeye hazır bir şekilde bölgeye gelmektedir (Akgöl, 2012). İyi bir yemek ya da iyi bir şarap için İtalya’ya, Fransa’ya ya da İspanya’ya düzenlenen gurme turları bölgedeki gastronomi turizminin gelişmesini sağlamaktadır (Güzel, 2009: 28-29). Türkiye’de ise baklava, dondurma, zeytin, zeytinyağı ve yöresel yemekler gibi coğrafi işaretle tescil edilmiş ürünler ve ün kazanmış yöreler için gastronomi turları düzenlenmektedir (Çağlı, 2012). Özellikle Gaziantep, Hatay, Afyonkarahisar, Kahramanmaraş, Adana gibi iller gastronomi turlarının düzenlendiği bölgeler arasındadır. Kahramanmaraş coğrafi işaret tescili ve çeşitliliği konusunda yüksek potansiyele sahip illerin başında yer almaktadır. Bölgeye her geçen yıl bu ürünleri yerinde tatmak için binlerce turist gelmektedir. Bu sayede ilde gastronomi turizmi son yıllarda adını duyurmaya başlayan önemli bir sektör haline gelmeye başlamıştır. Kahramanmaraş sahip olduğu fiziki ve beşeri coğrafya şartları ile kendine özgü kültürel yapısı sayesinde coğrafi işaret çeşitliliği açısından yüksek bir potansiyele sahiptir. Bölge coğrafi işarete konu olabilecek birçok yöresel ürün çeşitliliği bakımından da önemli bir konuma sahiptir (Dayısoylu vd., 2017:80-88).

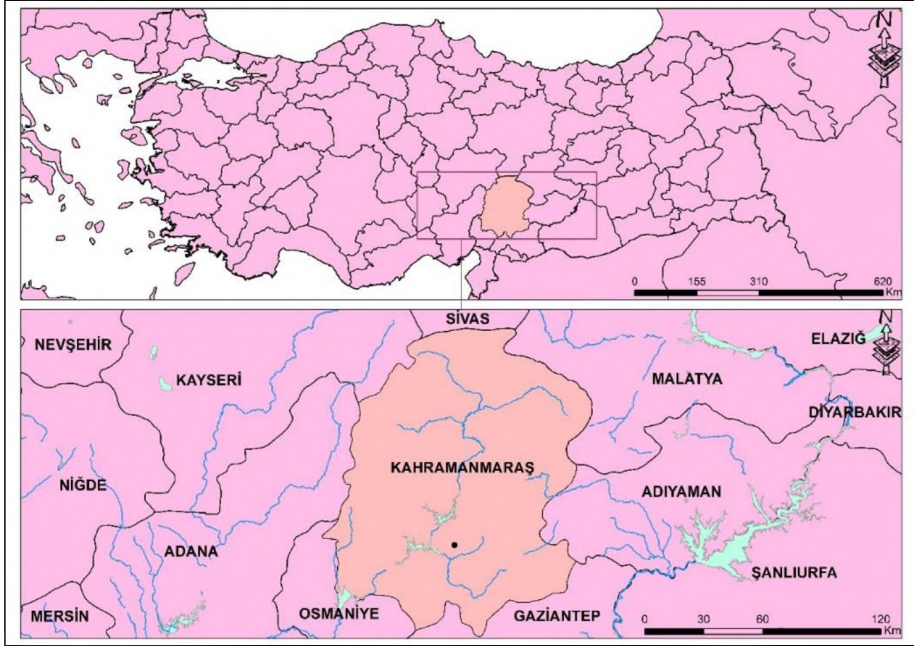
Materyal ve Metot

Çalışmada Kahramanmaraş’ta coğrafi işaretli ürünlerin gastronomi turizmi açısından önemini ve bölge ekonomisine olabilecek katkılarını belirlemek, coğrafi işaretli ürün sayısının arttırılması için farkındalık yaratmak amacıyla konu ile ilgili geniş bir literatür taraması yapılmıştır. Kahramanmaraş’ta tescil edilmiş coğrafi işaretler, menşe, mahreç ve geleneksel ürün adı olma özellikle-

riyle ele alınmış ve gruplandırılmıştır. Daha sonra coğrafi işaret tescili yapılmış ürünlere tek tek değinilmiştir. Kahramanmaraş'ın coğrafi işaret zenginliğine dikkat çekilerek; coğrafi işaret olarak kabul edilen ve başvuru sürecinde olan ürünlerin gastronomi turizmi açısından potansiyeli ele alınarak ürünlerin menşe adı veya mahreç işareti üzerinden tescil durumları irdelenmiştir. Gastronomi turizmi için avantaj ve dezavantaj oluşturan unsurlar değerlendirilmiştir. Kahramanmaraş'ta coğrafi işaretli ürünlerin gastronomi turizmi kapsamında potansiyelinin değerlendirilmesi adına nitel araştırma yöntemlerinden doküman incelemesinden yararlanılarak durum analizi yapılmıştır (Kozak, 2018). Tarama modeli geçmişteki veya günümüzdeki var olan bir durumu olduğu şekliyle tanımlamaya çalışan nitel araştırma yöntemidir. Bu yaklaşımda araştırma konusu etkileme çabası içerisine girilmeden, kendi şartları içinde ve olduğu gibi tanımlanmaya çalışılır. Tarama yaklaşımında araştırmacı, nesne veya bireyi doğrudan kendisi inceleyebileceği gibi başkaları tarafından daha önceden tutulmuş çeşitli kayıtlara ve alandaki kaynak kişilere başvurarak, elde edeceği dağınık verileri, kendi gözlemleri ile sentezleyerek yorumlayabilir (Karasar, 2014). Bu nedenle nitel araştırma yöntemleri öznel olmanın gerektirmiş olduğu sorumlulukları önceden kabul edip, çalışma bulgularının ortaya konulmasının kritik ve gerekli olduğunu savunan bir yöntemdir (Yıldırım ve Şimşek, 2013). Bu bağlamda Türk Patent ve Marka Kurumu, Türkiye İstatistik Kurumu, yerel gazete haberleri, ilgili web ve turizm sayfaları ile çalışma raporları incelenmiş ve temin edilen veriler tablo, şekil ve fotoğraf olarak değerlendirilmiştir. Kahramanmaraş'ta gastronomi turizmi kapsamında coğrafi işaretlerin mevcut durumu, avantajları ve dezavantajları ortaya konmuştur. Çalışmanın coğrafi işaretli ürün üreticilerine, işletmelere ve konuya ilgi duyan diğer paydaşlara katkı sağlayacağı düşünülmektedir.

Bulgular

Kahramanmaraş Türkiye'nin güneyinde Akdeniz Bölgesi ile Doğu Anadolu ve Güneydoğu Anadolu Bölgelerinin kesiştiği noktada Akdeniz Bölgesinin doğusunda yer almaktadır. Afşin, Elbistan, Ekinözü ve Nurhak ilçeleri Doğu Anadolu Bölgesi'nin Yukarı Fırat Bölümü İçerisinde kalmaktadır. İl doğudan Malatya'nın Darende, Akçadağ ve Doğanşehir; Adıyaman'ın Besni; Gaziantep'in Yavuzeli ve Araban; güneyden Gaziantep'in Merkez ilçe ve İslahiye Adana'nın Kozan, Saimbeyli ve Tufanbeyli; Osmaniye'nin Kadiri ve Bahçe; Kayseri'nin Sarız; kuzeyden ise Sivas İlinin Gürün ilçeleriyle çevrilidir (Şekil 2).

Şekil 2: Kahramanmaraş'ın Lokasyon Haritası

Kahramanmaraş 150 m. ile 3027 m. arasındaki yükselti basamakları arasında yer almaktadır. Bulunduğu coğrafi ve özel konumu nedeniyle ilin güneyinde Akdeniz iklimi, kuzeyinde ise karasal iklim görülmektedir. Bu nedenle hem sıcaklık hem de yağış değerleri farklılık göstermektedir. Hidrografik yapı bakımından Ceyhan Havzası içinde yer alan Kahramanmaraş'ta topraklar genellikle killi, kireçli, marnlı ve konglomera gibi kolay eriyebilen kayalardan oluşmakta, kolüvyal, kahverengi orman, kireçsiz kahverengi orman, kırmızı kahverengi, kırmızı Akdeniz, bazaltik ve kestane rengi topraklar, akarsu kenarlarında ise alüvyal topraklar bulunmaktadır (Arıncı, 2019). Kahramanmaraş nüfusu 1.171.298'dir. Bu nüfusun, 594.776 erkek ve 576.522 kadından oluşmaktadır (TÜİK, 2022). Akdeniz Bölgesinin doğusunda bulunmakta ve hem kara hem de demir yolu ulaşımında güneyden ve Akdeniz'den gelen yolları doğuya ve kuzeye bağlayan önemli bir noktada yer almaktadır. Kahramanmaraş fiziki ve beşeri coğrafya özellikleri sayesinde turizm potansiyeli ve çeşitliliği bakımından zengin bir yöredir. Turizm açısından sulak alanlar, mağaralar, yaylalar, termal kaynaklar, mesire alanları, kayak merkezi, yaşam parkları bunların yanı sıra kültür, inanç, edebiyat ve gastronomi turizmi bakımından camiler, hanlar, hamamlar, geleneksel el sanatları, festivalleri, yöresel yemekleri ve coğrafi işaretli ürünleri ile önemli bir konuma sahiptir.

Kahramanmaraş'ta Gastronomi Turizmi ve Coğrafi İşaretli Ürünler

Coğrafi işaret, bir ürünün belirli bir coğrafyaya özgü olduğunu tescil eden Türk Patent ve Marka Kurumu tarafından verilen resmi bir belgedir. Bu belge

ürünün ait olduğu yöreye özgü yönlerini ve tekniklerini kayıt altına almayı ve taklit edilerek özünü yitirmesini engellemeyi amaçlar (URL-2). Ayrıca üretim ve kaynağına dayalı özelliklerinden dolayı belli bir üne kavuşmuş ürünlerin korunmasını, aslına uygun şekilde üretilmesini ve gelecek kuşaklara aktarılmasını sağlamaktadır. Bu sebeple kültürel açıdan da önem taşımaktadır (URL-3). Gastronomi turizmi ve birleşenlerinden biri olan yöresel tatların Türkiye’de birçok destinasyona değer katabilme potansiyeli oldukça yüksektir (Karademir, 2021). Özellikle ülkenin sahip olduğu mutfak kültürünün bölgesel bazda değişmesi ve her bölgenin kendine has lezzetlerinin bulunması gastronomi turizmi için büyük bir avantaj sağlamaktadır. Bu nedenle yöresel tatlar ve ürünler her geçen gün farklı arayışlar içerisinde olan turistlere alternatif yollar ve destinasyon alanları sunmaktadır (Şengül ve Türkay, 2016). Turizm sektörünün sürdürülebilirliği her geçen gün değişiklik gösteren turizm taleplerinin değerlendirilmesine ve karşılık bulmasına bağlı olarak sağlanmaktadır. Bu bağlamda farklı kültürlerin yiyeceklerini yerinde deneyimlemek olarak nitelendirilen gastronomi turizmi son zamanlarda destinasyon seçiminde, yöresel tatların yaşatılmasında önemli bir sektör haline gelmiştir. Kahramanmaraş zengin mutfak ve yöresel tatlarıyla gastronomi turizmi açısından turistlerin dikkatini çekebilecek ürünlere sahiptir (Yıldız vd., 2017:575-583). Türkiye’de 1051 adet coğrafi işaretle tescillenmiş ürünün 19 tanesi Kahramanmaraş’a ait olup, en fazla tescile sahip on üçüncü ildir. Bu ürünlerin ikisi menşe adı, on yedisi mahreç işareti olarak tescil edilmiştir. Andırın, Afşin ve Çağlayancerit ilçelerinden birer ürünün tescil edildiği, geri kalan ürünlerin ise il merkezine ait olduğu ve çoğunun Kahramanmaraş Büyükşehir Belediyesi tarafından tescil ettirildiği görülmektedir. El sanatı ürünleri sekiz, yöresel lezzetler yedi, tarım ürünleri ise üç ürünle listede yer almaktadır. Bunun yanında Kahramanmaraş el sanatları sınıfında Türkiye’de en fazla tescile sahip il konumunda olma özelliğine sahiptir. Yine başvuru süreci devam eden 12 adet yöresel ürün bulunmaktadır (URL-2; Tablo 2).

Kahramanmaraş’ta yöresel ürünlerin aslına uygun şekilde üretilmesinin sağlanması ve korunması amacıyla kamu kurum ve kuruluşları tarafından Türk Patent ve Marka Kurumuna başvuru yapılarak Maraş Dondurması, Maraş Burma Bileziği, Maraş Çöreği, Maraş Biberi, Maraş Tarhanası, Maraş Kelle Paçası, Maraş Rahlesi, Andırın Tirşiği, Kahramanmaraş Hartlap Bıçağı, Kahramanmaraş Oyma Ceviz Sandığı, Maraş Camekânı, Kahramanmaraş Yemenisi, Çağlayancerit Cevizi, Maraş File Nakışı, Maraş Ravanda Şerbeti, Maraş Sumak Ekşisi Akıtı, Maraş Parmak/Sıkma Peyniri, Maraş İşi/Maraş Sim Sırma, Afşin Koçovası Sarımsağı olmak üzere 19 yöresel ürün coğrafi işaret olarak tescil edilmiştir (URL-3). Bu yöresel coğrafi işaretli ürünlerin 11’ini gastronomi turizmi için önem arz eden gıda ürünleri oluşturmaktadır (Tablo 1). Ayrıca il gastronomi alanında başvuru süreci devam eden 10 yöresel ürün ile her geçen

gün coğrafi işaret çeşitliliğini artırmaktadır (Tablo 2). Coğrafi işaretli ürünlerin üretim sınırları yer aldığı bölgenin dışına çıkabilmektedir. Bu durumda tescil belgesinde belirtilen şartlar doğrultusunda bu ürünler üretilmektedir. Malatya Kayısı'sının Elbistan ilçesinde, Antep Fıstığı'nın ise Kahramanmaraş ilinde üretilebileceği tescil belgelerinde belirtilmiştir. Benzer şekilde Maraş Biberi'nin tescil belgesinde Hatay, Adıyaman, Kilis, Şanlıurfa ve Gaziantep illerinden oluşan coğrafyaya da yayıldığı ifade edilmiştir (URL-3). Bu durum Kahramanmaraş'ın gastronomi turizmi kapsamında değerlendirilebilecek olan coğrafi işaretler konusunda potansiyelini göstermektedir.

Fotoğraf 1: Maraş parmak peyniri, Afşin Koçovası sarımsağı, Maraş sumak ekşisi akıtı (URL-1)

İlde yerel yönetimler tarafından gastronomi turizmi kapsamında belirli tanıtım çalışmaları yapılmaya başlanmıştır. Örneğin gastronomi turizminin gelişimi ve bu potansiyelin ön plana çıkarılması için tarihi kocabaş konağında “Mozaik Yolu ve Gurme Seminerine” katılmak üzere kente gelen tur rehberlerine tanıtım programları yapılmaktadır (URL-4).

Tablo 1. Kahramanmaraş'ta Gastronomi alanındaki Coğrafi İşaretli Ürünler

Coğrafi İşaretin Adı	Tescil Tarihi	Türü	Ürün Grubu	Tescil Ettiren
Afşin Koçovası Sarımsağı	28.06.2021	Menşe Adı	İşlenmiş ve işlenmemiş meyve sebzeler mantarlar	Afşin İlçe Tarım ve Orman Müdürlüğü
Andırın Tırışığı	25.04.2013	Mahreç İşareti	Yemekler ve çorbalar	Andırın Eğitim Kültür Yardımlaşma Derneği
Maraş Biberi	08.01.2003	Menşe Adı	İşlenmiş işlenmemiş meyve sebzeler mantarlar	Kahramanmaraş Ticaret ve Sanayi Odası
Maraş Dondurması	18.04.2018	Mahreç İşareti	Dondurmalar ve yenilebilir buzlar	Kahramanmaraş Ticaret ve Sanayi Odası
Maraş Kelle Paçası	05.11.2021	Mahreç İşareti	Yemekler ve çorbalar	Kahramanmaraş Esnaf, Lokantacılar, Kebapçılar Tatlıcılar Odası
Maraş Parmak /Sıkma Peyniri	17.04.2021	Mahreç İşareti	Peynirler	Kahramanmaraş Büyükşehir Bel
Maraş Sumak Ekşisi Akıtı	13.04.2018	Mahreç İşareti	Yiyecekler için çeşni lezzet vericiler, soslar, tuz	Kahramanmaraş Büyükşehir Bel
Maraş Tarhanası	23.02.2012	Mahreç İşareti	Yemekler ve çorbalar	Kahramanmaraş Ticaret Borsası
Maraş Çöreği	13.06.2018	Mahreç İşareti	Fırıncılık pastacılık, hamur işleri, tatlılar	Kahramanmaraş Büyükşehir Bel
Çağlayancerit Cevizi	30.07.2013	Menşe Adı	İşlenmiş ve işlenmemiş meyve sebzeler mantarlar	Çağlayancerit Ziraat Odası
Maraş Ravanda Şerbeti	15.04.2022	Mahreç İşareti	Alkolsüz içecekler	Kahramanmaraş Büyükşehir Bel

Kaynak: Türk Patent ve Marka Kurumu (2022).

Kahramanmaraş'ta gastronomi turizmi kapsamında değerlendirilen coğrafi işaretli ürünler

Afşin Koçovası Sarımsağı

Afşin Koçovası Sarımsağı; Latince tür ismi *Allium sativum L.* olan Afşin ilçesinde yetiştirilen bir tarım ürünüdür. Tohumluk olarak, üreticilerin bir önceki mahsullerinden ayırdıkları sarımsak dişleri kullanılır. Afşin Koçovası Sarımsağı bağ/deste halinde kurutulmuş olarak tüketiciye sunulmaktadır. Bitkilerinin toprak üstü kısmı dik bir duruş şekline sahiptir. Yaprak kınlarının oluşturduğu gövde üzerinde 8 cm ile 10 cm aralığında baş üstünden taçlanma gösterir. Afşin Koçovası Sarımsağı besin maddelerince zengin, geçirgen, az nemli, kumlu tınlı toprak yapısı, karasal iklimi ve kendine özgü üretim metodu ile ürün özelliklerini kazanır. Afşin Koçovası Sarımsağında bulunabilecek mineral madde çeşitliliği, toprak yapısı ve yetiştiriciliği gibi etkenlere bağlı olarak değişmektedir. Pulluk diskaro ve tapan kullanılarak derin toprak sürümü ve sıra hatlarının belirlendiği toprak hazırlığı aşamasından sonra ilçenin iklim koşullarına göre yılın ekim-kasım aylarında ekim faaliyeti gerçekleştirilir (URL-1; Fotoğraf 1).

Andırın Tirşığı

Andırın Tirşığı yapımında kullanılan bitki, maki bitki örtüsünün oluşturduğu humuslu toprakta yetişmektedir. Kuzu kulağı veya yabani pancar olarak adlandırılan zehirli bir bitkidir. Tirşik çorbası, çok ince kıyılmış yabani pancar, su, yoğurt, un, tercihen yarma ve nohut ile meydana gelen karışımının havayla teması kesilerek, en az on saat mayalanması ve ardından 2,5-3 saat odun ateşinde pişirilmesi ile yapılmaktadır. Tirşik, tercihe bağlı olarak bir porsiyonuna yaklaşık 1 diş sarımsak ezmesi ilave edilerek soğuk bir şekilde tüketilen bir bitki çorbasıdır. Andırın Tirşığının iki önemli ayırt edici özelliği bulunmaktadır. İlki yapım tekniği ve mayalanması, diğeri ise hammaddesi yabancı pancar bitkisinin biyolojik değişime uğramasıdır. Çorbaya tadını veren yaban pancarı yaklaşık 650-1250 m yükseklikte karasal ve Akdeniz ikliminin kesiştiği noktada kasım-nisan ayları arasında yetişmektedir. Lezzet açısından tercih edilen yetiştirme dönemi aralık-şubat ayları arasındadır. Tirşik ana maddesi olan yaban pancarının yaklaşık 650 m'den daha yüksek alanlarda 10-15 cm boyunda maki bitkisinin bulunduğu topraklarda yetişmektedir (URL-1; Fotoğraf 2).

Fotoğraf 2: Kahramanmaraş Tirşik Çorbası/ Tirşik Bitkisi (Yaban Pancarı) / Maraş Biberi

Maraş Biberi

Coğrafi işaret olarak tescillenen Maraş Biberi, toz, pul (yaprak) ve pul (isot) biber yapımında kullanılan, meyveleri konik yapılı, ince etli, kurutulmaya uygun, tek yıllık bir bitkidir. Su tutma kapasitesi iyi, ağır ve tuzlu olmayan topraklarda yetişmektedir. Meyvesi, konik şekilli, uç kısmı sivri ya da küt olabilmektedir. Meyve yüzeyi pürüzsüz ve düzgündür. Meyvenin sapla birleştiği kısım genelde düz, bazen tümsek, enine kesiti ise genel olarak oval bir şekil gösterir. Ekimi, şubat-mart aylarında doğrudan tarlaya elle serpmeye veya mibzer ile yapılır. Bitkisi 60 cm civarında boylanır, yaprakları oval, rengi yeşil, yaprak uzunluğu 60-90 mm., yaprak genişliği 30-50 mm. arasında değişmektedir. Çiçeklerde taç yapraklar beyaz renkli, olgun meyveler kırmızı, olgunlaşma öncesi meyve rengi ise yeşildir. Kırmızı renkte olgunlaşmış meyvelerin hasadına ağustos ayında başlanır. Mevsim şartlarının uygunluğuna bağlı olarak 2 veya 3 kırım hasat yapılır. Yaş olarak verimi dekar başına 2-3 ton arasında değişmektedir. Kurutulduğu zaman yaş ağırlığının %75-80 ini oluşturan suyu kaybeder (URL-1; Fotoğraf 2).

Maraş Dondurması

Maraş Dondurması, Kahramanmaraş ili sınırları içinde yetişen kekik, keven, sümbül ve çiğdem gibi çiçeklerle beslenen keçilerin sütleri ile salebin harmanlanmasıyla yapılmaktadır. Rivayetlere göre Osmanlı döneminde saraylarda “karsambaç” adı verilen bir tür buzlu tatlının uzantısı olarak devam etmektedir. Yörede Maraşlı Osman Ağa diye bilinen ve Osmanlı saraylarına yabani orkide (salep) satan bir esnaf, bir gün satış bittikten sonra artan salebi, şeker ve süt ile karıştırarak kara gömer. Ertesi gün baktığında, salebin kıvamındaki değişiklik dikkatini çeker. Süt, salep ve şeker karışımının yoğunluk kazandığını ve sakız gibi uzadığını görünce, farklı bir lezzet olduğunu keşfeder. Çevresinde birçok kişinin bu tadı beğenmesinin üzerine “salepli karsambaç” olarak fazlası ile talep gören Maraş Dondurmasının doğduğu ileri sürülmektedir. Yapımında kullanılan keçi sütü ve salebin oluşturduğu yöresel tat ve aromanın yanında, Maraş Dondurmasını farklı kılan bir diğer özellik yapımında ortaya konan ustalık ve beceridir. Maraş Dondurması, özelliklerini ancak Kahramanmaraş yöresi içinde üretilen keçi sütü kullanıldığı takdirde kazanabilmektedir. Yapımında kullanılan keçi sütünün esas nitelik ve özellikleri Kahramanmaraş yöresine ait doğal koşullardan kaynaklanmaktadır. Maraş Dondurması sadece keçi sütü, salep ve şeker kullanılarak imal edilmektedir (URL-1). Maraş Dondurması, Türkiye’de üretilen dondurmalar arasında, nispeten düşük hacim genişlemesi, kendine özgü lezzeti (tat ve koku) ve aroması, özlü, biraz çiğnenebilen elastik (sert, esnek) yapısı, homojen parlak beyaz rengi, erimeye karşı dayanıklı olması ve düşük sıcaklıkta (-18 °C altında) özelliğini uzun süre muhafaza etmesi ile farklılaşmaktadır. Bu coğrafi işaretli ürün şehrin adı ile özdeşleşerek adeta kent simgesi haline gelmiş ve Türk tatlı kültüründe çok

önemli bir yer edinmiştir (Fotoğraf 3). Hatta Kahramanmaraş'ın marka şehir olmasında başat faktördür.

Fotoğraf 3: Çağlayancerit Cevizi ve Maraş Dondurması (URL-6).

Maraş Kelle Paçası

Maraş Kelle Paçası; büyükbaş ve küçükbaş hayvanların kelle (baş) ve paça (ayak) kısımları kullanılarak üretilen yöresel bir çorbadır (Fotoğraf 4). Sade ve karışık olmak üzere iki şekilde üretilir. Sade Maraş Kelle Paçası; yalnızca kelle eti ile üretilirken karışık Maraş Kelle Paçasında dil, göz, beyin, yanak eti ve paça kısımları bulunur. Bakır kaplarda sıcak olarak servis yapılmakta ve günlük olarak üretilip tüketime sunulmaktadır. Maraş Kelle Paçasının geçmişi Anadolu Selçuklular dönemine kadar² uzanır ve Maraş mutfağı içinde önemli bir yere sahip coğrafi işaretli üründür. Üretiminde; coğrafi işaret olarak 343 sayıyla tescilli Maraş Sumak Ekşisi Akıtı ve sarımsak, üzerine, 43 sayıyla tescilli Maraş Biberinin kavrulup dökülmesiyle ikram edilir. Ürün kelle ve paça etlerinin hazırlanması aşamaları da dahil olmak üzere büyük bir ustalık becerisi gerektirmektedir. Bu nedenle Kahramanmaraş ile ün bağı bulunan Maraş Kelle Paçasının tüm üretim aşamaları, belirtilen coğrafi sınırda gerçekleşir (URL-1; Fotoğraf 4).

²

Sadece Anadolu Selçukluları döneminde değil Dulkadir Beyliği döneminde de Maraş mutfağının önemli bir yeri olduğu bilinmektedir. Nitekim Dulkadir prenseslerinden Sitti Hatun, Fatih Sultan Mehmet ile evlendikten sonra Maraş yemek kültürünün Osmanlı sarayını etkilediği bilinmektedir (Alıç, 2021:116).

Fotoğraf 4: Maras Kelle Paçası / Maras Çöreği / Maras Tarhanası

Maras Parmak /Sıkma Peyniri

Maras Parmak/Sıkma Peyniri, pastörize edilmiş inek/keçi/koyun sütünden veya bunların karışımından üretilen, sıcak suda iki parmak (yaklaşık 2-3 cm) genişliğinde şekil verilerek yapılan yöresel bir peynirdir. Üretildikten sonra herhangi bir işlem yapılmadan yenilebildiği gibi her çeşit börek yapımında veya tuzu alınarak tatlı yapımında kullanılabilir. Kahramanmaraş'ta yaylacılık faaliyetlerinin yapıldığı kesimlerde yağ, peynir ve yoğurt ana besin öğeleridir. Çiğ koyun veya keçi sütünden sadece yaz aylarında üretilen parmak peyniri günümüzde, bunların karışımından her mevsim üretilir. Kahramanmaraş'ta parmak peynirinin üretildiğine dair en eski resmi kayıt 1969 yılına aittir. Coğrafi sınırda gerçekleşmesi gereken üretim şekli Kahramanmaraş'ta yetiştirilen inek, keçi, koyun sütü kullanılarak yapılması yönündedir. Ayrıca üretiminin tüm aşamalarının Kahramanmaraş'ta gerçekleştirilmesi gerekmektedir (URL-1; Fotoğraf 1).

Maras Sumak Ekşisi Akıtı

Sumak (*Rhus coriaria* L.), Antepfıstığıgiller (Anacardiaceae) ailesine bağlı *Rhus* grubunda yer alan Türkiye'de Ege, Akdeniz ve Doğu Anadolu Bölgelerinde doğal florada kendiliğinde yetişen bir bitkidir. Genellikle meyveleri kuru-

tulup öğütüldükten sonra baharat olarak kullanılmakta ve çeşitli yemeklere ekşi bir tat vermektedir. Türk mutfağında baharat ve lezzet artırıcı bileşenlerin sayısı sınırlı olmakla birlikte Doğu Akdeniz ve güney bölgelerde çeşidin ve kullanım oranının arttığı görülmektedir. Sumak, yaygın olarak kullanılan bir baharat türü olmasına rağmen, sumak ekşisi çoğunlukla yetiştigi yörelerin mutfaklarında aromatik bir tat olarak kullanılmaktadır. Bu nedenle Kahramanmaraş mutfağında da önemli bir kullanıma sahiptir. Maraş mutfağının sembollerinde biri olan sumak ekşisi (yerel deyimle ‘ekşi ahıtı’ veya ‘sumak akıtı’) temmuz sonu ile eylül aylarında üretilmektedir. Sumak ekşisi akıtı yörede yemeklere, çorbalara ve salatalara katılarak kullanılmaktadır. Özellikle Kahramanmaraş’a özgü ekşili çorba, dolma, kabak yemeği ve çeşitli salatalara ilave edilerek ürünlerin kendine has yöresel bir lezzet kazanmasına katkı sağlamaktadır. Maraş sumak ekşisi akıtı; bileşenleri, üretim metodu ve farklı tüketim şekilleri bakımından özgündür. Sumak meyvelerinin su ile özümsemesi suretiyle hazırlanan ekstrakt berraklaştırılır ve güneşte bırakılıp koyulaştırılarak konsantre elde edilir. Bölge halkı tarafından yaygın bir şekilde kullanılan bu aromatik ürün gittikçe tanınmaya ve kullanılmaya başlanmıştır. Üretimine Kahramanmaraş’a özgü geleneksel bir yöntem ile yapılmasından dolayı “Maraş Sumak Ekşi Akıtı” olarak adlandırılır. Ürün ünü ve yapılış şekli bakımından yöre ile özdeşleşmiş kültürel bir mirastır (URL-1; Fotoğraf 1).

Maraş Tarhanası

Maraş tarhanası yapım tekniği, doğal katkıları ve tüketim alışkanlıkları nedeniyle Türkiye’nin farklı yörelerindeki tarhanalardan ayrılmaktadır. Çoğunlukla un ve yoğurttan yapılarak toz şekilde kullanılan tarhana sadece çorba olarak tüketilmektedir. Dövme ve yoğurttan yapılarak çiğ üzerine ince bir şekilde serilip kurutulan Maraş Tarhanası ise yarı kurumuş (firik) halinde, kurumuş halde çerez gibi yenerek, çorba halinde, sıcak haldeki et veya kelle suyuna ıslanarak, yağda kızartılarak, ıslanmış tarhana yağda soğanla kavrulur, sıcak sac üzerinde gevretilerek ve fırınlanarak tercih edilmektedir. Maraş tarhanasının yapımında ana öğeler olarak yoğurt ve buğday yarması (dövme) kullanılmaktadır. Maraş Tarhanasının üretim şekli coğrafi sınıra özgüdür. Üretiminde yoğurt doğrudan pişirme aşamasında ilave edilmez. Önce buğday dövmesi su ile pişirilir. Kekik isteğe bağlı olarak çörek otu, ceviz, badem, biber vb. baharatlar ve yoğurt, pişmiş dövme (yarma) aşına karıştırılır. Yoğurdun pişirilmemesi ve baharat olarak içine kekik ile isteğe bağlı olarak çörek otu, ceviz, badem, biber, vb. baharatların katılması, Maraş Tarhanasının ayırt edici özelliklerinin başında yer almaktadır. Yoğurdun pişirilmeden işleme alınması nedeniyle bünyesinde bulunan probiyotik yoğurt kültürleri zarar görmez, yarmadan gelen prebiyotik doğal katkıları ile fonksiyonel özelliklerini kazanmaktadır. Maraş Tarhanası coğrafi sınırda, sazlık çubuklarla dokunmuş hasır, sergi türü ya da plastik çiğ adı verilen sergilere serilerek kurutulmaktadır. Bu nedenle

üretimi, coğrafi sınıra özgü koşullar ve ustalık becerisi gerektirmektedir. Yöre ile ün bağı bulunan Maraş Tarhanasının tüm üretim aşamaları, belirtilen coğrafi sınırdaki gerçekleşmektedir (URL-1; Fotoğraf 4).

Maraş Çöreği

Çörek içerik ve yapım tekniği bakımında Türkiye'nin farklı yörelerinde üretilip tüketilen yöresel tatlılardan biridir. Maraş çöreği ise içerik ve yapılaş şekli itibarıyla Kahramanmaraş'a özgü bir gıda ürünüdür. Özellikle Ramazan aylarında Kahramanmaraş halkı tarafından yoğun olarak yapıp tüketilmektedir. Fırınlarda ve pastanelerde üretilen ürün Kahramanmaraş'ta son 30 yıldan bu yana ticari olarak işletmelerde üretilip başta yöre halkı olmak üzere tüketime sunulmaktadır. Çöreğin en önemli ayırt edici özelliği, taş fırında pişmesi, yivli gürgen merdane ile hamur bezelerinin 15 cm açılmasıdır. Hamur bezeleri müşterilerin taleplerine göre daha küçük bezeler halinde de açılabilir. Yivli (dişli) gürgen merdane eni 8 cm, boyu 33 cm, yiv derinliği ve yiv aralığı 0,5 cm olan, gürgen ağacından üretilen ve Maraşlı marangoz ustaları tarafından yapılan bir çeşit merdane türüdür. Bu nedenle Maraş Çöreğinin hamur bezeleri özellikle Kahramanmaraş'ta üretilen yivli gürgen merdane ile açılması ve taş fırında pişirilmesi önem taşımaktadır. Ayrıca ürünün hazırlanması ustalık gerektirmektedir. Bu sebepten yöre ile özdeşleşmiş ve Türk Patent Kurumu tarafından tescillenmiştir (URL-1; Fotoğraf.4).

Çağlayancerit Cevizi

Çağlayancerit Cevizi, Kahramanmaraş ilinin Çağlayancerit ilçesinin yerli çeşidi olup, dolgun gövdeli, ekstra irilikte, açık sarı iç renginde, yumuşak yapılı ve kolay kırılarak içi tüm olarak çıkarılabilen, antraknoza ve iç kurduna dayanıklı bir ceviz türüdür. Erkek ve dişi çiçek oluşum zamanları birbirine yakın olduğu için meyve verimi oldukça yüksektir. Çiçeklenme süreci nisan-mayıs aylarında gerçekleşmektedir. Çağlayancerit Cevizinde ilk yapraklanma mart ortasından nisan başına kadardır. Yaprak dökümü kasım ve aralık ayında gerçekleşmektedir. Rakım olarak ise 1100-1500 m. aralığında yetişmektedir. Bitkisel özellikleri bakımından ise kazık kök oluşumu görülür. Taban suyuna dikkat edilmesi gerekmektedir. Su tutan killi topraklar ve aşırı kireçli topraklar gelişimini sınırlandırmaktadır. Gövdesi kuvvetli gelişir ve dalları yayvan bir taç yapısına sahiptir. 7 yaşında meyve verimine başlamakta, 10-12 yaşında ekonomik olgunluğa erişmekte ve ortalama 1500-2000 adet ceviz vermektedir (URL-1; Fotoğraf 3).

Maraş Ravanda Şerbeti

Maraş Ravanda Şerbeti Kahramanmaraş'a özgü meyveli bir şuruptur. Üretiminde herhangi bir katkı ve aroma verici madde kullanılmamaktadır. Tadı mayhoştur. Geçmişi eskiye dayanan Maraş Ravanda Şerbetinin Kahramanmaraş mutfak kültüründe önemli bir yeri bulunmaktadır. Coğrafi sınıra özgü üretim metodunun kullanılması nedeniyle Kahramanmaraş ile ün bağı oluşmuş-

tur. Maraş Ravanda Şerbetinin üretiminde, coğrafi sınırdaki yetişen üzümler kullanılır. Bağ bozumundan kalan kararmış, dalında kalmış, kurumuş, çok olgunlaşmış ya da tam olgunlaşmamış ancak küf gibi olumsuzluklar içermeyen üzümler toplanır, ayıklanır, ezilir ve geniş gözenekli metal süzgeçlerden geçirilir. Üretimi sırasında üzüm suyunun ikinci kez süzülmesi bez torbalar sık dokulu olup tabanı binbirdelik otu / sarı kantaron (*Hypericum perforatum L.*) ile kaplanarak bezin gözeneklerinin kapanması önlenir. Durulan süzüm, gıda ile temasına uygun cam kaplara konularak 3-4 gün güneşte bekletilerek koyulaştırılır. Koyulaşan ürün, temiz bir tülbentten geçirilerek süzülür. Maraş Ravanda Şerbeti, gıda ile temasına uygun cam veya plastik kavanozlara doldurulur. Serin ve ışık görmeyen ortamda 1 yıl kadar muhafaza edilebilmektedir (URL-1, Fotoğraf 7).

Fotoğraf 5: Maraş Sumak Ekşi Külü/Maraş cevizi (Maraş18)/Maraş Eli Böğründe (URL-6).

Bu tescilli coğrafi işaretli ürünlerin yanında Kahramanmaraş için başvuru süreci devam eden 12 adet yöresel ürün bulunmaktadır. Bu yöresel ürünlerin 10'u gastronomi turizmi için potansiyel oluşturmaya aday yöresel yemekleri ve ürünleri oluşturmaktadır. Ayrıca tescil başvurusu yapılan 10 yöresel lezzetin 9'u Mahreç İşareti, 1 tanesi ise Menşe adı grubunda yapılmıştır. Bu ürünler; Andırın Andız Pekmezi, Maraş Bertiz Kabarcık Üzümlü, Maraş Cevizi (Maraş 18), Maraş Ekşili Çorba, Maraş Eli Böğründe / Maraş Yanyana, Maraş Fıstık

Ezmesi, Maraş Gün Pekmezi / Maraş Kara Pekmez, Maraş Samsası, Maraş Sumak Ekşi Külü, Maraş Çiriş Böreğidir (Fotoğraf 5,6,7). İlde coğrafi işaret tescili için başvuru sayısı her geçen gün artmaktadır. Bu durum Kahramanmaraş'ın gerek coğrafi işaret tescili gerekse gastronomi turizminin devamlılığı için önem arz etmektedir. Ayrıca başvuru süreci devam eden ürünlerin başvurularını yapan kurumsal aktörün Kahramanmaraş Büyükşehir Belediyesi olduğu görülmektedir (Tablo 2). Bu durum yerel yönetimlerin coğrafi işaret tesciline verdiği değeri ve yaptığı çalışmaları göstermesi bakımından önem taşımaktadır.

Tablo 2. Kahramanmaraş'ta Gastronomi Alanında Başvuru Sürecinde Olan Coğrafi İşaretli Ürünler

Coğrafi İşaretin Adı	Başvuru Tarihi	Türü	Ürün Grubu	Başvuru Yapan
Andırın Andız Pekmezi	3.11.2021	Mahreç İşareti	Çikolata, şekerleme ve türevleri	Kahramanmaraş Büyükşehir Bel
Maraş Bertiz Kabarcık Üzümlü	6.07.2021	Menşe Adı	İşlenmiş, işlenmemiş meyve, sebze, mantarlar	Kahramanmaraş Büyükşehir Bel
Maraş Cevizi (Maraş 18)	3.11.2021	Mahreç İşareti	Çikolata, şekerleme ve türevleri	Kahramanmaraş Büyükşehir Bel
Maraş Ekşili Çorba	3.11.2021	Mahreç İşareti	Yemekler ve çorbalar	Kahramanmaraş Büyükşehir Bel
Maraş Eli Böğründü / Maraş Yanyana	3.11.2021	Mahreç İşareti	Yemekler ve çorbalar	Kahramanmaraş Büyükşehir Bel
Maraş Fıstık Ezmesi	19.09.2016	Mahreç İşareti	Çikolata, şekerleme ve türevleri	Kahramanmaraş Büyükşehir Bel
Maraş Gün Pekmezi / Maraş Kara Pekmez	3.11.2021	Mahreç İşareti	Çikolata, şekerleme ve türevleri	Kahramanmaraş Büyükşehir Bel
Maraş Samsası	3.11.2021	Mahreç İşareti	Çikolata, şekerleme ve türevleri	Kahramanmaraş Büyükşehir Bel
Maraş Sumak Ekşi Külü	3.11.2021	Mahreç İşareti	Yiyecekler için lezzet vericiler, soslar, tuz	Kahramanmaraş Büyükşehir Bel
Maraş Çiriş Böreği	3.11.2021	Mahreç İşareti	Fırıncılık, pastacılık hamur işleri, tatlılar	Kahramanmaraş Büyükşehir Bel

Kaynak: Türk Patent ve Marka Kurumu (2022)

Fotoğraf 6: Maraş-Bertiz Kabarcık Üzümü / Maraş Kara Pekmez / Maraş Samsası / Andırın Andız Pekmezi (URL-6).

*Bir destinasyondaki yemek tüketiminin turistlere yaşattığı deneyim, destinasyon için önemli bir çekim faktörü ve pazarlama yöntemidir. Kahramanmaraş mutfağı destinasyon çekicilik unsuru olarak gastronomi turizminin birçok avantaj ve dezavantajını bünyesinde bulundurmaktadır. Bu bağlamda *Kahramanmaraş'ta gastronomi turizmi açısından avantaj oluşturan unsurlar*;

*Kahramanmaraş yöresel mutfağının sürdürülebilir bir turistik çekiciliğinin olması.

*Kahramanmaraş'ın fiziki ve beşeri coğrafya özellikleri sayesinde turizm potansiyeli ve çeşitliliği bakımından zengin bir mekan olması.

*Yüzyıllardır çeşitli kültürlerle ve medeniyetlere ev sahipliği yapması nedeniyle zengin yöresel yemek kültürüne sahip olması.

*Yörede ulaşım ve diğer altyapı koşullarının gelişmiş olması

*Yetkililerin yörede gastronomi turizminin gelişimi için gösterdiği çabalar.

*Turizm sektörü içerisinde adını duyurmaya başlayan Gurme Turlarına Gaziantep, Hatay gibi illerin yanında Kahramanmaraş'ın da eklenmesi.

*İl'e ait tescillenmiş 19 yöresel coğrafi işaretin 11'unun gastronomi turizmi için önem arz eden gıda ürünlerinin oluşturması.

*Başvurusu süreci devam eden 10 adet yöresel lezzetin yer alması.

*Yörenin coğrafi işaret tescil konusunda yüksek bir potansiyele sahip olması.

*Şehir ile özdeşleşmiş Maraş Dondurması, Tarhanası, Kelle Paçası, Çöreği gibi coğrafi işaretlerin şehrin sembolü haline gelmesi.

* Kahramanmaraş'ın marka şehir olmasında Maraş Dondurmasının başat faktör olması.

*Kahramanmaraş mutfağında önemli bir yere sahip olan Maraş Dondurmasının bir müzesinin olması.

*Türkiye'de Avrupa Birliği tarafından coğrafi işaret tescili verilmiş Malatya Kayısı'nın, Elbistan ilçesinde, Antep Fıstığı'nın ise Kahramanmaraş ilinde üretilebileceği tescil belgelerinde yer alması.

*Kahramanmaraş'ta düzenlenen dondurma ve yemek festivallerinin yöreye yerli ve yabancı birçok turisti çekmesi.

Kahramanmaraş'ta Gastronomi Turizmi Açısından Dezavantaj Oluşturan Unsurlar ise;

*Coğrafi işaretli ürünlerin tanıtım eksikliği.

*Gaziantep, Şanlıurfa, Kayseri, Adana gibi gastronomi alanında çekicilik oluşturan şehirlerin arasında yer alması.

*Coğrafi işaret tescili konusunda paydaşların yeterli faaliyet gösterememesi (ticaret ve sanayi odaları, esnaf, yerel halk) ve etkin rol oynamaması.

*Kahramanmaraş'ın tanınırlığını sağlayan bazı öğelerin daha ön plana çıkması (Unesco yaratıcı edebiyat şehri başvurusu ve Expo 2023 projesi).

*Kentte çekicilik oluşturan turistik lezzetlerin geri planda bırakılması, Maraş'ın adını bir gastronomi şehri olarak duyuramaması.

*Kahramanmaraş'ta hizmet veren işletmelerin günümüz modern işletmecilik standartlarına henüz ulaşamamış olması.

*Coğrafi işaretle tescillenmiş yöresel tat ve ürünlerin yeterince ön plana çıkarılmaması.

*Yöresel yemeklerin ve coğrafi işaretli ürünlerin restoran menülerinde yeterince yer almaması ve turistlere pazarlanamaması.

Fotoğraf 7: Maraş Ekşili Çorbası/ Maraş fıstık ezmesi/ Maraş Ravanda Şerbeti/ Maraş Çiriş Böreği (URL-6).

Sonuç ve Öneriler

Coğrafi işaret, ürünlerin geleneksel üretim yöntemleri ve özellikleri koruma altına alınarak gelecek nesillere aslını koruyarak aktarılmasını sağlamaktadır. Aynı zamanda coğrafi işaret tescilli olan ürünlerin yöresel özelliklerinin korunmasının yanında, ürünlerin daha hijyenik şartlarda üretilmesine, ticari alanda rekabet şanslarının artmasına sebebiyet vermektedir. Bu nedenle gastronomi turizmi için önemli bir unsur haline gelmiş ve turistlere alternatif bir turizm çeşidi sunmuştur. Son yıllarda hem dünyada hem de Türkiye’de coğrafi işaret tescilinin piyasalarda büyük avantajlar sağladığı ve turizm sektörü için çekicilik oluşturan öğeler arasında yer aldığı görülmektedir.

Kahramanmaraş zengin mutfağı ve yöresel tatlılarıyla gastronomi turizmi açısından turistlerin dikkatini çekebilecek ürünlere sahiptir. Türkiye’de Kahramanmaraş 19 coğrafi işaretli ürünle en fazla tescile sahip olan on üçüncü ildir. Bu ürünlerin ikisi menşe adı, on yedisi mahreç işareti olarak tescil edilmiştir. Andırın, Afşin ve Çağlayanerit ilçeleri birer tescilli coğrafi işaretli ürüne sahipken diğer ürünlerin tescili Kahramanmaraş şehir merkezine aittir. Türk Patent ve Marka Kurumu tarafından Maraş Dondurması, Maraş Çöreği, Maraş Biberi, Maraş Tarhanası, Maraş Kelle Paçası, Andırın Tırşığı, Çağlayanerit Cevizi, Maraş Sumak Ekşisi Akıtı, Maraş Parmak/Sıkma Peyniri, Maraş Ravanda Şerbeti, Afşin Koçovası Sarımsağı coğrafi işaret olarak tescil edilmiştir. Ayrıca başvuru süreci devam eden 10 yöresel ürün ile Kahramanmaraş her geçen gün coğrafi işaret çeşitliliğini arttırmaktadır.

Gastronomi bir yörenin tanıtımı sağlayan en önemli unsurlardan biri olup, o yörenin kültür unsurlarını içerisinde barındırmaktadır. Kahramanmaraş'ta da tescillenen ve başvuru süreci devam eden coğrafi işaretli ürünlerin dışında Maraş Ekşili Kebap, Ekşili Aya Sulusu, Eli Böğründe, Yoğurtlu Kebap, Sulu Yağlı Köfte, Ekşili Et Kabağı Sulusu, Acem Pilavı, Simit Köftesi, Sömelek Köfte, Hapısa Tatlısı, Cevizli Kıрма Tatlısı, Ürtmekli Çökelek Böreği, İncir İlendisi Tatlısı, Çullama gibi yöresel tatların da coğrafi işaretli ürün dâhilinde değerlendirilebileceği düşünülmektedir.

Kahramanmaraş, yöresel mutfağı ve ürünleri ile oldukça köklü ve zengin bir mutfak kültürüne sahiptir. Bu zengin mutfak kültürünün ve tescil edilen ürünlerin gastronomi turizmi kapsamında tanıtılması ve pazarlanmasının sağlanması gerekmektedir. Doğru tanıtım ile maksimum kazanç elde edilebileceği gibi bu ürünlerin marka değerleri de arttırılabilecektir. Bu anlamda Kahramanmaraş'ın simgesi haline gelmiş Maraş dondurması için uluslararası bir dondurma festivali yapılması, Çağlayancerit'te ceviz festivali, Andırın'da Tirşik festivali, yine coğrafi işaret için başvurusu yapılmış olan Bertiz kabarcık üzüm festivali coğrafi işaretli ürünlerin tanıtımı noktasında önemli bir araçtır. Bu sayede şehre gelecek olan yerli ve yabancı turistlere Maraş tarhanası, biberi, sumak ekşisi akıtı, çöreği, cevizi, tirşiği ve kelle paçası gibi diğer coğrafi işaretli ürünleri de tanıtılacaktır. Bu ürünlerin tanıtılması ve gastronomi turizminde kullanılması bölgesel kalkınma için önemli bir katma değerdir. Bu bağlamda bölgesel kalkınmanın sağlanması ve yöresel Maraş mutfak kültürün korunabilmesi için coğrafi işaretli ürün festivallerinin çeşitlendirilmesi ve tescil sayısının arttırılması teşvik edilmelidir. Bölgedeki turistik konaklama alanlarında ve restoranlarda turistler için tescilli ürünlerin tanıtılmasına yönelik programlar düzenlenmelidir. Sosyal medyanın bu konuda aktif bir şekilde kullanılması sağlanmalıdır. Tescilli yöresel ürünlerin uluslararası pazarda ekonomik kalkınmada kullanılabilmesi ve bu çarkların dönebilmesi için üretim ve pazarlama alanında güçlü bir altyapı ağının oluşturulması gerekmektedir. Aynı zamanda bu ürünlerin ulusal ve uluslararası pazarda ihracatının yapılması ve üreticiye döviz getirisi sağlanması için yetkili kurumlarca denetim ve yönetim sistemleri oluşturulmalıdır. Yerel halkın bu ürünlere karşı farkındalıkları artırılmalıdır. Kahramanmaraş'ın coğrafi işaretli ürünleri için doğru amblem kullanımı sağlanmalıdır. Coğrafi işaret tescili yapılabilecek potansiyel ürünlere yerel yönetimler dışında üreticilerin de Türk Patent ve Marka Kurumuna başvuru yapması teşvik edilmelidir. Hatta bu ürünlerin Avrupa Birliği coğrafi işaretli ürünler (Antep Baklavası/Gaziantep Baklavası, Aydın İnciri, Malatya Kayısısı, Aydın Kestanesi, Taşköprü Sarımsağı, Milas Zeytinyağı ve Bayramiç Beyazı gibi) statüsüne sahip olabilmeleri için çalışmalar yapılmalıdır. Coğrafi işaretli ürünlere yönelik paydaşlar bazında farkındalık oluşturulduğunda Kahramanmaraş'ın gastronomi şehri olma yolunun açılacağı düşünülmektedir.

Kaynakça

- Agarwal, S., Barone, M. J. (2005). *Emerging Issues for Geographical Indication Branding Strategies*, 9. Midwest Agribusiness Trade Research and Information Center, Iowa State University.
- Akgöl, Y. (2012). *Gastronomi Turizmi ve Türkiye'yi Ziyaret Eden Yabancı Turistlerin Gastronomi Deneyimlerinin Değerlendirilmesi* (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Mersin Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Turizm İşletmeciliği Anabilim Dalı.
- Alıç, S. (2021). *Anadolu Beyliklerinde Siyasi Evlilikler*, Selenge Yayınları, İstanbul.
- Arıncı, K. (2019). *Doğal, Beşerî, İktisadi ve Siyasal Yönleriyle Akdeniz ve Karadeniz Bölgeleri*. Erzurum: Zafer Medya.
- Başaran, D. (2016). *Kırsal Kalkınmada Coğrafi İşaretlerin Etkisi: Gaziantep ve Siirt İlleri Örneği*. Yüksek Lisans Tezi. Akdeniz Üniversitesi, İktisat Anabilim Dalı, Gıda Ekonomisi ve İşletmeciliği Programı, Antalya, Türkiye.
- Bowen, S., Zapata, A. (2009). "Geographical Indications, Terroir and Socio Economic and Ecological Sustainability: The Case of Tequila" *Journal of Rural Studies*, Number 25, 1-2.
- Caenegem, V.W.; Drahos, P. ve Cleary, J. (2015). *Provenance of Australian Food Products: Is There A Place For Geographical Indications?*, Rural Industries Research and Development Corporation.
- Çağlı, I. B. (2012). *Türkiye'de Yerel Kültürün Turizm Odaklı Kalkınmadaki Rolü: Gastronomi Turizmi Örneği*. (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi). İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Turizm İşletmeciliği Anabilim Dalı.
- Dayısoylu, K. S.; Yörükoğlu, T. ve Ançel, T. (2017). *Kahramanmaraş'ın Coğrafi İşaretli Ürünleri ve İlin Potansiyel Durumu*. KSÜ Doğa Bilimleri Dergisi, 20(1), 80-88.
- Demirkan Delice, Ş. (2016). *Coğrafi İşaretli Ürünlere Yönelik Pazarlama Stratejileri*. Türk Patent ve Marka Kurumu, Ankara.
- Doğanlı, B. (2020). *Coğrafi İşaret, Markalaşma ve Kırsal Turizm İlişkileri*. İnsan ve Sosyal Bilimler Dergisi, 3(2), s. 525-541.
- Gangjee, D. (2015). *Geographical Indications and Cultural Rights: The Intangible Cultural Heritage Connection*. Research Handbook on Human Rights and Intellectual Property. Edward Elgar Publishing.
- Gökovalı, U. (2007). *Coğrafi İşaretler ve Coğrafi İşaretlerin Ekonomik Etkileri: Türkiye Örneği*, Atatürk Üniversitesi İktisadi İdari Bilimler Dergisi. 21(2), s. 141-160.
- Gündoğdu, G. (2006). *Türk hukukunda Coğrafi İşaret Kavramı ve Korunması*. Beta Basım Yayın, İstanbul, s. 9-27.
- Güzel, G. (2009). *Gastronomi ve İnovasyon*, İz Atılım Üniversitesi Dergisi, Sayı:8, s. 28-29.
- İlhan, I. (2011). *Gastronomi: Yeme-İçme Bilim ve Sanatı*. Erişim Adresi: <http://yemek.meltem.gen.tr>.
- Jay, T., Taylor, M. (2013). *A Case of Champagne: A Study Of Geographical Indications*. Corporate Governance Journal, 29, s. 1-31.
- Karademir, N. (2021). "Türkiye'de Avrupa Birliği Tescilli Coğrafi İşaretli Ürünlerin Ekonomik Kalkınma Kapsamında Değerlendirilmesi", *Journal Of Social, Humanities and Administrative Sciences*, 7(41):1164-1183.

- Karasar, N. (2014). *Bilimsel araştırma yöntemi* (26. baskı). Ankara: Nobel Akademik Yayıncılık.
- Kozak, M. (2018). *Bilimsel Araştırma: Tasarım, Yazım ve Yayımlar Teknikleri*. 4. Baskı, Ankara: Detay Yayıncılık.
- Lin, Y. C.; Pearson, E. T. ve Liping, A. (2011). Food As A Form Of Destination Identity: A Tourism Destination Brand Perspective, *Tourism And Hospitality Research*, 11 (1): 30-48.
- Marcolini, C. M.; Parras-Rosa, M. ve Lopez-Zafra, E. (2015). Designations And Consumer Perceptions: An experimental Study And Implications For Agricultural Policy, *British Food Journal*, 117(3), s. 1188-1204.
- Moran, K. (1993). Rural Space As Intellectual Property, *Political Geography*, 12(3), s. 264.
- Özkaya, F. D.; Sünnetçioglu, S. ve Can, A. (2013). Sürdürülebilir Gastronomi Turizmi Hareketliliğinde Coğrafi İşaretleme'nin Rolü (The Role Of Geographical Indication In Sustainable Gastronomy Tourism Mobility). *Journal Of Tourism And Gastronomy Studies*. 1(1) s. 13-20.
- Rangnekar, D. (2004). The Socio-Economics of Geographical Indications ICTSD-UNCTD, Issue paper No. 8.
- Rusher, K. (2003). The Bluff Oyster Festival And Regional Economic Development: Festivals As Culture Commodified, In Hall, C.M. Sharples.
- Savaşkan, Y., Kınır, S. (2020). Sakarya İli Gastronomik Unsurlarının Coğrafi İşaret Kapsamında Değerlendirilmesi. *Alanya Akademik Bakış Dergisi*, 4(3), s. 939-961.
- Shenoy, S. S. (2005). *Food Tourism And The Culinary Tourist* (Doctoral Dissertation).
- Soner, F. (2013). *Gastronomy Tourism: A Solution For Small Cities Marketing And Regional Development*. (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Yeditepe Üniversitesi, Gastronomi ve Mutfak Sanatları Anabilim Dalı.
- Suratno, B. (2004). Protection Of Geographical Indications. *IP Management Review*, s. 87-93.
- Şahin, A., Meral, Y. (2012). Türkiye'de Coğrafi İşaretleme ve Yöresel Ürünler. *Türk Bilimsel Derlemeler Dergisi*, 5(2): 88-92.
- Şengül, S., Türkay, O. (2016). Akdeniz Mutfak Kültürünün Gastronomi Turizmi Bağlamında Değerlendirilmesi. *Journal of Tourism and Gastronomy Studies*, 4, s. 86-99.
- Tepe, S. (2008). Coğrafi İşaretlerin Ekonomik Etkileri (Uzmanlık Tezi). T.C. Türk Patent Enstitüsü Markalar Dairesi Başkanlığı, Ankara.
- TRIPS Agreement (The Agreement on Trade-Related Aspects of Intellectual Property Rights)-(Fikri Mülkiyet Haklarının Ticaretle İlgili Yönleri Hakkında Sözleşme) <https://www.telifhaklari.gov.tr/Ticarette-Baglantili-Fikri-Mulkiyet-Anlasmasi-TRIPS>. Son Erişim Tarihi: 08.06.2022.
- TÜİK. (2022). Kahramanmaraş İli Nüfus Bilgileri. Türkiye İstatistik Kurumu.
- TÜİK. (2020). Türkiye İstatistik Kurumu. Son Erişim Tarihi: 27.06.2021.
- URL-1 <https://ci.turkpatent.gov.tr/veri-tabani>. Erişim Tarihi: 10.05.2022.
- URL-2 <https://marascavucumda.com/>. Erişim Tarihi: 10.05.2022.
- URL-3 <https://kahramanmaras.ktb.gov.tr/TR-250981/kahramanmaras-cografisi-isaretleri.html>. Erişim Tarihi: 10.05.2022.

- URL-4 <https://www.aksutvhaber.net/kahramanmaras/tur-rehberleri-kahraman-marasta-lezzet-turu-yapti-h48967.html>. Erişim Tarihi: 10.05.2022.
- URL-5 <https://www.anadoluzlenimleri.com/genel/cografi-isaretli-biber-maras-biberidir-h1988.html>. Erişim Tarihi: 10.05.2022.
- URL-6 <https://kahramanmaras.ktb.gov.tr/TR-250981/kahramanmaras-cografi-isaretleri.html>. Erişim Tarihi: 10.05.2002.
- URL-7 https://ec.europa.eu/info/index_en. Erişim Tarihi: 10.05.2022.
- Yazıcıoğlu, İ.; Işın, A. ve Yalçın, E. (2019). Coğrafi İşaretli Ürünlerin Gastronomi Turizmi Kapsamında Değerlendirilmesi: Akdeniz Bölgesi Örneği. *Gastroia: Journal of Gastronomy and Travel Research*, 3(4), s. 861-871.
- Yıldırım, A., Şimşek, H. (2013). Sosyal Bilimlerde Araştırma Yöntemleri. Seçkin Yayıncılık.
- Yıldız, F.; Akbaba, M. ve Özel, G. (2017). Destinasyon Çekicilik Unsuru Olarak Gastronomi Turizmi: Kilis İli Örneği (Bildiri Tam Metni). 3. Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi Uluslararası Sosyal Bilimler Sempozyumu. s. 575-583.
- Wolf, E. (2006). *Culinary Tourism: The Hidden Harvest*. Dubuque, IA: Kendall/Hunt Publishing Company.

MARAŞÎZÂDE AHMED KUDDÛSÎ'NİN
“CÛRMİM İLE GELDİM SANA” REDİFLİ GAZELİNİN DEĞERLENDİRİLMESİ

YAKUP POYRAZ* - ESRA TONO**

Giriş

Ana rahminde senin ışkınla feryâd eyleyüb
Seksen iki yıl seni zikr itmîşem subh u mesâ (Kuddûsî)

Ahmed Kuddûsî, Niğde'nin Bor ilçesinde 1769 (H.1183) tarihinde dünyaya gelmiş, hayatının büyük bir kısmını burada geçirmiş, 1849 (H.1265) yılında yine aynı yerde seksen iki yaşında vefat etmiş ve burada defnedilmiştir. Bu dönem Osmanlı Devleti'nin siyasi, içtimaî, iktisadî, ilmî ve askerî alanlarda gerilediği bir dönemdir. Sık sık padişah ve sadrazamların değiştiği bu dönemde bilimde yenilik, ekonomide gelişmişlik ve sosyal hayatta huzur beklemek neredeyse imkânsızdır. Bu olumsuzluklar aynı zamanda toplumda çözülmelere de sebep olmuş, halk gittikçe fakirleşmiştir. Kuddûsî Baba, tarihin buhranlı bir döneminde Anadolu'yu iman ve aşkla mayalayan erenlerden birisi olmuş, daima etrafına pozitif bir enerji yaymış ve çevresindeki tüm insanlara umut ışığı saçmıştır.

Babası Maraş'tan Bor'a gelip yerleşen Maraşlı el-Hacc eş-Şeyh es-Seyyid İbrahim Efendi (ö.1786)'dir. İlk dini bilgileri babasından alan ve tasavvuf yolunda ona intisap eden Kuddûsî, babası vefat edince Bor'dan ayrılarak Turhal, Erzincan, Kayseri gibi şehirleri gezmiş, sonra Şam'a ve Mısır'a, oradan da Hicaz'a geçmiştir. On yedi yıl Mekke'de yaşamıştır. Daha sonra Anadolu'ya dönmüş ve doğum yeri olan Bor'daki zaviyesinde vaktini müridlerine vaaz ve nasihat ederek geçirmeye çalışmıştır (Tenik, 2011: 33). 67 yaşında Hicaz'dan Bor'a dönen Kuddûsî artık memleketindedir. Ancak uzun bir sürenin ardından burada tekrar tutunmak ve toprağa yerleşmek zor olmuş, bazı maddeperestlerin ve eşkıyanın menfaatine dokunmuştur. Yönetimi de etkileyen bu zalimlerin düşmanlıklarından dolayı ev tecridine tabi tutulmuş ömrünün son döneminde on üç yıl kadar kendi evinde zorunlu inziva hayatı yaşamak durumunda kalmıştır.

Bazı kaynaklara göre, hayatının son yıllarında Kuddûsî, Sultan Abdülmecid (ö. 1861) ile de görüşmüş ve onun sevgisini kazanmıştır. Kuddûsî'nin birçok şiirinde isim vererek Sultan Abdülmecid'in hem iyi

* Prof. Dr., Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi, İnsan ve Toplum Bilimleri Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, yakupboyraz46@hotmail.com, Orcid: 0000-0003-2443-7533

** Yüksek Lisans, Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Türk Dili ve Edebiyatı ABD, esratono229@gmail.com, Orcid: 0000-0002-2785-6023

yönetimini (1839-1861) hem de güzel ahlâkını methetmesi, ona dualar etmesi bu görüşmenin gerçekleştiğini destekler niteliktedir. Ancak Kuddûsî'nin ölümüne kadar (1849) ev tecridi bir türlü kalkmamıştır.

Anadolu'yu irfan ve samimiyet ile mayalayan Mevlana ve Yunus Emre gibi erenlerden feyz aldığı söyleyen ve onlarla ilgili şiirler yazan Kuddûsî, daha önce intisap ettiği Nakşibendiyye yolunu bırakarak nispeten daha kolay kabul ettiği Kadiriyye tarikatına geçmiş; görüşlerini, duygularını ve coşkularını bu çerçevede daha iyi ifade etme imkânı bulduğunu ifade etmiştir. Aslında Kuddûsî, söylemiş olduğu “Hem Halvetî hem Celvetî hem Kadirî hem Nakşiyem” sözü ile bütün tarikatlara eşit yakınlıkta olduğunu belirtmiştir (Kuddûsî, 2018:XVI).

Maraşîzâde Ahmed Kuddûsî, Allah'ın Kuddûs ismine mazhar olduğu veya bu ismin mazharı olmayı umduğu için şiirlerinde “Kuddûsî” mahlasını kullandığını söyler. Kuddûs, hiç eksiği olmayan, pak, temiz anlamlarına gelir. Sonda-ki nispet -îsi isme aidiyet, nisbiyet ve ilgili olma anlamı ekler. Kuddûsî daha çocuk yaşta ilâhî ‘aşk ile yoğrulduğunu, mayasının aşk olduğunu, kendi tercihi olmadan Hakk’dan kendisine bu letâfet şarabının içirildiğini söylemektedir. On iki yaşında iken girdiği bu aşk potasında aşkın ateşiyle zamanla yok olup “hiç”e dönüştüğünü anlatır. Ayrıca Kuddûsî, Allah'ın “Kuddûs” ismine mazhar olduğundan, bu aşk atmosferine düştüğünü ifade eder. Daha doğmadan önce anne karnında iken “Kuddûs” zikrini duyan annesine babasının: “Bunu kimseye söyleme bu oğlumuz kemâl sahibi olacak inşallah.” demesi, ebeveynin nasıl bir çocuğa sahip olduklarını ve bunun bilinciyle hareket ettiklerini göstermesi bakımından önemlidir.

Kuddûsî, elest bezminde verdiği sözü yerine getirmenin bir mükâfatı olarak ilâhî sevginin gönlüne doğduğunu söyler. Bundan dolayı ilâhî lütfun gönül dünyasını Hakk sevgisiyle devamlı olarak kontrol altında tuttuğunu ifade eder. “Kuddûs” ismini daha annesinin rahmindeyken yüklendiğini ve üzerine aldığını, bundan dolayı da Allah dışında herhangi bir varlığa, nesneye meyletmesinin mümkün olmadığını her vakit vurgular.

XIX. yüzyılda Anadolu’da yetişen önemli mutasavvıf şairlerinden biri olan Kuddûsî, şiirlerinde hayatı hakkında yer yer bilgiler verir. Pendname eserinde hayatı, ailesi, yaşam tarzı, tasavvuf anlayışı ve düşünceleri konusunda açıklamalar yapmıştır.

Ehl-i sünnet tasavvuf anlayışını şiirlerinde ortaya koyan, gönül zenginliği ile tevazu’u şahsında birleştiren şair, “cürmim ile geldim sana” redifli gazelini de bu anlayış çerçevesinde yazmıştır.

Bu çalışmada Maraşlı divan şairlerinden Kuddûsî Baba’ya ait olan, bestesi de yapılmış ve ilahi olarak da söylenen bu musammat gazelin değerlendirilmesi yapılacak ancak öncelikle musammat gazel hakkında bilgiler verilecektir.

2. Musammat Gazel Nedir

Gazel, beyitlerden oluşan bir nazım şeklidir. Musammat nazım şekilleri ise bentlerden oluşur. Bent en az üç mısradan oluşmalıdır. Ortalama 5-15 bendin bir araya gelmesiyle oluşan nazım şekillerinin genel adına çok bentli musammatlar denir. Musammatlar, telif veya tazmin (mısra ekleme yoluyla yapılanlar) şeklinde karşımıza çıkabilir.

Musammat kelimesi “inci veya boncuk dizilmiş iplik, arka arkaya sıralanmış olan, dizi veya gerdanlık” gibi anlamlara gelen Arapça “samt” kökünden türemiş bir kelimedir (Ahterî 2014:518; Vankulu, 2014:I/1246). Edebî terim olarak “musammat” iki manada kullanılmaktadır. Bunlardan ilki nazım şekliyle ilgilidir ve bent esasına göre yazılmış şiirlerin geneli bu şekilde adlandırılmıştır. Müselles, murabba, muhammes, müseddes, müsebbba, müsemmen, mütessa, muaşşer, terki-i bent, terci-i bent gibi üç, dört, beş, altı, yedi, sekiz, dokuz, on veya daha fazla sayıdaki mısralarla kurulu değişik sayıdaki bentlerden oluşan nazım şekillerinin genel adına musammat denilmiştir. İkincisi ise kafiyeyle ilgilidir ve aruzun “mefâ’ilün mefâ’ilün mefâ’ilün mefâ’ilün”, “müstef’ilün müstef’ilün müstef’ilün müstef’ilün” gibi iki eşit parçaya bölünebilen vezinleriyle yazılmış iç kafiyeli gazel, kaside, kıta nazım şekliyle oluşturulan şiirler için kullanılmıştır (Cengiz, 1986:291; İpekten, 1994:8).

Cem Dilçin musammat gazelleri şöyle tanımlamaktadır: “Dize ortalarında iç kafiye olan gazeller de vardır. Böyle gazellere musammat gazel denir. İç kafiye, matlardan sonra gelen beyitlerin birinci dizelerinin sonu ile her iki dizenin ortasında bulunur. Matla beytinin ortaları da ayrıca kafiyeleşir. Matla beytinin ortasında iç kafiye bulunmayan musammat gazeller de vardır. Bu tür gazeller genellikle aruzun iki eşit parçaya bölünebilen 4 tefileli kalıplarıyla yazılır. Bir musammat gazelin, eğer matla beyti de iç kafiyeli ise vezin açısından eşit olan parçaları alt alta dizildiğinde her beyit 4 dizeli bir bent gibi görünür ve bir murabba-ı müzdevic biçimi ortaya çıkar. Bu durumda kafiye düzeni aa-xa-xa-xa-xa olan beş beyitlik bir gazelin kafiyelerinin düzeni baba-ccca-ddda-eeee-ffffa ya da xaxa-bbba-ccca-ddda-eeee gibi görünür. Bir murabban kafiye düzeni de zaten böyledir.” (Cengiz, 1986:98-99).

Kurnaz ve Çeltik ise musammat gazel ile murabba ilişkisini anlatırken mısra sonundaki asıl kafiye ve redifle birlikte mısra içlerinde de ‘iç kafiye’ ya da divan şiirindeki adıyla ‘musammat kafiye’ denilen ikinci bir kafiye bulunabilir. Böyle şiirlere nazım şekline göre musammat gazel, musammat kaside, musammat kıta vb. isimler verilir. Musammat kafiye dört mefâ’ilün, dört fâilâtün veya “mefûlü mefâ’ilün mefûlü mefâ’ilün” gibi iki eşit parçaya bölünebilen vezinlerle meydana gelir. Musammat beytin, iç kafiyesine göre ‘aaaa, baba, bbba’ düzenlerinde dörtlüğe dönüşebileceği, ilk beyitte bazen ‘xaxa’ kafiye örgüsünün de olabileceğini belirtirler (Kurnaz ve Çeltik, 2013:126-130).

Şairlerin gazel, kaside ya da kıta gibi nazım şekilleriyle beyitler hâlinde, aruzun iki eşit parçaya bölünebilen vezinleriyle musammat yani iç kafiyeli şiirler yazabileceklerini de düşünmek gerekir. Bunun en önemli göstergesi bu tür şiirlerin şairler tarafından mürettep divanlarda murabbalar kısmında değil de kasideler, gazeller veya kıtalar kısmında gösterilmesidir. Bu yüzden 4 mefâ'ilün, 4 müstef'ilün gibi iki eşit parçaya bölünebilen ve iç kafiyeyle sahip gazel, kaside veya kıta nazım şekliyle yazılmış şiirleri musammat gazel/kaside/kıta olarak adlandırmakta bir engel olmamalıdır. Ancak bu tür şiirlerin Türk edebiyatının gelişim çizgisi içinde koşma ve murabbayla yakın ilişkisinin varlığı elbette vurgulanabilir (Kurnaz ve Çeltik, 2013:126-130).

Muhsin Macit ise “musammat” teriminin anlamlarını verdikten sonra özellikle bu şiirlerin koşmayla olan ilişkisine ve şiire kazandırdığı ahenge de temas etmiştir: “Musammat kaside ve gazelerde olduğu gibi bu şekilde kafiyelenmiş beyitlerde de koşma şeklinde dörtlüklere dönüştürülmesi mümkün olan yapıların ortaya çıktığı görülür. Bu tür kafiyeler aruzun ritmiyle birlikte âhengi sağlayan bir unsur olarak dikkati çeker. Bilhassa divan şiirinin teşekkül dönemlerinde bu tür yapıların tercih edildiği bilinmektedir. Belki de halk şiirinin âhengi ile kulakları dolmuş bulunan ilk Türk şairleri, koşmanın dört mısraını beyit hâline sokarak gazel tarzına geçivermişlerdir. Ancak, daha sonraki dönemlerde de musammat kafiyeli şekillerin sayısal olarak azalmasına rağmen nitelik açısından daha mükemmel örneklerin verildiği bilinen bir husustur.” (Macit, 2005:80-81). Muhsin Macit’in de ifade ettiği üzere musammat şiirlerdeki iç kafiye ahenge büyük katkısı vardır ve bu şiirler ilk okunduklarında bu vasıflarıyla kendilerini hemen fark ettirirler.

Kısaca tekrar etmek gerekirse musammat gazel, bir beytin dizelerinin orta yerinde bulunan iç kafiye demektir. Beytin her dizesi eşit bir şekilde bölündüğü zaman, uyaklı bir dörtlük haline dönüşmektedir. Beyitlerin ortadan bölünbilme özelliğinden dolayı musammat gazellerin eş değerli vezinlerle yazılması şarttır. Musammat gazeller dönüştükten sonra, musammat nazım şekillerinden biri olan murabbaya benzemektedir ama her yönüyle bir musammat değildir. Özellikle ilk bendin kafiye düzeni farklılık gösterir (xaxa) veya bazen gazelin ilk beyti hiç bölünmeyebilir yani matla beytinde iç uyak olmaz.

3. Cürmim ile Geldim Sana Redifli Musammat Gazel

Kuddûsî Baba, birçok gazelini musammat gazel olarak yazan Yunus Emre gibi “cürmim ile geldim sana” redifli gazelini musammat gazel şekli ile yazmıştır. Şairin musammat gazel tekniğini kullanması hem tasavvufî halk şiiri geleneğine yakınlığını hem de şiirdeki ustalığını göstermesi bakımından dikkat çekicidir. Aşağıdaki şiir, musammat gazelerde olduğu gibi aruzun eş değerli vezinlerinden biri olan “müstef'ilün/ müstef'ilün/ müstef'ilün/ müstef'ilün” vezniyle yazılmıştır.

Divan'da on beyit olarak geçen aşağıdaki gazelin bestelenerek ilahi tarzında da okunduğunu biliyoruz.

*müste'îlün/ müste'îlün / müste'îlün/ müste'îlün
Ey rahmeti bol pâdişâh /cürmim ile geldim sana
Ben işledim hadsiz günâh /cürmim ile geldim sana*

*Hadden tecâvüz eyledim /deryâ-yı zenbi boyladım
Ma'lûm sana ben n'eyledim /cürmim ile geldim sana*

*Senden utanmayup hemân /etdim hatâ gizli ayân
Urma yüzüme el-amân /cürmim ile geldim sana*

*Aslım çü bir katre menî /halk eyledin andan beni
Aslım denî fer'im denî /cürmim ile geldim sana*

*Gerçi kesel fîsk u fücûr /ayb u zelev çok her kusûr
Lâkin senin adın Gafûr /cürmim ile geldim sana*

*Zenbim ile toldı cihân /sana ayân zâhir nihân
Ey lutfî bî-had Müste'ân /cürmim ile geldim sana*

*Adın senin Gaffâr iken /ayb örtücü Settâr iken
Kime gidem sen var iken /cürmim ile geldim sana*

*Hîç sana kulluk itmedim /râh-ı rızâyâ gitmedim
Hem buyrugunu tutmadım /cürmim ile geldim sana
Bin kerre bin ey pâdişâh /itsem dahi böyle günâh
Lâ-taknatû yeter penâh /cürmim ile geldim sana*

*İsyânda Kuddûsî şedîd /kullukda bir battâl pelîd
Dir kesmeyip senden ümîd /cürmim ile geldim sana
(Doğan, 2016:270-271)*

Kafiye düzeni “aa ba ca da ea fa ga ha ia ja” şeklinde olan yukarıdaki 10 beyitlik gazelin mısraları işaretli (/) yerlerinden bölündüğünde kafiye düzeni “baba ccca ççça ddda eeea fffa ggga hhha iiaa jjja” şeklinde oluşan dörtlü bentler halinde yazılmış bir “mütekerrir murabba” olarak karşımıza çıkar. Mütekerir

demek şiirde her bendin son dizesinin tekrar etmesi anlamındadır. Bu mu-
sammat gazel, yeni hâliyle aşağıdaki gibi olur:

Müstef'ilün/Müstef'ilün

*Ey rahmeti bol pâdişâh
Cürmim ile geldim sana
Ben işledim hadsiz günâh
Cürmim ile geldim sana*

*Hadden tecâvüz eyledim
Deryâ-yı zenbi boyladım
Ma'lûm sana ben n'eyledim
Cürmim ile geldim sana*

*Senden utanmayup hemân
Etdim hatâ gizli ayân
Urma yüzüme el-amân
Cürmim ile geldim sana*

*Aslım çü bir katre menû
Halk eyledin andan beni
Aslım denû fer'im denû
Cürmim ile geldim sana*

*Gerçi kesel fisk u fücûr
Ayb u zelev çok her kusûr
Lâkin senin adın Gafûr
Cürmim ile geldim sana*

*Zenbim ile toldı cihân
Sana ayân zâhir nihân
Ey lutfı bî-had Müste'ân
Cürmim ile geldim sana*

*Adın senin Gaffâr iken
Ayb örtücü Settâr iken
Kime gidem sen var iken
Cürmim ile geldim sana*

*Hîç sana kulluk itmedim
Râh-ı rızâya gitmedim
Hem buyrugunu tutmadım
Cürmim ile geldim sana*

*Bin kerre bin ey pâdişâh
İtsem dahi böyle günâh
Lâ-taknatû yeter penâh
Cürmim ile geldim sana*

*İsyânda Kuddûsî şedîd
Kullukda bir battâl pelîd
Dir kesmeyip senden ümûd
Cürmim ile geldim sana*

4. Şiirin Musikî Boyutu ve Bestelenmesi

Kuddûsî Baba'nın bizzat bir tarikat şeyhi olması ve tasavvuf erbabınca çok sevilmesinden dolayı bunun gibi birçok şiiri bestelenmiş ve Osmanlı döneminde bu yana tasavvuf toplantılarında sevilerek icra edilmiştir. 1990'lı yıllarda Kuddûsî'nin bestelenen bazı şiirleri müzik dünyasında özellikle muhafazakâr gençlik arasında çok meşhur olmuş, kimi zaman bestelenmiş ilahilerin şöhreti şairin şöhretini bile geride bırakmıştır. Bestelenen şiirlerden biri bu musammat gazel (cürmim ile geldim sana), diğeri de "Mest ü hayrânem zâr u giryânem"¹ diye başlayan ilahisidir.

Şairin özellikle bu ve buna benzer şiirleri Yunus Emre'nin ilahileri gibi bestelenmeye uygun olduğundan birçok defa bestelenmiştir. Şiirleri halk tarafından özellikle de tasavvuf çevrelerince çok sevildiğinden anonim özelliği kazanmış ve popüler olmuştur. Bu musammat gazel son olarak ödüllü hafız ve aynı zamanda bir ses sanatçısı olan Mustafa Özcan Güneşdoğdu tarafından 1996 yılında hicaz makamında ilahi olarak bestelenmiş ve seslendirilmiştir. Abdurrahman Önül, Ahmet Şahin, Burhan Ayaz vb. birçok ses sanatçısının seslendirdiği ve geniş bir dinleyici kitlesinin olduğu bu ilahi, tasavvuf mahfillerinde de çok sevilmekte hatta tasavvuf sohbetlerinde amatör olarak söylenen ilahilerin başında gelmektedir. Bu seslendirmelerde kimi zaman bazı beyitler besteye dahil edilmemiştir. Kimi zaman da beyitlere "Subhan Allah sultan Allah tüm dertlere derman Allah" dizeleri nakarat olarak ilave edilmiştir.

¹ Mest ü hayrânem zâr u giryânem
Her dem lisânım Hû demek ister
Gözümde yaşlar akmağa başlar
Cümle kurd kuşlar Hû demek ister

5. Bu Şiirle İlgili Olarak Halk Arasında Anlatılan Bir Menkıbe

Bu musammat şiirin ününü artıran ve halk arasında muteber bir hikâye olarak anlatılan bir menkıbe vardır. Menkıbenin doğru olup olmadığını bir kenara koysak bile insanlar bu hikâye aracılığıyla kıssadan hisse çıkarmaya çalışmaktadırlar. Hikâyeye göre olay şöyle vuku bulmuştur: Medîne-i münevverede saatçilik yapmakta olan Ali Osman isimli İzmirli bir Türk vardır. Bu zât Medîne-i münevvereye hicret ettikten bir müddet sonra orada mesleği olan işi yapmak üzere bir dükkân açmak için resmî makamlardan izin almaya çalışır. Uzun süre bunu sağlayamaz, parası biter. Bir gece Allahü teâlâya iltica ile yalvarır. O gece rüyâsında esmer, kır sakallı, uzunca boylu bir zât; “Evladım, resmî dâireye girdiğinde sağ tarafında gördüğün şu üçüncü şahsa mürâcaat et, gerisine karışma” buyurur. Ali Osman Efendi sabahleyin doğruca denilen şahsın yanına gider. O şahıs, Ali Osman Efendi'ye; “Seni Kuddûsî hazretleri mi gönderdi? Git hemen dükkânını aç, işine başla” der. Ali Osman, hemen gidip dükkânını izin almış gibi açar. O şahıs izin belgesini sonradan gönderir. Bir müddet sonra rüyâsında daha önce gördüğü aynı zâtı görür. O zât; “Bak oğlum! Bana Kuddûsî derler. Cebine bir hediye koydum, onu al ve amel et” der. Ali Osman Efendi uyandığında cebinde Kuddûsî hazretlerinin “Ey rahmeti bol pâdişâh, cürmim ile geldim sana” ile başlayan şiirini bulur. Ali Osman Efendi, o günden sonra bu şiiri okumadan işine gitmez ve verilen tüm dinî vazifeleri devamlı olarak yerine getirir (Link1).

6. Gazelin Şerhi

Bu şiirde öncelikli olarak kullanılan kelimelerin sözlük anlamını ve dil içi çevirisini verdik. Daha sonra beyit içerisinde ne anlamda kullanıldığını, anlam bütünlüğü açısından nasıl değerlendirilmesi gerektiğini açıklamaya çalıştık, belirgin edebî sanatlarla işaret ettik. Şiirde kullanılan sanatların ve mazmunların, benzetmelerin kaynağı olan efsane, menkıbe, halk hikâyesi, ayetler, hadisler, enbiya kıssaları ve mucizeleri özetleyerek anlatmaya çalıştık. Eserden yola çıkarak şairi ve şairin şiir dünyasını anlamaya gayret gösterdik.

Ey rahmeti bol pâdişâh cürmim ile geldim sana

Ben eyledim hadsiz günâh cürmim ile geldim sana

(Ey rahmeti bol padişah! Cürmüm ile sana geldim. Ben sayısız günah işledim, cürmüm ile sana geldim.)

Mutasavvıf bir şair olan Kuddûsî, içten ve samimi duygularla Allah’a seslenmekte ve nida sanatı yapmaktadır. Rahmet kelimesinin manasına bakıldığında şefkat gösterip lütufta bulunmak, merhamet etmek anlamlarına gelmektedir. Cürüm ise hata, günah, isyan anlamlarındadır (Link2). Rahmet Allah’a ait bir sıfattır, cürüm ise kula aittir. Bu iki kavram beyitte tezat sanatını oluşturmaktadır. Aslında hikmet nazarıyla bakıldığında günah işlemek, rahmetin gereğidir denilebilir. Hadis-i şerifte belirtildiği üzere: “Eğer siz günah işlemeseydiniz, Allah sizi helak eder ve yerinize, günah işleyip, peşinden tövbe eden

kullar yaratırdı.” (Müslim, Tevbe, 9). İnsan, günah ve sevap işleme özelliğinde yaratılmış bir varlıktır. Günah işlemek, insanı meleklerden ayıran bir hususiyettir. Bilindiği gibi melekler nurdan yaratılmış olup, asla Allah’a karşı gelmeyen, günah işlemeyen varlıklardır. Aynı zamanda İslâm fıtrat dinidir. Yani İslâm’da insanın günah işleyebileceği kabul edilmiş ve bundan korunma ve kurtulma yolları insana öğretilmiştir. İşte yapılan her kötülükten, işlenen günah ve kabahatten kurtulup manevi kirlerden temizlenme yolu “tövbe”dir. Tövbe ile insan, yapmış olduğu günah ve kusurlardan arınıp o günah ve hataları hiç yapmamış gibi tertemiz olabilir. Zaten hadiste de geçtiği üzere: “Hz. Aişe; ‘Şayet Kadir Gecesi’ne tevafuk edersem nasıl dua edeyim?’ diye Allah Resulü’ne sormuş, Efendimiz (sav) de ona: “Allah’ım! Şüphesiz sen affedicisin, affetmeyi seversin, beni de affet.” (Tirmizi, Da’avât 89) duasını öğretmiştir. Kısaca söylemek gerekirse Allah çok affedicidir ve affetmeyi sever.

Şair bütün bu manalara dayanarak bu beyitte; günahkar, suç işleyen kullarına karşı Yüce Yaratıcı’nın rahmet ve merhametinin çok olduğunu ifade eder ve Allah’ı, anlamı kolaylaştırmak ve somutlaştırmak için, bir padişaha teşbih eder. Şair, çok günah işlemesine rağmen mahcup ve mutevazı bir edayla Allah’tan kendisine lütufta bulunmasını, merhamet etmesini dilemektedir. Sonsuz günah ve suç ile Allah’a geldiğini itiraf ederek onun rahmetine sığınmaktadır. Nitekim “O, merhametlilerin en merhametlisidir.” (Yusuf 12/92) ayeti bu beyitte ifade edilen sığınma ihtiyacını destekler niteliktedir.

Hadden tecâvüz eyledim deryâ-yı zenbi boyladım

Ma’lûm sana ben n’eyledim cürmüm ile geldim sana

(Haddimi bilemedim sınırları aştım, suç denizinin dibini boyladım. Benim sana ne yaptığım belli, cürmüm ile sana geldim.)

Zenb; suç, hata, kabahat anlamlarına gelmektedir. Şair bu beytinde samimi ancak ümitli bir edayla yine günah işlediğini açık yüreklilikle söylemeye devam etmektedir. Sınırları aştığını, günahının çok olduğunu itiraf ederek suç denizinin dibini boyladığını haykırmaktadır. Denizi boylamak sözü ile dibe vurmak deyimi akla gelmektedir. Dibe vurmak, en kötü duruma düşmek manasındadır (Link3). Dip bir şeyin en alt bölümü, en çukur yeridir. Şair de denizi boyladım diyerek aslında denizin en alt kısmı, en çukuru olan dipte olduğunu söylemektedir. Dipte olmak en kötü durumda olmaktır. Ancak diğer taraftan denizde dipte olan kişi ayağıyla dipten kuvvet alarak tekrar yüzeye çıkma fırsatı da yakalayabilir. Bilerek sınırı aştığını ve günah işlediğini söyleyen şair; Allah’ın karşısına günahı ile geldiğini ve her şeyin ortada, belli/açık olduğunu belirtmektedir.

“Şüphesiz ki O, kullarına karşı (her şeyden haberdar olan) Habîr, (her şeyi gören) Basîr’dir.” (İsrâ 17/96) ayetinde bildirildiği gibi şair de Allah’ın her şeyden haberdar olduğunu ve her şeyi gördüğünü ifade etmektedir. Öyleyse O’ndan başka gidilecek/müracaat edilecek kapı yoktur. Cürüm ne kadar çok

olursa bağışlama da o kadar büyük olur. Allah'ın rahmeti her şeyden daha büyüktür. "Rahmetim gazabımı aştı." hadis-i kudsisi bu rahmet denizinin genişliğini ifade eder (Link5).

Senden utanmayup hemân etdim hatâ gizli ayân

Urma yüziüme el-amân cürmim ile geldim sana

(Hemen senin uyarılarını unutup gizli açık çok hata işledim. Aman diliyorum, yaptıklarımı yüzüme vurma, cürmüm ile sana geldim.)

Şair, Allah'ın her şeyi görmesi ve bilmesi sıfatlarından gaflet edip unutarak ar/utanma duygusunu kenara koyarak günah işlediğini ifade etmektedir. İşlediği günahların yüzüne vurulmasını istemeyen şair, Allah'tan yardım/aman dilemektedir. İnsanın hatasının yüzüne vurulması yani açık bir şekilde hatasının söylenmesi o kişiyi utandırır. Bu yüzden kimse hatasının yüzüne söylenmesini istemez. İşte şair de yapmış olduğu hatasının, günahının farkındadır ancak bunun yüzüne vurulmasını istemez. Çünkü bu durum, günahın ağırlığından daha büyük bir yükür.

Aslım çü bir katre menü /halk eyledin andan beni

Aslım denü fer'im denü /cürmim ile geldim sana

(Aslım bir damla meni suyudur ve beni ondan yarattın. Aslım da, ona bağı her şeyim de düşkündür, aşağıdadır; cürmüm ile sana geldim.)

Bu beyitte temel olarak yaratılış gerçeğı, insanın aslı ve değeri anlatılmıştır. İnsan balçıktan/ çamurdan yaratılmıştır. Bundan dolayı insan ateşten yaratılan şeytan tarafından hor ve hakir görölmüştür. Geleceğinin mahvolması pahasına şeytan bu iddiasından vazgeçmemiş, insana düşmanlık etmiş ve hep onu aşağıların aşağısına çekme gayretinde olmuştur. İlk yaratılışı topraktan olan insanın doğum yoluyla neslinin çoğalmasında var olma sebebi ise bir damla meni suyudur ki bu ilmihale göre necis/pis bir sudur. Beyitte geçen "asıl" kelimesinin ikinci anlamı ise esas, rükün, ana gövde anlamındadır. "Fer" kelimesinin anlamı teferruat, ikincil olanlar anlamındadır. Bu yönüyle iki kelime arasında mana tezatı vardır. İster asıl, ister fer olsun insanın değeri hep düşüktür. Ya da şairin tasavvufi görüşüne göre insan kendini hep en aşağıda görmelidir. Yoksa gerçekte baktığımızda Allah insanı eşref-i mahlukat olarak yaratmış ve Kur'an'da ona gereken değeri vermiştir.

Gerçi kesel fisk u fücür /ayb u zeel çok her kusûr

Lâkin senin adın Gafûr /cürmim ile geldim sana

(Gerçi hata, fisk, fücür, ayıp ve günah ile doluyum her yanımda kusurludur, lâkin senin adın affedendir, cürmüm ile sana geldim.)

İnsan, günahın her çeşidine bulaşmış olsa bile hiç kimsenin, hiçbir günahı Allah'ın rahmetinden ve bağışlayıcılığından daha büyük değildir. El-Gafûr ismi bu bağışlayıcılığı ifade eder. Kul, bunun farkına varıp onun huzuruna el açarsa, affedilme yolunda önemli bir adım atmış olacaktır.

Zenbim ile toldı cihân sana ayân zâhir nihân

Ey lutfî bî-had Müste'ân cürmim ile geldim sana

(Günahım ile dünya doldu ancak açık gizli ne varsa hepsi sana aşikârdır. Ey lütfü sınırsız, yardımını bol Allah'ım, cürmüm ile sana geldim.)

Şairin -kendi ifadesiyle- gizli-açık, görünen-görünmeyen o kadar çok günahı vardır ki bu günahlar ile adeta dünya dolmuş taşmıştır. Bu şekilde samimi bir ifadeyle günahlarını mübalağalı bir şekilde anlatan ve bunların farkında olduğunu itiraf eden şair, aynı zamanda afv edilmenin kapısını da aralamaktadır. Çünkü Allah, er-Rahman ismiyle aczini ve günahını itiraf eden kullarını bağışlamaktan ve onlara yardım etmekten memnun olmaktadır. Onun için şair, rahmeti çok olan, merhametinin bir sınırı olmayan Allah'a "kendinden yardım beklenen, yardım istenen" (Devellioğlu, 2017:873) anlamını taşıyan el-Müste'ân ismi ile seslenmektedir. Şair, Allah'tan yardım ve merhamet beklediğini ifade etmektedir. Afv edileceğine dair ise her daim ümitlidir.

Adın senin Gaffâr iken ayb örtücü Settâr iken

Kime gidem sen var iken cürmim ile geldim sana

(Senin adın bağışlayan Gaffâr iken ayıp örtücü Settâr iken kime gideyim sen var iken. Cürmüm ile sana geldim.)

Esmâü'l-hüsнадan olan el-Gaffâr "Daima affeden; kullarının günahlarını örten, ayıp ve kusurlarını bağışlayan; tekrarlanan günahları bile bağışlayan; mağfireti, bağışlaması bol olan" anlamlarına gelmektedir, es-Settâr ise Allah'ın güzel isimlerinden olup ayıp örtücü anlamındadır (Link4). Bu beyitte şair Allah'ın kapısından başka bir kapının olmayacağını farkında ve inancında olarak, başka kapıya gitmeyeceğini/gidemeyeceğini istifham sanatıyla güçlü bir şekilde ifade etmektedir. Çünkü onun adı el-Gaffâr'dır, es-Settâr'dır. O, kullarının ayıplarını örter, onların günahlarını affeder. O çok affedicidir, affetmeyi sever. Şair çok günahı olmasına rağmen Allah'tan el-Gaffâr ve es-Settâr ismi ile kendisine merhamet etmesini ister. Bunca günaha rağmen tüm günahları bağışlayan Allah'ın kapısından başka hangi kapıya gidilebilir? O'ndan başka bağışlama yetkisi olan bir merci var mıdır?

Hîç sana kulluk itmedim râh-ı rızâya gitmedim

Hem buyrugunu tutmadım cürmim ile geldim sana

(Rıza yolunu terk edip sana hiç kulluk etmedim. Hem buyruğunu tutmadım, cürmüm ile sana geldim.)

Allah'a kullukta çok fazla kusurunun olduğunu hatta yaptıklarının da bir değerinin olmadığını samimi bir edayla ifade eden şair, Allah'ın rızasını kazanmakta da başarısız olduğunu beyan eder. Çünkü rıza yolunda emir ve yasakların tereddütsüz yerine getirilmesi gerekirken şair, bu yoldaki başarısızlığını açık yüreklilikle ortaya koymaktadır. Önceki beyitlerde olduğu gibi aczini anlayarak günahı ile Allah'ın kapısına geldiğini dile getirmektedir. Çünkü bağışlama merci'i sadece Allah'tır, gidilecek başka bir kapı yoktur.

Bin kerre bin ey pâdişâh itsem dahi böyle günâh

Lâ-taknatû yeter penâh cürmim ile geldim sana

(Ey padişah! Binlerce böyle günah işlesem dahi “ümidinizi kesmeyiniz” emri sığınak olarak bana yeter, cürmüm ile sana geldim.)

Şair bu beytinde Allah’a seslenmektedir. Bin kerre bin yani bir milyon defa (ya da bir mübalağa ifadesi olarak binlerce kez) günah işlesem dahi Allah’tan umudumu kesmem demektedir. Zaten beyitte iktibas yapılan “Lâ-taknatû (ümidinizi kesmeyiniz)” ifadesinin alındığı ayetlerde de bu duruma işaret edilir ve müminler afv ile müjdelendir: “De ki: Ey çok günah işleyerek kendi öz canlarına kötülük etmede ileri giden kullarım! Allah’ın rahmetinden ümidinizi kesmeyiniz. Allah dilerse bütün günahları mağfired eder. Çünkü O, çok affedicidir, merhamet ve ihsanı fazladır.” (Zümer, 39/53). “Kafirlerden başkası Allah’ın rahmetinden ümit kesmez.” (Yusuf 12/87). İnsan; ne kadar hata yaparsa yap-sın, kusurlu olursa olsun, günah çukuruna ne kadar gömülürse gömülsün, Allah’ın kendisini bağışlayacağından ümidini kesmemelidir. Günahı, kusuru ile sığınacağı liman, afv dileyeceği kapı, yüce Yaratıcı’nın katıdır.

İsyânda Kuddûsî şedîd kullukda bir battâl pelîd

Dir kesmeyip senden ümîd cürmim ile geldim sana

(Kuddûsî isyanda şiddetli, kullukta işe yaramaz/değersiz biridir. Senden ümidimi kesmem, cürmüm ile sana geldim.)

Kuddûsî; çok isyan ettiğini, isyanının şiddetli olduğunu, kullukta işe yaramaz olduğunu samimi duygularla ve inanarak dile getirmektedir. Hatta “pis, murdar” anlamlarına gelen pelîd ifadesini kendi nefsi için kullanan şair, bu yolla nefsin desise ve hilelerinden kurtulmak, tasavvufun gereğince nefsinin yok etmek/öldürmek yolunda ilerlemek ister. Son tahlilde şair, bunca isyana rağmen umudunu kesmeyip Allah’tan affedilmeyi beklemektedir.

7. Sonuç ve Değerlendirme

Mutasavvıf bir şair olan Ahmed Kuddûsî, bizzat birçok tarikatın içerisinde bulunmuş olsa da onun amacı bir tarikata mensup olmak değildi. Onun asıl amacı: Allah’a kulluk etmek, onun rızasını gözetmek, inandığı İslam davasını insanlara ulaştırmak, gönüllere girmek idi. Bu anlayış çerçevesinde yaşayan Kuddûsî, şiirlerini de bu çerçeve içerisinde yazmıştır. Ele aldığımız musammat gazeli de bu tasavvufî anlayışla yazılmıştır. İlâhi olarak bestelenen bu gazelde Kuddûsî, Allah’a seslenmekte, ondan af ve mağfired dilemektedir. Şiirde Allah’ın güzel isimlerinden Gafûr, Müste’ân, Gaffâr, Settâr isimlerini doğrudan zikreden, bunun yanında birçok isim ve sıfatına işaret eden Kuddûsî; samimi bir mümin olarak öğüdünün ilk muhatabını kendi nefsi olarak belirlemiştir. Bunun için de bu ve buna benzer şiirler, yazıldığı günden bu yana diğer müminler üzerinde etkili olmuştur. Samimi bir duyguyla yüce Yaratıcı’nın kapısından başka bir kapıya gidilemeyeceğini söyleyen şair, günahlarının affedilmesini ummaktadır. Şairin bizzat kendi hayat felsefesini ve tasavvufî anlayışını

gördüğümüz bu gazelinde aynı zamanda sanatlı bir söyleyiş göze çarpar. Dili kullanmaktaki ustalığı, sehl-i mümteni tarzı, sade ve anlaşılır bir Türkçe ile şiir yazması, bu vadide onun en büyük başarısı olarak görülebilir. Şiirin musamat gazel tarzında yazılması şiirin ahengini ve musiki özelliğini artırmış, tekrar eden kelime öbekleri (redifler) şiiri bestelenmeye uygun hâle getirmiştir.

Kaynakça

- Ahterî, Mustafa Efendi (2014). *Ahterî-i Kebîr, Arapça-Türkçe Lûgat*, hzl. Harun Tuncer, İstanbul: Nadir Eserler Kitaphî.
- Avcı, İ. (2018) “Bandırmalizâde Hâşim Baba Divan’ında Musammat (İç Kafiyeli) Şiirler” *Uluslararası Bandırma ve Çevresi Sempozyumu (Ubs’18) Tam Metin Bildiriler Kitabı I*, 17-19 Eylül 2018, Bandırma, Balıkesir.
- Cengiz, H. E. (1986). “Divan Şiirinde Musammatlar”. *Türk Dili, Türk Şiiri Özel Sayısı II (Divan Şiiri)*. S. 415- 416-417, Temmuz-Ağustos-Eylül, s. 291-429.
- Devellioğlu, F. (2017). *Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lûgat*. Ankara: Aydın Kitapevi
- Dilçin, C. (1986). “Divan Şiirinde Gazel”, *Türk Dili, Türk Şiiri Özel Sayısı II (Divan Şiiri)*. S. 415-416-417, Temmuz-Ağustos-Eylül, s. 98-99.
- Doğan, A. (2013). *Kuddûsî Divanı*, Ankara: Akçağ Yay.
- Kuddûsî, Maraşizâde Ahmed (2018). *Hazînetü’l-Esrâr ve Ganîmetü’l-Ebrâr*, çev. Han, A. E., Kahramanmaraş: K. Büyükşehir Belediyesi Kültür Yay.
- İpekten, H. (1994). *Eski Türk Edebiyatı Nazım Şekilleri ve Aruz*. İstanbul: Dergâh Yay.
- Kurnaz, C. ve Çeltik, H. (2013). *Divan Şiiri Şekil Bilgisi*, Ankara: Kurgan Edebiyat Yay.
- Link1: *Cürmüm İle Geldim Sana | Hadis Ayet ve dini Hikayeler (ehlisunnet47.blogspot.com)* (E.T.: 15.03.2022).
- Link2: <https://islamansiklopedisi.org.tr> (E.T.: 11.03.2022).
- Link3: <https://sozluk.gov.tr> (E.T.: 11.03.2022).
- Link4: <https://www.islamveihsan.com> (E.T.: 15.03.2022).
- Link5: “Rahmetim gazabımı geçti.” *hadis-i kutsisi nasıl anlaşılmalıdır? | Sorularla İslamiyet (sorularlaislamiyet.com)* (E.T.: 15.03.2022).
- Macit, M. (2005). *Divan Şiirinde Âhenk Unsurları*. İstanbul: Kapı Yay.
- Tenik, Ali. (2011). *Ahmed Kuddûsî*. Kahramanmaraş: Ukde Yay.
- Vankulu, Mehmed Efendi (2014). *Vankulu Lûgati C. 1*, hzl. Mustafa Koç-Eyüp Tanrıverdi, İstanbul: Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı Yay.

YEMLİHAZÂDE MUSTAFA KÂMİL EFENDİ'NİN MANZUM BÂNET SU'ÂD TERCÜMESİ

GÜLCAN ALICI*

Yemli hazâde Mustafa Kâmil Efendi (d. ? - ö. 1294/1877)'nin asıl adı Mustafa'dır. Elbistan'ın köklü ailelerinden Yemli hazâdeler ailesine mensuptur. Bu sebeple mensup olduğu aileye nispetle “İbn-i Yemliha” veya “Yemli hazâde” künyesiyle tanınmıştır. Memleketi, mensup olduğu aile ve mesleği ile birlikte Elbistanlı Yemli hazâde Kadı Mustafa Kâmil Efendi adıyla anılır. Mustafa Kâmil Efendi, şiirlerinde Tefvîkî mahlasını kullanan Abdullah Şâkir b. Mustafa Elbistânî'nin oğludur. Mustafa Kâmil Efendi'nin şeceresi; *Şeyh İsa Efendi oğlu Eshabı Kehf müderrisi İlyas Efendi oğlu Yemli hâ oğlu Hüseyin oğlu Şeyh Abdullah oğlu Kadı Mustafa Kâmil Efendi* şeklindedir. Mustafa Kâmil Efendi, Elbistan'da doğmuştur. Doğum tarihi bilinmemektedir. Tahsilinin ardından evvela müderrislik yapan Mustafa Kâmil Efendi, Konya, Maraş, Antep, Kayseri, Eğin/Kemaliye gibi birçok yerde kadılık ve kaymakamlık yapmıştır.

Yemli hazâde Mustafa Kâmil Efendi'nin bazı matbu ve el yazması eserlerindeki kayıtlarda Mevlevî olduğu belirtilir. Mevlevî çevrelerde de *Kâmil-i Mevlevî* olarak tanınmaktadır. Ayrıca kendisi de Kasîde-i ‘Adem ve Şerhi’nde, Beşiktaş Mevlevîhanesi Şeyhi Nazîf Dede'nin müridi olduğunu söyler. Mevlevî tarikatına müntesip olan Mustafa Kâmil Efendi, Arapça ve Farsçaya ileri derecede hâkim olup Türkçe, Arapça ve Farsça şiirler yazmıştır. Yemli hazâde Mustafa Kâmil Efendi'nin yazma ve matbu bazı eserlerinde isminin önünde “*Es-seyyid*” ifadesi bulunmaktadır. Bu mensubiyet, âlim şair için ayrıca bir kıymettir. Şiirlerinde *Kâmil* mahlasını kullanan Mustafa Kâmil Efendi, H 1294 - M 1877'de kadı olarak bulunduğu Kayseri’de vefat etmiştir. Seyyid Burhaneddîn-i Muhakkık-i Tirmizî türbesi civarına defnedilmiştir.

Kaynaklarda Mustafa Kâmil Efendi'nin çok sayıda eseri olduğu rivayet edilmektedir. Bunlardan tespit edilebilen on sekiz eseri şunlardır: 1. El-Hikmetü'l- Bâlîğa ve Şerhühâ, 2. Menâhicü'l-İhticâc, 3. El-Manzûmetü'l- Aliyye fi'l-Ahbâri'n-Nebeviyye, 4. Ta'likâtü'l Manzûmetü'l- Aliyye fi'l- Ahbâri'n-Nebeviyye, 5. Nazmü'l-Fünûn, 6. Arûz-ı Endülisî Şerhi, 7. Kasîde-i Mudirriye'nin Şerh ve Tahmîsi, 8. Manzûme-i Râiyye, 9. Kasîde-i Hemziyye Tahmîsi, 10. Şerhül-Elfîyye Ma'a- Şerhühâ, 11. Hüseyniyye Manzûmesi ma'a- Şerhühâ, 12. El-Makâlatü'l-Hassân alâ- Kasîdeti'l- Hassân Ma'a-Tahmîs, 13. Haşiye alâ-Karatepehi, 14. Şerhun alâ- Kasîde-i Nûniyye li'l- Fâzıl Hasan Fehmî Efendi, 15. Nazmü'l-Fünûn'a Şerh, 16. Dîvân-ı Eş'âr, 17. Ta'likât alâ - Nuhbeti'l- Fiker fi'l-Hadîs, 18. Kasîde-i Adem Şerhi.

Bursalı Mehmed Tâhir Efendi ve diğer kaynaklarda Mustafa Kâmil Efendi'nin eserlerinin bir kısmının basılmış olduğu ve yukarıda zikredilen eserlerin dışında müteferrik ve muhtasar risaleleri, latifeli makaleleri, nükteli mektupları

* Dr. Araştırma Görevlisi, KSÜ İnsan ve Toplum Bilimleri Fakültesi Türk Dili ve Edebiyat Bölümü.
E-posta: gulcanalici75@gmail.com

ve daha başka eserlerinin de bulunduğu belirtilmektedir (Bursalı Mehmed Tahir 2000: 58; Özalp, 2012: 232-241; Alıcı, 2021: 80-85; Alıcı, 2022; Özgeriş, 2022: 660, 670; Arslan, 2014: <http://teis.yesevi.edu.tr>).

Bu bağlamda Mustafa Kâmil Efendi'nin Süleymaniye Kütüphanesi Yazma Başılar 6955 numarada, 60 varaktan müteşekkil, müellif hattı manzum ve nesir olarak tertip edilmiş bir mecmuası mevcuttur. Bu mecmua rika hattı ile sarı abadi kâğıda yazılmıştır. Mecmuanın zahriyesinde, “*Kadı Elbistânî Yemlihâzâde Mustafâ Kâmil Efendi'nin Hatt-ı Destiyle Mecmû'asıdır*” şeklinde aidiyet bilgisi bulunmaktadır. Yine zahriyede yer alan Besmeleden sonra Kayseri-Mimarsinan Emekli Bölge Vaizi A. Kadir Abdusselamoğlu'nun 2.5.1994 tarihli bugünkü alfabe ile mecmua hakkında yazdığı “*İşbu risale Elbistanlı Mustafa Kâmil (Kadı) tarafından kaside, naat, beyit ve koşma olarak anlaşılır bir Türkçe ile kaleme alınmıştır. Bazı âlimler nerdeyse Bânet Su'âd Kasidesi'nin yerini tutabilecek şekilde yazılmıştır, derler.*” bu bilgi yer almaktadır. Bu bilgi ile Mustafa Kâmil Efendi'nin Türkçe manzum Bânet Su'âd Kasidesi'nin tercümesine dikkat çekilmiştir.

Bânet Su'âd Kasidesi, muhadramûn şairlerinden Ka'b b. Zühayr (ö. 24/645) tarafından yazılmıştır. Ka'b b. Zühayr, muallaka şairi Zühayr b. Ebû Sülmâ'nın oğludur. Ka'b b. Zühayr, klasik cahiliye üslubu ile aruzun basit bahrinde *müstef'ilün fâ'ilün müstef'ilün fâ'ilün* vezniyle yazdığı Bânet Su'âd Kasidesi'ni Hz. Peygamberden af dilemek¹, O'nu ve İslamiyet'i methetmek için yazmıştır. Ka'b b. Zühayr'in affedilmesi, İslam dinini kabulü ve Hz. Peygamberin huzurunda Bânet Su'âd'ı okuması şöyle gerçekleşmiştir. “Cahiliye döneminin tanınmış şairlerinden Zühayr b. Ebû Sülmâ'nın ölmeden önce oğulları Kâ'b ile Büceyr'e, gördüğü bir rüya üzerine gelmesinin yakın olduğunu anladığı Hz. Peygamber'e tabi olmalarını tavsiye ettiği, iki kardeşin Medine'ye doğru yola çıktığı, Kâ'b'ın Medine yakınında kaldığı, Büceyr'in Medine'ye giderek Resûl-i Ekrem ile görüşüp Müslüman olduğu, bunu öğrenen Kâ'b'ın, kardeşini ve Resûlullah'ı hicveden bir şiir nazmetmesi üzerine Hz. Peygamber'in Kâ'b'ın kanının helal olduğunu söylediği rivayet edilir. Büceyr kardeşine mektup göndererek bazı şairler hakkında ölüm kararı verildiğini, ancak Resûl-i Ekrem'in pişman olup huzura gelenleri affettiğini bildirir ve Hz. Peygamber'e gelip af dilemesini tavsiye eder. Medine'ye gidip sabah namazında Mescid-i Nebvî'ye giren Kâ'b, Resûlullah'ın huzuruna yüzü örtülü olarak çıkar ve kendisine Kâ'b'ın tövbe edip İslam'ı kabul etmek amacıyla geldiğini, af talebinin kabul edilip edilmeyeceğini sorar. Resûl-i Ekrem talebinin kabul edileceğini belirtince yüzündeki örtüyü açar ve kendisinin Kâ'b olduğunu söyler. Kâ'b, Bânet Su'âd Kasidesi'ni bu sırada Hz. Peygamberin huzurunda ensar ve muhacirlerin önünde okumuş, kasidenin “*Peygamber, Hint yapımı kılıç gibi parıltısıyla aydınlatan Allah'ın*

¹ Beytin Arapça metni ve Yemlihâzâde Mustafâ Kâmil Efendi tarafından yapılan Türkçe manzum tercümesi şöyledir: “Unbi'tu anne Resûle allahi av'adenî/Ve al'afû 'inde Resûli ellahi mâ'mülû”; Hemândem kim niyâzım ‘afıdır nezd-i risâletde/Ne denlû eylemişe katlime fermân demim ihdâr” (Yemlihâzâde Mustafâ Kâmil, *Mecmua*: TY 6955, v.: 7b).

yaldın bir kılıcıdır”² beytini çok beğenen Hz. Peygamber, Yemen kumaşından yapılmış “Bürde” adı verilen ve günümüzde Topkapı Sarayı Müzesi’nde muhafaza edilen hırkasını onun omuzlarına koymuş, bundan dolayı kasideye *Kasidetü'l-Bürde*³ veya başlangıç ifadesine göre *Bânet Su'âd* adı verilmiştir.” (Demirayak, 2001: C 24, 566-568; Sarvan, 2001: C 24, 7-8; Atasoy, 1998: C 17, 374-377).

Kâ'b b. Züheyr, Bânet Su'âd methiyesiyle Hassân b. Sâbit, Kâ'b b. Mâlik ve Abdullah b. Revâha gibi peygamber şairleri⁴ halkasına dâhil olmuştur. Bânet Su'âd, muhtevası sebebiyle yazıldığı zamandan günümüze kadar İslam edebiyatlarında çok önemli bir yere sahip olmuştur. Bânet Su'âd, Hz. Peygamberin iltifatına nail olması sebebiyle şair ve edipleri cezbetmiştir. Hz. Peygambere muhabbetlerini izhar etmek ve hikmetiyle manen bereketlenmek isteyen şair ve edipler Bânet Su'âd üzerinde çok çeşitli çalışmalar yapmışlardır. Anılan yaklaşım çerçevesinde bu abide eser İslam edebiyatlarında defalarca manzum-mensur şerh ve tercüme edilmiştir. Esere yazılan nazireler ile yapılan tahmis, taştır, hâşiye ve ihtisarların sayısı da oldukça fazladır.⁵ Bânet Su'âd'ın her nedense

² Beytin Arapça metni ve Yemli hazâde Mustafa Kâmil Efendi tarafından yapılan Türkçe manzum tercümesi şöyledir: “İnne el-Resûle leseyfun yustedâ'u bihî/Muhennedun min suyu'fi ellahi meslûlû”; “Haqîkat Faḥr-i Âlem pür-zîyâ tûg-i İlahîdür/Ki ‘uryân tûg-i Hindîves olunmuş şanki istizhâr” (Yemli hazâde Mustaf Kâmil, *Mecmua*: TY 6955, v.: 9a; Kaya, 2018: 14).

³ Mısırlı Muhammed Bûsîrî'nin (ö. 1296) *el-Kevâkibü'd-Dürriyye fî Medhi Hayri'l-Beriyye* adlı kasidesi de *Kasidetü'l-Bürde* adıyla anılmıştır. Kasidenin *Kasidetü'l-Bürde* ismiyle anılması şöyle gerçekleşir. Rivayete göre felç hastalığına yakalanan şair, kendisine şifa vermesi için Allah'a dua eder. Rüyasına Hz. Peygamber girer ve ondan kendisi için yazdığı kasideyi okumasını ister. Bunun üzerine Bûsîrî: - “Yâ Resûlallah, ben sizin için birçok kaside yazdım, hangisini emredersiniz” deyince Hz. Peygamber, kasidenin ilk beytini okuyarak isteğini belirtir. Şair, kasidesini okumaya başlar, Resulullah da memnuniyetle dinler. Bitince de hasta şairin üzerine hırkasını örter ve eliyle vücudunu sıvazlar. Bûsîrî, heyecanla uyanır, gördüğü bu mutlu rüyanın zevkiyle toparlanmaya çalışırken vücudunda felçten eser kalmadığını fark ederek sevincinden ne yapacağını şaşırır ve şükür için secdelere kapanır. Kaside zaman içinde şairin verdiği isimle değil, rüyada Hz. Peygamber tarafından üzerine örtülen hırka/bürde sebebiyle *Kasidetü'l-Bürde* adıyla anılmaya başlar. Kaside, hastalıktan kurtulmaya vesile olduğu gerekçesiyle *Kaside-i Bür'e* (kurtuluş kasidesi) ve *Kaside-i Bür'iyye* şeklinde isimlendirilmişse de edebiyat dünyasında *Kasidetü'l-Bürde* olarak tanınmaktadır (Kaya, 2018: 16).

⁴ Peygamber şairleri izinden giden Müslüman şairler, Hz. Peygamber'e duydukları engin muhabbetin eseri olarak; mevlit, naat, şefa-at-nâme, bi'set-nâme, hicret-nâme, mirâciyye, hilye, şifrettü'n-Nebî, esmâ-yı Nebî, mu'cizât-ı Nebî, gazavât-ı Nebî, vefâtü'n-Nebî, siyer, kırk hadis, yüz hadis, bin hadis, kısas-ı enbiyâ gibi edebî türler vasıtasıyla âdeta bir peygamber edebiyatı meydana getirmişlerdir (Alıcı, 2004: 129-148).

⁵ Bânet Su'âd Kasidesi/Kasidetü'l-Bürde hakkında yapılan çalışmalar için bk.: Abdussamed, Yeşil-dağ, (2013), “Bânet Su'âd Kasidesine Yapılan Çalışmaların Tesbiti Üzerine-I”, *Nüşa*, Yıl: 13, S 36; Abdussamed, Yeşil-dağ (2010) *Şeyhulislâm Mehmed Esad Efendi'nin Tahmisleri ve Bânet Su'âd Tahmisine el-'Uryânı Tarafından Yapılan Şerh*, Doktora Tezi, Erzurum; Demirayak, Kenan (1997), Banet Su'ad Kasidesi Üzerine, Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, S 24; Aydın, Zeynep Cevahir (2016), Eyüp Sabri Paşa'nın Türkçe Kaside-i Bürde Şerhi (İnceleme-Metin), İÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul; Demirayak, Kenan (2001) “Kasidetü'l-Bürde”, *TDVİA*, C 24, TDV Yay., İstanbul; Kaya, Mahmut (2001). “Kasidetü'l-Bürde”, *TDVİA*, C 24, TDV Yay., İstanbul; Kaya, Mahmut (2018), *İslâmî Edebiyatta Şaheserler*, TYEKB Yay., İstanbul; Sarvan, Ahmet (2001), “Kâ'b b. Züheyr”, *TDVİA*, C 24, TDV Yay., İstanbul; Tülüçü, Sü-

çok fazla manzum tercümesi yapılmamıştır. Bu bağlamda Elbistanlı Yemli-hazâde Kadı Mustafa Kâmil Efendi'nin tespit edilen manzum Bânet Su'âd tercümesi çok önemlidir.

Âlim şair Elbistanlı Yemli hazâde Kadı Mustafa Kâmil Efendi'nin Bânet Su'âd tercümesi, manzum olup toplam altmış beyittir. Tercümenin 59 beyti Bânet Su'âd tercümesi, 60. beyti ise şaire ait mahlas beytidir⁶. Tercüme, Arapça beyit altına Türkçe beyit yazılmak suretiyle yapılmıştır. Türkçe manzum tercüme kısmı aruzun mefâ'ilün/mefâ'ilün/mefâ'ilün/mefâ'ilün kalıbıyla yazılmıştır. Mustafa Kâmil Efendi, bu methiyeyi/naati tercümeden maksadını şiirinmakta beytinde; "*İlâhî dergehinde Kâmilin aksâ-yı âmâlî / Şefî' ola Habîbin hem muhâcirler dahi ensâr*" diyerek dile getirir. Kendi ifadesi ile şairin maksadı, başta Hz. Peygamber olmak üzere muhacir ve ensarın da şefaathlerine nail olmaktır.

Yemlîhâzâde Mustafâ Kâmil Efendi, eserinin bulunduğu mecmuanın 3b varlığında besmeleden sonra Bânet Su'âd Kasidesi'ni hem Arapça hem de Türkçe olarak yazma sebebi ile kısaca kasidenin hassası/manevi tesiriden iki ayrı paragrafta şöyle bahsetmiştir.

[3b] Bismi'llâhî'r-rahmâni'r-rahîm

(1) Hâmidenillahi ve muşalliyen ve müsellimen °alâ Rasûlilahi ve ba°de bu nâzım-ı faķîr (2) Kâmilü'l-yütmi dârîr keşîrû'z-zereri ve't-taķşîri [maḥḍan]⁷ Hâzret-i risâlet-penâhîñ (3) ednâ hîzmet-i seniyelerinde bulunmak ḳasdı ile ve şefâ°at-ı °uzmâsını niyâz emniyesiyle (4) şân-ı sa°adetlerinde inşâd olunan Bânet Su'âdu ḳaşıde-i belagat-nişânîñ (5) aşlı me°âl-i münîfini ezkiyâya nazarıyla şerḥe mürâca°ate muḥtâḡ olunmayacak derece (6) nazma getürmüşdür. Ola ki nezd-i risâlet-penâhîde ḥayyiz-i ḳabûlde ola. (7) Âmîn.

[3b] (1) Ma°lûm ola ki iş bu ḳaşıde-i mübârekeniñ ḥavaşşı lâ-tu°add ve lâ-tuḥşâdur ki ancak tecrübe-i (2) evfâ ile ma°lûm olur. Ḥattâ °ulemâ°-i muḥaḳḳînden mervîdir ki bu ḳaşıdeye müdâvemet (3) edenler biluḫfi'llâhî te°alâ cemî°beliyyât u âfâtndan necât bulup merâtib-i (4) °ulyâya nâ°il olmak muḥaḳḳaḳdur.

leyman (1982) "Kâ'b b. Zuheyr ve Kasîde-i Bürde'si Üzerine Notlar I", *Atatürk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, No: 5, Erzurum; Danışman, Nafiz (1963), "Kasîde-i Bürde", *Diyanet İşleri Başkanlığı Dergisi*, C II, No:12, Ankara; Gencosman, M. Nuri (1961), "Kasîde-i Bürde", *Tercüme Dergisi*, Ankara; Karakoç, Sezai (1995), *İslamın Şiir Anıtlarından*, İstanbul; Karakaya, M. Arif (1993), *Kasîde-i Bürde*, İstanbul; Ünal, Muhammet Osman (2005) *Kasîde-i Bürde (Bânet Sü'âd) ile İlgili Yapılan Çalışmalar (Tespit ve Tanıtım)*, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İstanbul.

⁶ Bânet Su'âd Kasidesi'nin beyit sayısı hakkında farklı rivayetler vardır. Sükkerî bu sayıyı elli beş, İbnü'l-Enbârî elli yedi, Ebû Zeyd el-Kureşî elli sekiz, diğer bazı kaynaklar elli dokuz ve altmış olarak kaydetmiştir. Kasidenin ihtiva ettiği lafızlar ve beyitlerin tertibinde de farklılıklar vardır (Demirayak, 2001: C 24, 567).

⁷ Kelime bu şekilde okunmuştur.

Nitekim Ka' b bin Züheyr (5) rağiya'llahu anı bunun sebebiyle kılıçdan hâlâş (6) bulup kibâr-ı şâhâbeden oldu. Mim.

Söz konusu mecmuanın 4a-9b varakları arasında Bânet Su'âd Kasidesi'nin Arapça metni ve Mustafa Kâmil Efendi tarafından yapılan manzum Türkçe tercümesi bulunmaktadır. Bânet Su'âd Kasidesi'nin Arapça beyitlerinin yazımında kırmızı, şairin kendi yazdığı manzum Türkçe tercümede ise siyah mürekkep kullanılmıştır. Bânet Su'âd'ın hem Arapça metni hem de manzum Türkçe tercümesi harekeli olarak yazılmıştır. Yemlîhâzâde Mustafâ Kâmil Efendi'nin manzum Bânet Su'âd tercümesinin çeviri yazısı şöyledir.

[4a] **Bismi'llâhi'r-raĥmâni'r-raĥîm**

1

Bânet Su'âdu fe-ĥalbi'l-yevme metbûlû
Müteyyemûn işrahâ lem yûfde mekbûlû

Su'âd ayrıldı benden ol sebebdan dil bugün bîmâr
Fedâsız bir esîr-i bend-i ışk yolunda hem-bî-zâr

2

Ve-mâ Su'âdu ġadâte'l-beyni iz-raĥalû
İllâ eġannu ġadîdu't-tarfi meĥûlû

Ĥaĥîĥat ol Su'âd vaĥt-i firâĥ ü irtihâlinde
Ġazâl-ı ĥûb-edâ-mânend siyâh çeşm oldu ol dil-dâr

3

Heyfâu muĥbiletan 'aceû müdbireten
Lâ yüştekâ kışarun minhâ velâ tûlû

Ki iĥbâl etse ince billû idbâr etse hoş tavlu
Görinür ĥadd-i bâlâsı vasať dûr etme istinkâr

4

Teclū °avārıda zī-ḡalmin ize'b-tesemet
Ke-ennihu mūnhelūn bi'r-rāḡi ma°lūlū

Żiyādār olısar dendān-ı⁸ pūr-tābı gülerse ol
Şanasın şöyle āb ile mūkerrer ābıdār her bār

5

Şuccet bi-zī-şebemin min-mā'ı maḡniyetin
Şāfın bi-ebṡaḡa adḡā ve hüve meşmūlū

Şu āb kim āb-ı bāridle ḡarışmış baṡn-ı vādīde
Doḡunmuşdur aña bād-ı şimāl⁹ azḡāda şafvetdār

6

Tenfi'r-riyāḡü'l-ḡazā °anhü ve efraṡahü
Min-şavbi sārıyetin biḡṡun ye°ālūlū

Riyāḡ ol ābiden ḡār u ḡası i°dām etmişdür
Daḡi mecrāsını kūh-ı sefīd pūr etmiş ez-midrār

7

Ekrım biḡā ḡulleten lev ennehā şadaḡat
Mev°ūdeḡā ev lev enne'n-nuşḡa maḡbūlū

⁸ Eski haflı metinde harekeli olarak “dindān” şeklinde yazılan bu kelime metne “dendān” olarak alınmıştır.

⁹ Eski haflı metinde harekeli olarak “şemāl” şeklinde yazılan bu kelime metne “şimāl” olarak alınmıştır.

Eger va^cdinde şādık olsa hoş dostdur Su^cād āyā
Ve ger nezdinde nuşhım eylese te^cşīr-i bī-imrār

8

Lekinnehā hulletün kad siṭa min demihā
Fac^cun ve vel^cun ve ihlāfun ve tebdīlū

Velī^c uşşāķı rencīd etme aña māye olmuşdur
Daķi kizb ü hilāf-ı va^cde eyler dem-be-dem ısrār

9

Femā tedūmu ^calā ḥālīn tekūnu bihā
Kemā telavvanu fī esvābiha'l-ġülū

Nitekim ġula beñzer dürlü elvāna teşekkülde
Ne mümkün ḥālet-i maḳrūnesinde ede istiḳrār

10

Velā tumessiku bil^cahdi'l-lezī za^camat
İllā kemā tumsiku'l-ma^ce'l-ġarābīlū

O yār-ı bī- vefādur ^cahdini hiç tutmaz illā kim
Şūyı ḳalbur tutar gibi tutar ^cahdīn virir iḳrār

11

Felā yaġuranneke mā mennet ve mā va^cedet
İnne'l-amāniyye ve'l-ahlāme taḳlīlū

Pes anıñ menn ü va^cdi etmesün aşlā seni maġrūr
Bu bābda ārzūyı düşlese de aldanma hiç zinhār

12

Kānet mevā[°]īdu [°]urķūbin lehā meşelen
Ve mā mevā[°]īduhā ille'l-ābā[°]īlū

Ki [°]urķu biñ mevā[°]īdi aña đarb-ı katl oldu
Mevā[°]īdi aña zībdür gerek cehr ü gerek isrār

13

Arcū ve amūlu an tednu meveddetuhā
Ve mā iħālu ledeynā minki tenvīlū

O yārīñ kurb-ı ħubbı ħod niyāz-ı [°]ācizānemdür
Velākin neyl-i vaşlı olmadı nezdinde hīç der-kār

14

Emset Su[°]ādu biardın mā yuballīghā
İlle'l-[°]itāķu'n-nacībātū'l-mārāsīlū

Su[°]ād bir yere irdi kim anı ol yere irgürdi
Sebük seyr üştüri pür-māye kim kuvvetli bī-a[°]zār

15

Ve len yuballīghā illā [°]uzāfiratün
Fīhā [°]ale'l-ayni irķālün ve tebgīlū

Degil illā [°]azīmü'l-cüsse bir üştür ulaşdırmış
O üştür ħāl-i i[°]yāde sebük-seyr idi tīz āşār

16

Min külli naḍḍaḥatî'z- zifrâ izâ °arikat
 °Urḍatuhâ tamisu elâ°lami mechülü

Verâ-yı güşî hõykerde olunca tîz seyrinden
 Bilinmez râha himmet şarf eder seyrinde ol pür-bâr

17

Termî'l-güyûbe bi°ayne müfridin lahiķin
 İzâ tavaķadati'l-hızzânu ve'l-mîlü

Ki sevr-i vahşî ebyazveş şalar çişmin ırak cāya
 Zemîn-i huşk hem telli remil kızdıķda pek bisyâr

18

Ḍaḥmun muķalladuhâ °ablün muķayyeduhâ
 Fî ḥalkihâ °an banâti'l-faḥli tafḍîlü

Ḳalındur boynu hem ayağı olmuş laḥm ile memlü
 Benâti faḥliden emsâline anda meziyyet var

19

Ġalbâ°u vacnâ°u °ulkûmun muzakkaratun
 Fî daffîhâ sa°atun ḳuddāmahâ mîlü

Daḥi gerdanı aĝlaz hem laḥimü'l-vechi ve'l-a°zâ
 Müzekker faḥle beñzer boynu efzün şanki mîl miķdâr

20

Ve cilduhā min aṭūmin mā yū⁹ayyisuhu
 Ṭilḥun biḍāḥiyeti'l-metneyni mehzūlū

Şanursın cildi ḳablūbāğa cildinden düzülmüşdür
 Ḳurād aña ne mümkin eyleye te⁹şirle ızrār

21

Ḥarfun aḥūhā abūhā min muḥaccenetin
 Ve [°]ammuhā ḥāluḥā ḳavdā⁹u şimşilū

Hicān cinsinden ol bir pāre-i kūh-ı mu[°]aẓẓamdur
 Ki ḳahrı boynu efzūn hem daḥi fāriḥ bilā-inkār

22

Yemşi'l-ḳurādu [°]aleyhā şümme yuzliḳuhā
 Minhā labānun ve aḳrābun zehālilū

Semānet hem melāset anda ḡāyet ber-kemāl olmuş
 Ḳurādıñ mezlaḳıdur cenb ü şadrından düşer nāçār

23

[°]Ayrānetün ḳuzifet bi'n-naḥḍi [°]an [°]uruḍin
 Mirfaḳuhā [°]an banāti'z-zūri meftülū

Semüzlikde ḥımār-ı vaḥşi gibi laḥmı şarḳmışdur
 Daḥi dirsegi göksinden ırāḳdur olmamışdur ṭar

24

Ke'enne mā fāte °ayneyhā ve mezbaḥahā
Min ḥaṭmihā ve mine'l-leḥyeyni bartīlū

Çeñesi gözleri altı ki ya°ni ma°kad-i ḥabli
Demir balta veya bir seng-i ḥārādur lede'l-enẓār

25

Tümirrū mişle °asībi'n- neḥli zā ḥuşalin
Fī ġārizin lem taḥavvenhu'l-aḥalīlū

Lebün iken o seyr-i sür°atinde emcegi üzre
°Asībū'n-naḥlivesḡ kuyruġını eyleyiser imrār

26

Ḳanvā°u fī ḥurreteyyhā lilbaşīri bihā
°İtḡun mubīnun ve fī'l-ḥaddayni teshīlū

Beġāyet burnu yüksek hem kulaḡları yaraşıklı
Yanaḡları leṭāfet baḡşı der-nezdi uli'l-ebsār

27

Teḡdī °alā yasarātın ve hiye lāhiḡatun
Zevābilün vaḡu°uhunne'l-arḡa taḡlīlū

°Acīfū ḡoş ki pāyān üzre ol isrā°i seyr eyler
O pāyān kim deġer degmez zemīne pekçe az uğrar

28

Sumru'l-[°]ucâyâti yetrukne elḥaşa zîmen
Lem yaḳihinne ru[°]use'l-ukmi ten[°]îlû

Ki esmer etlû pâyanı perâkende kılrur sengi
Degil ten[°]île muḥtâc ger ser-i kûhda ola seyyâr

29

Ke[°]enne avbe zirâ[°]eyhâ izâ[°]ariḳat
Ve ḳad teleffe[°]a bilḳûri'l-[°]asākîlû

O nâḳa derledikde şanki anıñ tîz-reftârı
Ser-i kûhı ser-âb almış o ḥâlde ez-heme aḳtâr

30

Yevmen yazallu bihi'l-ḥırbâ[°]u muştahiden
Ke[°]enne ḍâḥiyehu bi'ş-şemsi memlûlû

O bir gündür keler ihrâḳ olubdur ḥarr-ı şems ile
Vücûdı kellenüp hem levn ü eşkâli olur gül-nâr

31

Ve ḳala lilḳavmi ḥâdîhim izâ[°]ca[°]alat
Vurḳu'l-cenâdibi yerkuḍna'l-ḥaşa ḳîlû

Çekirge perr ü bâlin senge urduḳda ḥarâretten
İder ḥâdî şehâ fermûde-i ḳaylûleyi izḥâr

32

Şedde'n-nehâri zirâ'â' ayṭalin naşafin
 ẖamat fecâvebahâ nekdun maşâkîlû

Mümâşil şol 'iyâlin tîz-reftârına azḥada
 Ki bir şüklâ idibdûr ḥâl-i mâtemden aña iḥbâr

33

Nevvaḥatun riḥvate'd-ḡab'ayni leyse lehâ
 Lemâ na'â bikraha'n-nâ'ûnû ma'ḡûlû

Şalar bâzûların ser-mest-i bî-hûş dîde-i giryân
 Eger sem'ine mâtem ḡar' olursa ya'ni eyler zâr

34

Tefrî'l-lebene bikeffeyhâ ve midra'uhâ
 Muşakḡakḡun'an tarâḡihâ ra'âbîlû

Ki mâtemden ḡaḡîḡat sînesin ol ḡâk u ḡâk eyler
 Yaḡasın pâre pâre eyler ol pûr-zâr-ı ḡasretkâr

35

Tas'â'l-vuşâtu canâbeyhâ ve ḡavluhum
 İnneke ya ibne ebî Sûlmâ lemeḡtûlû

Su'âda her yañadan ḡamz ederlerdi ki ḡammâzlar
 Benim ḡaḡḡımda ḡatlime yürürlerdi edüp ḡüftâr

36

Ve āla küllü alīlin küntü āmulühü
Lā ulhiyenneke innī °anke meşgūlü

Niçe yār-ı vefādārıma ol demde şıgındımsa
Dir idi kim seni talış ne mümkindür bana ey yār

37

Feultü allü sebīlī lā abā lekumu
Feküllü mā addara'r-Ramanu mef°ölü

Didim ālime oñ beni ki yok mānendiñiz aşlā
Yirine geliserdür her ne kim tadīr eder Ğaffār

38

Küllü ibni ünşā ve in ālet selāmetuhu
Yevmen °alā āletin edbā°e memūlü

Ki her bir māderüzād ger dırāz olsa anıñ °ömri
Nihāyet leviden tābūta aml eyler anı ayār

39

Unbi°tu anne Resūla'llahi av°adenī
Ve'l-°afū °inde Resūli'llahi mā°mūlü

Hemāndem kim niyāzım °afvıdur nezd-i risāletde
Ne deñlü eylemişse atlime fermān demim ihdār

40

Feḳad ateytu Resūla'llahi mu[°]teziren
Ve'l-[°]uzru [°]inde Resūli'llahi maḳbūlü

Zemīn-būs olmışam nezd-i Resūle i[°]tizār ile
Kabūle ḡunki şāyān ḡazretinde ehl-i istiḡfār

41

Mehlen hedeke'l-lezi a[°]ṭāke nāfilete
Elḡur[°]ani fihā mevā[°]izun ve tafşīlü

Bana mūhlet vir ey nūr-ı hidāyet kim sana virmiş
Ḥudā Ḳur[°]ānı kim var anda tafşīlat ile aḡbār

42

Lā te[°]ḡuzennī biakvāli'l-vuşāti ve lem
Uznib ve in keşurat fiyye'l-aḡavīlü

Ḥabībā sen beni aḡz etme aḡvāl-i vūşāt ile
Eger ḡaḡḡımda ḡoḡ söz var velī yoḡ bende istiḡşār

43

Leḡad aḡūmu maḡāmen lev yeḡūmu bihī
Arā ve esme[°]u mā lev yesme[°]u'l-fīlü

Ki bir merkezdeyem anda benim mer[°]iyy ü mesmū[°]ım
Eger sem[°] eyleseydi fīl veyāḡḡud eylese ibşār

44

Leḡalle yer[°]udu illā an yekūne lehu
Mine'r-resūli bi-izni'l-lahi tenvīlü

Olurdu heybetinden kâffe°-i a°zâları lerzân
Meger bâ°avn-i Hakk aña ola hâzretten istibsâr

45

Hattâ vađa°tu yemîni° lâ unâzi°uhu
Fî keffi° zî naķımâtin ķîluhu°l-ķîlû

Kodum şağ destimi tâ keff-i şâhib-intikâm içre
Ki ya°ni şadıķu°l-ķavl hâzrete etmem nizâ° iş°âr

46

Lezâke ehyebu°indî iz ukellimuhu
Ve ķîle inneke mensûbun ve mes°ülü

Tehâţub içre ol zât-ı heybet-efzâ nezd-i çâkerde
Daķi mensûb-ı mes°üliyetimden olsa istifsâr

47

Min hâdirin min luyûşi°l-usdi meskenuhu
Min baţni°aşşara ğîlun dunehu ğîlû

O şîrden kim ola ol şîr-i şîrân mişesitânda
Tutar mesken huşûşâ vâdî-i°aşşerde ol hûn-hâr

48

Yegdû ve feyelhamu đirġameyni°aysuhumâ
Leħmun mine°l-ķavmi ma°fûrun ħaradîlû

Şabaķ vaķtinde ol yavrıların bislerdi ya°ni kim
Atılmış pâre pâre laħmı âdemden idüp ihzâr

49

İzā yusāvīru kınnen lā yehillu lehu
An yetruke'l-kırne illā vehuve meflülü

Muķāvim olsa bu heybetle çün mānendi bir şīre
Bırakmaz pençe-i ķahrile etmeyince tār u mār

50

Minhu tazallu sibā°u'l-cevvi dāmireten
Velā tumeşşe be-vādīhi'l- arācīlū

Κamu yırtıcı hayvān ħavf ile ebsem olur andan
Şitāb ile ne mümkin na°rasın biri ide ışdār

51

Velā yezālū be-vādīhi aĥū şıķatin
Muţarraĥa'l-bezzi ve'd-dirsāni me°kūlū

O şīriñ olduĥu vādīde şüç°ān ü bahādırlar
Silāĥ ü çāmesin atmaķda dūrler eyleyüp idbār

52

İnne'r-Resüle leseyfun yustedā°u bihī
Muhennedun min suyūfi'l-lahi meslūlū

Ĥaķīķat Faĥr-i Ālem pūr-ziyā tīg-i İlāhīdūr
Ki °uryān tīg-i Hindīveş olunmuş şanki istizĥār

53

Fī fi°etin min Kıreyşin ķale ķā°iluhum
Bi-baţni Mekketi lemmā eslemū zūlū

Ḳureyşden bir cemā[°]at içre meslûl oldu ol şimşîr
Olardan biri hicret re[°]y idüp bâ-Seyyid-i Muhtâr

54

Zâlû femâ zâle enkâsun ve lâ kuşufun
İnde'l-liḳâ[°]i velâ mîlun ma[°]âzîlû

Meger bî-tiğ ü bî-turs hem-za[°]îf olanlarıñ ğayrı
Ḳamusı hicret etdiler olup ba[°]zıları hem-ğâr

55

Şummu'l-[°]arânini abṭalun lebusuhumu
Min nesci Dâvûde fi'l-heyçâ sarâbîlû

Be-küllî burnu yüksek himmet-efzâ hûb yigitlerdür
Silâhşör cümle pîrâhenleri zırhdan olup pür-kâr

56

Bîḍun sevâbiġu ḳad şukket lehâ ḫalaḳun
Ke[°]ennehâ ḫalaḳu'l-ḳaf[°]ai[°] mecdülû

O zırhdan pîrehenler pek mücellâ vâsi[°]-efzûndur
Ki ḳaf[°]â ḫalḳası mânendi ḳat ḳat şanki ḳuvvetvâr

57

Lâ yefrahûne izâ nâlet rimaḫuhumu
Ḳavmen ve leysu mecâzi[°]en izâ nîlû

Feraḫ-yâb olmaz anlar ger toḳunsa süngüler ḫaşma
Ceza[°] etmezler anlara toḳunsa nîze-i pür-nâr

58

Yemşüne meşye'l-cimâli'z-zuhri ya'şimuhum
 Darbun izâ a'rrade's-sudu't-tenâbilü

Ki darb-ı seyf ile ma'şûm yürürler aķ deve gibi
 Boyu kütâh siyeh üştür mişâli kaçıcak eşrâr

59

Lâ yaķa'u't-ṭa'nu illâ fî nuḥurihimi
 Ve mâ lehum °an ḥiyâḍi'l-mevti tehlîlü

Şudûrı anlarıñ kâķkanı olmuş ṭa'n-ı a'dâya
 Ḥiyâz-ı mevte biñ cân ile °aṭşândur olar her-bâr

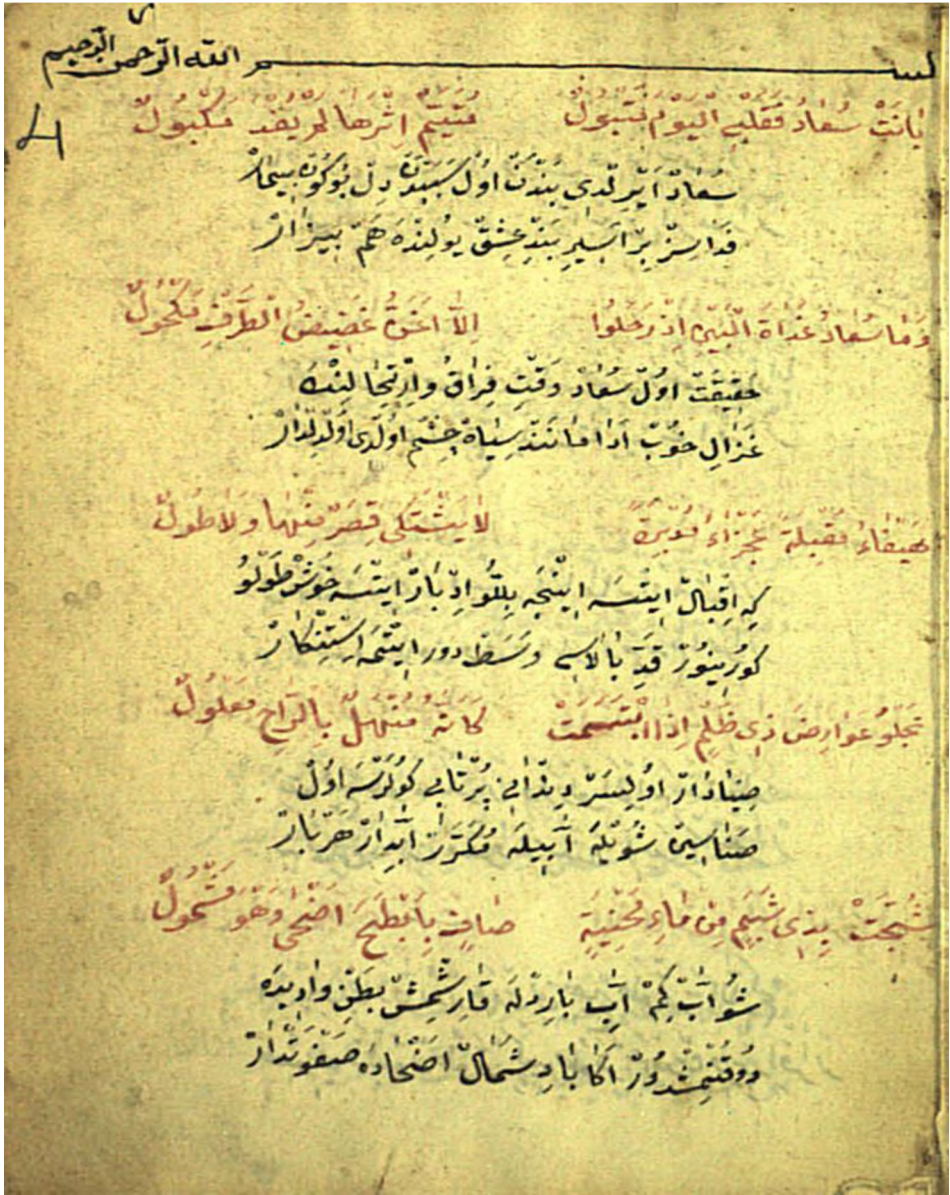
60

İlâhî dergehiñde *Kâmilîñ* aķşâ-yı âmâli
 Şefî° ola Ḥabîbiñ hem muhâcirler daḥi enşâr

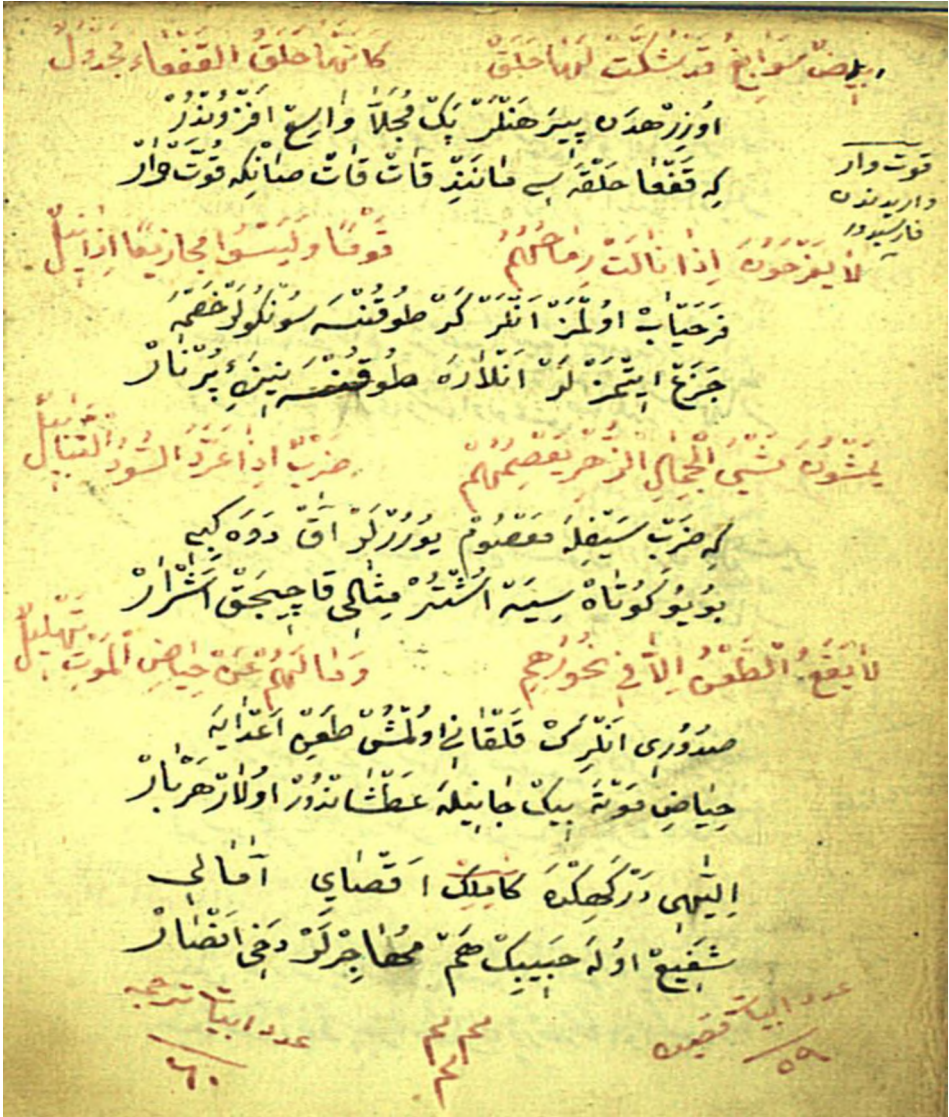
°Aded-i ebyât-ı kaşîde/59 Mim °Aded-i ebyât-ı tercüme/60 (Elbistanlı Yemli hazâde Kadı Mustafa Kâmil Efendi, *Mecmua*: TY 6955 v.: 4a-9b).

Elbistanlı Yemli hazâde Mustafa Kâmil Efendi XIX. asır âlim şairlerimizdendir. Şair, medrese tahsilinin ardından çeşitli yerlerde müderrislik, kadılık ve kaymakamlık yapmıştır. Es-seyyid Mustafa Kâmil Efendi, Kayseri'de kadı iken H 1294-M 1877'de vefat etmiştir. Mevlevî tarikatına müntesip şairin kabri Hz. Mevlânâ'nın hocalarından Seyyid Burhaneddîn-i Muhakkık-i Tirmizî türbesi civarındadır. Mustafa Kâmil Efendi, Türkçe, Arapça ve Farsça şiirler yazmış, şerhler yapmıştır. Sahabe şair Ka'b b. Zühre'nin Bânet Su'âd Kasidesi'ni manzum olarak tercüme etmiştir. Bânet Su'âd, Hz. Peygamberin iltifatına nail olması sebebiyle defalarca şerh edilmiş, tercüme, nazire, tahmis ve taştirler konu olmuştur. Her nedense kasidenin yapılmış manzum Türkçe tercümesi çok fazla bilinmemektedir. Bu bağlamda Elbistanlı Yemli hazâde Mustafa Kâmil Efendi'nin manzum Bânet Su'âd tercümesi çok kıymetlidir. Şair, Hz. Peygamberin huzurunda okunan Bânet Su'âd Kasidesi'ni, kendi ifadesiyle zeki ve anlayışlı kimselerin şerhe ihtiyaç duymayacakları şekilde nazmetmiştir. Şaire göre Bânet Su'âd Kasidesi'nin sayılamayacak kadar havassı/manevi tesiri vardır. Ka'b b.

Züheyr, bu kaside sebebiyle kılıçtan kurtulup sahabenin büyüklerinden olmuştur. Bu kasideye devam edenler de Allah'ın lütfu ile bütün belâ ve afetlerden korunup yüce mertebelere nail olurlar. Bu cümleden olarak Yemlihazâde Mustafa Kâmil Efendi'nin de manzum Bânet Su'âd Kasidesi tercümeden maksadı, kabul olması dileğiyle Hz. Peygamberin hizmetinde bulunmak ve şefaatinin niyaz etmektir.

Elbistanlı Yemli hazâde Kadı Mustafa Kâmil Efendi Tarafından Yapılan Bânet Su'âd Kasidesi'nin Manzum Tercümesi'nin İlk Sayfası. Elbistanlı Yemli hazâde Kadı Mustafa Kâmil Efendi, *Mecmua*, Süleymaniye Ktb. Yazma Bağışlar TY 6955 v.: 4a.

Elbistanlı Yemli hazâde Kadı Mustafa Kâmil Efendi Tarafından Yapılan Bânet Su'âd Kasidesi'nin Manzum Tercümesi'nin Son Sayfası. Elbistanlı Yemli hazâde Kadı Mustafa Kâmil Efendi, *Mecmua*, Süleymaniye Ktb. Yazma Bağışlar TY 6955 v.: 9b.

KAYNAKÇA

- Alıcı, Lütfi (2004), “Ârif Süleymân ve Hilye-i Nebî Adlı Eseri”, *Akademik Araştırmalar Dergisi*, S 22, s 129-148.
- Alıcı, Lütfi (2021), *Kahramanmaraşlı Divan Şairleri*, Özgü Yay., İstanbul.
- Alıcı, Lütfi (2022), *Yemli hazâde Mustafa Kâmil Efendi’nin Mecmûasında Bulunan Türkçe Şiirleri*, Özgü Yay., İstanbul.
- Altunel, Nuran, “Elbistanlı Yemli hazâde Mustafa Kâmil Efendi’nin Kendi Hattıyla Yazmış Olduğu On Altı Risalelik Mecmuanın Tanıtımı (Bildiri Metni)”, <https://www.academia.edu> [Erişim tarihi: 22. 04. 2022].
- Arslan, Mehmet (2020), “Mustafâ, Yemli hazâde Mustafa Kâmil Efendi”, <http://teis.yesevi.edu.tr> [Erişim tarihi: 22.04.2022].
- Atasoy, Nurhan (1998), “Hırka-i Saâdet”, TDVİA, C 17., TDV Yay., İstanbul.
- Ayçiçeği, Bünyamin (2015), “Bûsîrî (ö. 696/1297 ?)’nin Kasîdetü’l-Bürde’sinin Diyarbakırlı Mehmed Said
- Paşa (ö. 1308/1892) Tarafından Yapılan Mensur ve Manzum Tercümesi”, *Divan Edebiyatı Araştırmaları Dergisi*, S 15, İstanbul.
- Bursalı Mehmed Tahir (2000), *Osmanlı Müellifleri*, C II, (haz.; Mustafa Tatçı, Cemal Kur-naz), Bizim Büro Yayınları, Ankara.
- Demirayak, Kenan (2001), “Kasîdetü’l-Bürde”, TDVİA, C 24, TDV Yay., İstanbul.
- Elbistanlı Yemli hazâde Kadı Mustafa Kâmil Efendi, *Mecnua, Süleymaniye Ktb. Yazma Bağışlar TY 6955 v.: 4a-9b*.
- Kaya, Mahmut (2001), “Kasîdetü’l-Bürde”, TDVİA, C 24, TDV Yay., İstanbul.
- Kaya, Mahmut (2018), *İslâmî Edebiyatta Şaheserler*, TYEKB Yay., İstanbul.
- Özalp, Ömer Hakan (2012), *Tarihe Adanmış Bir Ömür Ord. Prof. Mükremin Halil Yinanç*, İstanbul.
- Özgeriş, Mutlu Melis (2022), “Yemli hazâde Mustafa Kâmil Efendi’nin Hayatı, Edebî Yönü ve Eserleri”, *Rumelide Dil ve Edebiyat Araştırmaları Dergisi*. İstanbul.
- Paşa (ö. 1308/1892) Tarafından Yapılan Mensur ve Manzum Tercümesi”, *Divan Edebiyatı Araştırmaları Dergisi*, S 15, İstanbul.
- Sarvan, Ahmet (2001), “Kâ’b b. Züheyr”, TDVİA, C 24, TDV Yay., İstanbul.

MİLLÎ KÜTÜPHANE 06 MİL YZ 87'DE KAYITLI BİR CÖNK/ŞİİR MECMUASI VE MARAŞLI FAHRÎ'NİN ŞİİRLERİ

LÜTFİ ALICI*

Giriş

Kahramanmaraş Anadolu'nun tarihi en eski şehirlerinden birisidir. Müstesna coğrafi konumu, ılıman iklimi ve bereketli toprakları sayesinde tarihin her döneminde önemini korumuştur. Sahip olduğu tabii zenginlikleri sebebiyle bir çekim merkezi olmuş, tarihi boyunca birçok kültür ve medeniyete beşiklik etmiştir (Alıç, 2020: 14). Tarihî süreçte kazandığı kıymetler ile bir şehir ruhu da kazanmıştır. Kahramanmaraş'ın bir şehir olarak şekillenmesinde, bir şehir ruhu kazanmasında şüphesiz dünden bugüne yetiştirdiği âlim, şair, edip ve sanatkârların büyük katkıları olmuştur. Bunlar arasında klasik Türk edebiyatı dönemi şair ve ediplerinden Sümbülzade Vehbî, Mar'âşîzâde Ahmed Kuddusî gibi ulusal ve uluslararası boyutta tanınanlar olduğu gibi maalesef kendi şehrinde bile yeteri kadar tanınmayanlar da vardır (Alıcı, 2010: 13). Hatta bu şair ve ediplerden bazıları unutulmuş, şiir mecmularına ve cönklere sığınmışlardır. İşte bu şairlerden biri de bir şiirinden anlaşıldığına göre XIX. yüzyılda yaşamış Kahramanmaraşlı divan şairi Fahrî'dir.

Fahrî, hakkında kaynaklarda herhangi bir bilgi bulunmamaktadır. Bu sebeple şairin asıl adı ile doğum ve vefat tarihleri bilinmemektedir. Fahrî'ye ait olması muhtemel günümüze yazma bir şiir mecmuası intikal etmiştir. Şair hakkında bilgiyi bu şiir mecmuasından ve onun bu mecmuada bulunan şiirlerinden edinmekteyiz. Şair, şiirlerinde *Fahrî* mahlasını kullanmıştır. Mecmua, klasik Türk şiiri ve Türk halk şiirinden seçilmiş şiirleri ihtiva etmektedir. Mecmuada "*Halîlî-i Mar'âşî, Sümbülzâde Vehbî, Hâmî-i Mar'âşî, Hâfız-ı Mar'âşî, Mes'ûdu'l-Mar'âşî, Nadirî, Karadereli Rızâ, Kadrî, Garîb, Yemli hazâde Mustafa Kâmil, Saltoğlu Rif'at, Hezârî/Beyoğlu¹, Şîrâzî, Şazî ve Niyâzî*" gibi Maraşlı oldukları bilinen şairlerin şiirleri bulunmaktadır. Bu şairlerin büyük bir kısmı XIX. asır Maraşlı divan şairleridir. Aynı zamanda mecmuada Fahrî'nin şiirleri de bulunmaktadır. Mecmuadaki Maraşlı şairler ile Fahrî'nin özellikle Maraş güzellerini konu alan aşağıdaki şiiri Fahrî'nin Maraşlı olduğunu ve XIX. asırda Maraş'ta yaşadığını göstermektedir.

I

Ne kadar medh itsem kalur nokşânı

Dil-berleri gâyet süslü Mar'âşî

* Dr. Öğr. Üyesi, KSÜ, İnsan ve Toplum Bilimleri Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü.
E-posta: lutfialici@gmail.com

¹ Hezârî/Beyoğlu için bk.: Alparslan ve Yakar, 2009: 51-58; Kayaokay, 2019: 203-210.

Bay u gedâ ʿuşşâk meşreb insânı
Gezmez ʿaşîkları yaslı Marʿaşîñ

II

Kaşları kemândır kaşd ider cāna
Kibrikleri oğ gibi boyanmış kana
Elmas saçları fes yıkmış bir yana
Maḥbûbları finofesli Marʿaşîñ

III

Māh-tāba beñzetsem ḥaṭâ yüzleri
Âhû disem lâıyık degil gözleri
Bülbül disem ʿaynı ḥaṭâ sözleri
Güzelleri kumrı süslü Marʿaşîñ

IV

Terk idüp tahtını seyr iden cānlar
Nāz [u] edāsına dayanmaz cānlar
Fahrî cāndan geçer gören insānlar
Dil-berleri ḥürî fesli Marʿaşîñ (Mecmua, 15a)²

Millî Kütüphane 06 Mil Yz 87’de Kayıtlı Bir Cönk/Şiir Mecmuası

Şiir mecmuası, Millî Kütüphane Yazmalar Koleksiyonu 87 numarada kayıtlıdır. Rik’a hattıyla yazılmış mecmua 136 varaktır. Mecmuanın yazımında renkli cedîd kâğıt kullanılmıştır. Mecmuanın kütüphane kaydında; tavsifi, kimden alındığı ve kim tarafından yazıldığı hususunda, “*Mecmua, siyah meşin kaplı bir cilt içerisinde. Ali Koçak Esen’den satın alınmıştır. Cönkteki şiirlerin, künyesi belirsiz, XIX. yüzyıl şairlerinden Fahrî kalemiyle yazıldığı, yaptığı tashihlerden anlaşılmaktadır.*” bilgisi bulunmaktadır. Ayrıca mecmuanın kütüphane kaydına düşülen notta, Fahrî, *Maraşlı Fahrî* olarak kaydedilmiştir (<http://www.yazmalar.gov.tr> 10.09.2020).

Mecmua, kütüphaneye şekli ve karışık muhtevası/divan ve halk şiirlerini ihtiva etmesi bakımından cönk olarak kaydedilmiştir. Mecmuanın/cönkün kütüphane kaydı şöyledir:

² Fahrî, *Şiir Mecmuası*, Millî Kütüphane, TY Nu: 87, Ankara.

Genel Bilgiler

Demirbaş No:	06 Mil Yz Cönk 87
Eser Adı	Cönk
Yazar Adı	
Müstensih	
Konu	
Dili	Türkçe
Telif Tarihi Hicri (Miladi)	0 (0)
İstinsah Tarihi Hicri (Miladi)	0 (0)
Bulunduğu Yer	Milli Kütüphane-Ankara
Koleksiyon	Milli Kütüphane Yazmalar Koleksiyonu
DVD Numarası	944

Özellikleri

Ölçü	200x85 mm.
Yaprak	136
Satır	Değişik
Yazı Türü	Rik'a
Kâğıt Türü	Renkli cedîd

(<http://www.yazmalar.gov.tr> 10.09.2020).

Cönk, genel olarak halk/saz şairlerinin şiirlerinin bir araya toplandığı uzunlamasına açılan mecmualar olarak bilinir. Cönklerin muhtevaları derleyen in edebî zevkine göre farklılık göstermektedir. Bu sebepten cönk için kelimenin

“sefine/gemi manasını da nazara alarak türlü şairlerin şiirlerinden seçilip meydana getirilmiş yazma şiir mecmuası demek mümkündür (Gökyay, 1995: 81). Pek çok cönk gibi söz konusu mecmua da halk şairlerinin şiirlerinden ziyade divan şairlerinin şiirlerini ihtiva etmektedir. Eser bu muhtevasıyla aslında bir şiir mecmuasıdır. Mecmuadaki şairler ile onlara ait şiirlerin sayısı ve nazım şekilleri bu tespiti güçlendirmektedir.

Mecmuada mahlası bulunan toplam 70 şaire ait 257 şiir bulunmaktadır. Çeşitli sebeplerden mahlas bulunmayan şiir ve beyit sayısı ise 39’dur. Mecmuadaki bu şairler ve şiirleri şöyle tespit edilmiştir:

‘Abdu’l-kâdir (1)³, ‘Âlî (2), ‘Aynî (4), Bâķî (2), Beyoğlu (1), Dervîş ‘Alî (1), Dervîş Nihâd (1), Emrah (3), Eşref (2), Fahrî (18), Fâ’iz (1), Fenâyî (1), Hevâyî (1), Ferîd (1), Fıtnat (1), Fuzûlî (16), Ğarîb (1), Hâfız (1), Hâlîlî (1), Behisnevî Hâmdî (2), Hâmî (14), Haşmî (29), Hayrî (6), Huzûrî (1), İlbendî (1), Kâdrî (1), Kâmil (4), Karacaoğlu (2), Kerem (11), Kûl Yûsuf (1), Lebîb (2), Luţfî (4), Mes’ûd (1), Meylî (1), Nâbî (3), Nâdir (1), Naḥîfî (2), Nazîm (1), Necâtî (2), Nedîm (3), Nef’î (5), Nesîmî (1), Neş’et (9), Niyâzî (1), Niyâzî-i Mısrî (1), Nuzûlî (1), ‘Âşık ‘Ömer (4), ‘Ömrî (1), Revânî (1), Rif’at (1), Rızâ (2), Rûḥî (3), Sa’îd (3), Sâbit (1), Sâķıb (1), Şâlih (1), Seydâ (2), Seyyid (26), Sezâî (1), Şâzî (3), Şeref (1), Şîrâzî (1), Şükrî (2), Uşûlî (1), Vâşfî (1), Vâşif (1), Vehbî (28), Yahyâ (1), Zihnî (1), Zîyâ (1), mahlas bulunmayan şiirler (39).

Şiir mecmuasını, farklı kişilere ait metinlerin/metin parçalarının bir araya getirildiği eserler bütünü olarak tarif etmek mümkündür. Diğer bir ifadeyle herhangi bir nazım türü veya nazım şekli birliği/müşterekliği aranmaksızın birçok şairden derlenmiş manzum metinlerden oluşan toplamalara da şiir mecmuası denilmektedir (Köksal, 2012: 411-412). Şiir mecmuaları, klasik Türk şiirinin önemli kaynaklarından. Genellikle meraklılarınca derlenmiş seçme şiirlerden oluşan bu eserler günümüzün şiir antolojisi mahiyetindedirler. Mecmualar, yazarın/derleyeninin olduğu kadar döneminin de genel şiir beğenisini ortaya koymas bakımından önemli eserlerdir.

Çalışmamıza konu olan şiir mecmuası, XIV. asırdan XX. asra kadar klasik Türk şiiri şairlerinin XVII. asırdan XX. asra kadar Türk halk şairlerinin şiirlerini ihtiva etmektedir. Mecmuanın karışık muhtevası sebebiyle hem vezin hem de nazım şekil ve türleri farklılık arz etmektedir. Mecmua, şiirlerinde tamamen aruz veya heceyi kullanan şairlerin yanı sıra hem aruz hem de heceyi kullanan şairleri de ihtiva etmektedir. Mecmuada en çok yer alan klasik Türk şiiri nazım

³ Gazel Türkçe olup Abdülkâdir Geylânî’nin keramet ve manevi tasarruflarına dairdir.

şekilleri *gazel*, *murabba*, *tahmis* ve *müseddestir*. Türk halk şiiri nazım şekli ise *koşmadır*. Ön plana çıkan nazım türleri ise *naat* ve *maktel-i Hüseyin*'dir.

Mecmua, *Nesîmî*, *Usûlî*, *Necâtî*, *Bâkî*, *Fuzûlî*, *Rûhî*, *Nâbî*, *Nef'î*, *Şeyhülislam Yahyâ*, *Nedim* ve *Nahîfî* gibi klasik Türk şiirinin üstat şairlerinin şiirlerini ihtiva etmektedir.

Zülf-i siyehûn gönümüz almağa sebep ne

Çün aldı dönüp yirlere çalmağa sebep ne

Çün yaraladuñ gönümi bitürdüñ işini

Yâ gamzeñ okun gamzeye şalmağa sebep ne

Ol pâdişeh-ı leşker-i hûbâna şoruñ kim

Kendüye muî⁴ olanı çalmağa sebep ne

Dem geldi ki bir lahzada biñ yıl yaşadum ben

Derd [ü] gam ile şimdi kocalmağa sebep ne

Dil düzdidürür hâlûñi zülfüñ neye şağlar

Bir uğruyı koltuğına almağa sebep ne

Çün girdi *Necâtî* elüne gevher-i tecrîd

Şimdi girü sen guşşaya t almağa sebep ne⁴ (Mecmua, 52a)

Kıldı zülfüñ tek perişân hâlümi hâlün senün

Bir gün ey bî-derd şormazsın nedür hâlün senün

Gitdi başuñdan gönül ol serv-ğaddün sâyesi

Ağla kim idbâra tebdîl oldu iğbâlün senün

⁴ Necâtî Bey Divanı'nda gazel sekiz beyittir (bk. Tarlan, 1997: 448).

Zînet içün cism dîvârında etmezdüm yerin
Çekmeseydi ʿaşk cân levhinde timsâlün senün

Tîz çekmezsen cefâ tîğin beni öldürmege
Öldürür bir gün beni âhir bu ihmâlün senün

Ğarķ-ı hûn-âb-ı ciger kılmış gözüm merdümlerin
Ârzü-yı hâl-i müşğîn ü ruh-ı alün senün

Dâm-gâh-ı ʿaşkdan dut bir kenâr ey mürğ-i dil
Şınmadan seng-i melâmetden per ü bâlün senün

Sâyeveş çokdan *Fuzûlî* hâk-i pâyuñ yaşlanur
Ol ümîd ile ki bir gün ola pâ-mâlün senün (Mecmua, 32a)

Mecmua, *Karacaoğlan*, *Âşık Kerem*, *Âşık Ömer*, *Emrah*, *İlbendî* gibi Türk Halk şiirinin üstat şairlerinin şiirlerini de ihtiva etmektedir.

I

Ela gözlerini sevdiğim dil-ber
Gel beni ağlatma iller içinde
Gördüm cemâliñi oldum dîvâne
Serviye beñzetdim dallar içinde

IV

Karac'oğlan eydür dostuma⁵ varsam
Şıra beñlerini yüzüme sürsem
Raķıbın öldüğü günleri görsem
Şalınup giderken şallar içinde (Mecmua, 77b)

⁵ Mısra da "tostuma" şeklinde yazılan kelime "dostuma" şeklinde alınmıştır.

I

Deli gönül nere gidem elinden
 Edeb ağlar erkân ağlar yol ağlar
 Bülbül gibi cüdâ düşdüm gülümden
 [.....]⁶ ağlar bülbül ağlar gül ağlar

IV

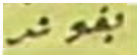
Ceren gibi ben de düşdüm çöllere
 Bülbül hasret olmuş gonca güllere
 Sefil *Kerem* düşmüş gurbet illere
 Gelen ağlar geçen ağlar yol ağlar (Mecmua, 4b)

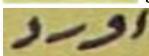
I

Ne feryâd idersin divâne bülbül
 Seniñ bu feryâdın gülşene kılsın
 Bu dünyâda irmez iseñ murâda
 Huzûr-ı maşşerde divâna kılsın

III

Bir yâr için geçdim ser ile cândan
 Vücûdum [...] ⁷ oldu aşk ile nârdan
Emrah [bir] buse ister nazlı yârdan
 Bu bayrâm olmazsa kurbâna kılsın (Mecmua, 15b)

⁶ Kelimenin eski harfli yazılışı böyledir.

⁷ Kelimenin eski harfli yazılışı böyledir.

I

Ne  us r eyledim hey ŗ  -ı cih n
 M  gi  anber k k l  ne m y didim
   lim bir o  vurdu  deldi  s nemi
 Ne a r dım ne acıdım n'uy didim

IV

Beyo lum kendini kendi e de ir
 Peri bir  on giymi  eylemi  be er
 Ne m vi ne ŗarı ne al ne ye il
 D   n m  bayram mı bu ne  oy didim (Mecmua, 31a)

I

 nsano lı bir  ac yib sır imi 
 G ler y ze  atlu dile  evrilir
 Sef l bay u  d  m   v   ne bekler
 ŗarı b lb l kırmız g le  evrilir

IV

 lbend m y rını efk r g r kd r
 Bilmenem kimler o y re n'id kd r
  Ad lar elinden ba rım yanı dur
 G tmez engellerim ile  evrilir (Mecmua, 68b)

Mecmuada en  ok ŗiiri bulunan ŗairlerden biri *Seyyid/Seyyidi* di eri de *Hasm *'dir. Seyyid, hakkında fazla bilgi bulunmamaktadır. ŗairin mecmuadaki ŗiirlerinden divan ŗiiri vadisinde ŗiirler yazd   anla ılmaktadır. Seyyid'in Mara lı bir ŗair olması muhtemeldir.

N'eylesem n'etsem  aceb ŗ  -ı cih n-b nım sa a
  o  mıdur yansam ya ılsam c n ile c nım sa a

Bu gidişle öldürür âhir beni çeşmiñ seniñ
Merhamet kıl hâlîme bak bunca efgânım saña

Seyf-i gamzeñle helâk eylersiñ ey âfet beni
İşte ben işte kılıç bahş eyledim kanım saña

Verd-i ruhsârîñ hayâlin ey per[i] ‘arz itmege
Mürğ-ı dil irsâl olundı şâh-ı hûbânım saña

Seyyid-i bî-çâreye luğf etmek içün ey şanem
‘Arz-ı hâlîm bu gazeldür merhamet-kânım saña (Mecmua, 75a)

Seyyid ya Maraşlı ya da Hasmî gibi Maraş’a yakın bir bölgenin şairidir. Hasmî ise XVIII. asır divan şairlerinden olup Adıyaman’ın Besni ilçesinin Tut köyündendir. Hasmî, bir müddet Maraş’ta bulunmuş güzel şiirleriyle Maraş edebiyat mahfillerinde rağbet görmüştür. Mecmuada yer alan birçok gazelinden birisi şöyledir.

Yâr içün çekmek be hey dil minnet-i ağıyarı güç
Göz göre ağıyara teslîm eylemek de yâri güç

Güç degil belki muqarrer büse-çîn olmak baña
Lîk nağl-i ‘işve yârîñ buseyi ikrârı güç

Dil çekerci cevriñi ammâ te‘akub itmese
Ol şeh-i bî-rağm ü dâdın zulmüne ısrârı güç

Zevk-yâb-ı vuslat olmak emr-i esheldir velî
‘Âşıka ber-düş etmek bu ridâ-yı ‘ârı güç

Keşf iden olur melâmet ketm iden olur helâk

Derd-i ʿaşkıñ hâşılı ihfâsı güç ızhârı güç

Ol ʿabîb-i cânâ derdiñ söyle istiṣfâ ile

Derdi nâ-maʿlûm olunca ḥastanîñ tîmârı güç

Sîne-sâf olmak degil güç *Ḥaṣmîyâ* cânân ile

Def ʿ kılmağ ol raḳîb-i seg-meniş murdârı güç (Mecmua, 21a)

Mecmua, Maraşlı divan şairleri *Halilî, Sünbülzâde Vehbî, Hâmî, Hâfız, Mes'ûd, Nâdirî, Kadri, Sa'îd, Kara Dereli Rızâ, Yemli hazâde Mustafa Kâmil ve Saltoğlu Rif'at*'tan şiirler ihtiva etmektedir.

Kaşr-ı kâmi ne vezîr ü ne şehenşâh yapar

Anı muhkemce yaparsa yine Allâh yapar

Gösterir resm-i binâ şanki felek miʿmârı

Dil-i vîrânemizi gâh yıkar gâh yapar

Ser-i kâra geleniñ 'aybı merâmet olunup

Kesr ü noḳşânlarını debdebe-i câh yapar

Cüşiş-i eşk-i firâvânımı bî-câ şanma

Küy-ı yâra giderek seyl gibi râh yapar

Vehbîyâ ḥâne-ḥarâb-ı sitem olduñsa ne ğam

Kimseniñ yapmadığı işleri bir âh yapar (Mecmua, 129b)

I

Ey şanem cellâd u mest-i bî-âmândır gözleriñ

Âteş-efrûz-ı vücûd-ı ʿâşıkândır gözleriñ

Düşmen-i dîn âfet-i devr-i zamândır gözleriñ

Her yeriñ zîbâdır ammâ el-amândır gözleriñ

II

N'ola bilmem âh hâlim sen büt-i ʔannâz ile
 °Aqlımı yağmāya virdiñ hüsñ ü hûb âvâz ile
 Cānım aldı çeşmiñ âhir bir nigāh-ı nâz ile
Her yeriñ zîbâdır ammā el-amāndır gözleriñ

III

Olmuşam ber-dâr târ-ı zülf-i °anber-bârîna
 Mübtelâyam hattı u hâl u kâmet ü reftârîna
 Bî -bedeldir cân fedâ ol nergis-i hûn-hı̇ârîna
Her yeriñ zîbâdır ammā el-amāndır gözleriñ

IV

Kâkülün itdi perîşân bağ içinde sünbülü
 Lâl ider la°l-i lebün gülşende şeydâ bülbülü
 Dişleriñ dür-dâne rüyuñ cennet-i a°lâ güli
Her yeriñ zîbâdır ammā el-amāndır gözleriñ

V

Hüsñ ü eṭvârîna meftûn oldu hep halk-ı cihân
 Ebruvânîñ oldu mihrâb-ı niyâz-ı °aşıkân
 Çeşmiñ ey meh itdi Hāmî-i ğarîbi nâ-tüvân
Her yeriñ zîbâdır ammā el-amāndır gözleriñ (Mecmua, 3a)

Mecmua, Maraşlı halk şairleri *Hezârî/Beyoğlu*, *Şirâzî*, *Şâzî*, *Niyâzî* ve *Garîb*'den de şiirler ihtiva etmektedir.

I

Meded sende aldı ey Ganı Settār
 Bozulmuş her gūşe cihān almamış
 Devr itdim ālemi hep başdan başa
 adir kıymet bilen insān almamış

IV

Şīrāzīn derdi oldu bī-aded
 Gün-be-gün isterim Mevlādan meded
 Yeter gönöl uldan akdı meramet
 Dūnyā iblīs olmuş şeytān almamış (Mecmua, 5a)

I

Sīmīn amaylīsın akmış boynuna
 Hi bir güzel getüremem aynına
 Hāş bāçeden meyve almış oynuna
 Hāyva mı turun mu nār mı bilmem

III

Şāzīm dir ki ben tevātūr itmedim
 Şöyle bir dil-bere seyrān itmedim
 Arayup da ben aqlına yetmedim
 Yosa bir kötünün yāri mi bilmem (Mecmua, 44a)

I

Deli gönöl terk idelüm şılayı
 Gezelüm gurbeti bāri bir zamān
 Çekelüm minet derdilen hū hū
 Eyleyelüm āh [u] zārın bir zamān

IV

Koyalım gidelüm diyârı eli

Ceyhün gibi aksen çeşmin seli

*Ğarîbe*⁸ koğmaz Mar'asın güli

Gül olur Mar'asın hârı bir zamân (Mecmua, 76b)

Fahrî'nin Mecmuadaki Şiirleri

Mecmuada Fahrî'nin klasik Türk şiiri nazım şekilleriyle yazdığı on altı şiiri bulunmaktadır. Aruz vezniyle yazılan bu şiirlerden ikisi musammat, on dördü de gazeldir. Musammatlardan birincisi Nâbî'nin “*Bir devlet için çarha temennâdan uşandık / Bir vaşl için ağyâra mudârâdan uşandık*” matlalı gazeline yapılan tahmistir. Bu tahmis şairin Nâbî'ye rağbetini göstermektedir. İkinci musammat ise “*‘Akl ile şanma cihânda herkesin memnûnı var / ‘Âşık-ı âşüftehâlin derd-i gün-â-günü var*” beytiyle yazılmış bir mütekerrir müseddesdir. Fahrî'nin mecmuadaki gazellerinin çoğu klasik Türk şiiri vadisinde yazılmış âşıkane gazellerdir. Bu gazellerde aşk, sevgiliden mürşide, mürşitten Hz. Peygambere ve nihayet Allah'a kadar yükselmektedir. Bu bağlamda “*Merhabâ ey maṭla'ı şems-i Hudâsın merhabâ / Sen bu dâreyn içre şâhım pür-ziyâsın merhabâ*” matlalı naat gazeli dikkat çekmektedir. Söz konusu gazel aynı zamanda *iade* sanatıyla yazılmış güzel bir *gazel-i mu'âd* örneğidir. Fahrî'nin mecmuada iki koşması bulunmaktadır. Bunlardan birincisinde; şair, Maraş güzellerini, ikincisinde ise sevgilisini methetmektedir. Birinci koşması Maraş ve güzellerini tavsifi bakımından ikincisi ise *tekrir* sanatı bakımından dikkate değerdir. Fahrî'nin mecmuadaki şiirlerinden onun hem aruz hem de hece veznini kullanan bir şair olduğunu öğrenmekteyiz.

⁸ Dörtlükteki *Garîb* ifadesi kimsesiz manasının yanı sıra şairin mahlası da olabilir. Bu durumda Garîb'in ayrı bir şair mi yoksa bazı şiirlerinde *Garîb* mahlasını kullanan Mes'ûd/Sa'deddîn-i Mar'aşî olması ihtimalini düşünmek gerekir. Mes'ûd ve Garîb için (bk. Alıcı, 2016:374, 393).

Musammatlar

1

Meʿûlü mefâʿilü mefâʿilü feʿûlün

I

Bir ülfet için tılsım-ı raʿnâdan uşandık
Bir ʿişret için meclis-i şehâdan uşandık
Bir ʿizzet için şevket-i Dārâdan uşandık
Bir devlet için çarha temennâdan uşandık
Bir vaşl için âgyâra mudârâdan uşandık

II

Cevriñle şehâ saña murâʿati unutduk
Bilmezlik ile şoñra mükâfâtı unutduk
Âgûş hayâliyle mümâşâtı unutduk
Hicriñ çekerek zevk-i mülâkâtı unutduk
Maḥmûr olarak lezzet-i şahbâdan uşandık

III

Cânânım ile şimdi düşüp firķâte ammâ
Âgyâr ile dil-ber irüşüp vuşlâta ammâ
Taķsım-i ezel bizi atup miḥnete ammâ
Düşdük katı çokdan heves-i devlete ammâ
Ol dâʿîye-i dağdağa-ı fermâdan uşandık

IV⁹

Cevr-i a'dâ ile dil buse-i hûbândan uşanmaz

Bezm-i dildârda dil pençe-i dîvândan uşanmaz¹⁰

Rûz [u] şeb şoĥbet idüp °aşķla cānāndan uşanmaz

Dil ġamla daĥi dest-i ġirîbāndan uşanmaz

Bir yâr içün ey dil hele ġavġādan uşandık

V

*Fahrî*¹¹ gibi pür-hûn olanın hâlini faşl it

Bir bâde ile ol ruĥ-ı mehpâre[yi] la'l it

Cānānelerin şîve-i ġüftârını reml it

Nâbî ile ol âfetîñ aĥvâlini naķl it

Efsâne-i Mecnûn ile Leylâdan uşandık (Mecmua, 50b)

2*

Fâ°ilâtün fâ°ilâtün fâ°ilâtün fâ°ilün

I

Bî-vefâ çarĥın cihānda ĥaylice maĥzûnı var

Kime dünyāda şorsam derd-i dil-i pürhûnı var

Yalıñız Kays[ı] degil dehrin nice Mecnûnı var

Hüsni Leylânın hezârân °aşık-ı meftûnı var

'Aķl ile şanma cihānda herkesin memnûnı var

'Âşık-ı âşüfte-ĥâlin derd-i ġün-â-ġünü var

⁹ Bendin 1., 2. ve 3. mısralarının vezni bozuktur.

¹⁰ Tahmisin eski harfli metninde IV-2 mısrandan sonra çizgi ile işaret edilerek mecmuanın kenarına “*Fahrî* yüri eş°âr ile sen hâlini faşl it / Hicr-i yâr ile ġönül çāk-i ġirîbāndan uşanmaz” beyti de ilave edilmiştir.

¹¹ Fahrî, Nâbî'nin “usandık” redifli gazelini tahmis etmiştir.

* Bu mütekerir müseddesin eski harfli metninin yazımında düzeltmeler ve üstü karalanmış kelimeler bulunmaktadır. Buradan şiirin son hâlini almadığı anlaşılmaktadır. Bu sebeple şiirde vezin hataları bulunmaktadır.

II

Cām-ı şahbâ ile sâķī virdigîñ mey kıandırır
 Mest cânım mutribiñ ağındaki ney yandırır
 Sâķī-i gül-çehre hem zâhidleri uşandırır
 Tâ ezelden serserî ‘aşķım beni ıolandırır
‘Aķl ile şanma cihānda herkesiñ memnūnı var
‘Āşık-ı āşüfte-ķālîñ derd-i gūn-ā-gūnı var

III

Gūşe-i mey-ķānede ehl-i ķarābāt eglenür
 Sâlik-i pīr-i muġān ehl-i kerāmāt eglenür
 ‘Ālim-i ‘ilm-i ledün ehl-i maķāmāt eglenür
 Zāhire mecnūn-şıfat ehl-i ‘alāmāt eglenür
‘Aķl ile şanma cihānda herkesiñ memnūnı var
‘Āşık-ı āşüfte-ķālîñ derd-i gūn-ā-gūnı var

IV

Zâhidā bil sāye-i ‘avn-i Ĥudā dirler bize
 Bende-i şāh-ı ‘Aliyyü’l-Murtażā dirler bize
 Ĥāk-i pāyı tābi‘-i Āl-i ‘Abā dirler bize
 Ėamķeş-i şāh-ı Ĥüseyn-i Kerbelā dirler bize
‘Aķl ile şanma cihānda herkesiñ memnūnı var
‘Āşık-ı āşüfte-ķālîñ derd-i gūn-ā-gūnı var

V

Ĥamdulī’llāh cânımıñ cânānıdır Ėşnā ‘aşer
 Gülsitān-ı cennetiñ ķübānıdır Ėşnā ‘aşer
 Dīde-i Peyķamberiñ nūrānıdır Ėşnā ‘aşer
 Fahrıyā şeydālarıñ pīrānıdır Ėşnā ‘aşer
‘Aķl ile şanma cihānda herkesiñ memnūnı var
‘Āşık-ı āşüfte-ķālîñ derd-i gūn-ā-gūnı var (Mecmua, 40b)

Gazeller

1

Fā^cilātün fā^cilātün fā^cilātün fā^cilün

- 1 Ey muhabbet rāh-ı dil-ber rüyuñı göster baña
Çakdı sīnem üzre oqlar hālīñi göster baña
- 2 Hūn idüp çeşmim yaşını dem-be-dem¹² ol mäh içün
Ol kemān ebrūnda olan yayıñı göster baña
- 3 Dā⁹imā ‘aşk [u] muhabbet içre oynar olmuşum
Ger dilerseñ katlimi fermānıñı göster baña¹³
- 4 Dām-ı rāh idüp dem-ā-dem ‘aşkı mı bend eylediñ
Vir murādım āh efendim rahımıñı göster baña
- 5 Dilerim bir büse[y]i tek etme *Fahr̃ı* melūl
Nev civānım zerrece seyrānıñı göster baña (Mecmua, 55a)

2

Fā^cilātün fā^cilātün fā^cilātün fā^cilün

- 1 Merhabā ey maṭla‘-ı şems-i Hudāsın merhabā
Sen bu dāreyn içre şāhım pür-ziyāsın merhabā

¹² 2a mısraında dem-be-dem kelimesinin altında daire içinde “her zamān” ifadesi bulunmaktadır.

¹³ 3b mısraından önce etrafı çizilmiş olarak şiirde; “Ger benim katlim dilerseñ nāmeñi göster baña” mısraı bulunmaktadır.

- 2 Merhabā ey “rahmete’l-lil‘ālemin” şāniñdadur
Hem risāletde efendim pādişāhsıñ merhabā
- 3 Merhabā ey vāşıl-ı Allāh olan şāh-ı kirām
°Ārifānıñ meclisinde dil-rübāsıñ merhabā
- 4 Merhabā ey zāt-i pākiñ nūr-ı Hāqdır tā ezel
Bī-devālar derdine dā°im devāsıñ merhabā
- 5 Merhabā ey seyyidü’l-kevineyn [ü] hatmü’l-mürselīn
°Ālem-i °uqbāya çünki meh-liķāsıñ merhabā
- 6 Merhabā ey Fahr-i °ālem server-i luṭf-ı Hudā
Hem behişt-i hūriyāna tūtiyāsıñ merhabā
- 7 Sen şefi° ol *Fahrī*ye eyle şefā°āt yā Resūl
Mücrimīne cānib-i Hāqdan °aṭāsıñ merhabā (Mecmua, 76a)

3

Der-Medḥ-i °Andelīb

Fā°ilātün fā°ilātün fā°ilātün fā°ilātün

- 1 Her seḥer vaḳtinde dūrri nāsirāndur °andelīb
Cümle her bir ma°rifetde māhirāndur °andelīb
- 2 Hüb lisānıñ gūş idüp ben olmuşum a°lā ṭabīb
Derdlere dermān olanda ḥāzıķāndur °andelīb

- 3 Gözlerinden hûn akıdup dâ'imâ nâle işi
Gönçe güle °âlem içre °âşıkândur °andelîb
- 4 °Andelîb eyler fiğânı dem-be-dem Ya°kûb gibi
Zahm-ı °aşkın çâresi yok °âcizândur °andelîb
- 5 *Fahrîyâ* fahreylemek lâzım degil ağıyar için¹⁴
Gülsitân içre dem-â-dem hâmidândur °andelîb (Mecmua, 55a)

4

Fâ°ilâtün fâ°ilâtün fâ°ilâtün fâ°ilün

- 1 Rahme gelse ol perî bu âh u efgânım görüp
Hem hayâliyle dem-â-dem zâr-ı giryânım görüp
- 2 Şerha şerha eylediñ bu sîne-i süzânımı
N'olduñ inşâf eyle gel hâl-i perîşânım görüp
- 3 Hâk-i pâyı maqdemoñ süpründüsün virseñ baña
Gözlerimden dem-be-dem âb-ı revân kanım görüp
- 4 Görmeden evvel işitdim şem°-i ruhsârıñ seniñ
Beni gördi hışma geldi cevre hayrânım görüp
- 5 Cân [u] dilden °âşık oldu cismiñe meh-rû seniñ
Nâz [u] istiğnâ ider *Fahrî* saña cânım görüp¹⁵ (Mecmua, 47b)

¹⁴ 5b mısraından önce etrafı çizilmiş olarak şiirde; "Luţfiyâ nuţkuñ mücevher oldu °âlemde bugün" mısraı bulunmaktadır.

5

Mefā^{c7}ilün mefā^{c7}ilün mefā^{c7}ilün mefā^{c7}ilün

- 1 Dilā beyhüde zannetme bu bir sulţān-ı Hāḫdur ḫaḫ
Hilāfet pisterinde vāriş-i fermān-ı Hāḫdur ḫaḫ
- 2 Erenler bezminiñ pertev-fezā-yı pādişāhıdur
Hükümdār-ı velāyetde bu bir merdān-ı Hāḫdur ḫaḫ
- 3 Ḥarābāt ehliḫdür zāhirde gerḫi bilmeyen bilmez
İnandık ‘ayn-ı ḫaḫḫ ile bu bir cānān-ı Hāḫdur ḫaḫ
- 4 Dil [ü] dīnim kemāl ile idince kendüne teslīm
Şükr lāzım bize çünki bu bir iḫsān-ı Hāḫdur ḫaḫ
- 5 Kemend-i *kāmīle*¹⁶ gerden virüp teslīm ol ey *Faḫrī*
Hüzür-ı feyz-i Rabbīde bu bir erkān-ı Hāḫdur ḫaḫ (Mecmua, 40a)

6

Fā^cilātün fā^cilātün fā^cilātün fā^cilün

- 1 Kātil-i üftādegān ḡaddāra beñzer gözleriñ
Kibriḡiñ seyf-i ‘Acem ḫünkāra beñzer gözleriñ

¹⁵ Bu gazel mecmuanın bir sonraki varāḡında tekrar yazılmıştır. Burada ilave olarak “Ben saña ‘āşık olalı rüz [u] şeb ḫan ağlarım / Nāz [u] istiḡnā ider her dem baña cānım görüp” beyti ile “Rüz [u] şeb ḫan ağlamaḫta dil ḫarāb oldı yeter” mısraı bulunmaktadır.

¹⁶ Eski harfli metinde “kāmīl” ve “Faḫrī” kelimelerinin üst tarafı çizilmiştir. Faḫrī şair olduğuna göre “Kāmīl” de mürşidi olabilir.

- 2 Z̤ulm ile vīrāne kıldıñ külbē-i aḥzānımı
Z̤ālīmā qorqum budur mekkāre beñzer gözleriñ
- 3 Süzme çeşmiñ el-emānā şad hezār olsun emān
Nāzla āheste-i bīmāra beñzer gözleriñ
- 4 Bāğ-ı ruḥsārında ey gül ḥāl-i Hindū bir taraf
Bir taraftan cev̄ ile dīlzāra beñzer gözleriñ
- 5 Ğabğabiñ ta‘bīr olunmaz ey ruḥ-ı gülgün-şifat
Bāğ içinde nergis-i ḥūn-ḥ^vāra beñzer gözleriñ
- 6 Muşḥāf-ı ḥüsniñde gīsū-yı perīşān tellere
Fenn-i siḥr öğretilmede seḥḥāra beñzer gözleriñ
- 7 ‘Aql u fikr-i ḥırmē-i *Faḥr*mi yağma itmede
Sevdiğim ol teşne-i serşāra beñzer gözlerin (Mecmua, 37b)

7

Fā^cilātūn fā^cilātūn fā^cilātūn fā^cilūn

- 1 Bir gedā-yı nā-tüvānım pādīşāhım söyle gel
Süzme çeşmiñ ey perī ol dem ^cilācım eyle gel
- 2 Kāmetiñ bālā olubdur yüzleriñ sems-i cihān
Nār-ı ‘aşkı bil efendim el-amān sen böyle gel
- 3 ‘Āşık oldum ben saña dil-ber baña cev̄ eyleme
Çekmege ṭāqat mı qaldı nāzlı yārim söyle gel

- 4 Rûz [u] şeb hûlyân ile ben şafâ kesb eyledim¹⁷
Gerdeniñden büse ‘ahd eyle efendim böyle gel
- 5 Cism-i nâzîñ cevri-i nâzîñ sûz-ı nâzîñ *Fahrîyâ*
Bir gedâ-yı nâ-tüvânım pâdişâhım söyle gel (Mecmua, 47a)

8

Fâ^cilâtün fâ^cilâtün fâ^cilâtün fâ^cilün

- 1 Ğabğabîñ üzre dizilmiş hâl-i kâfûruñ hemân
Şem‘-i ruhsârîñla pertev buldı zîr-i âsumân
- 2 Derd-i hicrânîñla taḥrîḳ oldum ey büt dem-be-dem
Rûz [u] şeb kan ağlarım hîç yok mı inşâfîñ amân
- 3 Çâk çâk itdiñ yeter bu sîne-i sûzânımı
Ol ḥam-ı ebrûlarıñ bu sîneme ḳurdı kemân
- 4 Niçe bir eḡḡân ideyim giceler tâ şubḥa dek
Vuşlatîñ ger mümkün olmazsa benim ḥâlim yamân
- 5 Âsitânîñda n’ola ḳul olsam ey meh-rû seniñ
Fahrîyî bi-çâre[y]i memnûn ḳılsañ ol zamân (Mecmua, 53b)

¹⁷ Mısram vezni hece eksikliğinden dolayı bozuktur.

9

Fā^cilātün fā^cilātün fā^cilātün fā^cilün

- 1 Rūyîñ ey dil-ber seniñ mănend-i hūrşîd-i cihân
Dişleriñ dür lebleriñ mül ruhlariñ kûy-ı cinân *
- 2 Gerdeniñe hâl-i hindûlar dizilmiş ey perî
Ğabğabiñ elmaya teşbîh eyledim tûṭî zebân
- 3 Ol kemân ebrûlariñ bu bendeñi uryân idüp
Çeşm-i müjgâniñ yeter bu sîneye urdı sinân
- 4 Bir ğarîbim hîç kimesnem yok baña raḥm eyleye
Bu dil-i vîrânımı kılma şikeste ey civân
- 5 *Fahrîyâ* seyr eyleyüp ol dil-beriñ reftârına
Tütüyâdır ḥâk-i pâyiñ dîdeme ey mihribân (Mecmua, 53b)

10

Mefā^cilün mefā^cilün mefā^cilün mefā^cilün

- 1 Bahâr eyyâmı geldi seyre çıkmış ol şeh-i hûbân
Kâdem başdı çemen üzre gezüp nâz ile ol zî-şân
- 2 Perîşân oldu bu gönlüm görüp ol hûblariñ şâhın
Tazarru^cyla didim bir bûse vir ey âfet-i devrân

* 12 1b mısraından önce üstü çizilmiş olarak şiirde; “Şem^c - i ruḥsânîla pür-nûr oldu zîr-i âsumân” mısraı bulunmaktadır.

- 3 Kemān almış ol ebrûlar bu gön̄lũ pāy-māl ister
Sĩnama atma gel tĩr[i] amān ey Yũsuf-ı Ken°ān
- 4 Açılmış ol ruħuñda ğonca gũller bũlbũl arzũlar
N'ola bir kez cemāl-i āfitāba eylesem seyrān
- 5 Ĥudā yaratmamışdur sen gibi bir nũr ey řāhım
řafādur *Faħrĩyā* virdi saña ol Ĥālķ [u]Yezdān (Mecmua, 71b)

11

Fā°ilātũn fā°ilātũn fā°ilātũn fā°ilũn

- 1 Cān [u] gön̄lũm her zamān dir lāda yok illāda Hũ
İns [ũ] cin belki cihān dir lāda yok illāda Hũ
- 2 Vird ile Hũ ismine meřġũl olan esmā ile
'Ařķ-ı Ĥaķda řādķān dir lāda yok illāda Hũ
- 3 Zār ile ĥũn-ı siriřķiñ nālesi bũlbũllerĩñ
Rũz [ũ] řebde her zamān dir lāda yok illāda Hũ
- 4 şeb-nem-i ebr-i bahārān ğonca gũlde dā°imā
Feyz-i Ĥaķāsā hemān dir lāda yok illāda Hũ
- 5 Seb'a-i eflākden *Faħrĩ* baña geldi ĥaber
'Arş [u] kũrsĩ ķudsiyān dir lāda yok illāda Hũ (Mecmua, 41a)

12

Mefā[°]ilün mefā[°]ilün mefā[°]ilün mefā[°]ilün

- 1 Yine bir tıfl-ı mekteb dil-rübā gördüm ‘alīmāne
Bilād-ı Mısr-ı hüsne Yūsuf olmuşdur ‘azīzāne
- 2 Zelīhāveş fiğānım ‘arş-ı a‘lāyı idüp lerzān
Raķīb-i rû-siyeh āğūşa almışdır ẖarīfāne
- 3 Amān gel sevdiğim la‘l-i lebün emdirme āgyāra
Yoluñda ben gibi ‘āşıkлар olmuşdur za‘īfāne
- 4 Murādım büse-i ğabğab degildir hāl-i ruhsarıñ
İkisi °ırz ẖa cānım efendim bu perīşāne
- 5 Sevindir *Faḥrī*-yi üftādeñī ey āfet-i devrān
Şeb-i vuşlatda gel āğūşuna başa zārīfāne (Mecmua, 45b)

13

Fā[°]ilātün fā[°]ilātün fā[°]ilātün fā[°]ilün

- 1 Katlime fermān getürmiş bir güzel hindūları
Cānım almak ẖaşdın eyler turre-i gīsūları
- 2 Cismimi bīmār iden çeşm-i nigāh-ı mäh-rū
Buğz-ı zillet oķ nişān ile atar ebrūları
- 3 Mihr ü māha eylesem teşbīh rüyiñ pek ẖaṭā
Mihr ü māha eylemiş ta‘līm-i devrān rūları

- 4 Ben de bilmem Yūsuf-ı Ken‘ān mıdır Mısr içre kim
Biñ Zelīhāyı müsahhhar ğamze-i cādūları
- 5 *Faḥrīyā* seyr-i gülistān eylemek lâzım degil
Kokladırsa ḥāl-i ruḥsār üzre ‘anber-būları (Mecmua, 46a)

14

Mefā‘ilün mefā‘ilün mefā‘ilün mefā‘ilün

- 1 Bugün gūş-ı merām itdim müferriḥ bir güzel nāmı
Beni mest eyledi ol ğonceveş virdi Cem[i] cāmı
- 2 Hezārān yara açdı sīnem üzre bilmem ol ğonca
Amān gel ey civānım vir baña bir būse ikrāmı
- 3 Dem-ā-dem eyleseñ āh kim efendim derdime dermān
Cenābıñdan ger olmazsa baña bir çāre-i ḥāmī
- 4 Şeb [ü] rüz itdigim āh [u] fiġānım hep seniñçündür
Bu çeşmimden döküp ḳanlar[ı] ümmīd eyleyüp kāmı
- 5 Bu ḥalk-ı ‘ālem içre ben melāmet oldum ey şāhım
Umarım *Faḥrīyē* senden baġışla rütbe-i sāmī (Mecmua, 55b)

Koşmalar

1¹⁸

I

Ne kadar medh itsem kalur nokşanı
 Dil-berleri ğāyet süslü Marʿaşın
 Bay u gedā ʿuşşāk meşreb insānı
 Gezmez ʿāşıkları yaslı Marʿaşın

II

Kaşları kemândır kaşd ider cāna
 Kibrikleri oğ gibi boyanmış kana
 Elmas saçları fes yıkmış bir yana
 Maḥbūbları finofesli Marʿaşın

III

Māh-tāba beñzetsem ḥaṭā yüzleri
 Āhū disem lāyık degil gözleri
 Bülbül disem ʿaynı ḥaṭā sözleri
 Güzelleri kumrı süslü Marʿaşın

IV

Terk idüp tahtını seyr iden cānlar
 Nāz [u] edāsına dayanmaz cānlar
Fahrī cāndan geçer gören insānlar
 Dil-berleri ḥūrī fesli Marʿaşın (Mecmua, 15a)

¹⁸ Şiir 11'li hece vezni ile yazılmıştır.

2¹⁹

I

Medh̄ ideyim size bir melek-sīmā

Bir baqışu hūnersiz yandırır²⁰

Bir baqışu şu ʿālemi devr ider

Bir baqışu çār-kūşe yandırır

II

Bir baqışu Kāfdan Kāfa hūkm ider

Bir baqışu tūrmaz baña cev̄r ider

Bir baqışu yeri gögi devr ider

Bir baqışu şu sīnamı yandırır

III

Bir baqışu beni seyyāh̄ gezdirdi

Bir baqışu inci mercān düzdürdi

Bir baqışu beni cāndan bezdirdi

Bir baqışu ʿAcem şāhı yandırır

IV

Bir baqışu hūmārlanmış baqıyor

Bir baqışu bülbul gibi şaqıyor

Bir baqışu ʿāşıqları yaqıyor

Bir baqışu *Fahrī* kulu yandırır (Mecmua, 106a)

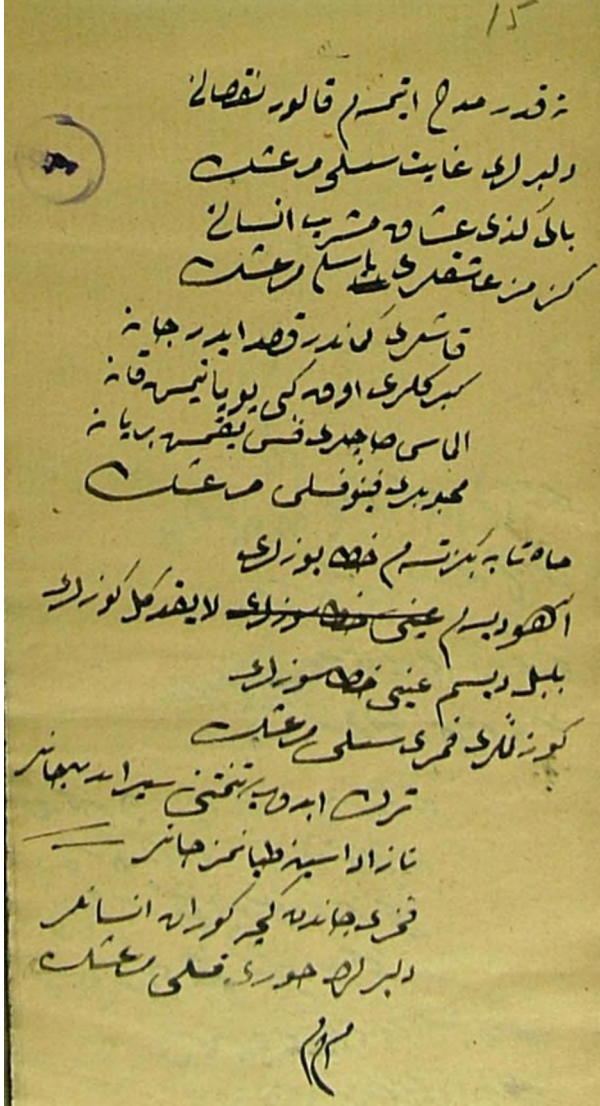
¹⁹ Şiir 11'li hece vezni ile yazılmıştır.

²⁰ Mısra bir hece eksiktir.

Sonuç

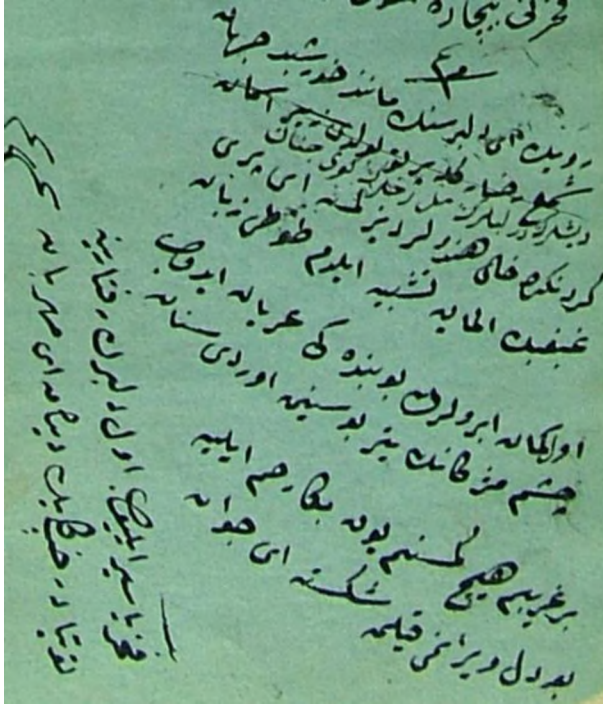
Millî Kütüphane 06 Mil Yz 87'de kayıtlı eser, şekil itibarıyla cönk, muhteva bakımından bir şiir mecmuasıdır. Mecmuanın mürettibinin Fahrî olduğu tahmin edilmektedir. Mecmua, klasik Türk edebiyatı ve Türk halk edebiyatı sahasından birçok şairin değişik muhtevadaki şiirlerini ihtiva etmektedir. Bu çeşitlilik, Fahrî'nin feyz aldığı kaynakları, beğendiği şairleri, şiir anlayışı ve kabuller dünyasını yansıtmaktadır. Aynı zamanda mecmua XIX. asırda Maraş edebiyat mahfillerinde rağbet gören şairlerin şiirlerini de ihtiva etmektedir. Mecmuanın kütüphane kaydından hareketle Fahrî'nin Maraşlı olduğunu söylemek mümkündür. Fahrî'nin mecmuada Maraş ve güzellerini methetmesi, bugün itibarıyla Maraşlı olduğu bilinen on beş şaire yer vermesi bu kanaatimizi güçlendirmektedir. Söz konusu mecmuanın herhangi bir yerinde Fahrî'ye ait olduğuna dair bir not veya istinsah kaydı bulunmamaktadır. Ancak mecmuada özellikle Fahrî'ye ait şiirlerde karalama, üstü çizilerek yapılan düzeltmelerin²¹ oldukça fazla olması mürettibin Fahrî olması ihtimalini güçlendirmektedir. Yine de bu duruma ihtiyatla yaklaşmak gerekir. Mecmuada Maraşlı şairlerin yanı sıra Fahrî'nin de şiirleri bulunmaktadır. Bu sebeple mecmua, hem Maraşlı şairler hem de Fahrî'nin şiirlerini ihtiva etmesi açısından kıymetli bir kaynaktır.

Eski Harfli Metin Örnekleri

Fahrî, Şiir Fahrî, Şiir Mecmuası, Milli Kütüphane, TY Nu: 87, 15a.

بسوی خجسته میبازد خلیج محزون و ار
 مصمم و نیاوده صورم در دودل به خون و ار
 بالکله دکل بالکله صانه بیه مجنون و ار
 بالکله فیند و شری بالکله صانه بیه مجنون و ار
 حسن لبلاک نصاران عاشق مقول و ار
 غفله صانه میبازد هر کسک ممنون و ار
 عاشق کشفه حالت در دونا کونی و ار
 جام صوبه الباسفی ویر و یک می فاند ریر
 من جام مطر یک اغزنه کی نی باند ریر
 سانی کلچره هام زاهد لری او صاند ریر
 نازدن سیری عشقم بی طولاند ریر
 ایضا
 لونه میبازد اصل خایان اکلنور
 سانه بیه معان اصل کیر امان اکلنور
 عالم علم لدن اصل و قحمان اکلنور
 نظامه و مجنون صف اصل عدوان اکلنور
 ایضا
 زانجه این سابه عون خدا ویر لری
 دیم نجیب و طیف و نصیب ویر لری
 بنده کاه علی المرتضی ویر لری
 خاکبای نابج ال عباد ویر لری
 غم کشی شاه حسین کمر بیل ویر لری
 ایضا
 محمد لک حالت چنانا بیدار نشی غنه
 کلستان جنت خویا بیدار نشی غنه
 دریده به بخت تو را بیدار نشی غنه
 خرابه بیدار نشی غنه

Fahri, Şîr Mecmuası, Milli Kütüphane, TY Nu: 87, 53b.

KAYNAKÇA

- Alıcı, Gülcan (2016) “Klasik Türk Şiiri Kaynaklarından Mecmua ve Sa’dedîn El-Mar’aşî’nin Şiir Mecmuası”, *KSÜ Sosyal Bilimler Dergisi* C13, S 2, Kahramanmaraş, s. 371- 418.
- Alıcı, Lütfi (2010), *Divan-ı Hâfız-ı Mar’aşî İnceleme-Tenkitli Metin*, Ukde Yay., Kahramanmaraş.
- Alıcı, Lütfi (2010), *Halîlî-i Mar’aşî Divançe ve Etvâr-ı Seb’a Tenkitli Metin-Tıpkıbasım*, Ukde Yay., Kahramanmaraş.
- Alıcı, Lütfi (2018), “Fahrî”, *Kahramanmaraş Ansiklopedisi*, C 3, Kahramanmaraş.
- Alıcı, Lütfi (2021), *Kahramanmaraşlı Divan Şairleri*, Özgü Yay., İstanbul.
- Alıç, Samet (2020), “Orta Çağ’da Maraş”, *Milli Mücadele’nin 100. Yılında Kahramanmaraş*, Palet Yay. Konya.
- Alparslan, Yaşar; Yakar, Serdar (2009), *Maraş’ta Divanından Parça Kalmış Halk Şairleri*, Ukde Yay., Kahramanmaraş.
- Alparslan, Yaşar; Yakar, Serdar (2009), *Muhtelif Cönklerden Maraş Halk Şairlerine Ait Şiirler*, Ukde Yay., Kahramanmaraş.
- Fahrî, Şiir Mecmuası, *Milli Kütüphane*, TY Nu: 87, Ankara, v: 15a, 53b.
- Gökyay, Orhan Şaik (1995), *Eski, Yeni ve Ötesi (Seçme Makaleler 1)*, İletişim Yay., İstanbul.
- Gül, Ayşe Yasemin (2018), *Milli Kütüphane 87 No’lu Şiir Mecmuası İnceleme-Metnin Çeviri Yazısı-İndeks*, *KSÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Yüksek Lisan Tezi*, Kahramanmaraş.
- <http://www.yazmalar.gov.tr> (08.01.2018).
- Kayaokay, İlyas (2019) “Türk Şairleri’nde Kayıtlı Olan “Beyoğlu” Mahlaslı Bir Halk Şairi Gerçekten Var Mıdır?”, *Uluslararası Türkoloji Araştırmaları Sempozyumu Tam Metin Kitabı*, e-baskı, Van Yüzyüncü Yıl Üniversitesi.
- Köksal, Fatih (2012), “Şiir Mecmûalarının Önemi ve “Mecmûaların Sistematiği Tasnifi Projesi” (MESTAP)”, *Eski Türk Edebiyatı Çalışmaları VII Mecmûa: Osmanlı Edebiyatının Kırkambarı*, (haz.: Hatice Aynur vd.), Turkuaz, İstanbul.
- Selçuk, Engin (2013), “Hasmî, İsmâil Efendi” <http://teis.yesevi.edu.tr/madde-detay/hasmi-ismail-efendi>, [Erişim tarihi: 07.02.2022].
- Tarlan, Ali Nihat (1997), *Necati Beg Divanı*, MEB Yay., İstanbul.
- Uluşık, Yaprak Pelin Yılmazoğlu (2014), “Beyoğlu, Hezarî” <http://teis.yesevi.edu.tr/madde-detay/hezari-beyoglu>, [Erişim tarihi: 07.02.2022].

MAR'AŞİZÂDE AHMED KUDDÛSÎ DİVANÎ'NDA İSTANBUL*

SADİ GEDİK** - MEHMET FETİH YANARDAĞ***

Giriş

Türk Şiirinde İstanbul

İstanbul Türk-İslam medeniyetinin merkezi olması bakımından çeşitli yönleriyle sanatçılara ilham vermiştir. Yerli ve yabancı seyyahların seyahatnamelelerinde İstanbul nesir diliyle anlatıldığı gibi şiirlerde de manzum bir ifadeyle İstanbul övgülere mazhar olmuştur. Osmanlı'nın payitahtı olan İstanbul pek çok şairin şiirinin konusu olmuştur. Kimi şair İstanbul'un bir taşını Acem mülküne değişmeyeceğini belirtirken kimi şair de ay ve güneşin ezelden İstanbullu olduğunu belirtmiştir. Bu çalışmada Ahmed Kuddûsî (1769-1849)'nin Divanı'ndan yola çıkarak Kuddûsî'nin İstanbul'u nasıl tavsif ettiği belirtilecektir. Ahmet Doğan tarafından yayımlanan Kuddûsî Divanı (2013) esas alınmak üzere Ahmed Kuddûsî'nin İstanbul'a bakışı incelenecektir. Özellikle Kuddûsî Divanı'ndaki yirmi dördüncü kaside (Doğan, 2013: 184-188) tamamen İstanbul'a ayrılmıştır. Daha çok bu kaside çerçevesinde tespitler yapılacaktır. Ancak İstanbul'la ilgili yazılan şiirler içerisinde muhtemelen en meşhuru Nedim'in İbrahim Paşa'ya yazmış olduğu kasidedir. Dolayısıyla bu kasideden kısaca bahsedip sonra diğer şairlerin isimleri zikredilecek ve Kuddûsî'nin kasidesine geçilecektir.

İstanbul ile ilgili şiirlerin başında aklımıza hemen Nedim (1681-173)'in kasidesi gelmektedir.

İbrahim Paşa'ya yazmış olduğu kasidede Nedim;

Bu şehri-i İstanbul ki bî-misl ü bahâdır

Bir sengine yekpâre Acem mülkü fedadır

beytiyle başlar. Yani bu İstanbul öyle bir şehirdir ki ona paha biçmek imkânsızdır ve benzeri yoktur. Onun bir taşına Acem mülkü feda olsun.

Kaside 32 beyitten oluşmaktadır (Macit 1994: 85-87). Kasidede Nedim'e göre İstanbul'u güneşle mukayese etmek yerindedir. İstanbul çeşitli nimetleri içerisinde barındıran bir maden ocağıdır. Onun altında veya üstünde cennet bulunmaktadır. Onu dünyaya değiştirmek insafsızlık olur. Orada herkes muradına erer. Çarşılarında bilgi kumaşı satılır. İlim ve âlimler ocağıdır. Camilerinin

* Bu çalışma, 23-24 Kasım 2018 tarihinde Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesinde gerçekleştirilen Uluslararası Maraşizâde Ahmed Kuddûsî ve Kâdirlik Sempozyumu'nda sözlü olarak sunulan bildiriden geliştirilmiştir.

** Doç. Dr., Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi İnsan ve Toplum Bilimleri Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü Öğretim Üyesi.

*** Dr. Öğr. Üyesi, Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi İnsan ve Toplum Bilimleri Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü Öğretim Üyesi.

her biri Allah'ın nurunun tecelligâhıdır. Mescitlerinin her biri nurlar denizidir. İstanbul'un dağları, taşları, bahçeleri, köşkleri insanlara şevk ve heyecan verir.

Nedim'in Divanı'ndaki kasideyi iki bölüme ayırmak mümkündür. Birinci bölümde İstanbul'u anlatırken ikinci bölümde İbrahim Paşa'ya övgü yapılır. Kaside şu beyitle son bulur:

Ez-cümle Nedîmâ kulun ey Asaf-ı devrân

Müstağrak-ı lutf u kerem ü cûd u atâdır (Mazıoğlu 1988:104-107).

İstanbul şiiirleri deyince ilk akla gelen şairlerden biri de Yahya Kemal Beyatlı'dır.

Divan şiirinde İstanbul'un konu edinildiği en önemli kaynaklardan biri de şehrengizlerdir. İstanbul çeşitli yönleriyle şehrengizlerde anlatılmıştır. Agah Sırrı Levend, Türk Edebiyatında Şehrengizler ve Şehrengizlerde İstanbul (Levend, 1957) adlı kitabında İstanbul şehrengizi yazan 11 şairden bahseder. Söz konusu şairler şunlardır: Kâtib, Taşlıcalı Yahya, Fakîrî, Sâfi, Fikrî, Kıyâsî, Tab'î, Cemâlî, Azîzî, Fehim-i Kadim ve Fazıl (Levend, 1957: 67).

Divan şiirinde İstanbul konusunda en önemli çalışma ve seçki Asaf Halet Çelebi tarafından yapılmıştır. Çelebi, Divan Şiirinde İstanbul adıyla bir kitap yayımlamış ve bu kitapta XV. yüzyıl ile XVIII. yüzyıl arasında yaşayan ve divan edebiyatında İstanbul ile ilgili şiir yazan 34 şairden bahsetmiş ve bu şairlerin şiirlerinden örnekler vermiştir (Çelebi, 2015).

Modern Türk edebiyatı içerisinde de pek çok şair İstanbul ile ilgili şiirler yazmıştır. Bunlar içerisinde en çok bilinenler: Mehmet Akif Ersoy, Tevfik Fikret, Yahya Kemal Beyatlı, Orhan Veli Kanık, Necip Fazıl Kısakürek, Bedri Rahmi Eyüboğlu vb.

Ahmed Kuddûsî'nin Hayatı ve Eserleri

Asıl adı Ahmed olup Kuddûsî mahlasını kullanmıştır. Aslen Maraşlı olmakla beraber 1769 yılında Niğde'nin Bor ilçesinde doğmuştur. Kuddûsî'nin babası Maraş'tan Bor'a göç eden İbrahim Efendi'dir. İbrahim Efendi medrese tahsili yapmış mutasavvıf bir zattır. İbrahim Efendi, oğlu Ahmed Kuddûsî'nin aynı zamanda ilk hocasıdır. İbrahim Efendi, oğlu Ahmed'e İslami ilimleri öğretmiş ve onu Nakşî tarikatının adabına göre yetiştirmiştir (Alıcı, 2017:27).

Ahmed Kuddûsî, on sekiz yaşında iken babası İbrahim Efendi vefat etmiştir. Kuddûsî babasının vefatı üzerine Kayseri'de Hüseyin Efendi'den tahsil etmekte olduğu medrese eğitimini bırakıp yürüyerek Turhal'a gitmiştir. Bir müddet Turhal'da kalan Kuddûsî, orada Nakşibendî Şeyhi Turhallı Mustafa Efendi (ö.1782)'nin terbiyesinden geçmiştir. Mürşidi Turhallı Mustafa Efendi İstanbul'a gitmeye karar verince, Kuddûsî de Hicaz'a gitmek üzere oradan ayrılmıştır. Kuddûsî Hicaz'a yaptığı bu ilk ziyarette önce hac vazifesini yerine getirmiş, bir yıl Mekke ve Medine civarında kaldıktan sonra tekrar Anadolu'ya dönmüştür. 1807-1810 yıllarında meydana gelen Osmanlı-Rus Savaşı'nda Ruslara karşı Şumnu kentinin savunmasında bulunmuştur. Bu savaştan sonra

İstanbul'da ikamet etmeye başlayan Kuddûsî bir müddet sonra annesinin isteği üzerine tekrar Bor'a dönmüştür. Kuddûsî daha sonra ikinci kez Hicaz'a seyahata çıkmış ve bu ikinci seyahatında on yedi yıl Mekke ve Medine'de mücavir olarak kalır. Hiç evlenmemeye niyetlenip Hicaz'da mücavir olarak kalmak istediği hâlde, "Rum'a git, orada çok evlen, senin için üstün derece ve makamlar bu aile kadrosu içinde hasıl olacaktır." manevi işareti ve annesinin devamlı isteği üzerine Bor'a dönmüştür. Bu manevi işaretle Kuddûsî pek çok evlilik yapmış ve bu evliliklerinden birçok evladı olmuştur. Almış olduğu manevi bir işaretle Nakşî tarikatından Kâdirî tarikatına geçmiştir. Pek çok iftira ve hakaretlere maruz kalan Ahmed Kuddûsî senelerce evinden çıkmayıp inziva ve tecrit hayatı yaşamıştır. 1849 yılında vefat eden Kuddûsî'nin mezarı Niğde'nin Bor ilçesindedir (Alıcı, 2017:27-27) .¹

Kuddûsî'nin eserleri: 1. Divan, 2. Hazînetü'l-Esrâr ve Ganîmetü'l-Ebrâr, 3. Pend-nâme-i Kuddûsî, 4. Nesâih-i Kuddûsî, 5. İcâzet-nâme-i Kuddûsî, 6. Vâsiyet-nâme-i Kuddûsî, 7. Mektuplar (Alıcı, 2017:29-30).

Kuddûsî'ye Göre İstanbul'un ve İstanbul'da Yaşayanların Özellikleri

Ahmed Kuddûsî hayatının bir dönemini İstanbul'da geçirmiştir (Alıcı, 2017: 21). İstanbul ve İstanbul'da yaşayan insanlarla ilgili düşüncelerini Divanı'ndaki bir kasidede anlatır. Kaside elli beyitten oluşmaktadır. Kuddûsî'nin İstanbul'a karşı büyük bir muhabbetinin olduğunu, İstanbul'daki müminleri özel bir muhabbetle sevdiğini anlıyoruz. Kuddûsî'ye göre cihan sultanlarının en büyüğü İstanbul'da bulunan sultandır. Halifenin bulunduğu yerde evliya çok olur. Bu yüzden İstanbul irfan sahibi bir yerdir vs. Kasideden yola çıkarak Kuddûsî'nin İstanbul ve İstanbul'daki müminlerle ilgili düşüncelerini şöyle maddeleştirmek mümkündür:

1. Dünya sultanlarının en büyüğü İstanbul'dadır.

Selâtin-i cihânüñ a'zâmı sultân-ı İslâmbol

Nücûm-âsâ tecemmu' eylemiş merdân-ı İslâmbol (KD, 184)

"Dünyanın sultanlarının en büyüğü İstanbul'daki sultandır. İstanbul'un yiğit insanları yıldızlar gibi (burada) toplanmış."

2. İstanbul'un sakinleri İslam dünyasının koruyucusudur.

Bilâd-ı müslimîne kûh-ı Kâf-tek sedd-i muhkemdir

Gazâ ecrin alurlar bî-aded sükkân-ı İslâmbol (KD, 184)

"İstanbul'un sakinleri, Müslüman beldeler için Kaf Dağı gibi muhkem bir settir. Onlar sınırsız derecede gaza sevabı alırlar."

3. İstanbul, hilafetin merkezidir. Bundan dolayı evliya orada birikir.

¹ Ahmed Kuddûsî'nin hayatı ve eserleri hakkında şu eserlere bakınız: Ahmet DOĞAN (2013), *Kuddûsî Divanı*, Akçağ Yayınları, Ankara; M. Asım KÖKSAL (2001), *Hak Âşıkı Büyük Mürşid Ahmed Kuddûsî*, (Hz. : A. Cüneyt KÖKSAL), Köksal Yayınları, İstanbul; Fehmi KUYUMCU (1982), *Kuddûsî Divanı*, Gaye Matbaacılık, Ankara; Lütfi ALICI (2017), *Mar'âşî-zâde Ahmed Kuddûsî Risaleler*, Noyamedya, Kahramanmaraş; Ali TENİK (2011), *AHMED KUDDUŞİ*, Ukde Yayınları, Kahramanmaraş.

Halîfe olduğı yirde birikür evliyâ dirler

Katî çok bu ecilden sâhib-i irfân-ı İslâmbol (KD, 184)

“Halifenin olduğı yerde evliye birikir, derler. Kesinlikle bundan dolayı İstanbul’da irfan ehli çok fazladır.”

4. İstanbul’un eşrafı güzel ahlak sahibidir. Kırık gönülleri tamir ederler. Güler yüzlü, tatlı dilli, cömert, merhamet sahibi ve nezaket ehlidirler.

Sınık gönülleri ta’mîr iderler hûb devâlarla

Bu ahlâk ile rif’at bulduğı a’yân-ı İslâmbol (KD, 185)

“İstanbul’un büyükleri (eşrafı) kendilerine yükseklik kazandıran güzel ahlak ile kırık gönülleri güzel devalarla tamir ederler.”

Beşâset tatlu dil i’zâz u ikrâm u tevâzu’ hem

Tahabbüb hem telattuf pîşe-i yârân-ı İslâmbol (KD, 185)

“Güler yüz, tatlı dil, cömertlik, ikram, tevazu, muhabbet ve nezaket İstanbul’un yaranlarının ahlakıdır.”

Mürüvvet merhamet ref’et-durur âdâtı ol kavmiñ

Garîb ü bî-kese rağbet ider ihvân-ı İslâmbol (KD, 185)

“Mürüvvet, merhamet ve acıma o topluluğun âdetlerindendir. İstanbul’un ihvanı gariplere ve kimsesizlere rağbet ederler.”

5. İstanbul’a giden muradına erer.

Varan ol beldeye irer murâdına mücerrebdür

Olur handân u mesrûr lâ-cerem mihmân-ı İslâmbol (KD, 185)

“O beldeye (İstanbul’a) varan muradına erer. İstanbul’un misafirleri hiç şüphesiz handan ve mesrur olur. Bu durum tecrübe edilmiştir.”

6. İstanbul’u Hz. Peygamber övmüştür, onun için İstanbul övülmeye layıktır.

Anı medh eylemişdir on sekiz biñ âlemin fahri

Budur ez-cümle memdûhiyyete bürhân-ı İslâmbol (KD, 185)

“On sekiz bin âlemin övüncü (haz. Peygamber), onu (İstanbul’u) methetmiştir. Netice olarak İstanbul’un övgüye layık olmasının delili budur.”

7. İstanbul’da herkes ehl-i tarîktir.

Eger âlim eğer câhil eğer sâlih eğer tâlih

Tarîk ehli fakîr ü tâcir ü hâkân-ı İslâmbol (KD, 185)

“İstanbul’daki âlim, câhil, salih, talihli, fakir, ticaret ehli ve İstanbul’un sultanı hepsi tarikat ehlidir.”

8. İstanbul’da herkes Hz. Peygamber’e âşıktır ve onun ashabını sever.

Kamûsı âşıkân-ı Hazret-i Şâh-ı rusüldür hem

Severler âli hem ashâbı müştâkânı hem İslâmbol (KD, 185)

“Onların hepsi (İstanbul halkı), peygamberlerin şahı olan Hz. Peygamberimize âşıktır. İstanbul’un âşıkları hem Hz. Peygamberin ehlibeytini hem de ashabını severler.”

9. İstanbul ilim ve irfan ehliyle doludur. İstanbul'un camilerinde medreselerinde hep ilim öğrenilir, bundan dolayı İstanbul başka beldelelerden üstündür.

Tolu ilm ü ma'ârif ehli Eflâtûnleyin zâtlar
Muvaffak ma'rifet tahsiline insân-ı İslâmbol (KD,185)

“İstanbul, Eflatun gibi ilim ve marifet ehli insanlarla doludur. İstanbul halkı ilim ve marifet tahsilinde başarılıdır.”

Cevâmi'de medârisde ider kesb-i ulûm tullâb
Beher vech-ile büldân üzre var rûchân-ı İslâmbol (KD, 185)

“Talebeler camilerde ve medreselerde ilim öğrenirler. Her yönden İstanbul'un diğer beldelerden üstünlüğü vardır.”

10. İstanbul'da tekkelerde ve zaviyelerde âşıklar, dervişler sürekli Allah'ı zikrederler. İstanbul halkı salihleri sever ve onlar tevekkül ehlidir.

Tekâvîde zevâyâde çalışur zikre âşıklar
Ki ışk odına yanmak kârı dervîşân-ı İslâmbol (KD, 185)

“Tekkelerde ve zaviyelerde âşıklar zikre çalışır. İstanbul'un âşıklarının işi, aşk ateşinde yanmaktır.”

Kişi sâlihleri sevmekle onlardan olur lâ-büdd
Muhibbân hep ulu kişi nisâ sıbyân-ı İslâmbol (KD, 185)

“Kişi salihleri sevmekle hiç şüphesiz onlardan olur. İstanbul'un büyükleri, küçükleri, kadınları çocukları hep muhibbandır. (Salihleri severler.)”

Kazâya râziyân anlar belâya sâbirân cümle
Rızâ vü sabr u teslîm ü tevekkül şân-ı İslâmbol (KD, 185)

“Onlar kazaya razıdırlar. Onların cümlesi belaya sabrederler. Rıza, sabır, teslim ve tevekkül İstanbul'un şanındandır.”

11. İstanbul halkı belaya karşı sabırlıdır. İstanbul'da yangın belası halkı ciddi sıkıntılara düşürmektedir. Ancak İstanbul halkı her türlü belaya karşı birbirini teselli eder. İstanbul'un dünyada bir benzeri yoktur.

Ki bir anda yanar meskenleri uryân kalırlar pes
İder birbirini tesliye uryân-ı İslâmbol (KD,186)

“Bir anda meskenleri yanar ve dolayısıyla evsiz kalırlar. İstanbul'un evsizleri birbirlerini teselli ederler.”

Bu âlemde virir Yezdân belâyı sevdiğine bil
Sever İslâmbolñ mü'minlerin Yezdân-ı İslâmbol (KD, 186)

“Yezdân (Allah) bu dünyada belayı sevdiğine verir. İstanbul'un Rabb'i İstanbul'un müminlerini sever.”

Bizim bir kâsemiz kırılrsa oluruz katı gam-nâk
Cihânda yok-durur her vech-ile akrân-ı İslâmbol (KD, 186)

“Bizim bir kasemiz kırılrsa çok gamlanırsınız. Bu bakımdan dünyada İstanbul'un bir akranı, benzeri yoktur.”

12. Her yerde olduğu gibi İstanbul'da da bazı ahmaklar vardır ki İstanbul'un nimetlerinden faydalanırlar ama İstanbul'a düşmanlık beslerler; gururla,

kibirle gezip İstanbul'daki kimi insanları sürekli kınarlar ve onları güya kendi terazilerinde tartıp yargılamaya çalışırlar.

*Yiyüp içüp giyüp dürlü-be-dürlü ni'metini ol
Teşekkür yirine eyler hemîn küfrân-ı İslâmbol (KD, 186)*

“O Hak düşmanları İstanbul'un türlü türlü nimetini yiyip, içip, giyip aynı zamanda İstanbul'a nankörlük ederler.”

*İder buğz u adâvet Kird-gârî dostlarına çün
Kubâb altında dostlarla gezer dostân-ı İslâmbol (KD, 186)*

“Onlar (Hak düşmanları) Allah dostlarına buğuz ve düşmanlık ederler. İstanbul'un dostları ise kubbelerin altında dostlarla gezer.”

*Kimi görse koyup tartar terâziüsine ol ahmak
Sanursın ki virilmiş destine mûzân-ı İslâmbol (KD, 186)*

“O ahmak, kimi görse onu terazisine koyup tartar. Sanarsın ki eline İstanbul'un terazisi verilmiş.”

*İki fırka kılar nâsı biri nâcî biri hâlik
Necât ehlinden eyler nefsin ol nâdân-ı İslâmbol (KD, 186)*

“O ahmak, insanları ikiye ayırır: biri kurtuluşa erenler, biri de helak olanlar. O İstanbul'un cahilleri kendi nefsin kurtuluş ehlinden zanneder.”

*Tekebbür eyleyüp dâ'im öğer özini ol miskin
Gurûr u ucb-ıla dir çok-durur tuğyân-ı İslâmbol (KD, 186)*

“O miskin daima gururlanarak kendisini över. Kendini beğenerek gururla der ki, İstanbul'un günahkarı çoktur.”

13. Her yerde olduğu gibi İstanbul'da yaşayan müminler de zaman zaman günah işleyebilirler. Diğer beldelerde yaşayanlar gibi İstanbullu müminlerin de insanî bazı zaafı, günahları olabilir. Allah affedicidir. Hz. Peygamber, Allah benim ümmetimi affedecektir, benim ümmetime ahirette azap yoktur diye belirtmiştir. İstanbullu müminler de Hz. Peygamber'in ümmeti olduğuna göre Allah onları da affedecektir. Biz bütün müminler için istiğfar edelim.

*Günah işler bu ümmet mağfîret eyler Gafûrdur Rabb
Değil mi yohsa ümmetden güneş-kârân-ı İslâmbol (KD, 186)*

“Bu ümmet günah işler, Rab affedicidir, mağfîret eyler. İstanbul'un günahkârları yoksa ümmetten değil mi?”

*Günâhuñ nef'i vardır mü'mine buyurdu Peygamber
Ki oldur âmneniñ Lokmân'ı hem Lokmân-ı İslâmbol (KD, 186)*

“Peygamber buyurdu: ‘Günahın mümine faydası vardır.’ Her şeyin Lokman'ı odur hem de İstanbul'un Lokman'ı odur.”

*Abes mi nefis ü İblis ü hevâ şehvet bu insânda
İder mi zan ki afv olmaz aceb isyân-ı İslâmbol (KD, 186)*

“Nefs, İblis, heva ve şehvet bu insanda abes midir? İstanbul'un isyanı affolmaz mı zanneder acaba?”

Olur taksimde gufrân müznibe isyânı mikdârı

İdiser mağfîret Rahmân-ı halk Rahmân-ı İslâmbol (KD, 186)

“Taksimde günahkâra isyanının mikdarına göre gufran olur. İstanbul’un ve halkın Rahmanı olan Allah mağfîret edecektir.”

Resûl didi azâb yok âhiretde ümmetime hiç

Bu ümmetden değil mi yohsa gümrâhân-ı İslâmbol (KD, 186)

“Resul dedi: ‘Ahirette ümmetime hiç azab yok.’ İstanbul’un günahkârları bu ümmetten değil mi yoksa?”

Azâbı ümmetiñ dünyâda çekdiği belâlardır

Bu ümmetden değil mi sâhib-i imân-ı İslâmbol (KD, 186)

“Ümmetin azabı, bu dünyada çektiği belâlardır. İstanbul’un iman sahipleri bu ümmetten değil mi?”

Hudâ bu ümmete uyhu virir imiş cehennemde

Cinân içre olurlar şâd-mân giryân-ı İslâmbol (KD, 187)

“Hüda bu ümmete cehennemde uyku verirmiş. İstanbul’un gözüyaşlıları cennet içinde mutlu olurlar.”

İdelim dâ’im istiğfâr cemî’-i mü’minân için

Be-küllî kullarñ Hannânudur Hannân-ı İslâmbol (KD, 187)

“Müminlerin tamamı için istiğfar edelim. Merhamet sahibi olan Allah, İstanbul’un acıyanı olduğu gibi bütün kulların da acıyanıdır.”

14. Ey vaiz! İstanbul’un günahkârlarını ümitsiz etme! Onlara iyilikle, güzellikle nasihat et! Onları uyar ama ümitsiz kılma! “Müjdeleyiniz” hadisine uygun davran! Tamamen de serbest bırakma! O güzel belde ariflerin ve evliyanın meskenidir. Zahire bakarak iftira etme! Büyük günah işlemekle bir kimse kafir olmaz. Bu ümmet pek çok şefaatchileri ile rahmete uğramış bir ümmettir.

Hadîs-i beşîrrü ile amel it sen de ey vâ’iz

Recâ itsün Hudâ’nñ rahmetin sekrân-ı İslâmbol (KD, 187)

“Ey vaiz! Sen de ‘beşîrrü (Müjdeleyiniz!)’ hadisi ile amel et ki İstanbul’un sarhoşları Allah’ın rahmetini istesin.”

Ne tenfîr it ne ta’sîr it hemân teysîr ü tebşîr it

Ne taknût it ümîdi kesmesün meccân-ı İslâmbol (KD, 187)

“Ne nefret ettir ne de zorlaştır. Kolaylaştır ve müjdele! Ne de taknit et! Böylece İstanbul’un bedavacıları ümidini kesmesin.”

Ne teşdîd it ne tazyîk ki rahmet bahr-i evsâ’dır

Ne terhîs it ki ruhsat bulmasın şübbân-ı İslâmbol (KD, 187)

“Ne şiddet ne de baskı uygula! Çünkü Allah’ın rahmeti geniş bir deniz gibidir. Ne de serbest bırak ki İstanbul’un gençleri (her şeye) izin bulmasın.”

Recâ vü havfı ta’lîm idüben tergîb ü tehdît it

Ki kansunlar işidüp pendini atşân-ı İslâmbol (KD, 187)

“Ümit ve korkuyu öğreterek teşvik et ve gözünü korkut! Böylece İstanbul’un susamışları senin nasihatına kansınlar.”

Makarr-ı evliyâ vü ârifân ol belde-i zîbâ

Bakuban zâhire itme sakın bühtân-ı İslâmbol (KD, 187)

“O güzel belde (İstanbul) ariflerin ve evliyanın meskenidir. Sakın zahire bakarak İstanbul’a iftira etme!”

Nasihat eyle kavl-i nerm-ile nâzik-durur anlar

Zemîn ü âsumân-ı halkı hep a’vân-ı İslâmbol (KD, 187)

“Onlar naziktir, onlara yumuşaklıkla nasihat eyle! Yerin ve göğün halkı hepsi İstanbul’un yardımcısıdır.”

Kebâ’ir irtikâb-ile dinilmez mü’mine kâfir

Usâtı itme tekfir olmagıl fettân-ı İslâmbol (KD, 187)

“Büyük günahlarla mümine kafir denilmez. Asileri tekfir etme! İstanbul’un fitnecileri olma!”

Bu ümmet ümmet-i merhûmedir pek çok şefî’atı

Sakın olma idüben sû-i zan ta’ân-ı İslâmbol (KD, 187)

“Bu ümmet pek çok şefaathileri ile rahmete uğramış bir ümmettir. Sakın kötü zanda bulunup İstanbul’un kötüleyicisi olma!”

15. Halife İstanbul’da olduğu için insanlar, melekler ve cinler İstanbul’a hep güzel bir nazarla bakarlara ve İstanbul’u güzel kabul ederler. Halife âlemin canıdır. Halife olmazsa âlem cansız bir ceset gibidir.

Halife anda olmakla yedi iklimi mir’âtdır

İder insân melek cin cümle istihsân-ı İslâmbol (KD, 187)

“Halife orada olmakla orası yedi iklimin aynasıdır. İnsan, melek ve cinin cümlesi İstanbul’u güzel görür, güzel kabul eder.”

Cesed âlem halife cân diri olmaz cesed ansız

Halife âlemin cânı-durur hem cân-ı İslâmbol (KD, 187)

“Âlem ceseddir, halife ise candır. Cesed cansız olmaz. Halife hem âlemin canıdır hem de İstanbul’un canıdır.”

16. İstanbul’da veli çoktur. Ancak veliler kendisini belli etmezler. Bu veliler her meslekten olabilir. Sen İstanbul’da gezerken insanların mesleklerine bakma, onların herhangi biri veli olabilir.

Nişâmı yok velîniñ kimse bilmez Teñriden gayrı

Dime bu pâdişâh u asker ü dihkân-ı İslâmbol (KD, 187)

“Velinin işareti yoktur. Kimin veli olduğunu Allah bilir. Bu yüzden, bu padişaktır, bu askerdir, bu çiftçidir, deme!”

Kabâda şimdi ehlullâh gürûhu olduğı için

Bu Kudûsî fakîr olmuş-durur hayrân-ı İslâmbol (KD, 187)

“Allah dostları (diğer insanlar gibi) elbise içinde olduğu için bu fakir Kudûsî, İstanbul’un hayranı olmuştur.”

17. Kuddusî, İstanbul’da karşılaştığı her bir kimsenin İstanbul’un aslanı olabileceğinden dolayı mahçup bir şekilde gezer ve o Kuddusî İstanbul’un methedicisi olmuştur.

Hayâ eyler bu Kuddûsî zelîl çârşûda gezmekden

İdüp zan her kimi görse ki bu arslan-ı İslâmbol (KD, 187)

“Bu Kuddûsî her kimi görse bu İstanbul’un arslanıdır diyerek zelil bir şekilde çarşıda gezmekten haya eder.”

Olup meddâh-ı İstanbul bu Kuddûsî hakîr dir kim

Kazâdan saklasun Mevlâ bülenddür şân-ı İslâmbol (KD, 188)

“Bu hakir Kuddûsî İstanbul’un methediciisi olup der ki “İstanbul’un şanı büyüktür, Mevla onu kazadan saklasın!”

SONUÇ

Ahmed Kuddûsî Divânı’ndaki bir kasidede İstanbul’la ilgili düşüncelerini anlatır. Ona göre dünya sultanlarının en büyüğü İstanbul’dadır. İstanbul’un sakinleri İslam dünyasının koruyucusudur. İstanbul, hilafetin merkezidir. Bundan dolayı evliya orada birikir. İstanbul’un eşrafı güzel ahlak sahibidir. Kırık gönülleri tamir ederler. Güler yüzlü, tatlı dilli, cömert, merhamet sahibi ve nezaket ehli dirler. İstanbul’a giden muradına erer. İstanbul’u Hz. Peygamber övmüştür, onun için İstanbul övülmeye layıktır. İstanbul’da herkes ehl-i tarîktir. İstanbul’da herkes Hz. Peygamber’e âşıktır ve onun ashabını sever. İstanbul ilim ve irfan ehliyle doludur. İstanbul’un camilerinde medreselerinde hep ilim öğrenilir, bundan dolayı İstanbul başka beldelerden üstündür. İstanbul’da tekkelerde ve zaviyelerde âşıklar, dervişler sürekli Allah’ı zikrederler. İstanbul halkı salihleri sever ve onlar tevekkül ehli dir. İstanbul halkı belaya kaşı sabırlıdır. İstanbul’da yangın belası halkı ciddi sıkıntılara düşürmektedir. Ancak İstanbul halkı her türlü belaya karşı birbirini teselli eder. İstanbul’un dünyada bir benzeri yoktur.

Her yerde olduğu gibi İstanbul’da da bazı ahmaklar vardır ki İstanbul’un nimetlerinden faydalanırlar ama İstanbul’a düşmanlık beslerler; gururla, kibirle gezip İstanbul’daki kimi insanları sürekli kınarlar ve onları güya kendi terazilerinde tartıp yargılamaya çalışırlar. Her yerde olduğu gibi İstanbul’da yaşayan müminler de zaman zaman günah işleyebilirler. Diğer beldelerde yaşayanlar gibi İstanbullu müminlerin de insanî bazı zaafı ları, günahları olabilir. Allah affedicidir. Hz. Peygamber, Allah benim ümmetimi affedecektir, benim ümmetime ahirette azap yoktur diye belirtmiştir. İstanbullu müminler de Hz. Peygamber’in ümmeti olduğuna göre Allah onları da affedecektir. Biz bütün müminler için istiğfar edelim.

Ey vaiz! İstanbul’un günahkârlarını ümitsiz etme! Onlara iyilikle, güzellikle nasihat et! Onları uyar ama ümitsiz kılma! “Müjdeleyiniz” hadisine uygun davran! Tamamen de serbest bırakma! O güzel belde ariflerin ve evliyanın meskenidir. Zahire bakarak iftira etme! Büyük günah işlemekle bir kimse kafir olmaz. Bu ümmet pek çok şefaatçileri ile rahmete uğramış bir ümmettir.

Halife İstanbul’da olduğu için insanlar, melekler ve cinler İstanbul’a hep güzel bir nazarla bakarlar ve İstanbul’u güzel kabul ederler. Halife âlemin canıdır. Halife olmazsa âlem cansız bir ceset gibidir.

İstanbul’da veli çoktur. Ancak veliler kendisini belli etmezler. Bu veliler her meslekten olabilir. Sen İstanbul’da gezerken insanların mesleklerine bakma, onların herhangi biri veli olabilir.

Kuddusî, İstanbul’da karşılaştığı her bir kimsenin İstanbul’un aslanı olabileceğinden dolayı mahçup bir şekilde gezer ve o Kuddusî İstanbul’un methodicisi olmuştur.

Kısaltmalar:

KD: DOĞAN, Ahmet (2013), *Kuddûsî Divanı, Akçağ Yayınları, Ankara.*

Kaynakça:

ALICI, Lütfi (2017), *Maraşî-zâde Ahmed Kuddûsî Risaleler, Noyamedya Kitaplığı, Kahramanmaraş. ÇELEBİ, Asaf Halet (2015), Divan Şiirinde İstanbul, Hece Yayınları, Ankara.*

DOĞAN, Ahmet (2013), *Kuddûsî Divanı, Akçağ Yayınları, Ankara.*

KÖKSAL, M. Asım(2001), *Hak Âşıkı Büyük Mürşid Ahmed Kuddûsî, (Hzl. : A. Cüneyt KÖKSAL), Köksal Yayınları, İstanbul.*

KUYUMCU, Fehmi (1982), *Kuddûsî Divanı, Gaye Matbaacılık, Ankara.*

LEVEND, Agah Sırrı (1957), *Türk Edebiyatında Şehrengizler ve Şehrengizlerde İstanbul, İstanbul Fethi Derneği, İstanbul Enstitüsü Yayınları, İstanbul.*

MACİT, Muhsin (1994), *Nedim Divanı, Akçağ Yayınları, Ankara.*

MAZIOĞLU, Hasibe (1988), *Nedim, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, Ankara. TENİK, Ali (2011), AHMED KUDDUSÎ, Ukde Yayınları, Kahramanmaraş*

KEMAL TİMUR*

Zaman ve Mekân

Tanzimat döneminin önemli şair ve yazarlarından olan Abdülhak Hamit Tarhan, 1883 yılı sonlarında Hindistan'ın Bombay şehri şehbenderliğine tayin edildiğinde, oranın tabiatından çok etkilenir ve sanat hayatında özel bir yeri olan ve önemli manzumelerinden sayılan “Kürsî-i İstiğrak”, “Külbe-i İştîyak” ve “Zamâne-i Âb” gibi yeni şiirler kaleme alır.¹ Şair, burada Hindistan'ın o tabii ve el değmemiş yeşilliğini, ormanlarını ve o eşsiz güzelliklerini görünce, kendinden geçercesine heyecanlanır ve bu tabii güzelliğe dair önemli düşüncelerini “Külbe-i İştîyak”² şiiriyle dile getirir. Bu manzumesinin nakarat beytinde ise:

“Çemendir, bahrdır, kûhsârdır, subh-ı rebûdir,

Bu yerlerde doğan bir şair olmak pek tabûdir”³

der. Yani bu güzel yerde/mekânda nereye baksam çemendir, çimendir, yeşilliktir, denizdir, dağdır ve sanki her yer ilkbahar sabahı gibi ter ü tazedir. Dolayısıyla güzel tabiata sahip olan böyle güzel bir yerde şair olmak pek tabiidir ve bu gibi mekânlarda doğanların şair olması kadar tabii ve normal bir şey de yoktur.

Bu anlamlı mısralarda da kısaca ifade edildiği gibi, sanatçının ve şairin yetişmesinde, sanatın ve şiirin oluşmasında mekânın fert üzerindeki etkisinin büyüklüğü daha iyi anlaşılıyor. Zaten mekân üzerine yapılan incelemeler de bunu göstermektedir. Araştırmacılar, mekânın insan, insanın da mekân üzerindeki izlerini edebi eserlerde aramadan yapılan her analizin eksik kalacağına işaret ederler. Zira sürekli yenilenen insanın, kendine özgü birikimi, daha çok mekânların hafızasında gizlenmiştir.⁴

Yine edebiyat araştırmaları üzerine yapmış olduğu çalışmalarıyla değerli eserlere imza atan Prof. Dr. Fuat Köprülü'nün mekân ve onun birer unsuru olan zaman ile çevrenin insan üzerindeki etkisi konusundaki: “Fertler ne kadar büyük deha sahibi olurlarsa olsunlar onları mekân ve zamandan sıyrılmış olarak anlayıp anlatmak imkânsızdır. Filhakika bir muharriri tek başına her türlü alakalardan kurtulmuş olarak anlamaya çalışmak onu hiç anlamamak demektir. En şahsi bir sanatkâr; mutlaka muhitine, ailesine, zamanın temayüllerine

* Prof. Dr., Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi, İnsan ve Toplum Bilimleri Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, Kahramanmaraş, Türkiye, kemaltimur@hotmail.com

¹ Enginün, İnci, “Abdülhak Hamit Tarhan”, *TDV İslâm Ansiklopedisi*, Cilt 1, İstanbul 1988, s. 207-210.

² İnsana ferahlık veren ev, mekân ve yer anlamlarına gelmektedir.

³ Kaplan, Mehmet, *Şiir Tahlilleri 1*, Dergâh Yayınları, İstanbul 2008, s. 77.

⁴ Timur, Kemal, “Sıradışı Yönleriyle Diyarbakır'ın Birkaç Zirve Şahsiyeti”, *Dicle Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Özel Sayı, Yıl 8, Sayı 15/1, Nisan 2016, s. 220.

birçok şey borçludur. Onun hayatının değişmelerini, şahsiyetinin dalgalanmalarını ve teessüsünü, nüfuz ve tesirlerini, edebî ve içtimai hayattaki yerini, asırlar arasındaki manevi hayatını da öğrenmeliyiz”⁵ tespitleri de bu konuda önem arz etmektedir. Dolayısıyla yaşadığımız yer ile kimliğimiz arasında doğrudan bir ilişkinin olduğu tüm edebiyat araştırmacıları tarafından kabul görmüş bir realitedir.⁶

O halde, bir insanın yetişmesinde, genetik olarak anne babasının, aile çevresinin; biraz büyüdükten sonra dış çevrenin, okuduğu okulların, bulunduğu ortamın, etkileşimde bulunduğu insanların, yaşadığı şehrin, şehirdeki insanların yaşantılarının, orada yaşayan fikir ve sanat adamlarının, şehrin tarihi derinlik ve tabii güzelliğinin, taşının, toprağının, dağının bayırının, bahçesinin, yeşilliğinin, denizinin, nehrinin, doğal su kaynaklarının, ikliminin ve dolayısıyla o mekândaki hemen hemen her ayrıntının insanların yetişmesi ve ayrıca şair, yazar, fikir ve sanat adamı olması üzerinde büyük etkisi vardır.⁷

Bu çerçevede bakıldığında, Abdurrahim Karakoç’un şair olmasında da mekânın ve çevrenin onun üzerinde büyük etkisinin olduğu hemen müşahade edilmektedir. Zira Karakoç’un dedesi olan Balcı Fakı ve babası Ümmet Hoca da şiir yazar, okuyan kişiler olduğundan ev ortamının her köşesinde adeta şiir teneffüs edilmektedir. Aynı zamanda bir Ağa kızı olan Karakoç’un annesi Fatma Hanım da söz ustası olmasıyla anılan bilge bir kadındır. Dolayısıyla toplumda sözü dinlenen, bilinçli, bilgili ve hazır-cevap bir kişiliğe sahip olan Fatma Hanım’ın çocuklarının sanatçı kişiliğinin oluşmasında önemli katkıları olmuştur. Zaten bunu şairin kendisi de bir yazısında itiraf etmiştir. Abdurrahim Karakoç, ilk olarak 1964 yılında *Fedai* dergisinde kendini tanıtan bir yazı kaleme almış ve bu yazısında şairliğinin irsi olduğunu şu şekilde ifade etmiştir: “Bizde şairlik irsidir. Benden başka dört kardeşim ve babam da şiir yazarlar.”⁸ Bu nedenle bu ailenin beş çocuğu da şiire ilgi duymuş ve şiir yazmışlardır. Dolayısıyla Bahaettin, Abdurrahim, Osman, Nafiz ve Ertuğrul Karakoç kardeşlerin şair olmalarında doğdukları mekânın, ailenin ve çevrenin önemli birer faktör olduğu görülmektedir. Abdurrahim Karakoç’un: “Şair olmamda rahmetli babamın, ağabeyimin tesiri vardır. Bu da ailedeki şiire olan merakın bende de doğmasına vesile olduğudur. (...) ‘Kurt ulusundan gördüğünü işler’ diyen atasözümüzü yalan çıkartmadım... Şiir yazma hevesimi onlardan aldım”⁹ ifadeleri de bu konuda önemli ipuçları vermektedir.

O halde mekân bağlamında aile kültürünün Karakoç’un sanatçı kimliği üzerinde büyük etkisi olduğunu söylemek mümkündür. Dolayısıyla o, “şairler

⁵ Köprülü, M. Fuat, *Edebiyat Araştırmaları*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 1986, s. 27-28.

⁶ Timur, 2016, s. 220.

⁷ Age., s. 221.

⁸ Karakoç, Abdurrahim, “Tercüme-i Hal”, *Fedai Dergisi*, Sayı: 15, 1964.

⁹ Kurt, İhsan, *Abdurrahim Karakoç*, Anonim Yayıncılık, İstanbul 2013, s. 88.

ocağı” denilebilecek bir ailenin çocuğu olarak dünyaya gelmiştir. Babasının kendi şiirlerini okuması, onun ve diğer aile bireylerinin yetişmesine katkı sağlamıştır. Karakoç’un, şiire olan ilgisi arttıkça eline geçen bütün şiir kitaplarını okumuş ve böylece şiirle ilgili teknik ve şekil bilgisini de geliştirmiştir. Böylece şiir yazma isteği gün geçtikçe daha da artmıştır. O, bu durumunu da şöyle ifade eder: “Hangi dünün gecesi, belli değil. Zamanın ve mekânın düşünce yağmurunda eridiği bir günün sonunda olacak herhalde. Kâğıt beni çağırdı, ben kalemi çağırdım; üçümüz birlikte bir şiir yazdık. Bazen aynanın ön tarafından baktık, bazen de arka tarafından. Üç kefli terazide tarttık, üç uçlu metreyle ölçtük. Eksiği de olur, fazlası da.”¹⁰

Mekân bağlamında Kahramanmaraş’taki şair, yazar ve sanatçıları düşündüğümüzde, bu kadim şehirde geçmişte olduğu gibi yakın dönemde de Abdurrahim Karakoç gibi birçok önemli şair, yazar, mütefekkir, sanat ve devlet adamının yetişmiş olduğunu müşahade etmekteyiz. Tüm bu yönleriyle Kahramanmaraş, Anadolu’nun en zengin ve velut şehirlerinden biri sayılır. Abdurrahim Karakoç da bu topraklarda doğmuş büyümüş bir şair, yazar ve sanatçı olarak şiirleriyle, yazılarıyla birçok insanın gönlünde taht kurmuş önemli bir şahsiyettir.

Zaman ve mekânın önemi konusundaki bu giriş mahiyetindeki bilgilerden sonra şimdi de Abdurrahim Karakoç’un sanatçı ve şair kişiliği üzerinde duralım. Karakoç’un bu yönlerini ortaya koyarken onun şiir ile ilgili görüşlerine, başka bir ifadeyle onun poetikasına da genel bir çerçevede temas edileceğini de belirtmiş olalım.

Zaman ve Mekân Bağlamında Şair Karakoç

Günümüz şair ve yazarlarından olan Abdurrahim Karakoç, 1932 yılında Kahramanmaraş’a bağlı Elbistan ilçesinin Cela köyünde dünyaya gelmiştir. Yazımızın giriş kısmında da değindiğimiz gibi mekân ve çevre olarak baktığımızda soyca şair ruhlu bir aileye mensup olan Karakoç, aynı zamanda önemli bir şair ve yazar olan Bahattin Karakoç’un da kardeşidir. Abdurrahim Karakoç’un çiftçilikle uğraşan babası Ümmet Efendi de hece vezniyle halk şairleri tarzında şiirler kaleme alan birisidir. Dolayısıyla onun şair olmasında babasının ve şair olan ağabeyinin etkisinin olmaması, düşünülemez. Zira Abdurrahim Karakoç, köydeki imkânsızlıklardan dolayı ilkokuldan sonra okuma imkânı da bulamamıştır. Belli bir dönemde köyünde marangozluk ve çiftçilikle de uğraşan şair, bulunduğu köy olan Ekinözü belde olunca 1958’de muhasebeci olarak belde belediyesinde memuriyete başlamıştır. 1981 yılının Mart ayında emekliye ayrıluncaya kadar bu görevini sürdürmüş ve sonradan da Ankara’ya yerleşmiştir. Burada şiir çalışmaları yanında bazı gazete ve dergilerde köşe yazarlığı da yapmıştır.¹¹

¹⁰ Karakoç, Abdurrahim, *Beşinci Mevsim*, Kadim Yayınları, Ankara 2018, s. 18.

¹¹ Albayrak, Nurettin, *TDV Ansiklopedisi “Abdurrahim Karakoç” Maddesi*, Cilt: 2, İstanbul 2019, s. 21-22.

İlkokuldan sonra okuma imkânı bulamayan ve şiir zevkini Balcı Fakı diye tanınan ve halk şiirleri söyleyen dedesi Mehmet Efendi ile babası Ümmet Efendi'den alan Abdurrahim Karakoç, Türk halk şiiri geleneğine sahip bir '*ortamda/mekânda*' büyümüş ve küçük yaşlarda şiir yazmaya başlamıştır.¹²

Görüldüğü gibi Abdurrahim Karakoç, ilkokulun dışında bir eğitim görmediği halde, adeta mekânın önemli bir parçası olan aile ve çevresi, onu önemli bir şair ve yazar yapmıştır.

Karakoç'un Şiirinin Konusu ve Etkisi

1955 tarihinden itibaren bazı mahalli dergi ve gazetelerde şiirleri yayımlanan Karakoç, bu ilk denemelerinde önemli yeniliklere de imza atmıştır. Özellikle de 1955 tarihinde İzmir'de yayımlanan ve *Hasan'a Mektuplar* adını taşıyan ve birbirinin devamı olan yirmi iki şiirinden meydana gelen bu eseri, onun tanınmasını sağlamıştır. Sonraki şiirleri, Karakoç'un şöhretini daha da arttırmıştır. Zira Karakoç, köy ve kırsal kesim yaşantısını, kuvvetli gözlemleri sonucunda, yaşayan ve bilen birisi olarak şiirinde gerçekçi bir tarzda ele almıştır. Yaşadığı dönemdeki Anadolu insanının hastahane ve mahkeme kapılarında karşılaştığı zorlukları, çektiği sıkıntıları, siyasetçilerin vaatlerini yerine getirmemesi gibi konuları da eleştirel bir bakışla ortaya koyup hicvetmiştir.¹³

Birçok şiirinde toplumsal bozuklukları dile getirirken, bunun yanında temiz vicdanları yücelten, çirkinliğe ve hainliğe isyan eden Karakoç, bu duyguları daha çok İslami bir anlayış ve bakış açısı ile ortaya koymuştur. İnsanın başkasına kul köle olmama, geçmişine, geleneklerine ve millet olma ideallerine bağlı kalma ve samimi olma duygusu da onun şiirinde öne çıkan temalardandır. Onun birçok konuyu dile getirdiği şiirleri halk arasında çok benimsenip okunmuştur. Onun aşk temalı şiirleri de halk arasında büyük ilgi görmüş ve yüz civarındaki manzumesi türkü ve şarkı olarak bestelenmiştir. Bunların içinde, "Mihriban", "Kör Dünyanın Göbeğine, Hak Yol İslâm Yazacağız" gibi şiirleri, türkü ve marş olarak günümüzde de zevkle okunan ve dinlenen önemli manzumeleri olmuştur. Bilhassa üniversite gençliği tarafından ilgi gören ve ezberlenen, siyasal ve toplumsal bozuklukların dile getirildiği şiirlerinden dolayı Karakoç hakkında onlarca dava da açılmıştır.¹⁴ *Gündüz* ve *Yeni Akit* gazetelerinde köşe yazarlığı da yapan Karakoç, hakkında bazı dergilerde özel sayılar hazırlanmasının yanında onun hakkında lisans ve lisansüstü akademik çalışmalar da yapılmıştır.¹⁵

¹² Bu yazıda şu makaleden de faydalanılmıştır: (Timur, Kemal, "Abdurrahim Karakoç'un Şiirlerinde Şehadet", *Türk Şiirinde Şehadet*, Editörler: Prof. Dr. Önder Göçgün, Prof. Dr. Zeki Taştan, Prof. Dr. Kemal Timur, Kesit Yayınları, İstanbul 2021, s. 267-291.).

¹³ Albayrak, 2019, s. 21-22.

¹⁴ Çakmakçı, Selami; Avcı, Ramazan, "Abdurrahim Karakoç", *Kahramanmaraş Ansiklopedisi*, Cilt: 4, Kahramanmaraş 2020, s. 482-485.

¹⁵ Tespitlerimize göre hakkında beş yüksek lisans bir de doktora tezi hazırlanmıştır. Bunlar: 1. Saldere, Gülsüm, *Abdurrahim Karakoç'un Lirik Şiirlerinde Kelime Dünyası*, Yüksek Lisans Tezi, Gazi Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara 2001; 2. Filiz, Mehtap, *Abdurrahim Karakoç'un Şiirlerinin Tematik Açıdan İncelenmesi*, Yük-

Karakoç'un Şiirlerinde Ön Plana Çıkan Temalar/Konular

Kahramanmaraş'ın önemli şairlerinden olan Abdurrahim Karakoç, şiirlerinde -aşk ve toplumsal bozuklukların yanı sıra- milli ve manevi duygular, vatan sevgisi, din, iman, namus, şehitlik ve şehadet duygusu gibi konuları hassasiyetle mısralarında dile getiren bir şahsiyettir.

Şairin, İslam dininde kutsal kabul edilen hassasiyetlerine değinen Ahmet Kabaklı'nın Karakoç ile ilgili şu tespitleri önemlidir: "Halkın adına yergi, hiciv ve öfke, Abdurrahim Karakoç'un şiirinin ana damarını teşkil etmektedir. Bunun yanı sıra bir destan şairinin vatan, din, fazilet, ahlâk övgüleri, şairdeki niyet ve vicdan temizliğini ilân edip durmaktadır. Eski ozanlar tarzında yolsuzluklarla, kötülük ve pislikle mücadele eden Karakoç, gazeteciliği ve özel eğilimleri dolayısıyla memleket meselelerine de ışık tutmaktadır... İslamcı-milliyetçi düşüncenin bayrağını yiğitçesine açmış ve uğrunda pervasız ve samimi bir 'cihad' vermiştir."¹⁶

Abdurrahim Karakoç'un kendisi de, şair ve şiir ile ilgili kanaatlerini edebi bir dil ile ifade ederken, hassas olduğu milli ve manevi duygularını da açıkça ifade etmekten geri durmamıştır. Onun bu konudaki şu düşünceleri bizlere önemli ipuçları verir: "Yuları nefsinin elinde olanlarla, nefsini yularla güdenlerin hesabı farklıdır. Ben her doğruyu her yerde söylemek hatasından bir türlü kurtulamadım. Bu alışkanlığın cezası dünyada çoktur. Dilsiz şeytan olmamak için de cümle cezaları sineye çektim. Çoğu gitti azı kaldı... Zararda mıyım, kârda mı? Allah (cc) bilir elbet. (...) Yol, ana kamından toprağın kamına kadar çok kısa bir mesafe. Bizler hangi yolun nasıl yolcularıyız acaba? Yolların mezarda bittiği akla yakın diyenler var. Nereden geldiğimiz, hangi akla yakın ki, gittiğimiz yer de aklımıza yakın olsun. Dünya yolunun kısalığını ölüm anında idrak etmek neye yarar."¹⁷

İnsanları ve insanlığı ilgilendiren toplumsal ve sosyal konularda duyarlı ve samimi olan şair Abdurrahim Karakoç, seksen yıllık olan ömrünün çoğunu hakka, halka ve insanımıza adamıştır. Bu yolda kalemını bir kılıç gibi kullanmış ve bu yönüyle yüreği adeta vatan sevgisinin harman yeri olmuştur. Sezai Karakoç bir yazısında, "*İnsansız şiir; ya da insanı esas almayan sanat tez ölüdür*"¹⁸ der. Dolayısıyla Abdurrahim Karakoç da, Anadolu'nun hemen hemen tüm renklerini, çiçeklerini, dağlarını, yaylalarını, ovalarını, sevdalarını, kavgalarını, mille-

sek Lisans Tezi, Kars Kafkas Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kars 2010; 3. Özçelik, Bedri, *Elbistan Kültür Havzası Halk Şairleri ve Abdurrahim Karakoç'un Şiir Dünyası*, Doktora Tezi, Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi, Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, Ankara 2021; 4. Alkan, Selda, *Abdurrahim Karakoç'un Eserlerinde Din ve Dindarlık*, Yüksek Lisans Tezi, Çukurova Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Adana 2021; 5. Çiçek, Mustafa, *Abdurrahim Karakoç'un Şiirlerinde Hiciv*, Yüksek Lisans Tezi, Uşak Üniversitesi, Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, Uşak 2020; 6. Ertürkmen, Orhan, *Abdurrahim Karakoç'un Şiirlerinde Dini ve Tasavvufi Temalar*, Yüksek Lisans Tezi, Kahramanmaraş Sütcü İmam Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kahramanmaraş 2019.

¹⁶ <https://www.biyografya.com/biyografi/2676> (Erişim Tarihi: 07.02.2022).

¹⁷ Karakoç, Abdurrahim, *Beşinci Mevsim*, Kadim Yayınları, Ankara 2015, s. 16.

¹⁸ Karakoç, Sezai, *Edebiyat Yazıları II*, Diriliş Yayınları, İstanbul 2007, s. 79-80.

timizin çektiği çileleri ve sosyal meseleleri şiirlerine taşıırken, söz atının eğerini altın gümüşle savatmış bir ehl-i dildir aynı zamanda.¹⁹ Böyle olduğu içindir ki, onun sanatının, şiirinin etkisi kendi döneminde olduğu gibi günümüzde de devam etmektedir. Bundan sonra da devam edecektir kanaatini taşıyorum.

Abdurrahim Karakoç’a göre şairin gönlü, adeta, uçsuz bucaksız bir meyve bahçesi gibidir. Orada ne yapraklar dökülür, ne de meyveler tükenir. Bu konuda, bunun “yazı, kışı yok mu?” diye soran Karakoç, yine kendisi “Vardır elbette” cevabını verdikten sonra, “belki yazları bildiğimiz yazlardan daha güzel, kışları bildiğimiz kışlardan daha şiddetlidir” der. Meyvelerine gelince, kimisi yiyenin dudağını, yüreğini; kimisi düştüğü suyu, toprağı ve taşı yakar; kimisi de yanan yürekleri söndürür. Ona can verir, güç verir, saadet verir. Yakanı da güzel, söndüreni de güzel olur. Ona göre, nasıl ve ne zaman yemesini bilmek ise, ‘ehline mahsus bir durumdur.’²⁰

Karakoç, şiirin milli ve manevi duygularla bezenmesi, değerlerimizi ve inançlarımızı yansıtmaya konusunda da duyarlı ve hassas bir şairdir. Bu konudaki şu cümleleri önemlidir: “...Hâlbuki gölgede duranın gölgesi olmaz. (...) Şiirin görevi: milliliktir, saflıktır, Hakk’a bağlılıktır, halka saygılı olmaktır.” Karakoç sanatını oluştururken kökünün mazide olması ve ondan kopmamasına da dikkat eder. Ona göre “ağaç kökünden uzakta büyümmez.”²¹ Burada Yahya Kemal ile Ziya Gökalp’in bir sohbetleri ya da tartışmaları esnasında, Gökalp’in Yahya Kemal’e, eskiler gibi düşündüğünü kastederek: “*Sen de mi harabatisin*” sorusunu yöneltmesi üzerine Yahya Kemal’in de: “*Ne harâbî ne harabatiyim/Kökü mazide olan bir âtiyim*”²² cevabını da hatırlatmış olalım.

Bir de Karakoç’un şiirleri incelendiğinde, onun güzel bir hedefe, ideale, temiz Türkçemize ve aziz vatanımıza âşık, Türk ve İslam dünyasına yürekten sevdalı samimi bir gönül adamı olduğu da açıkça görülür. Onun, aynı zamanda, evinin her penceresi ‘kıbleye’ açılan bir büyük şair, kendisinin de her saat musalla taşında yatarken seyreden gazi bir derviş ve bir gül aşkıyla yanıp tutuşan bilge bir alperen olduğu da müşahade edilir.²³

Karakoç’a göre şair, yaşadığı çağı yorumlayan ve gelecek çağlara mesaj gönderen bir söz ustası ve sanatçısıdır. Şair, madde ve mana iklimine açılan gönül kapısıdır. Şiir ise, eğer yasakçı ozon tabakasını delip metafizik âleme²⁴ götürüyorsa ve okuyucusunu; sair kalıpların sıkıcı atmosferinden kurtarıyorsa

¹⁹ Karakoç, Abdurrahim, *Vur Emri*, Kadim Yayınları, Ankara 2016 s. 4.

²⁰ Karakoç, *Beşinci Mevsim*, 2015, s. 26.

²¹ Age., s. 53-54.

²² <http://www.siiiparki.com/bkcaglarduz4.html> (Erişim Tarihi: 07.02.2022).

²³ Karakoç, *Beşinci Mevsim*, 2015, s. 5-6.

²⁴ Bu konuda şu yazıya bakılabilir: (Timur, Kemal, “Fizikötesi Yaşantılı Bir Kazazede: Sanat ve Sanatçı”, Uluslararası Sezai Karakoç Sempozyumu (12-14 Nisan 2012 Diyarbakır), Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı Yayınları, Ankara 2014, s. 61-83.)

makbuldür. Dolayısıyla güzelliklere ait olan sevdâyı vecd haline getiren şiir, bütün çağlar için önemlidir ve kalıcıdır.²⁵

Kalemi ve yüreği milli ve manevi duygularla yoğrulmuş samimi ve cesur şairin şu dörtlüğü dikkat çekicidir:

*Ben milletim uğruna adanmışım kendimi
Bir doğrunun imanı, bin eğriyi düzeltir.
Zulüm Azrail olsa, hep Hakk'ı tutacağım
Mukaddes davalarda ölüm bile güzeldir²⁶*

Şair Karakoç, çok yönlü bir şahsiyettir. Hemen hemen iyi ve güzel olan birçok huy ve hasleti kendisinde barındırmak için çabalamış bir kişi ve kişiliktir. O, adeta Dadaloğlu kadar gür, Köroğlu kadar mert, Karacaoğlu kadar sıcak ve sevgi dolu bir insandır. Şiirlerini dikkatlice okuyan her insan, onun hem Yavuz hem de Yunus yönünü görür. Zira O, Yunus kadar imanlı, Fuzulî kadar yüreği yanık, Nefî kadar öfkeli, Karacaoğlu kadar duygulu, Köroğlu kadar yiğit ve Dadaloğlu kadar da cesur bir yüreğe sahiptir.²⁷

Hakkında yapılan çalışmalardan anlaşıldığı kadarıyla Abdurrahim Karakoç, fitratından ve duruşundan kaynaklanan sert bir mizaca ve aynı zamanda kendini sevdiren samimi ve doğal bir üsluba da sahiptir. Helal haram hassasiyeti de güçlü olan Karakoç, haksızlıklara karşı her zaman dik durabilmiş ve cesur davranan bir tavır göstermiştir. Çevresi tarafından sevilen ve sözüne itimat edilen Karakoç, her zaman mütevazı, cömert ve dürüst kişiliğini korumayı da başarmıştır. Sert ve ciddi duruşunun yanında itidali de elden bırakmayan Karakoç, ölçülü tavırlara da sahip bir şairdir.²⁸

Yine inançlı bir Müslüman olarak Abdurrahim Karakoç'un gerek şiirleri gerekse hayatı hakkında yapılan çalışmalar incelendiğinde aşk, din, iman, mukaddesat, vatan, millet, bayrak ve şehadet hassasiyeti yoğun olan bir insan olduğu da hemen fark edilmektedir. Karakoç'un İslam'a bakışı ve yaşayışıyla alakalı ifadeleri de onun bu hassasiyetlere sahip bir insan olduğunu fazlasıyla gösterir. Karakoç, 'şiirlerimde ana unsur insandır. İnsanlığa insanlık ölçülerini veren İslâm inancı içinde yürümeye çalışmaktayım. Bunu başarırısam ne mutlu bana', der. Arkasından da, 'bu fikrin çilesi elbette olacak. Allah'ı kuluna şikâyet etmeden çileyi sırtlamak vazifemizdir. Rahmetin az olduğu mevsimlerde pınarların suları azalır, hatta kururlar' ifadelerini kullanır. Ona göre şiirin asıl kaynağı da Allah'ın ilhamıdır. Dolayısıyla ancak Allah isterse en güzel eserler ve en güzel şiirler ortaya çıkar.²⁹

²⁵ Karakoç, Abdurrahim, *Gerdanlık 2*, Kadim Yayınları, Ankara 2015, s. 9.

²⁶ Karakoç, Abdurrahim, *Vur Emri*, Kadim Yayınları, Ankara 2016, s. 11.

²⁷ Kurt, İhsan, *Abdurrahim Karakoç*, Anonim Yayıncılık, İstanbul 2013, s. 48.

²⁸ Çiçek, 2020, s. 15.

²⁹ Kurt, 2013, s. 91.

Karakoç, sanatını ortaya koyarken her fırsatta asıl ölçüsünün din ve inanç olduğunu belirtirken şunu da vurgular: “Şiirlerimle çağımı yorumlarken ne geçmişime arkamı dönüyorum, ne de geleceğimi karanlıklara gömüyorum.” Ayrıca Karakoç, bir umuda, bir işe sarılırken asıl ölçüsünün İslam; tek arzu ve niyetinin de sadece Allah’ın rızasını kazanmak; vazifesinin de inancının gereğini yapmak olduğunu önemle vurgular.³⁰

Ona göre şairin yerini ancak millet tayin eder. Mertebesini ise ancak ve ancak Allah bilir. Şairin vazifesi ise, inancının gereğini dosdoğru ve eksiksiz olarak yapmaktır. Yine her şeyden önce Müslüman olduğunu belirten Karakoç, eserlerinde de bunu açıkça ortaya koyduğunu ifade eder.³¹

Karakoç’un İslam hassasiyetini kanıtlar birçok mısraı olmakla birlikte şu dörtlükler de onun bu yönünü açıkça ortaya koyar:

*İman kaynağımdır, tevhit havuzum
İslâm’ın dışında arama beni.
Muhammedü’l-Emin tek kılavuzum
Putların peşinde arama beni*³²

*Ne diyorsa İslam dini,
Uyacağız suç olsa da.
Gerçeği örten kefeni
Soyacağız suç olsa da*³³

*Ya İslam’da erirsin
Ya inkârda çürürsün.
Yol mezarda bitmiyor
Girdiğinde görürsün*³⁴

Karakoç’un şiirleri okunduğunda dikkat çeken yönlerden birisi de şiirlerinde az da olsa tasavvufi bir havanın olmasıdır. Bu çerçevede Karakoç’un şiirinde ölüm duygusu da önemli bir yer tutar. Karakoç, Türk-İslâm davasını ta “elest bezmi”nde devraldığını söyler. Bu davanın çilesini, belasını başı gözü üstüne kabul ettiği gibi, asıl derdinin dermanını da yine bu yolda arar. Ona göre en güzel ölüm, dava yolunda ‘şehit’ olmaktır. Zira “can emanettir, gerçek olan ise yalnız ve yalnız ölümdür.” Hal böyle olunca da ebedileşmek için ölüp yeniden dirilmek lazım. Bu geçici hayatı, İslam’daki en üst mertebe olan ‘şehitlik’ ile ebedileştirip taçlandırmak da ister Karakoç.³⁵

³⁰ Akbaş, Ali, “Karakoç’la Bir Çeşmebaşı Sohbeti”, *Doğuş Edebiyat Dergisi*. S. 20, Ankara 1983, s. 4; Şehsuvaroğlu, Lütfü, *Abdurrahim Karakoç Şair’in Haberci Olarak Portresi*, Genç Arkadaş Yayınları, Ankara 2013, s. 113.

³¹ Kurt, 2013, s. 100.

³² Karakoç, Abdurrahim, *Gökçekimi*, Kadim Yayınları, Ankara 2018, s. 35.

³³ Age., s. 26.

³⁴ Age., s. 125.

³⁵ Filiz, 2010, s. 113.

Şair, zaman zaman insanın ölüm karşısındaki çaresizliğini de dile getirir. Ölüm hakikati kesin olduğu halde insanların aşırı bir şekilde ömre ve hayata bağlanmalarına, sarılmalarına da çok anlam veremez. Nihayetinde insan mezar yatırılandan başka bir şey değildir. Şaire göre dünya hayatı; kavgasıyla, hırsıyla, hep bir şeyler elde etmek için uğraşılacak uzun bir “koşu”dur. Aynı zamanda bir final çizgisidir. Gidilen yer ise ebedi bir istirahatgâhtır. Ölüm, bizi çağıran, sessizliğin sesidir; ya da dünyadaki koşunun mezarda bitmesidir. Aslında şaire göre ölüm, insan daha doğarken başlayan bir süreçtir. Doğduğumuz an, geriye doğru atılan ilk adım başlamıştır. Hayat kapısından tek tek olan her olay her giriş, ecele doğru başlayan bir süreçtir. Bebek doğduktan sonra her an, her karış ecele doğru sürünüp gider. Ölümün bu kirli dünyayı kirlerinden arındırmaya yarayan bir temizlik aracı olduğunu düşünen Karakoç, bu nedenle ölümü bir ihtiyaç olarak da görür. Ölüm, aynı zamanda insanı zalimlerin elinden alan bir kurtarıcıdır. Ona göre ölüm olmasaydı dünya kokardı ve bedendeki ruhları da yakardı. Dünya, despotların tazyikine dayanamazdı ve adeta bir lav gibi erirdi. Dolayısıyla ölümün dünyayı kötülüklerden arındırma ve temizleme gibi bir yönü de vardır ki, bu durum, ölümün ezeli ve ebedi tek hakikat olduğunu da bize gösterir.³⁶

Sonuç

“Zaman ve Mekân Bağlamında Kahramanmaraş ve Şair Abdurrahim Karakoç” adlı bu yazımızda kısaca şu sonuçları elde etmiş olduk.

Fertler ne kadar büyük deha sahibi olurlarsa olsunlar, onları zamandan, mekândan, muhitten ve çevreden ayırarak incelemek bizleri yanlış sonuçlara götürür.

Bir şair ve yazarı, tek başına her türlü alakadan kurtulmuş olarak anlamaya çalışmak, onu hiç anlamamak demektir.

Bu konuda en şahsi kalmaya çalışan bir sanatkâr bile mutlaka muhitine, ailesine, zamanın ve mekânın şartlarına birçok şey borçludur.

Bu çerçevede Kahramanmaraş’ın önemli şairlerinden olan Abdurrahim Karakoç’u da zamandan, mekândan ve muhitten arındırılmış olarak düşünemeyiz.

Abdurrahim Karakoç, mekândan ve çevresinden almış olduğu etki ve güç ile şiirinde daha çok iman, vatan, millet, bayrak, din, şehadet ve şehitlik gibi milli ve manevi konuları işlemiştir. Ayrıca Karakoç, birçok şiirinde toplumsal bozukluklara da duyarsız kalmamış ve onları da sıklıkla dile getirmiştir.

Karakoç’un özellikle, vatan, millet, şehadet, şehitlik gibi konuları dile getiren şiirleri, halk arasında benimsenip sıklıkla okunmuştur. Bunun yanında aşk temalı şiirleri de halk arasında büyük ilgi görmüş ve yüz civarındaki şiiri de türkü ve şarkı olarak bestelenmiştir.

Şiirlerinde birçok kez temiz vicdanları yücelten, çirkinliğe ve hainliğe isyan eden şair, bu duygularını da daha çok İslami bir anlayış ve bakış açısı ile dile getirmiştir.

Halkın adına yergi, hiciv ve öfke de Abdurrahim Karakoç'un şiirinin ana damarını ve temasını teşkil etmektedir. Bu yönüyle eski ozanlar tarzında yolsuzlukla da mücadele eden Karakoç, böylece, gazete yazıları ve özel eğilimleri dolayısıyla şiirleri, yazıldıkları dönemin memleket meselelerine de ışık tutmaktadır.

Abdurrahim Karakoç, yaşadığı dönemde İslamcı ve milliyetçi düşüncenin bayrağını yığıtçesine açmış ve bu uğurda düşüncelerini pervasızca dile getirmekten çekinmemiştir.

Karakoç, şair ve şiir ile ilgili kanaatlerini edebi bir dil ile ifade ederken hassas olduğu milli ve manevi duygularını da açıkça ifade etmekten hiçbir zaman geri durmamıştır. Bu konularda duyarlı bir şair olan Abdurrahim Karakoç, seksen yıllık olan ömrünün çoğunu hakka, halka ve milletimize adadığını birçok yazı ve şiirinde ifade etmiş ve bu yolda kalemini adeta bir kılıç gibi kullanmıştır.

Ona göre şairin gönlü, adeta uçsuz, bucaksız bir meyve bahçesi gibidir. Orada ne yapraklar dökülür, ne de meyveler tükenir.

Karakoç'a göre şiirin asıl görevi, milliliktir, saflıktır, hakka bağlılıktır ve halka saygılı olmaktır.

Şair Karakoç'un güzel bir hedefe doğru yürürken büyük bir ideale, temiz Türkçeye, aziz vatanına âşık, Türk İslam dünyasına yürekten sevdalı ve bağlı, samimi bir gönül adamı olduğu da açıkça görülmektedir.

Karakoç'a göre şair, yaşadığı çağı yorumlayan ve gelecek çağlara mesaj gönderen bir söz ustasıdır. Şair, aynı zamanda madde ve mana iklimine açılan gönül kapısıdır.

Ona göre güzelliklere ait olan sevdayı vecd haline getiren şiir, bütün çağlar için hem çok önemlidir hem de kalıcıdır.

O, çok yönlü bir insan olduğu gibi, hemen hemen iyi ve güzel olan birçok huy ve hasleti de kendisinde barındırmak için çabalamış bir şahsiyettir.

Helal haram hassasiyeti de güçlü olan Karakoç, haksızlıklara karşı her zaman hem dik durabilmiş; hem de cesur davranan bir tavır göstermiştir.

Çevresi tarafından sevilen ve sözüne itimat edilen şair, her zaman mütevazı, cömert ve dürüst kişiliğini korumayı da başarmıştır.

Sert ve ciddi duruşunun yanında itidali de elden bırakmayan Karakoç, ölçülü tavırlara da sahiptir.

O birçok şiirinde belirttiği gibi, mütevazı bir şair olarak asıl niyetinin sadece Allah'ın rızasını kazanmak olduğunu da sıklıkla ifade etmiştir.

Karakoç'un şiirinde ölüm duygusu da önemli bir yer tutar. Ona göre en güzel ölüm de dava ve ideali uğruna şehit olmaktır.

Ona göre ölüm, bizi çağıran, sessizliğin sesidir. Ölümün bu kirli dünyayı kirlerinden arındırmaya yarayan bir temizlik aracı olduğunu düşünen şair, bu yönüyle ölümü, önemli bir ihtiyaç olarak da görür.

Netice-i kelam: Sanatın, şairin ve şiirin ortaya çıkmasında, şiirin yazılmasında tarihin, zamanın, mekânın, çevrenin ve ailenin önemli olduğunu ve bu yönüyle Kahramanmaraş'ın tarih boyunca birçok şair, yazar, sanatçı, fikir ve sanat adamının yetişmesine büyük katkılar sağladığını belirtirken, bu topraklarda yetişen yüzlerce şair, fikir ve sanat adamı arasında Abdurrahim Karakoç'un da önemli bir yeri olduğunu vurgulamak gerekir.

Kaynakça

- Akbaş, Ali, “Karakoç’la Bir Çeşmebaşı Sohbeti”, *Doğuş Edebiyat Dergisi*. S. 20, Ankara 1983.
- Albayrak, Nurettin, TDV Ansiklopedisi “Abdurrahim Karakoç” Maddesi, Cilt: 2. İstanbul 2019.
- Alkan, Selda, Abdurrahim Karakoç’un Eserlerinde Din ve Dindarlık, Yüksek Lisans Tezi, Çukurova Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Adana 2021.
- Çakmakçı, Selami; Avcı, Ramazan, Kahramanmaraş Ansiklopedisi, “Abdurrahim Karakoç”, Cilt: 4, Kahramanmaraş 2020.
- Çiçek, Mustafa, Abdurrahim Karakoç’un Şiirlerinde Hiciv, Yüksek Lisans Tezi, Uşak Üniversitesi, Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, Uşak 2020.
- <https://www.biyografya.com/biyografi/2676> (Erişim Tarihi: 07.02.2022).
- <http://www.sirparki.com/bkcaglarduz4.html> (Erişim Tarihi: 07.02.2022).
- Enginün, İnci, “Abdülhak Hamit Tarhan”, TDV İslâm Ansiklopedisi, Cilt 1, İstanbul 1988.
- Ertürkmen, Orhan, Abdurrahim Karakoç’un Şiirlerinde Dinî ve Tasavvufî Temalar, Yüksek Lisans Tezi, Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kahramanmaraş 2019.
- Filiz, Mehtap, Abdurrahim Karakoç’un Şiirlerinin Tematik Açıdan İncelenmesi, Yüksek Lisans Tezi, Kars Kafkas Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kars 2010.
- Karakoç, Abdurrahim, Beşinci Mevsim, Kadim Yayınları, Ankara 2015.
- Karakoç, Abdurrahim, Beşinci Mevsim, Kadim Yayınları, Ankara 2018.
- Karakoç, Abdurrahim, Vur Emri, Kadim Yayınları, Ankara 2016.
- Karakoç, Abdurrahim, Gerdanlık 2, Kadim Yayınları, Ankara 2015.
- Karakoç, Abdurrahim, Gökçekimi, Kadim Yayınları, Ankara 2018.
- Karakoç, Abdurrahim, “Tercüme-i Hal”, Fedai Sayı: 15, 1964.
- Karakoç, Sezai, Edebiyat Yazıları II, Diriliş Yayınları, İstanbul 2007.
- Kaplan, Mehmet, Şiir Tahlilleri 1, Dergâh Yayınları, İstanbul 2008.
- Köprülü, M. Fuat, Edebiyat Araştırmaları, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 1986.
- Kurt, İhsan, Abdurrahim Karakoç, Anonim Yayıncılık, İstanbul 2013.
- Özçelik, Bedri, Elbistan Kültür Havzası Halk Şairleri ve Abdurrahim Karakoç’un Şiir Dünyası, Doktora Tezi, Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi, Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, Ankara 2021.
- Saldere, Gülsüm, Abdurrahim Karakoç’un Lirik Şiirlerinde Kelime Dünyası, Yüksek Lisans Tezi, Gazi Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara 2001.
- Şehsuvaroğlu, Lütfü, Abdurrahim Karakoç Şair’in Haberci Olarak Portresi, Genç Arkadaş Yayınları, Ankara 2013.
- Timur, Kemal, “Fizikötesi Yaşantılı Bir Kazazede: Sanat ve Sanatçı”, Uluslararası Sezai Karakoç Sempozyumu (12-14 Nisan 2012 Diyarbakır), Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı Yayınları, Ankara 2014.
- Timur, Kemal, “Sıradışı Yönleriyle Diyarbakır’ın Birkaç Zirve Şahsiyeti”, Dicle Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, Özel Sayı, Yıl 8, Sayı 15/1, Nisan 2016.
- Timur, Kemal, “Abdurrahim Karakoç’un Şiirlerinde Şehadet”, Türk Şiirinde Şehadet, Editörler: Prof. Dr. Önder Göçgün, Prof. Dr. Zeki Taştan, Prof. Dr. Kemal Timur, Kesit Yayınları, İstanbul 2021.

KAHRAMANMARAŞ ÇEYİZ GELENEĞİ

YILMAZ IRMAK* - LALE YÜCE**

Giriş

İnsan hayatının önemli dönüm noktalarından biri olan evlilik için bazı ön hazırlıklar yapılmaktadır. Bu hazırlıklardan birisi de evlenecek genç kızın çeyizidir. Geçmişten günümüze kurulan yeni aile birliğine maddî açıdan katkı sağlanmak amacıyla hazırlanan, eşya, taşınır-taşınmaz mal veya para “çeyiz” olarak adlandırılmıştır. Arapça’da “cehâz” olarak kullanılan sözcük; “yolcunun, gelinin ve sefere çıkacak ordunun ihtiyaç duyacağı eşya, gıda maddesi, silâh vb. malzemeler” anlamına gelir. Türkçe’ye cihâz şekliyle geçen kelime, ayrıca çehiz/çeyiz şeklinde yaygınlık kazanmış ve gelinin baba evinden götürdüğü elbise ve benzeri eşya için kullanılmaya başlanmıştır.

Türk kültüründe çeyiz geleneği oldukça eski dönemlere kadar gitmektedir. Hun Türkleri, otağ veya birbirine bağlanmış tekerlekli çadır evlerde otururlardı. Bu evlere gelin giden kızlar, çeyizlerinde getirdikleri işlemeli kılıflar içinde minder ve yastıklar, halılar, kilimler ve nakışlı keçelerle çadır evlerin içini süsleyip, döşerlerdi. Hun kızlarının çeyizi; yün keçe, deri kaftan, giysi, çizme, börk, torba, sarkıntılı kemer ve eşyalardan meydana gelirdi. Hun Türklerinde at en kıymetli hediye sayılır evlenecek erkek, kız tarafına “kalın” (çeyiz) olarak, at veya davar süsleri verirdi. Tük destanlarında; Oğuz kızlarına çeyiz olarak kilim, heybe, yaygı ve örtüler, çul, keçe, namazlık, minder, sofa gibi eşyaların yanı sıra, ton, kömlek, kaftan, kürk, börk, aplike işlemeli yün, keçe elbiseler, sarkıntılı meşin kemer, edik ve sokman gibi giyim eşyalarının verildiği belirtilmektedir. Selçuklu dönemi çeyizinde kumaşın ayrı bir yeri vardı. Örneğin kadın giyimi olarak kollu elbiseler, kısa dar kollu cepkenler, bol paçalı şalvar, iç çamaşırları bunlardandı. Kadınlar süslenmek ve süslemek için ise; altın ve gümüşten yapılmış takılar, terlikler, yüze sürülen kirsden denilen düzlük, engin denilen allık ve kirpiklere çekilen sürme kullanırdı. Ev süslemede oda takımları olarak; pamuklu ve ketenden yapılan yatak takımları, örtüler, perdeler, halı, kilim, minder ve yastıklar Selçuklu çeyizinin vazgeçilmezleri arasındaydı. Osmanlı’da evlenecek genç kız için; sırmaz kumaştan kilim, yatak takımı, gümüş su şişesi, hamam takımı, gümüş kahve takımı, buhurdan, tencere, sini, güğüm, bakraç, bakır kazan takımı, mangal, hamam leğeni, sofa takımı, şam-

* Doç. Dr., Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi, İnsan ve Toplum Bilimleri Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü. E-posta: yilmazirmak46@hotmail.com ORCID: 0000-0003-1948-4132

** Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü Yüksek Lisans Öğrencisi, E-posta: laaleycee@gmail.com

dan, bardak, leğen, ibrik ve sandıktan oluşan bir çeyiz hazırlanmaktaydı (URL 1).

Günümüzde Türkiye’de çeyiz, bölgelere göre değişiklik göstermekle birlikte esas olarak yatak-yorgan, kadın-erkek çamaşırları, çarşaf ve benzeri eşyaları kapsayan sandık çeyizi ve zaruri ev eşyalarından meydana gelmektedir. Gelin ve damadın evlendikten sonra kullanacakları bazı şahsi eşyaları, çeşitli giysileri, ev ve süs eşyalarını içeren bu çeyizlerin en önemli özelliği ise genellikle el emeği ve göz nuru ürünler olmalarıdır. Kahramanmaraş’ta bugün hazırlanan çeyizler şehir merkezinde ve kırsal kesimde farklılıklar göstermektedir. İlçe veya köylerde hazırlanan çeyizlerde gelin, mutfak eşyalarını ve ceviz oyma sandığı çeyiz olarak getirmektedir. Sandık içerisinde genellikle işlemeli örtüler, evde kullanılacak tekstil ürünleri, seccade, patik ve lif yer almaktadır. Şehir merkezinde ise çeyiz sandığı dışında mutfak eşyaları, kişinin ekonomik durumuna göre beyaz eşya, elektronik aletler ve halı da çeyiz olarak getirilmektedir. Bu konu ile alakalı kesin çizgiler olmayıp hazırlığı yapan gelinin ekonomisi başlıca etkidir.

Çeyiz geleneğinde önemli olan bir uygulama da çeyiz sermedir. Çeyiz serme; daha çok kızın getirdiği, kısmen de erkek tarafının desteğiyle üretilmiş olan eliş ürünlerin ve el işlemesi eşyaların (patik, oyali yazma, havlu, iğne oyalı, masa örtüsü vs.) gelinin yeni evinde, özellikle de gelinin yatak odasında sergilenmesidir. Buradaki asıl amaç çeyiz eşyalarının akraba ve komşuların beğenisine sunulmasıdır. Bu çeyiz serme işi bazen görsel bir şölene de dönüşebilmektedir (Şişman, 2017: 155-156). Kahramanmaraş çeyiz geleneği içerisinde yer alan çeyiz serme geleneği, kırsal bölgelerden ziyade daha çok şehir merkeziyle sınırlı kalmış ve 2000’li yıllara kadar devam etmiştir. Şehir merkezinde devam eden uygulamaya göre; düğün öncesi gelinin gideceği eve gönderilecek çeyizler için bir oda boşaltılır, duvarlara ipler gerilir, çeyizler bu iplerin üzerine asılmak suretiyle sergilenirdi. Bu sergiyi görmek için gelen misafirler, yeni evlenecek çifte hediyeler getirir ve kızın çeyizini görmüş olurlardı. Bu gelenek, 2000’lerden sonra daha da kaybolmaya başlamış sadece nakışlar gösterilmek suretiyle sürdürülmeye çalışılmıştır. Son yıllarda ise çok nadir görüldüğü söylenebilir.

Bu çalışmada; Türk kültüründe önemli bir yeri olan çeyiz geleneği, ağırlıklı olarak Kahramanmaraş şehir merkezi bağlamında ortaya konulmaya çalışılacaktır. Çeyiz geleneğinin hâlâ önemini koruduğu bu şehirde gerek saha araştırması gerek kaynak kişilerle yapılan görüşmeler neticesinde elde edilen bilgiler ışığında çeyiz kültürü tanıtılacak ve bu kültürün geleceğe sağlam verilerle ulaşmasına katkıda bulunulacaktır.

Kahramanmaraş'ta Çeyiz Kültürü

1. Bakır Eşyalar

Bakırcılık; bakırdan çeşitli alet, avadanlık, silah ve sanat ürünleri yapılması olarak tanımlanır (Akben, 2012: 401). İlk olarak M.Ö. yaklaşık 4200'de Ürdün ve İsrail'in güneyinde bulunan Timana'da ocaklarda sert ve kızgın kayalarda saklı bakırların eritilerek bakır elde edildiği bilinmektedir (Polat, 2014: 31). Bu durumda bakır madeninin tarihinin çok eskilere dayandığı söylenebilir. Anadolu'da ise bakırcılığın tarihi günümüzden yaklaşık 10.000 yıl önceye kadar gitmektedir (Akben, 2012: 402). Haçlı Seferleri vasıtasıyla Avrupa'ya da taşınan bakırcılık sanatı, Osmanlı'da 15-16. yüzyıllarda zirve dönemini yaşamıştır. Osmanlı döneminde Ergani, bakır üretiminin kaynağını oluşturmaktaydı. Bu dönemde bakır madenine yakınlığı dolayısıyla Elâzığ, Gaziantep, Diyarbakır ve Kahramanmaraş ön plana çıkmıştır (Polat, 2014: 31-32). Bu durum bahsi geçen şehirlerde bakırcılık mesleğini geliştirmiş ve şehirlerin ekonomisine katkıda bulunmuştur. Türk yemek ve sofa kültüründe bakır kaplar çeşitli kullanım alanına sahiptir. Yemeğin yerde yeneceği zamanlar bir kürsü veya yükseltiye sini yerleştirilir, siniye ise tabak olarak farklı ebat ve şekillerde bakır sahan, tas veya lengerler dizilir. Dar gelirli ailelerde sini boyutu daha küçük olur ve ortaya tek tencere konup yemekler yenilirdi. Yemekten sonra el yıkamak için ibrik ve leğen getirilir, ortama hoş koku yayılması için bakır gülabdan ve buhurdan kullanılırdı. Kahve içme geleneğinde ise bakır fincan zarfları, kahve tepsisi, kahve ibriği ve bakır kahve değirmeni önemli bir yere sahipti. Evin fakir ya da zengin, sofranın kalabalık veya تنها olmasına göre kullanılan bakırlar ve bunların üzerindeki zanaatlı bezemeler de farklılık gösterirdi (Yavuz ve Akbulut ve Şık, 2019: 157-158). Bakırcılık, diğer el sanatlarında olduğu gibi günlük ihtiyaçlara göre şekillenmiştir. Anadolu'da bakırcılık sanatının araç-gereç bakımından yöresel olduğu uygulama biçimlerinin medeniyetlerin anlayışına göre farklılık göstermesine karşılık, sanata bakışın yaşamla sanat arasındaki bağlantının olduğu gibi kaldığı görülür. Kahramanmaraş'ta bakırcılık mesleğinin daha çok Suriye kaynaklı olduğu ve Osmanlı döneminde şehre getirildiği ileri sürülmektedir (Büyüktürkmen, 2013: 7). Kahramanmaraş'ta bakırcılığı önemli kılan husus "dövme" olmasıdır. Dövme tekniği, bakırın sert bir zemin üzerinde sert bir araçla darbelenerek şekillendirilmesidir (Günay, 2009: 85).

Türkiye'de ilk olarak 1946 yılında üç adet şahmerdan alan Ali Usta, Kahramanmaraş'ın bakırcılık ile de anılmasında büyük bir etkiye sahiptir. Günümüzde Kahramanmaraş bakır çeyizleri arasında genellikle süs eşyası olarak: mumluk, küllük, vazo, mangal, şemsiyelik, saksı, sulama kabı, şekerlik yer almaktadır. Kahramanmaraş'ta bakır, özellikle mutfak eşyalarında ön plandadır. Serviste kullanılan: bardak, sürahi, sunum tepsisi, katlı ve çeşitli ebatlardaki tabaklar, kapaklı sahanlar, sini; saklama ve düzenlemede kullanılan: bakraç, baharatlık, yağdanlık; pişirmede kullanılan: çaydanlık, semaver, demlik, sosluk,

kavurma sacı, sahan tava ve tencereler, cezve ve fırın tepsisi olarak sıralanabilir. Bakır eşyalar, hâlâ etkin olarak kullanılmakta ve bulunduğu ortamı süslemektedir. Şehirde “Bakırcılar Çarşısı” olarak adlandırılan bir yer vardır. Burada ustalar tarafından işlenen bakırdan, başta mutfak araçları, süs eşyaları ve hamam tası olmak üzere çeşitli eşyalar imal edilmektedir. Burada bir örnek olarak sadece kapaklı sahanın yapımı ele alınmıştır. Bu bağlamda ürün yapımında kullanılan malzemeler, ürünün yapılışı ve ürünün kullanıldığı alanlar hakkında bilgiler verilecektir.

Fotoğraf 1. (Kapaklı Sahan)

Yapımında Kullanılan Malzemeler: Bakır levha, tokmak, kekçi, örs, çekik, çizgi kalemi.

Yapılışı: Yapılacak ürünün ebadına göre bakır levha alınır ve belirlenen kaba göre kesilir. Hafif bir şekillendirmeden sonra çember geçirme işlemi denilen işlem yapılır. Ocakta kaynatma işlemiyle birlikte uygun tokmaklarla yahut çekiklerle dövülerek şekillendirme yapılır. Levha üzerinde gerekli birleştirmeler yapılarak örs üzerinde şekillendirmeye geçilir. Dövme işi bakır levha ürünün tam şeklini alana kadar devam edilir. Dövme işlemi tamamlandıktan sonra ürün temizlenir ve çizgi kalemi ile ürünün üzerine desen çizilir. Çizim işi bittikten sonra ürün kalaylanır ve tamamlanmış olur.

Kullanıldığı Alan ve İşlevi: Mutfak, salon, yatak odası; yemek kapları, sunum kapları, kahve fincanı, çaydanlık, hamam tası, süs eşyası vb.

2. Çeyiz sandığı ve Camekân

Eski Mısır'dan günümüze kadar kullanılan bir mobilya türü olan sandık, taşınabilir depolama ünitesidir. Çok eski çağlardan günümüze ulaşan hem bireysel hem de dekoratif bir üründür. Özellikle Avrupa'da (12 yy.-16 yy.) değerli dokumaların, örme eşyaların, takıların ve çeyizlerin saklanması için kullanılmıştır. Türklerde ise sandığın kullanımı, Avrupa ile ilişkilerin geliştiği ve

batı yaşam tarzına özenildiği 1800'li yıllara denk gelmektedir. Zaman içinde işlevsel olarak kullanılan bu sandıklar, çeşitli kesimlere hitap eden estetik ürünler haline gelmiştir (Yayan, vd. 2012: 423). Kahramanmaraş'ın oyma ceviz sandık ve camekânları, Türkiye genelinde özel bir yere sahiptir. Camekân, mücevher sandığı, hediyelik minyatür sandık gibi türleri olan sandıkçılık, şehir merkezinde oldukça gelişmiştir. Bunun nedeni her birinin en özel ve ince işçiliklerle oyulup, çeyizlerdeki yerini almasıdır. Sandık yapım atölyelerinde ustaların elinde hayat bulan ceviz ağaçlarından oluşan bu ürünler, şehir merkezinde bulunan ve birçok çeyiz ürünü bünyesinde barındıran Kapalı Çarşı'da satılmaktadır. Çeyiz hazırlayan gelinlerin, binbir emekle işledikleri nakışları saklayan sandıklar, Kahramanmaraş çeyiz kültüründe vazgeçilmez parçalardandır. El işçiliğiyle oyulan çeyiz sandıklarının yüksek maliyeti, son yıllarda üreticileri farklı seçenekler sunmaya itmiştir. Bunun sonucunda makine yardımı ile oyulan ve dolayısıyla daha düşük maliyetli sandıklar da üretilmeye başlanmıştır. Taşınabilirliğinin kolay olması sebebiyle de büyük sandıklar yerine, Kahramanmaraş sandığını temsil eden minyatür sandıklar tercih edilmeye başlanmıştır. Burada sadece 1984 ve 2022 yıllarına ait geleneksel ve modern iki sandık örneği paylaşılmıştır.

Fotoğraf 2. (Sandık ve Camekân. Yıl: 1984)

Fotoğraf 3. (Ceviz Oymalı Sandık. Yıl: 2022)

Yapımında Kullanılan Malzemeler: Sandık yapımı için uygun ağaç (Abanoz, ceviz, sandal ağacı vd.), zımpara, cila, tımak, oluk, kalem, iskarpela, tokmak, çivi tabancası, boya, astar.

Yapılışı: Ceviz ağacı istenilen ebatlarda kesilir, kesilen ceviz ağacı kurutulur. Kuruyan ağaca şablon halindeki desen çizilir. Desen iskarpelaya tokmağın vurulmasıyla oyulur. Sandığın birleştirilecek parçalarına tutkal sürülür, ardından çivi tabancası ile çivilenir. Ahşap yüzeyler zımparalanır ve sandığın kapağına menteşe çakılarak sandık ile kapak birleştirilir. Sandığın ayakları ve kapağı da birleştirildikten sonra astar atma işlemi uygulanır. Tamamlanan sandık boyandıktan sonra verniklenerek satışa hazır hale getirilir.

Kullanıldığı Alan ve İşlevi: Yatak odası, salon; çeyiz sandığı, minyatür sandık, mücevher sandığı, sehpa.

3. Altın Takı

Değerli taş ve madenlere şekil vermek suretiyle yapılan süs eşyaları, çeyiz geleneğinde yer alan önemli bir unsurdur. Genel olarak damat tarafının gelin tarafına, mutabık olunan miktar dâhilinde altın veya değerli taşları hediye etmesi ile çeyiz geleneğinde yerini alır. Kahramanmaraş el sanatları içerisinde yer alan kuyumculuk, Türkiye’de farklı ve ince el işçiliğiyle bilinmektedir. Maraş burma bileziği, an peteği, hasır örgü, kafesli kordon, alyans, bilezik ve kemer çeşitleri hem bu yörede hem de Türkiye’de oldukça ilgi görmektedir. Maraş burma bileziği coğrafi işaret olarak tescillenmiştir. Kendine has işçilik geliştiren ustalar Kapalı Çarşı içerisinde, Kuyumcular Çarşısı’nda sanatlarını icra etmektedirler.

Fotoğraf 4. (Maras burma bileziği)

4. Yorgan ve Yastık

Yorgan, belirli özellikler taşıyan örtünün, yaşadığı toplumun kültüründen beslenerek oluşan geleneksel bir çeyizdir. Türklerde yorgan yapımı; yerleşik yaşama geçtikten sonra ortaya çıkmıştır. Göçebe ve savaşçı bir yapıya sahip Türklerin ilk yorgan örnekleri, hayvan derisi ile applike tekniğindendir. Türklerin çeşitli sanatlarının kaynağı olan Orta Asya'da, bu görüşü destekleyen birçok örnek bulunmuştur. Doğadaki çeşitli bitkilerden elde edilen boylarla deri, yünler ve diğer malzemeler boyanmış; böylece yorganlar daha zengin görünümlü ve daha güzel hâle getirilmiştir (Ertalay, 2013: 10). Kahramanmaraş çeyiz geleneğinde bulunan yorgan iki ayrı bağlamda incelenecektir. Kırsal kesimde dünürler arasında anlaşarak belirli bir miktarda yün alınır. Bu yün belirlenen bir günde eş dost çağınarak yıkanır ve yıkanan yünden gelen misafirlerin de yardımıyla döşek, yorgan ve yastık yapılır. Şehir merkezinde ise gerek uygun yer bulunmaması gerek bu işi yapacak kişilerin olmamasından dolayı bu gelenek unutulmaya yüz tutmuştur. Bu bakımdan hazır yorgan ve yastık tercih edilmekte ve bunlar kişilerin zevkine göre süslenmektedir. Şehir merkezinde mekân olarak belirli bir yerde ve sınırlı sayıda varlığını korumaya çalışan yorgancıardan alınan yorganlar ve döşekler ile geleneğin ikinci ayağı devam ettirilmektedir. Kahramanmaraş'ın geleneksel işlemelerinden olan sim sırma da yorganlarda süsleme unsuru olarak yerini almıştır. Mitil, basma, sııklı, yün yorgan, pamuk yorgan ve işlemeli yorgan olarak çeşitli yorgan türleri yörede yaygın olarak tercih edilmektedir.

Fotoğraf 5. (Sim sırma işlemeli yorgan)

Yapımında Kullanılan Malzemeler: Yüzlük kumaş, astarlık kumaş, pamuk, yün, sentetik elyaf, iplik, ranza (yorgan dikilen yer), metre, dikiş makinesi, iğne, yüksük, desenler, tebeşir/sabun.

Yapılışı: Saten, merşah hazırlanır. Yorgan dikimini kolaylaştıran kılıf makinede dikilir. Tercihe göre kullanılan pamuk, pamuk atma makinesinde taranır. Dikilen kılıf ters yüz olacak şekilde ranzaya serilir. Kılıfın üzerinde dengeli olacak şekilde taranmış pamuk serilir ve karşılıklı olacak şekilde boy kısmından kıvrılarak ters çevrilir. Açıkta kalan ağız yeri el dikişi ile dikilir. Nar çubuğu vb. çubuklar ile pamuk eşit şekilde dağıtılır ve ilgi denilen kaba dikişle yorgan dikimine başlanır. İlgiden sonra kenar çekme işlemi yapılır, yüz olarak kullanılan kumaş üzerine desenin ana hatları çekilir ve ustanın hayal gücüyle yorgan dikimi tamamlanır.

Kullanıldığı Alan ve İşlevi: Yatak odası; yorgan, yatak örtüsü, döşek, minder, yastık.

5. Antep Kilimi

Antep kilimi oldukça bilinen bir terim olmakla birlikte, literatürde hak ettiği yeri alamamıştır. Çarşı işi, dokumacı zanaatkâr esnaflar tarafından üretilen, ticari bir meta olarak alınıp satılan bu kilimler, Osmanlı Devleti ve Türkiye Cumhuriyeti sınırları içinde hemen her yerde karşılaşılan bir kilim türüdür. Cumhuriyet döneminde çok sayıda kilimci esnafı olan Gaziantep'te oldukça fazla kilim üretimi yapılmış ve yörede 1950'lerde 7000 kilim tezgâhının faaliyette olduğu söylenmektedir. Bazı kaynaklarda ise Gaziantep'te 1950'li yıllardan bu yana kilim dokuması yapıldığını çubuk ve eşkenar şekilli, geometrik desenli, daha çok kırmızı, siyah ve beyaz renkli olup Doğu, Orta ve Batı Anadolu Bölgelerinde çok kullanıldığı ifade edilmektedir (Soysaldı, 2012: 1).

Habbap ayağı, pençe göbek, zincir göbek, parmak göbek, dirsek göbek, aynalı, kuşkanadı ya da kanatlı, taraklı ve atomlu gibi ürün çeşitleri olan Antep kilimi, Kahramanmaraş'ta da çeyiz olarak az da olsa karşımıza çıkmaktadır.

Elde dokunması, temizlik ve bakımının özen gerektirmesi gibi sebeplerden dolayı günümüz Kahramanmaraş çeyiz geleneğinde örneğine az rastlanan bu kilim türü, az bulunmasına rağmen yüksek maddi değere sahiptir.

Fotoğraf 6. (Antep Kilimi, URL 2)

Yapımında Kullanılan Malzemeler: Çözü siyah boyalı pamuk ipliği, atkı (yün ipliği), dokuma tezgâhı.

Kullanıldığı Alan ve İşlevi: Yatak odası, salon.

6. Hamam Döşemesi

Hamam kilimi üzerine serilen bu örtü, çeşitli kumaşlar üzerine farklı nakışların işlenmesiyle oluşur. Yapımı ve tarihçesi hakkında net bilgiler bulunmamakla beraber, 1970-1980'li yıllarda evlenmiş kaynak kişilerin çeyizlerinde bulunmaktadır.

Fotoğraf 7. (Hamam Döşemesi, URL 3)

7. Hamam Bohçası

Hamama giden kadınların eşyalarını koyduğu, farklı kumaş ve işlemlerle süslenmiş bohça çeşididir. Temel olarak içerisinde bakır tas, peştamal, örme lif, kil, kil kabı, tarak gibi ürünler yer almaktadır.

Fotoğraf 8. (Hamam Bohçası, URL 4)

8. Halep Bohçası

Yapımı, neden bu adı aldığı ve tarihi hakkında net bilgiler bulunamamıştır ancak ipek saten üzerine, çeşitli ipliklerle desen oluşturmak suretiyle işlenmiştir. Kaynak kişi (KK10) tarafından edinilen bilgiye göre 1935 yılında hazırlanan bir çeyiz içerisinde bulunmaktaydı.

Fotoğraf 9. (Halep Bohçası)

9. Yemek Takımı

Çeyizlerde 1980'li yıllarda bakır çelik ve alüminyum yemek tabaklarından İstanbul porseleni olarak adlandırılan yemek tabaklarına geçişi temsil eden yemek takımıdır. 1980-1990 ve hatta 2000'li yıllarda karşılaşılmaktadır.

Fotoğraf 10. (İstanbul Porseleni)

Nakış Çeşitleri

1. Elle İşlenen Nakışlar

1.1. Çin İğnesi Nakış

Çin iğnesi işleme tekniği, çeşitli kumaşlar üzerine tek renkli veya birden fazla rengin kullanıldığı, desen yüzeyinin tamamı veya bir kısmı kapatılarak düz bir yüzey oluşturan, bu görüntü ile de boyanmış hissi veren bir nakış türüdür (URL 5).

Bu işleme tekniği çoğu kişi tarafından bilinmekte ve çeyizlerde yer almaktadır. Estetik duruşu, işleyen ustanın zengin hayal gücü ve kaynağını doğadan alması, günümüzde de bu nakışın tercih edilme sebeplerindendir. İşlemenin neden bu adı aldığı, menşeinin neresi olduğu, Anadolu ve Kahramanmaraş kültüründe nasıl geliştiğine dair net bir bilgi bulunmamakla birlikte kaynak kişilerin verdiği bilgilere göre 1960-1970'li yıllarda Kahramanmaraş'ta çeyiz olarak karşımıza çıkmaya başladığı söylenebilir.

Fotoğraf 11. (Çin İğnesi oda takımı parçası)

Yapımında Kullanılan Malzemeler: Dikiş malzemeleri, çeşitli iplikler, kasnak, kasnak bezi, nakış makası, çeşitli kumaşlar, desen kitapları, parşömen kâğıdı, kalem, karbon kâğıdı.

Yapılışı: İşlemeye uygun kumaş ve desen seçimi yapılır, seçilen desen çizilir, renklendirilir. İşlemeden önce orta teyeli alınır ardından kenar sürfilesi yapılır. Gerekli durumlarda kumaşa kasnak bezi ilavesi yapılarak kasnağa geri-
 lir. Seçilen desen işlenmeye başlanır. İşleme bittikten sonra kasnak bezleri sökülür ve ara ütüsü yapılır. Son olarak kenar, alt ip ve üst ip temizliği yapılarak işleme tamamlanır.

Ürünün Çeşitleri (Teknik):

1. Gölgeli Çin iğnesi,
2. Fantezi Çin iğnesi,
3. Düz Çin iğnesi.

Kullanıldığı Alan ve İşlevi: Salon, oturma odası; pano, yastık, oda takımı, masa örtüsü, fiskos masası örtüsü.

1.2. Dantel

Tentene, mil olarak da isimlendirilen tığ, iğne gibi araçlarla, nakışa uygun iplikle, delik dolgu, trabzan ve zincir çekmek ya da iğne ile çeşitli düğümler atılmak suretiyle oluşturulan bir işleme, örgü türüdür (Korkmaz, 2016: 122). Dantel, dilimize Fransızca “dentelle” kelimesinden geçmiştir. Dantel konusuy-
 la alakalı kaynakların genelinde, gerçek anlamda dantel örneklerinin oluşturul-
 duğu tarihe ve menşesine dair çeşitli görüşler yer almaktadır. Yabancı bir kay-
 nakta yapılan çalışmaya göre dantellerin ilk olarak 16. yüzyılda üretildiği ve
 aslının İtalya, Fransa, İspanya, Flandra ve hatta Uzak Doğu olduğu konusunda
 tartışmalar mevcuttur (Yıldız ve Ögüt, 2020: 128).

Anadolu’nun her yerinde hâlâ önemini korumakta ve çeyizlerin vazgeçil-
 mezi olmaya devam etmektedir. Kahramanmaraş’ta hem elde işlenen dantel
 hem de makinede işlenen danteller etkin olarak kullanılmaktadır. Tüm kaynak
 kişilerin çeyizlerinde bulunması, dantel türünün çeyiz kültürüne yerleştiğini
 göstermektedir. Belirli bir örüntü oluşturularak birçok alanda kullanılabilir
 olması, maliyetinin yüksek olmaması gibi hususlar tercih edilmesi için yeterli
 sebeplerdendir. Danteller, çeyizlerdeki kuşak değişimlerinin önemli bir mad-
 desidir. Gelecek kuşağa aktarılan ürünler arasında ilk başlarda yer alır.

Fotoğraf 12. (Dantel masa örtüsü)

Fotoğraf 13. (Dantel sehpa Örtüsü)

Yapımında Kullanılan Malzemeler: Tığ, çeşitli iplikler, tercihe göre kumaş, pul, boncuk ve makas.

Yapılışı: İşlenmek istenen model tespit edilir, gerek duyulursa şablon oluşturulur. Tercihen sağ elin baş ve işaret parmakları arasında tığ tutulur, iplik sol el ile çekilir. Zincir çekme işlemi ile dantel işlenmeye başlanır. Seçilen desen düzen ve örüntüsünde işleme bitirilir, ütülenir ve işleme tamamlanır.

Ürünün Çeşitleri:

1. Ara dantel,
2. Kenar dantel
3. Tığ danteli
4. İğne danteli
5. Rahibe işi.

Kullanıldığı Alan ve İşlevi: Salon, oturma odası, yatak odası; örtü, oda takımı, kırlent, yatak örtüsü.

1.3. Gölge Nakışı

Yapılan işlemede alttaki ipliğin gölgesi üste düşer, üst kısımda işleme oldukça azdır. Bu ise gölge nakışını diğer nakışlardan ayıran bir özelliktir. Farklı bir işleme tekniğine sahip olmasından dolayı herkesçe bilinmemekte ve yaygın olarak kullanılmamaktadır.

Fotoğraf 14. (Gölge nakışı ön yüzü)

Fotoğraf 15. (Gölge Nakışı arka yüzü)

Yapımında Kullanılan Malzemeler: El nakış ipliği, el kasnağı, iğne, makas, kumaş.

Yapılışı: Gölge nakışına uygun desen belirlenir, gerek duyulduğu takdirde desenin şablonu oluşturulur. Oluşturulan şablon kumaşa çizilir. Çizilen kumaş el kasnağına gerilir. Elin biri altta biri üstte olacak şekilde tutulur, desene uy-

gun olarak iğne alttan batırılır. İşlemenin üst kısmında sadece desenin kenar işlemleri yapılır. İp yoğunluğu kumaşın altında kalır ve alttaki iplerin gölgesi kumaşın üstüne düşer. İşleme bittikten sonra alt ip ve üst temizliği yapılır, ütülenir ve işleme tamamlanır.

Kullanıldığı Alan ve İşlevi: Salon, oturma odası, yatak odası; oda takımı, masa örtüsü.

1.4. Kanaviçe

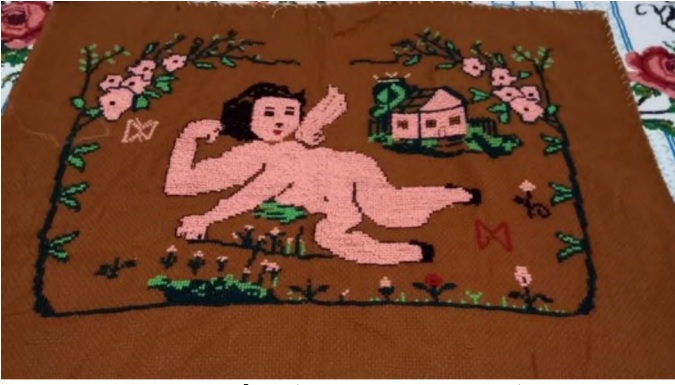
Basit nakış iğne işlemlerinden olan kanaviçe üst üste ve yan yana sıralanan, birbirini çarpı şeklinde kesen bir işleme tekniğidir (Can, 2017: 321). Kanaviçe kolay işlenmesi, renkli ve gösterişli olması sebebiyle çok eski zamanlardan beri sevilen bir işleme türüdür. Kanaviçenin tarihine bakıldığında, işleme tarihinin içerisinde yer aldığı ve işleme tarihinden ayrıştırmadığı görülür. Dünya genelinde ilkel topluluk ve büyük medeniyetlerde işlenmiş olan kanaviçe, varlığını sürdürdüğü çağlar boyunca gelişerek çeşitlenmiş, benimsenmiş, yayılmış ve günümüze kadar ulaşmıştır. Geleneksel nakışların yaşadığı toplumda, ortaya çıktığı coğrafyanın yaşam biçimini, değerlerini ve duygularını yansıtan bir işlemedir (Taştepe ve Horoz, 2019: 136).

Kanaviçe işleme türü, Türklerde 16. yüzyıldan itibaren uygulanmıştır ancak 19. yüzyıldan itibaren yaygınlaşmış ve Türk halk işleme sanatında yerini almıştır (Taştepe ve Horoz, 2019: 137). Belirli bir desen etrafında şekillenmeden hemen hemen her şeyle uyumlu olması işleme türünün geniş bir alanda yayılmasını sağlamıştır.

Kahramanmaraş çeyiz geleneğinde olmazsa olmaz nakışlardan biridir. Hazırlık yapan gelinler kendileri için işlemiş ve çeyizlerini zenginleştirmişlerdir. Kahramanmaraş'ta geçmişten günümüze varlığını devam ettirmekte ve bulunduğu çevreye has türler de ortaya çıkarmaktadır. Kahramanmaraş'ta yaygın olarak kullanılan "Maraş Gülü" motifi bu duruma örnektir. Maraş Gülü motifi, Kahramanmaraş'ın coğrafi işaret almış değerlerinden biridir. Mutfaklarda dolap örtüsü, salon ve oturma odalarında oda takımı, yatak odasında ise yastık, yatak takımı, sandık örtüsü, yatak örtüsü gibi parçalarda kanaviçenin çeşitli motifleriyle karşılaşılmaktadır.

Fotoğraf 16. (Kanaviçe nakışı yastık yüzü)

Fotoğraf 17. (Kanaviçe pano örneği)

Yapımında Kullanılan Malzemeler: Etamin kumaşı, çarpı işi iğnesi, iplik, makas, kasnak.

Yapılışı: Kanaviçeye uygun desen belirlenir. Seçilen desene göre ip rengi seçimi yapılır. Etamin kumaş kasnağa gerilir. İşlenecek desenin karelerine göre kumaşın üzerinde yer tespiti yapılır. İşlemeye sağdan sola ya da soldan sağa olacak şekilde başlanır. Alttan verrev olarak üstteki sağ deliğe batıp, düz olarak alt delikten iğne çıkartılır. Sıra dönüşünde sağ alttan çıkılarak sol üstteki deliğe çapraz batılır ve alttaki delikten iğne çıkartılır. Desen oluşumu bu iki temel unsur etrafında şekillenir. İşleme tamamlandıktan sonra ip temizliği ve ütüsü yapılır.

Ürünün Çeşitleri (Desen):

1. Bahçe gülü,
2. Maraş gülü,
3. Fıstık iğnesi,
4. Sarmaşık gül
5. Karmaşık gül,
6. Badem,

7. Karagöz,
8. Karanfil,
9. Erik dalı,
10. Gonca gül,
11. Küpe çiçeği,
12. Çınar yaprağı,
13. Papatya,
14. Gelincik
15. Gül,
16. Üzüm salkımı,
17. Bahar dalı,
18. Yaprak,
19. Başak,
20. Kanaviçe tek iğnesi,
21. Gül dalı,
22. Yonca
23. Şeftali çiçeği,
24. Kuşlu,
25. Yaban gülü,
26. Figürlü,
27. Çift melek,
28. Meyveler,
29. Gelin tacı,
30. Solgun nakış,
31. Zambaklı,
32. Hercaili,
33. Lale motifi,
34. Hercai menekşe,
35. Mor gül,
36. Kuşlu,
37. Hanım kız,
38. Beş iğneli kanaviçe.

Kullanıldığı Alan ve İşlevi: Mutfak, salon, oturma odası, yatak odası; oda takımı, yatak takımı, masa örtüsü, havlu kenarı, mutfak örtüsü.

1.5. Maraş Filesi (Antep İşi Nakış)

Kahramanmaraş file nakışı, gergef ya da kasnağa gerdirilen kumaşın, ipliklerin sayılması ve desen oluşturmak amacıyla kesilmesi veya çekilmesiyle yapılan bir işleme türüdür (Baykasoğlu ve Akpınarlı, 2017: 2598). Gaziantep ve Kahramanmaraş şehirlerinde var olan, kullanım yerleri, motifleri, renkleri ve yüklenen anlamlarıyla aynı özellikler sergileyen bir nakıştır. Bu nakış türü iki şehirde de çeyiz hazırlayan gelinler için, asilliği, zarafeti ve gerekliliği ifade etmektedir. Kahramanmaraş-Gaziantep el sanatlarının simgesi olan bu işlemin tarihi gelişimine bakıldığında ilk defa hangi yıllarda ortaya çıktığı kesin olarak bilinmese de 19. yüzyılın ikinci yarısında Gaziantep köylerinde erkeklerin başlarına giydikleri terliklerin ve damat giysilerinin bazı kısımlarının Antep işi işleme tekniği ile süslendiği görülmektedir (Doğruol, 2013: 210).

Kahramanmaraş'ta hazırlanan çeyizler içerisinde diğer nakış türlerine göre daha farklı bir yere sahiptir. İşleme zorluğu ve yüksek maliyeti ile seçkin bir işlemedir. Seçkin olması, Maraş filesine bir statü yüklemiş ve çeyizinde bu ürün bulunan gelinlerin, nitelikli çeyiz hazırlamış olduğu kabul edilmiştir. Derlemede edinilen bilgilere göre eski zamanlarda Maraş filesi ustaları, emeklerinin karşılığını altın veya döviz olarak almakta ve aylarca süren çalışmalar sonuncunda işlemeyi bitirebilmektedir. Kırsal kesimde fazla tercih edilmeyen bu nakış, şehirde ise maliyeti düşürmek adına kişilerin kendilerinin işlediğini, işlemeyi bilmeyenlerin başkalarına işlettiği bilgisi edinilmiştir.

Fotoğraf 18. (Maraş filesi mendil örneği)

Fotoğraf 19. (Antep işi mendil örneği)

Yapımında Kullanılan Malzemeler: Bitkisel liflerden dokunan yöresel bezler, hayvansal liflerden dokunan ipekli kumaşlar, tela ve çeşitli sentetik liflerden dokunan kumaşlar, gergef, kasnak, kasnak bezi, ipek kumaş, ince kumaş makası, nakış iğnesi, dikiş yüzüğü.

Yapılışı: Nakış yapılacak alandaki kumaş ipliklerinin sökülmesi, Maraş Fille Nakışı suyu tekniği (su çekmek), mercimek ajuru tekniğiyle desen oluşumu, kenar çitimesi (Rişliyö tekniği), ipek işi (Susma), ve antika ile tamamlanması (Ceranoğlu ve Özsan, 2021: 979).

Ürünün Çeşitleri (Teknik):

1. “Mercimek Ajuru: İpliklerin eşit sayıda kesilip bırakılarak yapıldığı bir ajur çeşididir. Mercimek ajuru, filitre sarılırken aynı anda yapılabilirdiği gibi filitre sarılıp tamamlandıktan sonrada yapılabilir. Sadece mercimek ajuru ile motif oluşturulup uygulama yapılabilirdiği gibi diğer ajurlar ve yardımcı tekniklerle beraber kullanılarak çeşitli uygulamalar yapılabilir.
2. Çiğerdeldi: Bu ajur çeşidinde bırakılan iplik sayısı kesilen iplik sayısından daha fazladır. Filtre sarılırken aynı anda verrev olarak çiğerdeldi ajuru yapılır, geniş zeminlerde uygulanır. Sadece çiğerdeldi ajuruyla ürün oluşturulabilirdiği gibi diğer ajurlarla beraber de kullanılabilir.
3. Cemelyan: Cemelyan ajurunda bırakılan iplik sayısı kesilen iplik sayısından daha fazladır yapılış özelliği çiğerdeldi ajurunda olduğu gibi verrev olarak ve filitre ile aynı anda uygulanır. Geniş alanlarda uygulanır.
4. Örümcək: Bu ajur tekniğinde kesilen iplik sayısı bırakılan iplik sayısından fazladır desen özelliğine göre antika sayısı belirlenir. İplik kesildikten sonra filitre sarılır ve atkı ipleri atılır. Tek başına motif oluşturulabilirdiği gibi bazı desenlerde diğer ajurlarla beraber kullanılır.

5. Çitime: Çitime ajur tekniğinde kesilen iplik sayısı bırakılan iplik sayısından daha fazladır. Filtre sarıldıktan sonra atkı iplerinin atılması ve atılan ipliklerin üzerinin sarılmasıyla oluşur. Geniş zeminlerde ve geometrik desenlerde uygulanır. Çitime ajuru çoğunlukla badem ajuru ile beraber kullanılır.
6. Badem: Bu teknikte kesilen iplik sayısı bırakılan iplik sayısından daha çok olup, filtre sarıldıktan sonra atkı iplikleri atılır ve ipliklerin üzerinin sarılmasıyla badem ajuru oluşur. Çitime ajuruyla beraber kullanıldığı gibi tek başına da kullanılabilir. Geniş zeminlerde ve geometrik desenlerde uygulanır.
7. Kartopu: Kartopu ajurunda da kesilen iplik sayısı bırakılan iplik sayısından fazladır, desen özelliğine göre antika sayısı belirlenir. Filtre sarıldıktan sonra atkı iplikleri atılır ve kartopu ajuru çalışılır. Örümcek ajuruyla benzer bir tekniktir (URL 6).

Kullanıldığı Alan ve İşlevi: Salon, oturma odası, yatak odası, giyim(namaz örtüsü); oda takımı, yatak örtüsü, yatak takımı, başörtüsü veya namaz örtüsü.

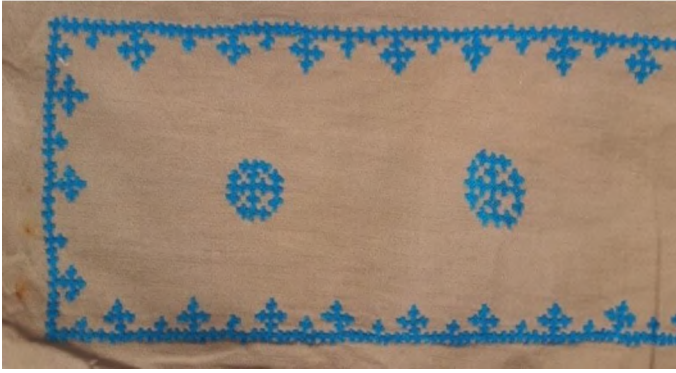
1.6 Maraş İğne İşi

Doğa ve bordür biçiminde mimari motifleri barındıran, genellikle koyu zemin üzerine mavi veya kırmızı ipliklerin kullanıldığı bir işleme türüdür. Yapılan taramalar sonucunda günümüzde Kahramanmaraş'ta, bu işleme yönteminin pek bilinmediği bu yüzden de unutulmaya yüz tuttuğu görülmektedir. İşleme motiflerinin ev dekorasyonu, geleneksel giysi gibi işlevsel olarak ön plana çıkmadığı ve yaygınlaşamadığı için unutulacağı düşünülmektedir. Maraş iğne işlerinin günümüze ulaştığı kadarıyla ortalama 100 yıl öncesine ait olduğu tespit edilmiştir (Erkan, 2017: 552-553).

Maraş iğne işi, günümüzde veya yakın tarihte pek bilinen ve kullanılan bir nakış türü değildir. Nakış türü ile alakalı çalışmalar ise yok denecek kadar azdır. İşleme için belirli bir desen çerçevesi olması ve bu desenlerin bir kısmının Hristiyanlığa dair motifler içermesi halkın işleme türüne mesafeli yaklaşmasına sebep olmuştur. Konu ile alakalı Kahramanmaraş Olgunlaşma Enstitüsü araştırmalar yapmakta ve "Ermeni nakışı", "Yahudi nakışı", "Alman nakışı" gibi yapılan adlandırmaların yanlışlığını vurgulamaktadır.

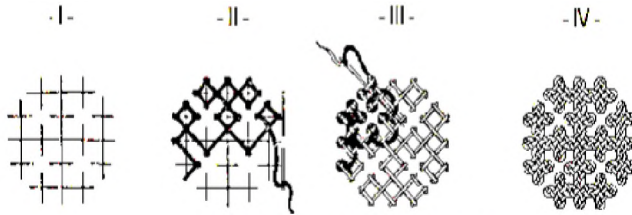
Fotoğraf 20. Maraş iğne işi (Kahramanmaraş Olgunlaşma Enstitüsü)

Fotoğraf 21. (Maraş iğne işi oklava örtüsü)

Yapımında Kullanılan Malzemeler: Kumaş, iplik, iğne, kasnak.

Yapılışı: Maraş iğne işine uygun desen seçimi yapılır. İşleme zorluğundan dolayı her model kolayca uygulanamamaktadır. Tüm desen “+” şeklinde yapılan işleme etrafında şekillenir ve örüntü oluşturulur. Dört aşama şeklinde işleme yapılır. Saat yönünde olacak şekilde işleme üstüne tekrardan işleme yapılır. Desen tamamlandıktan sonra ütü yapılır ve işleme tamamlanır. (Kahramanmaraş Olgunlaşma Enstitüsü)

Görsel 5. Maraş iğne işi işleme basamakları.

Fotoğraf 22. Duygu Erkan (İşleme aşamaları)

Kullanıldığı Alan ve İşlevi: Yatak odası; masa örtüsü, koltuk örtüsü, duvar kilimi, yastık yüzü, bohça, çanta.

1.7. Oyalar

Oya farklı şekillerdeki basit el araçları kullanılmak suretiyle farklı türlerdeki ipliklerle, birbiri üzerine, yan yana, çapraz, yatay ve dikey olacak şekilde uygulanan düğümler ve ilmeklerin oluşturduğu çok boyutlu süslemelerdir. Oyalar, yapımında kullanılan malzemelere göre çeşitli isimler almaktadır: iğne oyaları, tığ oyaları, mekik oyaları, firkete oyaları, şiş oyaları; boncuk oyası, pul oyası, koza oyası, kumaş oyası, iplik oyası (Güler ve Kurt, 2013: 305).

Oya işlemesi, Anadolu kadınlarının yoğunlukla uğraştığı bir türdür. Bu işleme sayesinde duygularını sembolik olarak ifade edebilmektedirler. Türk danteli olarak adlandırılan oyanın, benzetildiği dantel, Avrupa’da 16. yüzyılda tanınmaya başlamıştır. Oyanın Anadolu’dan Avrupa’ya gittiği düşünülmektedir. Konunun uzmanı olan Taciser Onuk’a göre bu işleme türü M.Ö. 2000 yıllarından öncesine dayanmaktadır. İğne ile yapılan oyaların 12. yüzyılda Anadolu’dan Yunanistan’a oradan da İtalya yoluyla Avrupa’ya yayıldığı, kimi kaynaklarca ifade edilmektedir (Atalay Onur, 2020: 247). 20. yüzyılda Anadolu’nun hemen hemen her yerinde rastlanan oyaların en zengin örneklerine başörtüsü kenarlarında rastlamaktayız (Akpınarlı vd, 2014: 191).

Kahramanmaraş geleneksel işlemlerinde yer alan oya işlemeli tülbent, camekânları süsleyen, çeyiz hazırlayan gelinlerin duygularını, zevklerini yansıtan bir türdür. Çeyizlerde sürekli tercih edilmesi, oya örücülüğünü bir meslek haline getirmiştir. “Bohça götürme” olarak adlandırılan hediyeleşme geleneğinde yer alması, Kahramanmaraşlı gelinlerin camekânlarını oya işlemeli tülbentlerle doldurmaktadır. Tülbent dışında kişilerin kendilerinin iğne ile işlediği oda takımları ve çeşitli örtüler, bu coğrafyada oya örücülüğünün ne kadar geliştiğini göstermektedir.

Fotoğraf 23. (İğne oyası tülbent)

Fotoğraf 24. (Boncuk oyası)

Yapımında Kullanılan Malzemeler: İğne, tığ, vd. Boncuk, pul, iplik, tülbent (şeş).

Yapılışı (İğne Oyası): Model tespit edilir ve desen çizilir. Seçilen modele uygun iplik ve tığ belirlenir. İğneye iplik takılır, sola doğru zürafa ilmeği yapılır ve devam edilir. Desen için gerekli olan belirli sayıda ilmek atılır. Tek zürafa üzerine üç tane piko yapılır ve işlem aynı şekilde devam eder. Zürafa ilmeklerinin üzerine yapılan farklı işlemlerle iğne oyası çeşitleri oluşturulur ve desen tamamlanır.

Ürünün Çeşitleri:

1. Boncuk Oyası: Nergis oya, Papatya, Öpücük oya, Limon oya, Garaz oya, Hanım çantası, Sıçan dişi, Çitlenbik, Karanfil, Mısır oya, Teker oya, Gelin mumu, Biber oyası, Kuş ayağı, Bayram şekeri, Yarım ay, Gelin tacı, Boncuklu kaya, Güpür oya, Dansöz oya, Böğürtlen oya, Kirpik oya.
2. Tığ Oyası: Papatya oya, Pelesenk, İlik modeli, Yelpaze oya.
3. İğne Oyası: Yalın gül, Karanfil oya, Piknik sepeti, Kiraz oya, Karnabakar oya, Nergiz oya, Kız kulesi, Papatya, Sinek kanadı, Yıldızlı oya, Küpe çiçeği, Hercai menekşe, Pamuk oya, Fiyong oya, Çakır diken, Mine, Kürdan, Pamuk kozası, Somruk çiçeği, Üç yapraklı oya, Palamut çiçeği, Sepet oya, Bakla çiçeği, Badem çiçeği.
4. Mekik oyası
5. Firkete Oyası: Pullu oya
6. Çatal İğne Oyası: Çatal oyası.

Kullanıldığı Alan ve İşlevi: Salon, giyim (yazma/tülbent); oda takımı, masa örtüsü, yazma kenarı, çeşitli örtüler.

1.8. Sim Sırma

Bir tür yüzeysel sarma işlemi olan bu geleneksel nakış, tutturma iğnelerinin birleşiminden oluşan zengin bir tekniktir. Selçuklu dönemine kadar takip

edilebilen Türk el sanatları içerisinde önemli bir yere sahip olan sim sırma işinin vatanı Kahramanmaraş'tır. Tarihî süreç içerisinde incelenebilen motifler genellikle Türk-İslam sentezi ile ortaya çıkmıştır. Maraş işi ortaya çıktığı ilk zamanlarda, Çukurova beylerinin binici takım ve başlıklarına gümüş sırmalarla işlenmiş ve daha sonra Antep, Kilis ve Kahramanmaraş'ta erkeklerin kullandıkları feslerde yerini almıştır (Zayıf, 2013: 24-26).

Maraş işi sim sırma önceki dönemlerde saraçlar tarafından yapılmaktaydı. İlk olarak Osmanlı sarayına, Çelebi Mehmet'e, gelin giden Dulkadir Prensesi Emine Hatun'un (bk. Alıç, 2021: 114-115) çeyizleri arasında bulunmuş ve saray çevresi tarafından oldukça beğenilmiştir. Fatih Sultan Mehmet'e gelin giden Dulkadir Prensesi Siddi Hatun'un çeyizleri arasında 40 katır yükü olduğu iddia edilen çeşitli sırma işlemlerinin yer alması, Maraş işi sim sırmanın ilk başta İstanbul'da daha sonra da Rumeli'de yayılmasını sağlamıştır. Bu olaylardan sonra Türk- Osmanlı sanatında önemli bir yer tutan Maraş işi sim sırma işlemeciliği saraçlıktan ayrılarak, özel bir sanat dalı haline gelmiştir (Zayıf, 2013: 26). Bahsi geçen anlatı halk arasında da bilinmekte ve Maraş işi sim sırmanın kökeninin sağlamlığı vurgulanmaktadır.

Günümüzde Kahramanmaraş'ta sim sırma işlemeli ürünler oldukça rağbet görmekte ve hemen hemen her alanda kullanılmaktadır. Çeyiz sandığı içinde bulunan, seccade takımları, oda takımı, yorgan, yastık, bindallı ve hatta çeyizlik havlulara dahi işlenmeye başlamıştır. Sim sırmanın bu kadar yaygınlaşması, işleme türünün şekil değiştirmesi ve maliyetin düşürülmesiyle alakalıdır. Gelenekte ilk olarak kendini gösteren sim sırma ürünleri meydana getirmek oldukça meşakkatli ve maliyetli idi. Bu duruma çözüm arayan üreticiler, bilgisayar destekli sanayi tipi makinelerle tüketicilerin taleplerine cevap verebilmiştir. Gelenekte var olan sim sırmaya yeni bir düzen getirilmiş ve yaşatılmaya devam edilmektedir.

Fotoğraf 25. (Sim sırma seccade örneği)

Yapımında Kullanılan Malzemeler: Cülde, askı, çağ- ça- makaralık, biz, möhlüke, makat, çıkırık, çekiç, mum bezi, dikiş iğnesi, nakış iğnesi, çiriş kabı, ütü, çiriş, kâğıt, sırma, sim.

Yapılışı: İşlenmek istenen desen seçilir ve çiriş hazırlanır. Desen kartonu, işleme kartonu ve işleme kumaşı hazırlanır. Kabartma kartonu da hazırlandıktan sonra desen ve işleme kartonu teyellenir. Desen oyulur, oyulmuş desen kumaşa yapıştırılır. Desen ekseninde işleme tamamlanır. Maraş işi mukavvadan temizlenir, kenar temizliği yapılır. Temizlenen ürün ütülenir ve işleme tamamlanmış olur.

Ürünün Çeşitleri (Teknik):

1. Sarma,
2. Balık sırtı,
3. Pesent,
4. Hasır iğne,
5. Aplike,
6. Taç (Kenar) çalışması.

Kullanıldığı Alan ve İşlevi: Salon, oturma odası, yatak odası; kırılent, bindallı ve örtüler, seccade, bohça.

1.9. Suzeni Nakış

Suzeni nakışı işleme tekniği, işleme ipliğinin ucu kapalı ipliklerin içinden geçirilmek suretiyle işlenmesidir. Suzeni nakışı adı verilen işleme türünde inanınşa göre iğne, Hz. İsa'nın göğsüne yükselirken güneşin halesinden daha yukarı çıkmasını engelleyen iğnedir. Bahsi geçen iğnenin Müslümanlar tarafından Hristiyanlara atfedildiği görülmektedir. Bir açıdan Türkistan'da ilme adı verilen ve yaygın uygulanan suzeni nakışının elimize geçen 18 ve 19. yüzyıllardan örnekleri, bu dönemde yoğunlaşan Rus savaşları kanalı ile bu işleme türünün saraya girmiş olabileceğini düşündürmektedir. Suzeni tekniğinin ülkemizde nasıl işlemeye başladığı bilinmemekle birlikte Osmanlı İmparatorluğunda 18.yüzyılın ikinci yarısından itibaren renk tonlamalarının yapılabilmesi ve başka işleme teknikleri ile birlikte kullanılabilmesinden dolayı uygulanmaya başladığı düşünülmektedir (Baykasoğlu ve Gilik, 2020: 315).

Kahramanmaraş'ta suzeni nakışı sadece iki kaynak kişide rastlanmıştır. Kaynak kişiler bu işleme türünü kendilerinin işlediğini ve nakışta kullanılan renklerin, seçilen desen ve kumaşların zenginliğiyle değerli bir tür olduğunu ifade etmişlerdir.

Fotoğraf 26. (Süzeni nakış oda takımı parçası)

Yapımında Kullanılan Malzemeler: Saten, ipek, yerli dokumalar, kaşe, çamaşır ipeği, kotan, moline iplikleri; elde süzeni nakışında iğne veya tığ, kasnak.

Yapılışı: İşlemeye uygun desen araştırılır. Seçilen desen çizilir ve renklendirilir. İşleme tekniğine uygun kumaş ve iplik seçimi yapılır. Parşömen kâğıdına çizilen desen, kumaşa yerleştirilir. Kumaşın orta teyeli alınır ve kenar sürfili yapılır. İğne ipliğe geçirilir, kumaş üzerinde zincir yapılır. Zincirler iğnenin çıktığı noktadan 4 iplik ilerleyip ilmeğin içinden çıkmasıyla oluşur. Zincirler oluşturularak işleme tamamlanır.

Ürünün Çeşitleri (Teknik):

1. Çin iğnesi tekniği
2. İğne ardı tekniği,
3. Çöp işi tekniği,
4. Rışliyo tekniği,
5. Pul boncuk tekniği,
6. Sarma tekniği,
7. Makine dikişi tekniği.

Kullanıldığı Alan ve İşlevi: Oda Takımı, salon takımı; seccade, bohça, kirlent, çeşitli örtüler.

2. Makineyle İşlenen Nakışlar

2.1. Aplike Nakışı

Aplike nakış türü temel olarak, bir kumaş parçasından kesilen desenin ya da motifin başka bir kumaşa aktarılmasıyla oluşan bir süsleme tekniğidir

(Kozbekçi Ayranpınar, 2017: 206). Bu nakış, zemin kumaşı üzerine ikinci bir kumaşın desen özelliğine göre desen çevresinden çeşitli nakış iğneleri uygulanarak tutturulmasıyla işlenir (URL 7). Yüzlerce yıldır, kumaş, balık pulları, yaprak gibi birçok farklı malzemelerle, ilk zamanlarda dal ya da kemikten yapılmış iğnelerle, keten, deri, dövülmüş ağaç kabuğu gibi dikiş tutabilecek malzemeler üzerine applike edildiği çeşitli kaynaklarda ifade edilmektedir. İncelenen kaynaklardan aktarılan bilgilere göre, M.Ö. 980'den beri var olan bir süsleme tekniğidir. Tarihi süreç içerisinde, en önemli applike örneklerinden bazıları da çeşitli kaynaklardan da aktarıldığı üzere Orta Asya Türklerine aittir. Türk el sanatlarının ilk örneklerinin bulunduğu Pazırık kurganının çok önemli bir yeri vardır (Kozbekçi Ayranpınar, 2017: 207).

Kahramanmaraş'ta diğer nakış türlerine göre daha az tercih edilir. Bunun sebebi günümüzde yapıştırma aplikelerin ön planda olması ve mevcut diğer nakışlara göre daha kolay ortaya konulmasıdır. Kaynak kişilerde karşılaşılan ürünlerin eski usulle ortaya konduğu bilinmektedir.

Fotoğraf 27. (Aplike masa örtüsü detayı)

Yapımında Kullanılan Malzemeler: Çeşitli kumaşlar, (akfil, keten, saten, dokuma kumaşlar, pike vs.) çeşitli iplikler (makine nakış iplikleri, makine nakış simleri, kordon ipliği), pul, kurt, tırtıl, boncuk gibi yardımcı malzemeler, hazır aplikeler.

Yapılışı: Aplike tekniğine uygun desen seçilir, gerek duyulduğu takdirde seçilen desen çizilir ve renklendirilir. Seçilen fon kumaşın orta teyeli alınır ve kenar sürfilesi yapılır. Desen kumaşa geçirilir, aplikelik kumaş fon kumaşa teyellenir. Kumaş kasnağa gerilir ve makineye yerleştirilir. Desenin kenar çizgileri üzerinde kasnak sallayarak kordon sarma tekniği uygulanır. Yardımcı teknikler uygulanır, kenar temizliği ve ütüsü yapılır. İşleme tamamlanır.

Ürünün Çeşitleri (Teknik):

1. Kum iğnesi,
2. Makine dikişi,
3. Astragan işi,
4. Puan tekniği.

Kullanıldığı Alan ve İşlevi: Salon, yatak odası; seccade, nevresim ve pike takımları, örtüler.

2.2. Boride Nakışı (Beyaz İş/ Delik İş)

Beyaz iş, adından da anlaşılacağı üzere beyaz kumaşlar üzerine beyaz iplikler ile işlenir. Ayrıca beyaz kumaşlar üzerine renkli ipliklerle hatta renkli kumaş üzerine kendi renginde veya farklı renklerde ipliklerle de işlenebilen bir tekniktir (URL 8). Beyaz iş nakışı geleneksel nakışlarda klasikleşmiş bir işlemedir. İlk olarak Roma'da uygulanmış daha sonra Fransa'da geliştirilerek tüm dünyaya yayılmıştır. Avrupa'ya yayılan beyaz iş aynı zamanda Osmanlı sarayında da her biri sanat eseri değerinde olan pek çok işlemenin yapıldığı görülmüştür (URL 9).

Kahramanmaraş geleneksel nakışları içerisinde yerini sağlamlaştıran boride nakışı, günümüzde çeyiz sandıklarında yerini almaktadır. Çok geniş kullanım alanına sahip olması, kendine has bir örüntü oluşturmaması ve diğer işleme türleriyle birleşebilmesi ile dikkatleri çekmektedir. Birkaç kuşak önce işlenen boride nakışları, bugün başka kumaşlara aktarılaraq farklı alanlarda da kullanılmaktadır. Kırsal kesimde pek yaygın bir işleme olmamasının yanında şehir merkezinde kullanılan bir nakış türüdür.

Fotoğraf 28. (Boride yastık yüzü)

Yapımında Kullanılan Malzemeler: Kumaş çeşitleri (Alpaka, patiska, akfil, keten, yün tela, çuha, birman vb.), nakış makarası, makine nakış simleri, ipekler, kordon ipliği, alt iplik.

Yapılışı: Boride nakışına uygun desen seçilir, kullanım alanına uygun desen çizilir. Kumaş istenilen ölçüye göre kesilir, kenarlarına sürfile yapılır. Orta teyel alınır ve desen kumaşa geçirilir. Kumaş kasağa gerilir, makine uygun ayarlara getirilir ve desenin çevresinden makine dikişi geçilir. Çeşitli teknikler-

le zenginleştirilir, kenar temizliği yapılır. Ütülendikten sonra işleme tamamlanmış olur.

Ürünün Çeşitleri (Teknik):

1. İngiliz işi tekniği,
2. Kolber tekniği,
3. Kalın sarma tekniği,
4. İnce sarma tekniği,
5. Sarma tekniği,
6. Puan tekniği,
7. Ciğerdeldi,
8. Dolgu yaprak tekniği,
9. Yaprak yarma tekniği.

Kullanıldığı Alan ve İşlevi: Salon, oturma odası, yatak odası; oda takımı, yatak örtüsü, havlu kenarı, masa örtüsü, çeşitli örtüler.

2.3. Çin İğnesi

Desenin yüzeyini tamamen kapatan düz, basit iğnelerle yapılan renkli bir işleme türüdür. Renkli ipliklerin birbiri içine girmesi ve kaynaşarak düz bir yüzey oluşturmaya işleme boyanmış gibi görünür. Bunun için iğne ile yapılan resim veya iğne boyası denmektedir (URL 10).

Yapımında Kullanılan Malzemeler: Kumaş, iplik, iğneler, kasnak, kasnak bezi, makine.

Yapılışı: İşleme tekniğine uygun desen seçilir. Seçilen desen çizilir ve renklendirilir. Kasnağa gerilen kumaş, makineye yerleştirilir ve çizilen desen üzerinden işlenmeye başlanır. Desen tamamlandıktan sonra alt ve üst ip temizliği yapılır. Ütülenir ve kullanıma hazır hâle gelir.

2.4. Dantel

Fabrikalarda veya atölyelerde sanayi tipi makineler ile üretilmektedir.

2.5. Elbistan Nakışı

Derleme yoluyla ulaşılan bu nakış türü kaynak kişinin belirttiğine göre 50 yıl önceki bir çeyiz sandığının içinde de bulunmaktaydı (KK 17). Derleme yapılan kişilerin çoğu tarafından bilinmemekle beraber adını aldığı Kahramanmaraş'ın Elbistan ilçesinde belirli bir kesimde varlığını sürdürmektedir. Bu sebeplerden dolayı tarihçesi hakkında net bir bilgi bulunamamıştır. Henüz ilçe sınırlarından çıkmamış olan bu nakış türü araştırmaya ve incelenmeye muhtaçtır.

Fotoğraf 29. (Elbistan nakış bohça örneği)

Yapımında Kullanılan Malzemeler: Makine, kasnak, çeşitli iplikler, kumaş, makas.

Yapılışı: İşlemede kullanılacak desen seçilir ve desen kumaşa geçirilir. Makine ilk olarak Çin iğnesi nakışına ayarlanır ve desendeki örüntü çerçevesinde işleme yapılır. Çin iğnesi ayarında işlenen desenlerin ardından makine Antep işi nakış ayarına getirilir. İşlenen makine nakışlarının üzerine zikzak tekniği uygulanır ve kenar temizliği yapılır. Kenar temizliği yapılan yere belirli bir düzende Antep işi tekniği uygulanır. Makine dikişi tekniği uygulanan ve zikzak oluşturulan kareler belirli bir düzende mercimek ajuru tekniği ile işlenir. Desen bittikten sonra alt ip temizliği ve ütüsü yapılarak işleme tamamlanır.

Kullanıldığı Alan ve İşlevi: Salon, oturma odası, yatak odası; oda takımı, masa örtüsü, seccade, bohça, yatak takımı.

2.6. Kanaviçe

Fabrika, atölye veya evlerde farklı özellikteki makineler ile işlenip satışa sunulmaktadır.

Yapımında Kullanılan Malzemeler: Sanayi tipi makine, kumaş, iplik.

2.7. Kum İğnesi Nakış

Uygun zemin üzerinde, hazırlanan desenin renkli ipliklerle birbirine eşit daireler çizilerek doldurma tekniğine denir. Kum iğnesi çoğu zaman desen yüzeyini tamamen doldurarak uygulanabildiği gibi zeminde boşluklar bırakılarak da işleme yapılabilir. Dairelerin büyüklüğü desen özelliğine ve zevke göre ayarlanır (URL 11).

Kahramanmaraş çeyizlerinde farklı alanlarda kullanılabilmesi, boyutlu olması, göze hitap etmesi gibi sebeplerle genellikle tercih edilen bir işlemedir. Yörede “kum iğnesi” olarak adlandırıldığı ve başka ismi daha tespit edilemediği için kesin bir tarihçeye ulaşılamamıştır. Ancak görüşülen kaynak kişilerde 1960’lı yıllarda çeyiz hazırlayan gelinlerde tespit edilmiştir. Daha öncesi muhakkaktır fakat verilere ulaşılamamıştır.

Fotoğraf 30. (Kum iğnesi Renkli Boride yastık kenarı örneği)

Yapımında Kullanılan Malzemeler: Yöresel kumaşlar, makine nakış ipleri, ipek, sim, boncuk, pul, inci, straz, kurt, tırtıl, makine.

Yapılışı: Tekniğe uygun desen seçilir, desen çizilir ve renklendirilir. Ürüne uygun kumaş ve iplikler seçilir. Kumaş hesabı yapılır ve istenilen ölçüye göre kesilir. Kenar sürfilesi yapılır, desen kumaşa geçirilir. Kumaş kasnağa gerilir, kumaşın dört bir tarafına gelecek şekilde kasnak bezleri yerleştirilir. Kasnak makineye uygun konumda yerleştirilir, çizilen desen işlenmeye başlanır. Kum işi deseni bittikten sonra makine dikişi, beşli dikiş tekniği, puan tekniği veya tohum tekniği olarak adlandırılan yardımcı tekniklerle işleme tamamlanır. Çeşitli kenar temizleme uygulandıktan sonra ütü yapılır.

Ürünün Çeşitleri (Desen): Kıvrak, düz ve geometrik yuvarlak hatlı desenler.

Kullanıldığı Alan ve İşlevi: Oda Takımı, salon takımı; yastık, yatak örtüsü ve diğer parçaları, masa örtüsü, oda takımı, bohça, kırlent.

2.8. Makine Maraş Filesı (Antep İşi Nakış)

Yapımında Kullanılan Malzemeler: Makine, iğne, iplik, kumaş, kasnak.

Yapılışı: İşleme için makine ayarı yapılır, kasnak makineye yerleştirilir. Filitre olarak sarılır ve örüntü oluşturulur. İşlemeye özel olan mercimek ajuru, ciğerdeldi gibi teknikler ve diğer yardımcı diğer teknikler uygulanır. Desen tamamlanır, kenar temizleme ve ütü yapılır.

2.9. Sim Sırma

Yapımında Kullanılan Malzemeler: Makine, iğne, iplik, makas, makine kasnağı, sim, hazırlanmış iş parçası, kumaş çeşitleri.

Yapılışı: Makinede işlemek için iş hazırlanır. Makine, Maraş işi için ayarlanır ve sim takılır. Düz sarma, verev sarma, yarma sarma, kabartma sarma, delikli sarma, düz pesent, verev pesent, balıksırtı, hasır iğne tekniklerinden biri veya birkaçı kullanılarak işleme yapılır. Tercih edilen süsleme tekniğinin ardından kenar temizliği ve ütüsü yapılır.

2.10. Suzeni Nakış

Kumaş üzerine desen çizilerek kumaşın kasnağa gerilmeden dikiş makinesi görünümünde olan süzeni makinelerinde tıgılı iğne yardımı ile yapılan zincir işi tekniğine “makinede süzeni işi” denir (URL 12).

Yapımında Kullanılan Malzemeler: Kumaş, iplik, desen, makas, kalem, cetvel, iğne, makine.

Yapılışı: Suzeni nakış için makine ayarı yapılır. Desen çizilmiş kumaş makineye yerleştirilir. Desenin içi zincirlerle doldurulur ve desen renklendirmesine göre ip değişikliği yapılarak devam edilir. İşleme tamamlandıktan sonra kumaş altına yerleştirilen tela ya da kâğıt temizlenir ve işleme tamamlanmış olur.

SONUÇ

Kahramanmaraş'ta 30 kaynak kişi ve sektör çalışanları ile yapılan görüşmeler ve yazılı kaynakların taranmasıyla elde edilen bilgiler ışığında yörenin çeyiz kültürü hakkında şöyle bir sonuç değerlendirilmesi yapılabilir: Kahramanmaraş çeyiz geleneği içerisinde karşımıza çıkan çeyiz türleri; bakır eşyalar, sandık ve camekân, altın takılar, yorgan ve yastık, Antep kilimi, hamam döşemesi-bohçası, Halep bohçası, yemek takımı; Çin iğnesi, dantel, gölge nakışı, kanaviçe, Maraş Filesi (Antep işi), Maraş iğne işi, oyalar, sim sırma, suzeni nakış, applike nakış, boride nakış, Elbistan nakışı ve kum iğnesidir. Bahsi geçen ürünler, Kahramanmaraş'a farklı kültürlerden gelmiş, bu coğrafyanın yapı taşları ile yeniden şekillenmiştir. Genel olarak el emeğine dayanan bu ürünler, zamanla değişikliğe uğramış ve bulunduğu dönemin şartlarına uygun olarak varlığını devam ettirmiştir. Çeyizlerin tamamen el ile yapıldığı eski zamanlarda, maliyet yüksekliği, bir iş ile uzun süre uğraşma, ana malzemelere her zaman ulaşamama gibi durumlar eşya veya nakışı daha özel ve biricik kılmakta idi. Son yıllarda fabrikasyon üretime veya makine ile üretime geçilmesi, ürünlerin daha kolay, düşük maliyetli ve kısa sürede ortaya çıkmasına, aynı zamanda daha çok kişiye ulaşmasına, bir bakıma bu çeyizlerin sadece belirli bir zümrede değil de halkın tüm kesimleri için önem kazanmasına olanak sağlamıştır. Kaynak kişilerden ulaşılan bilgilere göre eski, el yapımı ürünler oldukça değerli ve özel olarak kabul edilmekte ancak fabrikasyon olarak üretilmeye başlanan ürünler de olumlu karşılanmaktadır. Çeyizlerin genellikle ekonomi, işlevsellik ve estetik unsurlara göre şekillendiği görülmektedir.

1950'li yıllardan günümüze kadar takip edebildiğimiz çeyiz geleneğinde birçok değişim meydana gelmiştir. Bunun yanı sıra şehir merkezinde tercih edilen işleme türü ile ilçe veya köylerde tercih edilen işleme türleri farklılık göstermektedir. Şehir merkezinde Maraş filesi, dantel ve iğne oyası tercih edilirken, ilçe veya köylerde kanaviçe ve dantel tercih edilmiştir. Kaynak kişilerin çeyizlerinde mutlaka kendilerinin işledikleri nakışların olması ve kişilerin gelecek kuşaklara nakışları aktarabilme potansiyelinin var olması önemlidir. Yeni

bir gelişme olan eski nakışları günümüze uyarlama, değinilmesi gereken önemli bir konudur. Birkaç kuşak öncesinin çeyiz sandığında bulunan çeşitli nakışlar, günümüzde başka bir zemin üzerine aktarılacak suretiyle yeniden kullanılmaktadır. Bu durum, işlemlerin günümüze uyarlanması, geleneksel nakışların birkaç değişiklik ile modern hayatta yerini bulması bakımından önemlidir. Böylelikle nakışlara, gelenekten ve gelenekselden vazgeçmeden yeni bir yaşam alanı sunulmaktadır.

Derleme sonucunda ortaya, daha önce literatürde yer almayan ve belirli bir kesimde varlığını sürdüren yeni bir nakış türü çıkmıştır. “Elbistan nakışı” olarak adlandırılan bu işleme türünün araştırılması ve tanıtılması gerekmektedir. Bunun yanı sıra dünya literatüründe “Maraş iğne işi” olarak anılan fakat Kahramanmaraş’ta farklı adlarla tanınan bu işleme türü ile alakalı yeterli bir çalışma yapılmamış ve bu ürüne hak ettiği değer verilmemiştir. Yörede geleneksel olarak üretilen ürünlerde “el yapımı” özelliği devam etmektedir ancak bu durum uzun süreli değildir. Görüşme yapılan üreticiler, bu mesleklerin kendilerinden sonra biteceğini düşünmekte, yeni çırak veya ustaların yetişmediğini belirtmektedirler. Üreticiler meslek liselerinde kendi mesleklerinin de yer almasını istemekte ve bu sayede mesleklerinin genç kuşaklara aktarılacağını düşünmektedirler. Mesleğin geleceği güven altına alındıktan sonra şehir özerkinde ve Türkiye’de gerekli tanıtımların yapılması, yazılı ve görsel medyalarda çeyiz ürünlerine yer verilmesi, yetkililerin atacağı adımlar, beklentiler arasındadır.

KAYNAKÇA

- Akpınarlı, H. F, vd. (2014). *Kahramanmaraş El Sanatları Cilt I*, Ankara: Hangar Marka İletişim Reklam Hizmetleri Yayıncılık.
- Alıç, S. (2021). *Anadolu Beyliklerinde Siyasi Evlilikler*, İstanbul: Selenge Yayınları.
- Atalay Onur, D. (2020). “Oya Örücülüğünün Nesiller Arası Aktarımının Sağlanmasında Kurumsal ve Kolektif Tasarım Kültürünün Rolü.” *Millî Folklor*, 128, s. 244-259.
- Baykasoğlu, N. ve Gilik, A. (2020). “Burdur İli Suzeni (İlme- Kasnak İşi) İşlemeciliği”. *Folklor Akademik Dergisi*, C.3, S.4, s. 311-327.
- Baykasoğlu, N. ve Akpınarlı H.F. (2017). “Kahramanmaraş Fırsatı ve Günümüz Uygulamalarında Örnekler”, *İdil Dergisi*, C. 6, S.37, s.0 2595- 2606.
- Büyüktürkmen, M. (2013). *Maraş Abası*. Ankara: Pelin Ofset.
- Can, M. (2017). “Anadolu Türk Kültüründe Kanaviçe” *Motif Akademik Halkbilimi Dergisi*, C.10, S.20, s.319-334.
- Ceranoglu, M. ve Özsan M. (2021). “Giysi Tasarımlarında Maraş File Nakışı”, *Türk Akademik Dergisi*, C.6, S.3, s.968-999.
- Erkan, D. (2017). “Kahramanmaraş Gelenekli İğne İşi Motiflerinin Modern Yaklaşımla Tekstil Yüzeylerine Uygulanması” *SDÜ ART-E Güzel Sanatlar Fakültesi Dergisi*, C.10, S.20, s.551-567.
- Ertalay, Z. S. (2013). *Türklerde Geleneksel Yorgancılık Sanatı ve Günümüzde İstanbul'daki Durumu*, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi, Güzel Sanatlar Enstitüsü, İstanbul.
- Gökhan, İ., vd. (2012). *Kahramanmaraş Kültürü (Tarih, Coğrafya, Edebiyat, Sanat)*, Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi Yayınları No: 140, Kahramanmaraş ve Yöresi Kültür Değerlerini Araştırma ve Uygulama Merkezi Yayınları No: 2.
- Günay, N. (2009). “Maraş'ta Bakırcılık Ali (Aras) Usta” *Millî Folklor Dergisi*, S.81, s.83-88.
- Kabakçı, C., vd. (2013). *Uluslararası Türk ve Dünya Kültüründe Kahramanmaraş Sempozyum Bildirileri Cilt I*, Ankara: Hangar Marka İletişim Reklam Hizmetleri Yayıncılık.
- Korkmaz, S. (2016). “Anadolu Halk Kültüründe Estetik Anlayışının Bir Ürünü Olarak Dantel”, *Şehir ve İrfan Dergisi*, s. 121-125.
- Kozbekçi Ayranpınar, S. (2017). *The Applique Method That Adds Dimension and Texture to Clothing Fashion*. *Inonu University Journal of Arts and Design*, 7(16). 202-217. DOI: 10.16950/ijad.335155.
- Polat, C. (2014). *Osmanlı'dan Günümüze Maraş'ta Bakırcılık*, Ankara: Öncü Basımevi.
- Soysaldı, A. (2012). “Antep Kilimleri”, VII. Milletlerarası Türk Halk Kültürü Bildirileri. (Gelenegin Son Yüzyılı-Samsun Örneği),
- Şişman, B. (2017). *Türk Kültüründe Evlilik (Gelenegin Son Yüzyılı-Samsun Örneği) Ankara: Kurgan Edebiyat Yayınları*.
- Taştepe, Ç. ve Horoz, H. (2019). “Geleneksel Türk El Sanatlarından Biri Olan Kanaviçenin Dünü, Bugünü, Yarını”, *Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, S.37, s. 135-140.

- Yalçın Usal, S. S. (2010). "Türklerde Çeyiz Sandığının Kullanımı ve Geleneksel Süslemele-ri", ODÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü Sosyal Bilimler Araştırmaları Dergisi, C.1, S.1. s.145-155.
- Yavuz C. vd. (2019). "Türk Mutfağında Bakırın Yeri ve Bakır Zanaatının Geleceği", Online Journal of Art and Design, C.1, S.3, s. 156- 169.
- Yayan, G.H. vd (2012). Uluslararası Osmanlı Döneminde Maras Sempozyumu (Cilt 1), Kahramanmaraş.
- Yıldız, G. ve Ögüt, L. (2020). "Tanım, Terim ve Kavramları ile Dantel", İnönü Üniversitesi Kültür ve Sanat Dergisi, C.6, S.1, s. 126-142.
- Zayıf, N. (2013). Kahramanmaraş İli Maras İşi (Dival İşi) İşlemeleri, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Gazi Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Ankara.

İnternet Kaynakçası

- URL 1: <http://kisacames.blogspot.com/2015/02/turk-kulturunde-ceyiz-gelenegi.html> Erişim Tarihi: 25.06.2022
- URL 2: Antep Kilimciliği ktb.gov.tr) Erişim Tarihi: 05.05.2022
- URL 3: <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/1224268> Erişim Tarihi: 09.05.2022
- URL 4: <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/1224268>) Erişim Tarihi: 09.05.2022
- URL 5: Microsoft Word - ELDE ÇİN İĞNESİ ÖLÇME VE DEĞERLENDİRMELERİ MO-DÜL D (meb.gov.tr) Erişim Tarihi: 04.05.2022
- URL 6: Microsoft Word - EldeAantepisi.doc (meb.gov.tr) Erişim Tarihi: 11.05.2022
- URL 7: T (meb.gov.tr) Erişim Tarihi: 04.05.2022
- URL 8 T (meb.gov.tr) Erişim Tarihi 05.05.2022
- URL 9: T (meb.gov.tr) Erişim Tarihi: 05.05.2022
- URL 10: T (meb.gov.tr) Erişim Tarihi: 11.05.2022
- URL 11: Microsoft Word - KUM İŞİ (meb.gov.tr) Erişim Tarihi: 04.05.2022
- URL 12: T (meb.gov.tr) Erişim Tarihi: (09.05.2022)

Kaynak Kişiler

Adı/Soyadı	Doğum Tarihi	Doğumu	Mesleği	Eğitimi	Evlilik Yılı	Görüşme Tarihi
Aysel ARTIR (KK1)	Kahramanmaraş/ Onikişubat	1960	Ev Hanımı	İlkokul	1978	13.01.2022
Kaynak Kişi (KK2)	-	-	-	-	-	02.02.2022
Eda Sultan KILIÇ (KK3)	Kahramanmaraş/ Afşin	1987	Kuaför	Lise	2005	03.01.2022
Esmegül MARAKLI (KK4)	Kahramanmaraş/ Onikişubat	1975	İşletmeci	İlkokul	1993	28.12.2021
Ferda TEKDOŞ (KK5)	Kahramanmaraş/ Andırın	1987	Ev Hanımı	Lise	2006	17.12.2021
Fikriye GÖZÜALA (KK6)	Kahramanmaraş/ Dulkadiroğlu	1964	Ev Hanımı	Okur- Yazar değil	1984	29.12.2021
Gönül KAYA (KK7)	Kahramanmaraş/ Afşin	1965	Usta Öğretici	Lise	1996	12.02.2022
Gönül NEDİRLİ	Kahramanmaraş/ Onikişubat	1974	Ev Hanımı	İlkokul	1989	21.01.2022

(KK8)	Onikişubat					
Gülseren DOKDAŞ (KK9)	Kahramanmaraş/ Onikişubat	1957	Hemşire Emeklisi	Lise	1983	27.01.2022
Günnaz AKDAĞ (KK10)	Kahramanmaraş/ Dulkadiroğlu	1959	Terzi	İlkokul	1980	21.01.2022
Hacer METİN (KK11)	Kahramanmaraş/ Onikişubat	1979	Ev Hanımı	Lise	2005	27.01.2022
Halide KISAKÜREK (KK12)	Kahramanmaraş/ Onikişubat	1950	Ev Hanımı	-	1971	13.01.2022
Hatice BALBABA (KK13)	Kahramanmaraş/ Afşin	1972	Usta Öğretici	Lise	1991	12.02.2022
Hatice TEKBIYIK (KK14)	Kahramanmaraş/ Onikişubat	1967	Ev Hanımı	İlkokul	1985	01.02.2022
Hüseyin ÖZÇİMEN (KK15)	Kahramanmaraş/ Merkez	1962	Yorgancı	Lise	-	24.05.2022
Kadriye YANMAZ (KK16)	Kahramanmaraş/ Onikişubat	1974	Ev Hanımı	Lise	2002	21.01.2022
Mahinur KARATAŞ (KK17)	Kahramanmaraş/ Onikişubat	1980	Usta Öğretici	Ön lisans	2001	21.01.2022
Kaynak Kişi (KK18)	-	-	-	-	-	21.02.2022
Meral BERKMAN (KK19)	Kahramanmaraş/ Afşin	1971	Ev Hanımı	İlkokul	1990	27.01.2022
Merve ZARİFOĞLU (KK20)	Kahramanmaraş/ Merkez	1987	Nakış Ustası	Lise	2010	12.05.2022
Naciye KESKİN-PALTA (KK21)	Kahramanmaraş/ Onikişubat	1963	Ev Hanımı	İlkokul	1983	21.01.2022
Nergiz CEVİZ (KK22)	Kahramanmaraş/ Afşin	1968	Ev Hanımı	İlkokul	1986	03.01.2022
Nezihe BALBABA (KK23)	Kahramanmaraş/ Onikişubat	1939	Ev Hanımı	Okur-Yazar değil	1956	13.01.2022
Nezihe TONO (KK 24)	Kahramanmaraş	1974	Ev Hanımı	İlkokul	1992	31.01.2022
Perihan AYDOĞAN (KK25)	Kilis/Merkez	1990	Muhasebe	Lise	2016	27.01.2022
Songül AVGIN (KK26)	Kahramanmaraş/ Onikişubat	1975	Ev Hanımı	Lise	1997	15.01.2022
Suna GÖKÇE (KK27)	Kahramanmaraş/ Türkoğlu	1970	Ev Hanımı	İlkokul	1989	15.01.2022
Şenay YILMAZ (KK28)	Kahramanmaraş/ Dulkadiroğlu	1976	Ev Hanımı	İlkokul	2003	01.02.2022
Kaynak Kişi (KK29)	-	-	-	-	-	21.01.2022
Zekiye ÇAKAR (KK30)	Kahramanmaraş/ Göksun	1965	İşletmeci	Ön Lisans	1984	17.01.2022

Not: KK2, KK18 ve KK29 kişisel bilgilerini vermek istemediği için ilgili yerler boş bırakılmıştır.

Kaynak Kurumlar
Kahramanmaraş Olgunlaşma Enstitüsü

Editorler:
Prof. Dr. İbrahim SOLAK
Dr. Öğr. Üyesi Samet ALIÇ

MARAŞ ARAŞTIRMALARI - 3

1337 yılında Zeyneddin Karaca Bey'in önderliğinde kurulan Dulkadir Beyliği'nin yaklaşık yüz seksen beş yıl başkentliğini yapan Maraş ve Elbistan, 1522 yılında Osmanlı Devleti'nin idaresine girmiştir. Birinci Dünya Savaşı'nın ardından işgal edilen Maraş, verdiği başarılı kurtuluş mücadelesi ile Anadolu'nun her köşesine bağımsızlık ümidinin taşınmasını sağlamıştır. Türkiye Cumhuriyeti Devleti'nin tesisinin ardından bu başarıya istinaden Maraş, 5 Nisan 1925 günü "İstiklal madalyası" ile taltif edilmiş, 7 Şubat 1973 tarihinde TBMM kararı ile şehre "Kahraman" unvanı verilmiştir. Kahramanmaraş Anadolu'nun çok tanınmayan, bilinmeyen her açıdan potansiyeli yüksek saklı cennetlerinden birisidir. Bu saklı cennetin, başta ilim dünyası olmak üzere milletimiz tarafından öğrenilmesini, şehrimizin değerlerinin ortaya çıkarılmasını arzuluyor ve bu hususta çalışmalar yürütüyoruz.

2020 yılında Maraş Araştırmaları 1 ve 2021 yılında da Maraş Araştırmaları 2 adıyla yayınladığımız çalışmaların devamı niteliğinde olan Maraş Araştırmaları 3 isimli bu çalışmanın da temelinde Maraş bulunmaktadır. Alanında uzman farklı akademisyenler tarafından kaleme alınan bu çalışmada, Kahramanmaraş'ımızın tarihinin, coğrafyasının, edebiyatının ve kültürünün ele alındığı 21 adet bilimsel makale yer almaktadır.

ISBN 978-625-8441-436-3

9786258441436